T.C.
Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Doktora Tezi

TÜRK ROMANINDA DİN VE İNANÇ ALGISI (1929-1933)

Mahir KARACAR
12915011

Danışman
Prof. Dr. Kemal TİMUR

Diyarbakır 2018

T.C.
Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Doktora Tezi

TÜRK ROMANINDA DİN VE İNANÇ ALGISI (1929-1933)

Mahir KARACAR
12915011

Danışman
Prof. Dr. Kemal TİMUR

Diyarbakır 2018

TAAHHÜTNAME

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Dicle Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum "Türk Romanında Din ve İnanç Algısı (1929-1933)" adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve tez yazım kılavuzuna uygun olarak hazırladığımı taahhüt eder, tezimin kağıt ve elektronik kopyalarının Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım. Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

 Tezimin 3 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/projemin tamamı her yerden erişime açılabilir.

01/03/2018

Mahir KARACAR

KABUL VE ONAY

Mahir KARACAR tarafından hazırlanan "Türk Romanında Din ve İnanç Algısı (1929-1933)" adındaki çalışma, 01/03/2018 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında **DOKTORA TEZİ** olarak oybirliği ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Kemal TİMUR (Başkan/Danışman)

Prof. Dr. Murat KACIROĞLU

Doç. Dr. Gökhan TUNÇ

Doç. Dr. Kamuran ERONAT

Doç. Dr. Ahmet TANYILDIZ

ÖNSÖZ

Din olgusu, sosyal bilimlerin hemen hemen bütün disiplinlerini meşgul etmiş bir konudur. İlahiyat, sosyoloji, antropoloji, psikoloji, tarih, felsefe gibi birçok alan bu konuyu incelemeden geçememiştir. Bu alanların her biri din olgusunu kendilerine göre işlemiş ve bu konu üzerine değerlendirmeler yapmıştır. Sanat ve din arasındaki ilişki de bu disiplinlerden aşağı kalır gibi değildir. Antik Yunan'dan itibaren sanatın her adımında dinin etkisi görülmüştür. Resim, müzik, heykel ve mimarî eski çağlardan beri dinin etkisiyle şekillenmiştir. Söz konusu olan edebiyat olunca bu ilişki bir adım daha ileri gitmiştir. Şiir, tiyatro dinden ilham almış; destanların, efsanelerin kahramanları genellikle Tanrılar arasından seçilmiştir. Din ile edebiyat arasındaki bu sıkı ilişkide ibreler Ortaçağdan sonra tersine dönmüştür. Bir başka deyişle dinin edebî metinlerdeki belirleyici rolü Avrupa'da Rönesans ve Reform hareketlerine kadar devam etmiştir. Aklın ve bilimin insan hayatındaki etkisi artıkça din olgusu edebî metinlerde geri plana çekilmiştir. Araştırmacılar roman türünün gelişimini kaydederken Avrupa'daki bu ortama özellikle dikkat çekmiştir. Dolayısıyla roman türü genel olarak, özellikle de Avrupa'da, insan merkezli seküler bir tür olarak algılanmıştır.

Türk edebiyatının evveliyatı oldukça eskilere dayanmaktadır. Bu bakımdan zengin bir birikime sahip olan Türk edebiyatı 19. yüzyıla kadar din ile yakın ilişki içinde olmuştur. 19. yüzyıldan itibaren yeni bir karakter kazanan edebiyatımızın nirengi noktası bu aşamadan sonra değişmiştir. Batı kültür ve medeniyetinin tesiri Türk edebiyatına da sirayet etmiş, dolayısıyla edebiyat ürünleri bu bakış açısına göre şekillenmiştir. Batı'nın örnekliğinde gelişen Türk romanı bu yeni bakış açısının en spesifik türüdür. İlk örnekleri teknik bakımdan kusurlu olsa da roman, zaman içinde gelişmiş ve Türk edebiyatının en çok rağbet gören türlerinden biri olmuştur.

Türk romanı yirminci yüzyıl Türk tarihinin belki de en canlı şahididir. Toplumsal, siyasi, ekonomik ve düşünce aşamasında gerçekleşen bütün değişimler canlı bir biçimde Türk romanında karşılık bulmuştur. İmparatorluktan cumhuriyete geçildiği ve çok ciddi inkılapların yapıldığı bir dönemde yaşanan toplumsal değişim bir yönüyle de romanlar aracılığıyla topluma anlatılmaya çalışılmıştır. Böylece inkılapların halk nezdinde daha rahat anlaşılması ve kabul görmesi amaçlanmıştır. Bu noktada biraz da siyasi ortamın getirdiği havanın etkisi ile bu dönem romanlarında din konusu biraz farklı bir boyut kazanmıştır. Öyle ki bazı romanlarda dini ögelere hiç yer verilmezken bazı romanlarda dini ögeler üzerinden din eleştirilmiştir. Genel olarak da dini ögeler toplumsal hayatın bir parçası olarak romanın dekoru içinde okura sunulmuştur.

Çalışmamızda 1929-1933 yılları arasında yazılan Türk romanlarında din ve inanç algısının tespitini yapmaya çalıştık. 1872'den 1928'e kadar yazılan romanlar daha önce çalışıldığından çalışmamızı 1929'dan itibaren yazılan romanlardan başlattık. Bu dönemde roman sayısı fazla olduğundan çalışmamızı beş yıl ile sınırlı tuttuk. İncelenen döneme ait doksan bir romanı temin ettik. Bu romanları danışman hocam Prof. Dr. Kemal Timur'un *Türk Romanında Dinler ve İnançlar (1872-1896)* adlı çalışmasında ortaya koyduğu metotlar ışığında analiz etmeye çalıştık. Ayrıca M. Halil Sağlam'ın *Türk Romanında Din ve İnanç Algısı (1934-1938)* adlı doktora tezinden de faydalanarak romanlarda din ve inanç unsurlarını değerlendirmeye çalıştık.

Tezimizin Giriş bölümünde dinin tanımı ve kökeni hakkında teorik bilgiler vermeye çalıştık. Dinin kökeni üzerine genel olarak birbirine zıt iki farklı teori ortaya atılmıştır. Bunlardan ilki konuya evrim teorisinin penceresinden bakarak ilkel dinlerin ilk din örneği olduğunu, tek tanrılı dinlerin bu dinlerden türediğini savunmuştur. İkinci teori ise dinin ilahi kökenli olduğunu dolayısıyla ilkel dinlerin ancak tek tanrılı dinlerin bozulmuş hâli olduğunu ileri sürmüştür. Giriş bölümünde biz bu iki görüşe de yer vererek dinin bütün kesimler için ne kadar önemli olduğunu göstermeye çalıştık. Yine Giriş bölümünde romanın tarihsel süreç içinde dinle olan bağını anlatarak Türk

romanındaki yansımalarını tespit etmeye çalıştık. Bu noktada Cumhuriyet Dönemi Türk romanının (1929-1933) bu konuyu nasıl işlediğini kısaca değerlendirdik.

Birinci bölümde 1929-1933 dönemi arasında yazılan romanlarda işlenen konulardan kısaca bahsettik. Ayrıca romanlarda yer alan dinleri ve bu dinlere ait dini unsurları sadece ismen saydık. Bu dini unsurların romana kattığı olumlu veya olumsuz algıyı da ayrıntıya girmeden değerlendirdik. İkinci bölümde romanlarda yer alan semavi dinlere yer verdik. Bu amaçla öncelikle İslâmiyet ile ilgili genel bilgi verdikten sonra İslâmiyet ile ilgili dini ögeleri sınıflandırdık. Romanlarda bu ögelerin nasıl kullanıldığını ve bu ögelerin romanda nasıl bir inanç algısı yarattığını değerlendirmeye çalıştık. Yine bu bölümde Hristiyanlık ve Musevilik konusunu da aynı yöntemle ele aldık.

Üçüncü bölümde Hinduizm, Budizm, Putperestlik gibi semavi olmayan dinleri; Gök Tanrı inancını, Şamanizm'i, Sümer ve Eski Mısır inanışlarını ve Antik Yunan mitolojisini inceledik. Bu amaçla öncelikle bu dinler hakkında genel bilgi verdikten sonra romanlarda bu dinlerle ilgili değinilen konuları tasnif ederek inceledik. Çalışmamızın Dördüncü bölümünde ise Tanzimat'tan sonra Osmanlı Devleti'nde meydana gelen yenilik hareketlerini ve bu yenilik hareketlerinin din ve inanç üzerindeki etkilerinin romanlara yansımasını değerlendirmeye çalıştık. Sonuç bölümünde de ortaya çıkan veriler ışığında Cumhuriyet Dönemi Türk romanında (1929-1933) din ve inanç algısını değerlendirmeye çalıştık.

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında büyük katkıları olan ve hiçbir konuda benden yardımlarını esirgemeyen tez danışmanım Prof. Dr. Kemal Timur'a teşekkür ederim.

Mahir KARACAR

Diyarbakır 2018

ÖZET

Araştırmacılar dinin kökeninin insanlık tarihi kadar eski ve din duygusunun da insanlık için kaçınılmaz bir duygu olduğunu belirtmektedir. Bu açıdan yeryüzünde dinin nüfuz etmediği coğrafya veya toplum yok gibidir. Sosyal hayatla yakın ilişki içerisinde olan hatta kaynağını sosyal hayatın kendisinden alan edebî metinlerde din duygusunun anlatılması bu bakımdan son derece doğaldır.

Türk edebiyatı inanç konusunda oldukça zengin öge taşımaktadır. Zira teşekkül ettiği günden itibaren Türk edebiyatında edebî ürünlerin din ve inanç ekseninde geliştiği görülmektedir. Tanzimat'tan sonra edebî metinlerde daha seküler bir söylemin kullanılması bir bakıma Osmanlı Devleti'nin geçirmiş olduğu medeniyet değişimi ile ilgilidir. Özellikle Cumhuriyet sonrası romanlarda dönemin siyasi ve sosyal yapısına uygun olarak bu seküler söylem daha belirgin bir hâl almaya başlamıştır. Bununla birlikte bu dönemde dahi yazılan romanlarda dini ögelere rastlamak mümkündür. Romanlarda görülen dini ögeler dönemin edebî, sosyal ve siyasi durumu hakkında bilgiler vermektedir. Ayrıca dönemin roman yapısını hem muhteva hem de dil unsurları açısından açığa çıkarmaktadır.

Yapılan bu çalışmada 1929-1933 yılları arasında Türk romanındaki din ve inanç algısı dini ögeler üzerinden tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu dönem romanlarında din ve inanç bağlamında İslâmiyet, Hristiyanlık, Yahudilik, Hinduizm, Budizm, Şamanizm, Gök Tanrı inancı, Putperestlik, Eski Mısır ve Sümer inançları ve Yunan mitolojisi konuları işlenmiştir. Romanlarda bu din ve inançlara ait unsurlar bazen zayıf bazen daha belirgin bir şekilde okura aktarılmıştır. İşlenen dini ögeler genel itibarı ile dini bir kaygı ile aktarılmamış, romanın muhtevası gereği ele alınmıştır. Bununla

birlikte belli bir tez çerçevesinde yazılan romanlarda dini ögeler üzerinden olumlu veya olumsuz bir inanç algısının oluşturulmaya çalışıldığı gözlemlenmektedir.

Anahtar Sözcükler

Din, inanç, Türk edebiyatı, roman, Cumhuriyet Dönemi Türk Romanı

ABSTRACT

Researchers state religion is as old as human history and belief is an essential requirement in human life. In this respect, there is almost no place and no society religion has not affected. It is very natural that literary texts, closely related with and deeply root in social life, includes religions and religious issues.

Turkish literature is rather rich about religious issues. Inasmuch as we could see classic works of Turkish literature depend on religion and belief. A relatively more secular discourse found in literary works after Tanzimat (Reformation) Era is a result of the social change Ottoman Empire went through. This secular discourse becomes even more distinct especially after post-Republic period in line with the political and social environment. However, religion continues to be a significant content matter of literary works written in this period. Religious content matters found in the novels give information about literary, social and political state of the said period. Moreover they reveal the structure of these novels in respect of content and language.

In this thesis, religion and sense belief are identified over religious content matters in Turkish novels written between 1929 and 1933. In this novels Islam, Christianity, Judaism, Buddhism, Shamanism, Tengrism, Paganism, Old Egyptian and Sumerian beliefs and Greek mythology are included. Elements of these religions are sometimes explicitly presented to the readers, and sometimes they are just implicitly referred. Religious elements included in the novels are generally not conveyed to the reader due to religious interests, instead, they are handled as content matters. In addition to this, in novels with a particular thesis, it is also observed that a sense of belief, whether positive or negative, is put forward in these novels.

Key Words

Religion, Belief, Turkish Literature, Novel, Turkish Novel In Republic Period

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

ÖNSÖZ.....I

ÖZET.....IV

ABSTRACT.....VI

İÇİNDEKİLER VIII

KISALTMALAR XV

GİRİŞ 1

BİRİNCİ BÖLÜM

CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK ROMANI (1929-1933) VE DİNİ ÖGELER İÇEREN ROMANLAR

1.1. A. ADNAN, ATEŞ HATTI 22

1.2. A. KEMAL, MİHRACENİN İNTİKAMI..... 23

1.3. ABDULLAH ZİYA KOZANOĞLU, KOLSUZ KAHRAMAN 24

1.4. ABDULLAH ZİYA KOZANOĞLU, SARI BENİZLİ ADAM..... 24

1.5. ABDULLAH ZİYA KOZANOĞLU, SAVCI BEY 25

1.6. AHMET AĞAOĞLU, SERBEST İNSANLAR ÜLKESİNDE 26

1.7. AHMET REFİK ALTINAY, KANİJE GAZİLERİ 27

1.8. AKA GÜNDÜZ, AYSEL 28

1.9. AKA GÜNDÜZ, BEN ÖLDÜRMEDİM- KOKAİN 29

1.10. AKA GÜNDÜZ, ÇAPKIN KIZ 30

1.11. AKA GÜNDÜZ, ÇAPRAZ DELİKANLI..... 30

1.12. AKA GÜNDÜZ, ONLARIN ROMANI 31

1.13. AKA GÜNDÜZ, ÜVEY ANA 32

1.14. BURHAN CAHİT MORKAYA, AŞK POLİTİKASI..... 33

1.15. BURHAN CAHİT MORKAYA, BİR ÇATI ALTINDA 34

1.16. BURHAN CAHİT MORKAYA, DÜĞÜN GECESİ..... 35

1.17. BURHAN CAHİT MORKAYA, GAZİNİN 4 SÜVARİSİ 36
1.18. BURHAN CAHİT MORKAYA, İZMİRİN ROMANI 37
1.19. BURHAN CAHİT MORKAYA, KÖY HEKİMİ 38
1.20. BURHAN CAHİT MORKAYA, YALI ÇAPKINI 39
1.21. BURHAN CAHİT MORKAYA, YÜZBAŞI CELAL 40
1.22. CEMİL CAHİT CEM, BUZLAR ARASINDA 41
1.23. CEMİL CAHİT CEM, KAN İÇEN HORTLAK 41
1.24. CEMİL CAHİT CEM, VATAN AŞKI 42
1.25. ETEM İZZET BENİCE, AŞK GÜNEŞİ 43
1.26. ETEM İZZET BENİCE, BEŞ HASTA VAR 44
1.27. ETEM İZZET BENİCE, GÖZYAŞLARI 45
1.28. ETEM İZZET BENİCE, ON YILIN ROMANI 46
1.29. GÜNEY HALİM, GÖKMEN 47
1.30. GÜZİDE SABRİ, HİCRAN GECESİ 48
1.31. HALİDE NUSRET ZORLUTUNA, GÜLÜN BABASI KİM 49
1.32. HATİP MEHMET HAMDİ, TIMARHANE 50
1.33. HİKMET FERİDUN ES, İKİ CİNAYET GECESİ 51
1.34. HÜSEYİN NACİ, KADINDIM NASIL KIZ OLDUM? 52
1.35. HÜSEYİN RAHMİ GÜRPINAR, ŞEYTAN İŞİ 53
1.36. İSKENDER FAHRETTİN SERTELLİ, ABDÜLHAMİT VE AFRODİT 54
1.37. İSKENDER FAHRETTİN SERTELLİ, ASYADAN BİR GÜNEŞ DOĞUYOR 55
1.38. İSKENDER FAHRETTİN SERTELLİ, BİZANSIN SON GÜNLERİ 56
1.39. İSKENDER FAHRETTİN SERTELLİ, DELİLER SALTANATI 57
1.40. İSKENDER FAHRETTİN SERTELLİ, HİNT YILDIZI 58
1.41. İSKENDER FAHRETTİN SERTELLİ, İSTANBUL'U NASIL ALDIK? 59
1.42. İSKENDER FAHRETTİN SERTELLİ, SAKIN BENİ OKUMA 60
1.43. İSKENDER FAHRETTİN SERTELLİ, SUMER KIZI 61
1.44. İSKENDER FAHRETTİN SERTELLİ, TELLİ HASEKİ HÜMAŞAH SULTAN 62
1.45. KEMALETTİN ŞÜKRÜ, EBU ALİ SİNA 63
1.46. M. REŞAT NALBANDOĞLU, BAŞIM DÖNÜYOR 64

1.47. M. TURHAN TAN, GÖNÜLDEN GÖNÜLE 65
1.48. MAHMUT YESARİ, BAĞRI YANIK ÖMER 66
1.49. MAHMUT YESARİ, BAHÇEMDE BİR GÜL AÇTI 67
1.50. MAHMUT YESARİ, KALBİMİN SUÇU 68
1.51. MAHMUT YESARİ, KIRLANGIÇLAR 69
1.52. MAHMUT YESARİ, ÖLÜNÜN GÖZLERİ 70
1.53. MAHMUT YESARİ, SU SİNEKLERİ 71
1.54. MAHMUT YESARİ, TİPİ DİNDİ 72
1.55. MEBRURE HURŞİT ALEVOK, SÖNEN IŞIK 73
1.56. MEHMET RAUF, KURTULUŞ (HALÂS) 74
1.57. MEMDUH NECATİ, DİLEK 75
1.58. MUAZZEZ TAHSİN BERKANT, SEN VE BEN 76
1.59. MUHARREM ZEKİ KORGUNAL, KAHRAMAN KIZ 76
1.60. MUHARREM ZEKİ KORGUNAL, ÜÇ YOL CENGİ 77
1.61. NEMİDE ALİ, AKA GÜNDÜZ, ÜÇ KIZIN HİKÂYESİ 78
1.62. NEZİHE MUHİTTİN, BENLİĞİM BENİMDİR! 79
1.63. NEZİHE MUHİTTİN, GÜZELLİK KRALİÇESİ 80
1.64. PEYAMİ SAFA, ATTİLÂ 81
1.65. PEYAMİ SAFA, BİR TEREDDÜDÜN ROMANI 82
1.66. PEYAMİ SAFA, DOKUZUNCU HARİCİYE KOĞUŞU 82
1.67. RAİF NECDET KESTELLİ, SEMAVÎ İHTİRAS 83
1.68. REŞAT ENİS AYGEN, GONK VURDU 84
1.69. REŞAT ENİS AYGEN, KANUN NAMINA 85
1.70. REŞAT NURİ GÜNTEKİN, KIZILCIK DALLARI 86
1.71. REŞAT NURİ GÜNTEKİN, YAPRAK DÖKÜMÜ 86
1.72. SADRİ ETHEM ERTEM, BİR VARMIŞ BİR YOKMUŞ 87
1.73. SADRİ ETHEM ERTEM, ÇIKRIKLAR DURUNCA 88
1.74. SELÂMİ İZZET SEDES, CANIM AYŞE 89
1.75. SELÂMİ İZZET SEDES, FADİME 90
1.76. SELÂMİ İZZET SEDES, KÜÇÜK HANIMIN KISMETİ 91
1.77. SELÂMİ İZZET SEDES, KÜLKEDİSİ EVLENDİ 91
1.78. SERMET MUHTAR ALUS, KIVIRCIK PAŞA 92

1.79. SERMET MUHTAR ALUS, PEMBE MAŞLAHLI HANIM 93
1.80. SİNAN REŞAT, DÜNYAYI DOLAŞIYORUM 94
1.81. SİNAN REŞAT, MOLLA MEHMET 95
1.82. SUAT DERVİŞ, EMİNE 96
1.83. SUAT SALİH ASRAL, DAĞ ADAMI 97
1.84. ŞÜKÛFE NİHAL BAŞAR, ÇÖL GÜNEŞİ 98
1.85. ŞÜKÛFE NİHAL BAŞAR, YAKUT KAYALAR 99
1.86. VÂLÂ NURETTİN, EBENİN HATIRATI 99
1.87. VÂLÂ NURETTİN, KARDEŞ KATİLİ 100
1.88. VÂLÂ NURETTİN, KÜÇÜK İLANLAR 101
1.89. VÂLÂ NURETTİN, LEKE 102
1.90. YAŞAR NABİ NAYIR, ÂDEM VE HAVVA 103
1.91. YAŞAR NABİ NAYIR, BİR KADIN SÖYLÜYOR 104

İKİNCİ BÖLÜM

SEMAVİ DİNLER İLE İLGİLİ İNANÇ ALGISI

2.1. İSLÂMİYET 106
2.1.1. Allah İnancı 108
2.1.2. Melekler 118
2.1.3. Kitaplar 120
2.1.4. Peygamberler 126
2.1.4.1. Hz. Âdem 127
2.1.4.2. Hz. Hûd 128
2.1.4.3. Hz. Lût 129
2.1.4.4. Hz. Ya'kûb ve Hz. Yûsuf 129
2.1.4.5. Hz. Mûsâ 130
2.1.4.6. Hz. Dâvûd 131
2.1.4.7. Hz. Muhammed 132
2.1.4.8. Hz. Hızır ve Peygamberlerle İlgili Diğer İfadeler 133
2.1.5. Kader ve Kazâ İnancı 135
2.1.6. Âhiret İnancı 141
2.1.7. Kelime-i Şehâdet 144
2.1.8. Namaz ve İlgili Hususlar 144

2.1.9. Oruç 152
2.1.10. Hac 154
2.1.11. Kurban, Adak ve Bununla İlgili Hususlar 155
2.1.12. Bayram 157
2.1.13. Din Büyükleri 157
2.1.13.1. Hz. Ali 158
2.1.13.2. Hz. Hamza 159
2.1.13.3. Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin 160
2.1.13.4. Sa'd Bin Ebû Vakkas 163
2.1.13.5. Abdullah Yemenî 164
2.1.14. Din Adamları 165
2.1.15. Dini Mekânlar 181
2.1.16. Mevlit 188
2.1.17. Nikâh 190
2.1.18. Vasiyetnâme 200
2.1.19. Mezhepler 202
2.1.19.1. Alevilik 202
2.1.19.2. Mezheplerle İlgili Diğer Hususlar 206
2.1.20. Tarikatlar 207
2.1.20.1. Mevlevilik 208
2.1.21. Cariye 209
2.1.22. Büyü, Sihir, Fal, Manyetizma 224
2.1.23. Cin, Hayalet, Hortlak, Vampir, Cadı 234
2.1.24. Şeytan 241
2.1.25. Dua Etmek, Şükretmek 243
2.1.26. Yemin Etmek 251
2.1.27. Bâtıl İnançlar (Hurafe) 255
2.1.28. Örtünme 261
2.1.29. Harem-Selâmlık 265
2.1.30. Ölü Merasimi ve Türbe Ziyareti 268
2.1.31. İstihâre 273
2.1.32. Nazar Değmesi 273

2.1.33. Din Değiştirme 274
2.2. HRİSTİYANLIK 275
2.2.1. Hz. İsa 276
2.2.2. Kilise ve Manastır 278
2.2.3. Haç ve İkonlar 281
2.2.4. Dua ve İlahi 283
2.2.5. Havariler 285
2.2.6. Mum Yakma 286
2.2.7. Günah Çıkarma 287
2.2.8. İstavroz Çıkarma 287
2.2.9. Dinin İstismar Edilmesi 288
2.2.10. Bâtıl İnançlar ve Büyü 290
2.2.11. Diğer Unsurlar 292
2.3. YAHUDİLİK (MUSEVİLİK) 294

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SEMAVİ OLMAYAN DİNLER VE İNANÇLAR İLE İLGİLİ İNANÇ ALGISI

3.1. HİNDUİZM 297
3.1.1. Brahman İnancı 298
3.1.2. Kutsal Metinler 299
3.1.3. Hindu Tanrıları 301
3.1.4. Karma Felsefesi 303
3.2. BUDİZM 304
3.3. PUTPERESTLİK 308
3.4. GÖK TANRI VE ŞAMANİZM: 309
3.4.1. Büyü ve Fal 313
3.4.2. Dağ Kültü 314
3.4.3. Ruh İnancı ve Atalar Kültü 315
3.4.4. Totem Anlayışı 317
3.4.5. Rüya, Ay, Güneş ve Kurban Motifi 317
3.5. SÜMER İNANCI 319
3.6. ESKİ MISIR İNANCI 322
3.6.1. Güneş'e Tapma 323

3.6.2. Hayvanlara Tapma 323
3.6.3. Oziris ve Isis İnancı 325
3.6.4. Ölülerin Mumyalanması 328
3.6.5. Tapınak ve Rahipler 329
3.6.6. Büyü ve Bâtıl İnançlar 330
3.7. ANTİK YUNAN MİTOLOJİSİ 332
3.7.1. Aphrodite 333
3.7.2. Hercule, Hektor, Agamemnon ve Akhilleus 334
3.7.3. Medusa 336

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BATILILAŞMA EKSENİNDE İNANÇ KRİZİ VE SEKÜLERLEŞME

4.1. OSMANLI'YI BATILILAŞMAYA İTEN NEDENLER VE BATILILAŞMANIN İNANÇ BAĞLAMINDA İLK TOPLUMSAL YANSIMALARI 339
4.2. YENİLEŞMENİN İKİNCİ ADIMI: TANZİMAT DÖNEMİ YENİLİKLERİ VE "ESKİ-YENİ ÇATIŞMASI" 351
4.3. BATILILAŞMADAN SEKÜLER YAŞAMA 362
SONUÇ 382
KAYNAKÇA 386

KISALTMALAR

Bk.	Bak
C.	Cilt
çev.	Çeviren
DİA	Diyanet İslâm Ansiklopedisi
Haz.	Hazırlayan
s.	Sayfa
S.	Sayı
Sad.	Sadeleştiren
Yay. Haz.	Yayına Hazırlayan
vd.	Ve Diğerleri
y.t.y.	Yayın Tarihi Yok
y.y.y.	Yayın Yılı Yok

GİRİŞ

Kökeni insanlık tarihi kadar eski olan din olgusu, insanlığın üzerine en çok kafa yorduğu kavramlardan biridir. İnsanın hem dünyevi hem de uhrevi hayatına etki eden bu kavram bu açıdan insanoğlunun her zerresine nüfuz etmiştir. Gündelik hayattan toplumsal yaşama ahlaki kurallardan geleneklere bilimden sanata kadar sirayet etmedik alan bırakmayan din kavramı bu nedenle çok geniş bir etki gücüne sahiptir. Bu açıdan ilahiyat, sosyoloji, psikoloji gibi pek çok alan bu kavram üzerine söz söylemiş, konuyu kendi disiplinleri çerçevesinde değerlendirmiştir. Neticede din kavramı araştırmacılar tarafından farklı şekillerde tanımlanmıştır. Her alan konuya kendi penceresinden bakarak farklı bir tanım önerse de çizilen ana hatlar bazı araştırmacılar istisna olmak üzere birbirine yakındır.

Söz gelimi Mustafa Arslan'a göre *"Din, her şeyden önce 'kutsal' kabul edilen yüce bir varlığa bağlanmadır."*[1] Emile Durkheim, dini *"kutsal, yani ayrı ve yasak sayılan şeylere ilişkin olan ve kendisine katılan herkesi 'Kilise'(tapınak) denilen bir manevi topluluk durumunda birleştiren tutarlı inanç ve eylemler dizgesi"*[2] olarak değerlendirir. Max Weber, *"İnsanların doğaüstü güçlerle dua, kurban ve ibadet formlarında biçimlenen ilişkileri, büyüsel zorlama olan 'büyücülükten' ayrı olarak, 'kült' ya da 'din' olarak tanımlanabilir."*[3] demektedir. Nicholas Wade, *"Din, bir toplumun, doğaüstü temsilcilerle, dua ve kurbanlar aracılığıyla dolaylı olarak görüştüğü, onlardan, her bir bireyin kendi çıkarlarını toplumun çıkarlarının üstünde tutmamak adına, ilahi ceza korkusuyla üyelerini onlara uymaya mecbur eden emirler*

[1] Mustafa Arslan, "Kültürel Bağlamda Din", **Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi,** C.4, S.1, s.195.

[2] Emile Durkheim, **Dinsel Yaşamın İlk Biçimleri,** (Çev. Özer Ozankaya), Cem Yayınevi, 1. Basım, İstanbul 2010, s.76.

[3] Max Weber, **Din Sosyolojisi,** (Çev. Latif Boyacı), Yarın Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2012, s.120.

aldığı, duygusal olarak bağlayıcı bir inançlar ve ibadetler sistemidir."[4] der. Abdülkerim Bahadır ise Geertz'in yaptığı din tanımını şöyle aktarır: *" 'Din, varoluş konusunda genel mahiyette kavramlar dile getiren ve insanlarda güçlü, derin ve kalıcı motivasyonlar ve rûhî eğilimler uyandıracak tarzda etkilerde bulunan bir semboller sistemidir.' "*[5] İslâmî literatürde ise din sözcüğü "ceza, mükafat, itaat, teslimiyet, ibadet, âdet, yol, kanun"[6] şeklinde izah edilmiş veya bu anlamları kapsayacak şekilde kullanılmıştır.

Din kavramının bu tanımlarının yanı sıra psikolojik olarak da izahı yapılmıştır. Bu bakımdan dinin psikolojik temellerini inceleyen araştırmacılar konuya farklı açılardan yaklaşmışlardır. Pawlow'a göre din, içgüdüsel bir ihtiyaçtan doğar ve insanın kendisini güvende hissetmesi için sığındığı bir limandır. B. Malinowski dini insanın ölümsüzlük arzusunun bir tezahürü olarak yorumlamış ve insanların dine yönelişinin altında ebedilik duygusunun olduğunu söylemiştir. Freud konuya bambaşka bir açıdan yaklaşmış ve dini "obsesif kompulsif evrensel bir nevroz" olarak görmüştür. G. W. Allport ise dinin bedensel arzular, değer arayışına yönelik arzular ve varlığı anlamaya yönelik arzular olmak üzere üç motifinden bahsederek dinin bilimin cevaplayamadığı soruları cevaplayarak insana hayatı kavramasında yardımcı olduğunu söylemiştir.[7]

Bu tanımlardan da anlaşıldığı kadarıyla din, insanın manevi yönüne hitap eden kutsal bir yapıdır. Bu yapının serüveni insanlık tarihi kadar eski ve bir o kadar da karmaşıktır. Araştırmacılar din üzerine değerlendirme yaparken öncelikle dinin kökeni ve ilk biçimi/biçimleri üzerine yoğunlaşmıştır. Dinin kökeni hakkında farklı değerlendirmeler yapılsa da ortak görüş dinin kaynağının oldukça eski olduğudur.

---

[4] Nicholas Wade, **İnanç İçgüdüsü: Din Nasıl Ortaya Çıktı ve Neden Hâlâ Var Olmaya Devam Ediyor?,** (Çev. Müge Sözen), Say Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2012, s.26.

[5] Abdülkerim Bahadır, **İnsanın Anlam Arayışı ve Din: Logoterapik Bir Araştırma,** İnsan Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2011, s.144.

[6] Günay Tümer, "Din", **DİA,** Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 1994, C.9, s.313-314.

[7] Bahadır, **İnsanın Anlam Arayışı ve Din: Logoterapik Bir Araştırma,** s.146-147.

Nitekim dinin ilk ortaya çıkışı incelenecek olursa din ile insanlığın aynı dönemde ortaya çıktığı görülecektir. Dolayısıyla dinlerin tarihi insanlık tarihi kadar eskidir.[8]

Dinin kökenine yönelik genel olarak iki farklı tez ortaya atılmış, araştırmacılar bu konuda iki gruba ayrılmıştır. Bunlardan birinci grup dinin ilahi kökenli olduğu tezini savunmuştur. İkinci grup ise konuya materyalist ve pozitivist açıdan yaklaşmış ve dinin insanlar tarafından üretildiğini savunmuştur.[9] İkinci gruba giren araştırmacılar insanın var oluş sürecine de aynı bakış açısı ile yaklaşarak insanın kökenini evrim teorisi ile açıklamaya çalışmıştır. Evrim konusunda ortaya atılan görüşler daha eskilere götürülse de bu fikrin teori olarak şekillenmesi Charles Darwin'in *İnsanın Türeyişi* (1871) adlı eserine dayanmaktadır.[10] Modern antropolojinin temeli olarak görülen bu teori[11] antropoloji bilimini derinden etkilemiş, antropologların insanın kökenini incelerken bu teoriden faydalanmasına zemin hazırlamıştır.[12] Zamanla daha da geliştirilen bu teoride, insanın en yakın atasının bir maymun türü olan Primatlar olduğu savunulmaktadır. Bu bakış açısına göre doğa koşullarının değişmesi ve milyonlarca yıllık bir evrim sürecinden sonra bu tür alet yapan bir konuma gelmiştir. Homo Erectus olarak anılan bu tür alet yapma yeteneği kazandıkça fiziksel gücünü yitirmiş ve hayatta kalabilmek için türün diğer üyeleri ile işbirliği yapmak zorunda kalmıştır. Böylece sosyalleşmenin ilk adımı atılmıştır.[13] Modern antropolojinin tezine göre artık insan türü sosyal bir varlık olarak tarihteki yerini almış ve fiziksel ihtiyaçlar kadar ruhsal ihtiyaçlara da gereksinim duymuştur. Bu noktadan sonra din ve inanç kavramı ilkel topluluklar arasında adım adım gelişmiştir.

İlkel toplumların inançları üzerine ilk önemli değerlendirmeleri yapan kişi Edward Taylor'dur. Taylor'a göre ilk insanlarda ruh inancı bulunmaktadır. Taylor, bu

[8] Şaban Ali Düzgün, **Din Birey ve Toplum,** Akçağ Yayınları, Gözden Geçirilmiş 2. Baskı, Ankara 2012, s.11.
[9] Bülent Sönmez, **Modern Batı Düşüncesi Hıristiyanlık ve Din Algısı,** Nüve Kültür Merkezi Yayınları, İstanbul 2008, s.25-26.
[10] Alan Barnard, **Sosyal Antropoloji ve İnsanın Kökeni,** (Çev. Mehmet Doğan), Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 1. Baskı, İstanbul 2013, s.17-21.
[11] James G. Frazer, **İnsan, Tanrı ve Ölümsüzlük,** (Çev. Onur Aydın, İrem Demirel), Altın Bilek Yayınları, 2. Basım, İstanbul 2015, s.29.
[12] Richard Leakey, **İnsanın Kökeni,** (Çev. Sinem Gül), Varlık Yayınları, 2. Basım, İstanbul 2006, s.15.
[13] İlker Belek, **Dinin Toplumsal Kökenleri: Animizm, Totemizm, Şamanizm, Din Süreci,** Yazılama Yayınevi, 2. Baskı, İstanbul 2015, s.20-31.

inanca animizm adını vermiştir.[14] Animizm *"Latince ruh anlamına gelen anima sözcüğünden türetilmiş"*[15] olup sözlüklerde *"İnsanda ve tabiatta, maddeden bağımsız bir ruhun bulunduğunu, bütün cisimlerin canlı olduğunu iddia eden anlayış"*[16] olarak tarif edilmiştir. Animizm, *"kâinattaki her nesnenin bir kutsal varlık veya ruh tarafından"*[17] idare edildiği anlayışı üzerine kurulmuştur. Taylor'un ilk din olarak gördüğü Animizmde ruh fikrinin ortaya çıkması rüya ile ilişkilendirilmektedir. Rüya gören ilkel insan rüyayı gerçek addederek hem rüyasında hem de reel dünyada iki yaşam sürdüğünü düşünmüş ve bundan beden ile beraber ruh olacağı sonucunu çıkarmıştır. İlkel insanlar tıpkı uyku gibi ölüm anında da ruhun bedeni terk ettiğini düşünmüştür. Bu anlayışa göre ölüm hadisesinde ruh bedenden bir daha dönmemek üzere ayrıldığından başıboş bir şekilde kalır ve insanlarla etkileşmeye devam eder. Bazen iyilik bazen de kötülük kaynağı olur. Emile Durkheim'in, Taylor'a dayanarak verdiği bu bilgilere göre ruhun bu denli insan hayatına müdahil olması insanların ruhlardan korkmalarına ve onların öfkesinden sakınmak için dua ve kurban gibi yollara başvurmasına yol açmış ve böylece din ortaya çıkmıştır.[18] Taylor'un ilkel insanlarda ruh inancı olabileceği düşüncesi herkes tarafından kabul görmemiştir. Bazı araştırmacılar, ruh gibi soyut bir düşüncenin ilkel insanlarda bulunmasını mümkün görmeyerek Taylor'un bu tezine karşı çıkmıştır.[19] Freud de *"animizm henüz bir din değildir, ancak daha sonra dini doğuracak olan ilk koşulları taşımaktadır."*[20] diyerek bir bakıma Animizmi dinin ortaya çıkışı için bir basamak olarak değerlendirmektedir.

Dinin kökeni üzerine ileri sürülen bir diğer görüş ise ilk dinin natürizm olduğudur. Nitekim Emile Durkheim, *"Kimilerine göre canlıcılık [animizm] ilk din olup doğacılık [natürizm] onun ikincil düzeyde bir türevidir. Başka kimilerine göre ise, tersine, dinin evriminde çıkış noktası doğaya tapınma olup, ruhlara tapınma*

[14] Belek, **Dinin Toplumsal Kökenleri: Animizm, Totemizm, Şamanizm, Din Süreci,** s.46.
[15] Ahmet Cevizci, "Animizm", **Felsefe Ansiklopedisi,** Etik Yayınları, İstanbul 2003, C.1, s.401.
[16] Süleyman Hayri Bolay, **Felsefe Doktirinleri ve Terimleri Sözlüğü,** Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti., 11. Basım, Ankara 2013, s.57.
[17] Doğan Kaya, **Türk Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü,** Akçağ Yayınları, 1. Baskı, Ankara 2007, s.57.
[18] Durkheim, **Dinsel Yaşamın İlk Biçimleri,** s.83-86.
[19] Belek, **Dinin Toplumsal Kökenleri: Animizm, Totemizm, Şamanizm, Din Süreci,** s.47.
[20] Sigmund Freud, **Totem ve Tabu,** (Çev. Hasan İlhan), Sayfa Yayınları, İstanbul 2010, s.98.

bunun özel bir durumundan başka bir şey değildir."[21] diyerek insanlığın ilk dininin animizm veya natürizm olarak kabul edildiğini belirtmektedir. Bülent Sönmez'in *"Antropologlar ve sosyologlar ilkel dinin özünü araştırırken iki inanma biçimi ile karşılaşmaktadırlar. Birincisi Tabiatçılık (Natürizm) ikincisi Ruhçuluk (Animizm)."*[22] ifadeleri de aynı noktaya işaret etmektedir. Natürizm, *"Doğayı aşan, yaratıcı bir nedenin varlığını inkâr eden, doğanın kendinden var olduğunu öne sürüp, doğayı temel alan, doğayı kutsayan ve her tür ölçüyü doğada bulan"*[23] bir anlayıştır. Bir başka deyişle ilk insanların doğadaki varlıklara güçlerinden dolayı hayranlık duyarak onları tanrılaştırmasıdır.[24] Natürizm ilk din olarak kabul eden en önemli düşünür Max Müller'dir. Natürizmin ilk din olamayacağını savunan ve Müller'i bu noktada en çok eleştiren kişilerin başında ise Emile Durkheim gelmektedir. [25]

Durkheim, insanlığın ilk dininin Totemizm olduğunu iddia etmiş ve Totemizm dışında başka bir inancın en eski din olarak kabul edilmesinin bilimsel olmayan keyfi bir tutum olacağını düşünmüştür.[26] Durkheim'in ısrarla üzerinde durduğu totem kavramı sözlüklerde *"Klanda egemen nesne."*[27] olarak tanımlanmıştır. Durkheim ise totem kavramını şöyle açıklamıştır: *"Bir oymağı toplu olarak adlandırmaya yarayan nesnelerin türüne ongun (totem) denir. Oymağın ongunu, aynı zamanda üyelerinin her birinin de ongunudur.(...) Ongun görevi gören şeyler, pek büyük çoğunlukla ya bitkiler dünyasından ya da hayvanlar dünyasındandır; ama özellikle hayvanlardır. Cansız nesnelerin ongun olarak kullanılması ise çok daha seyrek görülür."*[28] Durkheim'e göre totem ilkel insan topluluklarının kendilerini temsil etmek için kullandıkları sembollerdir.[29] Bu sembollerin zamanla kutsal sayılması ile totemizm özellikle de Amerika ve Avusturalya yerlileri arasında inanç sistemi olarak gelişim göstermiştir.[30]

---

[21] Durkheim, **Dinsel Yaşamın İlk Biçimleri,** s.82.
[22] Sönmez, **Modern Batı Düşüncesi Hıristiyanlık ve Din Algısı,** s.31.
[23] Ahmet Cevizci, **Paradigma Felsefe Sözlüğü,** Paradigma Yayıncılık, Gözden Geçirilmiş İlâveli 7. Baskı, İstanbul 2010, s.478.
[24] Sönmez, **Modern Batı Düşüncesi Hıristiyanlık ve Din Algısı,** s.32.
[25] Bolay, **Felsefe Doktirinleri ve Terimleri Sözlüğü,** s.93.
[26] Durkheim, **Dinsel Yaşamın İlk Biçimleri,** s.260.
[27] Afşar Timuçin, **Felsefe Sözlüğü,** Bulut Yayınları, Genişletilmiş 5. Baskı, İstanbul 2004, s.469.
[28] Durkheim, **Dinsel Yaşamın İlk Biçimleri,** s.151-152.
[29] Sönmez, **Modern Batı Düşüncesi Hıristiyanlık ve Din Algısı,** s.49.
[30] Bedia Akarsu, **Felsefe Terimleri Sözlüğü,** İnkılâp Kitabevi Yayın Sanayi ve Ticaret AŞ, 14. Baskı, İstanbul 2015, s.178.

Totemizm *"terimi[ni]Batılıların dikkatine ilk sunan, onu Amerikan Kızılderililerinin Algonkin dilinden türeten J. Long olmuştur."*[31] Bununla birlikte Totemizmin ilk din olduğunu en gür sesle dille getiren kişi şüphesiz Emile Durkheim'dir. İlkel toplumlarda görülen sıkı totem anlayışı Durkheim'i Totemizmin ilk din olduğuna inandırmıştır. Durkheim'e göre en eski veya onun deyişiyle "yalınkat" toplumsal örgütlenme biçimi oymak olduğundan en eski dinin de oymağın inanç sistemini oluşturan ongunculuk (Totemizm) olması kaçınılmazdır.[32] Konu üzerine değerlendirme yapan Frazer ilkel insanların kendilerini totemleri ile özdeşleştirdiğini belirterek bir kişinin özdeşini kutsal göremeyeceğini ve buna tanrı olarak tapmayacağını düşünmektedir. Frazer, bu itibarla Totemizmin ilkel insanlar için bir din olmadığını onun din olarak düşünülmesinin daha ileri bir aşamada olduğunu belirtmektedir.[33] Frazer'ın bu görüşü Durkheim'in Totemizmi ilk din kabul eden görüşüne karşı gibidir.

İlkel toplumların inanç sistemleri açıklanırken animizm, natürizm ve totemizmin yanı sıra üzerinde durulan bir diğer husus büyüdür. Bu sözcük *"Olayları kontrol etme ya da bazı doğal ve doğaüstü güçleri yönetme amacını taşıyan tılsım, büyü ve ritüeller yapma sanatı."*[34] olarak tarif edilmiştir. Araştırmacılar eski çağlardan beri büyü ile din arasında bir benzerlik ve ilgi olduğunu düşünmektedir. Frazer ilkel insanların inanç yapıları hakkında değerlendirme yaparken ilkel insanlarda yağmur, güneş ve rüzgâr gibi doğal güçler karşısında bir çaresizlik görüldüğünü ve bunlara hükmetmek için ilkel insanların büyüyü kullandığını belirtmektedir. Frazer'a göre bilgi düzeyi biraz gelişip doğa hakkında daha düzenli bilgiler elde edilince ilkel insan büyüyle doğaya hükmedemeyeceğini anlamıştır. Böylece kendinden daha güçlü bir varlık olan ve bu doğaya hükmedebilecek bir yaratıcı yani tanrı tasarımı söz konusu olmuştur.[35] Yine bir başka eserinde büyünün dinden daha eski olduğunu belirten Frazer büyüden dine geçişi insan zekâsındaki gelişime bağlamıştır.[36] Freud'ün *"Daha*

---

[31] Gordon Marshall, **Sosyoloji Sözlüğü,** (Çev. Osman Akınhay, Derya Kömürcü), Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara 2009, s.762.
[32] Durkheim, **Dinsel Yaşamın İlk Biçimleri,** s.239.
[33] Frazer, **İnsan, Tanrı ve Ölümsüzlük,** s.120-122.
[34] Marshall, **Sosyoloji Sözlüğü,** s.87.
[35] James G. Frazer, **Altın Dal: Dinin ve Folklorun Kökleri 1,** (Çev. H. Doğan), Payel Yayınları, 2. Basım, İstanbul 2004, s. 13-34.
[36] Frazer, **İnsan, Tanrı ve Ölümsüzlük,** s.341-344.

sonraki evrim aşamasında yağmurun sihirle yağdırılması yerine, evliyalardan yağmur yağdırmalarını rica etmek için tapınaklara gidilerek dua edildiğini görürüz."[37] ifadeleri büyüyü ile din arasındaki bağı göstermesi açısından önemlidir.

Bronislaw Malinowski de ilkel toplumlarda büyünün de din gibi büyük bir öneme sahip olduğunu düşünmektedir. Nitekim Malinowski kitabına *"Ne kadar ilkel olursa olsun, dinsiz ve büyüsüz halk yoktur."*[38] cümlesi ile başlamıştır. Malinowski ilkel insanların büyüye başvurma nedenlerini şöyle açıklamaktadır: *"Eğer deneyimlerinden, her zaman bilgilerini kullanarak çaba göstermesinin yararlı olduğunu öğrenmişse, çaba göstermekten kaçınmaz ve bilgisini göz ardı etmez. Bir bitkinin yalnızca büyüyle büyümeyeceğini, doğru yapılmaz ve kullanışlı olmazsa bir kanonun hiçbir zaman su üstünde duramayacağını ya da gidemeyeceğini, bir savaşın ustalık ve serinkanlılık gösterilmeden kazanılmayacağını iyi bilir. Hiçbir zaman salt büyüye güvenmez, tam tersine, ateş yakmakta ve bir dizi beceri ve etkinlikte olduğu gibi göz ardı eder. Ama, bilgisinin ve rasyonel yöntemlerinin yetersiz kaldığını gördüğünde büyüye sarılır."*[39] Frazer gibi Malinowski de ilkel toplumlarda yetersiz kalınan durumlarda insanların büyüye başvurduğunu belirtmektedir. Bu noktada ilkel insanlar için büyü hayatta kalabilmek için bir can simidi görevi görmektedir. Bu yönüyle büyü, ilkel insanlar için din gibi olmasa da ona benzer bir ruhi rahatlatma olanağı sağlamaktadır.

Malinowski din ve büyünün ilkel dönemlerde ciddi benzerliklere sahip olduğunu ifade etmiştir. Malinowski'ye göre her iki olguda ölüm hadisesi, aşk ve nefret gibi insanların ciddi duygusal kırılma anlarında ortaya çıkmaktadır. İnsanların bu sorunlara reel çözümler üretemeyişi onları dine veya büyüye yönlendirmektedir. Sonuç olarak gerek din gerekse büyü insanlara duygusal bir çözüm yolu sunmaktadır. İki olgunun benzer bir diğer yönü ise ikisinin de mitolojik unsurlara dayanması ve

[37] Freud, **Totem ve Tabu,** s.102.
[38] Bronislaw Malinowski, **Büyü, Bilim ve Din,** (Çev. Saadet Özkal), Kabalcı Yayınevi, 2. Basım, İstanbul 2000, s.7.
[39] Malinowski, **Büyü, Bilim ve Din,** s.25.

mucizeler göstermesidir. Yine iki olguda da kendine özgü ayinler ve kurallar sistemi bulunmaktadır.[40]

Büyü ve din arasındaki bu benzerliklere rağmen Malinowski ikisi arasında önemli farklılıklar da görmektedir. Söz gelimi büyüde standart bir yöntem, ayin veya tılsım bulunmaktadır. Dinde ise daha karmaşık bir sistem işlemektedir ve dinin etkisi inancın ve ayinin gücüne bağlıdır. Gerek din ve gerek büyü mitolojiden faydalanmakla beraber dinde mitoloji önemli bir yer tutmaktadır. Evrenin var oluşu mitoloji ile daha somut bir şekil alır. Ayrıca tanrıların ve yarı tanrıların maceraları, kahramanların olağanüstü işleri mitolojik anlatım sayesinde daha çarpıcı ve yaratıcı bir nitelik kazanır. Büyü de ise mitoloji bu kadar önemli değildir ve daha çok kahramanlık hikâyelerinin tekrar edilmesine dönüktür.[41]

Durkheim de büyü ile dinin birbirine benzemekle beraber birbirinden farklı olduğunu belirtir. Durkheim'e göre dinde birbirine bağlı olan ve bir "kilise" etrafında toplanmış topluluklar söz konusudur. Ancak büyüde topluluğu birbirine bağlayan inançlardan ve bir "kilise"den söz edilemez.[42] Emile Durkheim büyü ile dini karşılaştırırken şu tespitlerde bulunur: *"Din gibi büyünün de söylence ve inakları (dogma) vardır; yalnız büyününkiler daha ilkeldirler. Kuşku yok ki bunun nedeni, büyünün uygulamalı ve yararcı amaçlar gütmesi ve yalnızca tasarımsal birtakım düşüncelerle zaman yitirmemesidir. Büyünün de törenleri, kurbanları, kutsal suyla arıtmaları, duaları, şarkı ve oyunları vardır."*[43] Büyünün ilkel insanların hayatında geniş yer tutması araştırmacıların büyüyü din ile kıyaslamasına yol açmıştır. Bu noktada gerek Malinowski gerekse Durkheim yukarıda da belirtildiği gibi pozitivist bir yaklaşımla konuyu ele almışlardır.

İlker Belek'e göre büyünün ilkel insanların hayatına bu denli sirayet etmesi diğer bir inanç sistemi olan Şamanizm'in önünü açmıştır. İnsanoğlu, avcılık ve toplayıcılıktan sonra tarım ve hayvancılığa yönelmiş, bu yönelim ürün çeşitliliğine ve ürün fazlasına olanak sağlamıştır. Zamanla ilkel insanların doğaya tahakküm etme

[40] Malinowski, **Büyü, Bilim ve Din,** s.88.
[41] Malinowski, **Büyü, Bilim ve Din,** s.88-89.
[42] Durkheim, **Dinsel Yaşamın İlk Biçimleri,** s.71-74.
[43] Durkheim, **Dinsel Yaşamın İlk Biçimleri,** s.71.

gücü artmış ve yaşamak için tek bir türe olan bağımlılıkları ortadan kalkmıştır. Dolayısıyla doğanın tamamı insanoğlu için bir yaşam kaynağı olmuş, doğadan bereket bekleyen ilkel insanlar büyü yardımıyla bu berekete kavuşacaklarına inanmıştır. Böylece dağ, su, ateş, ağaç, orman kültüne ve atalar ruhuna dayanan Şamanizm inancı ortaya çıkmıştır. Bu bakımdan Şamanizm insanlar için totemizmden sonra bilinç düzeyinde bir üst aşama olmuştur.[44]

Konuya bu çerçevede yaklaşan araştırmacılar, dinin tarihi gelişimini bu anlayışla ortaya koymakta ve tek tanrılı dinlerin de bu süreçler yaşandıktan sonra ortaya çıktığını belirtmektedir. Bununla birlikte Batı'da Father Wilhelm Schmidt'in başını çektiği bazı araştırmacılar dinlerin kökeninin tek tanrılı dine dayandığını animizm, fetişizm ve diğer çok tanrılı inançların bu tek tanrılı dinden türediğini ifade etmektedir.[45] Bülent Sönmez de *"Bütün dinsel eğilimler bir asli dinden beslenmekte ve gücünü bu asli yaklaşımdan almaktadır."*[46] diyerek ilkel dinlerin kökeninde orijinal bir din olduğunu ifade etmektedir. Sönmez'e göre animizm ve natürizm gibi inançlar bu "mutlak din"in ancak bozulmuş şeklidir.[47] İslâm inancında ise dinin kurucusu Allah olarak kabul edilir. Dolayısıyla bütün sahih dinlerin Allah tarafından gönderildiğine ve ilk insanın aynı zaman da ilk peygamber olduğuna inanılır.[48]

Görüldüğü gibi araştırmacılar farklı yaklaşımlar içinde bulunsa da en ilkel topluluklarda dahi bir inanç sisteminin var olduğunda hemfikirdirler. Dinin kökenin bu denli eski olması aynı zamanda dinin insan hayatında ne denli önemli bir yere sahip olduğunun da aslında ispatıdır. Abdülkerim Bahadır'ın Frankl'den aktardığı *" 'İnsanın ruhsal derinliğinde güçlü bir özlem hakimdir. Bu şiddetli özlemin ve susuzluğun konusu Tanrı'dan başkası olamaz.' "*[49] cümlesi insanın Allah inancına olan derin bağının bir ifadesidir. Yine Bahadır'a göre insanoğlu var olduğu günden beri bir "hakikat arayışı" içindedir ve bu arayışta zaman zaman bilim, ideoloji ve din gibi alanlara sığınmış ancak ne bilim ne de ideolojiler istediği yanıtı kendisine

[44] Belek, **Dinin Toplumsal Kökenleri: Animizm, Totemizm, Şamanizm, Din Süreci,** s.109-154.
[45] Günay Tümer, Abdurrahman Küçük, **Dinler Tarihi,** Ocak Yayınları, 4. Baskı, Ankara 2002, s.49.
[46] Sönmez, **Modern Batı Düşüncesi Hıristiyanlık ve Din Algısı,** s.175.
[47] Sönmez, **Modern Batı Düşüncesi Hıristiyanlık ve Din Algısı,** s.178.
[48] Tümer, "Din", C.9, s.316.
[49] Bahadır, **İnsanın Anlam Arayışı ve Din: Logoterapik Bir Araştırma,** s.43.

verememiştir. Bu noktada din diğerlerinden daha cazip görünmüştür.[50] Nicholas Wade de *"Dinsel ritüeller, inananlara, öngörülmeyen zorluklar üzerinde denetim kurma güvencesi vermiştir. Korkular, kıtlık, hastalık, felaket ya da ölüm karşısında din her zaman bir umut kaynağı olmuştur."*[51] diyerek dinin insanlar için büyük önem taşımasını insana güven ve umut aşılamasına bağlamıştır. Gerçekten de insanı dünyada huzura götüren en temel duygulardan biri umut duygusudur. Şartlar ne kadar kötü olursa olsun umudunu koruyan kişi için her zaman farklı bir alternatif mutlaka vardır. İçinde bulunduğu kötü şartların bir gün düzeleceğini umut eden insan bu sayede bu şartlar karşısında daha güçlü durabilmektedir. Umutsuzluk ise tükenmişliğin göstergesidir. Bu açıdan bakıldığında din olgusu umudu besleyen ve insanlara iyimserliği telkin eden en güçlü kaynakların başında gelir. Yine belli bir amca yoğunlaşıp o amaç doğrultusunda yaşamak insan hayatına anlam katar. Bu noktada din insanlara hem bu dünyada hem de ölüm sonrasında ulaşılacak bir hedef göstermekte dolayısıyla insanları belli bir amaca sevk etmektedir. Dinin insana gösterdiği bu yüce amaç insan için ölüm gelene kadar geçerliliğini korumakta dolayısıyla insanın hayatını ölene kadar anlamlı kılmaktadır.[52]

Bütün bu göstergelere dayanarak denilebilir ki din duygusu insanoğlu için kaçınılmaz bir duygudur. İnsanoğlu ancak bu duygu sayesinde korkularının üstesinden gelebilmekte, karşılaştığı olumsuzluklar karşısında direnme gücü gösterebilmekte ve toplum olarak huzurlu bir şekilde bir arada yaşamayı başarabilmektedir. En önemlisi de ölüm gibi bir bilinmezlik karşısında metanetli durmayı insanoğlu din duygusu sayesinde başarabilmektedir.

Bilindiği üzere edebî metinler insanın korkularını, özlemlerini, ihtiraslarını kısacası insan yaşamının kendisini konu alır. Bu noktada edebî metinlerde din kavramına da rastlamak son derece doğaldır. Söz konusu olan Türk edebiyatı olduğunda bu durumun biraz daha önem kazandığı görülmektedir. Nitekim Türk edebiyatının ortaya çıktığı ilk andan itibaren şekillenmesinde din önemli bir rol oynamıştır. Zaten araştırmacılar da Türk edebiyatını sınıflandırırken "İslâmiyet Öncesi

[50] Bahadır, **İnsanın Anlam Arayışı ve Din: Logoterapik Bir Araştırma,** s.21-22.
[51] Wade, **İnanç İçgüdüsü: Din Nasıl Ortaya Çıktı ve Neden Hâlâ Var Olmaya Devam Ediyor?,** s.9.
[52] Bahadır, **İnsanın Anlam Arayışı ve Din: Logoterapik Bir Araştırma,** s.92-118.

Türk Edebiyatı", "İslâm Etkisindeki Türk Edebiyatı" gibi isimlere başvurarak referans noktalarını açıkça ortaya koymuşlardır. Elbette bu isimlendirmeler durduk yere yapılmamıştır. Bu sınıflandırmalar dönemin edebiyat ürünlerinin hem muhtevasını hem de mahiyetini yansıtmaktadır. Dolayısıyla denebilir ki "İslâmiyet Öncesi Türk Edebiyatı" eski Türklerin inançları üzerine kurulmuştur. Kemal Timur da Türk edebiyatındaki ilk şiirlerin dini merasimlerde söylenen şiirler[53] olduğunu belirterek aynı noktaya dikkat çekmiştir.

"İslâmiyet Etkisindeki Türk Edebiyatı" döneminde de yine edebiyatın kaynağını din oluşturmaktadır. İslâmiyet öncesi Türk edebiyatına Şamanizm ve Gök Tanrı inancı hâkim iken artık İslâmiyet edebiyata yön vermektedir. Nitekim Kemal Timur da aynı hususa dikkat çekerek bu konu hakkında şunları söylemiştir: *"Anadolu'da teşekkül eden Divan şiirinin özünde din, İslâmiyet vardır. Şairlerimiz, divanlarına çok defa tevhit, münacat ve naatla başlarlar. Klasik edebiyatımıza baktığımız zaman mevlit, naat, siyer, miraciye, hilye gibi tamamen dinî muhtevalı; Tanrı'nın varlığını ve birliğini anlatan O'na yakarışları ihtiva eden, peygamberi öven, onun şekil ve şemalini, doğumunu, miracı anlatan müstakil türler oluşmuştur. Ayrıca kaynağı doğrudan doğruya Kur'an olan Yusuf ve Zeliha mesnevileri kaleme alınmıştır. Bunun dışında, hep bilinir ki, Klasik şairlerimiz, mazmun sistemi içerisinde ya bir ayet ya bir hadise işaret etmekte veya İslami bir menkıbeye, peygamberler tarihine telmihte bulunmaktadırlar. İslam'ın beş şartından olan ve hayatımızda önemli değişiklikler yapan oruç için ramazaniyeler yazılmıştır."*[54] Görüldüğü gibi divan edebiyatı da İslâmiyet öncesi dönemden farklı değildir ve değişen tek şey edebî metinlerde işlenen dindir.

Halk edebiyatı ürünlerinde de durum aynıdır. Burada "Tasavvufi Halk Edebiyatı" gibi tamamen din ve inanç üzerine inşa edilmiş bir edebiyat kolu bulunmaktadır. Bununla birlikte sözlü geleneğe dayanan halk edebiyatının inançlardan bağımsız ele alınması düşünülemez. Nitekim Erdoğan Altınkaynak da anlatım esasına dayalı metinlerin şekillenmesinde dinin etkisini incelerken *"Kur'an-ı Kerim'de veya*

[53] Kemal Timur, **Türk Romanında Dinler ve İnançlar(1872-1896),** Elips Kitap, 1. Baskı, Ankara 2006, s.20.
[54] Timur, **Türk Romanında Dinler ve İnançlar(1872-1896),** s.22.

diğer kutsal kitaplarda geçen hikâyeler, inananlar için ilham kaynağı olmuş ve bunu bediî zevklerine uygun biçimde defalarca yeniden kurgularla ifade etmişlerdir."[55] diyerek halk edebiyatı ürünlerinde dinin etkisinin önemine değinmek istemiştir. Yine Altınkaynak anlatım esasına dayalı edebî metinlerin teşekkülünde din adamlarının çok etkili olduğunu[56] ifade ederek aynı noktaya vurgu yapmaktadır.

"Batı Tesirindeki Türk Edebiyatı" olarak anılan son dönemde ise durum farklıdır. Artık dinin edebî metinlerdeki etkisi giderek azalmıştır. Elbette bunda değişen devlet ve toplum yapısının büyük payı vardır. 1699 Karlofça Antlaşması ile Osmanlı Devleti'nin Batı karşısındaki üstünlüğü son bulmuştur. Batı'daki teknik gelişmeleri zamanında takip edemeyen imparatorluk dağılma sürecine girmiştir. Bu süreç Osmanlı aydınını ve halkını korkuya sevk etmiş ve çıkar yol arama telaşına düşürmüştür. Böylece Osmanlı aydını kurtuluşu Batı'nın örnek alınmasında görerek bir anda Batılı değerlere yönelmiştir. Öyle ki bazı aydınlar gerilemenin arkasındaki asıl nedenin İslâm dini olduğunu öne sürmüştür.[57] Dolayısıyla Tanzimat ile yaşanan bu toplumsal ve zihinsel değişim dinin edebî metinlerdeki yerinin azalmasında başrol oynamıştır.

Tanzimat Döneminde edebî eserlerde dini eğilimin azalması biraz da edebiyata yeni giren türler ve fikirlerle ilgilidir. Bu noktada araştırmacıların üzerinde en çok durduğu tür kuşkusuz roman olmuştur. Bilindiği üzere Tanzimat Döneminde Türk edebiyatına giren roman türünün Avrupa'daki gelişimi çok daha gerilere gitmektedir. Konu üzerine çalışma yapan Nihayet Arslan romanın köklerinin Antikçağa kadar gittiğini belirtmektedir. [58] Romanın kökeninin Antikçağa dayandırma fikri romanın yapısı ile ilgilidir ve biraz da destandan romana kadar geçen değişim sürecine dikkatleri çekmek içindir. Nitekim Nurullah Çetin, *"Destanın tür olarak romanın atası olduğu kabul edilir."*[59] saptamasını yapmıştır. Romanın kökeni üzerine değerlendirme

---

[55] Erdoğan Altınkaynak, **Anlatım Esasına Dayalı Metinler ve Din,** Ardahan Üniversitesi Yayınları, Ankara 2015, s.3.
[56] Altınkaynak, **Anlatım Esasına Dayalı Metinler ve Din,** s.5.
[57] Timur, **Türk Romanında Dinler ve İnançlar(1872-1896),** s.23.
[58] Nihayet Arslan, **Türk Romanının Oluşumu: Dış Gerçeklik Açısından Bir İnceleme,** Phoenix Yayınevi, Ankara 2007, s.11.
[59] Nurullah Çetin, **Roman Çözümleme Yöntemi,** Öncü Kitap Yayınları, 5.Baskı, Ankara 2007, s.17.

yapan İnci Enginün de *"Aslında romanın daha önceki örnekleri uzun anlatılardır, ki bunun başında destan (epik) gelir."*[60] diyerek aynı düşünceleri savunmuştur.

Kökleri Antik Yunan'a kadar giden *"Modern romanın ortaya çıkışı ise Avrupa'nın Rönesans'la yaşadığı büyük dönüşüme bağlıdır."*[61] İsmail Çetişli Orta Çağ'da Avrupa'da yaşanan bu büyük dönüşümü şöyle özetlemektedir: *"XIV. yüzyıla kadar ki Orta Çağ Avrupa'sı, yaklaşık bin yıldır, Eski Grek-Lâtin kültür, medeniyet ve inançlarıyla olan bağlarını koparmış, tamamiyle Hristiyanlığın belirlediği skolastik bir düşünce dünyası içinde yaşamaktaydı. Aristokratlar, ruhbanlar, köleler ve köylülerden oluşan üçlü bir katı sınıf yapısı içindeki bu dünyada, hiçbir hür düşünceye hayat hakkı yoktu. Kalabalıklar, bir avuç aristokrat ve ruhban tarafından yönetilir ve sömürülürdü. Pek çok şey gibi, eski eserleri okumak günah; hatta kâfirlik olarak addedilirdi. Zaten eski Yunan ve Lâtin edebiyatına ait pek çok eser kaybolmuştu. Ancak devlet ve kilise dili Lâtince idi. Bazı ilâhiyatçılar, filozoflar ve analistler, Lâtince vasıtasıyla Grek-Lâtin eserlerine, bu eserlerdeki düşünceye yöneldiler. Söz konusu yöneliş, zaman içinde yaygınlık kazandı; hatta bir hayranlığa dönüştü. Bu sebeple hümanizm, çok büyük oranda Eski Grek-Lâtin eserlerine, düşüncesine, kültür ve edebiyatına dönüş; ona duyulan hayranlık olarak gelişti. Söz konusu gelişme, bu eserlerin tercüme ve istinsah edilme; matbaanın icadından sonra da basım-yayım sürecini hızlandırdı. Lâtince eğitimi yaygınlaştı. Tenkidî hür düşünce gelişti. Böylece içinde yaşanılan dinî, sosyal, ekonomik, kültürel ve felsefî değerler ve bunları temsil eden müesseseler sorgulanmaya başlandı. Sonunda da insan merkezli ve insanla sınırlı hümanist felsefe teşekkül etti."*[62] Çetişli'nin de belirttiği gibi Orta Çağ Avrupa'sında skolastik düşünce hâkimdir. İnsanın dışlandığı, özgür düşüncenin yok sayıldığı, her şeyin metafizik unsurlarla açıklandığı ve kilisenin halk üzerinde baskı kurduğu bu dönem Rönesans ve Reform hareketleriyle son bulmuştur. [63] 16. yüzyıla gelindiğinde Leonardo da Vinci, Kopernik, Kepler, Galileo gibi düşünürler buluşlarıyla insanlara yepyeni bir dünyanın ufuklarını açmıştır. Bilim geliştikçe dine

[60] İnci Enginün, **Yeni Türk Edebiyatı: Tanzimat'tan Cumhuriyet'e (1839-1923),** Dergâh Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2006, s.163.
[61] Arslan, **Türk Romanının Oluşumu: Dış Gerçeklik Açısından Bir İnceleme,** s.11.
[62] İsmail Çetişli, **Batı Edebiyatında Edebî Akımlar,** Akçağ Yayınları, 6. Baskı, Ankara 2004, s.49.
[63] Çetin, **Roman Çözümleme Yöntemi,** s.67.

duyulan güven azalmıştır.[64] Neticede aklın ve insanlığın önemsendiği bu yeni dönemde tanrının yerine insan merkeze alınmıştır. Doğaya nesnel bir gözle yaklaşılmış, her şey deney ve gözlemle açıklanarak bilimsel bir tavır geliştirilmiştir. [65]

17. yüzyıla gelindiğinde ise artık modern felsefenin kurucusu sayılan Descartes'ın ortaya attığı fikirler Avrupa'nın düşünce hayatında etkilidir. Her şeyden şüphe duyan düşünür, bütün bilgilere kuşkuyla yaklaşmayı benimsemiştir. "Düşünüyorum, o hâlde varım" diyerek düşünmenin ve aklın önemini vurgulayan[66] düşünür bir bakıma 17. yüzyılın düşünce dünyasının özünü vermiştir. Cemil Meriç de *"Yeni bir çağ başlıyordu on altıncı yüzyılın sonlarında: Modern Çağ. Sahneye şüphe çıkıyordu. Bir evvelki çağın sistemini de, bu inançların temelindeki güçlerle birlikte silip süpüren şüphe. Montaigne'nin, Descartes'in şüphesi."*[67] sözleri bu yeni döneme dikkatleri çekmeye çalışmıştır.

Araştırmacılar romana zemin hazırlayan önemli bir olgunun da Batı'daki burjuva sınıfının olduğunu düşünmektedir. Nihayet Arslan burjuva sınıfı ve romanın doğuşu arasındaki ilişkiyi şöyle açıklamıştır: *"Burjuvazinin yükselişi sonucunda gerçekleşen bilimsel devrimler insanın kendisine inancını pekiştirmiş, insanlık gururun yüceltilmesine yol açmıştır. Bu da Tanrı'ya olan inancın sonu olmuştur. (...) Tanrı'ya duyulan inancın yerini 'insan'a, 'insanlık'a duyulan inanç almıştır. Bir Tanrı'ya duyulan ortak inanç bütün insanlığa aktarılarak parçalanmıştır. (...) Artık insan tek başınadır. Bir bireydir ve her zamankinden daha çok kendisini ifade etmek ihtiyacı içindedir. Roman, bu 'yeni insan'ın, kendi başına kalan insanın kendisini anlatma, kendisini seyretme ihtiyacından doğmuştur."*[68] Burjuvazinin gelişimi, felsefe ve bilimin ilerlemesi, akıl ve sağduyunun önem kazanması Avrupa'da bütün dengeleri değiştirmiştir. René Girard'ın değindiği gibi *"Tanrı ölmüştür, yerini insan almalıdır."* doktrini son asırlarda Batı felsefesinin temelini oluşturmaya başlamıştır.[69] Görüldüğü

[64] Arslan, **Türk Romanının Oluşumu: Dış Gerçeklik Açısından Bir İnceleme,** s.34.
[65] Çetin, **Roman Çözümleme Yöntemi,** s.67-68.
[66] Karl Jaspers, **Descartes ve Felsefe,** (Çev. Akın Kanat), İlya İzmir Yayınevi, İzmir 2005, s.13-15.
[67] Cemil Meriç, **Kırk Ambar: Cilt 1 Rümuz-ül Edeb,** (Yay. Haz. Mahmut Ali Meriç), İletişim Yayınları, 16. Baskı, İstanbul 2014, s.179.
[68] Arslan, **Türk Romanının Oluşumu: Dış Gerçeklik Açısından Bir İnceleme,** s.39.
[69] René Girard, **Romantik Yalan ve Romansal Hakikat: Edebi Yapıda Ben ve Öteki,** (Çev. Arzu Etensel İldem), Metis Yayınları, 2. Basım, İstanbul 2007, s.62.

gibi roman türünün doğuşu Avrupa'da Hümanizm, Rönesans, Reform gibi düşünsel atılımlara ve burjuva sınıfının etkisine dayandırılmaktadır. Romanın dayandırıldığı bu temellerin tamamı dünyada seküler bir yaşamın doğmasına ve seküler bir hayat tarzının benimsenmesine hizmet etmektedir. Dolayısıyla romanın yaslandığı nokta araştırmacıların da ısrarla üstünde durduğu gibi seküler yaşam tarzıdır. 19. yüzyılda Osmanlı edebiyatına giren bu yeni türde dinin önceki dönemlere göre daha az işlenmiş olması biraz da romanın bu kendine has tarzından gelmektedir.

Edebî bir türün adı olana kadar *" 'roman' sözcüğü, başlangıçta, roman dilleri denilen Fransızca, İtalyanca, İspanyolca, Romence, vb. dillerden biriyle yazılmış anlatılar için kullanılıyordu[r]."*[70] 12. yüzyıla gelindiğinde bu sözcük artık edebî bir türün adı olmuştur. [71] Elbette roman türünün doğuşu ve gelişimi salt yukarıdaki sosyal ve düşünsel gelişimlere bağlanamaz. Bu türün gelişiminde edebiyat dünyasının kendi dinamiklerinin de önemli bir katkısı olmuştur. Avrupa'da kralların ve şövalyelerin maceralarının olağanüstü ögelerle süslenerek anlatıldığı ve aşk hikâyelerinin ön plana çıkarıldığı romanslar,[72] kahramanı "picaro" tipi denilen ve yoksulluk nedeniyle hırsızlığa ve kötü alışkanlıklara bulaşan kişilerin olduğu pikaresk romanlar, romanın gelişiminde önemli bir yere sahiptir. Ayrıca Fransız yazar Honoré d'Urfé 'nin *Astereé* adlı eseri ile başarılı bir örneğini verdiği çoban hikâyeleri ve François Rabelais'in *Gargantua* (1535) ve *Pantagruel* (1533) adlı eserleri ile öncülük ettiği halk hikâyeleri de romanın gelişiminde önemli bir yere sahiptir. Yine Boccacio'nun yazdığı *Decamerone* hikâyesi de romanın gelişiminde önemli bir basamak olmuştur. [73] Yukarıda sayılan bu eserlerde dini bir hassasiyetten söz etmek mümkün değildir. Bilakis Rabelais kilise ve eski değerlere eleştiriler yöneltmiştir. [74] *Decamerone*'da ise

[70] Gennadiy Pospelov, **Edebiyat Bilimi,** (Çev. Yılmaz Onay), Evrensel Basım Yayın, 2. Basım, İstanbul 2005, s.518-519.
[71] Çetin, **Roman Çözümleme Yöntemi,** s.65.
[72] Enginün, **Yeni Türk Edebiyatı: Tanzimat'tan Cumhuriyet'e (1839-1923),** s.163.
[73] Çetin, **Roman Çözümleme Yöntemi,** s.30-33.
[74] Arslan, **Türk Romanının Oluşumu: Dış Gerçeklik Açısından Bir İnceleme,** s.34.

anlatılanlar *"kimi zaman açık saçık ve eğlenceli hikâyelerdir."*[75] Romanın bağımsız bir tür olarak ortaya çıkışı 17. yüzyılda [76] Avrupa'da bu şartlar altında olmuştur.

Avrupa'da dolayısıyla dünyada bu birikimlerden hareketle kaleme alınan *"İlk roman, 17. yüzyılın başında yazılan, Cervantes'in Don Kişot'udur."*[77] Yukarıdaki bilgilerden hareketle denebilir ki *Don Kişot* Antik Yunan ve Aydınlanma devrini yaşayan Avrupa kültür ve edebiyatının ürünüdür. Bu roman, türünün ilk örneği olması ve getirdiği yenilikler sayesinde bütün dünyada çok tartışılan bir eser olmuştur. Cemil Meriç *Don Kişot*'un her dile çevrildiğini belirterek *"Kitab-ı Mukaddes'ten sonra en çok satılan, en çok okunan kitap."*[78] olduğunu söylemektedir. Jale Parla da eserin yenilikçi yönüne değinerek şu tespiti yapmıştır: *"Don Ouijote'nin yeniliği çok şaşırtıcı bir egzersizden, 'eski'nin sonuna dek tüketilmesinden kaynaklanıyordu. Yazar kitabına başlarken mevcut 'görme biçimleri'nin ya da 'kronotop'ların öyküsü için yetersiz kalacağına karar vermişti. O halde yeni bir şey icat etmesi gerekiyordu.(...) Eski yazın türleri artık bu yeni gerçekliği yansıtmak için fazla köhnemişti."*[79] Parla'nın değindiği gibi yeni dünyada söylenecek her sözün de yeni bir biçimde söylenmesi gerekecektir. Bu yeni tür; akılcı, seküler ve kendisini her şeyden üstün gören insanın hikâyesini anlatacaktır.

Milan Kundera, *"Roman Avrupa'nın eseridir; keşiflerini farklı dillerde yapmış olsa da, bütün bir Avrupa'ya aittir."*[80] demektedir. Araştırmacılar da Avrupa'da romanı meydana getiren dinamiklerin Türk toplumunda olmadığının altını çizmektedir. Avrupa'da Rönesans'la ortaya çıkan burjuva sınıfı elde ettiği bilgi birikimi sayesinde birey olma bilincine ulaşmıştır. Osmanlı Devleti'nde feodal bir devlet ve sınıflı bir toplum yapısı olmadığından Avrupa'daki gibi bir burjuva sınıfı görülmemektedir. Bu nedenle Osmanlı'da roman türü ancak 19. yüzyıldan sonra Avrupa'nın tanınması ve örnek alınmasıyla mümkün olmuştur. [81] Berna Moran

[75] Çetin, **Roman Çözümleme Yöntemi,** s.30.
[76] Mehmet Tekin, **Roman Sanatı 1: Romanın Unsurları,** Ötüken Neşriyat A.Ş., 9. Basım, İstanbul 2011, s.8.
[77] Arslan, **Türk Romanının Oluşumu: Dış Gerçeklik Açısından Bir İnceleme,** s.24.
[78] Meriç, **Kırk Ambar: Cilt 1 Rümuz-ül Edeb,** s.175.
[79] Jale Parla, **Don Kişot'tan, Bugüne Roman,** İletişim Yayınları, 10. Baskı, İstanbul 2010, s.53-54.
[80] Milan Kundera, **Roman Sanatı,** (Çev. Aysel Bora), Can Yayınları, 3. Basım, İstanbul 2009, s.18.
[81] Arslan, **Türk Romanının Oluşumu: Dış Gerçeklik Açısından Bir İnceleme,** s.11-13.

"Biliyoruz ki bizde roman, Batı'da olduğu gibi feodaliteden kapitalizme geçiş döneminde burjuva sınıfının doğuşu ve bireyciliğin gelişimi sırasında tarihsel, toplumsal ve ekonomik koşulların etkisi altında yavaş yavaş gelişen bir anlatı türü olarak çıkmadı ortaya. Batı romanından çeviriler ve taklitlerle başladı;"[82] diyerek Türk romanının Batı'dan geldiğini ifade etmiştir. Cevdet Kudret de *"Avrupa'daki anlamıyla 'hikâye ve roman' türü Türkiye'ye, 'Tanzimat edebiyatı' ile girmiştir. İlkin çeviri yoluyla giren, daha sonra 'taklit' ve 'tanzîr' (nazire yazma) yoluyla ilk yerli ürünlerini vermeye başlayan bu tür, gittikçe gelişerek ve kişiliğini bularak bugüne kadar gelmiştir."*[83]diyerek aynı hususun altını çizmiştir. Gerçekten de Türk edebiyatında roman türü Ali İhsan Kolcu'nun belirttiği gibi "tercüme, taklit, telif ve terkip" olmak üzere dört merhaleden geçerek gelişim göstermiştir. [84] Bu bakımdan Türk romanı üzerine değerlendirme yapılmadan önce bu gelişim aşamalarına kısaca göz atmakta fayda vardır.

Türk edebiyatında okuyucularla ilk buluşan tercüme roman Yusuf Kamil Paşa'nın çevirdiği François Fénelon'un *Telemak* (1862) adlı eseridir. Bu eser rağbet görüp birkaç kez basılmasına rağmen Türk aydını üzerinde herhangi bir etki bırakmamıştır. Bu dönemde asıl etki yaratan tercüme romanlar Victor Hugo'nun *Sefiller*'i, Daniel Defoe'nun *Robinson Crusoe*'su, Alexandre Dumas Pére'in *Monte Cristo*'su, Chateaubriand'ın *Atala'*sı, Saint-Pierre'nin, *Pol ve Virjini*'sidir. Bu romanları okuyan Türk yazarlarının beslendikleri birinci kaynak bu tercüme romanlar olmuştur.[85]

Elbette Türk romanının gelişiminde Batılı roman örneklerinin yanı sıra Türk edebiyatında yer alan masallar, halk hikâyeleri, mesneviler, meddah hikâyeleri ve yazarı belli olan hikâyelerin de katkısı olmuştur. [86] Dolayısıyla Türk okuru romanla tanışana kadar *Oğuz Kağan, Köroğlu, Manas, Dede Korkut* gibi destanları; *Leylâ vü*

[82] Berna Moran, **Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 1,** İletişim Yayınları, 13. Baskı, İstanbul 2002, s.9.
[83] Cevdet Kudret, **Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman I,** İnkılâp Kitabevi, İstanbul 2009, s.11.
[84] Ali İhsan Kolcu, **Tanzimat Edebiyatı 2: Hikâye ve Roman,** Salkımsöğüt Yayınları, 2.Basım, Ankara 2005, s.82-93.
[85] Kenan Akyüz, **Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri,** İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1995, s.66-67.
[86] Çetin, **Roman Çözümleme Yöntemi,** s.34-64.

Mecnûn, Hüsrev ü Şirin Yusuf u Züleyha gibi mesnevileri okumuş; *Aslı ile Kerem* hikâyesini; *Kelile ve Dimne,* ve *Binbir Gece Masalları*'nı dinlemiştir. *Muhayyelât, Sergüzeşt-i Kalyopi, Akabi Hikâyesi, Temaşa-ı Dünnya ve Cefakâr ve Cefâkeş* hikâyeleri ise Türk okuru için romana adeta bir ön hazırlık olmuştur. [87] Bu noktada Kenan Akyüz Türk okurunun yeni bir tür olan romana iki ayrı yol ile alıştırılmaya çalışıldığını belirtmektedir. Akyüz'e göre bu birinci yol Türk halk hikâyesi ile Batı hikâye ve romanını uzlaştırmaya yöneliktir ve Ahmet Mithat'ın öncülüğünde ilerlemiştir. İkinci yol ise Namık Kemal'in öncülük ettiği ve doğrudan Batılı hikâye ve roman tekniğinin uygulanmasının esas alındığı yerli türlerin dikkate alınmadığı yoldur.[88]

Batı romanı ve yerli türler örnek alınarak geliştirilen Türk romanı, Tanzimat Dönemi boyuncu ciddi bir atılım gösterememiştir. Servet'i Fünûn Döneminde ise Türk romanı Halit Ziya ile birlikte önemli bir mesafe kaydetmiştir.[89] Öyle ki bu dönemde roman türü *"yapı ve anlatma tekniği bakımından adeta Halid Ziya'nın çizdiği çevreden uzaklaşma korkusu içinde bir arayışı yaşa[maktadı]r."*[90] Ne var ki bu dönemde de bu tür Türk edebiyatının şahsi malı olamamıştır. Üstelik Tanpınar'a göre bunun için daha uzun yıllara ihtiyaç vardır. Türk romanı üzerine değerlendirme yapan Ahmet Hamdi Tanpınar *"garp dillerinden birini bilen, yabancı ülkelerde bu sanatın verdiği iyi örnekleri okuyan ve hayat üzerine az çok fikir sahibi olan okur-yazarlarımızın büyük bir zevkle tattığı bir roman henüz yoktur."*[91] diyerek Türk romanın istenilen seviyeye henüz çıkamadığını belirtmektedir. Tanpınar, bu tespiti 1936 yani *Taaşuk-ı Talat ve Fıtnat* (1872)'tan altmış dört yıl sonra yapmıştır. Hülasa üzerinden altmış küsur yıl geçmesine rağmen Türk romanı Tanpınar'a göre hâlâ Batılı örneklerle boy ölçüşebilecek seviyede değildir. Tanpınar, Türk romanındaki eksiklikleri tespit ederken iki hususun altını özellikle çizmiştir. Türk romanında psikolojik tahlillerin olmaması romanımız için bir eksikliktir ve bu eksiklik eski nesir

[87] Enginün, **Yeni Türk Edebiyatı: Tanzimat'tan Cumhuriyet'e (1839-1923),** s.165-172.
[88] Akyüz, **Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri,** s.68.
[89] Arslan, **Türk Romanının Oluşumu: Dış Gerçeklik Açısından Bir İnceleme,** s.59.
[90] Şerif Aktaş, "Cumhuriyet Devri Türk Edebiyatı", **Türk Dünyası El Kitabı,** Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1992, C.3, s.517.
[91] Ahmet Hamdi Tanpınar, **Edebiyat Üzerine Makaleler,** (Haz. Zeynep Kerman), Dergâh Yayınları, 10. Baskı, İstanbul 2014, s.47.

geleneğimizden beri devam etmektedir. Tanpınar eski nesir geleneğimizde İslâm inancının psikolojik derinleşmeye müsaade etmediğini düşünmektedir. Bununla birlikte Hristiyanlıktaki günah itirafı bu derinliğin gelişiminde önemli bir katkı sağlamıştır. Yine Tanpınar'a göre Türk romanının önündeki engellerden biri de bizde resim sanatının gelişmeyişidir. Bu sanatı roman için gerekli gören Tanpınar İslâm inancından dolayı bu sanatın bizde gelişmediğini ifade etmektedir. [92]

Tanpınar'ın bu tespitleri romanın ortaya çıkış serüveni ile örtüşmektedir. Roman Avrupa'da dinin en aza indirgendiği bir dönemde ortaya çıkmış, akıl ve insan kutsandıkça da gelişmiştir. Osmanlı'da dâhi bu türün ortaya çıkışı Batılı fikirlerin benimsendiği, din algısının yavaş yavaş değiştiği bir dönemde olmuştur. Güzin Dino *"Gerçekten de Türk romanı, tarih bakımından, ülkenin bütün kurumlarını değiştirecek olan yeni bir yönelişin başlamasıyla ortaya çıkar."*[93] demektedir. Yakup Çelik de *"Türk romanındaki gelişme modernleşme sürecimizle de ilgilidir."*[94] diyerek aynı düşünceyi dile getirmektedir. Önceleri sadece askeri ve iktisadi olarak üstün görülen Batı gitgide felsefesiyle de ilgi odağı olmuştur. Batılı anlamda yapılan her yeniliği bir başkası izlemiştir. Nitekim Tanzimat Döneminde toplumda görülen bu dönüşüm, Meşrutiyet ve Cumhuriyet Dönemlerinde de sürmüş, hatta Cumhuriyet Döneminde Batılılaşma süreci en son raddeye ulaşmıştır.[95] Araştırmacıların din ve roman arasında kurduğu ilgi dikkate alındığında denebilir ki Batılılaşmanın hat safhaya ulaştığı Cumhuriyet Dönemi bu yönüyle roman türü için de en uygun zemindir. Zira bu dönemde dinin toplum hayatındaki etkisi biraz daha azalmıştır. Tam da bu noktada önemli bir hususun altını özellikle çizmek gerekmektedir. Her ne kadar da roman türü Batı'da insan merkezli teşekkül etmiş ve dinden kopmanın simgesi olarak görülmüşse de ve Türk romanı bu Batılı örneklerin "taklidi" olarak ortaya çıkmışsa da bu durum Türk romanında din ve inanç ögesinin olmadığı anlamına gelmez. Ahmet Hamdi'nin de belirttiği gibi *"gazetelerimizde ve hayatımızda yer tutan meselelerin hemen hepsi*

[92] Tanpınar, **Edebiyat Üzerine Makaleler,** s.59-67.
[93] Güzin Dino, **Türk Romanının Doğuşu,** Agora Kitaplığı, 2. Basım, İstanbul 2008, s.12.
[94] Yakup Çelik, "Cumhuriyet Dönemi Roman: 1920-1960", **Türk Edebiyatı Tarihi,** Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul 2006, C.4, s.215.
[95] Seyit Battal Uğurlu, **Popüler Roman ve Nezihe Muhiddin,** Salkımsöğüt Yayınevi, Erzurum 2015, s.105.

Türk romanına geçmiştir."[96] Hâl böyleyken din gibi insanın her zerresine nüfuz etmiş bir olgunun romanda olmadığını düşünmek elbette hata olacaktır. Burada vurgulanmak istenen din olgusunun edebiyattaki yeri artık İslâmiyet öncesi Türk edebiyatı veya divan edebiyatı dönemleri gibi olmadığıdır. Yukarıda da belirtildiği gibi o dönemlerde edebiyatı şekillendiren, edebiyata yön veren olgu doğrudan doğruya dindir. Lakin Tanzimat'tan sonra bu durum değişmiştir ve Cumhuriyet Dönemine gelindiğinde eserlerdeki dini ögeler biraz daha azalmıştır.

Cumhuriyet Döneminde romanlarda dini unsurların azalması salt roman türünün oluşum hikâyesi ve yapısıyla da izah edilemez. Bu noktada romanlarda böyle bir eğilimin yaygınlık kazanmasında dönemin siyasi ve sosyal atmosferinin etkisi birincil faktör olarak görülmektedir. Nitekim konuya aynı çerçeveden yaklaşan M. Halil Sağlam şöyle bir değerlendirme yapmaktadır: *"1934-1938 yıllarına ait romanların kaleme alındığı siyasal ve sosyal zemine baktığımızda ilk dikkatimizi çeken hususiyet kurucu hükümetin kurumsal anlamda Batılılaşırken dinden kopma isteğidir.(...) Bu amaçla yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin düşünce yapısı, modern, çağdaş ve laik değerler üzerine kurulması gerekmekteydi. Sosyal, siyasal, kültürel, hukukî ve askerî alanlarda başlatılan bütün projelerin ve yapılan inkılâpların ana hedefi buydu."*[97] Bu bakımdan bu dönemde siyasi anlamda güdülen bu politika Cumhuriyet Dönemi Türk romanın şekillenmesinde belirleyici olmuştur. Zira Berna Moran'ın da belirttiği gibi 1950'ye kadar yazarlar hayata resmî ideolojinin çerçevesinden bakmaktadır.[98] Tam da bu noktada dönemin sanatçılarının genel durumu Cevdet Kudret'in kaleminden şöyle anlatılmıştır: *"Cumhuriyet öncesi kuşağından olup da Cumhuriyet döneminde de yazmayı sürdürenler, devletçe korunup rahat yaşama olanakları elde ettikleri için, iktidarın istek ve tutumuna uymak zorunda bulunan bu sanatçıların gerçekçiliği suya sabuna dokunmayan bir gerçekçilikti. Cumhuriyet'in birinci döneminde basın alanına giren Cumhuriyet kuşağının ilk sanatçıları ise henüz yüksek görevlere getirilecek yaşta olmadıkları için kendilerini*

[96] Tanpınar, **Edebiyat Üzerine Makaleler,** s.48.
[97] M. Halil Sağlam, **"Türk Romanında Din ve İnanç Algısı (1934-1938)",** ("Yayınlanmamış Doktora Tezi"), Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır 2016, s.9.
[98] Berna Moran, **Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 2,** İletişim Yayınları, 11.Baskı, İstanbul 2003, s.14.

biraz daha özgür hissediyor, gözlemlerini ve eleştirilerini, gençliklerinden de gelen ataklıkla, daha özgürce dile getiriyorlardı."[99] Kudret'in de belirttiği gibi Cumhuriyet döneminin ilk kuşağı daha çok siyasi rejimin beslediği sanatçılardır ve güdümlü bir edebiyat bu dönemin en spesifik özelliğidir. Dolayısıyla*"Cumhuriyet'in birinci döneminde yetişen çoğu sanatçılar, devrimlere karşı eski kurumları ve eski değerleri açık ya da gizli korumaya ve sürdürmeye çalışan, tutucu, gerici ya da çıkarcı kurum ve kişiler (softalar, şeyhler, zorba ağalar, sömürücü tüccar ve esnaf vb.) ile savaşıma girişmiş; eserlerinde de devrimleri, yeni kurum ve değerleri savunmuşlardır."*[100] Bundan dolayı Cumhuriyet Dönemi Türk edebiyatının birinci evresi olan 1928-1938 arası dönem roman için bu çerçevede değerlendirilmelidir. İncelediğimiz dönemin (1929-1933) romanı daha çok yukarıdaki anlayışın çerçevesinde dine yer vermeyen, dini ikinci plana iten veya yer yer eleştiren bir anlayışla şekillenmiştir. Bununla birlikte dini ögelerin geniş yer tuttuğu hatta baştan sona dini ögeler üzerine kurulan romanların da yer aldığı bu dönem bu hususlar göz önünde bulundurularak değerlendirilmelidir.

[99] Cevdet Kudret, **Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman III,** İnkılâp Kitabevi, İstanbul 2009, s.13.
[100] Kudret, **Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman III,** s.14.

BİRİNCİ BÖLÜM

CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK ROMANI (1929-1933) VE DİNİ ÖGELER İÇEREN ROMANLAR

Bu bölümde 1929-1933 yılları arasında yazılan romanlar tek tek ele alınarak bu romanlardaki olaylar kısaca anlatılmıştır. Romanlarda yer alan dinler ve bu dinlere ait dini unsurlar kısaca sıralanmıştır. Ayrıca romanlarda yer alan bu dini unsurların romanlarda olumlu veya olumsuz bir inanç algısına yol açıp açmadığı kısaca tespit edilmeye çalışılmıştır. Ele alınan dönemde romanlardaki dini ögeler tespit edilirken bir dine ait inanç sistemi, ibadet sistemi ve ahlaki değerler göz önünde bulundurulmuştur. İnanç algısı incelenirken bu dini ögelerin yanı sıra giyim kuşam, gündelik yaşam, konuşma biçimleri ve incelenen dönemin (1929-1933 arası) siyasi ve sosyal yapısı da dikkate alınmıştır.

1.1. A. ADNAN, *ATEŞ HATTI*[101]

Roman Milli Mücadele dönemini konu almaktadır. Romanda Işık adlı genç bir kız, Yüksel Bey adlı bir gazeteciye mektup göndererek Anadolu köylüsünün gerçek hayatını görebilmesi için onu kendi köyüne davet etmiştir. Yüksel Bey bu mektup üzerine Sessiz Dere köyüne giderek Işık ile tanışmıştır. Işık annesi ile köyde yalnız yaşayan genç bir kızdır. Işık, köye bir inkılap mektebi kurarak burada köy çocuklarını eğitmektedir. Bir süre sonra bu okulda büyükleri de okutmaya başlayan Işık bu okul sayesinde halka Milli Mücadeleyi anlatmayı başarmıştır. Işık'ın bu enerjisi Işık'ın köy içinde çok fazla sevilmesine ve sayılmasına zemin hazırlamıştır. Gazeteci Yüksel Bey

[101] A. Adnan, **Ateş Hattı,** Meşher Matbaası, İzmir 1933.

de Işık'ı tanıdıktan sonra ona hayran olmuştur. Yüksel Bey, ordunun İzmir'e taarruzunu duyunca orduya katılmadan önce Işık'a bir mektup göndermiş ve ona aşkını itiraf etmiştir. Işık, Yüksel'in teklifine İzmir alındığında İzmir'de cevap vereceğini söylemiştir. Yüksel Bey savaşta bir ayağını kaybedip İzmir'deki annesinin evine geldiğinde Işık'ın kendisini burada beklediğini görmüştür.

Romanda Milli Mücadele yılları anlatılmakta, aydınların işgal karşısında takındığı tavır Işık ve Yüksel adlı kahramanlar üzerinden verilmektedir. Romanda Işık ideal bir kadın tipidir. Kendisinden beklenildiği gibi yerleştiği köyde kısa süre içerisinde milli bilinç ve beraberliği sağlamayı başarmıştır. Bununla birlikte köyün basında yer almasına ve tanınmasına vesile olmuştur. Bu noktadan sonra kurguya dâhil olan Yüksel Bey ise aynı hassasiyetlere sahip erkek kahramandır. Nitekim İzmir'in işgali karşısında eli kolu bağlı duramamış, gidip bizzat cephede mücadele etmiştir. Romanda dini ögelere pek yer verilmemiştir. Sadece İslâmiyet ile ilgili halife ve ezan kavramları kullanılmıştır. Romanda halifenin işgal karşısında sessiz durması ve zevk ve sefasından geri kalmayışı eleştirilmiştir. (s.8) Romanda dini bir sembol olan halifenin eleştirilmesi olumsuz bir inanç algısına yol açmıştır.

1.2. A. KEMAL, *MİHRACENİN İNTİKAMI*[102]

Eser popüler aşk romanlarından olup olaylar Hindistan'dan Fransa'ya geniş bir coğrafyada cereyan etmektedir. Romanda Hint Mihracelerinden Lala Sahib Mirza, karısı Sara ile Fransa'ya bir seyahat düzenlemiştir. Normalde çok tutucu olan Lala Sahib Mirza bu seyahatte karısına Avrupalılar gibi rahat davranmasını tavsiye etmiştir. Neticede karısı Fransa'da eğlence hayatına girmiş ve Rames adlı bir şair ile aşk yaşamaya başlamıştır. Lala Sahib Mirza olaylardan haberdar olunca Hindistan'a dönmüştür. Burada karısına ve sevgilisi Şair Rames'e büyük bir ceza vererek ikisinden intikamını almıştır.

Romanda İslâmiyet ve Hinduizm ile ilgili dini ögelere yer verilmiştir. Bu bağlamda Hz. Ali, Hz. Osman ve cariye konusu romanda yer alan İslâmiyet ile ilgili dini ögelerdir. Romanda yer alan Hint tanrıları Vişnu ve Brahma ise Hinduizm ile ilgili

[102] A. Kemal, **Mihracenin İntikamı,** Halkın Sesi Matbaası, y.y.y., y.t.y.

dini ögelerdir. Romanda yer alan bu dini ögeler roman kurgusunun gereğidir. Romanda Hindistan'ın mekân olarak seçilmesi bu iki dinin kullanılmasını olanaklı kılmıştır. Bununla birlikte romanda bu iki din ile ilgili olumlu veya olumsuz bir inanç algısı söz konusu değildir.

1.3. ABDULLAH ZİYA KOZANOĞLU, *KOLSUZ KAHRAMAN*[103]

Roman Orta Asya'da Türk-Çin mücadelesini konu almaktadır. Bu noktada ulusal tarihe ışık tutmaya çalışan roman destansı anlatımıyla milli bilinci uyandırmayı hedeflemektedir. Romanda ele alınan Türk ve Çin mücadelesi Gültekin Han'ın yiğitliğiyle tanınan Alpago adlı adamı üzerinden işlenmiştir. Alpago daha çocukken babasının intikamını almak için Çin Beylerinden Hu-Bing-Tisiyuem'i öldürmüş ve cesaretini herkese göstermiştir. Büyüyünce Çin Beylerinden Tay Çeo'ya yaklaşarak onun vasıtasıyla Signafo Sarayı'na girmiş ve Çin hakanının savaş planlarını Gültekin Han'a götürmüştür. Bu sırada Hu-Bing-Tisiyuem'in kızı Sarıçiçek'le tanışmış ve ona gerçek kimliğini söylemiştir. Sarıçiçek Alpago'nun ve kolsuz kahramanın aynı kişi olduğunu öğrenmiştir. Üstelik bu kişi aslında daha çocukken gelip babasını öldüren ve kaçıp kurtulmayı başaran Karaoğlan'dan başkası değildir. Buna rağmen Sarıçiçek Alpago'yu affetmiş ve ikisi mutlu olmuştur.

Romanda çoğunlukla Budizm ile ilgili dini ögeler kullanılmıştır. Ayrıca Orta Asya Türk inanışlarının yansıması olan doğaüstü varlıklar da romanda yer almıştır. Romanda bu ögeler üzerinden Çin'in ve Orta Asya'nın inanç yapısına bir gönderme yapılmak istenmiştir. Dolayısıyla romanda inanç ögeleri bir fon olarak kullanılmış, olumlu veya olumsuz bir inanç algısına yol açmamıştır.

1.4. ABDULLAH ZİYA KOZANOĞLU, *SARI BENİZLİ ADAM*[104]

Roman Osmanlı tarihini konu almaktadır. Ankara Savaşı'yla Osmanlı Devleti'nde yaşanan taht kavgaları ve tarihte "Düzmece Mustafa" olarak bilinen olay romanda farklı bir bakış açısı ile ele alınmıştır. Romanda Yıldırım Beyazıt Ankara Savaşı'nda Timur'a yenilmiş ve Osmanlı Devleti'nde kardeşler arasında taht kavgası

[103] Abdullah Ziya Kozanoğlu, **Kolsuz Kahraman,** Atlas Kitabevi, 12. Baskı, İstanbul 1972.
[104] Abdullah Ziya Kozanoğlu, **Sarı Benizli Adam,** Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2004.

başlamıştır. Sultan Mustafa kardeşleri arasında başlayan taht kavgalarına girmemek için Sarı Yani adını alarak Bizans'ta yaşamaya karar vermiştir. Uzak durmasına rağmen taht kavgalarına sonunda o da dâhil olmuş ve kardeşi Musa'yı desteklemiştir. Ancak Çelebi Mehmet, Musa'yı en yakın adamına öldürtmüş ve tahta geçmiştir. Sultan Mustafa da uzun yıllar Limni adasında Sarı Yani olarak yaşamını sürdürmüştür. Çelebi Mehmet ölüp yerine oğlu II. Murad sultan olunca Bizans, Sultan Mustafa'yı destekleyerek padişah yapmak istemiştir. Bizanslılar Sultan Mustafa'yı kontrol edemeyeceklerini anlayınca desteklerini geri çekmişlerdir. Eskisi gibi genç ve güçlü olmadığından üstelik eski itibarını da yitirdiğinden Sultan Mustafa geri çekilip kaçmak zorunda kalmıştır. Sonunda Düzme Mustafa olarak tek başına kalmış, yakalanıp asılmıştır.

Romanda İslâmiyet ve Hristiyanlık ile ilgili dini ögelere yer verilmiştir. Tek Allah inancı ve melek inancı romanda İslâmiyet ile ilgili kullanılan dini ögelerdir. Hristiyanlık ile ilgi olarak da mum yakma, Hristos resmi ve manastır gibi unsurlar kullanılmıştır. Roman Osmanlı ve Bizans topraklarında geçtiğinden romanda İslâmiyet ve Hristiyanlık beraber işlenmiştir. Bu yönüyle romanda her iki din ile ilgili olumlu veya olumsuz bir inanç algısı söz konusu değildir. Ancak Şehzade Mustafa'nın gerek İslâmiyet'te gerekse Hristiyanlıkta din adamlarının insanları bölerek mezheplere ayırdığını ve bunun yanlış olduğunu söylemesi (s.137) olumsuz bir algı olarak görülebilir. Bu noktada da dinlerden ziyade dinlerde görülen ayrılıklar eleştirilmiştir.

1.5. ABDULLAH ZİYA KOZANOĞLU, *SAVCI BEY*[105]

Tarihi bir roman olan *Savcı Bey* Osmanlı Devleti'nin 14. yüzyıldaki durumunu anlatmaktadır. Şehzade Savcı Bey ve Yıldırım Beyazıd arasındaki mücadeleler roman kurgusu içinde anlatılmıştır. Kaçınılmaz olarak romana Bizans İmparatorluğu da dâhil edilmiş, oradaki taht kavgaları da eş zamanlı olarak anlatılmıştır. Bizans sarayında Andronikos ve kardeşi Manoel arasındaki çekişmeler Savcı Bey ile Yıldırım Beyazıd arasındaki çekişmelerle örtüşmektedir. Nitekim Savcı Bey bir toplantıda Bizans prensi Andronikos'un hayatını kurtarınca Savcı Bey ve Prens Andronikos arkadaş olmuştur. Bu arada babası Sultan Murad Anadolu'ya sefere çıkmış ve yerine Savcı Bey'i vekil

[105] Abdullah Ziya Kozanoğlu, **Savcı Bey,** Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2004.

olarak bırakmıştır. Bu durum Yıldırım Beyazıt'ı kızdırmış ve onun Manoel ile anlaşarak Savcı Bey'e bir tuzak kurmasına yol açmıştır. Neticede Savcı Bey'in babasına isyan ettiği söylenmiş ve gözleri dağlanarak cezalandırılmıştır. Savcı Bey'e sığınan Andronikos ise Bizans'a teslim edilmiştir. Bir süre sonra Savcı Bey ölmüş, oğlu Doğan Bey de büyümüştür; ancak babasının isteği üzerine şehzade oğlu olduğunu hiç öğrenememiştir.

Tıpkı *Sarı Benizli Adam* romanında olduğu gibi *Savcı Bey* romanında da Osmanlı ve Bizans bir arada anlatılmıştır. Dolayısıyla romanda İslâmiyet ve Hristiyanlık ile ilgili dini ögeler yer almaktadır. Romanda İslâmiyet ile ilgili melek ve peygamber inancına yer verilmiştir. Hristiyanlık ile ilgili olarak da Hz. İsa ve yemin konularına yer verilmiştir. Romanda bu dini ögeler dönemin daha iyi anlatılabilmesi için kullanılmıştır. Dolayısıyla romanda din ve inanç ile ilgili olumlu veya olumsuz bir algı söz konusu değildir.

1.6. AHMET AĞAOĞLU, *SERBEST İNSANLAR ÜLKESİNDE*[106]

Roman ütopik bir yer olan Serbest İnsanlar Ülkesini konu almaktadır. Romanda ismi verilmeyen kahraman esaretten kurtulunca Serbest İnsanlar Ülkesine sığınmıştır. Kısa bir süre sonra bir heyet bu kişiyi ziyaret ederek ona ülkenin kurallarını anlatmıştır. Heyet, kahramandan bu kuralları ezberlemesini ve bunlara uyacağına dair kendilerine taahhüt vermesini söylemiştir. Kahraman bu kuralları iyice incelemek için heyetten biraz süre istemiştir. Bu süre içinde kahraman hem kuralları öğrenme hem de ülkeyi gezme fırsatı bulmuştur. Burada her şey çok sade ve düzenlidir. Bununla birlikte herkes özgür ve mutlu bir şekilde yaşamaktadır. Bu ülkenin kuralları arasında yalan söylememek, başkalarına zarar vermemek, hiç kimseyi gereksiz yere övmemek, tembellik yapmamak, korkak davranmamak gibi şartlar vardır. Kahraman, heyete bu kurallar hakkında sorular sorarak ülkede bu kurallara neden önem verildiğini anlamak istemiştir. Heyet bütün kuralların önemini tek tek kahramana anlatmış ve onun sorularına cevap vermiştir. Kahraman gördüklerinden ve duyduklarından sonra bu ülkeye biraz daha hayran olmuştur.

[106] Ahmet Ağaoğlu, **Serbest İnsanlar Ülkesinde,** Sanayii Nefise Matbaası, İstanbul 1930.

Romanda dini ögelere yer verilmemiştir. Sadece bir yerde dinin yerini sanat ve bilimin aldığı belirtilerek yeni devlet düzeninde ruhban zümre yerine aydın zümrenin topluma öncülük etmesi gerektiği belirtilmiştir. (s.70-71) Romanda yer alan bu sınırlı ögeler üzerinden olumlu veya olumsuz bir inanç algısı tespiti yapmak zor görünmektedir.

1.7. AHMET REFİK ALTINAY, *KANİJE GAZİLERİ*[107]

Tarihi bir roman olan *Kanije Gazileri* Tiryaki Hasan Paşa'nın Kanije Kalesi'ni müdafaasını anlatır. Kanije'nin alınması Nemse İmparatoru'nda derin bir üzüntü yaratmıştır. Nemse İmparatoru bu olay üzerine Roma, Fransa ve İspanya'dan yardım istemiş ve büyük bir ordu ile Kanije üzerine gelmiştir. Ordu Kanije Kalesi'ni kuşatınca Tiryaki Hasan Paşa, Serdar Yemişçi Hasan Paşa'dan yardım istemiştir. Yemişçi Hasan Paşa önce Stoni Belgrat'ın üzerine gidip oradan Kanije Kalesi'ne gitmeyi düşünmektedir. Nitekim Yemişçi İbrahim Paşa Stoni Belgrat'ta yenilince Kanije'ye yardıma gidememiş ve Tiryaki Hasan Paşa düşman karşısında yardımsız kalmıştır. Bütün olumsuzluklara rağmen Tiryaki Hasan Paşa zekâsı sayesinde her gün yeni bir hile bularak düşmanla mücadele etmeyi bilmiştir. Öncelikle düşmanın içine adam göndererek erzakının ve cephanesinin bir yıl kadar daha dayanacağı haberini yaymıştır. Bununla da kalmayarak düşmanla beraber hareket eden Macarların aslında kendi adamları olduğuna düşmanı inandırmış ve düşman içinde çatışma çıkarmıştır. Ayrıca askerlerine barut yaptırmış, bu sayede cephanesini güçlendirmiştir. Aldığı bu tedbirler sayesinde düşman ordusunu yenmeyi başarmıştır. Bu zaferden sonra Tiryaki Hasan Paşa'ya Kanije Gazisi, askerlerine de Kanije Gazileri denmiştir.

Romanda sadece İslâmiyet ile ilgili dini ögelere yer verilmiştir. Dua, sala, gazilik ve din değiştirme konusu romanda işlenen dini ögelerdir. Romanda İslâmiyet ile ilgili olumlu bir din algısı hâkimdir. Nitekim Tiryaki Hasan Paşa savaşı kazanınca kendisi ve askerleri gazi unvanını alarak (s.72) dini açıdan yüksek bir mertebeye terfi etmişlerdir. Romanın adının dahi *Kanije Gazileri* olması da bu anlayışın sonucudur.

[107] Ahmet Refik Altınay, **Kanije Gazileri,** Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, İstanbul 1931.

1.8. AKA GÜNDÜZ, *AYSEL*[108]

Eser popüler aşk romanlarındandır. Bu bakımdan klişe bir konu olan maddi açıdan farklı statülerde olan ve kavuşmaları imkânsız gibi görünen iki gencin aşkı üzerine kurulmuştur. Gümüşoğlu Hacı Nazif, Yuvaköy'ün en zengin adamıdır. Harman zamanı verilen bir ziyafette henüz on beş yaşında olan kızı Aysel, Günahsızın Ali'yi görmüş ve ona âşık olmuştur. Ali köyde okuma yazma bilen tek genç olduğundan köyün jandarma karakolunda kâtip olarak çalışmaktadır. Aysel'in babası Ali ve Aysel'in aşkını öğrenince Ali'yi işinden kovdurur, ona ve ailesine eziyet ettirir. Ali, durumu yeni gelen kaymakama bildirince kaymakam Ali'ye o bölgede oldukça itibarlı olan salgın kâtipliği görevini vermiştir. Bu görevine rağmen Aysel'in babası kızını Ali'ye vermemiştir. Hatta Ali'ye ve ailesine iftira atarak Ali'yi ve ailesini hapse attırmıştır. Aysel babasının oyununu kaymakama anlatınca kaymakam olaya müdahale etmiş ve iki genci kendisi evlendirmiştir.

Romanda sadece İslâmiyet ile ilgili dini ögelere yer verilmiştir. Dini nikâh, kader inancı ve din adamı romanda işlenen dini ögelerdir. Romanın geneline bakıldığında olumsuz bir din algısının hâkim olduğu görülmektedir. Nitekim romanda harman zamanı gelip hasattan pay alan bir dervişten bahsedilmiştir. Bu dervişten sonra Arap hacı gelerek o da hasattan payını alacaktır. (s.11-12) Bu iki dini karakter her ne kadar da romanda açıkça belirtilmese de aslında birer asalak olarak görülmektedir. Köylünün dini duygularını sömüren bu iki karakter hiçbir emek vermeden her sene köylünün rızkını elinden almaktadır. Romanda din adamlarına yöneltilen bu olumsuz bakış açısı romanın yazıldığı dönemin siyasi ve sosyal yapısı ile ilgilidir. Ayrıca halkın dini hassasiyetlerini suiistimal eden din adamlarının varlığı da romanda böyle bir bakış açısına yol açmıştır.

[108] Aka Gündüz, **Aysel,** Semih Lütfi-Suhulet Kütüphanesi, İstanbul 1933.

1.9. AKA GÜNDÜZ, *BEN ÖLDÜRMEDİM- KOKAİN*[109]

Bu eser de popüler aşk romanlarından olup romanda eğlence hayatı gözler önüne serilmektedir. Romanda adı verilmeyen kahraman, bir barda İdil Hanım ile karşılaşmış, İdil Hanım onu kaldıkları otele davet etmiştir. İdil otelde yaşlı bir adam olan Ahmet Bey ve Vikont dö la Roşnuvar ile kalmaktadır. Vikont Ankara'ya demiryolu ve asma köprü işleri ile ilgilenmek üzere gelen şirketin sahibi, Ahmet Bey de şirketin genel müdürüdür. İdil Hanım ise Vikont ve Ahmet Bey'in yardımcısıdır. Romanın başkahramanı İdil'den hoşlanmakta; ancak onun Ahmet Bey ve Vikont ile olan samimiyetine bir anlam verememektedir. Bu muammayı çözmeyi kafasına koyan başkahraman, İdil'in gerçek kimliğini öğrenmek için ona kokain vermeyi planlamıştır. İdil'i kokain içmeye ikna eden başkahraman bu sayede İdil'in gerçek hikâyesini öğrenmiştir. Herkesin İdil'in sevgilisi sandığı yaşlı Ahmet Bey aslında İdil'in babası Ali Bey'dir. Ali Bey kendisini aldatan karısını ve onun sevgilisini öldürdüğü için kimliğini değiştirmiş ve yakalanmamak için Ahmet Bey ismi ile ortaya çıkmıştır. İdil ile aralarındaki samimiyet de buradan gelmektedir. Başkahraman bütün gerçekleri öğrenince İdil'e evlenme teklif etmiştir. Bu sırada İdil fenalaşmış ve hastaneye kaldırılmıştır. Doktorlar İdil'in daha önce de kokain kullandığını ve tedavi olduğunu söylemiştir. Kendisinin tekrar kokaine başlaması onun bünyesine zarar vermiş ve İdil ölmüştür.

Romanda dini ögeler sınırlıdır. Sadece birkaç yerde Allah ifadesi yer almakta; ancak bunlar da İslâm inancına uygun düşmemektedir. Söz gelimi romanda geçen *"Kırk Allah, Allahlardan daha egoist, sen bana Allah ol, Allah olsalar, Allahın damadı"* gibi ifadelerde Allah sözcüğü ya çoğul ya da benzetme ögesi olarak kullanılmıştır. Bu iki kullanım da İslâm inancına aykırıdır. Bu noktadan bakıldığında romanda olumsuz bir din algısının hâkim olduğu görülmektedir.

[109] Aka Gündüz, **Ben Öldürmedim-Kokain,** Semih Lütfi Kitabevi, İstanbul y.t.y.

1.10. AKA GÜNDÜZ, *ÇAPKIN KIZ*[110]

Romanda ideal kadın tipi Çapkın Kız adlı roman kahramanı üzerinden verilmiştir. Bu noktada Çapkın Kız'ın hayat hikâyesi ön plana çıkarılarak işlenen tezin dolaylı olarak verilmesi amaçlanmıştır. Romanda Çapkın Kız; namuslu, eğitimli ve iyi kalpli bir genç kızdır. Çapkın lakabını gerçekten çapkın olduğu için değil belki de çapkınları eleştirmek için almıştır. Çapkın Kız çok titiz olduğu için karşısına çıkan bütün kısmetlerini reddetmiş ve sonunda kendisi ile evlenecek kimsenin kalmadığını fark etmiştir. Evlenip yuva kurmak isteyen Çapkın Kız sonunda çok sevdiği dostları Hayret Bey veya Ali Bey'den birinin kendisi ile evlenmesini istemiştir. Ali Bey, çirkin olduğunu söyleyerek kendisinin Çapkın Kız'a layık olamayacağını söylemiştir. Hayret Bey ise yaşlılığını bahane ederek bu teklifi reddetmiştir. Çapkın Kız, Hayret Bey'i bu konuda sıkıştırınca Hayret Bey'in kızı olduğunu öğrenmiş ve üzüntü ile kendisini dışarı atmıştır.

Romanda sadece İslâmiyet ile ilgili dini ögelere yer verilmiştir. Kader inancı, peygamber, Kur'an-ı Kerim, Hızır, örtünme, ezan, cehennem, yemin etmek gibi konular romanda yer alan dini ögelerdir. Romanda yer alan bu unsurlar fon olarak kullanılmıştır. Dolayısıyla romanda din ve inanç bağlamında olumlu veya olumsuz bir algı söz konusu değildir.

1.11. AKA GÜNDÜZ, *ÇAPRAZ DELİKANLI*[111]

Eser popüler aşk romanlarındandır. Romanda Okan Bey bir beldeye müdür olarak atanmıştır. Beldedeki bütün kadınlar Okan Bey'in yakışıklılığından etkilenerek ondan hoşlanmaya başlamıştır. Bir gün Okan Bey'in evine bir kadın gelmiştir. Herkes bu kadının Okan Bey'in dostu olduğunu düşünüp ikisi hakkında dedikodu etmeye başlamıştır. Sonunda Okan bu kadının kız kardeşi Aykız olduğunu söyleyip hikâyelerini anlatmıştır. Neticede Okan yanında çalışan Perin ile evlenmiştir.

Romanda sadece İslâmiyet ile ilgili dini ögelere yer verilmiştir. Bu bakımdan romanda peygamberler, cennet, dua, bayram ve yemin etmek gibi dini konular

[110] Aka Gündüz, **Çapkın Kız,** Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, İstanbul 1930.
[111] Aka Gündüz, **Çapraz Delikanlı,** Semih Lûtfi Kitabevi, İstanbul y.t.y.

işlenmiştir. Romanda yer alan bu dini ögeler romanda bir fon olarak kullanılmıştır. Dolayısıyla romanda olumlu veya olumsuz bir inanç algısı söz konusu değildir.

1.12. AKA GÜNDÜZ, *ONLARIN ROMANI*[112]

Aka Gündüz'ün bu romanı iki bölüm olarak tertip edilmiştir. Birinci bölümde Gülöz adlı genç bir kadının yaşadığı talihsizlikler anlatılır. Gülöz'ün kocası Kastamonu defterdarıdır. Gülöz teyzesini de kaybedince artık İstanbul'da kalmak istememiş ve kocasının yanına gitmeye karar vermiştir. Gülöz Çankırı'ya gittiğinde kocasının onu boşadığını ve zengin bir adamın kızı ile evlendiğini öğrenmiştir. Dul ve genç bir kadın olarak İstanbul'a dönemeyen Gülöz handa tanıştığı Ahmet ve annesi ile Çerkeş Beli'ne gitmiştir. Ahmet verem olduğu için doktorlar ona Çerkeş Beli'nin havasının iyi geleceğini söylemiştir. Çerkeş Beli'nde bir süre kaldıktan sonra Gülöz ve yanındakiler Ankara'ya geçmiştir. Ahmet Ankara'da fenalaşınca Gülöz varını yoğunu seferber etmiş, Ahmet'i İstanbul'da tedavi ettirmiştir. Bu sırada Ahmet Gülöz sayesinde Ankara'da İstiklal Mahkemesinde kâtip olarak çalışmaya başlamış ve kısa sürede mahkemenin başkâtipliğine yükseltilmiştir. Kısa bir süreliğine Yozgat, Çorum taraflarına gönderilen Ahmet bu seyahatten döner dönmez Gülöz ile evlenecektir. Ahmet bu seyahatten dönmeyince Gülöz, Ahmet'in başkası ile evlenmek üzere olduğunu öğrenmiştir. Romanın ilk bölümü burada bitmiştir. Romanın bu giriş kısmını Vural adlı bir yazar Cim Paşa'ya ithaf ettiğini söylemiştir.

Romanın ikinci kısmında ise yeni bir konuya geçilmiş Hasan ve Hüseyin adlı iki sütkardeşin çocuklarının hikâyesi anlatılmıştır. Hasan'ın, Ali; Hüseyin'in, Veli adında oğlu olmuştur. Hüseyin Magosa'ya sürülüp orada ölünce Veli ve annesine Hasan bakmıştır. Bu arada bir felaket daha olmuş Veli de Trablusgarp'a sürülmüştür. Ali ve babası Hasan bu duruma çok üzülmüş ve Veli'ye yardım etmek için ellerinden gelen her şeyi yapmıştır. Meşrutiyet ilan edilince Veli siyasete atılmış ve kısa süre içinde yükselmiştir. Ali ise siyasete karışmayan sadece bir milletin kendi kendisini yönetmesini isteyen bir kişidir. Veli, Ali'nin düşüncelerine bakarak onu irtica ile suçlamıştır. Neticede Veli, babasının ve Ali'nin onca iyiliğine rağmen Ali'yi işinden

[112] Aka Gündüz, **Onların Romanı,** Semih Lütfü Sühulet Kütüpanesi, İstanbul 1933.

ve memleketinden etmiş, Ali'ye ve ailesine yapmadığı kötülük kalmamıştır. Ali'nin oğlu Ender Almanya'da hapisten çıkınca Türkiye'ye anne ve babasını bulmaya gelmiş; ancak birinin zindanda diğerinin de darülacezede öldüğünü öğrenmiştir. Romanın sonunda bu romanın Ali'nin oğlu Ender Vural tarafından yazıldığı Veli denen kişinin Cevdet Paşa olduğu belirtilmiştir. Yine romanın sonunda Cevdet Paşa'nın, Kastamonu Defterdarının ve Tapu Kâtibi Ali'nin aynı yaratılışta vefasız insanlar olduğu söylenmiş, böylece iki farklı konu gibi duran iki bölüm bağlanmıştır.

Romanda sadece İslâmiyet ile ilgili dini ögeler kullanılmıştır. Ezan, örtünme, dini nikâh, boşanma, kader inancı, haremlik-selamlık uygulaması romanda kullanılan dini unsurlardır. Romanda ayrıca bâtıl inanışlara da değinilmiştir. Romanda dini ögelerin geniş yer bulması romanın anlatıldığı dönem ile ilgilidir. Bu dini ögeler Osmanlı döneminin tasviri için bir fon olarak kullanılmıştır. Öte yandan romanda olumsuz bir din algısı hissedilmektedir. Nitekim kocası Gülöz'ü boşarken *"Mukadderatı ilahiye" (s.10)* diyerek işi kadere havale etmiş böylece kendini masum göstermeye çalışmıştır. Ayrıca boşanma işinde İslâmî kuralla tamamen uygun davrandığının özellikle altını çizmiştir. (s.12-13) Bu tutumuyla karısına yaptığı vefasızlığın bir bakıma dine uygun olduğunu anlatmaya çalışmıştır. Romanda Gülöz'ün kocasının bu tutumu olumsuz bir din algısına yol açacak düzeydedir. Yine Gülöz dul bir kadın olarak insanların kendisini rahatsız edeceğini düşünmekte bu insanların bu noktada dini kullanacağını belirtmektedir. (s.20-25) Romanda Gülöz'ün kaygıları da olumsuz bir din algısına yol açmaktadır.

1.13. AKA GÜNDÜZ, *ÜVEY ANA*[113]

Eser popüler aşk romanlarındandır. Bu noktada aşk, ayrılık verem gibi popüler konuların yanı sıra toplumsal bir mesaj verme kaygısı da romana hâkimdir. Romanda Lale annesini ve kardeşi Gül'ü vereme kurban vermiş ve Lobut Ağabey adında bir taksi şoförü tarafından evlat edinilmiş talihsiz bir kızdır. Lale enstitüyü birincilikle bitirince Emin Bey'in evinde mürebbiyeliğe başlamıştır. Lale ve Emin Bey'in kızı Bibi kısa süre içinde birbirlerine ısınmıştır. Hatta Emin Bey de Lale'den hoşlanmış ve

[113] Aka Gündüz, **Üvey Ana,** Semih Lütfi Erciyes, İstanbul y.t.y.

onunla evlenmek istemiştir. Bu sırada Lale, Bibi'nin verem olduğunu öğrenmiştir. Bunu sadece Lale ve Doktor Ergun bilmektedir. Lale annesi ve kardeşinden sonra Bibi'yi de vereme kurban vermek istemediği için Emin Bey'in evlilik teklifini kabul etmiştir. Lale Hanım, Doktor Ergun'la gizli gizli görüşüp Bibi'nin hastalığını tedavi ettirmeye çalışırken dostları Emin Bey'e Lale'nin doktorla aşk yaşadığını söylemiştir. Böylece Emin Bey karısı Lale'yi boşamıştır. Suçsuzluğunu kanıtlayamayan Lale babası Lobut Ağabey'den de beklediği desteği görememiş sonunda kendisi de verem olmuştur. Emin Bey ve Bibi Lale'nin masum olduğunu öğrendiklerinde ise Lale artık son nefesini vermek üzeredir. Neticede Lale, Emin Bey'e Bibi ve Ergun'u evlendirmesini vasiyet ederek son nefesini vermiştir.

Şeytan konusu romanda işlenen tek dini ögedir. Romanda iki mezarcı arasında geçen bir diyalogda mezarcılardan biri şeytana küfür edince diğeri ona şeytanın masum olduğunu bu yüzden ona küfür etmemesi gerektiğini söylemiştir. Şeytanın masumiyetini savunan mezarcı asıl suçluların insanlar olduğunu söylemektedir. Diğer mezarcı da arkadaşının bu söylediklerinden etkilenerek arkadaşının büyük bir âlim olduğunu düşünmüştür. (s.51-52) Romanda yer alan bu diyalog İslâm inancına uygun değildir. Bu bakımdan şeytanın masum gösterilmesi ve insanın suçlanması olumsuz bir din algısı ile ilgilidir.

1.14. BURHAN CAHİT MORKAYA, *AŞK POLİTİKASI*[114]

Romanda aşk konusu işlenmiş, kahramanlar üzerinden aşkın felsefi boyutu ortaya konmaya çalışılmıştır. Romanda Necati Bey, Kemal Bey ve Calibe Hanım'ın oğludur ve liseyi yeni bitirmiştir. Annesi Necati'yi yeğeni Aysel ile evlendirmeyi düşünmektedir. Necati ise aklı bir karış havada, amcası Hamdi Bey'le eğlenceden eğlenceye koşmaktır. Hamdi Bey yaşı ilerlemesine rağmen evlenmemiş ve evlenmeyi de düşünmemektedir. Bütün vaktini eğlenmek ve çapkınlık yapmakla geçiren Hamdi Bey evlilik ve aşk üzerine sık sık Necati'ye öğüt vermektedir. Amcasını örnek alan Necati bir gün Rus kızlarla eğlenirken dayısı Nedim Bey ve kızı Aysel'e yakalanmıştır. Aysel Necati'yi bu halde görünce çok bozulmuş ve birkaç gün sonra Avrupa'ya gitme

[114] Burhan Cahit Morkaya, **Aşk Politikası,** Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, 1930.

kararı almıştır. Aysel'in Avrupa'ya gideceğini öğrenen Necati, Aysel'i çok kıskanmış, kendisi de hemen Avrupa'ya gitme kararı almıştır. Bu arada Necati askere alınınca Avrupa'ya gitme hayali suya düşmüştür. Necati askerliğini bitirince babasının yanında çalışmaya başlamıştır. İşleri için Fransa'ya gidince Danyelson adlı bir İngiliz'in Aysel'e evlenme teklif ettiğini öğrenmiştir. Evlilik hakkındaki görüşleri değişen Necati, Aysel'e evlenme teklif etmiştir. Aysel de bazı şartlar karşılığında Necati'nin evlilik teklifini kabul etmiştir. Romanın sonunda Necati'nin evlenmeyi düşünmesi bir bakıma amcası Hamdi Bey'in izinden gitmeyeceğinin göstergesidir. Romanda Necati'nin amcasının bütün telkinlerine rağmen böyle bir tercihte bulunması aşk konusunda Hamdi Bey'in yanıldığının da aslında bir işaretidir. Roman bu açıdan gençlere yönelik özellikle de evlenme ve aşk konusunda bir mesaj vermektedir.

Romanda dini ögelere yer verilmemiştir. Sadece Aysel Danyelson'un evlilik teklifini düşünürken tereddüde düştüğünde bu konu gündeme gelmiştir. Ancak bu noktada Aysel'in asıl tereddüdü Danyelson'un farklı bir dinden olması değil farklı bir milletten olmasıdır. (s.169) Aysel'in bu durumu özellikle belirtmesi yani dini ikinci plana atması inanç algısı olarak görülebilir; ancak salt bu düşünceden hareketle olumlu veya olumsuz bir algıdan söz etmek zordur.

1.15. BURHAN CAHİT MORKAYA, *BİR ÇATI ALTINDA*[115]

Bu eser de yine popüler aşk romanlarındandır. Romanda işine bağlı kendi hâlinde bir insan olan Mes'ut Kemal, para kazanıp belli bir servet elde edince yaşam tarzını da yavaş yavaş değiştirmiştir. Mes'ut Kemal, işe aldığı Lerzan ile aşk yaşamaya başlayınca zamanla evini ve karısını garipsemiştir. Nitekim Lerzan'la da yetinmeyerek başka kadınlarla aşk yaşamak istemiştir. Bu sırada Ada'da kulüp hayatına atılmış ve kumar alışkanlığı edinmiştir. Romanda Batılılaşmanın toplumda yol açtığı çatışma Mes'ut Kemal ve çevresi üzerinden işlenmiştir. Nitekim romanın sonunda gerek Mes'ut Kemal gerekse eşi Sabiha Hanım yaşanan yozlaşmaya yenik düşmüştür. Mes'ut Kemal, karısını başka bir adamın arabasında görünce yaptığı hatanın farkına

[115] Burhan Cahit Morkaya, **Bir Çatı Altında,** İkbal Kitaphanesi, y.y.y., 1932.

varmış; ancak iş işten geçmiştir. Roman bu yönüyle dini ve ahlaki yozlaşmanın tablosunu realist bir şekilde çizmiştir.

Romanda İslâmiyet, Hristiyanlık ve Yahudilik ile ilgili dini ögelere yer verilmiştir. İslâmiyet'le ilgili örtünmek, nikâh, şükretmek ve cariye gibi kavramlara yer verilmiştir. Hristiyanlık ile ilgili olarak sadece manastırdan bahsedilmiştir. Romanda Yahudilik ise dini bağlamından ziyade bir ırkı temsil etmek için kullanılmıştır. Romanda yer alan bu dini ögelerle ilgili olumlu veya olumsuz bir değerlendirme söz konusu değildir. Bu bakımdan romanda olumlu veya olumsuz bir inanç algısından söz etmek mümkün değildir. Öte yandan romanda ahlaki yozlaşmanın ince bir şekilde eleştirildiği fark edilmekte ahlaki değerlerin önemine bir gönderme yapılmaktadır. Bu açıdan düşünüldüğünde romanın inanç algısının olumlu olması gerekmektedir.

1.16. BURHAN CAHİT MORKAYA, *DÜĞÜN GECESİ*[116]

Bu roman da konu bakımından yazarın *Bir Çatı Altında* romanı ile paralellik göstermektedir. İstanbul'daki eğlence hayatı bu romanda da geniş bir yer tutmaktadır. Romanda Cevdet Bey, eski bir mebustur. Siyasetten sonra ticarete atılan Cevdet Bey ticarette biraz da siyasi geçmişi sayesinde başarılı olmuş ve iyi bir sermaye elde etmiştir. Cevdet Bey evli olmasına rağmen eğlenceye pek düşkündür. Son zamanlarda tütün tüccarı Galip Bey'in sevgilisi Hale Hanım'a ilgi duymaya başlamıştır. Nitekim Galip Bey işleri kötü gidip Hale'yi bırakıp kaçınca Cevdet Bey Hale ile yaşamaya başlamıştır. Karadeniz'de Zigana Bendi'nin inşaat işine başlayan Cevdet Bey bu işten aldığı seksen bin liranın kırk bini ile Hale'ye bir gerdanlık satın almıştır. Cevdet Bey'in mühendisi Alâeddin elinde kalan kırk bin ile barajı bitirmek zorundadır. Sonuçta Alâeddin Bey, Cevdet Bey'in ısrarı üzerine baraj yapımında demir yerine kereste kullanarak barajı bitirmiştir. Ancak barajın bittiği gün baraj yıkılmış, köylüler su altında kalmıştır. Görüldüğü gibi bu romanda da *Bir Çatı Altında* romanı gibi eğlence hayatı bir felaketle son bulmuştur. *Bir Çatı Altında* romanında felakete uğrayan Mes'ut Kemal'in kendisidir. Mes'ut Kemal, eğlence hayatına kapılarak ailesini ve saadetini

[116] Burhan Cahit Morkaya, **Düğün Gecesi,** Akşam Kitaphanesi, İstanbul 1933.

kaybetmiştir. *Düğün Gecesi* romanında Cevdet Bey'in eğlenceye olan düşkünlüğünün bedelini masum insanlar ödemiştir. Alâeddin'in bütün ısrarlarına rağmen demire vereceği parayı gerdanlığa veren Cevdet Bey bu yönüyle köylülerin uğradığı felakete adeta davetiye çıkarmıştır. Romanın bu son ile bitmesi yine ahlaki yozlaşma üzerine verilmek istenen mesaj ile ilgilidir.

Romanda İslâmiyet ile ilgili nikâh, dua, yemin ve din adamı gibi dini ögelere yer verilmiştir. Romanda Yahudilik ise dini bağlamından ziyade bir ırk olması hasebiyle işlenmiştir. Romanda bu dini ögeler dışında batıl inanışlara da yer verilmiştir. Romanda yer alan bu dini ögelerle olumlu veya olumsuz bir inanç algısı yaratılmamıştır. Bu ögeler romanın kurgusu gereği romanda yer almıştır. Bununla birlikte bir önceki romanda olduğu gibi bu romanda da ahlaki yozlaşmanın eleştirilmiş olması romanın inanç algısının aslında olumlu olduğunun göstergesidir.

1.17. BURHAN CAHİT MORKAYA, *GAZİNİN 4 SÜVARİSİ*[117]

Roman Milli Mücadele dönemini konu almaktadır. Birinci Dünya Savaşı'nda, Osmanlı ordusu yenilgiye uğrayınca Fransız ordusu Gaziantep ve Kahramanmaraş'ı işgal etmiştir. Fransız ordusunun Antep ve Maraş'a girmesiyle bazı Ermeni grupları da Fransızlarla birlikte hareket etmeye başlamıştır. Mustafa Kemal Atatürk, Fransızların işgalini durdurmak için Kılıç Ali Bey'i görevlendirmiştir. Kılıç Ali Bey yöre halkının da desteğini alarak Fransızları Maraş'tan çıkarmıştır. Maraş'tan sonra Gaziantep'i işgalden kurtarmaya hazırlanan Kılıç Ali Bey, Mustafa Kemal Atatürk tarafından Ankara'ya çağrılmıştır. Kılıç Ali Bey yerine Binbaşı Hamdi Beyi Kuvayı Milliye birliklerine kumandan olarak bırakarak oradan ayrılmıştır. Fransızlar Kılıç Ali Bey'in gitmesini fırsat bilerek şehri tamamen ele geçirmek istemişlerdir; ancak halk ve Kuvayı Milliye birlikleri büyük bir direniş göstermiştir. Kuşatma aylarca sürmüş; fakat Fransızlar istediklerini alamamışlardır. Sonuçta Gaziantep de işgalden kurtulmuştur.

Romanda İslâmiyet ve Hristiyanlık ile ilgili dini ögelere yer verilmiştir. Romanda İslâmiyet ile ilgili halife ve cami ögeleri kullanılmış, Hristiyanlık ile ilgili

[117] Burhan Cahit Morkaya, **Gazinin 4 Süvarisi,** Kanaat Kütüphanesi, İstanbul 1932.

kilise ögesine yer verilmiştir. Romanda aynı zamanda halife konumunda olan Osmanlı padişahı halkı Milli Mücadele'ye karşı kışkırtmakla ve Milli Mücadele'nin karşısında durmakla suçlanmıştır. (s.87) Padişahın halife unvanının üzerinden eleştirilmesi din algısı ile ilgilidir. Roman bu yönüyle A. Adnan'ın Milli Mücadele'yi konu alan *Ateş Hattı* romanıyla benzerlik göstermektedir. Her iki romanda da halife dini ve siyasi bir lider olarak Milli Mücadele'ye karşı duran bir pozisyondadır.

1.18. BURHAN CAHİT MORKAYA, *İZMİRİN ROMANI*[118]

Roman İzmir'in işgalini konu almaktadır. Yunan ordusu İtilaf Devletlerinden aldıkları destekle İzmir'i işgale başlamıştır. Bu sırada İzmir'de yaşayan Rumlar bir anda Türk halkına düşman kesilmiş ve Türklere akla gelmeyecek işkenceler etmeye çalışmıştır. İstanbul Hükümeti bu durum karşısında sessiz kalmakta İzmir valisine Yunanlılara karşılık vermeyin yönünde talimatlar vermektedir. Kazım Paşa bu durum karşısında harekete geçmiş ve milli bir direniş başlatmıştır. Bu sırada Anzavur isyanı patlak vermiştir. Çıkan isyanlar milli kuvvetlerin işini zorlaştırmakta, Yunan ordusuna zaman kazandırmaktadır. Bu isyanlara İstanbul Hükümeti de destek vermektedir; çünkü İstanbul Hükümeti İtilaf Devletleri'nin güdümündedir ve kendi başına karar verecek durumda değildir. Mustafa Kemal Paşa bu durum karşısında Ankara'da yeni bir hükümet kurma zarureti görmüştür. Bunun üzerine milli kuvvetler artık tek çatı altında toplanmış ve düzenli bir ordu halini almıştır. Yunanlılar düzenli ordu karşısında duramamış ve İzmir'den atılmıştır.

Romanda sadece İslâmiyet ile ilgili dini ögelere yer verilmiştir. Halifelik ve din adamları romanda işlenen bu dini ögelerdir. Romanda Halifenin dini görünümlü Anzavur isyanını desteklediği anlatılmakta (s.74-75) bu isyanın Milli Mücadeleye büyük sekte vurduğu belirtilmektedir. *Ateş Hattı* ve *Gazinin 4 Süvarisi* romanları gibi bu romanda da halife eleştirilmektedir.

[118] Burhan Cahit Morkaya, **İzmirin Romanı,** Kanaat Kütüphanesi, İstanbul 1931.

1.19. BURHAN CAHİT MORKAYA, *KÖY HEKİMİ*[119]

Eser popüler aşk romanlarından olup yasak aşk konusunu işlemiştir. Romanda olaylar Acıbadem nahiyesinin Bademli köyünde geçmektedir. Köyde savaştan dolayı neredeyse erkek kalmamıştır. Tosun daha önce cephede savaşmış, savaş bittikten sonra köyüne dönmüş ve Emine ile nişanlanmıştır. Emine henüz on üç yaşındadır ve kimsesi olmadığından teyzesi ile kalmaktadır. Bu sırada Yunan ordusu İzmir'e gelmiş ve Tosun hiç düşünmeden tekrar cepheye gitmiştir. Emine ise bir tesadüf sonucu tanıştığı valinin hanımı Neveda Hanım'ın yanında yaşamaya başlamıştır. Emine burada okuma yazmayı öğrenmiş kısa süre içinde modern hayata alışmıştır. Tosun cepheden dönünce Emine ile evlenmiş ve orman bekçisi olmuştur. Çift mutlu bir şekilde yaşarken bir gün Emine hastalanmıştır. Henüz yirmi üç yaşında genç bir hekim olan Suat Naci Emine'yi kontrol etmek için eve gelmiştir. Suat Naci hayran kaldığı Emine'yi daha yakından tanımak için sonraki gün evi tekrar ziyaret etmiştir. Birbirlerine âşık olan Doktor Suat ve Emine kaçmayı planlamıştır. O gün eve erken giden Tosun Suat ve Emine'yi her zaman buluştukları evinin yakınındaki ağaçların altında bulmuştur. Tosun silahını çekip doktora ateş etmiş; ancak Emin'e doktorun önüne atlamış ve vurulmuştur. Bu hadise karşısında Doktor Suat Naci, Tosun'a doğrulttuğu silahını kendine çevirmiş ve kendisini vurmuştur.

Romanda sadece İslâmiyet ile ilgili dini ögelere yer verilmiştir. Kader inancı, ramazan ayı ve din adamı romanda yer alan dini ögelerdir. Romanda olumsuz bir din algısı mevcuttur. Bu olumsuz din algısı İstanbul'dan gelip köyde doktorluk yapan Suat Naci üzerinden verilmiştir. Suat Naci köy halkını değerlendirirken köylünün *yarı dinî, yarı ırsî* anlayışla hareket ettiğini ifade etmiştir. Suat Naci'nin en çok dikkatini çeken şey ise köyün ramazan ayındaki değişimidir. Ramazan ayında köyde herkes dört elle ibadete sarılmakta; ancak ramazan ayı biter bitmez köylüler ibadeti terk etmektedir. Hatta köylüler adeta ramazan ayı boyunca geçen o bir ayın acısını çıkartırcasına zevke ve eğlenceye yüklenmektedir. (s.87) Romanda bu olay üzerinden dini yüzeysel bir

[119] Burhan Cahit Morkaya, **Köy Hekimi,** İkbal Kitaphanesi, İstanbul 1932.

şekilde yaşayanlar eleştirilmektedir. Romanda bu eleştiri yapılırken kullanılan üslup olumsuz bir algının hâkim olduğunun göstergesidir.

1.20. BURHAN CAHİT MORKAYA, *YALI ÇAPKINI*[120]

Bu eser de popüler aşk romanı olup yasak aşkı konu almaktadır. Romanda Fazıl Azmi varlıklı bir ailenin iki erkek çocuğundan küçüğüdür. Fazıl Azmi, Sabiha adlı genç bir kız ile tanışmış ve ikili kısa sürede birbirine bağlanmıştır. Bu arada Fazıl Azmi'nin annesi Necmiye Hanım iki oğlunu birlikte evlendirmeyi düşünmektedir. Bu amaçla iki kız kardeş bularak durumu oğullarına anlatmıştır. Kâmil Azmi annesine olumlu yanıt vermiştir. Fazıl Azmi ise her zamanki gibi konuyu yine alaya almıştır. Nitekim Fazıl Azmi ciddi bir direnç gösteremeden kendisini nikâh masasında bulmuştur. Sabiha, Fazıl Azmi'nin evliliğine kırılmasına rağmen evliliği aşka engel görmediğinden Fazıl Azmi ile görüşmeye devam etmiştir. Bu arada Sabiha'ya görücü çıkmış ve Sabiha da evlenmiştir. Sabiha'nın ilk kocası onun Fazıl Azmi'yle görüşmesine dayanamamış ve intihar etmiştir. İkinci kocası ise Sabiha ve Fazıl Azmi'yi bir gün beraber görünce olay mahkemeye taşınmıştır. Olayın mahkemeye taşınması Sabiha'yı çok incitmiştir. Neticede duruşma günü mübaşir Sabiha'nın bir gün önce vefat ettiğini ve bu yüzden duruşmaya gelmediğini salondakilere duyurmuştur.

Romanda din ve inanç bağlamında değerlendirilecek herhangi bir durum söz konusu değildir. Sadece bir yerde nikâh merasiminden bahsedilmekte burada da inanç konusuna girilmemektedir. Romanın inanç algısı daha çok ahlaki temeller üzerine inşa edilmiştir. Tanzimat'tan sonra meydana gelen sosyo-kültürel değişim romanın ana eksenini oluşturmaktadır. Nitekim Fazıl Azmi, yazın konak hayatı yaşamakta kışın ise Nişantaşı'ndaki eğlencelere devam etmektedir. Bu yaşam tarzı daha önce de belirtildiği gibi kültürel değişimin bir sonucudur ve din ve inanç algısı ile yakından ilgilidir. Gündelik hayatta dinin önemini yitirmesi eğlence ve hazzın ön plana çıkması dönemin modası haline gelmiştir. Sabiha ve Fazıl Azmi de bu modaya uyarak evli oldukları halde görüşmeye devam etmişlerdir. Bu açıdan ele alındığında romanda

[120] Burhan Cahit Morkaya, **Yalı Çapkını,** Akşam Kitaphanesi, İstanbul 1933.

ahlaki bir çöküntünün anlatıldığı, bu çöküntünün de temelinde kültürel değişimin olduğu söylenebilir.

1.21. BURHAN CAHİT MORKAYA, *YÜZBAŞI CELAL*[121]

Romanda Birinci Dünya Savaşı konu alınmıştır. Bu dönemde Arap aşiretlerin İngilizlere kanarak Osmanlı'ya isyan etmesi ve bunun sonucunda Arap Yarımadası'nın Batılı devletler tarafından sömürgeleştirilmesi Yüzbaşı Celal ve Şeyh Sadun üzerinden anlatılmıştır. Romanda Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasına az bir zaman kalmıştır. Yüzbaşı Celal sekiz yüz kişilik bir birliğin kumandanı olarak Aynülkum'a gönderilmiştir. Aynülkum'da bölgenin en büyük Arap aşiretlerinden biri olan Tedmur Şeyhi Sadun bulunmaktadır. Şeyh Sadun Aynülkum'a askeri birliklerin gelip yerleşmesinden rahatsız olmuş; ancak durumu dostça idare etmek istemiştir. Bu amaçla Şeyh Sadun Yüzbaşı Celal'i evine davet etmiştir. Bu davette Celal, Şeyh Sadun'a Arapların Türkleri her fırsatta arkadan vurduğunu buna rağmen Osmanlı'nın Anadolu'nun rızkını bu çöllere yatırdığını söylemiştir. Şeyh Sadun da Osmanlı'nın kendilerini sömürdüğünü ve eğer Osmanlı olmasaydı büyük bir Arap krallığının kurulacağını söylemiştir. Neticede Birinci Dünya Savaşı patlak vermiş Arap aşiretleri İngilizlerin vaatlerine kanarak Mısır'dan Suriye'ye kadar Türk askerine karşı savaşmıştır. Bunun üzerine Türk askeri buralardan çekilmiş ve bu topraklar İngiliz ve Fransızların eline geçmiştir. Bir gün Şeyh Sadun yaralı olarak Türk askerinin eline geçmiştir. Bu esnada Miralay olan Celal, Şeyh Sadun'un yanına giderek ona Türklerin Arap yarımadasından çekilmesinden sonra Arapların özgürlüğe kavuşup kavuşmadığını sormuştur. Şeyh Sadun pişman bir şekilde Arapların artık Avrupa sömürgesi olduğunu itiraf ederek son nefesini vermiştir.

Romanda söz konusu olan tek din İslâmiyet'tir. Bu bakımdan romanda İslâmiyet ile ilgili halifelik kavramına yer verilmiştir. Bu romanda da tıpkı *Ateş Hattı, Gazinin 4 Süvarisi* ve *İzmirin Romanı*'nda olduğu gibi halifenin olumsuz yönlerinden bahsedilmiştir. (s.163) Bu romanlarda halifenin olumsuz açıdan ele alınmasının temel nedeni halifenin Milli Mücadele karşıtı olarak görülmesidir.

[121] Burhan Cahit Morkaya, **Yüzbaşı Celâl,** Köroğlu Kütüphanesi, İstanbul 1933.

1.22. CEMİL CAHİT CEM, *BUZLAR ARASINDA*[122]

Roman dönemin diğer eserlerinden farklı olarak Kuzey Kutbu'na yapılan bir araştırma gezisini konu almaktadır. Romanda bu araştırma gezisine bir Türk genci de katılmış ve cesaretiyle bu geziye damga vurmuştur. Kâşif Smiston'ın organize ettiği bu seyahatte annesi Faslı babası Türk olan Mehmet henüz on beş yaşında olmasına rağmen katılmış ve bütün tayfalardan daha cesur hareket etmiştir. Nitekim gemi hareket ettikten sonra büyük bir fırtınaya tutulmuş, Türk Mehmet yelkenlere tırmanarak yelkenlerin kırılmasını engellemiştir. Böylece gemiyi ve mürettebatı büyük bir tehlikeden kurtarmıştır. Gemi Kuzey Kutbuna yaklaştığında buzullardan dolayı daha fazla ilerleyememiştir. Bunun üzerine Smiston ve diğer araştırmacı arkadaşları yanlarına birkaç mürettebat da alarak kutup noktasına kadar gitmeye karar vermiştir. Giden grup arasında Türk Mehmet de vardır. Grup birkaç gün yol aldıktan sonra grubun üzerinde olduğu buz parçası akıntıya kapılmış ve Türk Mehmet gruptan ayrı düşmüştür. Grup dönüş yoluna geçtiğinde kış ayı başladığından bir mağaraya sığınmak zorunda kalmıştır. Aylarca süren bu esaretten Smitson ve Grondar sağ kalmayı başarmıştır. İkili mağarada kaderlerini beklerken Türk Mehmet'in sesini duymuştur. Türk Mehmet de onlar gibi aylarca sağ kalmayı başarmıştır. Günler sonra buzullar çözülünce gemileri gidip onları kurtarmıştır.

Romanda söz konusu olan tek din İslâmiyet'tir. Türk Mehmet'in kutup ayısının saldırısından kurtulması karşısında şükredilmesi (s.47) romanda geçen tek dini ögedir. Bu bakımdan romanda olumlu veya olumsuz bir din algısından söz etmek mümkün değildir.

1.23. CEMİL CAHİT CEM, *KAN İÇEN HORTLAK*[123]

Romanda İngiliz casusları ve Türk casusu Azmi Çetin arasındaki mücadele anlatılmıştır. Azmi Çetin bir gece tesadüfen karşılaştığı ve hayatını kurtardığı Cavidan'ı evine bırakırken bir vampirin Cavidan'ın babası Abdülkadir Bey'e saldırdığını ve uşakları Sait'i öldürdüğünü görmüştür. Azmi Çetin bu vampir

[122] Cemil Cahit Cem, **Buzlar Arasında,** Resimli Ay Matbaası T.L. Şirketi, İstanbul 1932.
[123] Cemil Cahit Cem, **İkiz Şeytanlar!.. : Kan İçen Hortlak,** Kâinat Kitaphanesi, İstanbul 1931.

hikâyesine inanmamıştır. Bu amaçla neler olup bittiğini öğrenmek istemiştir. Abdülkadir Bey müderristir ve çok önemli bir belgeyi tercüme etmektedir. Cavidan ona babasının elindeki gizli belgeden bahsetmiş ve bu gizli belgeyi ona teslim etmiştir. Bunun üzerine Azmi Çetin bu işi araştırmaya başlamıştır. Aslında vampir ya da hortlak sanılan kişi İngiliz casusu Ceymis'in ikiz kardeşi Vatson'dur. Vatson Hindistan'da cüzzam hastalığına yakalanmıştır. Tedavi için Tibet'e gitmiştir. Burada Budist rahipler onun bütün etini vücudundan soyup vücudundaki kanı boşaltmıştır. Sadece kafasında kan kalan Vatson bu sayede ölümden kurtulmuş; ancak artık bir insan gibi beslenememektedir. Yeni haliyle Vatson tavşan kanıyla beslenmek zorundadır; ancak zamanla insan kanını da içmeye başlamıştır. Vücudunun şeklinden dolayı giydiği yarasa elbisesi ve kan içmesi onun bir vampir olduğu düşüncesini doğurmuştur. Üstelik kafası dışında vücudunun neresine darbe alırsa alsın asla ölmemektedir. Bu yüzden de hortlak olduğu düşünülmüştür. Sonunda Azmi Çetin baltayla kafasına vurunca vampir sanılan Vatson ölmüştür.

Romanda İslâmiyet ve Budizm dinleri ile ilgili hususlara değinilmiştir. Romanda İslâmî açıdan ele alınabilecek husus hortlak kavramıdır. Budizm ile ilgili tek öge ise Budist rahipler üzerinden işlenmiştir. Romanda bu yönüyle işlenen iki din içinde olumlu ya da olumsuz bir değerlendirme söz konusu değildir.

1.24. CEMİL CAHİT CEM, *VATAN AŞKI*[124]

Roman Milli Mücadele dönemini konu almakta, Yunanlıların işgal ettiği bir kasabada yaşanan kısa bir olayı anlatmaktadır. Bu yönüyle roman bir çocuğun ve bir ihtiyarın şahsında Türk milletinin cesaretini ve vatan sevgisini işlemektedir. Romanda yeri geldiğinde Türk milletinin her bir ferdinin seve seve vatan savunmasına katılacağının mesajı verilmektedir. Romanda Demirci Ahmet Usta'nın oğlu Fahri kaçıp Kuvayı Milliye saflarına katılmıştır. Bir gün Ahmet Usta, Avni adlı on üç yaşındaki bir çocuktan bir mektup almıştır. Mektupta Fahri'nin gece onda babasını ormanda bekleyeceği yazılmaktadır. Avni, Ahmet Usta'nın cevabını Fahri'ye ulaştırmak üzere ormana döndüğünde kendisini takip eden hafiyeler tarafından

[124] Cemil Cahit Cem, **Vatan Aşkı,** Resimli Ay Matbaası T. L. Şirketi, İstanbul 1932.

yakalanmıştır. Neticede Avni ve Ahmet Usta, Yunan askerleri tarafından yakalanmış; kurşuna dizilmek üzere hapse atılmıştır. Bu sırada Hamdi Baba köpekleri ile Fahriye haber göndererek durumu ona anlatmış ve ondan yardım istemiştir. Bunun üzerine gece bir uçak gelip iki mahpusu kurtarmıştır.

Romanda işlenen tek din İslâmiyet'tir. Romanda İslâmiyet ile ilgili dua ve yemin unsurlarına yer verilmiştir. Bu iki öge dışında din ve inanç ile ilgili herhangi bir unsur bulunmamaktadır. Bu açıdan romanda olumlu veya olumsuz bir din ve inanç algısı söz konusu değildir.

1.25. ETEM İZZET BENİCE, *AŞK GÜNEŞİ*[125]

Romanda Milli Mücadele dönemi bir aşk macerası üzerinden işlenmiştir. Hamra'nın babası daha küçük yaşta Hasan'ı yanına alıp onu büyütmüştür. Hamra'nın annesi ölünce Hamra'nın babası Feleknâz ile evlenmiştir. Feleknâz hem Hasan'dan hem de Hamra'dan nefret etmektedir. Hasan ile Hamra büyüyünce birbirlerine âşık olmuşlardır. Bu arada Hamra'nın babası hasta düşmüş ve Feleknâz, asker olan Hasan'la beraber olmak istemiştir. Hasan Feleknâz'ın bu kötü teklifini reddetmiştir. Feleknâz sonraki gün Hamra ile Hasan'ı öpüşürken görünce Hasan'ı evden kovmuştur. Hamra'nın hasta babası da ölünce Hamra Düzce'ye Hasan'ın yanına gitmek üzere yola çıkmıştır. Bu arada Hasan Osmanlı ordusundan ayrılarak Kuvayı Milliye saflarına geçmiştir. Hamra Düzce'ye gittiğinde Hasan birkaç günlük bir görev için Düzce'den ayrılmıştır. Hamra, Hasan'ı beklerken askeri hastanede hemşire olmuştur ve cepheden gelen yaralılara bakmaktadır. Bu arada çok ağır bir yaralı gelmiş, Hamra kısa süre içinde bu yaralı binbaşının Hasan olduğunu anlamıştır. Romanın sonunda Hasan iyileşmiş ve Hamra'yla birbirlerine kavuşmuştur. Bu arada düşman da yenilgiye uğramış ve İzmir işgalden kurtulmuştur.

Romanda sözü edilen tek din İslâmiyet'tir. Bu açıdan romanda İslâmiyet ile ilgili Allah inancı, namaz, örtünme, şükretme, dini nikâh, boşanma, din adamı ve batıl inanışlara yer verilmiştir. Romanda işlenen bu ögelere bakıldığında olumsuz bir din

[125] Etem İzzet Benice, **Aşk Güneşi,** İnkılâp Kitabevi, 2.Baskı, İstanbul 1962.

algısının hâkim olduğu görülmektedir. Örneğin Hamra sokakta kalınca Allah'a isyan etmektedir.(s.32) Hasan ile kıyılacak dini nikâhını düşündükçe bu törende imamın ve mollaların da yer alacak olmasından rahatsızlık duymaktadır (s.93) Romanda işlenen din adamlarının da hepsi olumsuz karakterlerdir. Hamra'nın babası öldükten sonra üvey annesi Feleknâz'ın evlendiği Battal İmam düzenbaz ve sahtekârın tekidir. (s.80-81). Nitekim bu Battal İmam, Milli Mücadele'ye karşı isyan eden Gâvur İmam'dan başkası değildir. Romanda Gâvur İmam ve taraftarlarının dini kullandıklarının altı çizilerek bu kişiler eleştirilmektedir. (s.143-144)

1.26. ETEM İZZET BENİCE, *BEŞ HASTA VAR*[126]

Etem İzzet Benice'nin *Beş Hasta Var* romanı işlediği konu ile anlatılan döneme adeta bir ayna tutmaktadır. Romanda Osmanlı Devleti'nin son dönemleri anlatılmaktadır. Romanda toplumda yaşanan ahlaki yozlaşma ve üst tabakanın fütursuz yaşamı Mısırlı bir paşa üzerinden eleştirilmektedir. Romanda Belkiys ve Cahit birbirini seven iki gençtir. Abuk Başa Cafer adlı Mısırlı bir paşa Belkiys'i zorla nikâhına almış, onu kurtarmak için gelen Cahit'i de sürgüne göndermiştir. Belkiys, paşadan intikamını almak için önüne gelen erkekle gönül eğlendirmeye ve hayatını yaşamaya başlamıştır. Paşa, Belkiys'in kendisini aldattığını öğrenince ona çok kızmış; ancak Belkiys paşayı hiç önemsemeden evi terk etmiştir. Önceleri zengin ve itibarlı insanlarla beraber yaşayan Belkis gençliğini ve güzelliğini yitirince sokaklara düşmüştür. Bu sırada Ressam Halim ile tanışmıştır. Halim Belkiys'in görgülü ve kültürlü bir kadın olduğunu anlayınca onu bu kötü yoldan kurtarmak istemiştir. Belkiys'in annesini bularak onu götürüp annesine teslim etmiştir. Belkiys tam da içki ve uyuşturucudan kurtulacağı dönemde rahatsızlanmıştır. Halim onu doktora götürünce frengi olduğunu öğrenmiştir. Belkiys bu hastalığı öğrenince intikam almak için kendisine kötülük eden Abuk Paşa'ya onun sağ kolu Nedim Bey Nazmi'ye, Rıdvan ve Hayati Beylere de bu hastalığı bulaştırmak istemiştir. Neticede bu dört

[126] Etem İzzet Benice, **Beş Hasta Var,** (Yay. Haz. Selim İleri), Doğan Kitapçılık AŞ, Yenileştirilmiş 1. Baskı, İstanbul 2002.

kişiyi ısırıp onlara hastalığı bulaştırdıktan sonra İstanbul'a dönüp kendisini bulan Cahit'in kollarında son nefesini vermiştir.

Romanda sadece İslâmiyet ile ilgili hususlara yer verilmiştir. Kuran-ı Kerim'in okunması, dini nikâh kıyılması ve Allah inancı romanda kullanılan İslâmiyet ile ilgili ögelerdir. Romanda din ve inançlardan çok ahlaki bozukluk ve toplumda yaşanan yozlaşma dile getirilmiştir. Romanda olumlu veya olumsuz bir inanç algısı söz konusu değildir.

1.27. ETEM İZZET BENİCE, *GÖZYAŞLARI*[127]

Roman kendini eğlence hayatına kaptıran ve bu yüzden hem kendisini hem de ailesini felakete sürükleyen bir adamın hikâyesi üzerinden ahlaki yozlaşmayı işlemektedir. Romanda Ruhi hariciyede şifre müdürüdür ve Ergin adında bir oğlu vardır. Karısı hamile olan Ruhi bir gün Naran adında bir kadın ile tanışmıştır. Naran'a her geçen gün biraz daha bağlanan Ruhi sonunda karısını terk etmiştir. Bu arada bir felaket olmuş, devletin Almanya ile ittifak yaptığı haberi İngilizlerin eline geçmiştir. Bu bilgilerin şifrelerini Ruhi Bey yazdığı için hemen ondan şüphelenilmiş ve Ruhi görevinden alınarak hapse atılmıştır. Ruhi hapiste bu gizli bilgilerin Naran tarafından sızdırıldığını düşünmüş; ancak bunu Naran'a konduramamıştır. Bir süre sonra delil bulunmadığı için serbest bırakılan Ruhi, Naran'ı bulmak istemiştir. Naran'ın İstihbarat Müdürü Sabri Bey ile beraber olduğunu öğrenen Ruhi bilgilerin Naran tarafından sızdırıldığından daha çok şüphelenmiş; ancak sevgisi onun bu şüphesinin önüne geçmiştir. Ruhi dışarı çıktıktan sonra bir türlü iş bulamamıştır. Kendisini içkiye vererek sokaklara düşmüştür. Bir gün tesadüf eseri oğlu Ergin ve daha doğmadan terk ettiği oğlu Ümit'i görmüştür. Karısının da yaptıklarına dayanamayarak öldüğünü öğrenen Ruhi akıl sağlığını yitirmiştir. Ruhi dilencilik yaparken Naran ile karşılaşmıştır. Naran, Ruhi'nin kendisine anlattıklarını İngilizlere vererek Ruhi'nin hapse atılmasına ve sokaklara düşmesine neden olduğu gibi şimdi de Ruhi'den bir

[127] Etem İzzet Benice, **Gözyaşları,** İnkılap Kitabevi, 6. Baskı, İstanbul 1960.

subayın çantasını çalmasını istemektedir. Ruhi, Naran'ın anlattıklarından sonra olanları hatırlamış ve cinnet geçirerek Naran'ı öldürmüştür.

Romanda İslâmiyet ve Hristiyanlık ile ilgili unsurlara yer verilmiştir. Romanda İslâmiyet ile ilgili nezretme, Hristiyanlık ile ilgili ise Protestanlık kavramı dile getirilmiştir. Roman din ve inanç algısı bağlamında değerlendirildiğinde roman kahramanlarının kuvvetli dini duygularının olmadığı görülmektedir. Nitekim Naran, toplumdaki dini ve ahlaki kurallara bağlı olmadığını açıkça dile getirmektedir. (s.22) Özellikle kadın ve erkek üzerine yapılan değerlendirmelerde veya evlilik üzerine yapılan konuşmalarda Naran'ın oldukça rahat bir yaşam tarzı benimsediği ve ahlaki kuralları önemsemediği açıkça dile getirilmiştir. (s.56, 59) Bu açıdan bakıldığında roman kahramanlarının din algısı olumsuzdur. Hatta din onları sınırlayan veya özgürlüklerine engel olan bir bağ olarak görülmüştür. Naran'ın bir ara Protestan olma isteği (s.22) bu nedenledir. Protestanlığın da kendisini sınırlamalar getireceğini düşünen Naran bu kararından da vazgeçmiştir.

1.28. ETEM İZZET BENİCE, *ON YILIN ROMANI*[128]

Roma Milli Mücadele yıllarını ve Atatürk inkılaplarını konu almaktadır. Roman Bingöl'ün eteklerinde Erzurum yolu üzerinde bulunan İkipınar köyünde yaşayan insanların çektiği sıkıntıları anlatmakla başlamıştır. Burada köylüler vergi yüzünden açlık ve sefalet içindedir. Ayrıca şeyh ve imam da köylünün dini hassasiyetini kullanarak onları sömürmektedir. Köyde sadece Muhtar Demirçavuş bu çarpık düzeni bozmak istemektedir. Neticede Demirçavuş yanına Torun ve Erhan'ı da alarak Ankara'ya Mustafa Kemal'in yanına gitmiştir. Mustafa Kemal Torun ve Erhan'ı okula göndermiş, Demirçavuş'u da kendi yardımcısı yapmıştır. Erhan ve Torun çok çalışmış, Erhan hukukçu, Torun ise müfettiş olmuştur. Bu sırada Kurtuluş Savaşı kazanılmış, ülkede büyük inkılaplar yapılmıştır. Bu inkılapları kitaplaştırmak için Amerika'dan Profesör Vilyam Hamilton gelmiştir. Erhan iyi bir eğitim aldığı için profesöre tercüman olarak görevlendirilmiştir. Profesöre Anadolu'yu gezdirmiş yapılan inkılapları tek tek anlatmıştır. Profesör bunlara hayran kalmıştır ve kitabında

[128] Etem İzzet Benice, **On Yılın Romanı,** Devlet Matbaası, İstanbul 1933.

bu gördüklerini yazacağını söyleyerek ülkeden ayrılmıştır. Romanın sonunda Erhan ve Torun köylerini ziyaret edip burada evlenmiştir.

Romanda İslâmiyet ile ilgili ögelere yer verilmiştir. Allah inancı, kader inancı, tekke, şeyh, imam, şeriat gibi kavramlar romanda sık sık anılmıştır. Roman Osmanlı'nın son dönemlerini ve cumhuriyetin ilk yıllarını konu almaktadır. Osmanlı döneminde köylülerin çektiği sıkıntılar anlatılarak bu sıkıntıların cumhuriyetin ilanından sonra son bulduğu vurgulanmış ve iki dönem birbiri ile karşılaştırılmıştır. Osmanlı döneminde yaşanan sorunların kaynağı *"medrese, tekke, padişah, cami, softa" (s.15)* olarak görülmekte ve bu sorunlara *"şeyh, imam, ağa, tahsildar, zaptiye, mültezim, şeriat!."(s.36)* gibi faktörlerin neden olduğu düşünülmektedir. Romanda bu yönüyle olumsuz bir din ve inanç algısının hâkim olduğu görülmektedir.

1.29. GÜNEY HALİM, *GÖKMEN*[129]

Romanda aşk konusu ve Milli Mücadele birlikte ele alınmıştır. Romanın sonunda savaşın insanlar üzerinde bıraktığı yıkım Gökmen'in sevdiği tüm insanları kaybetmesi ile anlatılmıştır. Romanda Gökmen, Samim adlı bir gence âşık olup onunla beraber olmuştur. Gökmen'in babası olanları duyunca Gökmen evden kaçarak Samim'in yanına yerleşmiştir. Bu sırada Samim'im Eskişehir'de oturan ailesi onu acil bir şekilde Eskişehir'e çağırmıştır. Samim'in ailesi onu amcasının kızı Zekiye ile evlendirmiş ve Samim ile Zekiye o gece karı koca olmuştur. Gökmen Samim'e bir mektup göndererek olayları duyduğunu ve kendisini artık görmek istemediğini söylemiştir. Gidecek bir yeri olmayan Gökmen bir süre Necatların evinde kalmış, bu süre içinde Necat Gökmen'e âşık olmuştur. Bu arada Yunan ordusu Bursa'yı işgal etmiştir. Yaralanan Gökmen, Amerikan sıhhiye teşkilatı tarafından tedavi edilmiş ve doktorun isteği üzerine bu teşkilata katılmıştır. Bu sırada Necat ve Samim orduya alınmış, yaralanan Samim tedavi için Gökmen'in çalıştığı sahra hastanesine getirilmiştir. Samim, karısı Zekiye'nin hastalanarak öldüğünü söyleyince Gökmen savaş bitince evlenebileceklerini söylemiştir; ancak Samim'in yarası kötüye gitmiş ve

[129] Güney Halim, **Gökmen,** Semih Lütfü Sühulet Kütüpanesi, İstanbul 1932.

Samim ölmüştür. Samim'den sonra Necat da ölünce Gökmen kendisini çok seven iki genci kaybetmiştir.

Romanda din ve inanç ile ilgili ögeler son derece sınırlıdır. Sadece romanın bir yerinde Allah'ın adı anılmıştır. Burada da Samim sevdiği kadın olan Gökmen'i Allah'tan çok sevdiğini söylemektedir. (s.129) Bu ifadelerden romanda olumsuz bir inanç algısının mevcut olduğu anlaşılmaktadır.

1.30. GÜZİDE SABRİ, *HİCRAN GECESİ*[130]

Eser popüler aşk romanlarındandır. Romanda Sami Bey ve İclal Hanım'ın bebekleri daha birkaç aylık iken ölmüş, tam da bu sırada küçük bir bebek kapılarına bırakılmıştır. Sami Bey ve İclal Hanım bu kız çocuğunu kendi kızları gibi büyütmüştür. Serap büyüyüp evlilik çağına geldiğinde ilk nişanlısı onu üvey evlat olduğunu öğrendiği için terk etmiştir. Serap ikinci kez nişanlandığında da aynı sonla karşılaşmıştır. Serap bu olaylardan sonra kendisinden otuz yaş büyük Fazıl Şükrü Bey ile evlenmeyi kabul etmiştir. Zengin ve dul bir adam olan Fazıl Şükrü'nün on sekiz yaşlarında Emel adlı bir kızı vardır. Celal ise Fazıl Şükrü'nün yakın bir arkadaşının oğludur. Celal'in babası küçük yaşta ölünce Fazıl Şükrü onu kendi çocuğu gibi büyütmüş ve yanında çalıştırmıştır. Kısa süre içinde Serap ve Celal arasında aşk yaşanmıştır. Viyana'dan dönen Emel, Celal ile Serap arasındaki ilişkiyi öğrenmiştir. Fazıl Şükrü'nün bu ilişkiyi öğrenmemesi için Celal ile İlhan evlenip İzmir'e yerleşmiştir. Serap, en yakın arkadaşı İlhan ile Celal'in bir deniz yolculuğuna çıktığını öğrenince kıskançlık krizine girmiş ve iki gün sonra da bir otomobil kazasında ölmüştür.

Romanda namaz, tespih çekmek, cami gibi İslâmiyet ile ilgili hususlara yer verilmiştir. Romanda dini hassasiyetleri olan tek karakter Kamer Kalfa'dır. Kamer Kalfa, İclal Hanım'ın hizmetçisidir. Sık sık ibadet eden biri olan Kamer Kalfa, Serap'ın nişanlılarına Serap'ın İclal Hanım'ın öz kızı olmadığını söyleyerek Serap'ı nişanlılarından ayırmıştır. Nitekim İlhan bile Sami Bey'in öz yeğeni olmasına ve

[130] Güzide Sabri, **Hicran Gecesi,** Semih Lûtfi Matbaa ve Kitapevi, İstanbul y.t.y.

Serap'ı kıskanmasına rağmen Kamer Kalfa'nın kötülüklerine bir son vermesini istemiştir. İlhan, Kamer Kalfa'nın bütün ibadetlerine rağmen bu kötülüğünden dolayı cezalandırılacağını düşünmektedir. (s.20) Romanın en kötü karakterinin ibadetlerle anılması üstelik kötülük yapacağı zaman ibadetini bahane etmesi (s.21) romanda olumsuz bir inanç algısına işaret etmektedir.

1.31. HALİDE NUSRET ZORLUTUNA, *GÜLÜN BABASI KİM*[131]

Roman Osmanlının son dönemlerinde Batılı eğitim veren kurumların Osmanlıya ahlaki açıdan zarar verdiği fikri üzerine inşa edilmiştir. Romanda Meclâ varlıklı bir ailenin iki kızından biridir. Meclâ, daha küçük yaşta yabancı bir okula yatılı olarak verilmiş bu nedenle Batılı bir anlayışla büyümüştür. Nitekim Meclâ erkek arkadaşı Talât'la rahat bir şekilde gezip dolaşmakta evliliği çok önemli bir kurum olarak görmemektedir. Neticede Meclâ Talât'tan hamile kalmış ve Talât çocuğuna sahip çıkmamıştır. Meclâ'nın babası kızının babasız bir çocuk doğuracağını öğrenince çok kızmış ve onu evden kovmuştur. Meclâ Edirne'de yaşayan ahbapları Hasan Efendi'nin yanına gönderilmiştir. Bu köyde herkes Meclâ'yı Hava olarak bilmektedir. Hava, kızı Gül doğduktan sonra şiir yazmaya başlamış, şiirlerinin sayısı artınca bunları yayınlatmak üzere takma bir isimle İstanbul'a göndermiştir. Bu sırada İbrahim Mümtaz "Piç" adlı kitabın yazarını bulmak üzere Edirne'ye gelmiştir. Hava, İbrahim Mümtaz gibi ünlü bir kişinin kendi kitabı için geldiğini öğrenince çok sevinmiş; ancak o kitabı kendisinin yazdığını söylememiştir. İbrahim Mümtaz aradığı şairi bulmak için birkaç gün Hava ve akrabalarının misafiri olmuş, bu süre içinde hem Gül'e hem de Hava'ya çok ısınmıştır. Neticede İbrahim Mümtaz Hava'nın aradığı şair olduğunu öğrenmiş, Hava'yla evlenerek Gül'ü nüfusuna almıştır.

Romanda işlenen tek din İslâmiyet'tir. Allah inancı, dini nikâh, dua gibi hususlar romanda yer alan sınırlı dini ögelerdir. Romanda sınırlı dini öge bulunmasına rağmen din ve inanç algısı güçlüdür. Bu algı Meclâ ve ablası Nezihe üzerinden verilmiştir. Romanın başlarında her türlü dini ve ahlaki değerleri yok sayan ve bunları savunan ablası Nezihe'yi çağ dışı olmakla suçlayan Meclâ, romanın sonunda bütün

[131] Halide Nusret Zorlutuna, **Gülün Babası Kim?,** Remzi Kitaphanesi, İstanbul 1933.

fikirlerinden pişman olmuş ve ablasının bulunduğu çizgiye gelmiştir. Bu bağlamda romanda olumlu bir inanç algısının hâkim olduğu görülmektedir.

1.32. HATİP MEHMET HAMDİ, *TIMARHANE*[132]

Roman Osmanlı döneminde yaşanan trajik bir aşk hikâyesini konu almaktadır. Romanda Sadrazamın vekilharcı Ali Ağa tımarhanede Hasan adlı bir genç görmüş ve ondan çok etkilenmiştir. Hasan'ın adı konakta duyulunca konakta cariye olan Emine Hasan'ı görmek istemiştir. Böylece Emine, Sadrazamın hanımı ve Ali Ağa tımarhaneye Hasan'ı görmeye gitmiştir. Emine, Hasan'ı görünce onun nişanlısı Hasan olduğunu anlamış ve heyecandan düşüp bayılmıştır. Sonunda konak halkı da Hasan ile Emine'nin hikâyesini öğrenmiştir. Hasan, Manyas'ın Deydin kariyesinde bulunan Akduğan çiftliğinin sahibidir. Amcası onun malına göz diktiği için babasını annesine zehirletmiş, kendisi de karısını kuyuya atarak Hasan'ın annesi ile evlenmiştir. Amcası Hasan'ın mallarının tamamına konmak için onu da kendi kızı ile evlendirmek istemiş, Hasan buna karşı çıkınca Hasan'ı deli diye tımarhaneye kapattırmıştır. Emine de Soğuklar Çiftliği'nin sahibi Mustafa Bey'in kızıdır. Hasan'ın babası Ömer Ağa ölmeden önce Emine'yi Hasan'a istemiş ve Emine ile Hasan nişanlanmıştır. Mustafa Bey Hasan'ın başına gelenleri duyunca amcası Çalık Ahmet'ten yaptıklarının hesabını sormak istemiştir. Ancak Çalık Ahmet Mustafa Bey'den önce davranarak onu pusuya düşürmüş, Emine'yi de evinden kaçırmıştır. Emine'yi kaçıranlar o sırada Bursa'da olan Sadrazam Laz Ahmet Ağa'ya denk gelmiş ve Emine ellerinden kurtulmuştur. Hasan'ın başına gelenler anlaşılınca Çalık Ahmet, kâhyası Durmuş ve Hasan'ın annesi İstanbul'a getirilmiş ve tutuklanmıştır. Hasan ve Emine'de evlenmek üzere köylerine Emine'nin anne ve babasının yanına dönmüştür.

Romanda sadece İslâmiyet ile ilgili dini ögelere yer verilmiştir. Örtü, harem-selâmlık ve cariye gibi unsurlar romanda sık sık anılmıştır. Bu durum romandaki olayların geçtiği dönem ve mekân ile yakından ilgilidir. Bununla birlikte romanda dini bağlamda olumlu veya olumsuz bir algı söz konusu değildir.

[132] Hatip Mehmet Hamdi, **Tımarhane,** Güneş Matbaası, İstanbul 1931.

1.33. HİKMET FERİDUN ES, *İKİ CİNAYET GECESİ*[133]

Roman polisiye türde olup olağanüstü ögelerle okurun merak duygusu artırılmak istenmiştir. Romanda Tefeci Hasibe'nin öldürülmesinden sonra mahallede Hasibe'nin hortladığı ve geceleri evinde dolaştığı yönünde söylentiler çıkmıştır. Gazeteci Demir Orhan olayı araştırmak için Hasibe'nin evinin önünde gizlenip hortlağı gözüyle görmek istemiştir. Akşam karanlık çökünce beyazlı biri Hasibe'nin evinde dolaşmış ve bahçeyi kazmıştır. Hayalete benzeyen bu kişi giderken bir yüzük düşürmüştür. Demir Orhan bu yüzüğün Artist Kiki'nin yüzüğü olduğunu anlayınca sabahleyin Kiki'nin evine gitmiş; ancak Kiki'nin gece öldürüldüğünü öğrenmiştir. Demir Orhan, Kiki'nin yan dairesinde önceki gece hayaletin taktığı şapkayı görmüştür. Bu sırada Kiki'nin hizmetçisi Eleni'den Kiki'nin Kemal adında zayıf bir sevgilisinin olduğunu öğrenen Demir Orhan, Kemal'in gece gördüğü hayalete benzediğini fark etmiştir. Olayı çözen Demir Orhan, Kemal'in Kiki'ye para yetiştirmek için sık sık Hasibe'den borç aldığını öğrenmiştir. Hasibe, Kemal'in istediği parayı vermeyince çıkan boğuşma sonucu Kemal tarafından öldürülmüştür. Kemal, Hasibe'yi öldürdükten sonra Hasibe'nin evine sakladığını düşündüğü paraları bulmak için geceleri hayalet kılığına girerek Hasibe'nin evine gitmiştir. Ancak Kemal Hasibe'nin sakladığı paraları bir türlü bulamamıştır. Neticede Kemal, Kiki'ye vaat ettiği paraları götüremeyince Kiki tarafından kovulmuştur. Bunun üzerine Kemal, Hasibe'den sonra Kiki'yi de öldürmüştür. Hasibe'nin sakladığı paraları ise üst katında oturan kiracısı Pembe'nin aldığı anlaşılmıştır.

Romanda sadece İslâmiyet ile ilgili dini ögelere yer verilmiştir. Namaz, örtü, seccade, nikâh gibi bu ögeler romanın kurgusu gereği anılmıştır. Romanda Hasibe'nin oturduğu yer İstanbul'un kenar mahallelerinden biridir. Bu nedenle mahalle tasvir edilirken bu tür dini unsurlara yer verilmiştir. Zira romandaki olayların geçtiği dönemde İstanbul'un kenar mahallelerinde dini hava hâkimdir. Bununla birlikte romanda olumlu veya olumsuz bir inanç algısı söz konusu değildir.

[133] Hikmet Feridun Es, **İki Cinayet Gecesi,** Akşam Kitaphanesi, İstanbul 1933.

1.34. HÜSEYİN NACİ, *KADINDIM NASIL KIZ OLDUM?*[134]

Romanda Osmanlı döneminde yaşanan hafiyelik ve sürgün olayları anlatılmaktadır. Romanda Sadık Bey, hiçbir suçu yokken polis tarafından yakalanarak götürülmüştür. Komşuları Ata, Sadık Bey'in kızı Necla'ya babasını Muharrem Bey'in kendisine içki ısmarlamadığı için ihbar ettiğini söylemiştir. Ata, hafiye olan dayısı Muharrem Bey'in bu haksızlığına çok üzüldüğünü söyleyerek Necla'ya babasını kurtaracağına söz vermiştir. Ata, Necla'ya verdiği sözü tutmak için birkaç ay içinde saraya girerek kendisini sevdirmiş ve dayısını tutuklatarak Sadık Bey'in intikamını almıştır. Neticede Sadık Bey'in de hafiye olduğu ve önemli işleri ihbar ettiği anlaşılınca Sadık Bey affedilmiştir. Sürgünden dönen Sadık Bey hafiyeliğe devam edip tıbbıyeli üç genci yakalatınca kendisine büyük bir ödül verilmiştir. Bu arada Ata bir gün Necla'ya saldırarak zorla sahip olmuştur. Necla'nın Paris'te tıp eğitimi alan amcasının oğlu Şahabettin Bey Necla ile evlenmek isteyince Necla düğün gecesi kız olmadığının anlaşılacağını düşünerek intihara kalkışmıştır. Necla kurtulup Şahabettin Bey ile evlenmiş; ancak gerdek gecesi Necla'nın kız olduğu ortaya çıkmıştır. Necla bunun nasıl olduğunu bir türlü anlayamamıştır.

Romanda sadece İslâmiyet ile ilgili dini ögelere yer verilmiştir. Allah inancı, Allah korkusu ve ezan romanda birkaç yerde anılan dini ögelerdir. Bu bakımdan romanda dini ögeler sınırlıdır. Bununla birlikte romanda olumlu veya olumsuz bir inanç algısı görülmemektedir. Sadık Bey'in üç genci ihbar edip ölümlerine sebep olduktan sonra vicdan azabına kapılması ve her gece Allah korkusu ile uykularının kaçması (s.64) olumlu bir algı olarak görünse de Sadık Bey'in üç gencin ölümünden sorumlu olması ve sırf bu nedenle Allah korkusu duyması bu olumlu algıyı kırmaktadır.

[134] Hüseyin Naci, **Kadındım Nasıl Kız Oldum?,** Sinan Matbaası, İstanbul 1931.

1.35. HÜSEYİN RAHMİ GÜRPINAR, *ŞEYTAN İŞİ*[135]

Roman gerek dini unsurlar gerekse inanç algısı bakımından zengin ögeler taşımaktadır. Romanda dul ve kimsesiz bir kadının paralarını korumak için sarf ettiği çaba ve girdiği mücadele ironik bir dille anlatılmaktadır. Bu kadın bütün çabalarına rağmen paralarını kurtaramadığı gibi sonunda aklını da yitirmiştir. Roman bu bakımdan sosyal nitelikte ders vermeyi amaçlamaktadır. Öte yandan romanın dini konulara yönelirken takındığı olumsuz tavır bu sosyolojik yaklaşımın temelleri konusunda da bazı fikirler vermektedir. Romanda Hayriye Hanım bir gün komşularından İstanbul'da yalnız yaşayan bir kadının hırsızlar tarafından işkence yapılarak öldürüldüğünü duymuştur. Hayriye Hanım bu haber üzerine baygınlık geçirmiştir. Zira Hayriye Hanım da yalnız yaşamaktadır ve ölen kocasından kendisine bir hayli para ve bir de dükkân kalmıştır. Bu olaydan sonra Hayriye Hanım bir mektup almıştır. Hayriye Hanım okuma yazma bilmediğinden komşularının oğlu Hüsnü'ye mektubu okutmuştur. Mektupta Hayriye Hanım'ın cimriliği bırakıp gizlediği paralarla fakirlere sadaka verilmesi tavsiye edilmekte, aksi takdirde bu paraların elinden alınacağı söylenmektedir. Hayriye Hanım Mektupta yazılanları duyunca birilerinin parasından haberdar olduğunu ve gelip çalacağını düşünerek büyük bir korkuya kapılmıştır. Birkaç gün sonra ikinci bir mektup gelince Hayriye Hanım bu mektubu da yoldan geçen ve kendisini tanımayan bir sarıklıya okutmuştur. İkinci mektupta bu kez paraların yeri de yazılıdır ve gelip alınacağı söylenmektedir. Hayriye Hanım ikinci mektuptan sonra mektupların şeytanlar tarafından gönderildiğini; çünkü hiçbir insanın paralarının yerini bilmediğini düşünmektedir. Neticede Hayriye Hanım gelen dördüncü mektuptan sonra akılını yitirerek paralarını yakmış ve akıl hastanesine götürülmüştür. Periler imzasını taşıyan mektupların ise Muammer Efendi'nin ailesi tarafından şaka yapmak amacıyla kadına gönderildiği anlaşılmıştır.

Romanda sadece İslâmiyet ile ilgili dini ögelere yer verilmiştir. Romanda Kur'an-ı Kerim okumak, namaz kılmak, evliyalara Yasin ve Fatiha adamak, sadaka vermek, sarık, peri, şeytan gibi dini ögelere geniş yer verilmiştir. Romanda bu dini

[135] Hüseyin Rahmi Gürpınar, **Şeytan İşi,** Hilmi Kitaphanesi, İstanbul 1933.

ögelerden romanın kurgusu gereği faydalanılmıştır. Romanda bu geniş dini ögelerin yanı sıra din ve inanç algısı ile ilgili bilgiler de mevcuttur. Bu bağlamda şeytanın masum görülüp asıl suçluların insanlar olduğunun iddia edilmesi (s.73) romanda olumsuz bir inanç algısının olduğunu göstermektedir.

1.36. İSKENDER FAHRETTİN SERTELLİ, *ABDÜLHAMİT VE AFRODİT*[136]

Eser tarihi bir roman olup romanda Abdülhamit dönemi yazarın bakış açısına göre anlatılmıştır. Romanda Cevdet Bey daha küçük yaşta Melâhat'i yanına almış ve onu kendi kızı gibi büyütmüştür. Cuma Selamlığında Sultan Abdülhamit, Melâhat'i görüp beğenince Melâhat ve babası Cevdet Bey bir anda Abdülhamit'in en güvendiği iki kişi olmuştur. Hatta Abdülhamit, Melâhat'in zekâsına güvendiği için ona sarayda olup bitenleri takip etmesini söylemiş ve onu hafiye olarak kullanmaya başlamıştır. Sarayda Melâhat'in etkisinin artması üzerine Fehim Paşa, Cevdet Bey ve kızı Melâhat'e düşman olmuştur. Onları padişahın gözünden düşürmek için Melâhat'in hürriyet taraftarları ile çalıştığını padişaha söylemiştir. Bu arada Melâhat Fransız okulundan sınıf arkadaşı Nazan'ın ablasının Fehim Paşa tarafından alıkonulduğunu öğrenmiştir. Fehim Paşa'dan intikam almak isteyen Melâhat bu amaçla Nazan'ı padişah ile görüştürerek durumu sultana anlatmıştır. Padişah Nazan'ı görünce ondan etkilenmiş ve Melâhat'i ikinci plana atmıştır. Melâhat ve Fikret, Fikret'i öldürmek isteyen Nazan'ı öldürünce Melâhat, Kız Kulesi'ne gönderilmiştir. Padişah bir süre sonra Melâhat'i affedip görmek isteyince Fehim Paşa onun denize atılarak öldürüldüğünü söylemiştir.

Romanda İslâmiyet, Hristiyanlık ve Yunan mitolojisi ile ilgili ögelere yer verilmiştir. Selamlık, din adamı, cariye İslâmiyet; hac dövmesi Hristiyanlık; güzellik tanrıçası Afrodit ise Yunun mitolojisi ile ilgili dini ögelerdir. Roman Osmanlı sarayını konu aldığından dini ögeler ve özellikle de cariye konusu sıklıkla geçmektedir. Ayrıca Melâhat'in Afrodit olarak anılması ister istemez Yunan mitolojisini de işin içine katmıştır. Romanda olumsuz bir din algısı hâkimdir. Bu olumsuz din algısı romanda

[136] İskender Fahrettin Sertelli, **Abdülhamit ve Afrodit,** Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, İstanbul 1929.

Ebülhüda adlı bir karakter üzerinden verilmiştir. Ebülhüda aslında devecilik yapan cahil bir adamdır. Her nasılsa padişah onun keramet sahibi biri olduğunu düşünerek ona itimat etmeye başlamıştır. (s.26) Bu noktadan sonra Ebülhüda padişahın bu güvenini çıkarları için kullanmaya başlamıştır. Bu açıdan dinin menfaatler için kullanılması ve Ebülhüda gibi bir kişinin sırf dindar geçinerek itibar görmesi eleştirel bir bakış açısı ile işlenmiştir.

1.37. İSKENDER FAHRETTİN SERTELLİ, *ASYADAN BİR GÜNEŞ DOĞUYOR*[137]

Roman Türklerin Orta Asya'daki hayatını konu almaktadır. Bu yönüyle Türk-Çin mücadelesi, Türklerin kendi iç mücadeleleri ve doğaya karşı verilen mücadele romanda canlı bir şekilde anlatılmıştır. Romanda Çetin, Yıldız'a âşık olduğundan onu elde etmenin yollarını aramaktadır. Aydın, Çetin'in Yıldız'ı elde etmek istediğini öğrenince Yıldız'ı korumaya karar vermiş ve Yıldız'ı yanına alarak ormanlık alana kaçmıştır. Bu esnada Elâgöz kabilesi ile Kırat kabilesi arasında yeniden bir çatışma başlamıştır. Yıldız ile Aydın Çetin'den saklanırken dağda iki Kıratlı tarafından kaçırılan Elâgöz Han'ın oğlu Güneş'i bulmuştur. Aydın'ın dışarda olduğu bir gün Çetin'in adamları Yıldız'ı kaçırmıştır. Çetin, Yıldız'ın gözüne girmek ve Aydın'ı küçük düşürmek için Aydın'ı da yakalatmıştır. Kıratlıların reisi Tongur, Aydın ile Yıldız'ı Çetin'in elinden alarak Altındağ'a göndermiştir. Yıldız'ın oğlu olduğunu düşündüğü Güneş'i de bir kabile üyesine vererek büyütmesini istemiştir. Buran, Güneş'in Elagöz Hanının oğlu olduğunu öğrenince onu babasına vermeye karar vermiş; ancak yolda Çong-Ti Güneş'i Buran'dan alarak Çin'e götürmüştür. Elâgözler Buran'ın teşvikiyle Çin'e sefer düzenlemeye karar vermiştir. Elâgözler, Akkoyun ve Sarısu kabileleri ile birleşerek sefere çıkınca Tongur da kabilesi ile bu sefere destek vermiştir. Bu arada Yıldız Altındağ tarafından kutsandığı için olağanüstü bir güce kavuşmuş, Aydın ise ölmüştür. Aradan yirmi yıl geçmiş, Güneş büyüyüp Yıldız'a âşık olmuştur. Yıldız ise Aydın'ın bir gün dirileceğini umarak Aydın'ı beklemektedir. Tongur'un rüyası üzerine Aydın'ın mezarı açıldığında Aydın'ın dirildiği görülmüştür.

[137] İskender Fahrettin Sertelli, **Asyadan Bir Güneş Doğuyor,** Akşam Kitaphanesi, İstanbul 1933.

Bu esnada Orta Asya'da kara rüzgâr her tarafı talan etmiştir. Aydın ve Yıldız'ı yanına alan Güneş bütün Türk kabilelerini toplayarak sulak bir yer olan Dicle ve Fırat sahillerine göç etmeye karar vermiştir.

Romanda Gök Tanrı dini ve Şamanizm inancı işlenmiştir. Romanda bu iki inanç sistemine ait oldukça fazla inanç ögesi bulunmaktadır. Dağ kültü, atalar kültü, kurban inancı, ruh inancı, ay ve güneş motifi, rüya ve totem anlayışı romanda bulunan dini unsurlardır. Romanda Şamanizm ve Gök Tanrı inancının bu kadar yoğun olması romanın konusu ile ilgilidir. Türklerin Orta Asya'daki yaşamını konu alan roman bu yönüyle baştan sona Gök Tanrı ve Şamanizm üzerine inşa edilmiştir. Bununla birlikte romanda olumlu veya olumsuz bir din ve inanç algısı yoktur.

1.38. İSKENDER FAHRETTİN SERTELLİ, *BİZANSIN SON GÜNLERİ*[138]

Eser tarihi bir roman olup romanda İstanbul'un fethedilmeden hemen önce Bizans'ın içinde bulunduğu durum ve Türklerin İstanbul'u almak için yaptığı son hazırlıklar anlatılmaktadır. Romanda sınır köylerinde Türklerin görünmesi Bizanslıları tedirgin etmiş ve bir heyet barış mesajı vermek üzere Edirne'ye gönderilmiştir. Sultan Mehmed gelen heyete kendilerinin de barış yanlısı olduğunu söylemiştir. Megadoks Lukas Notaras Türklerin Bizans'ı almaya karar verdiğini hissettiğinden Roma ile anlaşma yapmaya çalışmaktadır. Roma, Bizans'a yardım etme karşılığında Katolik ve Ortodoks kiliselerinin birleştirilmesini teklif etmiştir. Megadoks Lukas Notaras'ın çabalarına rağmen Ayasoyfa'daki papazlar kiliselerin birleştirilmesini kabul etmemiştir. Bu sırada Bizans'ta kiliselerin birleşeceği haberlerinden rahatsız olan halk sokağa dökülmüştür. Ayrıca Şair Priamos da yazdığı son kitabında halkı işgale karşı uyarmış, sarayın hiçbir şey yapmamasından yakınmıştır. Konstantin ülkesini kurtarmak için Bizans'ta bulunan Orhan Çelebi'yi, Sultan Mehmed'e karşı kullanmayı düşünmektedir. Sultan Mehmed'in Hisar yapımındaki kararlılığı ve Hisar'dan atılan toplarla bir Venedik gemisinin batırılması hadisesi ile Konstantin Türklerin Bizans'ı

[138] İskender Fahrettin Sertelli, **Bizans'ın Son Günleri,** Elips Kitap, Ankara 2006.

almak için ne kadar kararlı olduğunu görmüştür. Konstantin işgalden kurtulmak için son çare olarak Venediklilerden yardım istemiştir.

Romanda Hristiyanlık ve İslâmiyet ile ilgili dini ögeler kullanılmıştır. Roman daha çok Bizans'ı konu aldığından İslâmiyet ile ilgili olarak sadece kurban bayramına yer verilmiştir. Öte yandan kilise, din adamı, Katolik, Ortodoks gibi Hristiyanlık ile ilgili dini ögeler romanda daha yoğun bir şekilde yer almıştır. Romanda işlenen bu yoğun dini ögeler romanın kurgusunun gereğidir. Dolayısıyla romanda bütün bu dini ögelere rağmen olumlu veya olumsuz bir inanç algısı söz konusu değildir.

1.39. İSKENDER FAHRETTİN SERTELLİ, *DELİLER SALTANATI*[139]

Bu eser de yine tarihi bir roman olup Sultan İbrahim dönemini anlatmaktadır. Romanda Sultan İbrahim bütün vaktini eğlence ile geçirdiğinden devlet yönetimine uzak kalmıştır. Devlet yönetimi daha çok Kösem Sultan'ın elindedir. Sadrazam Kara Mustafa Paşa Kösem Sultan'ın etkisini kırmak için padişahın daha çok gözüne girmek istemiştir. Bu amaçla padişahın beğendiği kilolu bir Ermeni kızı saraya getirerek padişaha takdim etmiştir. Padişah bu Ermeni kıza nikâh kıyarak kızın adını Şivekâr Sultan olarak değiştirmiştir. Kösem Sultan ve Turhan Sultan, Şivekâr Sultan'ın sarayda itibar görmesinden rahatsız olarak onu ortadan kaldırmak için birleşmiştir. Bu arada Şivekâr Sultan'ın vasıtasıyla Cinci Hoca da saraya girmiş ve bir anda padişahın en muteber adamı olmuştur. Kösem Sultan ise Cinci Hoca'dan kurtulmak için Âşık Garip'i saraya almıştır. Âşık Garip kimsesiz bir saz şairidir. Kalender kısa süre içerisinde padişahın sevgisini kazanmış, Hamza'yı padişaha affettirmiş ve Cinci Hoca'nın hışmını üzerine çekmiştir. Hamza tekrar saraya girince saray kadınlarından uzak durmaya çalışmış; ancak Sadrazam Sultanzâde Mehmet Paşa'nın gözdelerinden Nurulhayat'a gönlünü kaptırınca bunu başaramamıştır. Bu arada Âşık Garip'in ölüm fermanı çıkmış, Âşık Garip başına gelecekleri bildiğinden saraydan kaçmıştır. Padişah ise değişiklik olsun diye Edirne'ye gitmeye karar vermiştir.

[139] İskender Fahrettin Sertelli, **Deliler Saltanatı,** Maya Kitap Yayınları, İstanbul 2012.

Romanda İslâmiyet ile ilgili hac, din adamı, dini nikâh, cariye gibi konulara yer verilmiştir. Öte yandan bazı cariyelerin din değiştirmesi hasebiyle Hristiyanlığa da değinilmiştir. Romanda Cinci Hoca'nın dini çıkarları için kullanmaya çalışması olumsuz bir inanç algısına zemin hazırlamıştır.

1.40. İSKENDER FAHRETTİN SERTELLİ, *HİNT YILDIZI*[140]

Eser macera romanı olarak tasarlanmış bu nedenle romanda casuslara, büyücülere ve entrikalara yer verilmiştir. Romanda mekânın Hindistan olması ise konuya daha derin bir boyut kazandırmış ve romanın macera dozunu artırmıştır. Romanda Seyit Ali 1916'da Filistin'de İngilizlere esir düşmüş ve Hindistan'a gönderilmiştir. Burada Kapten Tomson ve Lavrens Seyit Ali'yi casus olarak görevlendirmiştir. Seyit Ali, Bombay'da bir mehracenin konağına Arapça hocası olarak sokulmuştur. Seyit Ali, Arapça dersi vermeye başladığı Yogoda'nın güzelliğinden hemen etkilenmiştir. Nitekim Yogoda da Seyit Ali'den hoşlanmaktadır. Bu sırada Lavrens ve Kapten Tomson ısrarla Seyit Ali'yi sıkıştırmakta ve ondan konakta olanlarla ilgili bilgi istemektedir. Seyit Ali, Yogoda'ya olan sevgisinden ve Hintlilerin özgür kalmasını istediğinden onları sürekli atlatmaktadır. Seyit Ali Lamaya'nın sayesinde İngilizlerin elinden kurtulmuş ve yanına Yogoda'yı da alarak Lamaya'nın köyüne gitmiştir. Köye vardıklarında köylüler ve kabile reisi Seyit Ali ve sevgilisi Yogoda'yı bağırlarına basmıştır. Ancak Lamaya'nın kız kardeşi Nita Seyit Ali'ye âşık olduğundan zehirli iğne ile Yogoda'yı kör etmiştir. Nita, Yogoda'yı tamamen ortadan kaldırmak için onu bir kaplanın yuvasına atıp kabile reisine Yogoda'yı Seyit Ali'nin öldürdüğünü söylemiştir. Seyit Ali, Yogoda'nın öldüğünü ve kabile reisinin de kendisini öldüreceğini öğrenince oradan kaçıp Bombay'a dönmüştür. Bombay'da mütareke yapıldığını öğrenmiş ve evine dönmek üzere bir gemiye binmiştir.

Romanda İslâmiyet, Brahmanizm, Hinduizm ve Budizm ile ilgili dini ögelere yer verilmiştir. Mekân olarak Hindistan seçildiği için özellikle de Brahmanizm ve Hinduizm ile ilgili inanç unsurlarına romanda geniş yer verilmiştir. Bu çerçevede Rig

[140] İskender Fahrettin Sertelli, **Hint Yıldızı,** Tefeyyüz Kitaphanesi, İstanbul 1932.

Veda, ahlak öğretileri, kutsal sayılan hayvanlar, Hindu tanrıları, büyü ve büyücüler romanda geniş yer almaktadır. Öte yandan Budizm ile ilgili unsurlar da göz ardı edilmemiş ve Buda'nın hayatı ve öğretileri de anlatılmıştır. İslâmiyet ile ilgili unsurlara ise fazla yer verilmemiştir. Seyit Ali Türk ve Müslüman olduğundan onun üzerinden evlilik ile ilgili bazı detaylara yer verilmiştir. Yukarıda da belirtildiği gibi roman daha çok Hinduizm inancı yer almaktadır. Ayrıca yazarın diğer romanlarında olduğu gibi okuyucuya farklı coğrafyalar, kültürler ve inançlar hakkında bilgi verme kaygısı da kuvvetle hissedilmektedir. Dolayısıyla romanda din ve inançlar üzerinden olumlu veya olumsuz bir algı söz konusu değildir. Romanda kullanılan dini ögeler romanın atmosferine zemin hazırlamak ve okuyucu bu konuda bilgilendirmek kaygısının ürünüdür.

1.41. İSKENDER FAHRETTİN SERTELLİ, *İSTANBUL'U NASIL ALDIK?*[141]

Eser tarihi bir roman olup İstanbul'un fethini konu almaktadır. Romanda Sultan Mehmet, Bizans'ın surlarını yıkmak için Orben'e dev bir top döktürmüştür. Ayrıca Zağnos Paşa'yı Cenevizlileri kontrol altında tutması için görevlendirmiştir. Karaca Paşa İstanbul'un civar köylerini alarak ordunun şehri rahat kuşatmasını sağlayacaktır. Firuz Ağa, Hisar kumandanı olarak şehre erzak getiren gemilere karşı görevlendirilmiştir. Sultan Mehmet bütün bu hazırlıkları bizzat kendisi kontrol etmektedir. Ayrıca hafiyelerinden sık sık Bizans'ın yaptığı hazırlıklar hakkında bilgi alıp hazırlıkları bu yönde ilerletmektedir. Bizans ise Sultan Mehmet'in yaklaşık yüz bin kişilik ordusuna karşı surlarına güvenmektedir. Sultan Mehmet'in Prenses İrini'den aldığı bilgiye göre surların en zayıf noktası Romanos kapısıdır. Bu yüzden Orben'in topunu buraya yerleştirmiştir. Kuşatma devam ederken Sultan Mehmet çok önemli bir karar almıştır. Haliç'e zincir çekildiği için seksen parçalık donanmayı Galata Surlarının arkasından kızaklar üzerinden yürüterek Haliç'e indirmiştir. Böylece hem kaçakçılığın önüne geçmiş hem de kuşatmada önemli bir adım atmıştır. İmparator Konstantin Türklerin bu ilerleyişi karşısında anlaşma yapmaya karar vermiştir. Sultan

[141] İskender Fahrettin Sertelli, **İstanbul'u Nasıl Aldık?,** Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, İstanbul 1930.

Mehmet şehrin koşulsuz teslim edilmesi halinde kuşatmayı kaldıracağını belirtmiştir. Bizans kralı ve zenginler bu tekliften hiç hoşlanmamıştır. Ayrıca Şair Priamos ve Bizans'ın en önemli kumandanlarından biri olan Teofilos sonuna kadar savaşmayı teklif etmiştir. Bunun üzerine savaş devam etmiş ve Osmanlı ordusu surları delmeyi başarmıştır.

Romanda sadece Hristiyanlık ile ilgili dini ögelere yer verilmiştir. Ancak bu ögeler de oldukça sınırlıdır. Günah çıkarma romanda dikkat çeken en önemli dini unsurdur. Yine büyü ve büyücülük de romanda yer alan diğer dini unsurlardır. Romanda din ve inanç algısı bağlamında olumlu veya olumsuz bir değerlendirme söz konusu değildir. Romanda yer alan dini ögeler sadece romanın geçtiği yer ve konu ile ilgilidir.

1.42. İSKENDER FAHRETTİN SERTELLİ, *SAKIN BENİ OKUMA*[142]

Eser Türk edebiyatında ender bir konu olan manastır hayatını anlatmıştır. Bir genç kızın gözünden manastır hayatı okurun dikkatlerine sunulmuştur. Romanda Jülyet annesinin tavsiyesi üzerine Conson adlı bir erkekle evlenmiştir. Bir süre sonra Jülyet annesi ve kocası arasında bir ilişki olduğunu öğrenmiştir. Üstelik annesi Conson'dan hamile kalmıştır. Jülyet akıl danıştığı ve dertlerini paylaştığı mektup arkadaşı Margerit'in de kocasına hak verdiğini görünce daha fazla dayanamamış ve Hayfa'daki Tarikei Dünyalar Manastırı'na girmiştir. Manastırda Jenet adını alan Jülyet burada Sör Mari'nin manastıra yeni gelen kızları kendi ihtiraslarına alet ettiğini öğrenmiştir. Hatta Bilanşet adlı bir kızın bu ihtiraslar yüzünden öldürüldüğünü öğrenince manastırdan çıkmak istemiştir. Jülyet manastırda sörlere karşı çıktığı için tecrit cezasına çarptırılmıştır. Tecrit cezasında sörlere karşı çıkmaya devam eden Jülyet, Bilanşet olayından sörlerin sorumlu olduğunu iddia edince çarmıha gerilme cezasına çarptırılmıştır. Jülyet çarmıha gerilmesine rağmen hayatta kalınca sörler Jülyet'in Hz. İsa tarafından kurtarıldığını düşünmüş ve onu affetmiştir. Jülyet hava değişimi için Karmel Manastırı'na götürülürken yolda gördüğü üç Alman'ın yardımıyla manastırdan çıkmış ve kendi ülkesine dönmüştür. Evine gittiğinde annesi

[142] İskender Fahrettin Sertelli, **Sakın Beni Okuma!,** Tefeyyüz Kitaphanesi, İstanbul 1932.

ölmüş, kocası da Afrika'ya gitmiştir. Onların yasak aşkından doğan çocuğa ise hizmetçi bakmaktadır. Bu arada bir yayıncı Jülyet'in anılarını "Sakın Beni Okuma" adıyla yayınlamak istemiştir.

Romanda sadece Hristiyanlık ile ilgili dini ögelere yer verilmiştir. Roman manastıra kapanan bir genç kızın hayatını konu aldığından roman baştan sona dini ögeler üzerine kurulmuştur. Bu bağlamda romanda Hristiyanlık inancı, Hz. İsa, Hz. Meryem, haç, manastır, din görevlileri, ikon inancı, mum yakma, istavroz çıkarma, dua, ilahi gibi Hristiyanlık ile ilgili hemen her konuya değinilmiştir. Romanın din ve inanç algısı da Hristiyanlık üzerine kurulmuştur. Romanda manastıra kapanan Jülyet'in manastırda gördüğü yanlış uygulamalar anlatılmaktadır. Bu çerçevede bu uygulamalar eleştirilmektedir. Ayrıca manastırdaki bazı din görevlilerinin din dışı uygulamaları ve kendi ihtirasları doğrultusunda hareket etmesi de yine Jülyet'in perspektifinden eleştirilmiştir. Bu yönüyle romanda olumsuz bir din algısı hâkimdir.

1.43. İSKENDER FAHRETTİN SERTELLİ, *SUMER KIZI*[143]

Eser tarihi bir roman olup Sümer ve Mısır kültürleri ile ilgili ansiklopedik bilgiler taşımaktadır. Romanın başkahramanı Bilge Sümerlilerin önemli şehirlerinden biri olan Nipur'da doğmuştur. Yaşadığı şehirde uğursuz sayılan ve ölüm kararı çıkan Bilge, Efsar'la birlikte başkent Sirtella'ya gitmiştir. Sümer hükümdarı Kınık Azak, Bilge'yi de yanına alarak Alamlılar üzerine bir sefer düzenlemiştir. Bu sefer sırasında Kınık Azak ölünce Bilge, ordunun başına geçmiş ve Alamlıları yenmiştir. Bilge Suz şehrini de alıp Sirtella'ya döndüğünde kraliçe ilan edilerek tahta geçmiştir. Bilge bütün Alam topraklarını alabilmek için Mısır hükümdarından yardım istemiştir. Mısır hükümdarı, Bilge'nin ittifak teklifini kabul etmiştir. Babil zaferinde de Mısırlıların yardımını gören Bilge teşekkür için Mısır'a gitmiş ve burada büyük bir samimiyetle karşılanmıştır. Mısır Hükümdarı Tanis, günden güne hoşlandığı Bilge'yle evlenmeyi düşünmektedir. Bilge'ye Tanis'in yeğeni Teti de âşıktır. Teti, Bilge'yi sevdiğini bildiği Uran'dan kurtulmak için onu öldürtmeye çalışmış; ancak başarılı olamamıştır. Bilge yaralı kurtulan Uran'ın iyileşmesiyle Mısır'dan ayrılmıştır. Ülkesine döndüğünde

[143] İskender Fahrettin Sertelli, **Sumer Kızı,** Akşam Kitaphanesi, İstanbul 1933.

Ninova'da bir saray yaptırarak burada oturmaya başlayan Bilge, Kargamiş Prensi Hamon ile evlenmeye karar vermiştir.

Roman, Sümerlerin kraliçesi olan Bilge'nin hayatını anlatmaktadır. Dolayısıyla romanda Sümerlerin tarihi ve inançları ile ilgili bilgilere geniş yer verilmiştir. Bu çerçevede Enlil, Baal gibi tanrılar, güneşe tapma, büyü gibi Sümer inançları işlenmiştir. Romanda Bilge, Mısır hükümdarını görmek üzere Mısır'a gidince bu kez Mısır tarihi ve inancı ön plana çıkmıştır. Eski Mısır inancındaki ahiret inancı, Mısır tanrıları, farklı hayvanların kutsal sayılması, güneşe tapma, mumyalama geleneği, tapınaklar bu bağlamda romanda yer alan dini ögelerdir. Romanda yer alan bu dini ögeler yazarın bilgi verme amacından kaynaklanmış olup olumlu veya olumsuz bir inanç algısı doğurmamıştır.

1.44. İSKENDER FAHRETTİN SERTELLİ, *TELLİ HASEKİ HÜMAŞAH SULTAN*[144]

Eser tarihi bir roman olup Sultan İbrahim dönemini konu almıştır. Romanda anlatıldığı kadarıyla Sultan İbrahim tahta çıkınca kendini zevk ve sefaya vermiştir. Bütün vaktini amber çekip cariyelerle eğlenmekle geçiren sultan özellikle de Telli Haseki Hümaşah Sultan'a çok düşkündür. Telli Haseki, sultanın bu zaafını kullanarak yavaş yavaş sarayı ele geçirmiş, sultana her istediğini yaptırmaya başlamıştır. Telli Haseki'nin bu şekilde güçlenmesi, en çok Sultan İbrahim'in annesi Kösem Sultan'ı kızdırmaktadır. Artık sarayda Kösem Sultan'ın değil Telli Haseki'nin sözü geçmektedir. Neticede saray adeta cahil ve para düşkünü kimselerle dolmuş ve entrikalarla yönetilmeye başlanmıştır. Bu durum halk arasında ciddi rahatsızlıklara yol açmıştır. İnsanlar haksız alınan vergilerden, rüşvetle başa gelen zalim idarecilerden, Sultan İbrahim'in anlamsız yasaklarından ve Telli Haseki'nin entrikalarından bıkmıştır. Aynı şekilde yeniçeri ağaları da artık Sultan İbrahim'in halka zulmetmesinden ve suçsuz insanları keyfi bir şekilde öldürmesinden rahatsızdır. Yeniçeri ağaları bir araya gelerek bu işe bir son vermek istemişlerdir. Bu isyanda

[144] İskender Fahrettin Sertelli, **Telli Haseki Hümaşah Sultan,** (Yay. Haz. Serdar Soydan), Maya Kitap Yayınları, İstanbul 2011.

hocalar da yeniçerilere destek vermiştir. Özellikle de Rumeli Kazaskeri Kara Çelebizade Abdülaziz Efendi bu isyanda önemli bir rol oynamıştır. Neticede Kara Çelebizade isyan için Orta Cami'ye toplanan yeniçerileri yanına alarak sarayı basmıştır. Sultan İbrahim zindana atılmış yerine yedi yaşındaki Şehzade Mehmet padişah olmuştur. Sultan İbrahim'in öldürülmesiyle kadınların saraydaki etkisi sona ermiştir. Sarayda artık yeniçeri ağalarının hâkimiyeti sürmektedir. Ağaların güç kazanması ve yönetimde söz sahibi olması bu kez de yeniçerilerin halka zulmetmesine yol açmıştır.

Romanda sadece İslâmiyet ile ilgili dini ögelere yer verilmiştir. Cariye konusu, din adamları, namaz, medrese, rüya tabiri, cin gibi ögeler romanda geçen dini ögelerdir. Romanda din ve inanç algısı bağlamında olumsuz bir değerlendirme söz konusudur. Nitekim romanda bahsi geçen din adamları olumsuz karakterlerdir. Bunların başında Cinci Hoca gelmektedir. Cinci Hoca romanda padişahın cin korkusunu kullanarak ona istediği işleri yaptıran bir kişidir. (s.9) Şeyhülislâm Abdürrahim Efendi ise rüşvetle iş yapmaktadır. (s.205) Öte yandan medreseliler yeni okulların açılmasını engelleyerek bilimin gelişmesinin önündeki neden olarak görülmektedir. (s.204) Bu açıdan bakıldığında romanda olumsuz bir inanç algısının olduğu söylenebilir.

1.45. KEMALETTİN ŞÜKRÜ, *EBU ALİ SİNA*[145]

Roman baştan sona büyü konusu üzerine kurulmuştur. Bu açıdan inanç ögeleri bakımından son derece zengindir. Romanda Ebu Ali Sina ve Ebülharis ikiz kardeştir. Bu iki kardeş ilim elde etmek için memleketleri Buhara'dan ayrılmıştır. Bu sırada sihirli bir mağarada bir yıl kalarak sihir ilmini öğrenmişlerdir. Bir yılın sonunda Ebu Ali Sina Mısır'a, Ebülharis de Bağdat'a gitmiştir. Ebu Ali Sina helvacılık yapmaya başlamış ve yanında çalışan bir gence sihir ilmini öğretmektedir. Bu sırada Ebu Ali Sina'nın çırağı Mısır hükümdarının kızına âşık olmuş ve ustasından yardım istemiştir. Ustası Ebu Ali Sina her gece sihir sayesinde padişahın kızı ile çırağını görüştürmüştür. Bunu öğrenen padişah Ebu Ali Sina'yı yenmek için Bağdat'tan Ebülharis'i getirmiştir.

[145] Kemalettin Şükrü, **Ebu Ali Sina,** Kanaat Kütüphanesi, İstanbul 1930.

Böylece iki kardeş karşı karşıya kalmıştır. Ebu Ali Sina'nın bütün iyi niyetine rağmen kardeşi onunla mücadele etmekten vazgeçmemiştir. Nitekim bir gün Ebu Ali Sina padişaha zehirli bir gül gönderince gülü önce kardeşi Ebülharis koklamış ve ölmüştür. Padişah çaresiz kalınca sonunda kızını Ebu Ali Sina'nın çırağı ile evlendirmeye razı olmuştur. Ebu Ali Sina bu olaydan sonra Buhara'ya dönmüş burada sihir yapmadan sakin bir hayat yaşamak istemiştir. Ancak burada da yine sihir yapamadan duramamıştır.

Romanda sadece İslâmiyet ile ilgili dini ögelere yer verilmiştir. Kader inancı ve büyü romanda yer alan dini ögelerdir. Romanda olumlu veya olumsuz bir inanç algısı bulunmamaktadır.

1.46. M. REŞAT NALBANDOĞLU, *BAŞIM DÖNÜYOR*[146]

Roman psikolojik sorunların bir ailede yarattığı tahribatı anlatmaktadır. Romanda Selimoğlu Reşit, annesi ve kız kardeşi Ayhan ile İzmir'de yaşamaktadır. Babası öldükten sonra annesi ve kız kardeşi Ayhan'ın sorumluluğunu Selimoğlu Reşit almıştır. Reşit'in amcasının kızı Gönül ile aralarında bir ilişki vardır. Birbirlerini çok sevdikleri halde ikisi de evliliğe karşı çıkmaktadır. Özellikle Reşit evliliğin tamamen cinsellik üzerini kurulduğunu düşündüğünden bu fikre karşı çıkmaktadır. Reşit evlilik dışında başka meselelere de kafa yormaktadır. Özellikle dünyadaki kötülüklerden şikâyet etmektedir. Bu düşünceler aslında Ayhan'ın da zihnini kurcalamaktadır. Ayhan'ın hastalığı da bu düşüncelerden kurtulamamasından kaynaklanmaktadır. Nitekim herkes Ayhan'ın iyileştiğini düşündüğü bir anda Ayhan evinin balkonundan atlayarak intihar etmiştir. Ayhan'ın ölümü Selimoğlu ailesini çok üzmüştür. Reşit'in ve Gönül'ün ailesi bu acı olaydan sonra çiftin evlenmeleri gerektiğini daha çok dillendirmiştir. Birbirini çok seven bu iki genç evlilik muhabbetlerinden çok sıkılmıştır. Nitekim bunalıma giren Gönül de hastalanmaya başlamıştır. Reşit kardeşinin ölümünden sonra Gönül'ün de hastalanmasına çok üzülmüştür. Bununla

[146] M. Reşat Nalbandoğlu, **Başım Dönüyor,** İnkılâp Kitaphanesi, İstanbul 1933.

birlikte elinden bir şey gelmemektedir ve Gönül her geçen gün biraz daha kötüye gitmektedir.

Romanda sadece İslâmiyet ile ilgili dini ögelere yer verilmiştir. Bu çerçevede namaz ile ilgili ögeler, dua ve Allah inancı konularına yer verilmiş; ancak bunlar da oldukça sınırlıdır ve romanda birkaç yerde kullanılmıştır. Romanda din ve inanç konusu derin yapıda işlenmiştir. Roman kahramanları Reşit ve Ayhan, hayatın anlamını sorgulamakta ve içinde bulundukları dünyadan şikâyet etmektedir. Bunun sonucu olarak Ayhan intihar etmiş, Reşit ise bir türlü mutlu olamamıştır. Reşit hayatın anlamını din dışında arama gayreti içindedir. Tamamen akıl ve maddeye dayanan bu arayışta Reşit'in herhangi bir inançla yolu kesişmemiştir. Sadece ahlaki öğretileri dikkate alan Reşit düştüğü manevi boşluktan bir türlü kurtulamamıştır. Bir ara Ayhan'ın ölümü üzerine annesindeki metaneti annesinin dini inancına bağlı olabileceğini sezmesine (s.49) rağmen kendisi bu yönde hiçbir adım atmamıştır. Ayhan ise varlık problemi karşısında Reşit'ten daha çaresiz kalmıştır. Ayhan'ın inanç algısı onun Allah inancı ile ilgili düşüncelerinde net olarak görülmektedir. Cevapsız sorularının sonunda Allah'tan yardım ister gibi görünen Ayhan burada isyan içindedir. (s.58) Zaten Allah'ın varlığına da şüpheyle yaklaşan Ayhan sözlerine *"Sen eğer varsan"(s.58)* gibi bir cümle ile başlayarak bu şüphesini açıkça dile getirmiştir. Gerek Ayhan'ın ve gerekse Reşit'in bu düşüncelerinden hareketle romanda olumsuz bir inanç algısının olduğu söylenebilir.

1.47. M. TURHAN TAN, *GÖNÜLDEN GÖNÜLE*[147]

Eser tarihi bir konuyu ele almış, Orhan Gazi döneminde Bursa'nın genel durumu hakkında ipuçları vermiştir. Romanda Abdurrahman, Akça Koca ve Kunur Alp önemli bir konuyu görüşmek üzere Aptal Murat, Duğlu Baba, Geyikli Dede ve Aptal Musa'yı ziyaret etmiştir. Akça Koca devşirmelerden yeniçeri alınmasına karşı çıkmaktadır. Kunur Alp, Türk Beylerinin Rum kızlarıyla evlenmesine karşıdır, Abdurrahman ise evlenmek istemektedir. Bu üç arkadaş bu konularda fikirlerine önem verdikleri dervişlere danışmak istemiştir. Bu esnada Aydos Hâkiminin kızı Teofano

[147] Mehmet Turhan Tan, **Gönülden Gönüle,** Agâh Sabri Kitaphanesi, y.y.y., 1931.

Orhan Gazi'nin eşi Nenofar'a misafir olmuştur. Teofano Rum kızlarının Türk erkekleri ile evlenmelerine karşı çıkmaktadır. Nilüfer Hatun bir süre Bursa'da ağırladığı arkadaşına haksız olduğunu anlatmaya çalışmıştır. Nitekim Teofano döneceği gün bir boğanın saldırısına uğramış ve Abdurrahman tarafından kurtarılmıştır. Bu olay üzerine Teofa'nın fikirleri değişmiş ve gönlünde Abdurrahman ile evine dönmüştür. Abdurrahman da hem cenk etmekte hem de Teofano'yu düşünmektedir. Bu esnada Alpler Üsküdar yakınlarına kadar gelmiş ve Rumlar arasında ciddi bir telaş olmuştur. Alpler Aydos'a geldikleri zaman Abdurrahman çok heyecanlıdır. Çünkü sevdiği kız Teofano buradadır. Aydos Hâkimi yani Teofano'nun babası Türk kuvvetlerine direnmek istemiş; ancak Abdurrahman, Aydos Hâkimi ile görüşerek ondan hem kızını hem kaleyi almıştır.

Romanda İslâmiyet, Hristiyanlık ve Yunan mitolojisi ile ilgili ögelere yer verilmiştir. Kader inancı, Kabe, konuşma orucu, derviş ve dervişlerin kerametleri romanda İslâmiyet ile ilgili işlenen dini ögelerdir. Hristiyanlık inancı Hz. İsa konusu üzerinden işlenmiştir. Ayrıca Hercule ve Hektor gibi mitolojik kahramanlara değinilerek Yunan mitolojisine gönderme yapılmıştır. Bununla birlikte romanda din ve inanç algısı İslâmiyet üzerinden verilmiştir. Romanda İslâmiyet ile ilgili olumlu bir inanç algısı söz konusudur. Nitekim romanın önemli kahramanları Alplerle birlikte hareket eden ve Alpler tarafından sayılan Aptal Murat, Duğlu Baba, Geyikli Dede ve Aptal Musa gibi erenlerdir. Bu erenler normal zamanlarda kendi iç dünyalarına kapanırken savaş zamanı Alplere yardım etmekten geri kalmamaktadır. (s.23, 28) Romanda Yunan mitolojisinin kahramanları ise Alplerle kıyaslanmakta ve Alpler onlara üstün tutulmaktadır. (s.58)

1.48. MAHMUT YESARİ, *BAĞRI YANIK ÖMER*[148]

Romanda çerçeve metin şehirli olduğu anlaşılan bir adam ile ona rehberlik eden bir ihtiyarın yolculukları ile başlamıştır. İkili bir söğüdün yanına geldiklerinde ihtiyar adam şehirliye söğüde yaklaşmamasını söylemiştir. Bunun üzerine adam nedenini sorunca ihtiyar adam, "Bağrıyanık Ömer"in destanından bahsetmiştir. Böylece

[148] Mahmut Yesari, **Bağrı Yanık Ömer,** Kanaat Kütüphanesi, y.y.y. 1930.

romanda asıl konu olan iç metne geçiş yapılmıştır. Bakır Efe ve Emine evlendikten sonra bir türlü anlaşamamıştır. Bakır Efe sırf beş yaşında olan oğlu Ömer üzülmesin diye bir müddet daha bu evliliği sürdürmüş; ancak sonunda karısını ağabeylerinin yanına göndererek ondan ayrılmıştır. Bakır Efe bir süre sonra Fatma ile evlenmiştir. Emine de buna karşılık vermek için Ahmet Efe ile evlenmiş ve onlara komşu olmuştur. Ömer'in anne ve babasının komşu olması Ömer için tam bir felaket olmuştur. Ömer babasının evinde yemek yiyecekken üvey annesi, annesinde yemiştir diye; annesinde yiyeceği zaman ise üvey babası babasında yemiştir diye ona engel olmuştur. Aç ve susuz kalan Ömer gururundan anne ve babasına gerçeği söyleyememiştir. Neticede susuzluktan kurumak üzere olan Ömer her tarafta su aramış; ancak o sene kuraklık olduğu için hiçbir yerde su bulamamıştır. Ömer hiçbir yerde su bulamayınca kendisini elinde bir söğüt dalı ile Kızılpınar'ın kayalıklarına atmıştır. Söylentiye göre kurumuş olan Kızılpınar o gece taşmıştır. İhtiyar köylünün bahsettiği söğüt ağacı da Ömer'in elinde söğüt dalıyla kaybolduğu yerdir.

Romanda sadece İslâmiyet ile ilgili dini ögelere yer verilmiştir. Abdest ve namaz romanda işlenen dini ögelerdir. Ayrıca romanda Ömer'in elindeki daldan yeşerdiği düşünülen söğüt ağacının kutsal sayılması da yine batıl inançlarla ilgilidir. Romanda din ve inançlarla ilgili ögeler azdır. Bununla birlikte olumlu bir inanç algısı söz konusudur. Romanda dini ögeler Hacı Hafız ve Gülsüm Abla üzerinden verilmiştir. Hacı Hafız ve Gülsüm Abla Ömer'in babası Bakır Efe'nin hizmetlileridir. Romanda Ömer'i seven ve kollayan bu iki kahraman aynı zamanda ibadetlerini de yerine getirmektedir. Özellikle de Hacı Hafız, Ömer'in üzülmemesi için elinden gelen her şeyi yapmakta ve adeta ona arkadaş olmaktadır. Bu yönüyle Hacı Hafız'ın ibadet eden bir karakter olarak aktarılması olumlu bir inanç algısının olduğunu göstermektedir.

1.49. MAHMUT YESARİ, *BAHÇEMDE BİR GÜL AÇTI*[149]

Romanda değişen toplumsal hayat bir aile üzerinden eleştirel bir bakış açısı ile işlenmiştir. Romanda büyük bir yazar olan Nevres Vacit'in okuyup yazmaktan gözleri

[149] Mahmut Yesari, **Bahçemde Bir Gül Açtı,** Toker Yayınları, İstanbul 1976.

bozulmuştur. Nevres Vacit karısı öldüğü için oğlu Rasih Nevres ile beraber yaşamaktadır. Rasih Nevres babasının otoritesi altında kendi içine kapanan bir gençtir. Oldukça zeki ve çevik bir genç olmasına rağmen babası onu uyuşuk olarak görmektedir. Hürrem Hakkı, Nevres Vacit'in ağabeyidir. Hürrem Hakkı hiç evlenmemiş, ömrünü kadın peşinde koşmakla geçirmiştir. Vaktinin çoğunu Avrupa'da geçiren Hürrem Hakkı Viyana'dan yeni dönmüştür. Hürrem Hakkı, kardeşinin aksine Rasih Nevres'e önem vermektedir. Onunla arkadaşlık kuran Hürrem Hakkı her geçen gün Rasih Nevres'in ne kadar olgun, terbiyeli, kültürlü ve güçlü bir genç olduğunu anlamaktadır. Ferhunde, Rasih Nevres'in sevgilisidir. Belma ise Ferhunde'nin kız arkadaşıdır. Nevres Vacit ilerlemiş yaşına rağmen Belma'dan hoşlanmaktadır. Nitekim bir gün Nevres Vacit son romanını Belma için yazacağını Belma'ya söylemiştir. Nevres Vacit gözleri iyi görmediği için son romanını oğluna dikte ettirecektir. Böylece baba oğul çalışmaya başlamıştır. Roman yayımlandığında romanın başkahramanının Belma değil Ferhunde olduğu söylenmiştir. Nevres Vacit romanı Hürrem Hakkı'ya okuttuğunda bunun kendi yazdığı roman olmadığını anlamıştır.

Romanda sadece İslâmiyet ile ilgili dini ögelere yer verilmiş; ancak bu ögeler de oldukça azdır. Sadece bir yerde Hz. İsa'nın hastaları iyileştirmesine değinilmiştir. Bununla birlikte romanda kuvvetli bir toplumsal eleştiri görülmekte, yeni yaşam tarzı yerilmektedir. Rasih Nevres'in, amcası Hürrem Hakkı'ya karşı Ferhunde ve Belma'nın özünde iyi kızlar olduğunu onlardaki yozlaşmanın Batı özentisinden kaynaklandığını anlatması (s.172-173) ve mirasyedilerin içinde bulundukları ahlaki yozlaşmayı eleştirmesi (s.228-230) bunun çarpıcı örnekleridir. Romanda Rasih Nevres'in yozlaşmayı eleştirmesi olumlu bir algı olarak değerlendirilebilir.

1.50. MAHMUT YESARİ, *KALBİMİN SUÇU*[150]

Roman İstanbul'un eğlence hayatına ve değişen toplumsal yapıya dikkatleri çekmektedir. Romanda bütün hayatı eğlence ile geçen Necil Sabit'in bu hayattan kurtulmak için gösterdiği çabalar canlı bir şekilde anlatılmaktadır. Necil Sabit'in sakin

[150] Mahmut Yesari, **Kalbimin Suçu,** Semih Lütfü Sühulet Kütüpanesi, İstanbul 1932.

bir hayat sürme isteği Zerrin adlı bir genç kıza âşık olmasından sonra başlamıştır. Zerrin'in hovarda erkeklerden hoşlanmayacağını düşünen Necil Sabit onun gözüne girebilmek için böyle bir karar almıştır. Necil Sabit'in bu kararı en çok Zahit ile Sabri Efendi'yi üzmüştür. Zira Necil Sabit'in eğlence hayatından uzaklaşması demek onlarla görüşmemesi dolayısıyla onlara para yedirmemesi anlamına gelmektedir. Bu yüzden özellikle de Zahit Efendi, Necil Sabit'i bu kararından vazgeçirmek için elinden geleni yapmıştır. Nitekim tam da Zerrin'in Necil Sabit'ten hoşlanmaya başladığı bir dönemde Polin adlı bir kadını Necil Sabit'e musallat ederek onun Zerrin ile görüşmesine engel olmuştur. Polin'in çekiciliği karşısında çaresiz kalan Necil Sabit ne yaparsa yapsın hovardalıktan kurtulamayacağını anlamış ve sonunda pes etmiştir.

Romanda İslâmiyet ve Hristiyanlık ile ilgili dini ögelere yer verilmiştir. Bu bağlamda cennet, cehennem, dua etmek, şükretmek ve Hızır romanda yer alan İslâmî ögelerdir. İstavroz çıkarma ise romanda Hristiyanlık ile ilgili tek ögedir. Romanda yer alan bu dini ögeler romanın kurgusu gereğidir ve olumlu veya olumsuz bir inanç algısına yol açmamıştır. Romanda daha çok ahlaki problemler ön plandadır.

1.51. MAHMUT YESARİ, *KIRLANGIÇLAR*[151]

Eser popüler aşk romanlarındandır. Romanda Bahir Vecdi Heybeli Ada'daki köşkünde hizmetkârları ile yaşamaktadır. Bahir Vecdi'nin en büyük tutkusu çiçeklerle uğraşmaktır. Onun için yaz aylarında bütün vaktini bahçesinde geçirmektedir. Bahir Vecdi'nin aşırı titizliği hem hizmetkârlarını hem de doktoru Muhlis Beyi çok rahatsız etmekte; ancak kimse bu durum karşısında sesini çıkaramamaktadır. Bu sırada hafif meşrep bir kadın olan Şaduman ve sevgilisi Süreyya, Bahir Vecdi'nin parasına göz dikmiştir. Şaduman, bir yolunu bularak Bahir Vecdi ile tanışmış ve onu kendine âşık etmiştir. Bu olaydan sonra Bahir Vecdi kısa süre içinde Beyoğlu'ndaki gece hayatına alışmıştır. O titiz ve ürkek adam gitmiş yerine kirli ve cüretkâr bir adam gelmiştir. Üstelik artık Şaduman ile yetinmemekte, başka kadınların peşinde koşmaktadır. Bahir Vecdi kendisini tamamen eğlence hayatına kaptırdığı bir dönemde Doktor Muhlis Bey'e rastlamıştır. Doktor, Bahir Vecdi'ye yazın adalarda kışın kırlangıçlar adadan

[151] Mahmut Yesari, **Kırlangıçlar,** Semih Lütfu-Sühulet Kütüpanesi, İstanbul y.t.y.

göç edince de Beyoğlu'nda kalmasını tavsiye etmiştir. Bahir Vecdi bu tavsiyeye uyarak doktorla beraber adaya dönmüştür.

Romanda sadece Hristiyanlık ile ilgili dini ögelere yer verilmiştir. Haç ile ilgili bu ayrıntı dışında romanda din ile ilgili herhangi bir öge bulunmamaktadır. Bundan dolayı romanda olumlu veya olumsuz bir inanç algısından söz etmek zordur.

1.52. MAHMUT YESARİ, *ÖLÜNÜN GÖZLERİ*[152]

Romanda para hırsının insanlara yaptırdığı kötülükler anlatılmıştır. Kevser Hanım yaşlı ve hasta bir kadındır. Dergâhtan bozma bir hanın odasında kalmaktadır. Bu handa komşusu Hamide ve kızı, Kevser Hanım'a bakmaktadır. Asım Bey, Sadık Efendi ve Mihriban Hanım Kevser Hanım'ın uzaktan akrabalarıdır. Kevser Hanım'ın bu akrabaları onun öleceğini düşünerek mirasından pay almak için hastanın başında beklemeye başlamıştır. Üç akraba komşulardan doktorun hastaya perhiz uyguladığını öğrenmiş; ancak kendileri bu perhizi uygulamamıştır. Yedikleri yüzünden hasta gittikçe kötüye gitmiş ve sonunda ölmüştür. Üç akraba, ölür ölmez ölünün gözlerini kapatmak yerine odasını araştırmaya başlamıştır. Nitekim akrabalar ölünün sırtına bağladığı kuşakta bir miktar altın bulmuş ve altını paylaşmıştır. Bu sırada ölünün gözlerinin açık kaldığı fark edilmiştir. Mihriban Hanım, bu manzara karşısında baygınlık geçirmiştir. O gece yaşadıkları yüzünden bir süre hasta yatan Mihriban Hanım, tamamen iyileşince yaptıklarından pişman olmuştur. Kevser Hanım'ın evinden aldığı paraları Kevser Hanım'ın komşusu Hamide Hanım'a veren Mihriban Hanım İzmir'e gitmeye karar vermiştir.

Romanda sadece İslâmiyet ile ilgili dini ögelere yer verilmiştir. Kader inancı, örtünmek, Kur'an-ı Kerim, defin merasimi romanda kullanılan dini ögelerdir. Romanda kullanılan bu dini ögeler daha çok romanın kurgusunu tamamlamak içindir. Bu açıdan romanda olumlu veya olumsuz bir din veya inanç algısından söz etmek mümkün değildir. Bununla birlikte Dilara Bacı adlı bir mahallelinin Kevser Hanım'ın

[152] Mahmut Yesari, **Ölünün Gözleri,** Semih Lûtfi Sühulet Kütüpanesi, İstanbul y.t.y.

odasından bir şeyler çalmak için dini hassasiyetleri kullanması (s.208) olumsuz bir algıya yol açmıştır.

1.53. MAHMUT YESARİ, *SU SİNEKLERİ*[153]

Romanda gençler arasında yaşanan yozlaşma Dürdane, Fatma, Nuran, Ayfer ve Sabbek adlı beş genç kızın başından geçen olaylar üzerinden anlatılmaktadır. Lise son sınıf öğrencileri olan bu genç kızlar sinemayı yakından takip etmekte aktörlerin afişlerini toplamaktadır. Her kızın beğendiği bir aktör vardır ve kızlar bu aktörlere benzeyen erkeklerin hayaliyle yaşamaktadır. Nuran bir gün beğendiği aktöre benzeyen bir erkek görmüştür. Nuran'ın âşık olduğu bu erkeğin ve arkadaşlarının kamp yapacağını öğrenen kız arkadaşlar onlarla kampa gitmeye karar vermiştir. Kampta erkeklerle kaynaşan kızlardan Dürdane, Turhan Tahir'den; Fatma, Ekrem Besim'den; Nuran, Hüsrev Hakkı'dan; Sabbek, Naim Naci'den; Ayfer ise Vamık Behçet'ten hoşlanmaktadır. Neticede kızların her biri hayalindeki aktöre benzeyen erkeği bulduğunu düşünmektedir. Bu amaçla kampta herkes istediği erkekle baş başa kalabilmek için gayret göstermektedir. Bu sırada Ayfer, Vamık Behçet ile Fatma'nın annesi Nezahat Hanım arasında bir ilişki olduğunu fark etmiş ve kamptan ayrılmıştır. Dürdane ve Sabbek de kısa süre içinde sevdikleri adamların başka kadınlarla düşüp kalktıklarını görmüş ve intihara etmeye çalışmıştır. Sabbek'in intihara kalkışmadan evvel Nezahat Hanım'ın kocasına yazdığı mektup Nezahat Hanım'ın kocasının eline ulaşınca kampta yaşanan bütün rezaletler açığa çıkmıştır.

Romanda sadece İslâmiyet ile ilgili dini ögelere yer verilmiştir. Tespih ve dua romanda kullanılan iki dini ögedir. Dolayısıyla romanda kullanılan dini ögeler oldukça azdır. Romanda daha çok ahlaki değer yargıları üzerinden mesaj verilmek istenmiştir. Bir grup genç kızın sinemanın etkisi ile hayal peşinde koşması ve bunun sonucunda yaşadıkları hayal kırıklığı romanın konusunu teşkil etmektedir. Romanda ele alınan genç erkeklerde de durum farksız değildir. Bu erkekler tamamen sinemanın etkisindedir ve kendi şekillerini beğenmeyerek aktörlere benzemeye çalışmaktadır. (s.166) Dolayısıyla roman bu açıdan gençler arasında görülen yozlaşmayı eleştirel bir

[153] Mahmut Yesari, **Su Sinekleri,** Toker Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 1975.

bakış açısıyla okura sunmuştur. Romanda ahlaki yozlaşmanın eleştirilmesi olumlu bir din algısının göstergesidir.

1.54. MAHMUT YESARİ, *TİPİ DİNDİ*[154]

Roman son derece trajik bir aile yaşamını konu almıştır. Romanda Macit kendi ayakları üzerinde durmaya başladığı günden beri ailesinden ayrı yaşamaktadır. Bütün vaktini arkadaşlarıyla eğlenmekle geçiren Macit, Nesrin'in aşkına karşılık vermemesi üzerine işinden istifa ederek intihar etmeye karar vermiştir. Bu sırada Macit gelen bir mektupla babasının hasta olduğunu öğrenmiş ve intihar etmekten vazgeçmiştir. Sonraki gün kardeşlerinin yanına gittiğinde babasının öldüğünü öğrenen Macit evdeki fazla eşyaları satıp bu mahalleden ayrılmıştır. Macit, uzun bir süre iş aramış; ancak herhangi bir iş bulamamıştır. Eski arkadaşları da Macit'e miras kaldığını düşünerek yardım etmemiştir. Bu arada Macit'in elindeki para bitmiş, Macit ve kardeşleri ikinci evden de taşınıp daha ucuz bir mahalleye yerleşmek zorunda kalmıştır. Bu yeni ev çok kötüdür ve kış ayı sert geçtiğinden Müzehher'in hastalığı bu evde şiddetlenmiştir. Nitekim Niyazi darüşşafaka sınavlarını kazanıp yatılı okula başlayınca Müzehher iyice kötüleşmiştir. Macit kardeşini hastaneye yatırmak için tipinin dinmesini beklemektedir; ancak tipi dinmeden Müzehher ölmüştür. Macit de bu acı karşısında ağır bir hastalık geçirerek hastaneye kaldırılmıştır.

Romanda sadece İslâmiyet ile ilgili dini ögelere yer verilmiştir. Kuran-ı Kerim okumak, namaz, seccade romanda kullanılan dini ögelerdir. Romanda Macit ve kardeşlerine zarar veren veya onları sömürmek isteyen herkes bunu dini kullanarak yapmaya çalışmaktadır. Babasının ölümü üzerine evlerine hatim indirmek bahanesiyle gelip yerleşen Kerim Efendi (s.51) bunun en güzel örneğidir. Romanda Kerim Efendi'nin aslında hatim indirmek gibi bir derdi yoktur. O sadece bedava yiyip içebileceği bir yer bulmak için bu evdedir. Yine eve yerleşen Nurunigâr Kalfa da taşınma esnasında son bir şey daha alabilmek için Macit'ten seccade istemiştir. (s.115) Aslında bu isteğin arka planında Nurunigâr Kalfa'nın kendisini masum ve dindar gösterme çabasından başka bir şey bulunmamaktadır. Yine mahalledeki eskiciler

[154] Mahmut Yesari, **Tipi Dindi,** Toker Yayınları, İstanbul 1974.

Macit'in babası öldüğü andan itibaren gözlerini onların eşyalarına dikmişlerdir. Nitekim eve gelen bir eskici eşyalara değerinin çok altında bir fiyat teklif etmiş ve bu teklifin çok iyi olduğunu dile getirmiştir. Eskici, bu teklifi sırf *Müslüman* olduğu için ve onlara merhamet ettiği için yaptığının da özellikle altını çizmiştir. (s.99) Bu örnekler bir araya getirildiğinde romanda olumsuz bir din algısının hâkim olduğu görülmektedir.

1.55. MEBRURE HURŞİT ALEVOK, *SÖNEN IŞIK*[155]

Eser popüler aşk romanlarındandır. Romanda Namık Bey'in aşk konusunda yaşadığı talihsizlik ve bunun sonucunda gelişen olumsuz olaylar anlatılmaktadır. Romanda Namık Bey eski sefirlerden Abdüsselâm Paşa'nın oğludur ve oldukça varlıklı bir aileden gelmesine rağmen içine kapanık bir gençtir. Kâmran ise babası öldükten sonra annesi Kâmile Hanım ile hayatta kalma savaşı vermektedir. Namık Bey, Kâmran'ı görür görmez ondan hoşlanmış, Kâmran da Namık Bey'in kendisinden çok servetine vurulmuştur. Böylece Namık Bey ve Kâmran kısa süre içinde evlenmiştir. Avrupa seyahatine çıkan çift, Davos'ta Münir Fuat Bey, karısı ve sekiz yaşındaki oğulları ile tanışmıştır. Kâmran ve Münir Fuat Bey burada birbirinden hoşlanmış ve Kâmran kocasına bir mektup bırakarak Münir Fuat ile kaçmıştır. Bu olaydan sonra iyice içine kapanan Namık Bey konağında bir başına yaşarken bir gün Kâmran'ın annesi Kâmile Hanım gelip kızının ölüm döşeğinde olduğunu ve kendisini çağırdığını söylemiştir. Namık Bey eve gittiğinde Kâmran kendisinden kızı Neyran'a bakmasını istemiştir. Eski karısının gayri meşru çocuğuna bakma teklifine çok kızan Namık Bey küçük çocuğu görünce dayanamamış, onu alıp konağa götürmüştür. Kısa süre içerisinde Neyran'a ısınan Namık Bey, onu kendi çocuğu gibi büyütmüştür. Neyran büyüyüp gençlik çağına ulaştığında Ekrem Bey adlı bir genç ile tanışmış ve genç çift kısa süre içerisinde birbirine âşık olmuştur. Namık Bey genç çiftin evlenme isteğini kesin bir dille reddetmiştir. Namık Bey'in bu tavrının nedeni Ekrem'in Münir Fuat'in oğlu yani Neyran'ın kardeşi olduğunu öğrenmesidir. Bu gerçeği Neyran'a anlatamadan Neyran'ın Ekrem ile kaçtığını öğrenen Namık Bey, bir mektupla

[155] Mebrure Hurşit Alevok, **Sönen Işık,** Semih Lütfü Sühulet Kütüpanesi, İstanbul y.t.y.

Neyran'a Ekrem ile kardeş olduklarını haber vermiştir. Neyran mektubu okuyunca Ekrem silahını çekip intihar etmiştir.

Romanda İslâmiyet ve Budizm ile ilgili dini ögelere yer verilmiştir. Örtünmek, Allah'a şükretmek ve cariye konusu İslâmiyet ile ilgili ögelerdir. Romanda Budizm ile ilgili tek öge ise Buda heykelidir. Romanda İslâmiyet ile ilgili kullanılan dini ögeler tamamen romanın konusu ve dönemi ile ilgilidir. Olumlu veya olumsuz bir din ve inanç algısı söz konusu değildir. Buda heykeli de yine süs eşyası olarak değerlendirilmiş bununla da herhangi bir inanç algısı oluşturulma amacı güdülmemiştir.

1.56. MEHMET RAUF, *KURTULUŞ (HALÂS)*[156]

Roman Birinci Dünya Savaşı ve Milli Mücadele yıllarını anlatmaktadır. Romanda Nihat harp okulunu bitirdikten sonra genç bir zabit olarak Birinci Dünya Savaşı'na katılmıştır. Birkaç yıl cephede savaşan Nihat mütareke olunca İstanbul'a dönmüştür. Nihat İzmir'de bulunan bazı gayrimenkullerini satmak için İzmir'e gittiğinde İzmir işgali başlamıştır. Nihat burada tanıştığı Miralay Emin Bey'le İzmir işgaline karşı bazı kampanyalar yürütmüştür. Bu arada Miralay Emin Bey vefat etmiş ve Nihat'a bir mektup bırakmıştır. Mektupta Nihat'ın İstanbul'a gidip Binbaşı Ekrem Behic'i bulması ve onunla birlikte hareket etmesi yazılıdır. Ayrıca Emin Bey Nihat'a kızı İclal'e ulaştırması için de bir mektup bırakmıştır. Nihat İclal'e yazılan mektubu alarak İstanbul'a dönmüştür. Ekrem Behic ile görüştükten sonra İclal'i görmek üzere İclal'in dayısının evine gitmiştir. Nihat, İclal'i görür görmez ondan hoşlanmış, arkadaşlıkları kısa sürede aşka dönmüştür. Neticede Nihat Anadolu'da Mustafa Kemal önderliğinde bir gücün düşmana karşı savunmaya geçtiğini öğrenince Anadolu'ya gitmeye karar vermiş; ancak Anadolu'ya gidemeden Üsküdar'da bir köyde İngilizler tarafından yakalanmıştır. Burada sekiz ay hapis kalan Nihat İzmir'den arkadaşı olan Beatrice sayesinde kurtulmuştur. Nihat özgürlüğüne kavuşunca İclal'i de alarak deniz yoluyla İstanbul'dan ayrılıp Ankara'ya gitmeye karar vermiştir. Nihat ve İclal, Beatrice teşekkür ettikten sonra tekneye binerek denize açılmıştır.

[156] Mehmet Rauf, **Kurtuluş (Halas),** (Yay. Haz. Zeynep Berktaş), Lacivert Yayıncılık, İstanbul 2010.

Romanda İslâmiyet ve Hristiyanlık ile ilgili dini ögelere yer verilmiştir. Hacı, molla, dua etmek gibi ögeler İslâmiyet ile ilgilidir. Hristiyanlık ise Beatrice üzerinden işlenmiştir. Beatrice, Nihat'a evlenme teklif edince Nihat kendisinin Müslüman ve Beatrice'in Hristiyan olduğunu düşünerek bu teklifi kabul etmemiştir. (s.169) Romanda kullanılan dini ögeler bunlarla sınırlı olduğundan din ve inanç bağlamında kuvvetli bir algıdan söz etmek zordur.

1.57. MEMDUH NECATİ, *DİLEK*[157]

Bu eser de yine Milli Mücadele dönemini konu almaktadır. Romanda İhtiyat Mülazımı Necdet, İnönü'de şehit olan Refik'in anılarının yazılı olduğu defteri bularak bu anıları arkadaşlarına okumuştur. Refik cephede çarpışırken düşman orduları bulundukları yeri işgal etmiş, bunun üzerine Refik ve birliği buradan ayrılmak zorunda kalmıştır. Refik cepheden ayrılırken yanına komutanının karısını ve çocuklarını almıştır. Yolda komutanın karısı ölmüş, Refik de çocukları bir aileye bırakarak Azerbaycan'a geçmiştir. Burada Yusuf Bey'in kızı Gülsüm ile nişanlanan Refik Azerbaycan'dan Anadolu'ya yardım gönderileceğini öğrenmiş ve yanına komutanının çocuklarını da alarak bu yardım birliği ile Anadolu'ya geçmeyi düşünmüştür. Refik'in hatıra defteri burada son bulmuştur. Onun hikâyesinin devamını Necdet anlatır. Necdet'in birliği Refik'in kaldığı kasabaya girince onu da yanlarına almıştır. Gülsüm de İstanbul'a Refik'in annesinin yanına gönderilmiştir. Refik dönünce burada düğünleri yapılacaktır; ancak Refik İnönü'de şehit olmuş, Gülsüm ise düğünü yapılamadan dul kalmıştır.

Romanda sadece İslâmiyet ile ilgili dini ögelere yer verilmiştir. Allah inancı, dua ve yemin romanda yer alan dini ögelerdir. Romanda bu ögeler oldukça sınırlıdır. Dolayısıyla romanda ciddi bir din ve inanç algısından söz etmek zordur. Romanda kullanılan dini ögeler daha çok romanda anlatılan konu ve kişilerin içinde bulunduğu ruh hâli ile ilgilidir.

[157] Memduh Necati, **Dilek,** İlk'adım Matbaası, Isparta 1933.

1.58. MUAZZEZ TAHSİN BERKANT, *SEN VE BEN*[158]

Eser popüler aşk romanlarındandır. Vefik Paşa, üç kızına Büyükada'da birbirine komşu üç köşkü miras bırakmıştır. Ayşe Hanım'ın kocası İstanbul'da çalıştığından o, Büyükada babasından kalan köşkte yaşamakta; diğer iki kardeşi ise şehir dışında oturmaktadır. Diğer iki kız kardeşinin İstanbul'da kalan çocukları Bedi Muammer ve Leylâ'ya da çoğunlukla Ayşe Hanım bakmış, onları kendi oğlu Nejat'tan ayırmamıştır. Gençlik yıllarında Bedi Muammer Paris'e gitmiş, Leylâ ise teyzesinin yanında kalarak adeta onun kızı gibi büyümüştür. Uzun süre Paris'te yaşayan Bedi Muammer Paris'te çalıştığı uçak firmasının kendisini İstanbul'a müdür olarak görevlendirmesi ile İstanbul'a kesin dönüş yapmıştır. Bu sırada Leylâ teyzesinin oğlu Nejat ile evlenmiş; ancak hiç mutlu olamamıştır. Bedi Muammer, kısa süre içinde Leylâ'nın mutlu olamadığını görmüş ve ikisi arasında bir aşk doğmuştur. Teyzesinin oğlu Nejat'a ihanet etmek istemeyen Bedi Muammer adadan ayrılarak uzak bir yere taşınmıştır. Leylâ ise Bedi Muammer'in gidişiyle yıkılmış, bir türlü onu unutamamıştır.

Romanda sadece İslâmiyet ile ilgili dini ögeler yer almaktadır. Allah inancı, din adamı ve türbe gibi kavramlar romanda yer alan sınırlı dini ögelerdir. Bu açıdan romanda din ve inanç algısı bağlamında olumlu veya olumsuz bir değerlendirme söz konusu değildir.

1.59. MUHARREM ZEKİ KORGUNAL, *KAHRAMAN KIZ*[159]

Romanda Sahabe Sa'd İbn Ebî Vakkas ve kızının başından geçen olaylar anlatılmıştır. Sa'd İbn Ebî Vakkas kızını bir erkek gibi cesur ve savaşçı olarak yetiştirmiştir. Bir gün baba ve kız biraz dolaşmak üzere Medine'den çıkıp Haverzemin taraflarına gitmiştir. Burada Karatay adlı bir haydut emrindeki bin kişi ile Sâdibni Ebi Vakkas ve kızını esir almıştır. Dilfüruz haydutlara tanınmamak için erkek kıyafeti giymiştir. Bunun üzerine Karatay, Deli Halit olarak bildiği Dilfüruzu cesaretinden dolayı kendisine yardımcı yapmıştır. Dilfüruz kısa süre içerisinde Karatay'a gerçek

[158] Muazzez Tahsin Berkant, **Sen ve Ben,** İnkılap Kitabevi, İkinci Basılış, İstanbul 1932(?).
[159] Muharrem Zeki Korgunal, **Kahraman Kız,** Güneş Matbaası, İstanbul 1933.

kimliğini göstermiş ve onunla evlenerek onun ve adamlarının Müslüman olmasını sağlamıştır. Hep beraber Medine'ye dönerken Karatay'ın eski sevgilisi Zehra gelip Karatay'ı öldürmüştür. Dilfüruz kocasının yasını tutarken bir yabancı kendisine Karatay'ı unutturacağını söylemiştir. Dilfüruz ve babasının tanımadığı bu kadın, onlara kırk gün kırk gece hikâye anlattıktan sonra Dilfüruz gerçekten kocasını unutmuş ve yas tutmayı bırakmıştır. Hikâye bitince yüzünü gizleyen bu kadının Zehra olduğu anlaşılmıştır. Bunun üzerine Dilfüruz, Zehra'yı affettiğini söylemiş ve iki düşman sarılarak barışmıştır.

Romanda İslâmiyet ile ilgili Hz. Ali, Sahabe Sa'd İbn Ebî Vakkas gibi din büyüklerine, kutsal mekânlara, dua ve nikâh konusuna yer verilmiştir. Ayrıca din değiştirme ve Putperestlik konusu da romanda işlenmiştir. Roman bir sahabenin hayatını konu aldığından dini ögeler üzerine kurulmuştur. Romanda Sahabe Sa'd İbn Ebî Vakkas ve Hz. Ali'den övgü dolu sözlerle bahsedilmesi romanın sonunda haydutların din değiştirerek Müslüman olması romanda İslâmiyet ile ilgili olumlu bir inanç algısının hâkim olduğunu göstermektedir.

1.60. MUHARREM ZEKİ KORGUNAL, *ÜÇ YOL CENGİ*[160]

Romanda Hz. Ali'nin üç oğlunun başından geçen maceralar anlatılmıştır. Hz. Ali'nin üç oğlu Hz. Hasan, Hz. Hüseyin ve Muhammed Hanefi ava çıkmıştır. Üç kardeşin karşısına üç yol çıkmış ve üç kardeş yollarının ayrıldığını anlamıştır. Bu üç yoldan sağ yol tehlikesiz, orta yol az tehlikeli, sol yol ise çok tehlikelidir. Çekilen kura sonucu Hz. Hasan sol yoldan Hz. Hüseyin ise orta yoldan gitmiştir. Henüz on beş yaşında olan küçük kardeşleri Muhammed Hanefi de sol yoldan gitmiştir. Bunun üzerine üç kardeş zorlu maceralara atılmıştır. İlk olarak Hz. Hasan kendisini öldürmek isteyen Rebi Bin Malik kabilesi ile savaşmış ve onları yenerek Medine'ye dönmeyi başarmıştır. Hz. Hüseyin ise ölüm aslanını ve bir devi yendikten sonra Ahenrüba Kalesi'ne ulaşmıştır. Buranın hükümdarı Kartal'ı da yenen Hz. Hüseyin Kartal ile dost olmuş ve birkaç gün Ahenrüba Kalesi'nde misafir olarak kaldıktan sonra Medine'ye dönmüştür. Muhammed Hanefi ise Katran ve İmlâk adlı iki adamla mücadele etmiş,

[160] Muharrem Zeki Korgunal, **Üç Yol Cengi,** Balçık Kitabevi, İstanbul 1958.

Cumhur Kalesi'nin hükümdarı Cumhur ve altı kardeşini yenmiş, sonunda Cumhur'un kız kardeşi Zeynel arab ile evlenerek Medine'ye dönmüştür.

Romanda sadece İslâmiyet ile ilgili dini ögelere yer verilmiştir. Romanda Hz. Muhammed, Hz. Ali, Hz. Hamza, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin, Hz. Muhammed Hanefi, Sahabe Abdullah Yemeni gibi din büyüklerine, namaz ve dua gibi dini ögelere yer verilmiştir. Romanda Hz. Ali'nin üç oğlunun başından geçen olaylar anlatıldığından roman dini ögeler açısından çok zengindir. Romanda İslâmiyet ile ilgili olumlu bir inanç algısı hâkimdir.

1.61. NEMİDE ALİ, AKA GÜNDÜZ, *ÜÇ KIZIN HİKÂYESİ*[161]

Romanda çağdaş bir toplum inşa etme kaygısı görülmektedir. Bu açıdan üç kız arkadaşın hikâyesi anlatılırken aslında üç farklı dünya görüşü veya hayat tarzı anlatılmakta, bunlar birbiri ile kıyaslanmaktadır. Kızlardan ilki olan Dürer, çağdaş bir ailenin kızı olarak okurun karşısına çıkmaktadır. Dürer'in ailesinin kızlarını özgür ve çağdaş bir şekilde yetiştirmesi Dürer'in ahlaklı ve başarılı bir birey olmasını sağlamıştır. Dolayısıyla Dürer okulunu başarılı bir şekilde bitirerek Demir ile evlenmiş ve mutlu bir yuva kurmuştur. Romanın ikinci kahramanı Betigül, Dürer'e göre daha az şanslıdır. Bir müdürün kızı olan Betigül maddi sıkıntı yaşamamaktadır; ancak tutucu bir aileye sahip olduğundan arkadan iş çeviren, yalancı bir kıza dönüştürmüştür. Romanın sonlarına doğru Betigül yanlış yolda olduğunu anlamış, Ali Bey adlı bir genci sevmiş ve mutlu olmuştur. Romandaki üçüncü genç kız Filik'tir. Romanda anlatıldığına göre Filik'in ailesi son derece yobaz ve cahildir. Ailesi kızın en küçük isteklerini bile günah veya ayıp diye değerlendirmekte, ona hayatı adeta zindan etmektedir. Ailesinin bu baskısı aslında çok dürüst ve ahlaklı bir kız olan Filik'i kendilerinden uzaklaştırmıştır. Filik ailesinde bulamadığı şefkati arkadaş çevresinde aramış, neticede kötü yola düşmüştür.

Romanda sadece İslâmiyet ile ilgili gusül abdestine yer verilmiştir. Bununla birlikte üç kız arkadaşın yaşadığı olaylar din ve inanç algısı ile yakından ilgilidir.

[161] Nemide Ali, Aka Gündüz, **Üç Kızın Hikâyesi,** Sühulet Kütüpanesi, İstanbul y.t.y.

Nitekim romanda Filik'in kötü yola düşmesinden ailesi sorumlu tutulmaktadır. Romanda Filik'in ailesinin dini referanslarla kızlarını baskıladıkları görülmektedir. Bu tutum olumsuz bir inanç algısının göstergesidir. Öte yandan Dürer'in ahlaklı, dürüst ve başarılı bir birey olması ailesinin çağdaş bir yaşam sürmesine bağlanmıştır. Bu noktada Filik ve Dürer birbiri ile kıyaslanmaktadır.

1.62. NEZİHE MUHİTTİN, *BENLİĞİM BENİMDİR!*[162]

Roman dönemin popüler konularından cariye temasını işlemektedir. Romanda Zeynep küçük yaşında annesi ve babası tarafından üç yüz liraya esircilere satılan bir Çerkez kızıdır. Zeynep cariye olmayı istemediği için iki kez intihar etmek istemiş; ancak başarılı olamamıştır. Kaderine boyun eğen Zeynep, Samatyalı Hacı Hanım tarafından İstanbul'da Nusretullah Paşa'nın adamlarına satılmıştır. Paşa her gece dizlerini ovdurduğu Zeynep'e bir gece sahip olmak istemiştir. Zeynep, Paşa'nın yanından kaçıp paşanın oğlu Ferruh Bey'e sığınmıştır. Ferruh Bey, Zeynep'i babasına teslim etmeyince babası odada gördüğü yasak kitapları bahane ederek polisi çağırtmıştır. Bunun üzerine Ferruh Bey sürgün edilmiş, Nusretullah Paşa da Zeynep'e nikâh kıymıştır. Zeynep, Nusretullah Paşa'dan intikam almak için nikâh gecesi paşayı aldatmış ve hamile kalmıştır. Bu arada hürriyet taraftarları isyan etmiş, paşanın konağına girerek onu öldürmüşlerdir. Paşadan kurtulan Zeynep çocuğunu doğurmuş ve kendisini çocuğuna adamıştır.

Romanda İslâmiyet ve Yunan mitolojisi ile ilgili ögeler kullanılmıştır. Allah inancı nikâh, dua, kader inancı ve kurşun döktürme romanda kullanılan dini ögelerdir. Romanda bu ögeler dışında Yunan mitolojisinin kahramanlarından Medusa'ya yer verilmiştir. Romanda Zeynep'in yaşadığı olumsuzluklar karşısında çıkış yolu bulamayınca Allah'a isyan etmesi (s.43) İslâmiyet ile ilgili olumsuz bir inanç algısının hâkim olduğunu göstermektedir.

[162] Nezihe Muhittin, **Benliğim Benimdir!,** Sudi Kitaphanesi, İstanbul 1929.

1.63. NEZİHE MUHİTTİN, *GÜZELLİK KRALİÇESİ*[163]

Romanda ahlaki ve kültürel yozlaşma o dönemde yeni yeni moda olan güzellik yarışmaları üzerinden işlenmiştir. Romanda Belkis, babası Adnan Bey ve arkadaşı Lamia ile bir güzellik balosuna katılmıştır. Belkis ilk kez böyle bir yere gitmiş ve güzelliğiyle bir anda bütün dikkatleri üzerine çekmiştir. Hatta jüri üyeleri Belkis'in yanına giderek ondan yarışmaya katılmasını istemiştir. Belkis kendisine gösterilen bu ilgiden memnun olmuş; fakat teklifleri kabul etmemiştir. Baloda yakışıklı ve çapkın bir erkek olan Vedat Naci ile tanışan Belkis ondan çok etkilenmiştir. Bu saatten sonra Belkis bir taraftan Vedat Naci ve güzellik yarışmasını öte yandan nişanlısı Nedim Münir'i düşünmektedir. Vedat Naci tarafından reddedilmesine rağmen Belkis'in Vedat Naci saplantısı bir türlü bitmemiştir. Bu durumdan rahatsız olan babasından tokat yiyen Belkis, evi terk ederek Harun Mecdi'nin yanına gitmiştir. Belkis'in hayranlarından biri olan Harun Mecdi bütün imkânlarını seferber ederek Belksi'i güzellik yarışmasına hazırlatmıştır. Belkis Harun Mecdi'nin lüks otelinde kalırken o dünyaya ait olmadığını anlamıştır. Bununla birlikte bir kere evinden ayrılmıştır ve geri dönmeyi gururuna yedirememektedir. Nitekim yarışmada birinci seçilen Belkis orada bulunan Vedat Naci tarafından götürülüp babasına teslim edilmiştir. Böylece Belkis gerçek yüzünü gördüğü süslü dünyadan kurtularak Nedim Münir ile evlenmiştir.

Romanda sadece İslâmiyet ile ilgili dini ögelere yer verilmiştir. Namaz ve dua romanda kullanılan dini ögelerdir. Romanda dini ögeler az olmasına karşın din ve inanç algısı kuvvetle hissedilmektedir. Belkis bir gece tesadüfen katıldığı bir baloda aşina olmadığı bir hayat tarzını görmüş ve bunun büyüsüne kapılmıştır. Bu yeni yaşam tarzı Belkis'in başını o kadar döndürmüştür ki sonunda Belkis babasını terk etme pahasına evinden ayrılmış ve güzellik kraliçesi olmak için Harun Mecdi adlı bir adamın yanına yerleşmiştir. Belkis bu otelde kaldığı kısa süre içerisinde yanlış tercih yaptığını fark etmiştir. Neticede Vedat Naci'nin yardımıyla bu dünyadan kurtulup kendi babasının yanına dönmüş ve nişanlısı ile evlenmiştir. Romanda işlenen güzellik yarışması teması bu bağlamda sembolik bir değer taşımaktadır. Pek çok genç kızın

[163] Nezihe Muhittin, **Güzellik Kraliçesi,** Resimli Ay Matbaası T. L. Şirketi, İstanbul 1933.

hayalini süsleyen bir yaşam tarzını, şöhreti ve zenginliği vadeden kapının anahtarı konumundaki güzellik yarışması ilk etapta oldukça cazip görülmesine rağmen roman ilerledikçe aslında bu dünyanın hiç de göründüğü gibi olmadığı ortaya çıkmaktadır. Yazar güzellik yarışması üzerinden yitip giden değerleri, yozlaşan toplumu anlatmakta; genç kızların bu noktada uyanık olmasını tavsiye etmektedir. Romanda verilen mesaj olumlu bir inanç algısının göstergesidir.

1.64. PEYAMİ SAFA, *ATTİLÂ*[164]

Eser tarihi bir roman olup Hun imparatoru Atillâ'nın hikâyesini konu almaktadır. Romanda Doğu Roma İmparatoru II. Teodos'un başvekili Krizafyos Attilâ'ya bir suikast yapmayı planlamıştır. Bu amaçla bir elçi heyeti Attilâ'ya gönderilmiştir. Attilâ, gelen elçilerin kendisini öldürmek istediğini öğrenince Doğu Roma'ya kendi elçilerini göndererek suikastı planlayan Krizafyos'un kellesini istemiştir. Doğu Roma, Attilâ'nın bu teklifini kabul etmemiştir. Bu sırada Attilâ İspanya ve Gol toprakları üzerine büyük bir sefere çıkmıştır. Attilâ, Gol ve İspanya'dan sonra gözünü İtalya'ya dikmiştir. Nitekim Roma şehrine kadar dayanan Attilâ'ya Batı Romalılar elçi olarak Papa Leon'u göndermiştir. Papa, Attilâ'dan Roma'yı almamasını istemiştir. Bunun üzerine Attilâ Roma'yı almadan geri dönmüştür. Dönüş yolunda Attilâ İldiko adlı yirmi yaşında bir genç kız ile karşılaşmıştır. Babası Frank prensi annesi Burgont olan bu kız Attilâ'yı sevdiğini ve onun kraliçesi olmak istediğini söylemiştir. Attilâ, İldiko'yu yanına alarak memleketine dönmüştür. İldiko kıskançlık krizine girerek düğün günü nedimesinden aldığı zehirli bir iğne ile Attilâ'yı öldürmüştür. Attilâ'nın başvekili Ojenes kızın Attilâ'yı öldürdüğünden şüphelenerek bütün odayı aratmış; ancak bir dikiş iğnesinden başka bir şey bulunamamıştır. Hiç kimse bu iğnenin zehirli olabileceğini düşünmemiştir. Üstelik Attilâ'nın oğlu Erlâk babasının hiç kimse tarafından öldürülemeyeceğini onun ancak kendi eceli ile ölmüş olabileceğini söyleyerek olayı kapatmıştır.

[164] Peyami Safa, **Attilâ,** Ötüken Yayınları, 8. Basım, İstanbul 2015.

Romanda Hristiyanlık ile ilgili dini ögelere yer verilmiştir. Havariler, Papa, kilise ve çan romanda kullanılan dini ögelerdir. Romanda kullanılan dini ögeler bir inanç algısı oluşturmaktan ziyade dönemin atmosferini tasvir etmek içindir. Romanda Attilâ'nın Roma İmparatorluğu ile olan mücadeleleri anlatıldığından Hristiyanlık ile ilgili ögelere yer verilmiştir.

1.65. PEYAMİ SAFA, *BİR TEREDDÜDÜN ROMANI*[165]

Romanda Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra gençlerin her şeyden şüphe ederek psikolojik yıkıma uğramaları anlatılmıştır. Romanda adı verilmeyen bir yazar bulunmaktadır. Bu yazar Mualla Hanım ile evlenmeyi düşünmektedir. Bu arada Vildan yazarı evine çağırmış ve gelmesi için ona ısrar etmiştir. Yazar, Vildan'ın yanına gittiğinde Vildan sarhoştur ve bir şeyler sayıklamaktadır. Bu noktadan sonra romanın başkahramanı olan yazarın tereddüt üzerine değerlendirmeleri yer alır. Yazar gençlerin içinde bulunduğu ruhsal bozukluğun tek nedeni olarak tereddüdü görmektedir. Bu durumun nedenleri ve çözümü romanda yer almaktadır.

Romanda dini ögelere yer verilmemiştir. Bununla birlikte 1918'den sonra özellikle de Batı'da tereddüt hastalığının yaygınlaştığı ve bu hastalığın bizde de çok kişi üzerinde tesirini gösterdiği anlatılmaktadır. Bu hastalık neticesinde gençlerin içki ve fuhşa sürüklendiği bu nedenle büyük sorunların yaşandığı belirtilmektedir. (s.181-182) Romanda ahlaki açıdan yapılan bu değerlendirmeler bir bakıma inanç algısı ile de ilgilidir. Zira her şeyin asrisi olur dinin asrisi olmaz diyen yazar (s.46) bir bakıma manevi değerlerde yenilik yapılamayacağını ifade etmekte, bunlara bağlı kalmayı tavsiye etmektedir. Yazarın Batılı fikirler karşısında manevi değerlere yönelmesi olumlu bir inanç algısının göstergesidir.

1.66. PEYAMİ SAFA, *DOKUZUNCU HARİCİYE KOĞUŞU*[166]

Otobiyografik bir roman olan bu eser yazarın hayatından önemli izler taşımaktadır. Romanda hasta bir gencin çektiği acılar anlatılmaktadır. Hasta genç on beş yaşındadır ve sekiz yaşından beri ayaklarındaki yara ile yaşamaktadır. Ameliyat

[165] Peyami Safa, **Bir Tereddüdün Romanı,** Ötüken Neşriyat A.Ş., İstanbul y.t.y.
[166] Peyami Safa, **Dokuzuncu Hariciye Koğuşu,** Ötüken Neşriyat A.Ş., 33. Basım, İstanbul 1999.

geçiren ve tedavi gören bu gencin hastalığı iyice artmıştır. Doktor bu gence kol değnekleri ile yürümesini ve kendisini yormamasını söylemiş; ancak o, bu tavsiyeleri dinlememiştir. Hasta gencin annesi dışında Erenköy'de yaşayan bir paşa akrabası vardır. Hasta genç bu akrabasının kızı Nüzhet'e âşıktır. Hastalığının kötüye gittiği bir dönemde Nüzhet'e Ragıp adlı bir doktor talip olmuştur. Bu olay hasta gencin sinirlerini hırpaladığından hastalığı daha da kötüye gitmiştir. Ona bakan birçok doktor ayağının kesilmesi gerektiğini söylemiştir. Sadece çocuk hastanesindeki eski doktoru birkaç ay hastanede kalırsa ve bir iki ameliyat olursa belki bu ayağı kurtarabileceğini söylemiştir. Bunun üzerine hasta genç dokuzuncu hariciye koğuşuna yatmıştır. İki ameliyattan sonra ayağı kesilmekten kurtulmuş; ancak biraz kısa kalmıştır. Bu arada Nüzhet de Doktor Ragıp ile evlenmiştir.

Romanda din ve inanç ile ilgili ögeler yok denecek kadar azdır. Sadece bir yerde duvarlar tasvir edilirken Allah'a benzetilmiştir. (s.96) Bu benzetme İslâmî anlayışa aykırıdır. Bununla birlikte romanda olumlu veya olumsuz bir inanç algısı doğuracak kadar inanç ögesi bulunmamaktadır.

1.67. RAİF NECDET KESTELLİ, *SEMAVÎ İHTİRAS*[167]

Eser ütopik bir roman örneğidir. Romanda Nejat Hikmet Bey, İstanbul Türk Kız Koleji'nin müdürüdür. Nejat Hikmet Bey, henüz çocukken Anadolu'da eksi usul bir okula gittiği sırada Bedia Ziya adlı bir kıza âşık olmuştur. Aradan yıllar geçmesine rağmen Nejat Hikmet bu ilk aşkını unutamamıştır. Bir gün okula gelen öğrencilerden birinin ilk aşkı Bedia Ziya Hanım'a çok benzediğini fark etmiştir. Bunun sadece tesadüf olduğunu düşünmüş; ancak bir süre sonra bu kızın Bedia Ziya'nın kızı olduğunu anlamıştır. Nejat Hikmet, Bedia Ziya'yı unutmaya çalışırken bu kez de Yıldız'a ilgi duymaya başlamıştır. Yıldız'ın üstün zekâsının ve sportmen kişiliğinin yanı sıra annesini andıran güzelliği Nejat Hikmet'i kendisine âşık etmiştir. Üstelik Yıldız da Nejat Hikmet'ten etkilenmiştir. Yıldız, okuldan mezun olunca annesi onu Nejat Hikmet'in mühendis olan oğlu Sedat ile evlendirmeyi düşünmüştür. Nejat Hikmet ile evlenemeyeceğini düşünen Yıldız, babasına benziyordur ümidiyle Sedat'la

[167] Raif Necdet Kestelli, **Semavî İhtiras,** Yeni Şark Kütüphanesi, İstanbul 1933.

evlenmeye karar vermiştir. Sedat'ı tanıdıkça hata yaptığını anlayan Yıldız, Nejat Hikmet'i arayarak onu uçağıyla gezdireceğini söylemiştir. İkili ertesi gün uçakla havalanmış ve birbirlerine aşklarını itiraf etmiştir. Yıldız ve Nejat Hikmet kavuşmalarının imkânsız olduğunu bildiklerinden diğer dünyada kavuşmak ümidiyle uçakla beraber Atlas Okyanusu'na dalarak hayatlarına son vermiştir.

Romanda din ve inanç ile ilgili kullanılan tek öge dini eğitim veren eski mekteplerdir. Romanda eski eğitim kurumları medenileşmenin önünde bir engel olarak görülmektedir. (s.31-33) Bu açıdan yeni eğitim sistemi ile istenilen seviyeye çıkılacağı mesajı verilmektedir. Bu mesaj verilirken dini figürlerin eleştirilmesi romanda olumsuz bir inanç algısına yol açmıştır.

1.68. REŞAT ENİS AYGEN, *GONK VURDU*[168]

Eser popüler aşk romanlarındandır. Romanda Ömer adlı başkahraman annesi ile babadan kalma bir evde kıt kanaat yaşamaktadır. Ömer'in tek hayali liseyi bitirmek ve annesine güzel bir hayat yaşatmaktır. Ömer son senesinde annesinin hastalığı yüzünden bir derse iyi çalışamamış ve bu bir dersten kalmıştır. Annesine karşı mahcup olan Ömer bir iş bulup evin yükünü annesinin sırtından almak istemiştir. Ömer uzun aramalar sonucu biraz da arkadaşı Celal sayesinde Telgraf gazetesinde bir iş bulmuştur. Bu işe Ömer ve annesi çok sevinmiş; ancak bir süre sonra Ömer annesini kaybedince sevinci yarım kalmıştır. Bu sırada Ömer bir gün tesadüf eseri çocukluk arkadaşı Naciye'ye denk gelmiştir. Naciye babası ve annesini kaybedince kimsesiz kalmış ve kötü yola düşmüştür. Ömer bu duruma çok üzülmüş ve Naciye ile evlenerek onu düştüğü bataktan kurtarmıştır. Mahalleli kısa süre içerisinde Naciye'nin kim olduğunu öğrenmiş ve Ömer'i kınamaya başlamıştır. Ömer bütün sıkıntılara rağmen karısına sahip çıkmıştır. Bir gün Naciye yeni taşınan komşuları Taşhan'ı ziyarete gitmiş ve burada Taşhan'ın kardeşi zorla Naciye'yle beraber olmuştur. Naciye, bu olaydan sonra Ömer'i aldatmaya başlamıştır. Bu sırada Naciye için bir tiyatro yazan Ömer mahalle muhtarından Naciye'nin sürekli eve birilerini aldığını öğrenmiştir. Ömer gece baskın içi evine gittiğinde Naciye'nin patronu Cemil Muallâ'yı eve aldığını

[168] Reşat Enis Aygen, **Gonk Vurdu,** Semih Lütfü: Sühulet Kütüpanesi, İstanbul 1932.

görmüş ve yıkılarak oradan ayrılmıştır. Ömer üç yıl sonra parasız ve perişan bir şekilde İstanbul'a döndüğünde Cemil Muallâ ve Naciye'yi beraber görmüştür. Üstelik Ömer'in yazdığı tiyatro oyununu da Cemil Muallâ kendi ismi ile sahnelemiştir.

Romanda İslâmiyet ile ilgili dini ögelere yer verilmiştir. Allah inancı, peygamber, Kur'an-ı Kerim, hadis, defin, dua, mezar ziyareti, örtünme, din adamı ve ezan romanda yer alan İslâmiyet ile ilgili ögelerdir. Roman dini ögeler bakımından zengin olmasına rağmen olumlu veya olumsuz bir din algısı taşımamaktadır. Romanda yer alan bu dini ögeler roman kurgusunun gereğidir ve romanda fon olarak kullanılmıştır.

1.69. REŞAT ENİS AYGEN, *KANUN NAMINA*[169]

Romanda ahlaki yozlaşma bir aile üzerinden işlenmiştir. Bu bakımdan romanda Mebrure ile annesi Nebile Hanım'ın hikâyesi anlatılmaktadır. Mebrure on üç yaşında bir kızdır. Babası Seyfi Bey bir kasabada kaymakam olarak görev yapmaktadır. Mebrure'nin annesi hafif meşrep bir kadındır ve kasabalarına yeni gelen Doktor Sadrettin ile aşk yaşamaktadır. Bir gün kaymakam bey bir eşkıyayı yakalamak üzere görevlendirilmiş ve bu görevinde hasta düşmüştür. Fevzi Bey adlı ihtiyar bir doktor hasta ile ilgilenmiş ve hasta birkaç gün sonra toparlanmıştır. İhtiyar Doktor hastanın iyileştiğini söyledikten bir gün sonra Kaymakam Seyfi Bey aniden ölmüştür. Mezarlıkta hizmetçileri Pervin, Mebrure'ye babasının Doktor Sadrettin ve annesi Nebile Hanım tarafından iğne ile zehirlenerek öldürüldüğünü söylemiştir. Mebrure bu duruma çok üzülmesine rağmen hiçbir şey yapamamıştır. Sonuçta annesi ve Doktor Sadrettin evlenmiş ve Mebrure de İstanbul'da bir okula yatılı olarak gönderilmiştir. Mebrure, İstanbul'da gece hayatına alışmış ve okulu bırakarak zengin bir banker olan Bülbülî Zade Salih'in metresi olmuştur. Bülbülî Zade'den sonra da pek çok erkekle beraber olan Mebrure bir gün tesadüfen Doktor Sadrettin ile karşılaşmıştır. Doktor Sadrettin'den annesinin felç olduğunu öğrenen Mebrure Doktor Sadrettin ile evlerine dönmüştür. Artık Doktor Sadrettin ile Mebrure aşk yaşamaktadır. Neticede Doktor Sadrettin Mebrure ile daha rahat yaşayabilmek için kötürüm olan Mebrure'nin

[169] Reşat Enis Aygen, **Kanun Namına,** Semih Lütfü: Sühulet Kütüpanesi, İstanbul 1932.

annesini bir iğneyle öldürmüştür. Mebrure babasından sonra aynı iğneyle annesini de kaybetmiştir.

Romanda sadece İslâmiyet ile ilgili dini ögelere yer verilmiştir. Kur'an-ı Kerim okumak ve kurban kesmek romanda yer alan İslâmî ögelerdir. Romanda dini ögelere pek yer verilmemiştir. Bu nedenle romanda olumlu veya olumsuz bir inanç algısından söz etmek mümkün değildir. Bununla birlikte romanda ciddi bir ahlaki yozlaşma ele alınmış, bu noktadan okura bir mesaj verilmeye çalışılmıştır.

1.70. REŞAT NURİ GÜNTEKİN, *KIZILCIK DALLARI*[170]

Roman Gülsüm'ün trajik hayat hikâyesini konu almaktadır. Gülsüm'ün amcası iş bulmak ümidiyle İstanbul'a gelmiştir. Yanında Gülsüm ve Gülsüm'ün kardeşi İsmail de vardır. Nadide Hanım tren istasyonunda gördüğü Gülsüm'ün kardeşine olan düşkünlüğünden etkilenerek torununa bakması için onu konağa götürmeyi teklif etmiştir. Amcası çaresiz durumda olduğundan Gülsüm'ü Nadide Hanım'a teslim etmiştir. Nadide Hanım, Gülsüm'e evlatlığı olduğunu söylese de Gülsüm'ün bir hizmetçi olarak alındığı kısa süre içerisinde anlaşılmıştır. Öyle ki konakta Gülsüm'e zulmetmeyen kimse kalmamıştır. Gülsüm çektiği sıkıntılar karşısında daha fazla dayanamamış ve konaktan kaçmıştır. Yıllar sonra Nadide Hanım Gülsüm'le Ankara'da bir pavyonda karşılaşmıştır.

Romanda sadece İslâmiyet ile ilgili dini ögeler yer almaktadır. Mevlit, ölü merasimi, cariye konusu romanda işlenen dini ögelerdir. Romanda batıl inanışlara da yer verilmiştir. Romanda işlenen dini ögeler roman kurgusunun gereğidir. Dolayısıyla bu ögeler romanda olumlu veya olumsuz bir inanç algısına yol açmamıştır.

1.71. REŞAT NURİ GÜNTEKİN, *YAPRAK DÖKÜMÜ*[171]

Romanda Ali Rıza Bey'in ailesinin Batılı bir hayata özenmesi sonucu dağılışı konu alınmaktadır. Ali Rıza Bey'in Fikret, Neclâ, Leylâ ve Ayşe adında dört kızı; Şevket adında bir oğlu vardır. Şevket'in Ferhunde ile evlenmesi ile Neclâ ve Leylâ'nın

[170] Reşat Nuri Güntekin, **Kızılcık Dalları,** İnkılâp Kitabevi, 22. Baskı, İstanbul y.t.y.
[171] Reşat Nuri Güntekin, **Yaprak Dökümü,** İnkılâp Yayınları, 34. Baskı, İstanbul y.t.y.

daha rahat bir hayat sürme istekleri iyice artmıştır. Serbest bir yaşam süren Ferhunde bu noktada iki kardeşe örnek olmuştur. Neticede babası gibi gelenekçi olan Fikret yengesi ve kardeşleri ile anlaşamadığı ve evdeki eğlencelere daha fazla dayanamadığı için yaşlı bir adam ile evlenmiştir. Şevket ise karısının isteklerine yetişmek için çalıştığı yerin kasasından para almış, bu parayı geri bırakamayınca hapse girmiştir. Şevket'in hapse girmesiyle Ferhunde evden kaçmıştır. Neclâ zengin sandığı Suriyeli bir adam ile evlenmiş, Leylâ ise bir avukatın metresi olmuştur. Böylece Ali Rıza Bey'in ailesi günden güne dağılmıştır.

Romanda sadece İslâmiyet ile ilgili dini ögelere yer verilmiştir. Allah inancı, dua ve örtünme konusu romanda işlenen sınırlı dini ögelerdir. Romanda yaşadıkları hayatları beğenmeyen ve asri bir hayatın özlemini çeken Neclâ ve Leylâ yengelerinin gelmesi ile istedikleri hayata kavuşmuştur. Bu noktadan sonra Ali Rıza Bey'in evinde geceleri eğlence eksik olmamaktadır. Ali Rıza Bey bu durum karşısında çaresiz kalmış, neticede ailesinin dağılmasının önüne geçememiştir. Romanda uç yaşam tarzının aileyi felakete sürüklemesi üzerinden bir mesaj verilmektedir. Bu bağlamda romanda ahlaki değerlerin korunması yönünde olumlu bir algı söz konusudur. Bununla birlikte olumlu veya olumsuz bir inanç algısı romana hâkim değildir.

1.72. SADRİ ETHEM ERTEM, *BİR VARMIŞ BİR YOKMUŞ*[172]

Eser tarihi bir roman olup Sultan Abdülmecid döneminden Milli Mücadele'nin sonuna kadar olan süreyi konu almaktadır. Romanda özellikle Sultan Abdülmecid döneminde devletin yaşadığı ekonomik ve siyasi sorunlar padişahın bir aşk macerası ve elmas kadeh olayı üzerinden işlenmiştir. Romanda Osmanlı-Rus savaşlarının esas nedeni silah lobilerinin faaliyeti olarak gösterilmiş bu noktada özellikle de bir mum fabrikatörünün etkisi vurgulanarak tarihi olaylara farklı bir açıdan yaklaşılmıştır.

Romanda İslâmiyet, Hristiyanlık ve Yahudilik ile ilgili dini ögelere yer verilmiştir. Allah inancı, peygamber, namaz kılmak, ezan, dua etmek, yemin etmek, halife, türbe ziyareti, Mevlevilik, selamlık, velilik gibi konular romanda yer alan İslâmiyet ile ilgili ögelerdir. Romanda Hristiyanlık ile ilgili olarak mum yakma

[172] Sadri Ethem Ertem, **Bir Varmış Bir Yokmuş,** İstanbul Devlet Matbaası, İstanbul 1933.

ögesine yer verilmiştir. Yahudilik ise dini bağlamından ziyade bir ırkı temsil etmek üzere kullanılmıştır. Romanda genel olarak olumsuz bir din algısı hâkimdir. Söz gelimi Rus-Türk savaşının çıkarılması için savaştan rant sağlamak isteyen Batılı tüccarlar Hristiyanlık propagandası üzerinden Rus çarını kışkırtmayı düşünmektedir. (s.18-19) Romanda dinin ekonomik ve siyasi çıkarlar için bir alet olarak kullanılması olumsuz bir algı oluşturmaktadır. Öte yandan romanın sonunda Kurtuluş Savaşı ile birlikte bir çatının çöktüğü bu çatının altında *"Padişahın sarayı, Halifenin kavuğu, arap harfinin akıllı ve maşlahlı bedeni destarlı medrese, hacı yağı sürünüp yeşil cübbesini savuran, göbek oynatan şer'i şerif..." (s.154)* kalmıştır denilerek Osmanlı Devleti'nin çöküşü anlatılmaktadır. Osmanlı Devleti'nin dini ögelerle anlatılması ve bu ögelerin çöküş nedeni olarak görülmesi de olumsuz bir inanç algısına yol açmıştır.

1.73. SADRİ ETHEM ERTEM, *ÇIKRIKLAR DURUNCA*[173]

Romanda Alevilik inancı üzerinden Osmanlı'nın Batı'nın tekniği ile yarışamaması ve pazar haline gelmesi konusu işlenmiştir. Romanda Bolu'nun Adaköy köyünde Dudu adlı bir kadın rüyasında Hz. Ali'nin türbesinin evinin altında olduğunu görmüştür. Bu olaydan sonra Dudu'nun evi türbeye çevrilmiş, Dudu ve Esma Bacı halkın nazarında peygamber konumuna yükselmiştir. Bu noktadan sonra bütün köylerde çıkrıklar durmasına rağmen Adaköy'de çıkrıklar işlemeye devam etmiş ve fabrika ürünlerinin köye girişi durdurulmuştur. Adaköy'de yaşanan bu gelişmeler fabrika ürünlerini satan kişileri özellikle de tüccar Sıddıkzâde'yi rahatsız etmiştir. Sıddıkzâde, halkı galeyana getirerek olayı ticari çekişmeden çıkarıp mezhep çatışmasına dönüştürmüştür. Neticede Osmanlı birlikleri köye müdahale etmiş, türbe yıkılmış, çatışmalarda Dudu ve Esma Bacı hayatını kaybetmiştir.

Roman baştan sona dini ögeler üzerine kurulmuştur. Yukarıda da belirtildiği gibi romanda Osmanlı'da üretimin çöküşü Alevilik inancı üzerinden anlatılmıştır. Bu noktada Alevilik romanın konusunu teşkil etmektedir. Alevilik inancındaki "Allah, Muhammed, Ali" üçleme anlayışı, velayet anlayışı, Zülfikar motifi, sayı motifi

[173] Sadri Ertem, **Çıkrıklar Durunca,** Salkımsöğüt Yayınları, 1.Basım, Erzurum 2012.

romanda geniş yer almaktadır. Romanda dini ögeler yoğun kullanılmasına rağmen olumlu veya olumsuz bir din algısı ön plana çıkmamıştır.

1.74. SELÂMİ İZZET SEDES, *CANIM AYŞE*[174]

Eser popüler aşk romanıdır. Romanda Kemal'in babası cinayet işlemiş, kimsesiz kalan Kemal'e Şefik Nuri Bey sahip çıkmıştır. Kemal Avrupa'dan dönünce Şefik Nuri Bey'in kızı Ayşe ve Kemal arasında bir yakınlaşma başlamıştır. Bu durumdan rahatsız olan Şefik Nuri Bey, daha ilk günden Kemal'e bir hırsız ve katilin oğlu olduğunu hatırlatmış ve onu Ayşe'den uzak tutmak istemiştir. Kemal, babasının kötü şöhretinden kurtulmak için Mısır'da yaşayan dayısı Ahmet Baruni'den kendisini evlat edinmesini istemiştir. Ahmet Baruni, İstanbul'a gelip Ayşe'yi görünce ona âşık olmuş ve Kemal'i evlat edinmekten vazgeçmiştir. Hatta Kemal ile Ayşe'yi ayırmak için Kemal'i Tunus'a göndertmiştir. Kemal Tunus'ta iken Şefik Nuri Bey birden rahatsızlanmış, Ahmet Baruni Ayşe'nin evlilik teklifini kabul etmesi şartıyla Şefik Nuri Bey'e doktor getirmiştir. Ayşe'nin çocukluk arkadaşı Senih olayları bir telgrafla Kemal'e bildirmiştir. Kemal düğün günü İstanbul'a ulaşmış ve Ahmet Baruni'nin kaldığı otele gitmiştir. Ahmet Baruni, Kemal'i görünce telaşlanmış ve karşıya geçerken at arabasının altında kalmıştır. Kemal yardıma koşmuş ve onu atların ayaklarının altından kurtarmıştır. Ancak Ahmet Baruni ağır yaralanmış ve kısa süre sonra ölmüştür. Ahmet Baruni'nin bütün mirası Kemal'e kalmış ve Kemal ile Ayşe evlenmiştir.

Romanda sadece İslâmiyet ile ilgili dini ögelere yer verilmiştir. Hz. Âdem kıssası, cami, mevlit okunması, cariye konusu, hacı ve yemin etmek romanda kullanılan İslâmî ögelerdir. Ayrıca romanda batıl inanışlara da yer verilmiştir. Romanda yer alan dini ögeler inanç algısı yaratma amacına yönelik değildir. Bu dini ögeler romanda fon olarak kullanılmakta ve işlenen konuları tamamlamaktadır.

[174] Selâmi İzzet Sedes, **Canım Ayşe,** Remzi Kitaphanesi, İstanbul 1933.

1.75. SELÂMİ İZZET SEDES, *FADİME*[175]

Romanda toplumsal yozlaşma gelir eşitsizliği üzerinden eleştirilmektedir. Hasan köyünde karısı Fadime ve çocukları Demir Ay, Günderen ve Gündoğu ile yaşamaktadır. Hasan taksitle aldığı tarlanın taksitlerini ödemekte zorlanınca Fadime üç çocuğunu ve kocasını bırakarak çalışmak üzere İstanbul'a gitmiştir. Fadime İstanbul'da kısa süre içinde şehir hayatına alışmış ve köyünü hor görmeye başlamıştır. Bu sırada köyde de Fadime ile ilgili bazı dedikodular dolaşmaktadır. Hasan dedikodular karşısında daha fazla dayanamamış ve üç çocuğunu alarak köyünü terk etmiştir. Hasan Çukurova'ya giderken kimsesiz bir kadınla karşılaşmıştır. Hasan bu kadınla evlenmiş ve bundan da Tekin adında bir oğlu olmuştur. Bu arada Fadime de Nuri adlı bir şoförle meyhane işletmektedir. Fadime meyhaneye gelen bir müşteriden ailesinin haberini almıştır. Bu adam köye dönünce Gündoğu'ya annesinin adresini vermiştir. Hasan iş kazası geçirip yaralanınca ikinci karısı Hasan'ı terk etmiştir. Bunun üzerine Gündoğu hemen annesine bir mektup yazıp onu yardıma çağırmıştır. Fadime kızının mektubunu alır almaz çocuklarının ve kocasının yanına dönmüştür. Fadime eve gittiğinde Hasan'ı hasta yatağında bulmuştur. Hasan Fadime'yi görünce şaşırmıştır; ancak ona kızmamıştır. Sadece ona geç kaldığını ve artık ona yokluktan başka bir şey veremeyeceğini söylemiştir. Fadime ise sesini çıkaramamış ve evin işleriyle ilgilenmeye başlamıştır.

Romanda sadece iki yerde dua etme ögesi kullanılmıştır. Bu açıdan romanda din ve inanç ögeleri son derece azdır. Bununla birlikte romanda, ahlaki yozlaşmanın anlatıldığı görülmektedir. İstanbul'a giderek buradaki hayata alışan ve kısa süre içerisinde köy hayatını yadırgayan Fadime bu tercihinin bedelini çocuklarına hasret kalarak ve acı çekerek ödemiştir. Yaptığı tercihten pişman olan Fadime adeta kurtuluş için bir yardım eli beklemektedir. Bu yardım eli kızının gönderdiği mektup olmuştur. Fadime bu mektuptan cesaret alarak çocuklarının ve kocasının yanına dönmüştür. Fadime'nin pişman olup ailesinin yanına dönmesi bir bakıma bir mesaj niteliği

[175] Selâmi İzzet Sedes, **Fadime,** Remzi Kitaphanesi, İstanbul 1933.

taşımaktadır. Bu mesaj ahlaki açıdan olumlu görünse de romanda din ve inanç bağlamında olumlu veya olumsuz bir algıdan söz etmek güçtür.

1.76. SELÂMİ İZZET SEDES, *KÜÇÜK HANIMIN KISMETİ*[176]

Eser popüler aşk romanlarındandır. Romanın başkahramanı Belma, Veysi Beyin büyük kızıdır. On beş yaşında olan Belma ailesi tarafından çok sevildiği için şımarık büyümüştür. Bir davette Hidayet Muhlis, Belma'yı görmüş ve onunla evlenmek istemiştir. Belma, evlenince özgür kalacağını ve dilediği çılgınlığı yapacağını düşünerek bu evliliğe razı olmuştur. Nitekim nişan töreninde Hidayet Bey, Belma'nın kendisini sevmediğini öğrenmiş ve bir not bırakarak nişanı attığını söylemiştir. Belma notu okuyunca yaptıklarına pişman olmuştur. Öyle ki eski şımarık, yaramaz kız gitmiş; yerine ağır ve uslu bir kız gelmiştir. Belma'dan ayrılan Hidayet Bey şarka tayin istemiş ve İstanbul'u terk etmiştir. Bu sırada Belma'nın babası Veysi Bey ölmüş, Belma'nın annesi Perihan Hanım ve kardeşi Piraye Ankara'ya yerleşmiştir. Belma ise İstanbul'da kalarak bir fabrikada iş bulup çalışmaya başlamıştır. Belma arkadaşı Ferhunde'den Hidayet'in Tutak'ta çalıştığını öğrenmiş, ona Beyza adıyla mektup yazmaya başlamıştır. Hidayet Bey önceleri nezaketen Beyza'nın mektuplarına cevap vermiş olsa da bir süre sonra Beyza'ya âşık olmuştur. Beyza ile görüşmek üzere İstanbul'a dönen Hidayet Muhlis, Beyza'nın eski nişanlısı Belma olduğunu öğrenmiş ve genç çift yeniden kavuşmuştur.

Romanda sadece İslâmiyet ile ilgili dini ögelere yer verilmiştir. Peygamber inancı ile ilgili olan bu dini öge dışında romanda herhangi bir dini öge bulunmamaktadır. Romanda dini ögeler son derece sınırlı olmasına rağmen peygamber isimleri ile ilgili yapılan değerlendirme (s.24-25) olumsuz bir algı oluşturmaktadır.

1.77. SELÂMİ İZZET SEDES, *KÜLKEDİSİ EVLENDİ*[177]

Eser popüler aşk romanıdır. Romanın başkahramanı Hicran, Hüsnü Bey'in ikinci eşi Hatice Hanım'ın kızıdır. Hatice Hanım ölünce üvey kardeşleri Şehriban ve

[176] Selâmi İzzet Sedes, **Küçük Hanımın Kısmeti,** Semih Lûtfi-Sühulet Kütüpanesi İstanbul y.t.y.
[177] Selâmi İzzet Sedes, **Külkedisi Evlendi,** İkbal Kütüphanesi, İstanbul 1931.

Cavidan Hicran'a çok kötü davranmaya başlamıştır. Özellikle dul olan Şehriban adeta Hicran'a hizmetçi muamelesi yapmaktadır. Bu duruma şahit olan Selim Naci sırf Hicran'ı üvey kardeşlerinden kurtarmak için onunla evlenmeye karar vermiştir. Hicran ilk kez gördüğü Selim Naci'nin evlilik teklifini kabul etmiştir. Gerdek gecesi Selim Naci Halide Cahit'ten bir mektup almış ve Halide Cahit'in kocasının öldüğünü öğrenmiştir. Bu haber üzerine Selim Naci evi terk etmiştir. Hicran kocasının Halide Cahit'e âşık olduğunu öğrenince ikisinin kavuşabilmesi için kocasından ayrılmayı düşünmüştür. Böylece Selim Naci ve Hicran Avrupa'ya giderek orada boşanmaya karar vermiştir. Hicran yolculuk esnasında kocasına âşık olduğunu ve ondan boşanmak istemediğini fark etmiştir. Selim Naci ve Hicran Venedik'teyken Halide Cahit de Venedik'e gelmiştir. Selim Naci burada Halide Cahit'i yakından tanımış ve ondan soğuyarak Hicran'a âşık olmuştur. Böylece Selim Naci ve Hicran birbirlerine aşklarını itiraf etmiştir.

Romanda İslâmiyet ve Hristiyanlık ile ilgili dini ögelere yer verilmiştir. Hz. Âdem ve Havva kıssası ve boşanma konusu romanda İslâmî açıdan ele alınan dini ögelerdir. Romanda Hristiyanlık ile ilgili kilise ve dua konularına değinilmiştir. Ayrıca batıl inanç konusu da romanda birkaç yerde ele alınmıştır. Romanda yer alan bu dini ögeler olumlu veya olumsuz bir inanç algısına yol açmamıştır. Bu ögeler romanın konusu ve mekânı ile bağlantılı olarak kullanılmıştır.

1.78. SERMET MUHTAR ALUS, *KIVIRCIK PAŞA*[178]

Roman Osmanlı dönemi konak hayatını ironik bir bakış açısı ile işlemiştir. Kıvırcık Paşa, konağında sıklıkla arkadaşı Şehri ile içki içmektedir. Bir gün içki meclisinde Kıvırcık Paşa genç bir kız ile evlenmek istediğini söylemiştir. Kıvırcık Paşa karısından çok korktuğundan bu işi nasıl halledeceğini bilememektedir. Şehri, esircilerin birinden genç bir kız bulmuş ve ona yeni bir ev açarak onu oraya yerleştirmiştir. Böylece Kıvırcık Paşa karısının haberi olmadan arada gidip bu genç ve güzel kızla vakit geçirmeye başlamıştır. Kısa süre içinde karısı Kıvırcık Paşa'nın yaptıklarından haberdar olmuş ve büyük bir rezalet çıkarmıştır. Paşa karısını

[178] Sermet Muhtar Alus, **Kıvırcık Paşa,** Akşam Kitaphanesi, İstanbul 1933.

sakinleştirmek için bütün malını onun üstüne yapmış, genç gözdesi Tirifelek'i de esirciye geri gönderdim diye başka bir eve yerleştirmiştir. Kıvırcık Paşa Tirifelek hadisesinden sonra karısına içki içmeyeceğine dair de yemin etmiştir. Kıvırcık Paşa bir gün yeminini bozarak içki içince karısı nikâhlarının düştüğünü ve hülle yapılması gerektiğini söylemiştir. Kıvırcık Paşa sarayın olaylardan haberdar olmasından korkarak hülleye razı olmuş ve Şehri'den hülleci olmasını istemiştir. Bu arada Kıvırcık Paşa'nın belalı kayınbiraderi Veysel enişte sinden biraz para koparmak ümidiyle İstanbul'a gelmiştir. Burada Tirifelek'i eniştesine bulan ve bütün fırıldakları çeviren kişinin Şehri olduğunu öğrenmiş, konağa giderek her şeyi ablasına anlatmıştır. Bunun üzerine konak halkı Şehri'yi dövüp hanımı ondan boşatmıştır. Bu sırada saraydan Kıvırcık Paşa'nın Serdarı Ekrem rütbesine terfi ettirildiği haberi gelmiştir.

Romanda sadece İslâmiyet ile ilgili dini ögelere yer verilmiştir. Ezan, ramazan ayı, yemin, nikâh, boşanma, din adamı romanda yer alan dini ögelerdir. Ayrıca romanda büyü konusuna da geniş yer verilmiştir. Bu yönüyle romanda din ve inanç ögelerine sıklıkla rastlamak mümkündür. Romanda din ve inanç ögelerine geniş yer verilmesi romanın konusu ve geçtiği dönemle ilgilidir. Bu ögelerden genel olarak olumlu veya olumsuz bir inanç algısı yaratma çabası hissedilmemektedir. Sadece Abdülgani Efendi'nin dine uygun davranmayan ve dini kimliğini menfaati için kullanan bir tip (s.22-23) olarak okurun karşısına çıkması olumsuz bir algı oluşturmaktadır.

1.79. SERMET MUHTAR ALUS, *PEMBE MAŞLAHLI HANIM*[179]

Roman eski İstanbul hayatını canlı bir biçimde anlatmıştır. Romanın başkahramanı Pembe Maşlahlı Hanım daha on altı yaşındayken üvey annesinin ısrarı üzerine evlendirilmiştir. Kocası Kantocu Kamelya adında bir kadına âşıktır ve bir gün hafiyelerden biri de bu kadına âşık olunca kocasını ihtilalci diye içeri attırmak istemiştir. Bunun üzerine kocası yurt dışına kaçmak zorunda kalmıştır. Pembe Maşlahlı Hanım, kocası kaçtıktan sonra bir müddet daha kayın validesi ile yaşamış; ancak çocuğunu da iki yaşında kaybedince konaktan ayrılmıştır. Enişte Bey dediği

[179] Sermet Muhtar Alus, **Pembe Maşlahlı Hanım,** Akşam Kitaphanesi, İstanbul 1933.

uzak bir akrabasının yanına yerleşen Pembe Maşlahlı Hanım ile birlikte bu evde Kanarya Ayşe Hanım da kalmaktadır. Kanarya Ayşe Hanım da Pembe Maşlahlı Hanım'ın rahmetli annesinin tanıdığıdır. Pembe Maşlahlı Hanım güzelliği ile herkesi kendisine hayran bırakmakta, kendisi de Şani Paşa'nın oğlu Tayfur'u sevmektedir. Tayfur, Topaç Molla'nın kızı ile evlenince Pembe Maşlahlı Hanım hayal kırıklığına uğramıştır. Topaç Molla ise Pembe Maşlahlı Hanım'ın en büyük hayranlarındandır. Onunla evlenebilmek için her şeyi yapmaya çalışmış; lakin Topaç Molla'nın babası Kazasker Dânâ Efendi daha yaman çıkmış ve bir oyunla Pembe Maşlahlı Hanım'ı nikâhına almıştır. Meşrutiyet ilan edilince Dânâ Efendi ve ailesi sürgüne gönderilmiştir. Bu sırada Pembe Maşlahlı Hanım'ın kocası Şemsi de yurda dönmüş ve kahramanlar gibi karşılanmıştır. Pembe Maşlahlı Hanım, kocasını daha gemiden inerken görmüş ve yanına giderek onu büyük bir sevgi ile karşılamıştır.

Romanda dini ögelere oldukça geniş yer verilmiştir. Kurban, adak, türbe, nikâh, boşanma, örtünme, haremlik-selamlık, din adamı gibi bu ögeler İslâmiyet ile ilgilidir. Romanın dini ögeler açısından zengin olması romanın konusu ve geçtiği dönemle ilgilidir. Bu bakımdan romanda olumlu veya olumsuz bir din algısından ziyade konuyu atmosferine uygun anlatma kaygısı ön plandadır. Bununla birlikte romanda yer alan Topaç Molla, Dânâ Efendi ve Gâvur İmam gibi din adamlarının dini istismar etmesi olumsuz bir inanç algısının oluşmasına yol açmaktadır.

1.80. SİNAN REŞAT, *DÜNYAYI DOLAŞIYORUM*[180]

Bu eser gezi yazısı şeklinde kurgulanmıştır. Eserin kahramanı Ahmet Bozkurt *Çocuk Dünyası* ve *Talebe Defteri* mecmualarının düzenlediği yarışmada Türkiye haritasını ezberden en iyi ve en hatasız çizdiği için dünya turuna gönderilmiştir. Ahmet Bozkurt öncelikle Türkiye'yi dolaşmış, daha sonra dünya gezisine başlamıştır. Roman boyunca Ahmet gezip gördüğü yerleri kısaca anlatmıştır.

Romanda dini ögeler oldukça azdır. Sadece bir yerde Mekke Medine gibi kutsal mekânlara ve hacılara değinilmiştir. Ayrıca romanda Afrika kıtası anlatılırken puta tapıcılıktan bahsedilmiştir. Bunlar dışında romanda dini öge bulunmamaktadır.

[180] Sinan Reşat, **Dünyayı Dolaşıyorum,** Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, İstanbul 1932.

Romanda yer alan bu ögeler de romanın kurgusu gereğidir. Dolayısıyla romanda olumlu veya olumsuz bir inanç algısından söz etmek mümkün değildir.

1.81. SİNAN REŞAT, *MOLLA MEHMET*[181]

Romanın başkahramanı Molla Mehmet Akşehir ilçesinde yaşamaktadır. Dayısı Abdülgafur Efendi müderris ve imamdır. Molla Mehmet'i daha küçük yaşta yanına alarak onu eğitmiştir. Molla Mehmet ilk eğitimini dayısından aldıktan sonra Akşehir'de Lokmanı Karamanî'nin yanında yedi yıl ders almıştır. Bu süre içerisinde kendisini çok iyi yetiştirmiş ve bütün Akşehir'e nam salmıştır. Dayısı onun kendisini gölgede bırakacağını düşünerek Konya Medresesi'ne göndermeyi teklif etmiştir. Molla Mehmet bir eşeğe binerek Konya Medresesi'nin yolunu tutmuştur. Bu sırada daha on yedi yaşında olan Molla Mehmet'in başına birçok olay gelmiştir. Eşkıyaların eline düşmüş, dolandırılmış, bir müddet de uşaklık ettikten sonra Bursa'ya gitmiştir. Burada bir handa uşaklık yaparken Kocadayı adlı bir adamın yardımıyla Muradiye Medresesi'ne kâtip olmuştur. Ancak bir gün Bursa Kadısı Molla Fenârî zade Nergis Efendi'nin bir hutbesini eleştirince buradan da kovulmuştur. Son şans olarak İstanbul'a Süleymaniye Medresesi'ne gitmeye karar veren Molla Mehmet burada karşılaştığı arkadaşı Molla Ahmet'in yardımıyla defterdarın yanında çalışmaya başlamıştır. Molla Mehmet artık kısa süre içinde zengin olmayı aklına koymuştur. Bu amaçla defterdarın yanındaki konumunu kullanarak herkesten rüşvet almaya başlamıştır. Bunun öğrenilmesi üzerine Molla Mehmet Yedikule Zindanı'na atılmıştır. Burada ölümü beklerken arkadaşı Molla Ahmet tarafında kurtarılmış ve arkadaşı ile birlikte memleketleri Akşehir'e dönmüştür.

Romanda İslâmiyet ile ilgili kelime-i şehadet, medrese, din adamı, vasiyet gibi dini ögelere yer verilmiştir. Romanda ayrıca din değiştirme konusu işlenmiştir. Roman medrese eğitimi alan ve bu eğitimini tamamlamak üzere yollara koyulan Molla Mehmet adlı bir gencin başından geçen olayları konu almaktadır. Bu yönüyle roman baştan sona dini ögeler üzerine kurulmuştur. Konusu gereği romanda din adamlarına ve medreselere geniş yer verilmiş, din adamları ve medreseler eleştirel bir bakış açısı

[181] Sinan Reşat, **Molla Mehmet,** Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, İstanbul 1931.

ile anlatılmıştır. Bu noktada din adamlarının zaafları gerek Molla Mehmet üzerinden gerekse Molla Mehmet'in karşılaştığı diğer din adamları üzerinden işlenmiştir. Nitekim romanın sonunda Molla Mehmet istediği gibi Konya Medresesine veya Süleymaniye Medresesine girememiş bunun yerine rüşvete bulaşarak memleketine kaçmak zorunda kalmıştır. Romanda Muradiye Medresesi üzerinden medreselerin sorunları da anlatılmıştır. Muradiye Medresesine kâtip olarak alınan Molla Mehmet kısa süre içerisinde buradaki yozlaşmayı fark etmiştir. Öncelikle buradaki talebelerin görüldüğü kadar saf ve masum olmadığını dile getiren Molla Mehmet aynı şekilde icazetnamelerin de hakkaniyetli bir şekilde verilmediğini ve rüşvetin medreselere girdiğini belirtmektedir. (s.124) Romanda din adamlarının ve medreselerin bu şekilde anlatılması olumsuz bir inanç algısına yol açmıştır.

1.82. SUAT DERVİŞ, *EMİNE*[182]

Roman Emine'nin trajik hayat hikâyesini konu almıştır. Romanda Emine babasını savaşta kaybetmiş, annesi ve kardeşi ise köylerini basan kişiler tarafından katledilmiştir. Kimsesiz kalan Emine yetimhanede kalmaktadır. On iki yaşına geldiğinde Eczacı Numan'ın karısı tarafından evlatlık alınmıştır. Bu aile Emine'ye çok kötü davrandığı için Emine bu ailenin yanından kaçmıştır. Ortada kalan Emine'yi bir komiser İstanbul'a kız kardeşinin yanına göndermiştir. Emine burada biraz daha rahattır; ancak burada bir altın takı çalınınca Emine hırsızlıkla suçlanmış ve buradan da kaçmak zorunda kalmıştır. Emine bir süre sokaklarda aç ve susuz kalmış ve iyice güçsüz düştüğü bir zamanda bir arabanın altında kalmıştır. Emine ağır yaralı bir halde hastaneye götürülmüştür. Burada tedavisinin ardından iyileşmiştir. Başhekim Cemil Şevket, Emine'yi ölen kızına benzettiğinden onu kendi yanına almış ve ona kızı gibi bakmıştır. Emine sonunda talihinin döndüğünü düşünmüştür. Ancak buradaki mutlu günleri de uzun sürmemiş Doktor Cemil Şevket ölünce Emine tekrar hizmetçiliğe başlamıştır. Bu sırada Emine'ye bir kısmet çıkmıştır. İhtiyar ve hasta bir adam olan Bekir ile evlenen Emine artık koca zulmü altında inlemektedir. Neticede Emine bir

[182] Suat Derviş, **Emine,** Resimli Ay Matbaası T.L. Şirketi, İstanbul 1931.

gün bu adama daha fazla dayanamayacağını anlamış ve kendisine bağıran bu adamı susturmaya karar vermiştir.

Romanda sadece İslâmiyet ile ilgili dini ögelere yer verilmiştir. Allah inancı, kader inancı, namaz, dua, şükretmek, haremlik, örtünme, dini nikâh, Kur'an-ı Kerim ve cariye konusu romanlarda yer alan dini ögelerdir. Romanda bu ögeler roman kurgusunun gereği olarak kullanılmıştır. Dolayısıyla romanda olumlu veya olumsuz bir algı söz konusu değildir.

1.83. SUAT SALİH ASRAL, *DAĞ ADAMI*[183]

Romanda bir ailenin yaşadığı yıkım konu alınmıştır. Sarıların Gazi savaşmak üzere cepheye gitmiştir. Karısı Cemile Mestan Ağa'nın tarlalarında çalışmaktadır. Mestan Ağa bir gün zorla Cemile'ye sahip olmuştur. Bir müddet sonra bir çavuş da Cemile'ye sahip olunca Cemile artık köydeki gençlerin eğlencesi olmuştur. Cemile'nin oğlu Halil bu olanlara dayanamayıp kaçmıştır. Eşkıya olan Halil haraç vermeyen bir ağayı öldürünce jandarma tarafından yakalanıp hapse atılmıştır. İdam edilen Halil'in ölüm haberini alan Cemile o gece üzüntüsünden ölmüştür. Tesadüf eseri kocası Sarıların Gazi, Cemile'nin öldüğü gün köye dönmüştür. Köylüler onu öldü bildiğinden dönüşüne çok şaşırmıştır. Sarıların Gazi, köylüye sadece yaralandığını söylemiş ve başından geçenleri anlatmıştır. Karısını ve oğlunu görmek üzere eve gitmek isteyince köylülerden biri ona karısının ve oğlunun başına gelenleri anlatmıştır. Bunun üzerine Gazi yıkılmış bir şekilde evine dönmüştür. Bir zamanlar oğlu ve karısı ile mesut olduğu evinde artık acı vardır. Bunun üzerine Gazi aklından eşkıya olmayı geçirmiştir.

Romanda sadece İslâmiyet ile ilgili dini ögelere yer verilmiştir. Ramazan ayı, yatır, dua ve cenaze töreni romanda yer alan dini ögelerdir. Romanda yer alan bu ögeler tamamen anlatılan konunun atmosferini tamamlamak içindir. Bu bakımdan romanda olumlu veya olumsuz bir din algısı söz konusu değildir.

[183] Suat Salih Asral, **Dağ Adamı,** Yeni Mersin Matbaası, Mersin 1932.

1.84. ŞÜKÛFE NİHAL BAŞAR, *ÇÖL GÜNEŞİ*[184]

Romanda kadının toplumdaki yeri irdelenmeye çalışılmıştır. Bu bakımdan Zehra adeta yazarın sözcülüğünü yaparak kadın erkek eşitliğine dayanan bir toplum yapısından söz etmektedir. Romanda Zehra ve Müeyyet Sedat Bey'in evindeki eğlenceye katılmıştır. Cemil Fahir'in kederli durumuna dikkat eden Zehra onun Çöl Güneşi lakaplı bir kadına âşık olduğunu ve bu yüzden bu kadar üzüntülü olduğunu öğrenmiştir. Bunun üzerine Zehra Çöl Güneşi'ni merak etmeye başlamıştır. Bir süre sonra Çöl Güneşi de bu eğlenceye gelmiştir. Çöl Güneşi, Müeyyet ve Zehra'nın sınıf arkadaşı Feriha'dır. Feriha daha okulunu bitirmeden evlenmiştir. Ancak kocası onu kızı ile bırakarak Fransa'ya gitmiştir. Fransa'dan bir kadınla dönünce Feriha ondan boşanmıştır. Uzun müddet kendi içine kapanan Feriha'ya akrabası olan Halûk kol kanat germiştir. Bu arkadaşlık bir müddet sonra ilerlemiş ve Halûk, Feriha ile evlenmek istemiştir. Feriha bu evliliğe razı olacakken Halûk Feriha'nın kızı İnci'yi yanlarına almayı reddetmiştir. Bu olaydan sonra erkeklere karşı güveni kırılan Feriha erkekleri kendine âşık etmekte, onların elini dahi tutmadan onlara acı çektirmektedir. Zehra, Feriha'nın bu hikâyesini öğrenince Feriha için çok üzülmüştür. Zehra, Feriha'ya karşı özel bir yakınlık duymakta ve arkadaşının mutlu olmasını istemektedir. Bundan dolayı Feriha, Nihat ile evlenmeye karar verdiğini söyleyince Zehra çok sevinmiştir. Ancak Nihat da Feriha'yı bırakıp yurt dışına gitmiştir. Erkeklerden hayır göremeyeceğini anlayan Feriha, Zehra'nın da yardımıyla bir dükkân açarak kendi ayakları üzerinde durmaya çalışmıştır. Zehra da bu arada kendisi gibi düşünen ve hemen hemen kendisi kadar kazanan Selim ile evlenmiştir.

Romanda sadece İslâmiyet ile ilgili dini ögelere yer verilmiştir. Örtünme konusu romanda yer alan tek dini ögedir. Zehra arkadaşı Feriha'nın bir ara çarşaf giymesini garipsemektedir. (s.22) Zehra'ya göre Feriha'daki bu değişiklik dönemin yapısıyla ilgilidir. Zehra'nın *"Balkan muharebesi sıralarında idi, hocaların, hacıların gene azgınlıkları üzerlerinde idi, ortaya gene bir din, şeriat meselesi çıkarmışlar, kısa dar giyenlerin çarşaflarını kesiyorlar, parçalıyorlardı."(s.22)* sözleri ile eleştirdiği bu

[184] Şükûfe Nihal Başar, **Çöl Güneşi,** Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, İstanbul 1933.

dönemi Feriha da *"- Sahi neydi o maskaralıklar?" (s.22)* diyerek eleştirmektedir. Romanda yer alan bu diyalog olumsuz bir inanç algısının göstergesidir.

1.85. ŞÜKÛFE NİHAL BAŞAR, *YAKUT KAYALAR*[185]

Eser popüler aşk romanlarından olup romanda genç bir kızın başından geçen olaylar anlatılmıştır. Romanda adı verilmeyen bu genç kız amcasının vasiyeti üzerine amcasının oğlu ile nişanlanmıştır. Genç kız nişanlısına bir türlü ısınamamış ve evlenecekleri gün yaklaşınca bir sinir krizi geçirmiştir. Bu arada genç kız doktorunun ressam kardeşiyle tanışarak onunla dost olmuştur. İki genç kısa sürede birbirine âşık olmuş; ancak genç kız ailesini üzmemek için nişanlısından ayrılamamıştır. Ressam genç ise sevdiği kızı unutmak için uzaklara gitmiştir. Ressam, gittiği yerde de genç kızı unutamamış ve ona bir mektup göndermiştir. Genç kız da ressama bir mektup yazarak ondan biraz daha sabretmesini istemiş ve ona vereceği adrese mektuplarını göndermesini söylemiştir. Ancak ressam mektubunu özellikle kızın evine göndererek ailesinin de artık bu işten haberdar olmasını istemiştir. Neticede kızın babası ressamın mektubunu okumuş ve kızına sitem etmiştir. Genç kız ressamın bu hareketinden çok incinmiş ve bir daha ressama mektup yazmamıştır. Bu arada genç kızın babası ölmüş ve genç kız nişanlısından ayrılmıştır. Ancak mektup olayından dolayı kırıldığı ressama da dönmemiştir. Genç kız bir gün ressamın hasta olduğunu ve onu görmek için İstanbul'a döndüğünü öğrenmiştir. Buna rağmen ressamı affetmemiş ve onunla görüşmemiştir. Sonunda ressam ölmüş, genç kız da yaptıklarından pişman olarak ressamın öldüğü hastanede hemşire olmuştur.

Romanda sadece İslâmiyet ile ilgili vasiyet konusuna yer verilmiştir. Dolayısıyla romanda bu sınırlı ögeler üzerinden olumlu veya olumsuz bir algının varlığından söz etmek mümkün değildir.

1.86. VÂLÂ NURETTİN, *EBENİN HATIRATI*[186]

Romanda yazar Vâlâ Nurettin, Vâ-Nû takma adıyla başkahraman olarak okurun karşısına çıkmıştır. Vâ-Nû bir gün trende doğum doktoru N.N. Hanım ile

[185] Şükûfe Nihal Başar, **Yakut Kayalar,** Cumhuriyet Matbaası, İstanbul 1931.
[186] Vâ-Nû (Vâlâ Nurettin), **Ebenin Hatıratı,** Kanaat Kütüphanesi, İstanbul 1929.

karşılaşmıştır. Sohbet arasından doktor hanım hastalarıyla yaşadığı bir anısını anlatınca Vâ-Nû Bey, doktor hanımdan başından geçecek olayları yazıp kendisine getirmesini istemiştir. Bir süre sonra N.N. Hanım başka bir şehre tayin olmuş ve gitmeden yazdıklarını yazar Vâ-Nû'ya göndermiştir. On bir anıdan oluşan bu hikâyeler oldukça ilginçtir. Bir gün Vâ-Nû Bey elinde bu anıları okurken bir bayan arkadaşına rastlamıştır. Arkadaşı F.C.F. Hanım, N.N. Hanım'ın yeniden İstanbul'a tayin olduğunu söylemiştir. Vâ-Nû buna çok sevinmiş; ancak N.N. Hanım'ı bir türlü arayamamıştır. Çünkü karşılaştığı günden beri F.C.F. Hanım ile ilgilenmektedir. Sık sık F.C.F Hanım ile görüşen Vâ-Nû yavaş yavaş bu kadından hoşlanmaya başlamıştır. Vâ-Nû Bey ve F.C.F. Hanım beraber bir baloya gittiklerinde N.N. Hanım ile karşılaşırmışlardır. N.N. Hanım Vâ-Nû Bey'e F.C.F. Hanım'ın frengi olduğunu bu yüzden ondan uzak durması gerektiğini söylemiştir. Vâ-Nû zaten beğendiği N.N. Hanım'a bu olaydan sonra hayran kalmıştır. Hemen orada ona evlenme teklif etmiştir. N.N. Hanım da Vâ-Nû Bey'i beğendiğinden evlilik teklifini kabul etmiştir. Ancak N.N. Hanım'ın bir şartı vardır. N.N. Hanım işini Vâ-Nû Bey'den çok sevdiğini söylemiş bu yüzden ondan işine engel olmamasını istemiştir. Vâ-Nû Bey de bu şartı kabul etmiş ve onunla evlenmiştir. Ancak daha ilk gece çift soyunup yatağa girecekken telefon çalmış ve N.N. Hanım hastaya çağrılmıştır. N.N. Hanım hiç itiraz etmeden giyinip gitmiş, Vâ-Nû yatakta tek başına kalmıştır.

Romanda dini ögelere yer verilmemiştir. Bu bakımdan roman için olumlu veya olumsuz bir inanç algısından söz etmek mümkün değildir. Bununla birlikte romanda dönemin analizini yapmaya yardımcı önemli ahlaki unsurlar yer almaktadır.

1.87. VÂLÂ NURETTİN, *KARDEŞ KATİLİ*[187]

Eser polisiye bir roman olup manyetizma konusunu ele almıştır. Romanda Mecdi Paşa öldükten sonra servetini kızları Reşide ve Feride Hanım'a bırakmıştır. Amcaları Mehmet Ali Bey kızlar on sekiz yaşına gelene kadar kızların paralarıyla güzel bir hayat yaşamıştır. Mehmet Ali Bey, yeğenleri on sekiz yaşına gelince onlardan kurtulmak için Feride'yi hipnotize ederek ona Reşide'yi öldürtmüştür. Polis hafiyesi

[187] Vâ-Nû (Vâlâ Nurettin), **Kardeş Katili,** Akşam Kitaphanesi, İstanbul 1933.

Yılmaz Ali Bey bu haberi görünce Feride'nin suçsuz olduğunu düşünmüştür. Çünkü o insanların yüzünden karakterlerini okuyabilmektedir. Bunun üzerine Yılmaz Ali Bey, olay yerine giderek kendisi de incelemede bulunmuştur. Bu sırada kızların amcalarının kütüphanesinde manyetizma ile ilgili kitaplar görmüştür. Ayrıca gizli bir bölmede manyetizma için kullanılan bir masa bulmuştur. Yılmaz Ali Bey inceleme yaparken Mehmet Ali Bey gelmiştir. Yılmaz Ali Bey, Mehmet Ali Bey'in herkese her istediğini yaptırdığını fark etmiştir. Hatta kendisi bile onun her söylediğini hemen yapmıştır. Durumu çözen Yılmaz Ali Bey, Suriyeli bir manyetizmacı bulup getirerek Mehmet Ali Bey'e her şeyi itiraf ettirmiştir.

Romanda sadece İslâmiyet ile ilgili dini ögelere yer verilmiştir. Bu bağlamda kader inancı, Kur'an-ı Kerim, vasiyet ve cariye konusu romanda yer alan dini ögelerdir. Romanda yer alan bu dini ögeler olumlu veya olumsuz bir inanç algısı oluşturmamıştır. Bu ögeler sadece romanda fon olarak kullanılmıştır.

1.88. VÂLÂ NURETTİN, *KÜÇÜK İLANLAR*[188]

Eser popüler aşk romanlarındandır. Romanda Ferit Kadri sevdiği kadın Aliye'nin başkası ile evlenmesinden dolayı çok müteessir olmuş ve intihar etmeye karar vermiştir. Kararını tatbik etmek üzereyken gazetede ilginç bir ilan görmüştür. Bir kadın zor durumda olduğunu ve kendisi ile evlenecek bir erkek aradığını kendisi ile evlenecek olan kişiye beş bin liralık mirasının kalacağını ilan etmektedir. Ferit Kadri bu ilan karşısında çok meraklanmış ve ilan sahibine bir mektup yazarak kendisi ile evlenmek istediğini söylemiştir. Ferit Kadri ertesi gün ilan sahibi Didar Hanım ile görüşüp onunla evlilik üzerine anlaşmıştır. Didar Hanım, hamile kaldıktan sonra sevgilisi tarafından terk edilmiş bu yüzden hiç tanımadığı bir erkekle evlenmeye razıdır. Ferit Kadri gibi zengin ve yakışıklı bir erkeğin böyle bir evliliğe razı olmasına Didar Hanım bir türlü anlam verememiştir. Ferit Kadri'nin bu evliliğe razı olmasının nedeni macera yaşamak istemesi ve intihar etmeden önce zor durumdaki bir kıza yardım etme hevesidir. Sonunda Ferit Kadri ve Didar Hanım evlenmiş beraber Avrupa seyahatine çıkmışlardır. Bu esnada ikisi birbirine âşık olmaya başlamıştır. Didar

[188] Vâ-Nû (Vâlâ Nurettin), **Küçük İlânlar,** Akşam Kitaphanesi, İstanbul 1933.

Hanım tam mutluluğu yakaladığını düşünürken gazetede çıkan bir tefrika ile yıkılmıştır. Harun Daver adlı yazar aşk macerasını yazmaktadır. Bu isim Didar'ı hamile ve ortada bırakan kişidir. Didar bir mektup yazarak ondan tefrikaya son vermesini istemiştir; ancak Harun Daver bu mektuba olumsuz yanıt vermiş, hatta Didar'a şantaj yapmaya kalkmıştır. Bunu öğrenen Ferit Kadri bir plan yaparak gidip Harun Daver'i öldürmüştür. Döndüğünde karısı Didar'ın da Harun Daver'in çocuğunu aldırdığını öğrenmiştir. Böylece genç çift baş başa bir seyahate çıkmaya ve yeni bir hayat kurmaya karar vermiştir.

Romanda sadece İslâmiyet ile ilgili dini ögelere yer verilmiştir. Bu bağlamda kader inancı, melek inancı, Hızır, cennet ve cehennem, nikâh, dua etmek, yemin etmek, şükretmek gibi dini ögeler romanda yer almıştır. Romanda özellikle kader inancına ayrı bir önem verildiği görülmektedir. Romanda anlaşmalı bir evlilik yapan Didar ve Ferit Kadri birbirlerine âşık olmaya başlamış bu durum romanda *"Emri vaki, onların mukadderatına hâkim olmuştu." (s.280)* cümlesi ile anlatılmıştır. Yine Ferit Kadri, Harun Daver'i öldürdüğünde *"İşte, nihayet -mukadderat tarafından evvelce tayin edilen- neticeye vasıl olmuşlardı." (s.332)* ifadesi kullanılmıştır. Romanda *"Hoş hangi adam mukadderatın dümenini elinde tutabiliyor?" (s.343)* ifadesi de yine kader inancına yapılan bir göndermedir. Romanda kader ile ilgili yapılan bu değerlendirmeler sıkı bir kader inancının göstergesidir. Romanda kader anlayışının hâkim olması ve dini ögeler ile ilgili olumsuz bir değerlendirmenin yapılmaması olumlu bir inanç algısının bulunduğunu göstermektedir.

1.89. VÂLÂ NURETTİN, *LEKE*[189]

Eser popüler aşk ve macera romanıdır. Romanda Vesime Mısırlı bir adamdan hamile kalmış ve bu adam kendisini terk edince çocuğu aldırmıştır. Vesime bu talihsiz olaydan sonra Ahmet Ferit ile tanışıp evlenmiştir. Vesime bir süre sonra hamile kalıp zenci bir çocuk dünyaya getirince kocası Ahmet Ferit karısının kendisini aldattığını düşünerek karısını öldürüp intihara kalkışmıştır. Vesime'nin ailesi kızlarının kocasını aldatmadığını düşündüklerinden olayı araştırmaya karar vermiştir. Neticede bir

[189] Vâ-Nû (Vâlâ Nurettin), **Leke,** Semih Lutfî Sühulet Kütüpanesi, İstanbul y.t.y.

biyoloji profesörü olayın telegonie adı verilen bir hadiseden kaynaklandığını belirtmiştir. Buna göre Vesime'nin çocuğu aslında Ahmet Ferit'tendir; ancak Vesime daha önce Mısırlı bir adamdan hamile kaldığı için Ahmet Ferit'in çocuğu Mısırlı adamdan da bazı özellikler almıştır.

Romanda sadece İslâmiyet ile ilgili dini ögelere yer verilmiştir. Kader inancı, yemin ve vasiyet konusu romanda işlenen sınırlı dini ögelerdir. Romanda son derece ilginç bir konu ele alınmıştır. Vesime gençliğinde Mısırlı bir adamdan evlenmeden hamile kalmış ve bu çocuğu aldırmıştır. Vesime, Ahmet Ferit ile evlenmeden önce bir operasyon geçirerek bekâret sorununu çözmüş böylece kocasından geçmişini gizlemeyi başarmıştır. Ancak Vesime, hamile kalıp zenci bir çocuk doğurunca işin aslı ortaya çıkmıştır. Üstelik bu hem Vesime'ye hem de kocasına pahalıya mal olmuştur. Romanda Vesime'nin bekârlığında serbest bir yaşam sürmesi bir ailenin yok olmasının nedeni olarak gösterilmiş ve böylece bu yaşam tarzı eleştirilmiştir. Romanda Jülide'nin ağzından ahlaki yozlaşmanın bir an önce önüne geçilmesi önerilerek ailelere bu yönde tavsiyelerde bulunulmuştur. (s.160-165) Jülide'nin ahlak üzerine yaptığı değerlendirmeler romanın ahlaki bir mesaj içerdiğini göstermektedir. Romanda ahlaki yozlaşmanın eleştirilmesi olumlu bir inanç algısı olarak düşünülebilir.

1.90. YAŞAR NABİ NAYIR, *ÂDEM VE HAVVA*[190]

Eser popüler aşk romanlarındandır. Romanda Cahit sevgilisi Deniz'i başka bir erkeğin yanında görmüş, Deniz ise Cahit'i görmezden gelmiştir. Bu olaydan sonra Cahit, Deniz'in anlattıklarına inanmayınca Deniz kendi yaşında bir kızı olan ihtiyar bir erkekle evlenmiştir. Cahit de Deniz'in üvey kızı Süheylâ ile evlenmiştir. Aynı çatı altında bulunan Deniz ve Cahit yasak aşk yaşamaya başlamıştır. Olay açığa çıkınca Deniz evden ayrılmıştır. Cahit, Deniz'in Anadolu'da öğretmenlik yaptığını ve üstelik kendisini hiç aldatmadığını öğrenmiştir. Deniz'in yanına gittiğinde Deniz'in kaza geçirdiğini ve yüzünde derin yaralar olduğunu görmüştür. Bunun üzerine oradan ayrılarak tekrar evine dönmüştür.

[190] Yaşar Nabi Nayır, **Âdem ve Havva,** Muallim A. Halit Kitaphanesi, İstanbul 1932.

Romanda sadece İslâmiyet ile ilgili dini ögelere yer verilmiştir. Kader inancı, şeytan ve yemin etmek romanda yer alan sınırlı dini ögelerdir. Romanda dini ögelerin son derece sınırlı olmasından olumlu veya olumsuz bir din algısının hâkim olduğunu söylemek güçtür. Bununla birlikte romanda sıkı bir kader anlayışına gönderme yapılmıştır. (s.156-157) Bu husus olumlu bir algı olarak değerlendirilebilir.

1.91. YAŞAR NABİ NAYIR, *BİR KADIN SÖYLÜYOR*[191]

Eser popüler aşk romanlarındandır. Romanın başkahramanı Selma Trabzonlu varlıklı bir ailenin kızıdır. Dokuz yaşındayken babasını kaybetmiş, annesi ile İstanbul'a taşınmıştır. İstanbul'a geldikten bir süre sonra Selma'nın annesi otuz beş yaşlarında bir müdür ile evlenmiştir. Bu sırada Selma on üç yaşındadır ve ilk etapta üvey babasına bir türlü alışamamıştır. Selma, bir müddet sonra üvey babasının kendisine hiç de kötü davranmadığını fark etmiştir. Hatta Selma'nın annesi yıllar geçtikçe hırçınlaşmasına rağmen üvey babası hep sakin ve olgun davranmaktadır. Bu sırada Selma'nın üvey babasının yeğeni Kerim Bey Almanya'dan gelmiş ve Selma, Kerim'e âşık olmuştur. Selma Kerim ile aşk yaşarken üvey babasının kendisine âşık olduğunu fark etmiştir. Bu arada Kerim Sivas'a tayin olmuş ve Selma'ya kendisi ile Sivas'a gelmesini teklif etmiştir. Bunun üzerine Selma ve Kerim Sivas'a gitmiştir. Selma Sivas'a vardıktan dört gün sonra üvey babasının intihar ettiğini gazetelerden okumuştur. Selma üvey babasının kendi aşkından intihar ettiğini hemen anlamıştır.

Romanda İslâmiyet ile ilgili dini ögelere yer verilmiştir. Kur'an-ı Kerim, mevlit, nikâh romanda yer alan dini ögelerdir. Romanda yer alan sınırlı dini ögelere rağmen olumsuz bir inanç algısı hemen hissedilmektedir. Nitekim Selma daha romanın başında katıldığı mevlit törenlerinden hoşlanmadığını belirtmiştir. (s.11-12) Ayrıca evliliği de gereksiz görerek beraber yaşamak için iki kişinin birbirlerini sevmesini yeterli görmektedir. (s.105) Romanda olumsuz inanç algısının en büyük kanıtı ise Selma'nın bizzat hiçbir şeye inanmadığını söylemesidir: *"Ailemin koyu taassubu, Sörlerin muannit din ve ahlâk nazariyeleri nihayet beni din fikrinden soğuttu. Şüpheyi ilk defa Sörlerin üçüncü sınıfında iken duydum. Fakat bu şüphe ile beraber içime korku*

[191] Yaşar Nabi Nayır, **Bir Kadın Söylüyor,** Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, İstanbul 1931.

girmişti. Ya onların dedikleri doğruysa, ya ben günaha giriyorsam, diyordum. Son sınıfa geldiğim zaman artık şüphem kalmamıştı. Hiçbir şeye inanmayan maddî bir kız olmuştum."(s.24) Selma'nın dile getirdiği bu düşüncelerden hareketle romanda bütün dinlerle ilgili olumsuz bir inanç algısının hâkim olduğu söylenebilir.

1929-1933 yılları arasında tespit edilen doksan bir romana bakıldığında bunların daha çok popüler aşk romanı olduğu görülmektedir. Aşk konusunun ele alındığı bu romanları Milli Mücadele Dönemini anlatan romanlar takip etmiştir. Tarihi romanlar ve Osmanlı'nın son dönem yaşamının anlatıldığı romanlar ise yine yoğunluktadır. Bu dönemde korku ve polisiye romanları ise oldukça azdır.

İncelenen romanlarda din ve inanç algısı genel olarak üç farklı boyutta karşımıza çıkmıştır. Birinci kısma giren romanlarda işlenen dini motifler olumsuz bir din ve inanç algısı yaratmayı hedeflemektedir. Bu tür romanlarda genellikle din ve inanç unsurları gelişmenin önündeki engel olarak değerlendirilmiştir. Bu noktada dinin karşısına akıl ve bilim konmuştur. Bu gruba giren romanlarda dinin eleştirilmesinin bir diğer nedeni ise dinin sunduğu yaşam tarzının eski olarak görülmesidir. Bu noktada Batılı veya yeni bir yaşam tarzı istenilmekte ve bunun ancak seküler bir anlayışla hâkim olacağı savunulmaktadır. İkinci gruba giren romanlarda ise tersine bir anlayış hâkimdir. Bu romanlarda da dini ögeler olumlu bir din ve inanç algısı oluşturmak için kullanılmıştır. Bu bakış açısı ile yazılmış romanlarda ahlaki yozlaşmanın nedeni toplumun dinden uzaklaşması olarak görülmüştür. Üçüncü gruba giren romanlarda ise dini ögeler herhangi bir algı unsuru olarak kullanılmamıştır. Bu romanlarda bütün dini ögeler romanın kurgusunun bir ürünüdür ve romandaki gerçekliği ve sosyal hayatı anlatmak için kullanılmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM
SEMAVİ DİNLER İLE İLGİLİ İNANÇ ALGISI

Bu bölümde sırasıyla İslâmiyet, Hristiyanlık ve Musevilik inançlarının 1929-1933 arası Türk romanında nasıl ele alındığı incelenmeye çalışılacaktır. Bu amaçla öncelikle bu dinler hakkında genel bilgiler verilecektir. Romanlarda yer alan dini unsurlar tasnif edilerek açıklanmaya çalışılacak ve romanlarda bu dini ögelerin nasıl ve neden kullanıldığı sorusunun cevabı aranacaktır. Ayrıca romanlarda yer alan dini ögelerin inanç algısını nasıl yönlendirdiği tespit edilmeye çalışılacaktır.

2.1. İSLÂMİYET

İslâmiyet doğmadan önce Arap Yarımadası'nda ve dünyanın geri kalan diğer bölgelerinde tek tanrılı semavi dinlerin yanı sıra çok tanrılı farklı inançlar etkisini sürdürmektedir. İslâmiyet'in doğduğu yıllarda İran'da Sâsânî Devleti'nin resmi dini, Zerdüştlük ve eski İran dinlerinin karışımı olan Mecusiliktir. Hindistan'da bu sıralarda Brahmanizm yavaş yavaş Hinduizm'e dönüşmeye başlamış, ülkenin bazı yerlerinde ise Budizm'in etkisi görülmektedir. Yine bu dönemde Çin'de Konfiçyüsçülük revaçtadır. İslâmiyet doğmadan önce Roma İmparatorluğu ikiye ayrılmış (395) ve siyasi olarak karışıklık içindedir. Nitekim 476'da Batı Roma yıkılmış, daha sonra bu bölgede Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu kurulmuştur. Doğu Roma ve Avrupa'da bu dönemde Hristiyanlık yaygındır.[192] Arap Yarımadası'nda ise İslâmiyet ortaya çıkmadan önce Musevilik ve Hristiyanlık gibi tek tanrılı dinler ve putperestlik inancı mevcuttur. Ayrıca Hz. İbrahim döneminden kalma bazı inanç ve ritüeller de bu dönemde Arap toplumunda etkisini sürdürmeye devam etmektedir.[193] İslâmiyet Arap

[192] İbrahim Sarıçam, Seyfettin Erşahin, **İslâm Medeniyeti Tarihi,** Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 7. Baskı, Ankara 2016, s.9-22.
[193] Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi, **İslâm Tarihi,** (Notlar ve Edisyon Cem Zorlu), Ağaç Kitabevi Yayınları, 2. Basım, İstanbul 2009, s.125.

Yarımadası'nda ve dünya genelinde siyasi, sosyal ve dini anlamda bu gelişmelerin yaşandığı bir dönemde doğmuştur.

İslâmiyet, Hz. Muhammed'e gönderilmiş son ilahi dindir.[194] Hz. Muhammed 570 yılında Mekke'de doğmuştur.[195] Doğmadan babasını kaybeden Hz. Muhammed altı yaşında annesini de kaybedince dedesi Abdulmuttalib onu yanına almıştır. Kısa bir süre sonra dedesini de kaybedince Hz. Muhammed amcası Ebu Tâlib'in yanında büyümüştür. Kırk yaşında kendisine ilk vahyin gelmesiyle artık peygamberlik görevi başlamıştır. Böylece Hz. Muhammed kendisine bildirilen İslâm dinini önce kendi dostları arasında daha sonra da Mekke ve civarında yaymaya başlamıştır.[196]

"Teslim olmak" veya "kurtuluşa ermek" anlamına gelen İslâm dini son ve evrensel dindir. Bu yönüyle bu din bütün insanlığa gönderilmiş ve bundan sonra da bir din gönderilmeyecektir.[197] İslâm dini itikadî, amelî ve ahlaki hükümler üzerine kurulmuştur. Bu hükümlerden ilkini teşkil eden itikadî hükümler imanın esaslarından oluşmaktadır.[198] İmanın esasları da İcmâlî İman ve Tafsîlî İman olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Bunlardan İcmâlî İman, Kelime-i Tevhit ve Kelime-i Şehâdet'ten; Tafsîlî İman ise Âmentü'den oluşmaktadır.[199] Kelime-i Tevhit *" 'Lâ ilâhe illallah Muhammedün Resûlullah' (Allah'tan başka Tanrı yoktur. Muhammed O'nun elçisidir)"*[200] sözünden oluşmaktadır. Kelime-i Şehâdet ise *" 'Eşhedü enlâ ilâhe illallah ve eşhedü enne Muhammeden abduhû ve resûluh' (Tanıklık ederim ki Allah'tan başka Tanrı yoktur ve yine tanıklık ederim ki Muhammed O'nun kulu ve elçisidir)"*[201] şeklindedir. Bir kişinin Müslüman olabilmesi için ilk olarak Kelime-i Şehâdet getirmesi gerekmektedir. Yani kişi Allah'ın varlığını ve birliğini, Hz. Muhammed'in onun kulu ve elçisi olduğunu kabul ettiğini diliyle söyleyip kalbiyle

---

[194] Mustafa Sinanoğlu, "İslâm", **DİA,** Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2001, C.23, s.1.
[195] Yusuf Ziya Yörükân, **Müslümanlık ve Kur'an-ı Kerim'den Âyetlerle İslâm Esasları,** (Ekler ve Yay. Haz. Turhan Yörükân), Ötüken Neşriyat A.Ş. 8. Baskı, İstanbul 2006, s.25.
[196] Muhammed Hamidullah, **İslâm'a Giriş,** (Çev. İbrahim Arif Koytak, Veysel Uysal), Beyan Yayınları, İstanbul 2014, s.16-21.
[197] Hamdi Gündoğar, **İslâm Akaid Esasları,** Çıra Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2014, s.13-15.
[198] Ahmet Hamdi Akseki, **İslâm Dini: İtikat, İbadet, Ahlak,** Yeniakım Yayınları, İstanbul 2014, s.33-35.
[199] Tümer, Küçük, **Dinler Tarihi,** s.336.
[200] Selim Özarslan, **İslam İnanç Esasları (Temel Dini Bilgiler),** Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti., 1. Basım, Ankara 2013, s.12-13.
[201] Özarslan, **İslam İnanç Esasları (Temel Dini Bilgiler),** s.13.

tasdik etmelidir. Müslümanlığa adım atan kişi bundan sonra Âmentü olarak anılan imanın şartlarını yerine getirmek zorundadır. Bunlar da Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, âhiret gününe, kaza ve kadere iman etmektir.[202]

Yukarıda da belirtildiği gibi İslâm dininde amelî hükümler, itikadî hükümlerden hemen sonra gelmektedir. Yani bir kişi iman ettikten sonra imanını amelleriyle pekiştirmek zorundadır. Bu bakımdan İslâm dininde bazı ibadetler farz kılınmıştır. İslâm'ın şartlarından dördünü oluşturan bu ibadetler namaz, oruç, hac ve zekâttır.[203] İslâm inancında bu ibadetler dışında farz olmayan zikir, tesbîh, duâ, Kur'an tilaveti gibi nafile ibadetler de bulunmaktadır. [204] İsa Yüceer, bir Müslüman'ın içtenlik ve samimiyetle yaptığı birçok eylemin ibadet olarak değerlendirileceğini bu bakımdan ibadetin kapsamının çok geniş olduğunu ifade etmiştir. [205]

İslâm inancında ahlaki hükümler ibadetlerden hemen sonra gelmektedir. Ahmet Hamdi Akseki de Hz. Muhammed'in *"Ben ancak ahlâkî fazîletleri tamamlamak için gönderildim"* hadisine dayanarak ahlak konusunun da İslâm dini açısından son derece önemli olduğunu belirtmektedir.[206] Kısaca söylemek gerekirse İslâm dini iman esasları, ibadetler ve ahlaki kurallar üzerine inşa edilmiş, bu esaslar Kur'an-ı Kerim ve hadisler aracılığıyla insanlara gösterilmiştir. [207]

2.1.1. Allah İnancı

Allah sözcüğünün etimolojisi üzerine çeşitli görüşler olmakla birlikte bu sözcüğün Arapça "tapınılan" manasındaki "ilâh" sözcüğünden türediği görüşü ağırlık kazanmıştır. Yapılan arkeolojik ve antropolojik çalışmalar en ilkel kavimlerde dahi bir yaratıcı inancının mevcut olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla Sümerlerden, Mısırlılara, Antik Yunan'dan, Hindistan'a hemen bütün toplumlarda ya tek tanrılı ya da çok tanrılı bir Allah inancı sistemine rastlanmaktadır. [208] İslâmiyet tek Allah inancı

[202] Osman Nûri Topbaş, **Hak Din İslâm,** Erkam Yayınları, İstanbul 2012, s.56-58.
[203] Tümer, Küçük, **Dinler Tarihi,** s.345.
[204] Topbaş, **Hak Din İslâm,** s.224.
[205] İsa Yüceer, **İbadet Sistemimiz,** Birleşik Matbaacılık, İzmir 2016, s.66.
[206] Akseki, **İslâm Dini: İtikat, İbadet, Ahlak,** s.307.
[207] Gündoğar, **İslâm Akaid Esasları,** s.18-19.
[208] Bekir Topaloğlu, "Allah", **DİA,** Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 1989, C.2, s.471-472.

üzerine kurulmuştur. Bu yüzden Allah inancı İslâmiyet'te imanın şartlarından ilkini teşkil etmiştir. Bununla birlikte Allah'ın birliğine inanmamak yani Allah'a şirk koşmak İslâm inancına göre en büyük günah sayılmıştır. Dini literatürde bu kadar büyük bir öneme sahip olan Allah inancı çalışmamızın kapsamına giren romanlarda çeşitli açılardan işlenmiştir. İncelenen romanlarda Allah inancı iki farklı şekilde ortaya konmuştur. Bunlardan ilki tek Allah inancının vurgulanmasıdır. Bu gruba giren romanlarda kahramanlar genel olarak tek Allah'ın varlığını ve büyüklüğünü vurgulamaktadır. Allah'a inanan ve ondan korkan kahramanlar zor duruma düştüklerinde de yine Allah'a sığınmaktadırlar.

Tek Allah inancının en belirgin şekilde vurgulandığı roman Abdullah Ziya Kozanoğlu'nun *Sarı Benizli Adam* adlı romanıdır. Bu romanda, roman kahramanı Sultan Mustafa; kardeşi Musa'ya kardeşleri Emir Süleyman ile mücadele etmesini ve tahtı kendisinin almasını tavsiye etmiş; ancak Musa, Emir Süleyman ile baş edemeyeceğini söylemiştir. Bunun üzerine Mustafa, kardeşine *"Halk, başındaki devletin ne olursa olsun değişmesini ister. Halk bir Allah'a tapmaktan hoşlanır. Fakat bir evliyaya bile daima boyun eğmek istemez. Değişikliği sever." (s.124)* sözleri ile nasihatte bulunmuştur. Mustafa'nın yukarıdaki ifadeleri tek Allah inancının etkisinin bir yansımasıdır. Öte yandan Allah dışında hiçbir şeyin tek olamayacağı da "evliya" sembolü üzerinden anlatılmak istenmiştir. Nitekim dilimizde de *"Yalnızlık Allah'a mahsustur"* atasözü ile anlatılmak istenen sadece Allah'ın bir olduğudur.

Memduh Necati'nin *Dilek* romanında ise Gülsüm sevdiği adam olan Refik'e yaratıcı ile ilgili değerlendirme yapmaktadır. Gülsüm insanları farklı ırklara göre yaratan ve insanlara iyilik ve kötülük gibi özellikleri verenin Allah olduğunu belirtmektedir. Ayrıca Gülsüm insanlık tarihinde farklı kuralların ortaya çıkmasını insanların tek Allah'ı bulma isteğine bağlamaktadır. Yine Gülsüm Türk toplumuna Afrika gibi bir çöl değil de Anadolu'nun vatan olmasını Allah'ın takdirine bağlamıştır. Gülsüm Refik'in kendisine olan aşkını dahi takdir-i ilahinin bir tezahürü olarak görmektedir. (s.70) Gülsüm'ün bu değerlendirmelerinde bir taraftan Allah'ın birliği vurgulanmakta öte taraftan ise Allah'ın kudreti gözler önüne serilmeye çalışılmaktadır.

Hüseyin Naci'nin *Kadındım Nasıl Kız Oldum?* romanında Allah korkusu roman kahramanı Sadık Bey üzerinden işlenmiştir. Sadık Bey'in içinde bulunduğu ruh hali romanda şu şekilde anlatılmıştır:

"-Evet Allah var ve cezamı bulacağım kanaatile tüyleri birdendire ürperdi. İmanında ufak bir tahavvül hissetti. Allah korkusu o geceden sonra her gece Sadık beyi uykularından uyandırdı. Öyle bir hale gelmişti ki, bir daha jurnal vermek şöyle dursun, kendisini mabeyne jurnal vermeğe vasıta etmek üzere kapısına gelenleri:

- Kendi işinizi, kendiniz yapınız diye uzaklaştırıyor, yeniden elini vicdanını kirletmemek istiyordu. Karısının kızının en ufak baş ağrılarını bile hayatına, ceza sanıyor, saatlerce secdelerden kalkmıyordu." (s.64)

Sadık Bey'in bu aşamaya gelmesinde yaşadığı bir olay etkili olmuştur. Sadık Bey tıbbıyeli üç genci ihbar edince bu üç genç denize atılarak öldürülmüştür. Gençlerden biri denize atılmadan önce Sadık Bey'e *"Sen ancak bir piçsin ve bil ki, allah vardır ve seni cezasız bırakmayacaktır"(s.64)* diyerek ona bağırmıştır. Bu sözlerinden sonra bu genç feci halde dövülmüş ve denize atılmıştır. Sadık Bey bu manzaradan ve özellikle de gencin sözlerinden son derece etkilenmiştir. O güne kadar yaptığı ihbarlarda en ufak bir vicdan azabı duymayan Sadık Bey bir anda Allah korkusuyla baş başa kalmıştır. Allah'ın varlığını kendi içinde kabullenen Sadık Bey yaptıklarından dolayı kendisine verilecek cezayı beklemektedir. Bundan dolayı da karşılaştığı her türlü olumsuzluğu yaptıklarının cezası olarak değerlendirme durumuna gelmiştir.

Muazzez Tahsin Berkant'ın *Sen ve Ben* romanında roman kahramanı Leylâ'nın teyzesi hastalanmıştır. Leylâ doktora teyzesinin durumunu sorunca doktor ona *"Allahın iznile onu kurtarmağa çalışacağız"(s.148)* diyerek cevap vermiştir. Doktorun kullandığı "Allah'ın izniyle" ifadesi Allah'ın büyüklüğünü ifade etmektedir. İslâm inancına göre her şey ancak Allah'ın izniyle olur. Dolayısıyla doktor da bunu farkındadır ve hastanın kurtulması için sadece kendi çabasının yeterli olmadığını bilmektedir.

Sadri Ertem'in *Bir Varmış Bir Yokmuş* romanında Sultan Abdülmecid sevdiği kadın Gülbahar'ın öldüğünü duyunca çok üzülmüştür. Annesi sultanı teselli etmek için ona *"Allah verdi, Allah aldı."(s.75??)* demiştir Bu söz üzerine Sultan biraz sakinleşmiştir. O anda sultanın içinde bulunduğu ruh hali romanda şöyle anlatılmıştır: *"'-Allah.. Allah.. Korku ve azap içindeki boş ruh yağmurla ıslanmış bir kedi yavrusu gibi ısınmak, kurunmak, bir köşede büzülmek istiyordu. Allah sözü onu kurutucu, ısıtıcı bir teselli gibi geldi. Azabını onunla taksim etmeği düşündü:"(s.75)* Sultan Abdülmecit çaresiz kaldığı bir anda Allah'a yönelmiştir. İnsanın doğasında var olan inanma ihtiyacı padişahı da en zayıf anında sarmıştır.

Halide Nusret Zorlutuna'nın *Gülün Babası Kim?* romanında roman kahramanı Meclâ babasız bir çocukla ortalıkta kalınca Edirne'de bir tanıdıklarının yanına gönderilmiştir. Burada Murat Bey adlı zengin bir adam kendisine musallat olunca Meclâ çok sıkıntı yaşamıştır. Ancak bir gün Murat Bey'in Edirne'den ayrılacağını duyunca çok rahatlamış ve hislerini şöyle dile getirmiştir:*"-Yarabbî. dedim, kudretine inanıyorum Yarabbi! Şu mel'un adamın bir daha bu memlekete dönmesini nasip etme, yarabbi!"(s.146)* Romanda Meclâ'nın bu ifadeleri kullanması son derece önemlidir. Çünkü Meclâ aslında Batı tarzı eğitim veren bir okulda eğitim görmüş ve inanç problemi yaşayan bir karakter olarak okurun karşısına çıkmıştır. Zaten babasız bir çocukla ortalıkta kalması onun kendi değerlerinden uzak bir hayat tarzı yaşamasıyla ilgilidir. Meclâ gibi bir karakterin romanın sonunda Allah'ın büyüklüğünü kabul etmesi onun geçirmiş olduğu büyük değişimi göstermektedir. Meclâ'nın *"İnanmak ne güzel şey! İnsana nasıl huzur ve sükûn veriyor!"(s.146)* sözleri geçirdiği değişimin en güçlü delilidir.

Suat Derviş'in *Emine* romanında ailelerin çocuklarına daha küçük yaşta uyumadan önce Allah'a dua etmeyi öğrettiği belirtilmektedir. Yetimhanede kalan çocukların ise bir ailesi olmadığından bundan mahrum kaldığı ifade edilmiştir. Romanda yetimhanede kalan çocukların Allah'ın ismini sadece derslerde duyduğunu bundan dolayı da bu çocuklardaki Allah fikrinin daha belirsiz olduğu dile getirilmiştir. (s.9) Böylelikle her konuda eksik kalan kimsesiz çocukların inanç konusunda da eksik

kalmaları eleştirilmiştir. Romanda Allah inancının çocuklara küçük yaşta öğretilmesinin savunulması Allah inancına verilen önemle ilgilidir.

İncelediğimiz romanlarda Allah inancıyla ilgili olumsuz ifadelerin de yer aldığı görülmektedir. Roman kahramanları yer yer karşılaştıkları olumsuz durumlardan kurtulamamıştır. Bu durumdan kurtulmak için Allah'tan yardım beklemiş ve bekledikleri bu yardımı göremeyince de Allah'a isyan etme yoluna gitmişlerdir. Nitekim Nezihe Muhittin'in *Benliğim Benimdir* romanında Zeynep'in hikâyesinde bu husus görülmektedir. Roman kahramanı Zeynep, daha küçük yaşta annesi ve babası tarafından esir tacirlerine satılan bir Çerkez kızıdır. İstanbul'a geldikten sonra Nusretullah Paşa'ya satılmış ve onun malı olmuştur. Nusretullah Paşa kısa süre içinde Zeynep'e sahip olmak istemiş ve buna karşı çıkan oğlu Ferruh'u sürgüne göndertmiştir. Neticede Zeynep, Nusretullah Paşa'dan kurtulmak için Allah'a sığınıp ondan yardım istemiş; ancak Nusretullah Paşa'dan kurtulamayınca Allah'a isyan etmiştir. (s.43) Zeynep'in isyan noktasına gitmesinde temel neden Zeynep'in tüm hayatı boyunca olumsuzluklarla karşılaşmış olmasıdır. Bununla birlikte bazı roman kahramanları bütün olumsuzluklara tevekkülle sabır gösterirken Zeynep'in isyan etmiş olması onun Allah inancının zayıf olması ile ilgilidir.

Etem İzzet'in *Aşk Güneşi* romanında kahramanların Allah'a karşı isyanı birkaç yerde dile getirilmiştir. Örneğin Hasan'ın alayı evin önünden geçince Hamra da onu görmek ümidiyle peşinden gitmiştir. Hamra'nın Hasan'ın peşinden gitmesine Hamra'nın üvey annesi çok kızmış ve Hamra, Hasan'ı görüp eve döndüğünde üvey annesi onu eve almamıştır. Sokakta kalan Hamra *"-Allah'ım bu zulmün ne" (s.32)* diye yakınmaktadır. Yazara göre *"Bu bir yalvarış değil, rıhtım üstünde: - Yarabbim bana acı… Diyen bahtsız yaradılışın kini, nefreti, isyanıdır."(s.32)* Hamra'nın bir anda isyan boyutuna gelmesi hem Hasan'dan ayrı kalması hem de üvey annesi tarafından sokağa atılmasından kaynaklanır. Yazar *"Allah yapısından Allaha bu tuğyanı ulaştıran kine hürmet edelim"(s.32)* derken bu ayrıntıya vurgu yapmaktadır. Böylece kahramanının içinde bulunduğu ruh haline dayanarak onu bir nebze de olsa masum göstermeye çalışmaktadır. Ancak Hamra'nın isyanı bu kadarla kalmamaktadır. Nitekim Hamra Düzce'ye geldikten sonra Hasan'ın dönüşünü beklemiştir. Günler

geçmesine rağmen Hasan dönmeyince Hamra ümitsizliğe düşmüştür. Hasan'ın öldüğüne kanaat getiren Hamra *"Sen ki insanlara günah yazarsın. Senin bu büyük günahını kim yazacak? Kim Hasanı geriye, bana, benim kollarım arasına verecek? Ne diye ona kıydın?. Nasıl yüreğin sızlamadan onu bir avuç kara toprağa kurban verdin?"(s.105)* sözleriyle Allah'a isyan etmiştir. Biraz daha da ileri giden Hamra *"Toprağın da ayrı bir Allah'ı mı var?. O böyle, kulların en iyisini, en güzelini, en fedakârını seçip senden baç mı alıyor?."(s.105)* diyerek bu kez şirke düşmüştür. Hamra'nın romanda yer alan tüm bu ifadeleri zayıf bir Allah inancının sonucudur.

M. Reşat Nalbandoğlu'nun *Başım Dönüyor* adlı romanında romanın başkahramanı Selimoğlu Reşit'tir. Reşit'in kız kardeşi Ayhan da tıpkı ağabeyi gibi psikolojik sorunlar yaşamaktadır. Bu sorunların üstesinden gelemeyen Ayhan bir akşam balkondan atlayarak intihar etmiştir. Ayhan intihar ettiği akşam *"Sen eğer varsan bu uğursuz karayı, oluş zincirine bir lânet halkası gibi takmamalıydın."(s.58)* ifadelerini kullanmıştır. Bu ifadelerden hareketle denebilir ki Ayhan Allah'ın varlığı konusunda bir şüphe içerisindedir. Bununla beraber varlığını kabul ettiği anda bile Ayhan'da bir isyan hâli vardır. Ayhan'ın intihar etmeden önce kullandığı ifadeler insanı isyana götürecek ifadelerdir : *"Sen de merhamet yok mu Rabbim?. İki yumruğum gibi küçücük başıma, niye bu kadar ağır bir taşla vuruyorsun? Ben insan oldumsa, canavar olmadım ya.. Anam beni doğurduysa, aç bir kurt gibi kendi ciğerimi kendim yiyeyim diye doğurmadı ya.. Niye bana, kendi kendimi yidiriyorsun?"(s.58)* Romandan anladığımız kadarıyla Ayhan iyi bir insandır. Roman boyunca onun hiçbir kötülüğü veya olumsuz özelliği dile getirilmemiştir. Bilakis fazla kırılgan ve içine dönük bir karakterdir. Onu isyana götüren şey onun geçirdiği ruhi bunalımdır. Nitekim bu bunalımdan bir türlü kurtulamadığı için de intihar etmiştir.

İncelediğimiz eserler arasında Allah'ın varlığının sorgulandığı veya birliğine şüphe düşürecek ifadelerin kullanıldığı başka romanlar da mevcuttur. Bu romanlarda kahramanlar bu ifadeleri ile Allah'a şirk koşmaktadır. Örneğin Peyami Safa'nın *Dokuzuncu Hariciye Koğuşu* romanında hasta genç kaldığı dokuzuncu hariciye koğuşunun duvarlarını şöyle tasvir etmektedir: *"Şuurları varmış gibi duruyorlar ve her an büyük bir felâket yapmaya hazırlandıkları halde, avlarının korkusiyle eğlenmek*

için maksatlarının icrasını tehir ediyormuş gibi duruyorlar, Allah gibi kuvvetini göstermeden kuvvetli duruyorlar" (s.96) İslâm inancına göre herhangi bir varlığın Allah'a benzetilmesi doğru değildir. Bu bakımdan hasta gencin bu ifadeleri dini açıdan sakıncalıdır.

Etem İzzet Benice'nin *Beş Hasta Var* romanında roman kahramanı Belkiys ömrünün son demlerinde Göksu Deresi'ne giderek oradaki manzaraya hayran kalmıştır. Bu manzara karşısında *"Eğer varsa, Allah bütün ressamlarını ve beğendiği en çok renkleri muhakkak ki oraya göndermiş bu gurubu, bu manzarayı, bu resmi onlardan istemiş"(s.377)* ifadelerini kullanan Belkiys bir ikilem içerisindedir. Daha önce *"Ooh Allahım sana ne kadar muhtacım"(s.333)* diyerek hastalığı için Allah'tan medet uman Belkiys artık Allah'ın varlığından şüpheyle bahsetmektedir. Ömrünün hiçbir devresinde dini bir hassasiyet duymayan Belkiys'in bu tür gelgitler yaşaması doğaldır. Bu nedenle zor durumlarda Allah'a sığınan Belkiys diğer zamanlarda Allah'ın varlığına şüphe ile yaklaşmaktadır. Aslında bu ruh hâli sadece Belkiys için geçerli değildir. Romana göre bu ruh hali o dönemde toplumun büyük bir kısmına sirayet etmiş bir hastalıktır. *"Bütün günahlar yalnız bu beş hastanın başına mı kopuyor? Cemiyetin bunda hiç suçu yok mu? Cemiyet hasta değil mi, insanlığın hastalığı yok mu?.."(s.379)* diyen yazar tek suçlu olarak Belkis'i veya diğer roman kahramanlarını görmemektedir. Yazara göre "cemiyet" yani toplumun kendisi hastadır. Romanda bu hastalığın hayatın bütün alanlarını sardığı şöyle anlatılmaktadır: *Ruhlarda hastalık var. İllet vicdanlarda, mikroplar insan ahlakı, onun fazileti, onun feragati, onun hüvviyeti üzerine birer ur gibi açıp büyüyorlar. Aile hasta. Kalpler hasta… Ve… hayat bütün bu hastalıkların zehirli mikroplarını salyalı dişlerinin arasında besleyen bir kaynak! Hastalığa hangi tarafından bakılsa tek hasta yalnız o gözüküyor:"(s.379)* Romanda tek hasta olarak değerlendirilen şey "hayat"tan başkası değildir. Bununla birlikte hayatın hasta ettiği beş kahraman bulunur ve bunlar romanda birer semboldür.

Romanda beş hastadan ilki Belkiys'dir. Belkiys Cahit'le büyük bir aşk yaşayıp evlilik hayalleri kurarken Abuk Başa Cafer adlı Mısırlı bir paşanın dikkatini çekmiştir. Paşa servetini ve nüfuzunu kullanarak Belkiys'e zorla nikâh kıydırmış ve sevgilisi

Cahit'i de sürgüne göndermiştir. Bir müddet Cahit'in yasını tutan Belkiys Paşa'dan intikam almak için onu başka erkeklerle aldatmış böylece gününü gün etmiştir. Belkiys önceleri üst kesimden erkeklerle beraber olurken güzelliğini yitirdikçe sıradan bir sokak fahişesine dönüşmüştür. Frengi hastalığını da burada kapmıştır. Hastalardan ikincisi Abuk Başa Cafer'dir. Abuk Başa Cafer servetiyle her şeye sahip olabileceğini düşünmektedir. Sırf bu yüzden iki genci ayırarak onlara büyük kötülük etmiştir. Üçüncü hasta Paşa'nın sağ kolu Nedim Bey Nazmi'dir. O da her türlü kötülüğü yapabilecek bir dalkavuktur. Diğer hastalar ise Nafia Nazırı Hayati Bey ve Hariciye Nazırı Rıdvan Bey'dir. Bu iki bakan da sırf Belkiys'e sahip olmak için Belkiys'in Cahit'ten sonra sevdiği ikinci erkek olan Nusret'i ondan uzaklaştırmak için Bağdat'a tayin etmişlerdir. Nitekim Nusret gittikten sonra Belkiys son koruyucusunu da yitirerek sokak kadını olmuştur. Belkiys frengi olduğunu öğrenince kendisine kötülük eden bu dört kişiden intikam almak için bu dört kişiyi ısırarak onlara da hastalığı bulaştırmıştır. Böylece hasta sayısı beşe çıkmıştır. Yukarıda da belirtildiği gibi aslında bu beş hasta birer semboldür. Her biri toplumun farklı kesiminden olan bu kişiler yaşadıkları topluma zarar vermekten başka bir işe yaramazlar. Denilebilir ki bunların içinde en masumu yine Belkiys'dir. Ancak o da yaptığı hataların bedelini ağır bir hastalık sonucu ölerek ödemiştir. Yazar bu beş hastanın ölmesiyle toplumun hastalıktan kurtulamayacağını düşünür. Çünkü hasta olan sadece bu beş şahıs değil bütün toplumdur. Nitekim Selim İleri de romanın başına koyduğu "Hasta Cemiyet" adlı yazısında tam da bu noktaya dikkat çekmiştir.(s.7-9) Bu bakımdan böyle bir ortamda yaşayan Belkiys'in Allah'ın varlığından şüphe duyması biraz da roman kurgusundan kaynaklanmaktadır.

Güney Halim'in *Gökmen* romanında Samim sevdiği kadın olan Gökmen için şu ifadeleri kullanmıştır: *"Allah güzeldir, o da güzelleri sever, muhabbeti takdis eden Allâhım, beni mazur görsün, şu dakikada seni ben, ondan da çok seviyorum, o kâinatın hâlikî ise, sen sevginin hâlikisın. Mahlukuna azap çektirmek rahîm ve şefîk bir ilâheye yaraşır mı?"(s.129)* Samim bu ifadelerle bir nevi sevdiği kadına ilahi bir hüviyet kazandırır, yani onu Tanrılaştırarak Allah'a şirk koşar.

Aka Gündüz'ün *Ben Öldürmedim! Kokain* romanında da birkaç yerde Allah'a şirk koşma anlamına gelebilecek ifadeler kullanılmıştır. Örneğin romanın başkahramanı, İdil Hanım ile Mazhar Osman hakkında konuşurken *"-Mazhar Osman'ı çok severim. O, ne kafası kabadayı adamdır. Kırk Allah yakasına yapışsa gene fikirlerini, kanaatlerini açıkça söyler."(s.75)* ifadelerini kullanmıştır. Romanın diğer kahramanlarından biri olan İdil Hanım ise başkahramana olan bağlılığını anlatırken *"Sen bana iyi bak, sen beni iyi anla, sen bana Allah ol emi?"(s.129)* demektedir. Yine İdil Hanım kadınlar üzerine değerlendirme yaparken *"Sen biliyor musun ki kadınların, meb'us değil Allah olsalar gene eksik bir tarafları vardır."(s.133)* ifadelerini kullanmaktadır. İdil'in babası Ali Bey de çalıştığı kurumda muhasebecinin, İttihatçı olan Vehap Bey ile anlaşarak yolsuzluk yaptığını fark etmiş ve muhasebeciyi kovmuştur. Vehap bey Ali Bey'in yanına gelip muhasebeciyi korumak isteyince Ali Bey, *"Cemiyet erkânından değil ya, Allahın damadı olsan nafile. Paraları nasıl paylaştığınızı biliyorum."(s.160)* diyerek Vehap Bey'e karşılık vermiştir. Romanda geçen bu ifadeler İslâmî açıdan sakıncalıdır. Öte yandan bu tür ifadelerin romanda birkaç yerde geçmesi romanda olumsuz bir Allah inancının olduğunu göstermektedir.

Memduh Necati'nin *Dilek* romanında romanın kahramanlarından Gülsüm *"Bence her ferdin üç çeşit dileyişi olabilir: allahından, vicdanından, muhitinden…"(s.70)*diyerek Allah'tan, vicdanından ve çevresinden üç dilekte bulunacağını söylemektedir. Bunun üzerine Refik *"zaten biz; allahımızın, vicdanımızın ve muhitimizin kullarıyızdır"(s.70)* sözleri ile Gülsüm'e karşılık verir. Gülsüm'ün Allah dışında vicdanından ve toplumdan istekte bulunması masum kabul edilebilir; ancak Refik'in kendisini Allah'tan başka bir şeyin de kulu olarak görmesi İslâm inancına uymamaktadır. Burada Refik gerçek anlamda bir kulluğu kastetmemiş olabilir; ancak "vicdan" ve "muhit" kelimelerini "Allah" ile beraber kullanması cümleye bu anlamı katmaktadır.

Etem İzzet Benice'nin *On Yılın Romanı* adlı eserinde bir köylü, Muhtar Demirçavuş'a, Mustafa Kemal'i Yıldırım Ordusundan tanıdığını söylemiştir. Bu köylü Mustafa Kemal'in ne kadar büyük bir kumandan olduğunu anlatmak için *"Allah gibi*

bir kumandandır."(s.59) ifadelerini kullanmıştır. Burada Mustafa Kemal'in Allah'a benzetilmesi yine Mustafa Kemal'in büyüklüğünü göstermek içindir; ancak böyle bir benzetme dini açıdan sakıncalıdır.

Allah inancı ile ilgili olarak yukarıda da belirtildiği gibi romanlarda genellikle iki anlayış benimsenmiştir. Bunlardan ilki tam teslimiyet, ikincisi ise isyan duygularını barındırmaktadır. Bazı romanlarda ise hem teslimiyet hem de isyan duyguları bir arada işlenmiştir. Bunun en çarpıcı örneği Reşat Enis'in Gonk Vurdu romanıdır. Romanda Naciye annesi ve babasını kaybedince İstanbul'a teyzesinin yanına gitmiş; ancak onu da adresinde bulamamıştır. Çaresiz kalan Naciye sokakta otururken yanına gelen polise *"Allahtan başka, kimsem, hiç kimsem yok.." (s.168)* diye yanıt vermiştir. Naciye bu ifadeleri ile gerçek anlamda dünya üzerinde sahipsiz ve kimsesiz kaldığını anlatmak istemektedir. Bununla birlikte Naciye'nin bu güç durumunda Allah'a yöneldiği ve Allah'tan yardım beklediği de açıktır. Naciye'nin Allah'a inandığı ve Allah'ın varlığını sorgulamadığı kesindir. Çünkü sıkıştığında sadece Allah'a sığınmıştır. Bununla birlikte Naciye bir gün aç kalıp yemek yemek için lokantaya gittiğinde lokantada yemek kalmadığını öğrenince *"İlk defa, Allaha karşı isyan" (s.178)* etmiştir. Naciye'nin bu noktada isyanı aslında Naciye'nin çaresizliğinin göstergesidir. Zira Naciye anne ve babasını kaybetmiş, İstanbul'a gelmiş parasız bir şekilde ortada kalmıştır. Ne gidecek bir yeri ne de sığınacak kimsesi vardır. Karnını doyurabilmek için kötü yola düşmeyi bile göze aldığı bir noktada lokantada yemek bulamaması Naciye'yi yıkmış ve isyana sevk etmiştir. Bu bakımdan romanda Allah inancının bazen dine uygun bazen de olumsuz bir şekilde aktarıldığı görülmektedir.

Reşat Nuri Güntekin'in Yaprak Dökümü, romanında roman kahramanı Ali Rıza Bey *"İtikatsız bir adam"(s.12)* olarak tanıtılmasına rağmen *"'Yarabbi, sen çocuklarımı muhafaza et!' diye"(s.12)* dua etmekten geri duramamıştır. Kahramanın bu ruh hâli netice itibarı ile onun da Allah'ın varlığına inandığına bir işarettir. Ancak onun dindar bir karakter olmadığı kesindir ve bu durum romanda *"Kahvedeki tekaüt arkadaşlarından bazıları ibadette bir teselli keşfetmişlerdi. Ali Rıza Bey'in ibadeti oğlunu düşünmekti."(s.47)* cümleleri ile dile getirilmiştir. Bu bakımdan Ali Rıza Bey'in Allah'a dua etmiş olması tamamen çaresizlik sonucu daha güçlü bir varlığa

sığınma ihtiyacından kaynaklanmıştır. Ali Rıza Bey'in ibadet derecesinde oğlunu sevmesi ise onun maddeci yanını göstermektedir. O, bütün ilgisini somut bir varlığa yöneltmiştir.

İncelenen romanlarda Allah inancının farklı bakış açıları ile metinlere yansıdığı açıkça görülmektedir. Romanlardaki bu farklılığın temel nedeni işlenen konulardır. Aşk ve eğlence hayatı üzerine kurgulanmış romanlarda kahramanlar daha serbest bir hayat yaşadıklarından kahramanların dini bağları zayıftır. Bu bakımdan Allah'a iman veya teslimiyet konusunda bazı zaaflar gösterebilmektedirler. Öte yandan daha muhafazakâr çevrelerin anlatıldığı romanlarda kahramanların dini hassasiyet taşıdıkları görülmektedir. Romanlarda Allah inancı ile ilgili olumlu veya olumsuz bir üslup benimsenmesinin ikinci nedeni ise yazarların dünya görüşüdür. Romanlarda benimsenen üslup genellikle yazarın dünya görüşü ile paralellik göstermektedir.

2.1.2. Melekler

İslâmiyet inancına göre imanın şartlarından biri de meleklere inanmaktır. Melekler, Allah ile insan arasında iletişimi sağlayan ruhanî varlıklardır. Melek sözcüğü de "haberci, elçi" gibi anlamları ihtiva etmektedir.[209] Bununla birlikte meleklerin tek görevi insanlara ilahi emirleri bildirmek değildir. Meleklerin Allah'a secde etmek ve onun emirlerini yerine getirmek, peygambere salavat getirmek, insanlara dua etmek gibi görevleri de bulunur.[210] Azrâil, Mikâil, İsrâfil ve Cebrâil ise dört büyük melek olup onların görevleri daha farklıdır. Azrâil, insanların canını almakla; Mikâil insanlara rızık vermekle ve doğa işleri ile; İsrâfil, kıyamet gününü haber veren suru üflemekle; Cebrâil ise peygamberlere vahiy götürmekle görevlidir. Dört büyük melek dışında özel görevleri bulunan başka melekler de bulunur. İnsanların günah ve sevaplarını yazan ve "Kirâmen Kâtibîn" olarak anılan melekler ile insanları ölümden sonra sorgulayan Münker ve Nekir bu meleklerdendir.[211]

[209] Ali Erbaş, "Melek", **DİA,** Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2004, C.29, s.37.
[210] M. Sait Özervarlı, "Melek", **DİA,** Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2004, C.29, s.40.
[211] Ali Arslan Aydın, "Melekler ve İslâm Akîdesindeki Yeri", **Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi,** C.5, S.11, s.303-304.

Melek kavramı edebî açıdan da sıklıkla kullanılmış, bu kavram daha çok güzellik için bir benzetme unsuru olarak düşünülmüştür. Bazen de insanların iyiliğini veya saflığını ifade etmek için bu benzetmeden faydalanılmıştır. "Melek gibi bir insan" ifadesi dilimizde o kadar çok kullanılmıştır ki adeta bir deyim niteliği kazanmıştır. Bununla birlikte incelediğimiz romanlarda meleklere fazla değinilmemiştir. Meleklerin romanlarda fazla yer almamasının nedeni romanların konusunun dini bağlamdan uzak olmasıdır. Nitekim incelenen romanlarda daha çok aşk konusu, tarihi olaylar veya Kurtuluş Savaşı gibi dini bir söyleme ihtiyaç duymayan konular işlenmiştir. Melekler arasında özellikle de insanların ruhunu alan Azrail'in işlenmiş olması ise ölümün hayatın bir parçası olması ile ilgilidir.

Bilindiği üzere melek inancı İslâmiyet dışında diğer dinlerde de mevcuttur. Bununla birlikte ele alınan eserler İslâmî bir bakış açısı ile yazıldığından bu kavram İslâmiyet inancına uygun olarak kullanılmıştır. Bu nedenle melek konusu İslâmiyet başlığı altında değerlendirilmiştir.

Abdullah Ziya Kozanoğlu'nun *Savcı Bey* romanında Azrail'e yer verilmiştir. Roman kahramanı Bizans İmparatoru'nun oğlu Prens Manoel hem İrini'yi kaçırma hem de kardeşi Andronikos'u öldürme planı yapmıştır. Prens Manoel bu planını hayata geçirmek için Karlo Zenon adlı bir adamla para karşılığında anlaşmıştır. Nitekim Karlo Zenon İrini'yi kaçırmış, Zenon'un dört adamı da bir tabut içinde Prens Andronikos'u canlı bir şekilde Manoel'e götürmektedir. Ancak Zenon'un adamları daha tabutu Manoel'e ulaştıramadan Savcı Bey yetişip Andronikos'u kurtarmıştır. Savcı Bey'le Prens Manoel karşılaştıklarında Prens Manoel Andronikos'un kurtarıldığını bilmediğinden Savcı Bey'e *"-Kardeşim Andronikos ölmüştür"(s.98)* demiştir. Bunun üzerine Savcı Bey *"-Yazık ki, sizin ölmesini emrettiğiniz sırada Azrail Aleyhisselâm'ın başka işleri çıktığından şimdilik kardeşiniz yaşıyor"(s.98)* diyerek Prens Manoel'e cevap vermiştir. Savcı Bey'in bu mizahi cevabıyla Azrail'in can almak gibi korkutucu görevi daha sıcak bir şekilde verilmiştir.

Yine Abdullah Ziya Kozanoğlu'nun *Sarı Benizli Adam* romanında da Azrail'e yer verilmiştir. Romanda Sarı Batı (Sultan Mustafa) bir Türk'ü döven yaklaşık on Bizans askerine tek başına kafa tutmuştur. Askerler başta kendilerine kafa tutan bu

adamı ciddiye almamış; ancak bu adam birkaç tanesini kolay bir şekilde yenince geri kalanlar korkarak kaçmıştır. Romanda bu olay *"Hayatlarında hiçbir gün bu kadar cesur, bu kadar çevik ve zorlu adam görmediklerinden Azrail aleyhisselamla karşılaştık kaygısıyla tabanları yağlamışlardı"(s.20)* ifadeleri ile anlatılmıştır. Görüldüğü gibi burada da Azrail'in anılması onun görevi ile ilgilidir ve ölümü çağrıştırmaktadır.

Vâlâ Nurettin'in *Küçük İlanlar* romanında Ferit Kadri, sevdiği kadın Aliye'den ayrılınca Aliye'nin başka bir erkekle evlenmesine çok üzülmüştür. Bu üzüntü Ferit'in aklına intihar fikrini getirmiş ve Ferit intihar etmeye karar vermiştir. Ferit intihar etmek için çekmecesindeki tabancasını kullanmayı düşünmektedir. Ferit'in tabancasını "çelikten Azrail" olarak nitelendirmesi (s.20) tabancanın öldürme işlevinden kaynaklanmaktadır. Ferit, Azrail imgesi ile burada ölümü hatırlatmaktadır.

2.1.3. Kitaplar

İslâm inancına göre imanın diğer şartlarından biri kitaplara inanmaktır. İslâm inancında Tevrat, Zebur, İncil ve Kur'an-ı Kerim olmak üzere dört kutsal kitap bulunmaktadır. İslâmiyet'e göre bu dört kutsal kitap da haktır; ancak Kur'an-ı Kerim dışındakiler ya kısmen ya da tamamen tahrif edildiğinden hükmünü yitirmiştir. Kur'an-ı Kerim ise sonsuza kadar Allah'ın koruması altındadır. [212] Bilindiği üzere dinler birbirinin devamı niteliğinde olup İslâmiyet kendinden önceki dinleri tamamlamaktadır. Bu açıdan bakıldığında Kur'an-ı Kerim diğer kutsal kitaplarla benzerlikler göstermekte, bazı konularda güncellemeler yapmakta veya diğer kitapların tahrif olan kısımlarını tamamlamaktadır.[213] İslâm inancında son kutsal kitap olarak kabul edilen Kur'an-ı Kerim bu yönüyle bütün insanlığa rehber olarak gönderilmiştir.

Kur'an-ı Kerim'in kökeni hakkında araştırmacılar iki farklı görüş ileri sürmüştür. Birinci gruptaki âlimler sözcüğün hemzesiz "el-kurân" sözcüğünden geldiğini iddia etmiştir. İkinci ve yaygın görüşe göre ise sözcüğün kökü "okumak"

[212] Kemal Edip Kürkçüoğlu, "Kur'an-ı Kerim", **Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi,** C.3, S.2-3, s.70.
[213] Osman Kara, "Kur'an'ın Kutsal Kitaplarla İlişkisi", **Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,** C.2, S.4, s.149-150.

anlamına gelen "kara'e"dir. Kaynakların verdiği bilgiye göre Kur'an-ı Kerim 610 yılından itibaren vahiy yoluyla Hz. Muhammed'e indirilmiştir. Peygamber Efendi'miz henüz sağken inen ayetleri yazıya geçirtmiş onun vefatıyla Hz. Ebubekir tarafından bütün ayetler bir araya getirilmiştir. Hz. Osman döneminde ise lehçe farklılıklarının ve surelerin sıralanışındaki farklılıkların önüne geçilmesi için Kureyş lehçesi esas alınarak tanzim yapılmış diğer şahsi nüshalar imha edilmiştir.[214]

İncelediğimiz romanlarda kutsal kitaplar arasında daha çok Kur'an-ı Kerim'den bahsedilmiş, diğer kitaplara pek yer verilmemiştir. Ayrıca diğer kutsal kitaplar İslâmiyet başlığı altında değil, ait olduğu dinin ele alındığı bölümde incelenmiştir. Ele alınan romanlarda Kur'an-ı Kerim konusu farklı biçimlerde işlenmiştir. Nitekim bu romanlarda bazen ayet adları anılmakta bazen de Kur'an-ı Kerim'in kendisinden bahsedilmektedir.

Yaşar Nabi Nayır'ın *Bir Kadın Söylüyor* romanında Kur'an-ı Kerim'den bahsedilmiştir. Romanda Selma'nın babası hastalanınca Selma dayısının yanına gönderilmiştir. Selma döndüğünde babası ölmüştür. Selma o dönemde henüz dokuz yaşında bir çocuk olduğu için babasının öldüğü kendisine söylenmemiştir. Küçük bir çocuk olmasına rağmen Selma babasının öldüğünü evdeki değişiklikten anlamıştır. Selma *"Ve annem her akşam ikindiden sonra aptes alarak Kuran okuyordu"(s.11)* diyerek evdeki bu değişimi anlatmıştır. Selma annesinin düzenli olarak Kur'an-ı Kerim okumasının ve evdeki sessizliğin babasının ölümünden kaynaklandığını bilmektedir.

Reşat Enis'in *Kanun Namına* romanında Kur'an-ı Kerim ile ilgili ifadelere üç yerde rastlanmaktadır. Romanın ilk sayfalarında Mebrure'nin anneannesi vefat edince Mebrure ve annesi bir süreliğine babasının kaymakamlık yaptığı kasabadan ayrılarak anneannesinin evine gitmiştir. Mebrure ve annesi gece gök gürültüsünden korkup aşağıya inmişlerdir. Mebrure aşağıda gördüğü manzarayı *"Büyük babam şal hırkasını giymiş, gözlüğünü takmış, bir köşede Kur'an okuyordu.."(s.6)* sözleri ile anlatmıştır. Romanın ilerleyen bölümlerinde ise Mebrure babasını kaybetmiştir. Bunun üzerine

[214] Abdülhamit Birışık, "Kur'an", **DİA,** Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2002, C.26, s.383-386.

Mebrure yanına hizmetçileri Pervin'i de alarak babasının mezarına gitmiştir. Mebrure bir müddet burada ağladıktan sonra havanın kararmasıyla babasının ruhuna bir Fatiha okuyarak mezarlıktan ayrılmıştır.(s.67) Son olarak Meliha gayrı meşru bir çocuk düşürünce ölmüştür. Bunun üzerine büyükannesi Meliha'nın başında Kur'an-ı Kerim okumuştur.(s.102-103)

Romanda ciddi bir ahlaki çöküntü ele alınmıştır. Mebrure'nin annesi Nebile Hanım kocasını sürekli aldatan bir kadındır. Doktor Sadrettin ile aşk yaşamaya başlayan Nebile Hanım, Doktor Sadrettin'e yardım ederek kocasını öldürmüş ve Doktor Sadrettin ile evlenmiştir. Mebure de İstanbul'da Meliha ile tanıştıktan sonra yavaş yavaş uçuruma yuvarlanmaya başlamıştır. Öyle ki Doktor Sadrettin ile aşk yaşayabilmek için Doktor Sadrettin'in annesini öldürmesine seyirci kalmıştır. Romanda bu felaketler arasında dini bir sembol olan Kur'an-ı Kerim'in dikkatle anıldığı gözlemlenmektedir. Nitekim Kur'an-ı Kerim ile ilgili ifadelerin geçtiği ilk kısımda Kur'an-ı Kerim okuyan kişi Mebrure'nin dedesidir. Romanın başında değinilen bu kahramanın ahlaki açıdan hiçbir problemi yoktur. İkinci kısım da ise Fatiha okuyan Mebrure'dir; ancak Mebrure de bu bölüme kadar henüz saf ve iyi niyetli bir karakter olarak anlatılmaktadır. Meliha'nın ölümü üzerine Kur'an-ı Kerim okuyan kişi ise Meliha'nın büyükannesidir. Her ne kadar Meliha'nın ölümü ahlaki bir çöküntünün sonunda olsa da başında Kur'an-ı Kerim okuyan büyükannesi kendi halinde ve hiçbir olumsuzluğundan bahsedilmeyen bir kadındır. Romanda Kur'an-ı Kerim okuyan kişilerin özellikle olumsuz bir karakter olmamasına dikkat edildiği görülmektedir.

Reşat Enis'in *Gonk Vurdu* romanında Ömer iş bulmak için Telgraf gazetesine gittiğinde *" 'Felek Burhaneddin', Girit'li ağzile Kur'an okuyor[dur]…" (s.82)* Bir gece de Ömer karısı Naciye'nin defterini karıştırırken karşı evde Sadık Efendi hatim indirmek için Kur'an-ı Kerim okuyordur. (s.143) Bu iki olayda da asıl anlatılmak istenen Ömer'in o an yaptığı şeydir. Ömer bu işlerini yaparken romanda daha önce adı hiç geçmemiş kahramanların yer alması ve dini bir ibadetle okuyucunun karşısına çıkması romana dönemin sosyal yapısını katma kaygısındandır. Çünkü romanın geçtiği dönemde kenar mahallelerde karşılaşılan manzaralar tam da bunlardır.

Romanın ilerleyen bölümlerine Kur'an-ı Kerim'den tekrar söz edilmiştir. Naciye sokakta kimsesiz kalınca bir adam gelip koluna girerek onunla gönül eğlendirmek istemiştir. Bu adam bu sırada Darvin'in evrim teorisinden bahsetmiş ve insanın maymundan evrimleştiğini anlatmaya başlamıştır. Bu adam Kuran-ı Kerim'de de bu olaydan söz edildiğinden bahsederek Naciye'ye şunları anlatmıştır: *"-Kur'an-ı Kerim'in bilmem hangi sahifesinde bir âyet vardır…(…) İşte o âyetin bir yerinde denir ki: 'Haktaalâ, tuğyan eden asî kullarına buğz gösterdi, onları tedibe karar verdi: Maymun olun! Dedi. Cümlesi, bir anda Maymun oldular.' "(s.176)* Naciye'nin sokakta karşılaştığı bu adamın bahsettiği ayet *"Şüphesiz siz, içinizden Cumartesi yasağını çiğneyenleri bilirsiniz. Biz onlara, 'Aşağılık maymunlar olun.' demiştik."*[215] ayetini hatırlatmaktadır. Zira bu ayette de maymuna çevrilen insanlardan bahsedilmektedir.[216] Ancak bu ayette evrimden ziyade cezalandırma sonucu maymun olan insanlar söz konusudur. Bununla birlikte romanda kadınlarla gönül eğlendiren sarhoş bir adamın evrim teorisinden ve ayetlerden bahsetmesi son derece ilginçtir. Bu noktada romanda bir mesaj verme kaygısı güdüldüğü hissedilmektedir.

Yine aynı romanda Naciye arkadaşı Suzan'a gönderdiği bir mektupta karşı komşularının her akşam Kur'an-ı Kerim okuduğunu ve kendisinin de bu durumdan çok memnun olduğunu ve çok etkilendiğini söylemektedir. (s.231) Naciye, çaresizlikten kötü yola düşmüş; ancak bir gün çocukluk arkadaşı Ömer'e rastlayınca Ömer onu kötü yoldan kurtarmış ve onunla evlenmiştir. Mahallelinin bir türlü hazmedemediği bu olay karşısında Naciye çareyi bütün vaktini evde oturarak geçirmekte bulmuştur. Bu noktada akşam dinlediği Kur'an-ı Kerim'in Naciye üzerinde etki bırakması Naciye'nin ısrarla geçmişinden kurtulma isteğindendir. Ancak Naciye geçmişinden ne kadar kaçsa da bir türlü kurtulamamıştır.

Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın *Şeytan İşi* romanında dul ve kimsesiz bir kadın olan Hayriye Hanım'ın başından geçen olaylar anlatılmıştır. Hayriye Hanım'a ölen kocasından miras kalmış ve Hayriye Hanım servetini evinde saklamaktadır. Aldığı

[215] **Kur'an-ı Kerim Meali,** (Haz. Halil Altuntaş, Muzaffer Şahin), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 12. Baskı, Ankara 2011, s.13.

[216] A'râf Sûresinde de "Yasaklandıkları şeylerden vazgeçmeye yanaşmayınca da onlara 'aşağılık maymunlar olun' dedik." denilerek yine aynı olay hatırlatılmıştır. (Bk. **Kur'an-ı Kerim,** A'râf Sûresi, 7/166.)

tehdit mektupları yüzünden korkuya kapılan Hayriye Hanım hırsızların gelip her şeyini çalacağını ve kendisini öldüreceğini düşünmektedir. Hayriye Hanım'ı üzen bir başka şey de yalnız yaşadığı için *"Ruh teslim ederken başında kur'an okuyacak, ağzına zemzem akıtacak kimse[nin]"(s.47)* olmamasıdır. Denebilir ki Hayriye Hanım bir taraftan malı için korkmakta diğer taraftan ahiretini düşünerek son nefesini Kur'an-ı Kerim dinleyerek vermeyi istemektedir.

Aka Gündüz'ün *Çapkın Kız* romanında Çapkın Kız, Fatma Bacı'ya ölen iki eşi ve oğlu için Yasin okuyup okumadığını sormuştur. Fatma Bacı kocalarının ve oğlunun savaşta öldüğünü hatırlatmak için savaşta çok sayıda Türk'ün öldüğünü söyleyerek bunlara Yasin okumaya zaman yetmeyeceğini söylemiştir. (s.10) Bu sözleri ile Fatma Bacı, savaşta ölen herkes için aynı acıyı duyduğunu ve hepsinin aynı konumda olduğunu ifade etmeye çalışmıştır. Şüphesiz ki o da her Türk kadını gibi savaşta ağır bir bedel ödemiştir. Ancak onun ödediği bedel biraz daha büyüktür. Çünkü o ilk kocasını kaybettikten sonra ikinci kocasını da savaşta kaybetmiştir. Üstüne bir de oğlu eklenince kaybedecek kimsesi kalmamıştır. Bundan dolayı hangi birine Yasin okuyayım diye Çapkın Kız'a karşılık vermiştir.

Suat Derviş'in *Emine* romanında Emine ahretlik olarak kaldığı evden kovulunca komiser tarafından İstanbul'a gönderilmiştir. Emine burada komiserin kız kardeşinin yanında kalmaktadır. Emine kaldığı odanın penceresinden etrafı seyrederken yaşlı bir kadının evinde Kur'an-ı Kerim okuduğunu görmüştür. Bu ihtiyar kadın şehit olan oğlu için Yasin okumaktadır. (s.55) Romanın ilerleyen sayfalarında ise Doktor Cemil Şevket ölünce ihtiyar bir kadın cenazesinin yanında Kur'an-ı Kerim okumuştur. (s.114) Romanda Kur'an-ı Kerim'in özellikle ölüler için okunuyor olması çarpıcıdır. Oysaki Kur'an-ı Kerim'in asıl işlevi insanlara doğru yolu göstermektir. Romanda ölülere rahmet olarak okunması ve sadece bu işlevinin anılması toplumsal gerçeklikle yakından ilgilidir.

Mahmut Yesari'nin *Tipi Dindi* romanında romanın başkahramanı Macit babasının ölümünden sonra baba evine dönmüş ve kardeşlerine sahip çıkmaya karar vermiştir. Macit efkâr dağıtmak için bakkala gidip bir rakı almıştır. Onu gören iki mahalleli onun içki almasını yadırgayarak *"Oturup, rahmetlinin ruhuna bir gececik*

olsun 'Yasin' okusana"(s.48) diyerek kendi aralarında söylenmişlerdir. Onlara göre Macit'in ölen babasının ruhu için Kur'an-ı Kerim okuması gerekmektedir. Macit bunu yapmıyorsa bile en azından *"Kırkı çıkmadan rahmetlinin evi[ni], meyhaneye döndü[rmemelidir.]"(s.49)* Romanda bu ifadelerle aslında mahallelinin ikiyüzlülüğü anlatılmak istenmektedir. Nitekim dindar geçinen mahalleli Macit ve kardeşleri zor durumda kaldığında ellerindeki üç beş kuruş parayı almak için her şeyi yapmaktadır. Üstelik bunu yaparken dini kullanmayı da ihmal etmemektedir. Nitekim evin eşyalarını satın almak için eve gelenlerden biri *"Biz gaddar değiliz, hepimiz müslümanız, elhamdülillâh… Gördüğümüz eşyaların topuna otuz lira verelim."(s.99)* diyerek dini ticaretine alet etmeye çalışmıştır.

Mahmut Yesari'nin *Ölünün Gözleri* romanında ise dergâhtan bozma bir handa yaşayan yoksul insanların hayatı anlatılır. Kevser Hanım bu handa yaşayan yaşlı ve hasta bir kadındır. Komşusu Hilmi Beybaba, Sadık Efendi'den Kevser Hanım'ın durumunun kötü olduğunu öğrenince *"-İnna ve inna ileyhi raciun…"(s.180)* sözüyle karşılık vermiştir. Aslında bu söz ayet-i kerimedir ve doğrusu *"İnna Lillahi ve İnna İleyhi Raci'un"*[217]dur. Bir kişinin ölümü üzerine söylenen bu söz *"Biz şüphesiz (her şeyimizle) Allah'a aidiz ve şüphesiz O'na döneceğiz"*[218] anlamına gelmektedir. Hilmi Beybaba romanda sıklıkla içki masasında okurun karşısına çıkmaktadır. Böyle bir adamın ayet-i kerimeyi doğru söyleyememesi onun biraz da bu yönünü göstermek içindir.

Vâlâ Nurettin'in *Kardeş Katili* romanında Feride amcası Mehmet Ali Bey tarafından hipnotize edilerek kız kardeşi Reşide'yi öldürmüştür. Polis Hafiyesi Yılmaz Ali Bey, Mehmet Ali Bey'in kirli planını deşifre ederek Mehmet Ali Bey'i adalete teslim etmiştir. Masumiyeti ortaya çıkan Feride, *"Her sene, ramazanlarda, bütün selâtin camilerinde onun ruhuna hatimler"(s.75)* okutarak kardeşi Reşide'ye son görevini yapmaya çalışmıştır.

Yukarıdaki örneklerden de anlaşıldığı üzere incelenen romanlarda Kur'an-ı Kerim daha çok ölülerin ardından okunmaktadır. Romanlarda Kur'an-ı Kerim'in

[217] **Kur'an-ı Kerim,** Bakara Suresi, 2/156.
[218] **Kur'an-ı Kerim Meali,** (Haz. Halil Altuntaş, Muzaffer Şahin), s.29.

anlamı, önemi veya ayetlerin içeriği ile ilgili bilgilere pek yer verilmemiştir. Romanlarda bu tür ayrıntılara yer verilmemesinin temel nedeni romanların konusudur. Kur'an-ı Kerim de diğer dini ögeler gibi ya pek çok romanda hiç anılmamış ya da romanın kurgusunu tamamlamak üzere yüzeysel olarak anılmıştır. Böylece ele alınan kahraman veya çevrenin dini hassasiyetleri hakkında yeterli bilgi verildiği düşünülmüştür.

2.1.4. Peygamberler

İslâm inancına göre imanın şartlarından biri de peygamberlere inanmaktır. Peygamberler Allah'ın yeryüzündeki elçisi olup insanlara Allah'ın ilahi buyruklarını iletmektedir. Allah, kendisine peygamber gönderilmeyen hiç kimseye hesap sorulmayacağını kesin olarak belirtmiştir. Gönderilen peygamberlerin bir kısmının ismi Kur'an-ı Kerim'de yer almakla birlikte önemli bir kısmının ismi Kur'an-ı Kerim'de yer almaz. İlk peygamber Hz. Âdem'den son peygamber Hz. Muhammed'e kadar bütün peygamberler insanları doğru yola iletmekle yükümlüdür. Bu amaçla peygamberlerin mucize gösterme yeteneği bulunmaktadır.[219] Mucize gösterme yeteneği sadece peygamberlere has bir özelliktir. Bu özellik sayesinde gerçek peygamberler ile sahtekârlar birbirinden ayrılmaktadır.[220] Peygamberler nebi ve resul olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Kendisine kitap ve şeriat verilenlere resul, resullerin getirdiği kitaplarla insanları dine davet edenlere ise nebi denmiştir. Kaynaklar 313 resul ve 124000 nebi geldiğini belirtmektedir.[221]

İncelenen romanlarda peygamberler insanları doğru yola iletme, kötülükle mücadele etme ve mucize gösterme gibi özellikleri ile karşımıza çıkmaktadır.

[219] Yusuf Şevki Yavuz, "Peygamber", **DİA,** Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2007, C.34, s.257-258.
[220] Taftazânî, **Kelâm İlmi ve İslâm Akâidi (Şerhu'l-Akâid)** (Haz. Süleyman Uludağ), Dergâh Yayınları, 7. Baskı, İstanbul 2015, s.236-237.
[221] Cahit Eriş, **Kur'an'da İsimleri Geçen Peygamberler: Hayat Hikâyeleri ve Mucizeleri,** Gülhane Yayınları, 1. Basım, İstanbul 2014, s.29.

2.1.4.1. Hz. Âdem

Hz. Âdem ilk insan ve ilk peygamber olarak kabul edilir.[222] Hz. Havva ise ilk kadındır ve Hz. Âdem'e eş olarak yaratılmıştır. Hz. Âdem ve Hz. Havva şeytanın sözüne inanıp yasak meyveden yiyince cennetten çıkarılıp dünyaya gönderilmiştir. İnsanlık yeryüzünde Hz. Âdem ve Hz. Havva'dan çoğalmıştır.[223] İncelenen romanlarda peygamberler arasında en çok bahsi geçen kişi Hz. Âdem'dir. Hz. Âdem'in ilk insan olması, onun cennetten kovulması konunun geniş yer bulmasını sağlamıştır. Romanlarda daha çok Hz. Havva ile birlikte anılmış ve yasak meyve olayına gönderme yapılmıştır.

Selâmi İzzet Sedes'in *Külkedisi Evlendi* romanında Hz. Âdem ve Hz. Havva'dan bahsedilmiştir. Romanda Selim Naci bir elma alıp Hicran ile beraber yemeyi teklif etmiştir. Selim Naci bu durumu Âdem ile Havva'nın yasak meyveyi yemesine benzetmiştir. Ayrıca Selim Naci, bazı rivayetlerde Âdem ile Havva'nın elma değil portakal yediğini söylemiştir; ancak Hicran bunu mantıklı bulmamış, yenen meyvenin elma olduğunu söylemiştir.(s.52)

Reşat Enis'in Gonk Vurdu romanında Naciye, komşusu Taşhan'dan bahsederken *"Âdem babayla Havva kadını cennetten koğdurup sürgün ettiren Şeytan, onun yanında solda sıfır kalır…" (s.236)* ifadelerini kullanmıştır. Naciye'nin komşusu için bu ifadeleri kullanmasının nedeni Taşhan'ın Naciye'yi kandırıp evde kardeşi Osman'la yalnız bırakmasıdır. Eski bir hayat kadını olan Naciye, Ömer'le evlendikten sonra mazisini hatırlamamak için uzun bir süre evinden dahi çıkmamıştır. Lakin Taşhan'ın kurduğu tuzağa düşen Naciye o gece istemeden kocası Ömer'i aldatmıştır. Taşhan'ın yol açtığı bu ihanetten Naciye bir daha kendini kurtaramamış sonunda Ömer onu suçüstü yakalayarak terk etmiştir.

Selâmi İzzet Sedes'in *Küçük Hanım'ın Kısmeti* romanında da Hz. Âdem kıssasına değinilmiştir. Belma'nın şımarıklıklarına tahammül edemeyen Hidayet Bey nişanı bozup İstanbul'dan ayrılmıştır. Belma yaptıklarına pişman olmuş ve Hidayet

[222] Süleyman Hayri Bolay, "Âdem", **DİA,** Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 1988, C.1, s.358-359.
[223] Eriş, **Kur'an'da İsimleri Geçen Peygamberler: Hayat Hikâyeleri ve Mucizeleri,** s.53-56.

Bey'i geri kazanmak için ona Beyza adıyla mektuplar göndermeye başlamıştır. Mektuplar işe yaramış zamanla Hidayet Bey, Beyza adıyla bildiği Belma'dan hoşlanmaya başlamıştır. Nitekim bir mektubunda Hidayet Bey İzmir'den sıkıldığını anlatırken *"İlk yaratıldığı zaman, âdem de Cennette sıkılmış. Ben de bu Cennette ne yapayım yanımda sen olmadıktan sonra…"(s.141)* ifadelerini kullanmıştır. Hidayet Bey bu sözleri ile Hazreti Âdem'in cennette yaşadığına ve kendisine eş olarak Havva'nın yaratıldığına bir atıf yapmıştır. Kendisinin de cennette dahi olsa ancak bir eşle mutlu olabileceğini ima etmiştir.

Hz. Âdem kıssası Selâmi İzzet Sedes'in *Canım Ayşe* romanında da işlenmiştir. Romanın kahramanlarından Ayşe ile Kemal evlenince yanlarına Ayşe'nin babası Şefik Nuri Bey'i ve Fikriyar Kalfa'yı da alarak Mısır'a gitmişlerdir. Ayşe Mısır'ı çok sevip *"-Ayol burası cennet"(s.205)* deyince Fikriyar Kalfa *"-Tevekkeli değil Adem babamız kaçmış"(s.205)* diyerek Ayşe'ye karşılık vermiştir. Fikriyar Kalfa Mısır'ı sevmediğinden böyle bir karşılık vermiştir. Ancak Hz. Âdem'in cennetten kaçtığını iddia etmesi İslâm inancına uymamaktadır. Zira İslâm inancında Hz. Âdem cennetten kaçmamıştır, çıkarılmıştır.

2.1.4.2. Hz. Hûd

Hz. Hûd, Hz. Nûh'un soyundan gelen ve Ad kavmine gönderilen bir peygamberdir. Ad kavmi, putperestlikte ısrar edince büyük bir fırtına ile helak edilmiştir.[224] Edebî metinlerde Hz. Hûd ve Ad kavmi fazla yer almamaktadır. İncelenen romanlar arasında da sadece Selâmi İzzet Sedes'in *Küçük Hanım'ın Kısmeti* romanında Hz. Hûd'un ismi anılmıştır. Romanda Hidayet Bey'in göbek adı Hut'tur. Belma bu ismi beğenmeyince Hidayet Bey ona şöyle yanıt vermiştir: *"-Çirkin amma ne yapayım. Kabahat merhum amcamda. Malûmya göbek isimleri bir peygamber ismi olur. Amcam da, kimse koymuyor, orijinal olur diye ismimi Hut koymuş. Dördüncü peygamberin ismi: Adem, İdris, Nuh, Hut…"(s.24-25)* Romanda Hz. Hûd ile birlikte Hz. Âdem, Hz. İdris ve Hz. Nûh'un da adı anılmıştır.

[224] Ömer Faruk Harman, "Hûd", **DİA,** Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 1998, C.18, s.279-280.

2.1.4.3. Hz. Lût

Hz. Lût, Kur'an-ı Kerim'de adı geçen peygamberlerden biridir. Amcası Hz. İbrahim'den ayrılarak Sodom'a gitmiş ve burada tebliğ görevini yerine getirmeye çalışmıştır.[225] Zengin bir millet olan Sodom halkı refah içinde yaşarken eşcinselliğe yönelerek erkeklerle beraber olmaya başlamıştır. Hz. Lût'un bütün uyarılarına rağmen sapıklıklarına devam eden Sodom halkı Allah tarafından helak edilmiştir.[226] Edebî metinlerde de Hz. Lût'un kavminin içinde bulunduğu sapıklıktan bahsedilmektedir. Genellikle ahlaki çöküntünün ifadesi için Sodom ve Gomore şehirlerine gönderme yapılmaktadır.

Etem İzzet Benice'nin *Aşk Güneşi* romanında Hasan ile Hamra'nın başından geçen olaylar anlatılmıştır. Hasan kendisine babalık yapan adama ihanet etmemek için Feleknâz'ın cinsel ihtiraslarına karşılık vermemiştir. Bu noktada Hasan faziletli bir iş yaptığını düşünerek *"Ben Lûtun denî çocuklarından mıyım ki anadan gelen zinayı başüstü edeyim? Ben Âdemin isyan torunu muyum ki ihtiyar babam Azraille pençeleşirken genç karısının koynuna gireyim?."(s.37)* diyerek kendisini savunmuştur. Aslında Feleknâz'ın kocası Hasan'ın öz babası değildir. Ancak daha küçük yaşta Hasan'ı yanına alarak büyütmüştür. Bu esnada bu iyi kalpli adam ilk karısı ile evlidir. İlk karısı ölünce ikinci kez evlenmiş ve bu karısından Hamra dünyaya gelmiştir. Hamra'nın da annesi ölünce ihtiyar adam Feleknâz ile evlenmiştir. Feleknâz eski karılarına göre çok kötü bir insandır. Hem kocasına hem de Hamra ile Hasan'a her zaman nefret beslemiştir. Neticede kocası hastalanıp yatağa düşünce Feleknâz o sırada genç bir delikanlı olan Hasan'la beraber olmak istemiştir. Hasan Lût kavmine telmihte bulunarak böyle bir suç işlemeyeceğini söylemek istemiştir.

2.1.4.4. Hz. Ya'kûb ve Hz. Yûsuf

Hz. Yûsuf, Hz. Ya'kûb'un on iki oğlundan biridir. Hz. Yusuf rüyasında kardeşlerinin kendisine secde ettiğini görmüş, babası bu rüyasını kardeşlerine anlatmamasını aksi takdirde kardeşlerinin kendisine zarar verebileceğini söylemiştir.

[225] Ömer Faruk Harman, "Lût", **DİA,** Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2003, C.27, s.227-228.
[226] Eriş, **Kur'an'da İsimleri Geçen Peygamberler: Hayat Hikâyeleri ve Mucizeleri,** s.122-123.

Nitekim kardeşleri babalarının Hz. Yûsuf'a olan ilgisinden rahatsız olup onu ölüme terk etmiştir. Hz. Yûsuf, ölümden kurtulup kendisini bulanlar tarafından Mısır'a götürülmüştür. Mısır'da talihi değişen Hz. Yûsuf'un rüyası gerçek olmuş ve hem kardeşleri hem de Mısır halkı kendisine itaat etmiştir. Hz. Ya'kûp oğlunun sağ olduğunu öğrenmiş ve yıllarca hasretini çektiği oğluna kavuşmak üzere Mısır'a gitmiştir.[227] Hz. Yûsuf'un hikâyesi edebiyatta en çok ilgi gören dini anlatılardandır. Hz. Ya'kûp'un Hz. Yûsuf'a olan sevgisi, onun yokluğunda çektiği acılar, Hz. Yûsuf'un güzelliği, Züleyha'nın ona olan aşkı ve Hz. Yûsuf'un Mısır yönetiminde yükselip söz sahibi olması edebî metinlerde sıklıkla işlenmiştir.

Aka Gündüz'ün *Çapraz Delikanlı* romanında Perin, Okan'ı gördükten sonra ona büyük bir aşk ile bağlandığını anlatmaktadır. Perin, aşkının karşılıksız kalacağını düşünerek Okan'ı görmeden önce kör olmayı istediğini söylemektedir. *"Yakup, Yusuf'u kaybettikten sonra kör oldu."(s.26)* diyerek Okan'a olan aşkının büyüklüğünü anlatmaya çalışan Perin Hz. Yûsuf kıssasını hatırlatmaktadır. Perin, *"Bütün belde Zeliha kesildi ve ben aralarında bir firavunun cariyesi gibi en geride kaldım."(s.26)* diyerek kendisinin Okan konusunda hiç şansının olmadığını ifade etmektedir. Romanda Okan güzelliği ile Hz. Yûsuf'a benzetilmiştir. Beldenin üst zümre kadınları da Zeliha'ya benzetilerek onların da Okan'a hayran olduğu ifade edilmiştir. Okan bir müdürken Perrin daktilo işiyle uğraşan bir memurdur. Bundan dolayı Perin Okan'ın âşıkları arasında kendisini ancak bir cariye olarak konumlandırmaktadır. Bununla birlikte romanın sonunda Okan ile evlenen kişi Perin olmuştur.

2.1.4.5. Hz. Mûsâ

Kur'an-ı Kerim'de adı geçen peygamberlerden olan Hz. Mûsâ İsrailoğullarına gönderilmiş ve kendisine Tevrat indirilmiştir. Firavun'un, İsrailoğullarının erkek çocuklarını öldürmesinden dolayı annesi tarafından bir sala bırakılmış ve Firavun'un ailesi tarafından bulunmuştur. Bir süre Firavun'un sarayında kalan Hz. Mûsâ kaza sonucu bir Mısırlıyı öldürünce Mısır'dan kaçmış, daha sonra Mısır'a dönerek İsrailoğullarını Mısır'dan çıkarmıştır.[228] Hz. Mûsâ asası ile gösterdiği mucizelerle

[227] Ömer Faruk Harman, "Yûsuf", **DİA,** Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2013, C.44, s.1-4.
[228] Ömer Faruk Harman, "Mûsâ", **DİA,** Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2006, C.31, s.210-212.

bilinir. Hz. Mûsâ'nın asası dev bir yılan olup firavunun sarayını tehdit edince firavun İsrailoğularının Mısır'dan çıkmasına izin vermiştir. Yine Hz. Mûsâ Kızıldeniz'i elindeki asa sayesinde ikiye bölerek firavunun ordusundan kurtulmuştur.[229] Nitekim edebî metinlerde de Hz. Mûsâ daha çok mucizeleri ile anılmıştır.

Aka Gündüz'ün *Çapkın Kız* romanında Hz. Mûsâ'nın kavmi ile yaşadığı bir olaya yer verilmiştir. Hayret Bey'in İstanbul'u ziyaret etmesi ile Çapkın Kız ve arkadaşları onu alarak Büyükada'ya yemeğe götürmüşlerdir. Büyükada'ya indiklerinde Hayret Bey, *"Mısırdan göçedenler Turusinaya geldiler. Hemen ben Musa olayım da Ali Yaverden kuru soğan yerine lezzetli bir öğle yemeği isteyim." (s.110)* demiştir. Hayret Bey'in bu sözleri Hz. Musa ve kavminin başından geçen olaylara bir göndermedir. Hz. Musa'nın kavmine yemeleri için bıldırcın ve kudret helvası gönderilmiştir. [230] Ancak Hz. Musa'nın kavmi verilenlerle yetinmeyip Hz. Musa'ya Allah'tan başka yiyecekler de istemesini söylemişlerdir. [231] İstenilen bu yiyecekler arasında Hayret Bey'in de bahsettiği soğan da vardır. Lakin Hz. Musa'nın kavmi soğan ve sebze isterken Hayret Bey, soğan istemeyip güzel bir yemek istemektedir.

2.1.4.6. Hz. Dâvûd

Hz. Dâvud, İsrailoğullarına gönderilen bir peygamber ve kraldır. Kendisine Zebur adlı kutsal kitap gönderilmiştir. Sesinin güzel olduğu ve bu güzel sesiyle Zebur'u okuduğu bilinmektedir.[232] Edebiyatta da daha çok sesinin güzelliği ile konu olmuştur. Nitekim Aka Gündüz'ün *Çapraz Delikanlı* romanında Perin arkadaşı Nesrin'e yazdığı mektupta Okan'a âşık olduğunu söylemektedir. Perin, Okan'ın güzelliğini tarif etmenin imkânsız olduğunu anlatmak için şöyle demektedir: *"Onun taranmışla taranmamış arasında parlıyan saçlarının rengini tarif edebilsem, onun dudaklarını, çenesini ve nihayet bütün endamını; velev birkaç çizgi ile ifadeye muktedir olabilsem büyük Davut aleyhisselâmdan daha derin, daha kuvvetli ve daha*

[229] Eriş, **Kur'an'da İsimleri Geçen Peygamberler: Hayat Hikâyeleri ve Mucizeleri,** 217-219.
[230] **Kur'an-ı Kerim Meali,** (Haz. Halil Altuntaş, Muzaffer Şahin), s.11.
[231] **Kur'an-ı Kerim Meali,** (Haz. Halil Altuntaş, Muzaffer Şahin), s.12.
[232] Ömer Faruk Harman, "Dâvûd", **DİA,** Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 1994, C.9, s.21-22.

ebedî bir şair olurdum." (s.26) Perin'in bu noktada Hz. Dâvûd'un sesinin güzelliğine ve gürlüğüne bir gönderme yaptığı görülmektedir.

2.1.4.7. Hz. Muhammed

Hz. Muhammed, İslâmiyet'i yaymak üzere gönderilen son peygamberdir. 610 yılında Hira'da Cebrail vasıtasıyla kendisine ilk vahiy indirilmiştir.[233] "Oku" emriyle başlayan ilk vahiyden sonra Hz. Muhammed'e bir süre vahiy inmemiştir. İslâm âlimleri Hz. Muhammed'in bu üç yıllık dönemde peygamberliğe alıştırıldığını ifade etmektedir. Bu aradan sonra Hz. Muhammed'e tekrar vahiy gelmiş ve Hz. Muhammed tebliğ görevine başlamıştır. Önceleri Mekke'de az sayıda insan kendisine inanmış, Hicret'ten sonra Müslümanlık yayılmıştır.[234] Onun getirdiği emir ve yasaklar bütün insanlık için geçerli olmuştur. Müslümanlar arasında bütün peygamberler kutsal kabul edilmesine rağmen Hz. Muhammed özel bir yere sahiptir. Ona duyulan derin sevginin bir tezahürü olarak edebiyattan musikiye farklı sanat dallarında adına yüzlerce eser yazılmıştır. Bununla birlikte incelen romanlarda Hz. Muhammed ile ilgili ögeler son derece azdır. Bunun nedeni ise romanlarda işlenen konuların dini bağlamdan uzak olmasıdır.

Muharrem Zeki Korgunal'ın *Üç Yol Cengi* romanında Hz. Hasan, kardeşleri Hz. Hüseyin ve Muhammed Hanefi ile ava çıkmıştır. Yolun üçe ayrılması ile üç kardeş birbirinden ayrılmış ve her biri zorlu bir maceraya atılmıştır. Bu maceralardan ilk kurtulan Hz. Hasan olmuştur. Hz. Hasan birçok tehlikeli mücadeleye girip zafer kazandıktan sonra Sahabe Abdullah Yemeni ile Medine'ye döndüğünde *"Hazreti Peygamber, sabah namazını kıldırmış, ashabına nasihat ediyordu[r]."(s.24)* Torunu Hz. Hasan'ın döndüğünü duyan Peygamber Efendimiz sevinçle torununu karşılamaya çıkmıştır. (s.24)

[233] Mustafa Fayda, "Muhammed", **DİA,** Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2005, C.30, s.410.
[234] Muhammed Hamidullah, **İslâm Tarihine Giriş,** (Çev. Ruhi Özcan, Redaksiyon ve Yayına Hazırlık Vecdi Akyüz), Beyan Yayınları, İstanbul 2007, s.55-59.

2.1.4.8. Hz. Hızır ve Peygamberlerle İlgili Diğer İfadeler

Romanlarda peygamberlerin yanı sıra Hz. Hızır'ın da anıldığı görülmektedir. İslâm âlimleri arasında konumu tartışmalı olan Hz. Hızır'ın nebî, velî veya melek olarak değerlendirildiği görülmektedir. Bununla birlikte kelâm, tevsir ve hadis âlimlerinin büyük bir kısmı Hz. Hızır'ın nebî olduğunu düşünmektedir.[235] Hz. Hızır edebiyatta da başı darda olanların yardımına yetişen bir veli olarak tasvir edilmiş ve kendisinden sıklıkla bahsedilmiştir.

Etem İzzet Benice'nin *Aşk Güneşi* romanında Hamra'nın üvey annesi Feleknâz kendi aşkına karşılık vermeyip de Hamra'yı seven Hasan'ı evden kovmuştur. Hasan da Feleknâz'ın yüzünü görmemek için izinli olarak ayrıldığı bölüğüne geri dönmüştür. Ertesi gün Hamra dışarıyı seyrederken Hasan'ın bölüğünün geçtiğini fark etmiştir. Askerlerin arasında Hasan da vardır ve bu esnada Hasan atından düşmüştür. Hamra bu manzarayı görünce *"Gitmek, bir hızır gibi yetişmek, onu yuvarlandığı karlı, çamurlu sokak taşları üzerinden kaldırmak, bir kuş hafifliğiyle kollarının arasına alıp sıcak yatağına getirmek"(s.23)* için can atmaktadır. Romanda Hamra'nın Hasan'ın yardımına koşması Hızır'a benzetilmiş ve Hz. Hızır'ın yardıma ihtiyacı olan insanlara yardım etmesine telmihte bulunulmuştur.

Mahmut Yesari'nin *Kalbimin Suçu* romanında Zahit Efendi, görüşmek üzere gittiği Sabri Efendi'nin evinde rahat konuşmayacaklarını anlayınca dışarı çıkmayı teklif etmiştir. Sabri Efendi, bu teklife pek memnun olmasına rağmen eşinden çekindiği için biraz gönülsüz davranmıştır. Sabri Efendi, Zahit Efendi'nin verdiği bir lirayı hatırlamış ve eğer o bir liranın yarısını eve bırakırsa rahat çıkabileceğini düşünmüştür. Sabri Efendi sevinçle *"-Hızır gibi imdada yetiştin, Zahit'ciğim!"(s.37)* diyerek aklına gelen fikri arkadaşına söylemiştir. Zahit Efendi, bu durum karşısında Sabri Efendi'ye karısına vermesi için yarım lira daha vermiş ve bir liranın onda kalmasını söylemiştir. Zahit Efendi'nin arkadaşına karşı bu kadar cömert davranması boşuna değildir. Zahit Efendi, Necil Sabit'i bulması için arkadaşı Sabri Efendi'den yardım istemiş ve bu bir lirayı buna mukabil vermiştir. Zahit Efendi, Necil Sabit'i

[235] İlyas Çelebi, "Hızır", **DİA,** Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 1998, C.17, s.407.

bulduğunda bu zararını fazlasıyla telafi edeceğini düşündüğünden arkadaşı Sabri Efendi'ye cömert davranmış ve arkadaşı da bu cömertliğinden dolayı onu Hz. Hızır'a benzetmiştir.

Vâlâ Nurettin'in *Küçük İlanlar* romanında Didar, başka bir erkekten hamile kalıp ortada kalınca Ferit Kadri onunla evlenmeyi kabul etmiş ve böylece Didar'ı ailesinin karşısında zor durumda kalmaktan kurtarmıştır. Bu nedenle Didar, Ferit'in Hızır gibi yetişip kendisini bu zor durumdan kurtardığını düşünmektedir. (s.212) Didar'ın Ferit'i Hızır'a benzetmesi Ferit'in ona yaptığı büyük iyilikten dolayıdır.

Aka Gündüz'ün *Çapkın Kız* romanında Çapkın Kız son zamanlarda bütün vaktini yoksul kadınlar için kurduğu Emek evinde geçirmektedir. Çapkın Kız Emek evinde bulunduğu bir gün iki kızla Aksaray'ı dolaşmaya çıkmıştır. Çapkın Kız kızları evlerine bıraktıktan sonra burada bir kahvehanede oturmuştur. Kahvehanedekiler önce onun Çapkın Kız olduğunu anlayamamıştır. Lakin Çapkın Kız kendisini tanıtınca herkes etrafına toplanmış *"Çapkın Kıza, bir kadın Hızırmış gibi"(s.182)* davranmıştır. Kahvedeki insanların Çapkın Kız'a duydukları derin ilgi ve sevginin nedeni Çapkın Kız'ın Emek evini kurarak kızlarına iş ve aş sağlamasıdır. Üstelik onun da kendilerinden çok da farklı olmadığını hatta kendilerine çok samimi ve sıcak davrandığını görmüşlerdir. Bu nedenle Çapkın Kız'ı Hızır'a benzetmişlerdir.

Romanlarda peygamberlerin ismen anılması dışında genel olarak peygamberlikle ilgili hususlara da değinildiği görülmüştür. Selâmi İzzet Sedes'in *Küçük Hanım'ın Kısmeti* romanında Hidayet Bey, Afacan lakaplı Belma ile evlenmek istemiştir. Bunun üzerine annesi Mürüvvet Hanım buna karşı çıkmış ve kocasının fikrini sormuştur. Kocası, Mürüvvet Hanım'a *"Yirmi sekiz peygamberden sonrası için bile kimine nebidir, kimine velidir demişler. Kızlar, kadınlar için de böyledir: Kimisi için nebidir kimisi için velidir, derler. Onların da kimi çekilir, kimi çekilmez…"(s.11-12)* diyerek karşılık vermiştir. Ahmet Bey'in kadınlar için kullandığı bu ifade biraz da Belma için kesin bir fikre sahip olmamasından kaynaklanır. Hâl böyleyken Ahmet Bey'in evlilik gibi önemli bir konuda Belma için olumlu veya olumsuz bir fikir beyan etmesi kendisini sorumluluk altında bıraktıracaktır.

Peygamber inancı ile ilgili ilginç bir kullanım da Reşat Enis'in *Gonk Vurdu* romanında görülmektedir. Telgraf gazetesinin yazı işleri müdürünün odasında bulunan sanatçılar Yahya Kemal'den bahsederken onun için "kitapsız peygamber" ifadesini kullanmışlardır. (s.86) Sanatçıların Yahya Kemal için bu ifadeyi kullanmalarının nedeni Yahya Kemal'in şiirlerinin kitaplaşmadığı halde çok ünlü olmasıdır.

2.1.5. Kader ve Kazâ İnancı

İmanın şartlarından biri kazâ ve kadere inanmaktır. En basit şekli ile *"kader, 'Allah'ın bütün nesne ve olayları ezelî ilmi ile bilip belirlemesi' (...) kazâ ise 'Allah'ın nesne ve olaylara ilişkin ezeli planını gerçekleştirmesi'"*[236] şeklinde tanımlanmıştır. Kazâ ve kader konusu İslâmî çevrelerde en çok tartışılan konuların başında gelmektedir. Din âlimleri genel olarak kaderin iki boyutundan söz etmektedir. Kaderin birinci özelliği her şeyin Allah tarafından bilinmesi ve Levh-i Mahfuz'da saklanmasıdır. Dolayısıyla kâinatta meydana gelen her şey Allah'ın bilgisi dâhilindedir. Kader konusunun ikinci önemli özelliği ise her şeyin Allah takdiri ile meydana gelmesi ve insanın da seçme hakkının mevcut olmasıdır. Kaderin bu iki önemli özelliği kader konusunda iki zıt görüşü doğurmuştur. Nitekim Cebriyye'ye göre her şey Allah'ın isteği doğrultusunda meydana geldiğinden kimse yaptıklarından sorumlu değildir. Kadercilere göre ise insanın yaptıklarından sadece insan sorumludur. Dolayısıyla kâinatta Allah'ın isteği dışında eylemler de meydana gelmektedir.[237] İslâm âlimleri bu iki zıt görüşün doğru olmadığını düşünmekte, konuya daha temkinli yaklaşmaktadır. Nitekim Süleyman Ateş'e göre insanın hayatının şekillenmesinde kendi tercihlerinin etkisi büyüktür. Bununla birlikte insan iradesi dışında insan hayatını etkileyen ölüm, hastalık, kıtlık, deprem, yangın gibi büyük hadiselerde mevcuttur. Ateş, kader anlayışının insanlara önüne geçilemez bu tür büyük hadiseler karşısında aşırı üzülmemeyi veya elde ettiği büyük başarılarda aşırı sevinmemeyi telkin ettiğini ifade etmektedir.[238] Osman Nûri Topbaş ise *"Allah Teâlâ'nın her oluşta iradesi bulunmakla birlikte, rızâsı sadece hayırdadır."*[239] diyerek konuyu

[236] Yusuf Şevki Yavuz, "Kader", **DİA,** Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2001, C.24, s.58.
[237] İsmail Hakkı İzmirli, (Sad. Sabri Hizmetli) **Yeni İlmi Kelam,** Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2013, s.439-443.
[238] Süleyman Ateş, "Kader", **Kur'an Mesajı İlmî Araştırmalar Dergisi,** C.2, S.19-20-21, s.50-51.
[239] Topbaş, **Hak Din İslâm,** s.180.

özetlemektedir. Bu açıklamalardan da anlaşıldığı kadarıyla insanın yaptıkları Allah'ın bilgisi ve iradesi dâhilindedir, öte yandan iyiliği veya kötülüğü tercih etme hakkı insana bırakılmıştır. Dolayısıyla her insan yaptığı iyilikten de kötülükten de kendisi sorumludur. Bununla birlikte insanoğlunun, ne yaparsa yapsın, bazı şeylerin önüne geçmeyeceği de kesindir. Bu bakımdan İslâm inancı insanlara olaylar karşısında elinden gelen gayreti göstermeyi daha sonra da kadere boyun eğmeyi öğütlemektedir. İncelenen romanların genelinde de kadere boyun eğme söz konusudur. Bununla birlikte konuya farklı açıdan yaklaşan romanlar da vardır.

Nezihe Muhittin'in *Benliğim Benimdir* romanında roman kahramanı Zeynep önceleri kadere inanmamaktadır. Hatta esircinin evinde tanıştığı Mehveş kaderden bahsedince *"-Siz ne kadar kadere bağlı insanlarsınız… darılmayın ama ben sizi koyun sürüsüne benzetiyorum?"(s.13)* diyerek Mehveş'e karşı gelmiştir. Ancak bütün çabalarına rağmen esircilerin elinden kurtulamayınca *"Hayatta bir mukadder var, evet mutlaka var"(s.4)* diyerek bunun alınyazısı olduğunu kabullenmiştir. Zeynep'in bu noktaya gelmesi yani kaderine boyun eğmesi kolay olmamıştır. Yaşadığı zorluklar onu bu noktaya getirmiştir. Öz ailesi tarafından esircilere satılan bir Çerkez kızı olan Zeynep cariye olmayı istememektedir. Hatta cariye olmaktansa ölmeyi bile düşünmüş ancak onu da başaramamıştır. Sonunda yaşadıklarının kader olduğunu kabul ederek kaderine boyun eğmiştir.

M. Turhan Tan'ın *Gönülden Gönüle* romanı Orhan Gazi dönemini anlatır. Roman kahramanlarından Abdurrahman, Akça Koca ve Kunur Alp üç savaşçıdır. Bu üç arkadaş çözemedikleri bazı meseleleri dervişlere danışmaya karar vermiştir. Abdurrahman dervişlere evlilik konusunu danışmıştır. Geyikli Dede, Abdurrahman'a yiğit bir kadın ile evlenmesini tavsiye ettikten sonra *"Biz ne dersek diyelim Ezelde nasibin neyse önüne o çıkar."(s.52)* diyerek işi kadere havale etmiştir. Nitekim Abdurrahman da sonunda Aydos Hâkimi'nin kızı Teofana'ya âşık olmuş ve kendi kaderinin peşinden gitmiştir. İstanbul'a doğru akınlar başlayınca Abdurrahman da gidip Aydos Hâkimi'nden hem koruduğu kaleyi hem de kızını almıştır.

Burhan Cahit Morkaya'nın *Köy Hekimi* romanında Emine, Doktor Suat Naci ile yasak aşk yaşamaktadır. Suat Naci, kocası Tosun Emine'den soğusun diye

Emine'ye ilaç vermiştir. Tosun Emine'nin kahvesine attığı bu ilaçlar yüzünden Emine'ye olan isteğini kaybetmiştir. Bunun için önce doktora gitmiştir. Doktor Suat Naci, Tosun'a bu durumun normal olduğunu, kısa süre içinde düzeleceğini söylemiştir. İmam ise bu durumdan şüphelenmiş ve Emine'ye göz kulak olması için Tosun'a nasihat etmiştir. Ancak Emine'nin durumundan şüphe etmeyen *"genç adam bu içinden çıkamadığı işi kadere, kısmete, hakka havale "(s.298)* etmekten başka çare bulamamıştır. Neticede Tosun'un isteğinin azalmasından doktor sorumludur ve bunlardan habersiz olan Tosun yine bu doktordan şifa beklemektedir. Beklediği şifayı bulamayınca Tosun'un kadere boyun eğmekten başka çaresi kalmamıştır.

Vâlâ Nurettin'in *Küçük İlanlar* romanında Ferit ile Didar bir gazete ilanı ile tanışmış ve evlenmiştir. Bu sıra dışı evlilikten sonra Didar yavaş yavaş Ferit'e âşık olmaya başlamıştır. Ferit de kısa süre içerisinde Didar'a karşı aynı hisleri duymuştur. Romanda bu durum *"Emri vaki, onların mukadderatına hâkim olmuştu." (s.280)* cümlesi ile anlatılmıştır. Ferit ile Didar'ın tanışması, evlenmesi ve birbirlerine ısınmaları kaderin tecellisi olarak görülmektedir. Aslında romanda Ferit ile Didar'ın başına gelecek olayların kader tarafından önceden kurgulandığı izlenimi verilmiştir. Nitekim Ferit, Didar'ın hayatını karartan Harun Daver'i öldürüp evine gittiğinde *"İşte, nihayet -mukadderat tarafından evvelce tayin edilen- neticeye vasıl olmuşlardı." (s.332)* cümleleri Ferit ve Didar'ın yaşadığı her şeyin önceden kaderlerinde yazılı olduğu anlatılmak istenmiştir. Yine Didar'ın kaybolması üzerine Ferit'in sokaklara çıkıp onu tesadüf sonucu bulmak istemesi romanda şöyle anlatılmıştır: *"Artık yapacak bir iş kalmayınca, bütün müminler allahtan istimdat ederler… Dinle o kadar sıkı bir alâkası olmayanlar da, işi talihe bırakırlar… Netice, takriben aynidir… Hoş hangi adam mukadderatın dümenini elinde tutabiliyor?" (s.343)* Romanda yer alan bu ifadeler de yine romanda sıkı bir kader anlayışının hâkim olduğunun ispatıdır. Yine aynı romanda gazetede Birinci Dünya Savaşı'nın fitilinin ateşlendiğinden ve pek çok insanın olacak felaketlerden habersiz evinde oturduğundan bahsetmektedir. Evinde oturan bu insanların kaderinde ölüm olduğu (s.282) belirtilerek kader inancına gönderme yapılmıştır.

Aka Gündüz'ün *Aysel* romanında Aysel ile Ali'nin aşkı anlatılmıştır. Aysel Yuvaköy'ün en zengin adamı Hacı Nazif'in kızıdır. Ali, fakir bir delikanlı olduğu için Hacı Nazif kızını ona vermek istememiştir. Bu yüzden de Ali'ye ve ailesine baskı yaparak Ali'yi bezdirmeye çalışmıştır. Ali olanları kaymakama anlatınca kaymakam iki genci evlendirmeye karar vermiştir. Aysel'in babasının arkadaşı olan Kadı Efendi bu evliliği istemese de kaymakamdan çekindiği için kaymakama hayır diyememiştir. Kadı Efendi, *"Cenabı vacibül-vücut ve takaddes hazretleri levhu ezelde ol suretle takdir eylemiş… nüsahi takdirde yazılan desti tedbirle bozulmuyor ki.."(s.135)* diyerek işi kadere havale etmiştir. Aysel'in babası da yine kaymakamın korkusuyla *"-Kader, kısmet, yazımız, yazısı, hayırlı olsun, bizlerden dua" (s.135)* diyerek Kadı Efendi'nin sözlerine karşılık vermiştir. Sonuçta Kadı Efendi ve Hacı Nafiz olanların önüne geçemeyeceklerini anlayınca kadere boyun eğmişlerdir.

Aka Gündüz'ün *Onların Romanı*'nda Gülöz'ün kocası Kastamonu defterdarıdır. Gülöz kocasına kavuşmak için İstanbul'dan Kastamonu'ya hareket etmiş ve kocası tarafından Çankırı'da karşılanmıştır. Bu sırada kocası Gülöz'ü boşayıp Hacı Reşit Efendi adlı zengin bir adamın kızı olan Ümmügülsüm ile evlenmiştir. Kocası Gülöz'e olanları anlatırken *"Mukadderatı ilâhiye. Takdirde olan tedbirle bozulmaz."(s.10)* diyerek kendisini masum göstermeye çalışmıştır. Bir başka deyişle kocası kendi nefsine uyarak karısını boşayıp zengin biriyle evlendiği halde bu durumu kader diye değerlendirerek kendisinin tamamen kabahatsiz olduğunu belirtmek istemiştir.

Etem İzzet Benice'nin *On Yılın Romanı*'nda kader anlayışı eleştirel bir bakış açısıyla anlatılmıştır. Romanda tahsildar köyde vergi toplarken Fadik Hatun tahsildara parasının olmadığını ve bu yüzden para veremeyeceğini söylemiştir. Bunun üzerine tahsildar kadına çıkışarak kadının eşyalarını ve davarını almıştır. Kadın ise bu duruma *"-Siz bilirsiniz efendi ağa. Ne gelirse allahtandır. İbadet te, itaat te kusursusuz ama…"(s15)* diyerek cevap vermiştir. Romanda kadının bu olay karşısında sessiz kalması ve bu durumu kader diye kabullenmesi şöyle eleştirilmiştir: *"Medrese, tekke, padişah, cami, softa ve cehlin yuğurduğu ve hüküm sürdüğü bir zihniyet, gözyaşı akıtan ve bir ocağı söndüren bir kötülüğü ancak allahtan bilebiliyordu." (s.15)*

Romanda dini kurumlar bir bakıma köylüleri aldatan ögeler olarak görülmektedir. Bu açıdan hem bu kurumlar hem de Fadik Hatun'un kader anlayışı eleştirilmektedir. Daha önce de belirtildiği gibi İslâmiyet'te kader anlayışı insan iradesini yok saymamaktadır. Bundan dolayı insanın sürekli çalışması tavsiye edilmektedir. Bununla birlikte bazı durumlarda da insanın aciz kaldığı ve olanlara sabırla katlanması tavsiye edilmektedir. Her şeyi kadere havale edip hiçbir şey yapmamak veya yapılan her şeyi kendi çabasına veya tesadüflere yormak İslâm inancına aykırıdır. Bu noktadan bakıldığında toplumda hatalı bir kader anlayışının bulunması dini ögelerin neticesi değildir. Hatalı kader anlayışı dini ögelerin yanlış anlaşılması veya istismar edilmesinin bir sonucudur.

Suat Derviş'in *Emine* romanında Emine İstanbul'da sokakta kalınca açlıktan ve yorgunluktan kendisini kaybetmiş ve bir arabanın altında kalmıştır. Emine ağır yaralanmasına rağmen kurtulmuştur. Romanda *"Fakat Emine yaşayacak. Kaderi tabii böyle istiyor" (s.83)* cümleleri ile Emine'nin bu kazadan kurtulması kadere bağlanmıştır. Romanın ilerleyen bölümlerinde Emine'yi tedavi edip evine alan Doktor Cemil Şevket'in ölümü orada bulunan biri tarafından *"Allahın takdiri" (s.111)* sözleri ile karşılanmış, böylece doktorun ölümü de doktorun kaderi olarak değerlendirilmiştir.

Mahmut Yesari'nin *Ölünün Gözleri* romanında Dilara Bacı adlı bir mahalleli Kevser Hanım'ın öldüğünü duyunca hana gelmiştir. Dilara Bacı handa Asım Bey ve Yahya Efendi'ye *"Az yaşa, çok yaşa, akıbet gelir başa"(s.205)* diyerek Kevser Hanım'ın ölümünü alın yazısına bağlamıştır. Bu noktada tam bir teslimiyet içinde gibi görünen Dilara Bacı handa bulunma sebebini de ölünün başında Kur'an-ı Kerim okuma olarak dile getirse de asıl maksadı bu değildir. Dilara Bacı'nın tek derdi Kevser Hanım'ın odasında işe yarar bir şeyler bulup almaktır. Bir başka deyişle Dilara Bacı da dini çıkarları doğrultusunda kullanan bir tiptir.

Kemalettin Şükrü'nün *Ebu Ali Sina* romanında çok fakir bir ailenin ikiz çocuğu olmuştur. Aile çok fakir olmasına rağmen iki bireyin daha aileye dâhil olmasına *"-Allah halkettiği kulunu aç bırakmaz.. Rızkını da beraber verir.."(s.4)* diyerek evlatlarının doğuşunu büyük bir tevekkül ile karşılamıştır. Ailenin bu tutumu kader anlayışı ile ilgilidir.

Vâlâ Nurettin'in *Kardeş Katili* romanında Feride Hanım, kardeşi Reşide Hanım'ın katili olmakla suçlanmaktadır. Mehmet Ali Bey'in vekilharcı Hasan Efendi, olay yerine gelen Yılmaz Ali Bey ile Mustafa Bey'e *"Alnının kara yazısı…"(s.28)* diyerek Feride Hanım'ın düştüğü durumdan duyduğu üzüntüyü dile getirmektedir. Hasan Efendi bu sözleri ile kader karşısında insanların çaresiz kaldığını dile getirmektedir.

Vâlâ Nurettin'in *Leke* romanında Vesime yasak aşk sonucu hamile kalmış ve sevdiği adamın kadınların peşinde koşan bir hovarda olduğunu görünce ondan ayrılmış ve çocuğunu aldırmıştır. Vesime, daha sonra tanıştığı Ahmet Ferit'i ise gerçekten sevmiş ve onun evlilik teklifini kabul etmiştir. Vesime'nin tek kaygısı geçmişte yaptığı hatanın bir gün Ahmet Ferit tarafından öğrenilmesidir. Zira Vesime, Ahmet Ferit ile nişanlıdır ve kısa bir süre sonra evleneceklerdir. İşte o zaman Ahmet Ferit, Vesime'nin sırrını öğrenecektir. Vesime bu durum karşısında çok üzülmekte öte yandan metanetini de korumaktadır. Vesime'nin bu duruşu onun kader inancı ile ilgilidir. Zira romanda Vesime'nin kadere inandığının özellikle altı çizilmiştir. (s.85) Bu şartlar altında Vesime sabırla kaderin tecellisini beklemektedir.

Aka Gündüz'ün *Çapkın Kız* romanında Çapkın Kız kendisine âşık olan İhsan Bey'e karşılık veremeyeceğini söylemiştir. Bunun nedeni Çapkın Kız'ın zengin, İhsan Bey'in ise fakir olmasıdır. Çapkın Kız'a göre aradaki bu uçurum zamanla İhsan Bey'in onurunu incitecek ve ikisini de mutsuz edecektir. Bundan dolayı Çapkın Kız hoşlanmasına rağmen İhsan Bey'e olumsuz cevap vermiş ve bunun kader olduğunu söylemiştir. (s.35-36) Olay kadere bağlandıktan sonra yapacak tek şey ikisi içinde boyun eğmek olacaktır. Çapkın Kız'ın "mukadder" dediği şey tam da budur.

Yaşar Nabi Nayır'ın *Âdem ve Havva* romanında Süheylâ, kocası Cahit ile üvey annesi Deniz'i uygunsuz bir vaziyette görmüştür. Cahit, karısına bu olayın alınlarına yazılan kaderleri olduğunu anlatarak şöyle demiştir: *"Talih, kader yahut tabiat kanunu densin, her halde bizi sürükleyen, irademizden üstün bir kuvvet var. Biz işte bu kuvvetin esiriyiz. Bütün hareketlerimiz, bütün arzularımız ona bağlıdır. Biz akan bir su gibiyiz, yolumuzu değiştirmek, durmak, geri dönmek ihtimali olmayan bir su.."*

(s.156-157) Cahit'in bu noktada kaderi hatırlatması biraz da işlediği suçu hafifletme veya mazur gösterme çabasındandır.

Yukarıda da belirtildiği gibi ele alınan dönemde romanlarda kahramanlar genellikle yaşadıkları olaylar karşısında kadere boyun eğme temayülü göstermektedir. Bu husus roman kahramanlarının inanç durumuyla ilgili görünse de biraz da çaresizlikleri ile ilgilidir. Nitekim kahramanlar sıklıkla üstesinden gelemedikleri veya kendi çabalarıyla düzeltemedikleri durumları kader anlayışı çerçevesinde değerlendirme yoluna gitmiştir. Bazen de roman kahramanları kader anlayışını kendi hatalarını mazur göstermek için bir kılıf olarak kullanmıştır. Bu dönemde kader anlayışının sorgulandığı veya bu anlayışın arkasına sığınanların eleştirildiği romanlar az olmakla birlikte mevcuttur.

2.1.6. Âhiret İnancı

İmanın şartlarından biri de âhiret gününe inanmaktır. Âhiret evrendeki bütün yaşamın son bulması ve yeni bir yaşamın başlaması anlamına gelmektedir. Kur'an-ı Kerim'de "hesap günü" olarak nitelendirilen âhiret gününde bütün insanlar yaptıklarından dolayı hesaba çekilecek, iyiler mükâfatlandırılacak kötüler ise cezalandırılacaktır. Âhiret gününde müminler cennet ile ödüllendirilecek, kâfirler ve şefaate nail olamayan günâhkârlar ise cehennem ile cezalandırılacaktır.[240] Cennet ve cehennem, âhiret hayatının son aşamasıdır. Bu noktadan sonra insanlar amellerine göre ya cennete ya da cehenneme gönderilecektir. Cennet sekiz tabakadan, cehennem ise yedi tabakadan oluşmaktadır. Dolayısıyla herkes cezasına veya mükâfatına göre ait olduğu tabakaya konulacaktır. İman etmiş insanlar işlediği günahların cezasını çektikten sonra cehennemden çıkarılarak cennete konulur. Cennet hayatı ise insanın idrak edemeyeceği güzellikleri barındırmaktadır. Allah'ın huzuruna çıkıp onu görebilmek bu güzelliklerin en mükemmeli olarak değerlendirilmiştir.[241]

[240] H. Mehmet Soysaldı, "Kur'an-ı Kerim'e Göre Âhiret İnancı", **Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,** C.37, S.4, s.43-64.

[241] Süleyman Uludağ, **İslâm'da İnanç Konuları ve İtikadî Mezhepler,** Dergâh Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2014, s.174.

Genel olarak âhiret denince cennet ve cehennem akla gelmektedir. İncelenen romanlarda da âhiret inancının cennet ve cehennem kavramları üzerinden işlendiği görülmektedir.

Aka Gündüz'ün *Çapraz Delikanlı* romanında Muallâ Hanım, Okan Bey'e âşıktır; ancak Okan Bey evli olduğu için Muallâ Hanım'dan uzak durmaktadır. Muallâ Hanım'ın Okan Bey'e kavuşamaması *"hakikî cennete anahtar deliğinden hasretle bakan İblisin kadını"(s.17)* benzetmesi ile anlatılmıştır. İblis kibrinden dolayı cennetten sonsuza dek kovulmuştur. Dolayısıyla iblisin bir daha cennete girmesi mümkün değildir. Muallâ Hanım da evli olduğundan onun Okan'a kavuşabilmesi mümkün görünmemektedir.

A. Kemal Meram'ın *Mihracenin İntikamı* romanında Sara Paris'e gidince orada katıldığı bir davette gördüğü manzara karşısında hayran kalmıştır. Sara bu manzarayı *"Brahmanlar [ve] hocalardan"(s.28)* duyduğu cennet manzarasına benzetmiştir. Sara Hindistan'da Hindu ve Müslüman insanların arasında yaşamaktadır. Dolayısıyla cennetin tasvirini her iki kesimden de duymuş ve cennet olarak Paris'i düşünmüştür.

Mahmut Yesari'nin *Kalbimin Suçu* romanında Necil Sabit yolda gördüğü Mihriban'ın tatlı tatlı konuşmalarına bir an kendisi bile şaşırmıştır. Zira Necil Sabit, Mihriban'ın gerçek karakterini ve onun ne kadar çirkef olabileceğini iyi bilmektedir. Mihriban'ın iyi hâline çok şaşıran Necil Sabit, *"Hangi cennetten düşmüştü?"(s.85)* diyerek bir an için Mihriban'ın cennetten gelen bir kadın olduğunu düşünmüştür.

Vâlâ Nurettin'in *Küçük İlanlar* romanında Ferit, Didar'a Bulgaristan'a gitmeyi teklif etmiştir. Didar da ona onunla her yere gideceğini söyleyince Ferit *"Cehenneme bile gider misin?" (s.370)* diye karşılık vermiştir. Ferit'in Didar'a bu soruyu sormasının nedeni Ferit'in Didar'a kötülük eden Harun Daver'i öldürmesidir. Gerçi Ferit, Harun Daver'i öldürdüğüne hiç pişman değildir; hatta Harun Daver'in öldürülmeyi çoktan hak ettiğini düşünmektedir. Bununla birlikte bu sorusunda bu olaya bir gönderme yapmıştır. Nitekim Didar da Harun Daver'den hamile kalmış ve Harun Daver bu çocuğa sahip çıkmayınca Ferit'le evlendikten sonra Didar bu çocuğu

aldırmıştır. Dolayısıyla o da kendisini Ferit kadar günahkâr hissetmektedir. Öyle ki Didar kendini *"Acaba günahlarımız bizi cehenneme götürecek kadar büyük değil mi, Ferit?.."(s.370)* demekten alamamıştır. Ferit ise bundan sonra cennetteymiş gibi bir hayat süreceklerini söyleyerek (s.371) aslında kendilerinin masum olduğunu ve cennete gideceklerini ima etmek istemiştir.

Aka Gündüz'ün *Çapkın Kız* romanında Çapkın Kız tren istasyonunda bir anne ve babanın çocuklarından ayrılmak üzere vedalaştıklarını görmüştür. Ailenin bu hâli Çapkın Kız'ı çok üzmüş ve Çapkın Kız işin iç yüzünü öğrenmek istemiştir. Bu aile köylerinde kuraklık olduğu için çalışmak üzere Ankara'ya gelmiştir. Baba duvar işçiliği yapmaya başlamış, anne ise sütannelik yapmak üzere bir eve gitmek için anlaşmıştır. Ancak evin hanımı kadının çocuğunu evinde istememiştir. Ankara'da kimsesi olmayan köylü çift çocuğu köye büyük annesine göndermeye mecbur kalmıştır. İşin iç yüzünü Çapkın Kız'a anlatan istasyondaki kadın anne ile çocuğu ayıran evin hanımına ateş püskürmekte onu "cehennemin kızı" diye nitelemektedir. (s.81-82) Köylü kadının böyle bir nitelendirmede bulunmasının nedeni evin hanımının gaddarlığıdır. Köylü kadın nezdinde mazlumlara zulmeden bir kadın olarak görüldüğünden evin hanımı cehenneme layık görülmüştür.

Mahmut Yesari'nin *Kalbimin Suçu* romanında Nazir Rakım, Reyhan'a Necil Sabit'in kim olduğunu sormuş Reyhan da ona eskiden onunla aşk yaşadığını itiraf etmiştir. Reyhan, Necil Sabit'in nişanlandığını o restorana da sırf Necil Sabit ve nişanlısını görmek için gitmek istediğini de kabul etmiştir. Ancak kendisinin artık Necil Sabit'i sevmediğini sırf merakından onu görmek istediğini söyleyince Nazir Rakım *"-Tercih, kadınların cehennemidir."(s.135)* diyerek karşılık vermiştir. Nazir Rakım, bir erkeğin başka bir kadınla görüşmesinin diğer kadın tarafından tahammül edilemeyecek bir durum olduğunu ifade etmektedir. Bu nedenle Nazir Rakım bu durumu cehenneme benzetmiştir.

Cennet ve cehennem kavramları edebî metinlerde genellikle benzetme unsuru olarak kullanılmaktadır. Söz gelimi çok güzel bir yerden bahsedilirken burası cennete benzetilmektedir. Aksine kötü, dehşet veren yerler cehennem metaforu ile dile

getirilmektedir. İncelenen romanlarda da durum hemen hemen böyledir. Bununla birlikte bu kavramlar dini anlamlarını da yansıtmaktadır.

2.1.7. Kelime-i Şehâdet

Kelime-i şehâdet Allah'tan başka ilah olmadığına ve Hz. Muhammed'in de onun peygamberi olduğuna şahitlik etmektir. Allah'ın birliği ve Hz. Muhammed'in peygamberliği İslâm açısından son derece önemli iki hususdur.[242] Bu nedenle Müslüman olmanın ilk şartı kelime-i şehâdet getirmek olmuştur.

İncelenen romanlarda kelime-i şehâdet sadece Sinan Reşat'ın *Molla Mehmet* romanında kullanılmıştır. Molla Mehmet İstanbul'a gidince dönemin defterdarının yanında çalışmaya başlamıştır. Molla Mehmet bunu bir fırsat bilerek rüşvete bulaşıp kısa süre içinde zengin olmuştur. Ancak yaptıkları anlaşılınca yakalanıp Yedikule Zindanları'na atılmıştır. Molla Mehmet zindana götürülürken öleceğini düşünerek kelime-i şehadet getirmiştir. (s.151-152)

2.1.8. Namaz ve İlgili Hususlar

Bütün semavi dinlerin ısrarla üzerinde durduğu ve İslâm inancına göre dinin direği sayılan namaz[243] İslâm'ın beş şartından biridir. Beş vakit namaz peygamberliğin on birinci yılında mi'rac gecesinde farz kılınmıştır. Ergenliğe giren ve akli melaikeleri tam olan herkes namaz kılmakla yükümlüdür.[244] Kaynakların en çok üzerinde durduğu ibadet olan namaz, *"Kelime-i şehadetten sonra İslâm'ın en mühim rüknüdür."*[245] Dolayısıyla romanlarda namaz ve namazla ilgili hususlar daha çok muhafazakâr karakterler üzerinden işlenmiştir.

Güzide Sabri'nin *Hicran Gecesi* romanında namaz konusu bir ibadet olarak işlenmiştir. Sami Bey ve İclal Hanım'ın bebekleri daha birkaç aylıkken ölmüştür. Tam da bu sırada bir bebek kapılarına bırakılınca İclal Hanım ve Sami Bey bu küçük bebeği

[242] Hatice Kelpetin Arpaguş, "Kelime-i Tevhid", **DİA,** Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2002, C.25, s.214.
[243] Celâl Yıldırım, "Namaz Huzur Verir", **Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi,** C.3, S.10-11, s.235.
[244] Akseki, **İslâm Dini: İtikat, İbadet, Ahlak,** s.183.
[245] Topbaş, **Hak Din İslâm,** s.196.

kendi kızları gibi büyütür. Evin çalışanı olan Kamer Kalfa bir yabancının evin sahibesi olmasına bir türlü tahammül edememiştir. Bu yüzden Serap büyüyüp evleneceği zaman Serap'ın nişanlısına onun Sami Bey ve İclal Hanım'ın çocukları olmadığını söylemiş, nişanlısı bu yüzden Serap'ı terk etmiştir. Serap ikinci kez nişanlandığında Kamer Kalfa aynı şeyi yine yapmıştır. Böylece Serap'a duyduğu kini kusmuş, ondan intikam aldığını düşünmüştür. İlhan, Sami Bey'in yeğenidir. O da Serap gibi Sami Bey'in evinde büyümüştür. Serap'ı zaman zaman kıskanmış olsa da İlhan, Serap ile kardeş gibi geçinmektedir. Kamer Kalfa'nın Serap'a yaptığı kötülüklerden haberdar olan İlhan, *"Sabaha kadar namaz kılıp secdelere kapanıp sevap kazanacağım, cennetten köşkler arsalar alacağım diye uğraşıyorsun, halbuki işlediğin bu büyük günah yüzünden köşkler, arsalar, bahçeler şimdi hep geri alınacak. Artık sen yeniden uğraş, bir saat secdede yat, sabaha kadar teşbih çek, bak faydası var mı?"(s.20)* diyerek Kamer Kalfa'yı uyarmıştır. İlhan'a göre Kamer Kalfa'nın yaptığı bu kötülüğün cezası büyük olacaktır. Öyle ki Kamer Kalfa'nın yaptığı ibadetleri bile boşa gidecektir. Romanda dikkat çeken nokta Kamer Kalfa'nın yaptığı kötülüklerle ibadetlerinin bir arada anlatılmasıdır. Örneğin Kamer Kalfa Serap'ın nişanlısı Cevat Bey ile görüşmeye giderken namazı bahane etmiştir. Camiye gideceğim diye evden çıkan Kamer Kalfa aslında camiye gitmemiştir. Serap'ın hikâyesini anlatmak üzere nişanlısı Cevat Bey'in yanına gitmiştir.(s.21) Kamer Kalfa'nın bu kötülüğü yapmaya giderken namazı bahane etmesi son derece çarpıcıdır. Ayrıca İlhan bu durum karşısında kendisini uyardığında da Kamer Kalfa sırf onu dinlememek için namaza durmuştur.(s.21)

Mahmut Yesari'nin *Bağrı Yanık Ömer* romanı Ömer adındaki bir çocuğun annesi ve babasının ayrılması üzerine yaşadığı trajik olayları konu edinmiştir. Romanda namaz ile ilgili ifadeler Ömer'in babası Bakır Efe'nin çalışanları üzerinden kullanılmıştır. Bakır Efe'nin yanında çalışan *"Hacı Hafız, kavaklı setin alt yanındaki çeşmeden aptestini tazelemiş, set üstünde nafile namazını kılmıştı[r]."(s.108)* İbadetini yapan Hacı Hafız'ın *"Yüzü neşeli, gözü, gönlü ferahtı[r]."(s.108)* Gülsüm Abla da Bakır Efe'nin hizmetindedir. Sabah *"Uyandığı zaman, Gülsüm Abla, namazını kılmış, seccadeyi devşirerek minderin yanına koymuş, tespih çekerek"(s.117)* ibadetini tamamlamıştır.

Mahmut Yesari'nin *Su Sinekleri* romanında Sabbek'in anneannesi Ruhsar Hanım'ın *"Yukarı çıkıp namaza durayım…"(s.83)* sözleri Ruhsar Hanım'ın dindar bir insan olduğunu göstermektedir. Romanda en yoksul kesim Ruhsar Hanım'ın ailesidir. Bununla birlikte romanda dini söylemler hep Ruhsar Hanım ve ailesi üzerinden verilmektedir. Romanda genç kahramanların dinden uzak ve iğreti yaşamlarına karşılık yaşlı ve yoksul bir kahramanın muhafazakâr bir yapıya sahip olması o dönemin toplumsal yapısıyla ilgilidir.

Suat Derviş'in *Emine* romanında Doktor Cemil Şevket'in hizmetini gören Felekter Kalfa namaz kılan kişi olarak okurun karşısına çıkmaktadır. Romanda Felekter'in namaza durması şöyle anlatılmıştır: *"İhtiyar kızın üstünde, beli kuşaklı bol bir entari var. Başındaki, renkli ipeklerle işlenmiş başörtüsü, omuz başlarını da örtüyor. Mercan terlikleri ayağından çıkıyor, çoraplarile seccadenin bir ucuna basıyor." (s.101)* Romanda namaz kılan tek kişi olarak Felekter görülmektedir.

Hikmet Feridun Es'in *İki Cinayet Gecesi* romanında namaz gündelik hayatın bir parçası olarak verilmiştir. Romanda geçen *"Dün gece yatsıyı kıldım.. seccadeyi topladım.."(s.12)* ifadeleri Tefeci Hasibe Hanım'ın komşusu Kıymet Hanım'a aittir. Kıymet Hanım cinayet gecesi öldürülen Hasibe Hanım'ın evinin önünde Çamur Ahmet'i gördüğünü söylemektedir. Kıymet Hanım'ın olay anını anlatırken namaz kıldığını vurgulaması anlatılan çevrenin yaşam tarzını göstermesi açsısından önemlidir.

Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın *Şeytan İşi* romanında roman kahramanı Hayriye Hanım adeta namaz ibadetini paralarını korumak için yerine getirmektedir. Yalnız yaşayan bir kadın olan Hayriye Hanım'a son zamanlarda esrarengiz mektuplar gelmekte, bu mektuplarda Hayriye Hanım'ın gizlediği paralarından bahsedilmektedir. Nitekim gelen üçüncü mektupta paraların yeri de belirtilince Hayriye Hanım iyice korkmuş ve bunun ancak şeytanın işi olabileceğine kanaat etmiştir. Bu yüzden de Hayriye Hanım *"Ardı arası gelmez rekâtlarla uzun uzun hacet namazı kıldı[ktan]"(s.72)* sonra paralarını güvenceye aldığını düşünmüştür. Hayriye Hanım'ın namazı sevabı için değil de paralarını korumak için kılması yazarın ince bir eleştirisidir.

Etem İzzet Benice'nin *Aşk Güneşi* romanında Hamra, Hasan'ın öldüğünü düşündüğünden artık kendi ayakları üzerinde durması gerektiğine karar vermiştir. Bu amaçla Yırtmaçoğlu Hüseyin Ağa'nın evinde onun çocuklarına ders vermeye başlamıştır. Hamra'nın çalıştığı bu evde *"Sabah namazı kılmıyanın bütün gün işi rast gitmezmiş."(s.114-115)* anlayışı hâkim olduğundan ev halkı sabah namazını kılmaktadır.

Sadri Ertem'in *Bir Varmış Bir Yokmuş* romanında Sultan Abdülmecid Mevleviliğe yönelince namazı da önemsemeye başlamıştır. Hatta bir ara ferman çıkartarak halkın da namaz kılmasını zorunlu kılmıştır: *" 'Salâtı hamse azâmi erkânı İslâmiyeden olarak vaktile dası feraizi kat'iyeden ve hususile cemaatle eda olmasının müekkeleden mesnuniyeti bedihiyattan olduğuna ve bu bapta tehavün ve tekâsül edenlerin nesayihi lâzime ile tergibi ve kabul etmiyenler olursa icabına göre hapis ve tedibi, ahkâmı şer'iyeden bulunduğuna binaen bir gûna mecburiyet ve mazereti şer'iyesi olmadıkça herbir vakitte edayi salâtı şerife farizasına bilcümle ahalii islâm taraflarından cemaatle devam ve muvazabet olunması emrinde umumen tenbihatı ekide icrası meclisi vâlâda tezekkür ve tasvip olunup iradei cenabı hilâfet penahi dahi ol merkezde müreallik ve şerefsudur buyrularak mantuku münifi üzere tenbihatı muktavize icra kılınmıştır.' " (s.78)* Romanda padişahın çıkardığı ferman olduğu gibi aktarılarak padişahın bu konuda ne kadar hassas olduğu gösterilmek istenmiştir.

İskender Fahrettin Sertelli'nin *Telli Haseki Hümaşah Sultan* romanı Osmanlı dönemini anlatan tarihi bir romandır. Bu romanda Sadrazam Ahmet Paşa yeniçerilerin isyan edip canına kast edeceklerini bildiğinden korku içindedir. O gece sadrazam *"Yatsı namazını alelacele kıldı[ktan]"(s.214)* sonra yatmaya çalışmıştır. Sadrazamın namazı "alelacele" kılması korkusunun namaz anında bile devam ettiğini göstermektedir. Bu açıdan bakıldığında burada namaz ifadesinin kullanılması tamamen dönemin yaşantısını göstermek içindir.

Muharrem Zeki Korgunal'ın *Üç Yol Cengi* romanında orta yolu seçip ilerleyen Hz. Hüseyin öğle namazı vakti gelince teyemmümle abdest aldıktan sonra namazını kılmıştır. (s.26) Hz. Hüseyin'in kardeşi Muhammed Hanefi de Cumhur Kalesi'ne

gittiğinde *"atından inip hem biraz istirahat etmek; hem de ikindi namazını kılmak için sofaya çık[mış]tı[r]."(s.38)*

Romanlarda namaz ile doğrudan ilgili olarak kullanılan önemli bir dini öge de ezandır. Bilindiği gibi ezan Müslümanları namaza davet etmek için okunmaktadır. Bu bakımdan romanlarda ezanların yer alması namaz ibadetini hatırlatmaktadır. Bununla birlikte romanlarda ezan kavramı bu özelliği dışında zamanı gösterme vasıtası olarak da değerlendirilmiştir. Örneğin Hüseyin Naci'nin *Kadındım Nasıl Kız Oldum* romanında ezan ifadesinin dini boyutunun dışında kullanıldığı görülmektedir. Romanda geçen *"Ezan Allahüekber demeden gel ki, babandan da söz işitmiyelim."(s.14)* cümlesinde ezan zamanı göstermek için bir sembol olarak kullanılmıştır. Sadberk Hanım akşam ezanı okunduktan sonra hava karardığından kızı Necla'nın evde bulunmasını istemektedir. Bu istek tamamen annelik dürtüsüyle kızını korumaya yöneliktir. Çünkü akşam vakti sokaklar bir genç kız için hiç de güvenli değildir. Öte yandan *"-Kızım kız kısmının hava karardıktan sonra sokakta bulunması hiç bir vakıt doğru olamaz"(s.14)* diyen annenin bilinçaltında toplumsal baskı yatmaktadır. Toplum gece vakti sokakta bulunan bir kıza iyi gözle bakmayacaktır. Romanda her ne kadar ezan sadece vakti göstermek için kullanılmış olsa bile dini bir duyuş hissedilmektedir. Netice de insanların zamanı dini ritüellere göre ayırması dinin toplum hayatına ne derece nüfuz ettiğinin bir göstergesidir.

Reşat Enis'in *Gonk Vurdu* romanında Ömer liseden mezun olamadığını öğrenince hemen eve gidememiş ve bir müddet sokakta oyalanmıştır. Sonunda yatsı ezanından sonra oturduğu yerden kalkan Ömer tramvayla eve gitmeyi düşünmüş; fakat daha sonra biraz daha oyalanabilmek için tramvaya binmekten vazgeçmiştir. (s.28) Romanın ilerleyen sayfalarında da Ömer iş aramak üzere evden çıktığı zaman annesi *"Ezandan evvel gelmeğe çalış…" (s.53)* diyerek oğlunu erken gelmesi konusunda uyarmıştır. Romanda yer alan bu ifadeler romanda ezanın dini bağlamından uzak zaman göstergesi olarak kullanıldığını göstermektedir.

Aka Gündüz'ün *Onların Romanı* adlı eserinde de aynı durum söz konusudur. Burada da ezanın kullanılması zamanı göstermek içindir. Nitekim roman *"Akşam*

ezanı okunmak üzre."(s.3) cümlesi ile başlamıştır. Gülöz Kastamonu'da defterdar olan kocasının yanına gitmektedir ve Çankırı'ya vardığında vakit akşam olmuştur.

A. Adnan'ın *Ateş Hattı* romanında Işık Sessiz Dere köyündeki çocukları okutmaktadır. *"Sabahları güneşin doğmasıla çocukları okutmıya başlıyan Işık akşam ezanına kadar onlarla uğraşıyordu[r]."(s.9)* Akşam ezanın burada zikredilmiş olması zamanı göstermek amacıyladır. Romanda Gazeteci Yüksel Bey'in karşılaştığı bir köylünün kullandığı *"– Gün doğumundan akşam ezanına kadar güneş altında çalışıyoruz."(s.26)* ifadesi de yine bununla ilgilidir.

Ahmet Refik'in *Kanije Gazileri* romanında Nemse İmparatoru Roma, Fransa ve İspanya'dan yardım alarak Türkleri Budin'den atmayı düşünmektedir. Bu amaçla Arşidük Ferdinand liderliğinde önce Kanije Kalesi'ni almayı düşünmüşlerdir. Düşman askerleri *"bir cuma sabahı salâ vaktine doğru kale önünde"(s.22)* belirmiştir. Romanda askerlerin geldiği vakti göstermek amacıyla yine dini bir sembol kullanılmıştır.

Aka Gündüz'ün *Çapkın Kız* romanında Çapkın Kız komşularına su isteyip istemediklerini sorduklarında komşuları *"Akşamezanı.."(s.74)* diye cevap vermişlerdir. Bu kısa cevabın anlamı vaktin geç olduğu, bu vakitten sonra iş yapılmayacağıdır. Lakin Çapkın Kız *"Hayat batıdan sonra uyanır Hanımlar!" (s.74)* diyerek onlara itiraz etmiştir.

İskender Fahrettin Sertelli'nin *Telli Haseki Hümaşah Sultan* romanında geçen *"Zeynep bu açıklamayı yaparken akşam ezanı okunuyordu"(s.156)* cümlesi yine ezanın zamanı gösterme amaçlı kullanıldığını göstermektedir.

Sadri Ertem'in *Bir Varmış Bir Yokmuş* romanında Reşit Paşa ve arkadaşları bezik oynarken ezan okunmuştur. Ezan bitene kadar oyuna ara verilmiş ezan bittikten sonra tekrar bezik oynanmıştır. (s.45) Reşit Paşa ve arkadaşlarının ezan boyunca oyuna ara vermeleri ezana duydukları saygıdandır.

Sermet Muhtar Alus'un *Kıvırcık Paşa* romanında Kıvırcık Paşa ve Şehri Efendi bahçede içki içmektedir. Bu esnada *"Karşıki minareden yatsı ezanı*

okunuyordu[r].”(s.22) Kıvırcık Paşa ve Şehri Efendi ezan okuyunca saygılarından içki içmeyi bırakmışlardır. Normalde her zaman yatsı ezanının okunmasıyla Kıvırcık Paşa ve Şehri Efendi içki faslını bitirip yemeğe geçmektedir. Ancak o akşam Kıvırcık Paşa ve Şehri Efendi önemli bir mesele konuştuklarından hemen içeriye geçmemiştir. Bununla birlikte ezan bitinceye kadar da içkiye ara vermeyi ihmal etmemişlerdir.(s.22)

Romanlarda namaz ile ilgili abdest ve seccade gibi dini ögelere de yer verilmiştir. Örneğin Nemide Ali ve Aka Gündüz'ün imzasını taşıyan *Üç Kızın Hikâyesi* romanında baskıcı ve bağnaz bir aile olarak anılan Filik'in anne ve babası kızlarının kötü yola düşmesinde asıl neden olarak gösterilmişlerdir. Romanda geçen *“Annesi babası gusul aptestinden sonra yattıkları döşekte horul horul uyurlarken evin bütün hizmeti görülmüştü.”(s.110)* ifadeleri Filik'in anne ve babasının yaşam tarzını anlatmak amacıyla kullanılmıştır. Romanda Filik'in anne ve babasının bu yaşam tarzı eleştirilmiştir.

Nezihe Muhittin'in *Güzellik Kraliçesi* romanında Belkis Hanım nişanlısı Nedim Münir'in evine gittiğinde evdeki manzara şöyle tasvir edilmiştir: *“Hanımefendi, kazak işlemeli seccadesinin üstünde, son rekâtını bitirmişti. Dudakları kıpırdayarak iki tarafına selâm verdikten sonra arkasına döndü ve Belkise oturmasını işaret etti. Kısa bir düadan sonra akşam namazı bitmişti. İtina ile başörtüsünü devşirdi, seccadeyi katlayarak Belkisin üst tarafındaki koltuğa oturdu:”(s.71)* Romanda namaz ile ilgili seccade, başörtüsü, dua gibi kavramlar bir arada kullanılmıştır. Bu ayrıntılar ile güzellik kraliçesi olmaya heveslenen Belkis'in kayınvalidesinin yaşam tarzı anlatılmaya çalışılmıştır. Böylece Belkis'in nişanlısının ailesinin onun güzellik kraliçesi olma hevesine nasıl bakacakları ilk andan itibaren okuyucuya hissettirilmiştir.

Mahmut Yesari'nin *Tipi Dindi* romanında Macit'in babası ölünce Süthala Ayşe Hanım, Macit'in kardeşlerine sahip çıkmak bahanesiyle evlerine yerleşmiştir. Macit evine dönene kadar Süthala Ayşe Hanım'a Nurunigâr Kalfa ve Kerim Efendi de eklenmiştir. Macit sırf bu asalaklardan kurtulmak için kardeşlerini de yanına alarak başka bir eve taşınmaya karar vermiştir. Nurunigâr Kalfa, taşınma esnasında *“-Efendim beyim, namaz seccadem kalmadı”(s.115)* diyerek Macit'ten seccade

istemiştir. Nurunigâr Kalfa'nın bu isteği ilk etapta oldukça masumane görünmektedir; ancak bu ifadenin arka planında dinin suiistimal edilmesi söz konusudur. Çünkü Nurunigâr Kalfa'nın eve gelme amacı kimsesiz kalan çocukların sırtından geçinebilmektir. Macit'in çıkıp gelmesi bir bakıma onun bu hevesini yarım bırakmıştır. Giderayak son bir vurgun yapma peşinde olan Nurunigâr Kalfa bu amaca ulaşmak için yine dini hassasiyetleri kullanmaktadır. *"Yüzümü kıbleye döndükçe, merhumları rahmetle anarım"(s.115)* ifadeleri aslında Nurunigâr Kalfa'nın gerçek yüzünü gizlemek için başvurduğu riyakârlığı göstermektedir.

M. Reşat Nalbandoğlu'nun *Başım Dönüyor* romanında psikolojik sorunları olan iki kardeşin hayatı anlatılmıştır. Ayhan bu sorunları aşamamış ve sonunda intihar etmiştir. Reşit ise bir sabah uyandığında annesinin intihar eden kız kardeşi Ayhan'ın odasının önünde görmüştür. Romanda *"Başında namazbezi vardı. Üstünde sabah namazını henüz kıldığı seccade, iki adım ötede yayılı duruyordu."(s.49)* şeklinde tasvir edilen Reşit'in annesi belli ki sabah namazını kılmıştır. Romanda bu ayrıntının verilmesi önemlidir. Çünkü romandaki diğer kahramanların dini yönleri zayıftır. Hatta denebilir ki içine düştükleri psikolojik çıkmazın asıl nedeni bu zayıflıktır. Bu açıdan bakıldığında Reşit'in annesi kızının ölümünü bile daha olgun karşılayabilmiştir. Nitekim romanda bu durum *"Reşit kendi kendine, annesinin bu derde nasıl dayandığına hayret ediyor; bu asîl ruhun acıya karşı, büyük bir tevekkülle Allah'a sığınışını imrenerek seyrediyordu."(s.49)* ifadeleri ile dile getirilmiştir. Bir bakıma yazar Reşit'e içindeki derin acıdan kurtulması için annesini örnek olarak göstermek istemiştir. Ancak Reşit'in bu noktada annesini örnek almadığı, kardeşi Ayhan gibi çareyi yoklukta gördüğü söylenebilir.

İncelenen dönemde Osmanlı'nın konu alındığı romanlarda namaz ibadetinin daha sık işlendiği görülmüştür. Genel olarak romanlarda namaz kılan kişiler orta ve alt sınıftan insanlar arasından seçilmiştir. Özellikle konaklarda yaşayan hizmetliler veya kenar mahallelerde yaşayan sıradan insanlar namaz kılmaktadır. Üst tabakadan kişilerin namaz kılması romanlarda daha seyrek görülmüştür. Aşk romanlarında ise namaz ile ilgili hususlar daha da azdır. Nitekim bu gruba giren romanlarda daha çok İstanbul'un yeni yaşam tarzına uyum sağlayan insanlar anlatılmaktadır. Ezan

konusuna gelindiğinde yukarıda da belirtildiği gibi bu dini unsur daha çok zamanı belirleme aracı olarak kullanılmıştır. Bununla birlikte bu kullanımda dahi dini bir hassasiyet hissedilmektedir.

2.1.9. Oruç

İslâm'ın beş şartından biri olan oruç, *"dini emirlerle yükümlü bir insanın, tan yeri ağarmasından güneşin batmasına kadar olan zaman içinde yemekten, içmekten ve cinsel ilişkiden, ibadet niyyetiyle geri durmasıdır."*[246] Oruç tutan insan sabırlı olmayı ve yoksulların çektiği sıkıntıları öğrenir. Bu bakımdan oruç insana maddi ve manevi açıdan sıhhat verir.[247] Ergenlik çağına gelen ve aklı başında olanlara oruç farz kılınmıştır. Bununla birlikte hasta veya seferi olanlara ve emziren annelere bu durumları geçene kadar oruç tutmamaları konusunda izin verilmiştir.[248] Oruç ibadeti özellikle ramazan ayında yerine getirilmektedir. Bundan dolayı romanlarda oruç ve ramazan ayı bir arada veya bir birini çağrıştıracak şekilde kullanılmıştır.

Suat Salih'in *Dağ Adamı* romanında doğrudan oruç ibadetinden söz edilmemiştir. Bunun yerine ramazan ayına değinilmiştir. Romanda ramazan ayı şöyle tasvir edilmiştir: *"Mescitte okunan ezan ramazana karşı gizli bir veda hüznüyle titriyordu. Taşlıkta kavun kabukları gibi kenara atılmış pabuçlar duruyor, kapıdan ayakta namaza hazırlanan, ahireti düşünen Müslümanlar gözüküyordu."(s.13)* Ramazanın son iki günü olduğu için anlatıcı ramazanın bitişini bu ifadelerle dile getirmiştir. Bu ifadelerden anlatıcının ramazan ayının sona ermesinden dolayı hüzünlendiği anlaşılmaktadır.

Burhan Cahit Morkaya'nın *Köy Hekimi* romanında da yine ramazan ayına vurgu yapılmıştır. İstanbul'dan Acıbadem nahiyesinin Bademli köyüne doktor olarak giden Suat Naci gittiği bu beldenin insanlarını şöyle değerlendirmektedir: *"Yarı dinî, yarı irsî görgülerin ve telâkkilerin tesirile yaşayan bu halka Ramazan aylarında hepsi birer melek gibi sineğe bile parmak dokundurmaz, aptessiz yere basmazken otuz gün tam olunca zindandan mahkûmiyetini bitirmiş bir prangalı gibi bütün hınçları ve*

[246] Süleyman Ateş, "Oruç", **Kur'an Mesajı İlmi Araştırmalar Dergisi,** C.1, S.3, s.3.
[247] Topbaş, **Hak Din İslâm,** s.199-200.
[248] Akseki, **İslâm Dini: İtikat, İbadet, Ahlak,** s.272.

kinleriyle hayata atılıyor, bir aylık sükûnet ve mahrumiyetin intikamını alır gibi fenalık ve kibirlilik diye bellenmiş nakadar visler varsa hepsini birden yapmağa başlıyorlardı. "(s.87) Doktor Suat Naci'ye göre bu beldenin insanları sadece ramazan ayında dini hassasiyetlere dikkat etmekte diğer zamanlarda ise bu hassasiyetlerini tamamen yitirmektedir. Genç bir doktor olan Suat Naci beldenin içinde bulunduğu bu durumdan rahatsızdır.

Sermet Muhtar Alus'un *Kıvırcık Paşa* romanında geçen *"İftar topunun gürlemesi herkesi sofraya koşturdu."(s.84)* ifadesinden ramazan ayı içerisinde olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim ramazan ayının önemli sembollerinden biri iftar topudur. Romanda da ramazan ayı iftar topu ile anlatılmıştır. Ramazan ayının gelişiyle beraber konaktaki bazı değişimler de göze çarpmaktadır. Söz gelimi *"Ramazan geldiği geceden beri çilingir sofrası ortadan kaldırılmıştır."(s.84)* ve Kıvırcık Paşa içki eğlencelerine bir aylık bir ara vermiştir. Romanda geçen bu bölüm Kıvırcık Paşa'nın aslında dini şeklen yaşadığının kanıtıdır. Daha önce de değindiğimiz gibi Kıvırcık Paşa ezan okuyunca içkiye ara verir veya ramazan geldiği için içmemektedir. Bunun dışındaki diğer vakitlerde o ve arkadaşları Şehri Efendi ve hatta Hoca Abdülgani Efendi sık sık içki masasında karşımıza çıkmaktadır.

M. Turhan Tan'ın *Gönülden Gönüle* romanında Abdurrahman'ın sessizliğini soran arkadaşlarına, Akça Koça *"-Beş on gündür ki Aptürrahman, diline oruç tuttırıyor, belki nezri var, hoş görün"(s.143)* diyerek cevap vermiştir. Akça Koca'nın burada bahsettiği oruç ramazan orucundan farklıdır. Akça Koca'nın bu sözleri Hz. Meryem kıssasına bir telmihtir. Meryem Suresinde Hz. Meryem'e *" 'Ye, iç, gözün aydın olsun. İnsanlardan birini görecek olursan, 'Şüphesiz ben Rahmân'a susmayı adadım. Bugün hiçbir insan ile konuşmayacağım' de."*[249] şeklinde emredilmiştir. Hz. Meryem de kendisine *"Ey Hârûn'un kız kardeşi! Senin baban kötü bir kimse değildi. Annen de iffetsiz değildi."*[250] diyerek babasız bir çocuk doğurduğu için onu kınayanlara bebekle konuşmalarını işaret etmiştir. Abdurrahman da âşık olduğundan kimse ile

[249] **Kur'an-ı Kerim Meali,** (Haz. Halil Altuntaş, Muzaffer Şahin), s.331.
[250] **Kur'an-ı Kerim Meali,** (Haz. Halil Altuntaş, Muzaffer Şahin), s.331.

konuşmamaktadır. Bu yüzden Akça Koca onun bu halini konuşma orucu diye yorumlamıştır.

İncelenen romanlarda oruç unsurunun bir ibadet şekli olarak dini bağlamında kullanıldığı görülmektedir. Romanlarda bu ibadetin önemi veya amacı üzerinde durulmamıştır. Bunun yerine ramazan ayının gelmesiyle beraber toplumda görülen değişimlere dikkat çekilmiştir. Ramazan ayı Müslüman toplumlarda canlı bir şekilde yaşanmaktadır. Özellikle de Osmanlı döneminde ramazan ayı geleneksel bir şekil almış ve bu çizgisini uzun yıllar devam ettirmiştir. Romanlarda bu yapıya ayrıntılı olarak yer verilmese de özellikle de *Kıvırcık Paşa* romanında bunun izleri görülmektedir.

2.1.10. Hac

İslâmiyet'in beş farzından biri olan *"Hac; mal ve sıhhtat yönüyle gücü yeten bir Müslümanın, ömründe bir defa belirli günlerde Mekke'deki Kâbe'yi ziyaret ederek ve bâzı rükûnları yaparak îfâ ettiği bir ibadettir."*[251] Hac ibadetinin yerine getirilmesi için öncelikle kişinin mal varlığının uygun olması ve sağlığının yerinde olması gerekmektedir. Haccın şartlarından biri de yol güvenliğinin sağlanmasıdır. Hacca gidecek kişi bir kadın ise yanında mahremi olan bir erkek bulunmalıdır.[252] Kişi sağlığında bu ibadeti yerine getiremezse öldükten sonra yerine bir varisinin bu ibadeti yerine getirmesi gerekmektedir.[253] Hac ibadeti romanlarda diğer farz ibadetler kadar yoğun işlenmemiştir. Bu ibadet birkaç yerde kısaca anılmıştır.

İskender Fahrettin Sertelli'nin *Deliler Saltanatı* romanında Kızlarağası Sümbül Ağa'nın Kösem Sultan ile arası açılmıştır. Sümbül Ağa saraydan uzaklaşmak amacıyla hacca gitmeye karar vermiştir.(s.12) Sümbül Ağa ibadet bahanesi olmazsa padişahtan izin alamayacağını bildiğinden bu yola başvurmuştur. Bu nedenle denebilir ki Sümbül

[251] Topbaş, **Hak Din İslâm,** s.221.
[252] Akseki, **İslâm Dini: İtikat, İbadet, Ahlak,** s.297.
[253] Muhammed Hamidullah, "İslâm'da Hac", (Çev. M. Âkif Aydın), **İslâm Tetkikleri Dergisi,** C.8, S.1-4, s.155.

Ağa'nın hacca gitmesinde asıl belirleyici olan dini hassasiyetlerinden ziyade saraydan uzaklaşarak kendini emniyete alma düşüncesidir.

Hatip Mehmet Hamdi'nin *Tımarhane* romanında Hasan adlı bir gencin başından geçen olaylar anlatılmıştır. Romanda Hasan'ın dedesi ilerleyen yaşına rağmen hacca gitmek istemiş ve neticede gidip hac farizasını yerine getirerek tekrar köyüne dönmüştür. (s.68-69)

2.1.11. Kurban, Adak ve Bununla İlgili Hususlar

Kurban bayramının ilk üç günü deve koyun veya sığır gibi bir hayvanın Allah rızası için kesilmesine kurban denmiştir.[254] Kaynaklar *"Kendisine fıtra vâcib olan kimseye kurban kesmek vâcibdir."*[255] demektedir. Bu yönüyle kurban kesmek farz ibadetler arasında yer almasa da yerine getirilmesi gereken önemli ibadetlerden biridir. Adak veya nezr ise kişinin sorumlu olmadığı halde bir ibadeti yapacağına dair söz vermesidir. Adağın konusu namaz, oruç, hac, kurban gibi ibadetlerdir. Bununla birlikte halk arasında türbelerde mum yakma veya bez bağlama gibi batıl şeylerin de adak olarak değerlendirildiği görülmektedir.[256]

Ele alınan dönemde kurban ve adak konusunun en sık Sermet Muhtar Alus'un *Pembe Maşlahlı Hanım* romanında işlendiği görülmüştür. Romanda Kazasker Dânâ Efendi, Pembe Maşlahlı Hanım'ı iyileştirmek amacıyla ona yedi kez okuyup üfledikten sonra bir kurban kesilmesi gerektiğini söylemiştir. Enişte Bey kurbanın kesilmesi için Pembe Maşlahlı Hanım'ın yanına giderek ondan vekâlet almıştır. Ancak Kazasker Efendi ile Enişte Bey'in asıl amacı başkadır. Pembe Maşlahlı Hanım'dan vekâleti alan Enişte Bey, gidip Pembe Maşlahlı Hanım'ı Kazasker Dânâ Efendi'ye nikâhlamıştır. Kesilen kurban da Dânâ Efendi'nin adak kurbanıdır. (s.238-240) Aynı romanda adak olarak başka şeylerin de adandığı görülmektedir. Söz gelimi Pembe Maşlahlı Hanım ve Kanarya Ayşe Hanım dolaşmaya çıktıkları bir gün Mahmut Baba türbesinin önünden geçerken Kanarya Ayşe Hanım birden arabadan inmiştir. Kanarya Ayşe Hanım *"Türbeye adak adıyacak veya bir şey bağlayacak[tır]."(s.7)* Bu amaçla

[254] Abdullah Aydemir, "Kurban ve Akîka", **Diyanet Dergisi,** C.11, S.1, s.51-53.
[255] Akseki, **İslâm Dini: İtikat, İbadet, Ahlak,** s.298.
[256] Ahmet Özel "Adak", **DİA,** Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 1988, C.1, s.337-339.

Pembe Maşlahlı Hanım'a *"(Nezredip üstünden bir şey ver, bağlıyalım; muradın olmazsa bir daha yüzüme bakma!)"(s.7)* demiştir. Ayşe Hanım, Pembe Maşlahlı Hanım'ın Tayfur'a olan meylini bildiğinden Pembe Maşlahlı Hanım'a, Tayfur'a kavuşması için adak adamasını tavsiye etmiştir. Ancak bu türbede adanan adak bir okka zeytinyağı ile iki okka mumdur.(s.7) Romanda türbede zeytinyağı ve mum adanması yukarıda da belirtildiği gibi halk inanışlarının bir sonucudur.

Etem İzzet Benice'nin *Gözyaşları* romanında nezretme hadisesinden bahsedilmiştir. Romanın başkahramanı Ruhi sokakta dilenirken bir genç ile karşılaşmıştır. Bu çocuğun kendi çocuğu olduğunu öğrenince karısına ve çocuklarına yaptıklarından büyük bir pişmanlık duymuş ve intiharı düşünmüştür. Bu esnada aklına Naran gelmiştir ve intihardan vazgeçmiştir. Çünkü Ruhi kendisini Naran'a nezrettiğini düşünmektedir.(s.194) Normalde insan nezredilmez; ancak Ruhi aşkının büyüklüğünü kanıtlamak için kendisini nezretmiştir.

Reşat Enis'in *Kanun Namına* romanında Seyfi Bey kaymakamlık yaptığı kasabada eşkıyaları yakalamak için bir müddet dağlarda kalmak zorunda kalmıştır. Bu sırada hastalanmış ve evine dönmüştür. Babasının hastalandığını gören Mebrure çok üzülmüş *"-Babam iyileşir iyileşmez kurban kestireceğim. Şehirdeki bütün evliyalara mumlar dikeceğim…."(s.55)* diyerek babasının iyileşmesi için adaklar adamıştır.

Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın *Şeytan İşi* romanında Hayriye Hanım kendisine gelen mektubu okuma yazma bilmediği için okuyamamıştır. Mektupta serveti ile ilgili bir şeylerin yazılmış olabileceğini düşünen Hayriye Hanım servetinden kimseyi haberdar etmeden mektubu emin birisine okutmayı düşünmektedir. Kimsesiz ve dul bir kadın olan Hayriye Hanım, paralarının hırsızları kendisine musallat edip başını derde sokacağını bildiğinden *"Kendini bu müşkülden kurtarmaları için birkaç evliyaya (Yasin) ler (Fatiha) lar ada[mıştı]r."(s.40)* Hayriye Hanım'ın böyle bir adakta bulunması biraz da onun para harcamaktan korkmasıyla ilgilidir. Aksi takdirde Hayriye Hanım bir hayvan adayacak kadar zengindir. Ancak onun böyle bir şey yapması onu hem masrafa sokacak hem de akıllara zengin olduğunu getirip dikkatleri üstüne çekecektir.

İncelenen romanlarda kurban ve adak kavramlarının genellikle beraber anıldığı görülmektedir. Bunun temel nedeni adak denince akla kurban ibadetinin gelmesidir. Bununla birlikte romanlarda adak olarak mum, bez parçası, zeytinyağı gibi farklı şeylerin de kastedildiği görülmüştür. Bunlar içinde en çarpıcı örnek ise Etem İzzet Benice'nin *Gözyaşları* romanında Ruhi'nin kendisini nezretmesidir.

2.1.12. Bayram

İslâm geleneğinde ramazan ve kurban olmak üzere iki bayram bulunmaktadır. Bayramlar, dini günler olmakla beraber toplumsal işleve de sahiptir. Bu nedenle bayram günleri edebiyatta geniş yer bulmuştur. Bununla birlikte incelenen romanlarda bayramlara çok az değinildiği görülmüştür.

İskender Fahrettin Sertelli'nin *Bizans'ın Son Günleri* romanında Bizans'tan Sultan Mehmet ile görüşmek üzere Edirne'ye gelen heyet üyeleri üç gün boyunca Edirne'de misafir edilmiştir. Klio sevgilisi Anivas'a *"İki gün sonra Müslümanların Kurban Bayramı varmış."(s.30)* diyerek birkaç gün daha Edirne'de misafir olacaklarını söylemiştir.

Aka Gündüz'ün *Çapraz Delikanlı* romanında Perin arkadaşı Nesrin'e Okan Bey'in bütün memurların adresini alarak Kurban Bayramı'nda ziyaret edeceğini anlatmaktadır. Okan Bey müdür olarak yanında çalışan herkesin bayramını kutlamak istemektedir. Ancak Perin, âşık olduğu adamın gidip yoksul odasını görmesini istememektedir. Perin bundan dolayı derin bir üzüntü duymaktadır. (s.29-30)

2.1.13. Din Büyükleri

İncelenen romanlarda din ve inanç algısı bağlamında değerlendirilebilecek önemli bir husus da dini karakterlerdir. Romanlarda sık olmamakla birlikte yer yer dini karakterlere yer verilmiştir. Romanlarda bu dini karakterler tarihsel gerçeklikle de örtüşecek biçimde İslâmî yönleri ile ön plana çıkarılmıştır. Romanlarda bu tür dini karakterlerin az olmasının nedeni yine romanların konusu ile açıklanmalıdır.

2.1.13.1. Hz. Ali

Bilindiği gibi Hz. Ali Hz. Muhammed'in amcası Ebû Tâlib'in oğludur. Hz. Muhammed'in kızı Fatıma ile evlenmiş ve peygamberin damadı olmuştur. Hz. Osman'ın şehit edilmesi üzerine halife olmuş; ancak halifeliği bazı çevreler tarafından kabul edilmemiştir. Hz. Ali ve Muâviye arasında halifelik yüzünden savaş çıkmış bu sırada Hz. Ali bir Haricî tarafından hançerlenmiş ve iki gün sonra vefat etmiştir.[257] Bu olaylar neticesinde İslâm dünyasında ilk büyük ayrılıklar yaşanmıştır. Edebiyatta Hz. Ali kahramanlığı, ilmi ve İslâmiyet'e yaptığı büyük hizmetlerden dolayı çok sık anılmıştır. İncelenen romanlarda da kendisinden en çok bahsedilen din büyüğü Hz. Ali'dir.

Muharrem Zeki Korgunal'ın *Kahraman Kız* romanında Hz. Ali dini bir karakter olarak okurun karşısına çıkmıştır. Romanda Sadi Vakkas ve kızı Dilfüruz dinlenirken bir haydut ile karşılaşmıştır. Haydut kendilerine kim olduklarını sorunca Sadi Vakkas Medineli olduklarını söylemiştir. Bunun üzerine haydut *"-Ben Medinelileri tanırım. İçlerinde yavuz kişiler vardır. Hele İmam Ali dedikleri pehlivan bir orduya bedeldir."(s.12)* diyerek Sadi Vakkas'a Medineli olamayacaklarını söylemiştir. Çünkü haydut Medinelileri yiğitlikleri ile tanımaktadır. Oysa Sadi Vakkas ve yanındaki haydut için pek yiğit görünmemektedir. Romanın bu bölümünde Hz. Ali yiğitliği ile anılmıştır. Onun yiğitliği uzak diyarlara kadar yayılmış ve dillere destan olmuştur. Nitekim Sadi Vakkas da haydudu bağladıktan sonra ona *"-Bana Hazreti Alinin yaranından Sadi Vakkas derler. Şimdiye kadar uçurduğum kellelerin haddi hesabı yoktur."(s.14)* diyerek kendini tanıtmıştır. Böylece kendisinin Hz. Ali'nin dostlarından biri olduğunu ifade ederek kendisinin de Hz. Ali gibi yiğit olduğunu anlatmak istemiştir. Sadi Vakkas, yakaladığı haydudu öldürmeyip Hz. Ali'ye hediye etmeyi düşünmektedir. Haydut, Sadi Vakkas'ın bu düşüncesini öğrenince kendisinin de aslında Hz. Ali'nin dostu olduğunu ve yaptıklarından dolayı üzgün olduğunu ve bu utançla Hz. Ali'nin karşısına çıkamayacağını söylemiştir. Bu sözlere inanan Sadi Vakkas haydudu çözdüğünde haydut bir yolunu bulup ellerinden kaçmıştır.(s.14-15) Sadi Vakkas ve Dilfüruz haydutların eline düşünce haydutların başı Hz. Ali'den

[257] Ethem Ruhi Fığlalı, "Ali", **DİA,** Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 1989, C.2, s.371-374.

korktuğu için onları öldürmemiştir. Karatay bunu kendi ağzı ile itiraf etmiştir: *"Hatta sizi bile sağ bırakmamak niyetinde idim. Sonra düşündüm, taşındım, bu niyetten vazgeçtim. Zira Medineli Alinin nasıl bir pehlivan olduğunu biliyorum. Herhalde sizin intikamınızı almak için beni ve bütün adamlarımı kılıçtan geçirecekti."(s.48)* Görüldüğü gibi roman boyunca Hz. Ali yiğitliği ile anılmıştır.

Muharrem Zeki Korgunal'ın *Üç Yol Cengi* romanında da Hz. Ali ve üç oğlundan bahsedilmiştir. Hz. Ali'nin oğlu Muhammed Hanefi, ava gitmeye karar vermiş ve bu sırada babasına rastlamıştır. Babası da ona fazla uzaklaşmaması ve erken gelmesi yönünde nasihat etmiştir. Muhammed Hanefi'nin ava çıkacağını duyan Hasan ile Hüseyin de ava gitmek için babaları Hz. Ali'den izin istemiştir. Bunun üzerine Hz. Ali üç oğluna ava gitmeleri için izin vermiştir. (s.3) Avdan ilk dönen Hz. Hasan'dır. Büyük oğlunun döndüğünü duyan Hz. Ali çok sevinmiştir. Romanda Hz. Ali'nin sevinci şöyle anlatılmıştır: *"Ashap arasında bulunan Merdimeydan sevincinden ne yapacağını şaşırmış. Ellerini semaya kaldırıp Ulu Tanrıya sonsuz şükranlarını gönderiyordu." (s.24)*

A. Kemal Meram'ın *Mihracenin İntikamı* romanında Hint Mihracesi Lala Sahib Mirza'nın Müslümanlara karşı gösterdiği hoşgörü onun Hz. Ali ve Hz. Osman'a olan saygısı üzerinden anlatılmıştır. (s.4) İslâm dininin bu iki isim üzerinden işlenmiş olması bu iki ismin halife olmasından ve İslâmiyet'e önemli hizmetler sunmalarından kaynaklanmaktadır.

2.1.13.2. Hz. Hamza

Hz. Muhammed'in amcası olan Hz. Hamza, İslâmiyet'e büyük hizmetler etmiş ve Uhud Savaşı'nda şehit olmuştur.[258] Edebiyatta Hz. Hamza da tıpkı Hz. Ali gibi cesareti ve kahramanlığı ile anılmıştır. Muharrem Zeki Korgunal'ın *Üç Yol Cengi* romanında Hz. Hasan kendisini arayan Tehame Beylerinden Zerka'ya elindeki gürzü göstererek *"Bu gürz Hamza pehlivanın gürzüdür. Bana babam Hazreti Ali armağan etti."(s.14)* diyerek Hz. Hamza'yı anmıştır. Hz. Hasan'ın düşmanlarını yenerken Hz. Hamza'nın gürzünü kullanması ve bunu düşmanlarına söylemesi Hz. Hamza'nın

[258] Hüseyin Algül, "Hamza", **DİA,** Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 1997, C.15, s.500-501.

yiğitliğine bir göndermedir. Yine Hz. Hasan'ın kardeşi Muhammed Hanefi de İmlâk adlı bir kişi ile vuruşacağı sırada Hz. Hamza'yı anmıştır. İmlâk, Muhammed Hanefi'nin meydan okumasına karşılık vermiş ve kendisini Kilâp'ın oğlu İmlâk diye tanıtmıştır. Bunun üzerine Muhammed Hanefi de ona şöyle karşılık vermiştir: *"Babam Hazreti Ali'den işitmiştim, Kilâp, Hamza ile cenketmiş. Hamza, Kilâbı yere vurmuş; Belini kırmış. Kilâp, bir daha ata binemiyecek bir hale gelmiş ve Hamzanın kölesi olmuş sen o Kilâbın oğlu değil misin?" (s.35)* Muhammed Hanefi, bu sözlerle İmlâk'ın babasının yiğit olmadığını gerçek yiğidin onu yenen Hz. Hamza olduğunu anlatmaktadır.

2.1.13.3. Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin

Hz. Ali'nin Hz. Fatıma'dan Hasan, Hüseyin ve ölü doğan Muhsin adlı üç oğlu olmuştur.[259] Hz. Ali'nin büyük oğlu Hz. Hasan, babasının ölümünden sonra kan dökülmemesi için Muâviye ile anlaşıp halifeliği ona bırakmıştır.[260] Hz. Hüseyin ise Yezîd'in halifeliğini tanımamış Kûfelilerin yardım sözü üzerine Kûfe'ye hareket etmiş; ancak Kerbela'da şehit edilmiştir.[261] Edebiyatta özellikle de Hz. Hüseyin'in şehit edilmesi geniş yer bulmuştur. Bununla birlikte peygamber efendimizin torunları Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'e olan sevgisi de edebî metinlerde işlenmiştir.

Muharrem Zeki Korgunal'ın *Üç Yol Cengi* romanında Hz. Hasan, Hz. Hüseyin ve kardeşleri Muhammed Hanefi'nin hikâyesi anlatılmıştır. Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin, kardeşleri Muhammed Hanefi'nin ava gideceğini duyunca babalarından izin isteyerek onlar da ava gitmeye karar vermiştir. (s.3) Üç kardeşin en büyüğü Hz. Hasan'dır. Hz. Hüseyin ise ortanca kardeştir. Vakit ilerleyince ağabeyleri kardeşlerine dönmeleri konusunda uyarıda bulunmuştur. Bunun üzerine Muhammed Hanefi eli boş dönmenin kendilerine yakışmayacağını söyleyince üç kardeş bir şey avlayana kadar ava devam etmeye karar vermiştir. Üç kardeş üç yol ayrımına vardıklarında bir levhada bu yollardan soldakinin çok tehlikeli, ortadakinin daha az tehlikeli olduğu sağdakinin ise tehlikesiz olduğu yazılmaktadır. Üç kardeşten her biri bu yollardan birine gitmeye

[259] Fığlalı, "Ali", C.2, s.371.
[260] Ethem Ruhi Fığlalı, "Hasan", **DİA,** Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 1997, C.16, s.282-283.
[261] Ethem Ruhi Fığlalı, "Hüseyin", **DİA,** Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 1998, C.18, s.518-520.

karar vermiştir. Çekilen kura sonucunda Muhammed Hanefi sola, Hz. Hasan sağa, Hz. Hüseyin de orta yola gidecektir. (s.4-5)

Hz. Hasan sağ yolda bir çobana rastlamış ve gördüğü obadakilerin kim olduklarını sormuştur. Çoban Hz. Hasan'ın gerçek kimliğini bilmediği için ona obadakilerin kim olduklarını şöyle anlatmıştır: *"-Ey yiğit! Bugün bir haber geldi. İmam Ali'nin oğlu ava çıkmış, bir yaban içinde kaybolmuş. Bedevilerden birisi görmüş. Haberi o getirdi. Bu haber üzerine bütün halk ayaklandı. Şenlik, şamata başladı. Bu gece onu gafil avlıyacaklar."(s.10-11)* Hz. Hasan, çobandan Rebi Bin Malik kavminin kendisini yakalamak için harekete geçtiğini öğrenmiştir. Üstelik bu kavim Tehame Beylerinden de yardım istemiştir. Hz. Hasan bunları öğrendikten sonra Tehame Beylerini görmeye karar vermiş ve Tehame Vadisi'ne doğru yola koyulmuştur. Bu sırada yedi atlı ile karşılaşan Hz. Hasan bunların Tehame Beylerinden olduğunu ve kendisini aradıklarını öğrenmiştir.(s.10-11) Hz. Hasan kimliğini gizlemek istemişse de adamlardan biri *"Hiç saklama: Sen Ali'nin büyük oğlu Hasan'sın. Ben seni de, kardeşin Hüseyin'i de iyi tanırım."(s.12)* diyerek Hz. Hasan'a kendisini tanıdığını söylemiştir. Hz. Hasan kendisini gizleyemeyeceğini anlayınca *"-Evet. Ben Tanrının arslanı Hazreti Ali'nin oğluyum."(s.13)* diyerek kim olduğunu açıkça söylemiştir. Bunun üzerine yedi kişinin başı olan Zerka, Cemir adlı en güçlü adamını göndererek Hz. Hasan'la vuruşmasını istemiştir. Hz. Hasan, Cemir'i kolaylıkla yenince geri kalan altı kişi korkmuş ve hiçbiri Hz. Hasan'ın karşısına çıkmaya cesaret edememiştir. Sonuçta Hz. Hasan bu altı kişiyi de yenerek Rebi Bin Malik kabilesine doğru yürümeye başlamıştır. (s.13-17)

Rebi Bin Malik, Zerka ve adamlarının başına gelenleri öğrenince adamlarını da yanına alarak Hz. Hasan'ı bulmak üzere yola koyulmuştur. Yolda Hz. Hasan ile karşılaşan Rebi Bin Malik, Hz. Hasan'ı tanımadığından ona kim olduğunu sormuştur. (s.19-20) Hz. Hasan da *"Eğer bilmiyorsan bil ki, gafil avlamak istediğiniz Ali'nin oğlu benim." (s.20)* diyerek onlara gerçek kimliğini açıklamıştır. Rebi Bin Malik bu söz üzerine Hz. Hasan'ı öldürmek üzere hamle yapmış ve başaramamıştır. Hz. Hasan Zerka ve adamları gibi Rebi Bin Malik'i de gürzü ile öldürmüştür. (s.21) Romanda kahramanlığı ve mertliği ile dikkat çeken Hz. Hasan, Sahabe Abdullah Yemenî'nin de

yetişmesi ile Rebi Bin Malik'in ordusunu yenmiş ve yanında ganimetlerle Medine'ye dönmüştür. (s.22-24)

Romanda Hz. Hasan'ın maceraları bittikten sonra Hz. Hüseyin'in maceraları anlatılmaya başlanmıştır. Hz. Hüseyin orta yolu seçip ilerleyince önce bir aslanla karşılaşmış ve onu öldürmüştür. Biraz yol aldıktan sonra da bu kez bir dev ve ölüm aslanı ile karşılaşmış ve onları da öldürmüştür. Hz. Hüseyin bu engelleri de ortadan kaldırdıktan sonra tek hedefi olan Ahenrüba Kalesi'ne ulaşmayı başarmıştır.(s.26-29) Hz. Hüseyin burada kendisini kalenin hükümdarı Kartal'a *"-Ben Medineli Ali'nin ortanca oğlu Hüseyin'im."(s.30)* diyerek tanıtmıştır. Kartal, Hz. Hüseyin'i düşman olarak görmüş ve onunla savaşmıştır. Hz. Hüseyin yaralanan Kartal'a merhamet etmiş ve ikisi dost olmuştur. Birkaç gün Ahenrüba Kalesi'nde misafir olan Hz. Hüseyin de ağabeyi Hz. Hasan gibi Medine'ye dönmüştür. (s.30-31)

Romanda son olarak Muhammed Hanefi'nin maceraları anlatılmıştır. Romanda adı geçen Muhammed Hanefi Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in farklı anneden kardeşi olan Muhammed b. Hanefiyye[262] olmalıdır. Romanda çekilen kura sonucunda en tehlikeli yol Muhammed Hanefi'ye çıkmıştır. Muhammed Hanefi yolda ihtiyar bir adam ile karşılaşmış ve daha kendisini tanıtmadan ihtiyar adam *"Sen galiba Medineli Ali'nin oğlusun," (s.33)* diyerek kendisini tanımıştır. Bu ihtiyar adam Muhammed Hanefi'den eşyalarını kendisine vermesini ve evine dönmesini istemiştir. Muhammed Hanefi bu adama meydan okuyunca ihtiyar kaçmış ve kısa süre sonra yanında bir ordu ile geri dönmüştür. Gelenler arasında sadece Tayfur adlı bir asker Muhammed Hanefi ile dövüşmeye cesaret edebilmiştir. Nitekim Muhammed Hanefi onu da kolaylıkla yenince bu defa İmlâk adlı bir asker onunla dövüşmek istemiştir. İmlâk, Muhammed Hanefi'yi yenemeyeceğini anlayınca Katran adlı ihtiyarla bir plan yapmıştır. Herkesin Muhammed Hanefi'ye boyun eğmesini söyleyen Katran daha sonra zehirle Muhammed Hanefi'yi öldürmeye kalkışmıştır. Zehir planı da tutmayan Katran ve İmlâk, Muhammed Hanefi'den af dilemiştir.(s.34-36) Muhammed Hanefi, affettiği İmlâk'tan Cumhur Kalesi'nde güzel bir kız olduğunu ve o kızın da belalı yedi ağabeyinin olduğunu öğrenmiştir. Bunun üzerine Cumhur Kalesi'ne giden

[262] Fığlalı, "Hüseyin", C.18, s.519.

Muhammed Hanefi'yi Cumhur ve kardeşleri öldürmek istemiştir. Yedi kardeş Muhammed Hanefi ile baş edemeyince onun dostluk teklifini kabul etmiş ve kız kardeşlerini ona vermiştir. (s.37-42) İmlâk'ın kışkırtması ile Kara Dev gidip Muhammed Hanefi'nin karısını kaçırınca Muhammed Hanefi önce Kara Dev'i sonra da Katran'ı öldürmüştür. Karısı Zeynel arab da İmlâk'ı öldürünce Muhammed Hanefi karısını da alarak Medine'ye gitmek üzere yola koyulmuştur.(s.42-48)

2.1.13.4. Sa'd Bin Ebû Vakkas

Romanlarda bahsi geçen bir diğer dini şahsiyet Sa'd bin Ebû Vakkas'tır. *"Sa'd bin Ebû Vakkas sağlığında Resûl-i Ekrem tarafından cennetle müjdelenen on sahabiden biridir."*[263] İslâm tarihinde gücü, cesareti ve savaşlardaki başarıları ile tanınmaktadır.[264]

Muharrem Zeki Korgunal'ın *Kahraman Kız* romanı Sa'd bin Ebû Vakkas ve kızının kahramanlığını konu almaktadır. Romanda Sa'd bin Ebû Vakkas; Sadi Vakkas veya Sâdibni Ebi Vakkas olarak anılmaktadır. Romanda Sadi Vakkas'ın kızı Dilfüruz'u cesur bir savaşçı gibi yetiştirdiği anlatılmıştır. Dilfüruz evde oturmayı sevmediğinden babasını da yanına alarak bir süre Medine dışına çıkmayı istemiştir. Babası kızının erkek gibi yetiştiğini bildiğinden onu evde tutmak istememiş ve kızıyla biraz dolaşmayı kabul etmiştir. Bu sırada Dilfüruz Haverzemin tarafında tehlikeli bir haydut çetesinin olduğunu duymuş ve ısrarla buraya gitmek istemiştir. Babası kızını tehlikeye atmamak için önceleri buraya gitmeyi istememiş; ancak yiğitliğine halel getirmemek için kızının isteğini kabul etmiştir. Böylece Sadi Vakkas ve kızı Dilfüruz tehlikeli bir yolculuğa çıkmıştır. (s.3-9)

Sadi Vakkas ve kızı dinlenirken bir haydut yanlarında belirmiştir. Dilfüruz tek hamleyle adamı indirmiş ve babası da onu bağlamıştır. Lakin bu haydut kendisinin de Hz. Ali'nin dostu olduğunu söyleyerek Sadi Vakkas'ı ve kızını kandırmış, ellerinden kaçarak gidip haydutların başı Karatay'a olanları anlatmıştır. (s.11-18) Haydutların başı Karatay, adamının anlattıklarını dinledikten sonra

[263] İbrahim Hatiboğlu, "Sa'd b. Ebû Vakkas", **DİA,** Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2008, C.35, s.373.
[264] Hatiboğlu, "Sa'd b. Ebû Vakkas", C.35, s.373.

adamlarına Sadi Vakkas'ı tanıdığını söylemiş ve onun hakkında şu ifadeleri kullanmıştır: *"-Sâdibni Ebi vakkası tanırım. Yaman bir pehlivandır. Bin kişilik kuvvetim olduğu halde, bana yalnız başına karşı koyabilir. Ne yapıp yapıp; hatta son neferime kadar kırılmayı gözüme kestirip onun üzerine yürümeliyim; ya ölmeliyim, ya öldürmeliyim."(s.19)* Roman boyunca Sadi Vakkas'ın kahramanlık yönü ön plana çıkarılmıştır. Nitekim bin kişilik bir ordusu olan bir haydut bile ondan çekinmektedir. Oysa Sadi Vakkas'ın yanında sadece Dilfüruz vardır. Aslında Dilfüruz da cesarette ve savaşta babasından geri kalır biri değildir. Hatta onun savaş tecrübesi dahi vardır. Dilfüruz, *"Hazreti Alinin 'Haverzemin ve Billûru Âzam cengi'ne iştirak etmiş bir dişi kahramandı[r]."(s.24)* Üstelik son derece akıllı olan Dilfüruz haydutlar kendilerini esir alınca Deli Halit kılığında kız olduğunu gizlemeyi başarmış ve Karatay'ın sağ kolu olmuştur. Öyle ki Karatay'ın güvenini kazanıp babası Sadi Vakkas'ın da haydutlar arasında serbestçe dolaşmasını istemiştir. Onun bu isteğine Karatay karşı koyamamış ve olumlu yanıt vermiştir: *"-Pek güzel, mademki aramızda yaşamaya razı; biz de ona elimizden geldiği kadar hürmet ederiz. Malum ya; Sâdibni Ebi Vakkas yaman bir muhariptir. Onu kızdırmaya gelmez. Bütün adamlarıma tenbih edeceğim. Sâdibni Ebi Vakkasa karşı saygılı bulunmaları lüzumunu bildireceğim."(s.46)* Neticede Dilfüruz, Karatay'ı Müslüman olması konusunda ikna edince Sadi Vakkas, Karatay ile Dilfüruz'un nikâhını kıymış bu sayede Karatay'ın bütün adamları da Müslüman olmuştur. (s.51-52)

2.1.13.5. Abdullah Yemenî

İncelenen romanlarda sahabelerden Abdullah Yemenî'nin de bahsi geçmektedir. Muharrem Zeki Korgunal'ın *Üç Yol Cengi* romanında Hz. Hasan Rebi Bin Malik'in askerleri ile savaşırken Sahabe Abdullah Yemenî askerleri ile gelerek Hz. Hasan'a yardım etmiştir. İki arkadaşın karşılaşması romanda şöyle anlatılmıştır: *"Abdullah Yemeni, ağır ağır ilerleyen askerlerinden ayrılarak atını daha hızlı sürdü. Muharebe meydanına girince atından indi. İmamı Hasan'la kucaklaşıp öpüştü. Yanında biraz hurma vardı. Karnının aç olduğunu düşünerek çıkarıp İmamı Hasan'a verdi."(s.22)* Hz. Hasan ve Abdullah Yemenî Rebi Bin Malik'in askerlerini yendikten sonra Medine'ye dönmüştür. Medine'de *"-Müjde ya Resulullah, İmamı Hasan*

geliyor,"(s.24) sözleri ile Hz. Hasan'ın dönüşünü Peygamber Efendimize yine o müjdelemiştir.

2.1.14. Din Adamları

İncelenen romanlarda imam, molla, şeyh gibi çeşitli mevkilerdeki din adamlarına yer verilmiştir. Bunlar yer yer halkı aydınlatmak halka dini açıdan bilgi vermek üzere karşımıza çıkmakta, bazen de bulundukları mevkileri menfaatleri için kullanan devlet adamları olarak anılmaktadır. Bu yönüyle denebilir ki romanlarda genellikle olumlu ve olumsuz olmak üzere iki ayrı din adamı algısı bulunmaktadır. Bu algının oluşmasında yazarların din adamı algısının payı oldukça büyüktür. Bunun yanında Osmanlı'nın son dönemlerinde liyakat sisteminin bozulmasıyla görev alan din adamlarının haksız uygulamalarla halkı bezdirmesi de bu bakış açısının oluşmasında pay sahibidir.

Olumsuz din adamı olgusunun en yoğun işlendiği romanlardan biri İskender Fahretitin Sertelli'nin *Telli Haseki Hümaşah Sultan* romanıdır. Romanda *"Hocaların Sultan İbrahim'den ve onun vezirlerinden şikâyet etmelerinin sebeplerinden biri de Şeyhülislâm Abdürrahim Efendi'nin göreve geldiği günden beri kadılıkları rüşvetle satması"(s.205)* olarak gösterilmiştir. Öyle ki *"Şeyhülislam Abdürrahim Efendi'nin bir buçuk yıllık görevi sırasında, kadılık, kim fazla para verirse onun üzerinde kalan alelade alım satım işleri arasına indirilmişti[r]." (s.205)* Hatta rüşvet meselesi o kadar olağan bir hale gelmiştir ki *"bir gün, Konya Kadısı Tacettin Efendi fermanını almışken, bir başkasının beş bin kuruş fazla rüşvet vermesi yüzünden hareketi ertelenmişti[r]."(s.205)* Hâl böyle olunca din adamlarının halk nezdindeki itibarı iyice sarsılmıştır. Romanda bu duruma işaret etmek üzere Kara Çelebizade din adamlarına şöyle seslenmektedir: *" 'Milletin bu hale düşmesine tek sebep sizsiniz, ey âlimler! Saraylılar karılarınızı ve kızlarınızı zorla saraya alırken, sizler yüksek mevkilere ve geliri bol kadılıklara sahip olmak emeliyle ikiyüzlülükte sokak köpeklerini geçtiniz. Medreseleri birer tembelhaneye benzeterek dört kaşlı çömezleri etrafınıza toplayıp milletin namusunu zevk ve şehvetinize değiştiniz! İnsan mezbahasına dönen bu kanlı sarayın temellerini tırnak-larınızla söküp yıkmak görevi şimdi size düşüyor. Öncelikle bu kötülüklere âlet olan Veziriazam Ahmet Paşa'nın kellesinin ve mallarının fukaraya*

verilmesini isteyeceğiz.'"(s.207) Yeniçeriler Sultan İbrahim'in yönetimine daha fazla dayanamayarak isyan etme kararı almıştır. Bu isyan hareketinde din adamları da yer almaktadır. Ancak bu din adamlarından biri olan Kara Çelebizade bir öz eleştiri yaparak yukarıdaki ifadelerle arkadaşlarını eleştirmiş ve yönetimin kötü gidişinde din adamlarının da önemli bir etkisinin olduğunu vurgulamıştır.

Romanda adı geçen olumsuz din adamlarından biri de Kazasker Hüseyin Efendi'dir. Romanda tarihteki lakabı olan Cinci Hoca lakabıyla anılan Hüseyin Efendi din adamlarının bozulmasına örnek olarak ön sıralarda yer alır. Yeniçeri ağalarından *"Murat Ağa bir gün Cinci Hoca'ya, 'Sen bu cinlerle padişahı ve sultanları aldatıp duruyorsun ama günün birinde bütün cinlerini başına toplasan bile malını ve canını kurtarmaya yetmeyecek,' demişti[r]."(s.94)* Ancak Cinci Hoca hiçbir uyarıyı dikkate almadan sırf kendi menfaati için dini hassasiyetleri sömürmeye devam etmiştir. Saray halkı *"'Hoca Efendi neylerse, şeriat açısından doğru olanı eyler,' "(s.166)* düşüncesiyle hareket ederek tamamen ona güvenmektedir. Aynı fikirlere sahip olan Sultan İbrahim bile Cinci Hoca'nın bir dediğini iki etmemiştir. Hâl böyle olunca Cinci Hoca padişaha istediğini yaptırmış ve gönlünce bir hayat sürmüştür.

İskender Fahrettin Sertelli'nin bir başka tarihi romanı olan *Deliler Saltanatı*'nda da Cinci Hoca'ya yer verilmiştir. Romanda *"Cinci Hüseyin Efendi, medreselerde çömezlikten yetişmiş, cahil fakat zeki bir adamdı. Halkın cehaletinden istifade etmeyi, gizli aile kısmetsizliklerini büyülerle halletmeyi sanat haline getirmişti."(s.73)* cümleleri ile tanıtılan Cinci Hoca kısa süre içinde büyük bir ün kazanmış ve saraya girmeyi başarmıştır. Cinci Hoca'yı saray efradından ilk keşfeden Şivekâr Sultan olmuştur. Şivekâr Sultan daha saraya girmeden Cinci Hoca'nın namını işitmiş saraya girdikten sonra bir gün bir cariyeyi padişahın gözünden düşürmek için ona müracaat etmiştir. (s.73-74) Şans eseri bu cariye kısa süre sonra hastalanınca Şivekâr Sultan bunu hocanın kerameti saymış ve bir gün padişah hastalanınca Cinci Hoca'yı çağırtmıştır. Bu vesile ile saraya giren ve *"Büyük beyaz kavuğu, uzun cübbesi ve çelik pabuçlarıyla yobazlığını ve cehaletini örtmeye çalışan Cinci Hoca, Padişahın başı ucunda, tespihini çekerek okumaya başladığı zaman, kadınlar arasında gizli gizli dedikodular da başlamıştı[r]."(s.94)* Ancak Cinci Hoca okuyup üfledikten sonra

padişah kendine gelmiştir. Bunun üzerine *"'Hoca Efendi'yi tanıyınız, Padişahım!'"(96)* diyerek Cinci Hoca'yı padişaha takdim eden Şivekâr Sultan *"'Efendimizi keskin nefesiyle ölümden kurtaran odur.'"(96)* sözüyle Cinci Hoca'nın mevkiini tam anlamıyla sağlamlaştırmıştır. Aslında Sultan İbrahim çok sık kadınlarla beraber olduğundan daha önce de hastalanmıştır. Sarayın hekimi Sultan İbrahim'i uyararak bu durumu biraz azaltmasını istemiştir. Ancak Sultan İbrahim bu uyarıyı dikkate almadığı için yine rahatsızlanmış ve Cinci Hoca okuyup üfledikten sonra padişah kendisine gelince herkes kerameti Cinci Hoca'dan bilmiştir. Oysa Cinci Hoca'nın böyle bir kerameti yoktur.

Romanda dikkat çeken başka bir figür ise kalender tipidir. Kalender *"Dünyaya meyl etmeyen, mücerret, fakir, derviş kimseler demektir."*[265] Romanda Âşık Garip adlı saz şairi üzerinden anlatılan kalender tipi Cinci Hoca'ya karşı hareket etmektedir. Kösem Sultan'a, *"O, kaba sofudur, ben sofularla zaman zaman cenk etmiş ve onların elinden yakamı zorla kurtarmış bir kimseyim."(s.159)* diyerek Cinci Hoca ile aralarındaki derin farkı anlatmak istemiştir. Âşık Garip'in bu ifadeleri rint-zahit çatışmasını hatırlatmaktadır. Nitekim burada rint olan Âşık Garip'tir. Ancak Âşık Garip'in rintliğini veya kalenderliğini en iyi gösteren Şahinaz'la aralarında geçen diyalogdur. Şahinaz, Âşık Garip'i şarap içmemesi ve camiye gitmesi konusunda uyarınca Âşık Garip ona şöyle cevap vermiştir*." 'Sabah, akşam benim gibi şarap içenler, mescide ve kiliseye gitmekten geri kalırlar. Öyle ya, günahkârların mescitte ve kilisede ne işi var? Kendimi Allah'a affettirmek ve yahut ondan bir şey istersem, meyhanede de burada da yalvarabilirim! Allah, camiinin, mescidin ve yahut kilisenin taşlarında veya minberinde mıhlı değil ya! Onu görmek ve onunla konuşmak için mutlaka oraya mı gitmeli? Hoş oraya gidenlerin biri de Allah'ı orada görmüş değildir. Ben günahkâr bir adam olduğum için camiye ve mescide gidecek yüzüm yok! Fakat emin ol ki, onunla her zaman konuşma fırsatı bulurum.'" (s.225)* Âşık Garip'in bu ifadeleri aslında kalenderliğin hayat felsefesinin özünü oluşturmaktadır. Romanda da *"Kalenderin tek kusuru hayata ve dini kurallara önem vermemesiydi."(s.263)* cümlesi ile kalender tipi anlatılmıştır. Sık sık şarap içen, güzel kadınlardan vazgeçemeyen,

[265] Ahmet Talât Onay, **Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı,** Haz. Cemal Kurnaz, Akçağ Yayınları, 4. Baskı, Ankara, s.276.

hayatta boş veren biri olan Âşık Garip bu özellikleri ile din adamı olan Cinci Hoca'nın tam karşısında yer alır. Yazarın burada Cinci Hoca'dan ziyade Âşık Garip'i daha dürüst gördüğü anlaşılmaktadır.

İskender Fahrettin Sertelli'nin *Abdülhamit ve Afrodit* romanında Ebülhüda adlı bir karakterden bahsedilmiştir. Romanda olumsuz bir dini karakter olarak gösterilen *"Ebülhüda evvelce Şamda devecilik eden cahil bir arap iken nasılsa İstanbul'a gelerek Padişaha çatmış ve gün geçtikçe Abdülhamidin itimat ve teveccühünü kazanarak sarayın en nüfuzlu şahsiyetlerinden biri olmuştu[r]."(s.26)* Romanda anlatıldığına göre *"Padişah Şeyh Ebülhüdanın kerametine kail olmuştu[r].."(s.26* Bu yüzden de onun tavsiyelerini ciddiye almaktadır. Nitekim Ebülhüda bir gün Abdülhamit'in yanına geldiğinde ona *"İşte cinler gözümün önüne geldiler.. İşte genç bir kız.. Matbahta kimseler yokken bu kazana gizlice bir şey atıp kaçtı.. O ne?.. Zehir mi? Vah lâin! İsmi ne onun?... Nazikter mi? Estağfurullah.. Estağfurullah.. Bu ne müthiş manzara! Ya huddam sorunuz o melûneye, Halifei muslimine bu sui kasıttan maksadı nedir?"(s.27)* diyerek bir oyun oynamış ve Nazikter'i padişaha hain olarak göstermiştir. Ebülhüda'nın böyle davranmasının nedeni ise aslında Nazikter'in kendisine yüz vermemesidir. Yoksa ortada bir suikast falan yoktur.

Din adamlarının olumsuz yönleriyle göz önüne seren bir başka yazar ise Sermet Muhtar Alus'tur. Yazarın *Pembe Maşlahlı Hanım* romanının renkli karakterlerinden biri Topaç Molla'dır. Topaç Molla romanda *"Başında koca sarık; gözünde mavi gözlük; parmaklarında elmas yüzükler; arkasında krem renkli sof cübbe; cübbenin içinde yakası nişan rozetli lâcivert ceket, şal yelek, frenk göleği; kravatında gül iğne, elinde altın baston, ayağında çizgili pantolon ve kanarya sarısı iskarpinler."(s.13)* ile okurun karşısına çıkmıştır. Topaç Molla'nın *"İşi gücü, önüne gelen kadının arkasına takılmak, dudaklarını ısırıp gözlerini süzmek, sarığını oynatarak temennah ve boyuna arsız arsız sarkıntılık"(s.13)* etmektir. Dolayısıyla Topaç Molla romanda dini bir figür olmaktan ziyade hovardalığı ile ön plana çıkmaktadır. Aynı zamanda Pembe Maşlahlı Hanım'ın da büyük bir hayranı olan Topaç Molla bütün enerjisini Pembe Maşlahlı Hanım'ı elde etmek için harcamaktadır.

Aynı romanda geçen bir başka din adamı da Topaç Molla'nın babası Rumeli Kazaskeri Useyri zade Dânâ Efendi'dir. Enişte Bey, Dânâ Efendi'yi şöyle tarif etmiştir: *"-Filvaki, kazasker efendinin, mütedeyyin ve mutaassıp, mertebei vilâyet ve keramete ermiş bir zatı sütude sıfat olduğuna şek ve şüphe caiz değil… Fakat ne de olsa beni adem değil mi a gülüm?... Zatı şerif, yemezler içmezler makulesi bir melek olmadığı gibi balkabağı misali bir kelek te değil… Cümle zükûr gibi cinsi lâtife karşı âciz ve zebun, meftun ve meclûp olacağı bedidar…"(s.225-226)* Enişte Bey, "mütedeyyin ve mutaassıp" bir adam olarak gördüğü Dânâ Efendi'nin aynı zamanda kadınlara karşı zaafının olduğunu bilmektedir. Nitekim Dânâ Efendi Pembe Maşlahlı Hanım'ın evine gelince *"Daha kahve önüne getirilmeden nefes edeceğim diye"(s.230)* Pembe Maşlahlı Hanım'la odada yalnız kalmak istemiştir. Yani Enişte Bey'in Dânâ Efendi'nin Pembe Maşlahlı Hanım'dan hoşlanacağı tezi doğru çıkmıştır. Neticede babası, Topaç Molla'dan daha yaman çıkmış ve yaptığı bir oyun ile Pembe Maşlahlı Hanım'ı kendisine nikâhlamıştır. Daha öncede belirttiğimiz gibi romanda din adamları gerçek şahsiyetleri dışında bir karakter sergilemektedir. Onların dini yönlerinden ziyade bu sıfatlarını nasıl istismar ettikleri anlatılmaktadır.

Sermet Muhtar Alus'un *Kıvırcık Paşa* romanında da Hoca Abdülgani Efendi aynı özellikleri ile karşımıza çıkmaktadır. Kıvırcık Paşa'nın konağında kalan Abdülgani Efendi'nin gerçek karakteri şöyle anlatılmıştır: *"Bazı akşamlarda kameriyeyi boylar, kitaplarda rakının haramlığına dair kayıt olmadığını, hamrin, şarabın memnuiyeti yolunda türlü cevherler yumurtlar, pek gayrete gelir, ağzı sulanırsa, derhal mide sancısından tutturup kapı açarak ve deva niyetine basarak, arka arkaya, vişneli konyak dikerdi."(s.23)* Olumsuz bir dini karakter olan Hoca Abdülgani Efendi aslında konağa Kıvırcık Paşa'ya Arapça ve Mesnevi dersi vermek üzere alınmıştır. Kıvırcık Paşa, sırf dışarıya ve saraya molla görünmek için Hoca Abdülgani Efendi'yi evinde tutmaktadır. (s.22-23) Bu yönüyle bakıldığında Kıvırcık Paşa ve Hoca Abdülgani Efendi'nin bir arada olması karşılıklı çıkar ilişkisi ile ilgilidir. Bu iki karakterin çıkarları için dini duyguları kullanması ise tamamen inanç algısı ile açıklanmalıdır.

Din adamlarının en çok eleştirildiği roman ise Etem İzzet Benice'nin *On Yılın Romanı*'dır. Romanda Musa Ağa sekizinci eşini alınca karısı Ayşe Hatun bu işe oldukça üzülmüştür. Ayşe Hatun'u sokakta üzgün gören imam bu evliliğin dine uygun olduğunu söylemiş, Ayşe Hatun'a üzülmemesini tavsiye etmiştir. Böylece ikili arasında şu diyalog geçmiştir:

"Ayşe hatunun sesine biraz daha acılık geldi:

-Öyle deme imam efendi. (...)

-Dayanılmıyor. Eve her ortak girişte yüreğimin bir damarı çekiliyor.

-Allahın emri.

-Allahın emri ama kulun da bir yüreği var. Allah ona da bir gönül vermiş, bana da..

-A.. Anış bu da ne demek?.. hiç eksik etekle erkek bir olur mu?.. Neuzübillah kâfir olursun!

-Ne kâfir olurum, ne de bir şey..

-Sakın ha.. sakın ha.. tövbe de. Yediye kadarı farz, on ikiye kadarı sevaptır. Bir erkeğin karısını besliyecek geliri olduktan sonra on tane, on iki tane ayali olmuş ne çıkar? sevabı var, künahı yok!"(s.21-22)

Romanda ilk bakışta dini bir misyona sahip olan imamın, çok evliliği savunduğu için olumsuz gösterildiği anlaşılmaktadır. Oysa yakından bakıldığında yazarın imamı dini kendi menfaati için kullanmasından dolayı eleştirildiği görülmektedir.

Romanda olumsuz yönleri ile ön plana çıkan bir diğer din adamı şeyhtir. Şeyh de dini kendi emelleri için kullanmaktadır. Şeyh tekkede vaaz verdikten sonra yanına gelen hasta gelinin derdine çare bulmaya çalışmıştır. Romanda şeyh ve kadınlar arasında yaşanan olaylar şöyle anlatılmıştır:

“Bir kadın şeyhe sokuldu. Etekledi. Şeyh ayağını uzattı. Kirli, çıplak, nasırlı bir ayak. Kadın bu ayağı öptü:

-Ne var ya hatun?..

Kadın ezile büzüle, yutkuna yutkuna:

-Üzerinize sağlık şeyhim. Hacı Musagilin gelin biraz ağrı sancı duyuyor da bir muska yazsanız diyecektim.

dedi .

-Gelin burada mı?..

-Burada..

-Ağrı sancısı neresinde?..

Kadın göğsünü, karnını gösterdi:

-Buralarında

-Kocası nerede?..

-Askerde.

Şeyh efendi gözlerini yumdu, kara sakalını sıvazladı, allahla konuşmuş gibi yaptı:

-Hatun o kızın derdi büyük

Dedi ve.. ilâve etti:

-Halvet ister.

Sonra yine daldı, yine düşündü, dudaklarile mırıldandı, teşbihini çekti;

-Bu gelin fena bir gelin değil. Hem derdine ilâç olur, hem de kendisine icazet verir, yakın müritlerimizden ederiz..

dedi ve.. emretti:

-Kalsın halvet olalım

ve.. kadının kulağına eğildi:

-Şeyhin dediği allahın dediğidir..”(s.24-25)

Şeyhin bulduğu bu sözde çare şeyhin gerçek yüzünü göstermektedir. Ancak köylünün bu gerçek yüzü ilk etapta görmediği açıktır. Yazarın *“Köyün şahı padişahı imamdır. Şeyh allahlık yapar.”(s.34)* cümleleri ile eleştirdiği bu durum zamanla değişmiştir. Nitekim cumhuriyetten sonra düzen tamamen değişmiş ve dini sömüren bu tipler ortadan kalkmışlardır. Fadik Bacı’nın imama söylediği *“-İmam Efendi.. İmam Efendi. Yediye kadar farz, dokuza kadar hak, on ikiye kadar sevaptı değil mi?.. Tuhhhhhh sana da, senin sarığına da ilmine de!...”(s.170)* cümlesi köylülerin geçirdiği değişimi göstermektedir. Daha önce de belirttiğimiz gibi romanlarda din adamlarının olumsuz gösterilmesi dini istismar eden sözde din adamlarından kaynaklanmaktadır. Ancak romandaki bütün din adamlarının olumsuz gösterilmesi romanda din adamlarına karşı önyargı olduğunu ve din adamları üzerinden dinin sorgulandığı izlenimini uyandırmaktadır. Romanın tamamına olumsuz bir dini söylemin hâkim olması bu durumu kanıtlamaktadır.

Aka Gündüz’ün *Aysel* romanında köylünün dini duygularını istismar eden bu kez bir derviştir. Köy halkı harmanı toplayınca bu derviş gelip payını almaktadır. Romanda bu durum şöyle anlatılmıştır: *“Savurma bitti, istif ediliyordu. Kavakların dibinde birkaç kişi vardı. Ağır ağır sokulmağa başladılar. En öndeki bir seyyah dervişti. Harmanın kenarına geldi boynuzdan borusunu öttürdü, akşamın çıngırak ve kaval sesleri arasında yamaçlar acı acı inledi (Ya hak, ya Allah) diye İlâhi ve dua okudu. Bir baş silkmesi ile omuzlarını kaplıyan burma burma, yağlı saçlarını dalgalandırdı, ve keşkülünü uzattı, alabildiği kadar buğday koydular, bu derviş köyün uğuru idi, her sene bu zaman gelir duasını ederdi: köylü onun kim olduğunu bilmeden çok severlerdi, lâfa bakılırsa Hint içinden gelmişmiş, Bülûcistan evliyasının türbesinde hüddamlık etmiş, Geylan Efendimizin eşiğine yüz sürmüşmüş. Bereket payını alınca*

giderdi, geldiği gittiği yeri kimsecikler bilmezdi, ellâlem gene Hint içine sıroluyordu, onun işine gidişine akıl sır ermezdi..” (s.11-12)

Harman zamanı gelip harmandan pay alan sadece bu derviş değildir. Köylünün sırtında dervişten daha büyük bir kambur vardır. Köylünün uzun süre sırtında taşıdığı bu kambur da köylünün dini hassasiyetlerinden faydalanmaktadır. Romanda köylünün harmanından pay alan Arap Hacı şöyle anlatılmıştır: *“Bu Arap Hacı yirmidört sene evvel hacılık delili idi, Peygamber Efendimiz aleyhisselâmın mübarek mekamlarını süpürmüş, rüyasında görünmüş hacıya deyesiymiş ki: ya Arap Hacı.. ya kulum git yuvaköy, dereköy, pınarbayırı, ve bütün o kazaya sen hacılık delili ol.. İşte bunun üzerine gelmiş, yirmidört yıl vardı ki bu civardan bir yere şöyle kımıldamıyordu. Artık Mekkeye de gitmiyordu, öz memleketini bırakmış Türkiçine konmuştu. Kırk kere haccetmiş mübarek bir araptı, ama kum arabımı yoksa ne arabı olduğunu kimse bilmezdi.”(s.12)* Gerçek kimliğini kimsenin bilmediği bu Arap Hacı artık köylülerden biri gibi olmuştur. Geldiği günden beri köy halkı elbirliği ile ona bakmış, kimse ona saygıda kusur etmemiştir. Üstelik Arap Hacı köylüler sayesinde öksüz iki kız ile evlenmiş ve ev bark sahibi olmuştur. Köylüler, ona hiçbir masraf yaptırmadığı için köylülerden topladıklarını biriktirmekte bu sayede rahat ve emin bir hayat yaşamaktadır. (s.12) Arap Hacı’nın köydeki tek görevi ise *“Baş okur, yürek okur, kızamık okur ve sıtmayı tâ kökünden bağlardı…”(s.12)* cümlesi ile anlatılmaktadır. Bu cümleden de anlaşıldığı kadarıyla Arap Hacı halkın dini hassasiyetlerini sonuna kadar kullanmaktadır.

Romanda anlatılan bu olaylar aslında romanın kurgusuyla pek de ilgili değildir. Bununla birlikte bu iki karaktere romanda bu kadar geniş yer verilmesinin özel bir amacı olduğu anlaşılmaktadır. Romanda bu iki karakter üzerinden toplumu sömüren ve bunu yaparken dini hassasiyetleri kullanan kişiler eleştirilmektedir. Öte yandan yazarın olumsuz din adamı tasvirinde din adamı tasavvurunun etkisini görmek de mümkündür.

Sinan Reşat’ın *Molla Mehmet* romanında eski dönem medreseleri ve burada yaşayan mollalar hakkında ilginç tespitler yer almaktadır. Romanın başkahramanı Molla Mehmet’tir. Molla Mehmet ilk tahsilini dayısı Abdülgafur Efendi’den almıştır.

Abdülgafur Efendi müderristir ve kasabanın imamlığını da yine o yapmaktadır. Yeğeni zamanla ilim yolunda kendisini geçince imamlığı tehlikeye düşmüştür. Bu durum romanda Molla Mehmet'in ağzından şöyle anlatılmıştır: *"Ne evza, ne etvar, ne talâkat!.. gözlerimizde şimşekler çakar ve ağzımızdan ilmin köpükleri saçılırdı.. benim bu istidadım ve ilim ummanında böyle pupa yelken uçup gitmem, bütün kasaba halkının parmağını ağzına götürttü ve bundan ziyade telâş eden, müderrislik ile beraber ifa ede geldiği kasaba imamlığının elden gideceğine kanaat getiren dayım oldu. Çünkü Akşehirliler benden bahsederken: 'Molla Mehmet mi, derlerdi, sarığının her kıvrımı bir ilim hazinesidir, kasaba imamlığı ona biçilmiş kaftandır!'."(s.5)* Yaklaşan tehlikeyi fark eden Abdülgafur Efendi tehlikeyi uzaklaştırmak için yeğenini ilmini pekiştirmesi için Konya Medresesi'ne göndermeyi teklif etmiştir. Konya'ya gitmek üzere yola çıkan Molla Mehmet yolda insanların kendisine hürmetle davrandıklarını görmüş *"Ah mollalık, sen ne muhterem ve feyizli bir şeysin."(s.9)* diyerek molla olmanın tadını çıkarmaya başlamıştır. Bununla birlikte Molla Mehmet'in rüyaları çabuk son bulmuş, Molla Mehmet Konya'ya gitmeye çalışırken yolda eşkıyaların eline düşmüştür. Neticede Molla Mehmet molla olmayı umarken eşkıyaların sakisi olmuştur. Sakilik yaparken Molla Mehmet'in molla kıyafeti giymesini eşkıyaların başı uygun bulmamıştır. Bundan dolayı Molla Mehmet'in kıyafeti değiştirilmiştir.(s.20) Molla Mehmet bir süre eşkıyaların elinde kaldıktan sonra ellerinden kurtulmak için onlara eşkıya olmak istediğini söylemiştir. Bu amaçla yola koyulan Molla Mehmet, eşkıyaların güvenini kazanmak için karşısına gelen bir dervişin yolunu kesmiştir. (s.30) Molla Mehmet'in soyduğu kişinin bir Mevlevi dervişi olması da kaderin bir cilvesidir. Neticede pek çok maceradan sonra İstanbul'da defterdarın uşağı olan Molla Mehmet burada defterdarın nüfuzunu kullanarak zengin bir şekilde memleketine dönmüştür.

Etem İzzet Benice'nin *Aşk Güneşi* romanında Hamra'nın babası ölünce üvey annesi Feleknâz, Battal adlı bir imamla evlenmiştir. Hamra bu haberi mahallenin imamının karısından almıştır. Kadının anlattıklarına göre *"Battal İmamın bir adı da: Çapkın İmammış! Feleknâz dördüncü karısı imiş! O günahına girdiği kadınlar da başka."(s.79)* İmamın karısının anlattıkları bunlarla da sınırlı değildir. Yine kadının anlattıklarına göre *"Çapkın İmam da Çerkesmiş. Hem dalavereci imamlardan birisi.*

Sahte nikâhla everme, boşatma, hile, hulle, rüşvet, düzen hepsi onda imiş!"(s.80-81) Romanda Feleknâz gibi kötü ruhlu bir kadının böyle kötü bir adamla karşılaşması tesadüf değildir. Zaten Hamra da *"Anlaşılan tencere yuvarlanmış, kapağını bulmuş!"(s.81)* diyerek bu düşünceyi açıkça dile getirmiştir. Hamra'nın din adamı figürü ile ilk karşılaşması bu olmuştur. Hamra Düzce'ye gittikten sonra din adamı figürü bu kez vatana zarar veren güçler olarak Hamra'nın karşısına çıkmıştır. Hamra'ya göre bir taraftan Yunan ordusu bir taraftan İtilaf Devletleri memleketi işgal ederken diğer taraftan da "mollalar, softalar" memlekete zarar vermektedir. (s.137) Hamra'nın Düzce'de biraz da Hasan'ın etkisi ile memleketin içinde bulunduğu durumla ilgilenmesi Hamra'da bu dönüşümü başlatmıştır. Romanda Hamra'nın "gerici" diye nitelendirdiği din adamları ve onları destekleyenler şu şekilde anlatılmaktadır: *"Sokaklarda gericilerin çalımından geçilmiyor. Ayak takımı hep meydana döküldü. Kahvelerin önü, çarşı, at meydanı hep onlarla dolu. Bir sürü sarıklı sokakları kaplamış. Hem ne tuhaf bir şey?. Eskiden sokakta hiç de bu kadar sarıklı göze görünmezdi. Bunlar nerden çıktı?. Yoksa her önüne gelen başına yeşil, beyaz çaput parçası sarıp molla diye ortaya mı çıkıyor? Bu da Gâvur imam modası mı?." (s.143)* Romanda Hamra'nın bir kesimi "gerici" olarak nitelendirip onları eleştirmesinin temelinde bazı kişilerin dini hassasiyetleri bahane ederek Milli Mücadele'ye karşı gelmesi yatmaktadır. Hamra'ya göre Gâvur İmam bu insanların dini duygularını kullanarak onları Milli Mücadele'nin karşısına çıkarmaktadır. Romanda dini duyguları istismar ederek insanları galeyana getiren Gâvur İmam aslında Hamra'nın da yabancı olduğu biri değildir. Hamra'nın babası ölünce üvey annesi Feleknâz'ın evlendiği *"Çapkın İmam, Gâvur İmam olup ortaya çıkmış[tır]."(s.144)* Böylece Hamra ile Gâvur İmam bir kez daha karşılaşmıştır. Hamra, Milli Mücadele saflarındayken Gâvur İmam ise memleketin daha kolay işgal edilebilmesi için isyan çıkarmaktadır.

Gâvur İmam'ın anıldığı bir başka roman ise Burhan Cahit Morkaya'nın *İzmir'in Romanı*'dır. İzmir'in işgalini konu alan bu romanda Anzavur Ahmet'in özellikle cahil halkı kullanarak isyan ettiği ve isyanda Gâvur İmam'dan destek aldığı anlatılmaktadır. (s.61)

Burhan Cahit Morkaya'nın *Köy Hekimi* romanında Tosun'un karısı Emine ile Doktor Suat Naci arasında bir ilişki başlamıştır. Doktor Suat Naci'yi sevdikten sonra Emine'nin, kocası Tosun'a olan ilgisi azalmıştır. Tosun karısı Emine'nin bu ilgisizliğini İmam Hafız Abturrahman'a anlatmış, imam da ona Emine'ye göz kulak olmasını tavsiye etmiştir. Emine, Doktor Suat Naci'nin verdiği ilaçları gizlice Tosun'a verince Tosun'un da cinsel isteği azalmıştır. Tosun kendi isteksizliğini de imama söyleyince imam iyice şüphelenmiş ve tavsiyesini yinelemiştir. (s.295-296) Romanda imamın Emine'nin yasak aşk macerasını bilmediği halde Emine'den şüphelendiği görülmektedir. İmamın sadece Tosun'un anlattıklarından hareketle bu çıkarımı yapması imamın saf biri olmadığını göstermektedir. Romanda imamın göz açık biri olarak gösterilmek istendiği anlaşılmaktadır. Bu da bir bakıma romanın din adamı algısını göstermektedir.

Reşat Enis'in *Gonk Vurdu* romanında Ömer eski bir arkadaşı olan Celal'e rastlamıştır. Celal'i görmesi Ömer'e eski bir anısını hatırlatmıştır. Ömer bir gün Kur'an-ı Kerim dersi hocasından yapmadığı bir iş yüzünden çok feci bir dayak yemiş, Celal'in babası Ömer'in uğradığı bu haksızlık üzerine hocayı uzak bir yere sürdürmüştür. Ömer'i döven hoca *"Ne imansız bir softaydı bu arap hoca!" (s.69)* cümlesi ile tarif edilmiştir. Tariften de anlaşılacağı üzere bu hoca olumsuz din adamı olarak okurun karşısına çıkmaktadır.

Sadri Ertem'in *Bir Varmış Bir Yokmuş* romanında ikinci kâtip padişahı övmek için *" '-Şevketmeap kendinden evvelki zaman padişahları ile mukayese edilemez. O durendiş ve ilhamı rabbaniye mazhardır."(s.5)* diyerek padişahın öngörülü bir insan olduğunu ve bunu da ilahi bir güçle başardığını anlatmak istemiştir. Başmüneccim de ikinci kâtibi onaylamak için *"Ben rüyada gördüm. Halifei ruyizemin, âlemimana ile alâkadardır.."(s.5)* diyerek yanıt vermiştir. Yine sadrazam ile kızlar ağası arasında geçen bir diyalogda padişahın keramet sahibi olduğunun özellikle altı çizilmiştir. Sadrazam Rusya'nın yeniden harbe hazırlandığını ve bu harpte belki de Boğaz'ı geçmeyi başaracağını söyleyince kızlar ağası sadrazama karşı gelmiş ve *"'-Allah, Allah düşündüğün şeye bak Paşacığım, ben de seni akıllı adam sanırdım. Boğazları geçmek o kâfirin ne haddine?."(s.6)* diyerek bu durumun mümkün olamayacağını

söylemiştir. Kızlar ağasının bu kadar rahat olmasının nedeni padişahın keramet sahibi olduğuna inanmasıdır. Nitekim kızlar ağası, sadrazama *"Efendim bak. Aslan gibi taraçada duruyor. Tevekkeli değil. Ellerini boğaza doğru uzatıyor. Onun mübarek iki eli; on parmağı Çarın gözlerini kör eder." (s.6)* diyerek sadrazamı da rahatlatmaya çalışmıştır. Bu sözler karşısında sadrazam, *"-'Evet Ağa Efendi, öyledir amma Efendimizle umuru Devlet hakkında görüşmek gerekti."(s.6)* diyerek savaş konusunu bizzat padişahla görüşmek istemiştir. Kızlar ağası bu noktada da sadrazama karşı gelmiş ve *"'-Ona malûm olur şimdi, rahatsız etmeğe ne lüzum var?"(s.6)* diyerek padişahın kerameti sayesinde bu olaydan haberdar olacağını söylemiştir. Bu sözler üzerine sadrazama artık *"'-Doğru Ağa Efendi Hazretleri, Allahın muradı Şevketmeap Efendimizin gönlünde zâhirdir."(s.6)* demekten başka bir söz kalmamıştır. Romanda yer alan bütün bu ifadelerden padişaha velilik hüviyetinin verilmek istendiği anlaşılmaktadır. Böylece padişahın bir din adamı olarak itibarının artırılması istenmektedir. Ancak yazar padişahın gerçekte böyle bir hikmete sahip olmadığını ve etrafındaki insanların ona yaranmak için padişaha böyle hitap ettiğini inceden inceye sezdirmektedir. Bu bakımdan romanda din adamı ile ilgili olumlu bir anlatım söz konusu olsa da algı bu yönde değildir.

İncelenen romanlardaki bütün din adamları elbette ki olumsuz değildir. Bazı romanlarda din adamları insanlara yardım eden ve maddi ve manevi olarak güven veren kimselerdir. Örneğin Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın *Şeytan İşi* romanında Hayriye Hanım perilerden geldiğini düşündüğü mektubunu bilgili birisine okutmayı düşünmektedir. Bu sırada Hayriye Hanım'ın aklından şu düşünceler geçmektedir: *"Sarık ilim alâmetidir. Perilerden gelen mektubu sökebilmek için keskin ülemadan bulunmak icabeder. Bu, şöyle böyle her okuyabilenin harcı değildir. Hem başları tülbentle destarlanmış insanların ahlâkı düzgün olur. Sözlerine emniyet edilir.. Onlar hile hurda bilmezler."(s.58)* Hayriye Hanım'ın bu noktada bahsettiği din adamı olumlu yönleri ile ön plana çıkan gerçek din adamlarıdır. Dul ve kimsesiz bir kadın olan Hayriye Hanım roman boyunca namaz, abdest, Kur'an-ı Kerim gibi dini sembollerle birlikte anılmaktadır. Dini hassasiyetleri olduğu anlaşılan Hayriye Hanım'ın sarıklı bir âlimden yardım beklemesi roman kurgusuna uymaktadır. Ancak roman boyunca Hayriye Hanım'ın evinde gizlediği paralarını korumaya çalışması bir

çelişki yaratmıştır. Bu aşırı maddiyatçı yaklaşım dini hassasiyetlerinde samimi olan bir kimseden beklenmeyecek bir harekettir.

Mehmet Turhan Tan'ın *Gönülden Gönüle* romanında Abdurrahman, Kunur Alp ve Akça Koca, Bakacak'ta karşılaştıkları Aptal Murat'a onu görmeye gittiklerini ayrıca *"Duğlu babayı, Geyikli dedeyi, aptal Musayı da görmek"(s.19)* istediklerini söylemişlerdir. Abdurrahman, Kunur Alp ve Akça Koca savaşçı kişilerdir. Görüşmek istedikleri Aptal Murat, Duğlu Baba, Geyikli Dede ve Aptal Musa ise tasavvuf ehli derviş karakterlerdir. Bu üç savaşçı arkadaş önemli konularda fikir almak üzere bu dervişlerin yanına gelmiştir. Romanda Duğlu Baba ve Geyikli Dede şöyle anlatılmıştır: *"Her ikisi de derin bir feragati nefs içinde demgüzar oldukları için ruhan cüce yaratılanlara hassolan kıskançlık gibi duygulardan tamamen vareste yaşıyorlardı. Zaten hayvanlara muhabbet ciheti bertaraf olunursa, Duğlu ile Geyikli arasında büyük bir meşrep farkı vardı. Duğlu harp işlerine sade dua ile ve harbin kızgın demlerinde muhariplere ayran dağıtmak suretile iştirak ederdi. Geyikli ise bizzat muharipti. Beslediği geyiklerden birine bindiği gibi süvarilerin önüne düşer, düşman saflarını dehşet içinde bırakırdı."(s.23)* Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere aslında kendilerini dünyadan soyutlayan bu dervişler savaş zamanı ortaya çıkarak mücadeleye katılmaktadır. Hatta Geyikli Dede bizzat savaşarak alplere destek vermektedir. Duğlu Baba ise bizzat savaşmasa da Alplerden dualarını eksik etmez ve savaş anında onlara moral vermektedir. Romandaki diğer bir derviş olan *"Aptal Musa, fartı vekar ile müştehirdi. Ne emîr ne şehriyar tanırdır. Feleğe boyun eğmez, hiçbir devletliye ehemmiyet vermezdi. Yalnız, Alplarla –harp oldukça- selâmlaşır, aptallarla da tesadüf ettikçe bir nebze konuşurdu. Gazaya gitmediği zamanlar Kırkpınar balıklarından dersi hikmet alırdı." (s.28)* Abdurrahman, Kunur Alp ve Akça Koca yanlarında Aptal Murat ve Duğlu Baba olduğu halde Aptal Musa'nın yanına gittiklerinde Aptal Musa, Geyikli Dede bizi ayağına çağırtmaz o kendisi buraya gelir, diyerek bir adamına pamuk içine sarılmış ateş parçalarını vererek Geyikli Dede'ye onun anlayacağı bir haber göndermiştir. Geyikli Dede kendisine gönderilen bu sembolik habere gönderdiği yarım çanak geyik sütü ile yine sembolik bir karşılık vermiştir. (s.29-34) Romanda dervişler arasında geçen bu kapalı iletişim bu dervişlerin keramet sahibi olduklarını göstermektedir. Esasında Geyikli Dede'nin geyik sırtında

cenk etmesi, Aptal Musa'nın balıklardan hikmet dersi alması ve pamuk içine ateş koyduğu halde pamuğun yanmaması birer keramet göstergesidir. Zaten üç savaşçı alp de keramet sahibi olduklarına inandıklarından bu dervişlere danışmaya gitmiştir.

Mehmet Rauf'un *Kurtuluş (Halas)* romanında İstanbul'dan Anadolu'ya kaçan Milli Mücadele taraftarlarına yardım eden bir kadın "hacı molla" olarak nitelendirilmiştir. (s.212) Nihat'a da yardım eden bu kadın Nihat üzerinde olumlu bir etki bırakmış "hacı molla" ifadelerini Nihat bu olumlu etkiden dolayı kullanmıştır. Romanda güven ve saygı ile anılan birinin "hacı molla" olarak görülmesi din algısı ile ilgilidir. Denebilir ki dini semboller Nihat üzerinde olumlu izlenimler bırakmaktadır.

Muazzez Tahsin Berkant'ın *Sen ve Ben* romanında *"Birden bire ona, Allahın huzurunda olan bir din adamının, huşu ve hürmeti çöktü:"(s.132)* ifadeleri yer almaktadır. Romanda Bedi Muammer Leylâ'ya hatıra defterini vermiştir. Bedi Muammer'in en mahrem sırlarının yazılı olduğu defteri Leylâ'ya vermesi Leylâ'da büyük bir saygı ve güven hissi uyandırmıştır. Bu yüzden Leylâ, Bedi Muammer'i din adamına benzetmiştir. Leylâ'nın güvendiği bir insanı din adamına benzetmesi yukarıda Nihat örneğinde olduğu gibi onun dini sembollere önem vermesi ile ilgilidir.

Selami İzzet Sedes'in *Canım Ayşe* romanında da aynı durum söz konusudur. Kemal, dayısından kendisini evlat edinmesini istemiştir. Mısır'da oturan dayısı İstanbul'a gelince Kemal'e bu konu hakkında kararını bildireceğini söylemiştir. Bu yüzden Kemal dört gözle dayısının gelmesini beklemektedir. Hatta kendisinden dayısını soran Kâmile Hanım'a, Kemal eski devirlerde insanların hacı beklediği gibi kendisinin de dayısını sabırsızlıkla beklediğini söylemiştir.(s.83-84) Kemal'in sabırsızlıkla beklediği dayısını hacıya benzetmesi olumlu bir din adamı algısının göstergesidir.

Bazı romanlarda da din adamları sadece din adamı olmaları yönüyle ele alınmıştır. Bu romanlarda din adamları ile ilgili olumlu veya olumsuz bir değerlendirme söz konusu değildir. Nitekim Hatip Mehmet Hamdi'nin *Tımarhane* romanında Arif Efendi adlı bir hocadan bahsedilmektedir. Arif Efendi zamanında sarayda hocalık etmiş; ancak yeniçerilerden rahatsız olarak saraydan ayrılmıştır. Köy

köy gezerken Hasan'ın çitliğine gitmiş ve burada kalmaya başlamıştır. Sekiz yaşından on sekiz yaşına kadar Hasan'ı o okutmuştur. (s.67-68) Romanda Arif Efendi'nin din adamlığı hakkında olumlu veya olumsuz bir değerlendirme yapılmamıştır.

Burhan Cahit Morkaya'nın *Düğün Gecesi* adlı romanında ele alınan din adamlarına bakış da nötrdür. Romanda Cevdet Bey ve mühendisi Alâeddin, Zigana Bendi'ni yapmak üzere Karadeniz'e gittiklerinde burada köyün muhtarı Molla Ahmet'in evinde misafir olarak kalmışlardır. Molla Ahmet kendi evini misafirlere vererek onların rahat etmelerini sağlamaya çalışmıştır. (s.228) Romanda Molla Ahmet din adamı olarak değil, muhtar ve köyün ileri geleni olarak anılmıştır. Dolayısıyla Molla Ahmet'in mollalık vasfından bahsedilmemiş ve bu yönü ön plana çıkarılmamıştır. Romanda anılan bir diğer din adamı da Molla Hafız'dır. Molla Ahmet'in oğlu Tosun çalışmak üzere İstanbul'a gelmiştir. Köye döneceği zaman heyecan içindedir. Bu esnada köyden kendisini uğurlayan İmam Hafızı hatırlamıştır. İmam Hafız onu uğurlarken sırtına vurmuş ve gerdeğe gireceği zamanda yine böyle sırtına vuracağını söylemiştir. (s.452) Görüldüğü gibi İmam Hafız da tıpkı Molla Ahmet gibi köydeki konumundan dolayı anılmıştır. Ancak İmam Hafız'a bu konumu veren onun din adamı olmasıdır.

Reşat Enis'in *Gonk Vurdu* romanında Ömer'in babası tabur imamıdır. (s.15) Romanda Ömer'in babası kısaca anlatılmış, verilen bilgiler de daha çok Ömer'i tanıtmaya yönelik gerekli görülmüştür. Bunun dışında romanda Ömer'in babasının dini kimliği ön plana çıkarılmamıştır.

Ele alınan dönemde din adamı figürünün romanlarda geniş yer alması öncelikle konunun toplumsal yapısıyla ilgilidir. İmam, şeyh, derviş, molla, hacı gibi karakterler romanların yazıldığı dönemde gündelik hayatta sıklıkla rastlanan kişilerdir. Dolayısıyla gündelik hayatta karşılaşılan bu karakterler romanlara da dini rolleri ile yansımıştır. Bununla birlikte romanlarda bu karakterler üzerinden bir din algısının yaratılmaya çalışıldığı dikkatlerden kaçmamaktadır. Nitekim yukarıda da belirtildiği gibi romanlarda din adamları ya olumlu yönleri ile ya da olumsuz vasıflarla okurun karşısına çıkmaktadır. Özellikle olumsuz karakterler üzerinden olumsuz bir din algısı oluşturulmaya çalışılmış, okurun bu yönde doğrudan veya dolaylı olarak etki altına

alınması amaçlanmıştır. Olumlu din adamı figürünün işlendiği romanlarda ise olumlu din algısı oluşturma çabası olmakla birlikte olumsuz algı kadar güçlü işlenmemiştir.

2.1.15. Dini Mekânlar

İncelenen romanlarda Müslümanlar arasında kutsal sayılan mekânlar ve ibadethaneler yer almaktadır. Bunlar Mekke, Medine gibi şehirler; Kabe, cami, medrese, tekke gibi mekânlar olarak anılmıştır. Bu mekânların romanlarda söz konusu olmaları dini yönlerinden kaynaklanmaktadır.

Sinan Reşat'ın *Dünyayı Dolaşıyorum* romanı gezi yazısı niteliğini taşımaktadır. Roman kahramanı Ahmet Bozkurt *Çocuk Dünyası* ve *Talebe Defteri* mecmualarının düzenlediği yarışmada birinci olduğu için dünya turuna gönderilmiştir. Bu gezi çerçevesinde kutsal mekânları da gezen Ahmet Bozkurt gördüğü yerleri şu şekilde anlatmıştır: *"Hicaz ve Yemende büyük şehirler vardır Mekke ve Medine şehirleri Hicazdadır. Mekke peygamberimiz Hazreti Muhammedin doğduğu şehirdir. Burayı ziyaret edenlere Hacı diyorlar."(s.42)* Ahmet Bozkurt'un Hicaz bölgesi için herhangi bir yorumu olmamıştır. O sadece gördüklerini aktarmıştır. Romanda bu dini mekânlar dini bir ziyaretten ziyade turistik bir amaçla gezilmiştir. Buna rağmen hacılardan ve Peygamber Efendimizden bahsedilmiş olması bu mekânların dini özelliklerinden kaynaklanmaktadır.

Muharrem Zeki Korgunal'ın *Kahraman Kız* romanı, *"Çoktanberi Medineden dışarı çıkmamıştı."(s.3)* cümlesi ile başlamaktadır. Romanda Dilfüruz babasına uzun süre boyunca Medine'de kaldığı için sıkıldığını ve biraz şehir dışına çıkmak istediğini söylemiştir. Bunun üzerine baba ve kız bir süreliğine dolaşmak için Medine'den ayrılmaya karar vermiştir. Yapılan hazırlıklardan sonra Dilfüruz ve babası Sadi Vakkas Haverzemin'e gitmek üzere Medine'den ayrılmışlardır.(s.3-9) Yolda rastladıkları bir haydut kendilerine nereye gittiklerini sorunca Sadi Vakkas *"-Medineden gelip Medineye gidiyoruz."(s.12)* diye karşılık vermiştir. Romanda kahramanların Medineli olması nedeniyle romanda sık sık bu kutsal kente yer verilmiştir. Ancak romanda Medine'nin kutsal yönünden çok kahramanların yaşadığı yer olması nedeniyle ön plana çıktığı görülmektedir. Zaten romanda dini karakterlerin

günlük yaşamı anlatılmış, yer yer dini yönlerine değinilmiştir. Bu nedenle Medine de dini özelliklerinden ziyade yaşanan bir mekân olması yönüyle anılmıştır.

Mehmet Turhan Tan'ın *Gönülden Gönüle* romanında Abdurrahman sevdiği kız olan Aydos Hâkimi'nin kızı Teofano'yu kilisedeki puta benzetince Akça Koca ona karşı çıkıp kızı muma benzetmiş *"Senin gönlün Kâ'be kadar yüksektir Ve oraya giren dinsiz de olsa imana gelir."(s.166)* diyerek Abdurrahman'ı düzeltmiştir. Akça Koca'nın Abdurrahman'ın gönlünü Kabe'ye benzetmesi oldukça manidardır. Çünkü Kabe'ye Müslüman olmayan biri giremez dolayısıyla oraya girebildiğine göre Teofano'da artık Müslüman sayılacaktır.

Burhan Cahit Morkaya'nın *Gazinin 4 Süvarisi* romanında Milli Mücadele dönemi anlatılmıştır. Romanda işgalci güçlerin dini mekânlara dahi hürmet etmedikleri anlatılmaktadır. Hatta Ermenilerin Maraş'ta bir camiye bomba attıkları söylenmektedir. (s.39*)* Romanda dini mekânlar ibadet işlevinden çok savaşın vahşetini göstermek için kullanılmıştır. Bu açıdan savaş sırasında dahi kutsal mekânlara hürmet beklemek bir inanç meselesidir. Aksi takdirde inançsız bir insan için dini bir mekânın herhangi bir yerden hiçbir farkı yoktur. Nitekim Kılıç Ali Bey'in, Antep kumandanı Miralay Sent Mari'den Fransız birliklerinin camilere saldırmamalarını isterken kullandığı şu ifadeler bunun en büyük göstergesidir: *"En vahşi milletlerin en iptidaî memleketlerde bile hürmetettiği ibadethaneleri, medenî Fransız ordularının, o dünyada din hürriyetini verdiğini iddia eden Fransız milletinin hem de ibadet edildiği bir anda bombardıman etmesi, miralay bey, Fransız milletinin yüzünü kızartacak bir şenaattir."(s.82)* Kılıç Ali Bey'in muhatabından dini mekânlara saygı göstermesini beklemesi kendisinde böyle bir hassasiyet olduğunun kanıtıdır.

Romanlarda işlenen bir diğer dini mekân medresedir. Sinan Reşat'ın *Molla Mehmet* romanı bu açıdan son derece önemlidir. Romanda medrese ve mollalar üzerine önemli tespitler yapılmıştır. Romanın başkahramanı Molla Mehmet'tir. Molla Mehmet, Akşehir'de ilk eğitimini tamamladıktan sonra Konya Medresesine gitmek üzere yola çıkmış; ancak yolculuk esnasında başına gelmeyen kalmamıştır. Bütün bu maceralardan sonra Molla Mehmet, arkadaşı Molla Ahmet'e şöyle hitap etmektedir: *"fakat ben, hayatta gördüğüm makûs hâdisattan sonra tekrar Konyaya giderek*

medresenin hâcı yağı kokan çatısı altında toplanan ilim ordusuna iltihaka karar verdim. Sırtımdan bu gördüğün mor çuhaları atacağım ve yerine siyah bir cübbe giyerek hücremde kitaplarımın müteleasına vakfinefs edeceğim'."(s.50) Molla Mehmet, medrese eğitimi için çıktığı yolculukta yaşadığı bütün olumsuzluklardan sonra medresenin kıymetini daha iyi anlamıştır. Bundan dolayı bir an önce medreseye gidip kendisini ilme vakfetmeye can atmaktadır. Ancak Arkadaşı Molla Ahmet onunla aynı fikirde değildir ve onu vazgeçirmek için ona şöyle telkinde bulunmaktadır: *"İlâhi Molla Mehmet, biz yaşta insanların bilgisinden dolayı hindi gibi kabarması ne büyük bir cinnettir.. bütün zevklerden mahrumiyet, sahte bir itikâf, sahte bir fazilet.. sonsuz bir çalışma.. bu çalışmanın meyvası ne olacaktır acaba?'."(s.50)* Molla Mehmet'in medreseden arkadaşı olan Molla Ahmet bir hekimin yanında uşaklık etmektedir. Yaşadığı hayattan son derece memnun olan Molla Ahmet, Molla Mehmet'e yukarıdaki sözlerle nasihat ederek ona medrese tahsili yapmak yerine uşaklık yapmayı tavsiye eder. Molla Ahmet'e göre medrese eğitimi genç yaştaki insanlar için vakit kaybından başka bir şey değildir. Onun yerine hayatı yaşamak daha doğru olacaktır. Arkadaşının tavsiyesine uyup bir süre uşaklık yapan Molla Mehmet'in yolu yeniden medreseye düşmüştür. İlk kez gittiği Bursa'daki medreseyi Molla Mehmet, *"Muradiye medresesi görülecek bir yerdi. Odalar tıklım tıklım talebeyi ulûm ile dolu idi.."(s.119)* cümleleri ile anlatmıştır. Bursa'da bir handa çalışırken tanıştığı Kocadayı adlı bir adam Molla Mehmet'in han köşelerinde harcanmasına razı olmayarak onu bu medreseye göndermiştir. Molla Mehmet'in medrese hakkındaki ilk izlenimleri şöyledir: *"Uşak, vekilharç, yamak, bekçi, kâhya ve dalkavuk olmak üzere, Kadı efendin, talebe miktarı kadar maiyeti mevcut idi. Bilhassa odasının kapısında duran altı yedi tane odacı ağası var idi ki hepsi yeniçeri ağası gibi pek muhteşem giyinmişlerdi. Kibir ve gururlarından geçilmiyordu."(s.119)* Gördüğü bu manzara Molla Mehmet üzerinde derin bir etki bırakmıştır. Molla Mehmet'in bu medreseye kabul edilmesi için Bursa Kadısı Molla Fenârî zade Nergis Efendi'nin oluru gerekmektedir. Kocadayı'nın tavsiyesi üzerine medreseye gelen Molla Mehmet'in Kadı Efendi ile karşılaşması ve buraya kabul edilmesi ise romanda şöyle anlatılmıştır:

"Bir müddet sonra Kadı efendi talebelerin hücrelerinden çıkarak kendi odasına döndü. Ben de beraber gittim. İçeriye girince misafir filân gelirse kabul

edemeyeceğini söyledi, benim ile hususî görüşmek istiyordu. Maksadının beni imtihan etmek olduğunu derhal anladım. Vereceğim cevapların kelimelerini tarta tarta söylemeğe hazırlandım. Evvelâ Gülistandan bir yer açıp okuttu. Sonra Hafızın bir gazelini ezberden okuyarak bana, şairin bu sözlerden maksadı ne olduğunu sordu. Bu hususta kâfi derecede malûmat sahibi olduğumu görünce ilmi kelâmdan ve tevarihi hulefadan da biraz imtihan etti. Bilhassa tarihten pek rânâ ve âlâ cevap verdim. Nihayet Nergis efendi hayret içinde kaldı: 'Fakat Molla mehmet dedi.. Senin tahsilin her cihetten itina ile hazırlanmış, icazetin nereden?.

- Akşehirde Lokmani Karamanîden, dedim. Bunun üzerine beni alnımdan öptü: - Ne… sen Lokmani Karamanî gibi bir dürrüyektanın tilmizisin öyle mi?... ve sonra Pirinç hanı köşelerinde uşaklık ile sürünesin.. ey zamane!.. ey kıyamet alâmetleri!.. ulemanın aç kaldığı fesat asrı!.. Molla!. Seni kendime kâtip yaptım oğlum… hele bir kerede yazını göreyim..''(s.121-122)

Nergis Efendi'nin bütün sorularına cevap veren Molla Mehmet medreseye kabul edildikten sonra kısa sürede Nergis Efendi'nin gözdesi olmuştur. Bu süre içerisinde medreseyi daha yakından tanıyan Molla Mehmet buradaki aksaklıkları ve ikiyüzlülükleri de görmüştür. Romanda bu aksaklıklar Molla Mehmet'in gözünden şöyle anlatılmıştır: *''İşte bıyıkları henüz terlemeğe başlayan iki talebe akait kitabında guslü bozan şartları okurken hicaplarından yüzleri pancar gibi kızarır, fakat kendileri her gece matbah yanındaki yıkık duvardan aşarak bir eskici Yahudinin evine gider ve bir müddet Çıfıt kızları ile kapanırlar.. İşte hafız Davut efendi Hazretleri ki icazetnamelerini sesi ve hıfzı güzel olanlara değil, kaşı ve gözü düzgün olanlara vermeği tercih eder.. Kilerci ağa yine yanındakine rüşvet ve iltimasın fazlalığından bahsediyor ama; kendisi bu medreseye Vali Paşanın dalkavuğunun himmetile yerleşmiştir ve zinhar, rüşvet değil, ancak hediye kabul eder.''(s.124)* Romanda Molla Mehmet'in medreseyi yakından tanıdıktan sonra bu tespitleri yapması bir bakıma romanın dini ve ilmi bir kurum olan medreselerin bozulmaya yüz tuttuğunu anlatmaya çalıştığını göstermektedir. Böylece romanda medrese ehlinin ilim ve imandan uzaklaşıp dünya zevklerine bağlanmalarının medreselerin imajına zarar verdiği ve

medreseler hakkında olumsuz bir kanının oluşmasına yol açtığı anlatılmak istenmiştir. Nitekim Molla Mehmet'in ağzından anlatılmak istenen tam da bu kanıdır.

İskender Fahrettin Sertelli'nin *Telli Haseki Hümaşah Sultan* romanında da medreselerdeki yozlaşmaya şöyle değinilmiştir: *"Bizans'tan Avrupa'ya geçen medeniyetin büyük kurucuları yüce ilim ve irfan kurumlarıyla halkı cahillikten kurtarmaya çalışırken, Osmanlı'da ufak bir okulun açılması bile hocaların tutuculuğuna dokunuyordu. Bu hocalar derhal saraya giderek, 'Medreseler varken neden okul açarsınız, bu dini küçültmek değil midir?' derler ve Cinci Hoca'nın korumasını kazanırlardı. Hemen hükümler, fermanlar yazılır, okullar kapanır ve medreselerde sarı kitaplar arasında pinekleyen birkaç yobaza, bu vesile ile yeni payeler verilirdi."(s.204)* Romanda kısaca bu birkaç cümle ile eleştirilen medreseler bir bakıma Osmanlı'nın geri kalmışlığının nedeni olarak görülmektedir.

İncelenen romanlar arasında tekke ve medreselerin en yoğun şekilde eleştirildiği roman ise Etem İzzet Benice'nin *On Yılın Romanı*'dır. Tekkede kadınlara vaaz veren şeyh kadınlara örtünmeleri, namaz kılmaları ve hocaya ve kocalarına hürmet etmelerini tavsiye etmektedir. (s.23) Şeyh Efendi kadınlara öğüt verdikten sonra öğütlerine uymaları konusunda onları uyarmıştır. Bu öğütleri tutmayanlar ise feci şekilde cezalandırılacaktır. Cehennemde yanmak, kan kusmak veya kâfir olmak şeyh efendinin saydığı cezalardandır. (s.23) Şeyh Efendi cezaları da saydıktan sonra "*-Sakın dediklerimden ayrılmayın"(s.23)* diyerek onları bir kez daha kati surette uyarmıştır. Romanda şeyhin verdiği vaaz ve takındığı tavır olumsuz bir bakış açısı ile işlenmiştir. Nitekim İstanbul'dan köye paşa geldiğinde Muhtar Demir Çavuş, paşadan okul yapmasını istemiştir. Ancak paşa bu isteği kabul etmemiş ve şeyhin kulağına eğilerek ona köylüye daha çok Allah ve padişah korkusunu anlatmasını söylemiştir. Romanda paşanın şeyhten bunu istemesinin tek nedeni dini, köylüyü uyutmak için kullanmak istemesidir. Bu yüzden romanda tekke, medrese, cami, softalık ve cehalet köylüyü uyutan uyuşturucu maddeler olarak sıralanmıştır.(s.34-35) Yazara göre köylüyü uyutmak için ona okul yerine medrese ve tekke verilmiştir. Dolayısıyla köylü din vasıtası ile sömürülmektedir:

"ve.. daima o yedi belâ köyün başındaydı:

Şeyh.

İmam..

Ağa..

Tahsildar.

Zaptiye..

Mültezim..

Şeriat!.

Bu.. bir harman sunuydu ve.. 1916 yılında Osmanlı İmparatorluğunun her köyünde görünüş böyleydi."(s.36)

Romanda geçen bu ifadeler de yine yazarın aynı doğrultuda düşündüğünü göstermektedir. Romanda yedi bela arasında şeyh, imam ve şeriatın da yer alması köylünün çektiği maddi sıkıntılarda bunların da pay sahibi olduğu fikrinden kaynaklanmaktadır. Bu düşünce romanda geçen bir olayla da dile getirilmiştir. Torunun ailesinin bütün davar, eşya ve buğdayı vergi diye alındığından ailece sadece patates yiyebiliyordur. Torun annesine neden her gün patates yediklerini sormuş, annesi de diğer şeylerin ellerinden alındığını söylemiştir. Torun mallarını ellerinden padişahın aldığını öğrenince annesine padişahın kim olduğunu sormuştur. Annesi de ona şu cevabı vermiştir: *"-Peygamber efendimiz hazretlerinin yeryüzündeki vekili, bütün Müslümanların başı. Allaha Muhammetten sonra en yakın kul.(...) O 'velidir', 'nebidir', 'sahibi keramettir', 'kuş misalidir', 'âlemi gaybi' bilir. Her yerde bulunur, her şeyi görür."(s.19)* Görüldüğü gibi romanda yoksulluğun kaynağı olarak görülen padişah dini referanslarla anlatılmıştır. Bu nedenle padişaha duyulan öfkeden dolayı onun yaslandığı dini referanslara karşı da bir önyargı söz konusudur. Romanda padişahın bu şekilde eleştirilmesinin tek gerekçesi köylünün yoksul kalması değildir. Olayın bir de ideolojik yönü vardır. Saltanatın yeni kaldırıldığı bir dönemde yazılan bu romanın bir tezi bulunmaktadır. Bu tez romanda şöyle dile getirilmiştir:

"-Biz padişah istemiyoruz!.

Biz İstanbul paşası istemiyoruz!.

Biz ağa, mültezim, imam, tahsildar, zaptiye istemiyoruz.

Biz zulüm istemiyoruz.

Biz mektepsizlik istemiyoruz!.

Biz tekke istemiyoruz.

Biz şeyh istemiyoruz!."(s.70)

Yukarıda da belirtildiği gibi roman belli bir önyargı ile yazılmış bu nedenle dini kaynaklı her şeye eleştirel yaklaşılmıştır. Bu tutum romanda olumsuz bir inanç algısına yol açmıştır.

Romanlarda geçen bir başka dini mekân ise türbe ve yatırlardır. Suat Salih'in *Dağ Adamı* romanında romanın hemen başında *"Doksan yedililer Yatır'dan bir saat uzaktaki yamaç kenarında kendilerini selâmetliyen eş dosttan ayrıldılar."(s.3)* ifadesi yer almaktadır. Burada yatır bir mekân olarak kullanılmış ve dini bir iz taşımamaktadır. Lakin Cemile'nin yatırın yanından geçerken yatırın başında dua etmesiyle (s.13) yatır artık dini bir nitelik kazanmıştır. Cemile'nin yatırın başında dua etmesi daha çok geleneklerle ilgilidir. Zaten türbe veya yatır ziyaretlerinde türbeden medet ummak dini açıdan yanlış bir harekettir. Bununla birlikte halk kültüründe bunun izleri görülmektedir. Gerçi romanda Cemile'nin sadece dua ettiği belirtilmekte ve duanın mahiyetine yer verilmemektedir

Muazzez Tahsin Berkant'ın *Sen ve Ben* romanında Bedi Muammer'in kendisine verdiği hatıra defterini okuyan Leylâ şu ifadeleri kullanmıştır: *"Bugün, mukaddes bir türbeyi açar gibi, onu açtım. Bütün hislerini, hayatının mühim heyecanlarını ta ilk gençliğinden başlıyarak okudum."(s.137)* Leylâ'nın bu defteri açarken bunu bir türbeye benzetmesi bir bakıma Bedi Muammer'e duyduğu aşkla ilgilidir. Bu aşk Leylâ'ya Bedi Muammer ile ilgili her şeyi kutsal göstermeye

yetmektedir. Nitekim Leylâ daha önce de defteri kendisine verirken Bedi Muammer'i din adamına benzetmiştir.(s.132)

Ele alınan dönemde romanlara konu olan dini mekânlar daha çok romanların kurgusu gereği gibi görünmektedir. Söz gelimi Medine romanda yaşanılan bir mekân olarak anılmış, Ka'be; gezi yazısı türünde bir romana konu olmuştur. Cami, tekke, medrese gibi yerler ise romanın kahramanlarının dini rabıtalarını göstermek üzere anılmıştır. Bununla birlikte bazı romanlarda bu mekânlar inanç algısı ögesi olarak düşünülmüştür. Söz gelimi *On Yılın Romanı*'nda tekke olumsuz yönleri ile anılmıştır. Yine *Molla Mehmet* romanında satır aralarında medreselere eleştiriler yöneltilmektedir. Bu örneklerden hareketle dini mekânların da din algısını yönetme aracı olarak kullanıldığı söylenebilir.

2.1.16. Mevlit

Aslında divan edebiyatında edebî bir tür olan mevlit peygamberimizin hayatını konu almaktadır. Mesnevi nazım şekliyle yazılan mevlitte genellikle peygamberimizin doğumu, kendisine peygamberliğin gelişi, göğe yükselişi ve vefatı bölümleri bulunmaktadır. Türk edebiyatında iki yüze yakın örneği bulunan bu türün en bilineni Süleyman Çelebi'nin yazdığı *Vesiletü'n-necât* adlı eserdir.[266] Mevlidin konusu bu türe dini bir hava katmış, halk arasında saygı duyulan bir konuma yükseltmiştir. Bu nedenle ölüleri anmak üzere arkalarından mevlitler okunmuştur. İncelenen romanlarda da mevlidin bu bakış açısıyla değerlendirildiği görülmüştür.

Yaşar Nabi Nayır'ın *Bir Kadın Söylüyor* romanında roman kahramanı Selma hayat hikâyesini kendi ağzından anlatmıştır. Selma'nın babası Trabzon'un varlıklı ailelerinden birine mensuptur. Ancak Selma daha dokuz yaşındayken babası ölmüştür. Selma'nın babası ölünce *"Kırkında bir mevlût okunmuştu[r]."(s.11)* Zaten Selma'nın çocukluk dönemi daha muhafazakâr bir ortamda geçmiştir. Selma o günlere dair izlenimlerini *"Beni arasıra götürdükleri camide dinlediğim hafızın, mevlût okurken herkesi hüngür hüngür ağlatan Hacı Hanımın sesleri içimi ürpermelerle*

[266] Mustafa İsen, vd., **Eski Türk Edebiyatı El Kitabı,** Grafiker Yayınları, 2. Baskı, Ankara 2003, s.249-250.

dolduruyordu."(s.11-12) cümlesi ile anlatır. Selma'nın babasının ölümünden sonra annesi ile ara sıra camiye gittiği; ancak bu ziyaretlerden pek de hoşnut olmadığı açıktır. Nitekim kendisi de bu hoşnutsuzluğunun nedenini *"Esrarlı şeylerden hoşlanmam: ödağacı kokuları, seccadeler, başörtüleri, Muhammediyeler, Hocanın yarısı arapça vaızları, tekkede seyrettiğim Rufaî ayinleri bana esrarla dolu görünüyordu."(s.12)* cümleleri ile dile getirmiştir. Dolayısıyla Selma daha çocukluk yıllarında mevlit törenine ve esrarlı gördüğü cami ziyaretlerine biraz mesafelidir. Gençlik yıllarında ise bu mesafe iyice açılmıştır.

Reşat Nuri Güntekin'in *Kızılcık Dalları* romanında Gülsüm'e yetimhanede kalan kardeşi İsmail'in öldüğü söylenmiştir. Gülsüm de kardeşi İsmail için mevlit okutmaya karar vermiştir. Romanda bu olay ayrıntılı olarak şöyle anlatılmıştır: *"Gülsüm'ün talihine içeride umulmaz bir kalabalık vardı. Allı, yeşilli şeker külâhları civar sokak ve viranelerde ne kadar çocuk varsa mescide toplamıştı. Arka safta Nevnihal Kalfanın yanında bir sıra başörtülü, tesbihli büyük hanımlar oturuyordu. Kör mevlûtçunun bir yanında mescidin seksenli imamı, bir yanında lala, karşısında konağın çocuklarıyla Gülsüm vardı. Nevnihal Kalfa gibi, imamın giyinişinde, yeni cüppesi, temiz mestleri, şal taklidi boyun atkısında da hazin bir ciddiyet görünüyordu. Cemaatin hep çoluk çocuktan ibaret bulunması, adamcağızın neşesini kırmış olmakla beraber, yine mevlûtçuyu vecit ile dinliyor, arasıra derin derin 'Allah, Allah' sesleri çıkararak gözlerini kırpıyor, başını iki yana sallıyordu."(s.107-108)* Gülsüm konağın beslemesidir ve ailesinden kimse yanında bulunmamaktadır. Bundan dolayı Gülsüm'ün mevlit törenine sadece Nevnihal Kalfa ve çocuklar katılmıştır. Çocukların mevlide gelme nedeni ise mevlidi dinlemek değil daha çok mevlitte dağıtılacak şekerleri alabilmektir. Bu durum romanda şöyle anlatılmıştır: *"Cemaat, mevlûdu evvelâ büyük adamlar gibi dinliyordu. Fakat, kadın işi uzattıkça fena alâmetler belirmeye başladı. Çocuklar, ölü deniz dalgaları gibi, için için kımıldanıyorlar, fısıl fısıl konuşmaya başlıyorlardı. Bir aralık ihtiyar kadınlar safının önünde dört, beş yaşında bir çocuk sesinin: 'Abla, hani şeker dağıtacaklardı?' diye düdük gibi öttüğü işitildi. İmam, gözlüğünü düzelterek: 'Sus, sus!' diye kuvvetli bir ıslık çaldı ve derin bir sükût… Fakat bir dakika sonra fısıltılar, gizli itişip kakışmalar tekrar başladı. İyiden iyiye hırslanan çocuklar şeker külâhları etrafındaki çemberi gittikçe*

sıkıştırıyordu. İmamın birkaç defa tekrar ettiği ıslıklar artık cemaati yatıştıramıyordu."(s.108-109) Romanda bir toplumun sosyal yaşantısı son derece realist bir şekilde anlatılmıştır. Özellikle de alıntılan bu bölümden de anlaşıldığı üzere mevlidin çocuklar arasında dini boyutu dışında maddi boyutuyla değerlendirildiği görülmektedir. Dolayısıyla mescide giden çocukların en büyük amacı dağıtılacak şekerlerden alabilmektir. Zira onlar mevlidin manevi yönünden haberdar değildir. Her şeyi kendisine göre şekillendiren çocuk muhayyilesi elbette burada da devreye girmiştir. Hatta *"Gülsüm'ün mevlûdu konakta bir zaman için bir sofuluk modası"(s.109)* da başlatmıştır. Çocukların konakta bir müddet ezan okumaları ve namaz kılmaları ve bunu bir oyun olarak görmeleri bunun en büyük göstergesidir. (s.109-110)

Selâmi İzzet Sedes'in *Canım Ayşe* romanında Ayşe, Kemal'in çıktığını görünce *"Bizi teşvikiye camiine bırak. Mevlût varmış."(s.42)* diyerek dadısıyla beraber Kemal'in arabasına binmiştir. Ayşe'nin babası Şefik Nuri Bey, Kemal'e sahip çıkmış, onu kendi çocuğu gibi büyütmüştür. Kemal yurt dışından dönünce Ayşe ondan hoşlanmaya başlamıştır. Ayşe'nin o gün mevlide gitmek istemesi de Ayşe'nin Kemal'e olan ilgisinden kaynaklanmaktadır. Zira Ayşe bu bahane ile Kemal'in arabasına binecek ve onunla vakit geçirecektir.

2.1.17. Nikâh

Fahrettin Atar, nikâhı, *"şer'an aranan şartlar çerçevesinde aralarında evlenme engeli bulunmayan bir erkekle bir kadının hayatlarını geçici olmaksızın birleştirmelerini sağlayan akdi ve bu yolla eşler arasında meydana gelen evlilik ilişkisini ifade eder."*[267] cümlesi ile açıklamıştır. Kur'an-ı Kerim'de de evliliğin önemine, tarafların görevlerine değinilmiş ve evlenmesi haram olan kişiler tek tek sayılmıştır. [268] İslâm âlimleri, Kur'an-ı Kerim'deki bu hükümlerden ve peygamber efendimizin sünnetinden hareketle evliliğin bazı şartlar dâhilinde gerçekleştiğini belirtmektedir. Bu şartların ilki tarafların birbirleri ile evleneceğini beyan etmesi

[267] Fahrettin Atar, "Nikâh", **DİA,** Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2007, C.33, s.112.
[268] H. Yunus Apaydın, "Nikah Akdinin Mahiyeti ve İmam Nikahı Uygulaması", **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,** S.9, s.372.

anlamına gelen "icâb ve kabul"dür.[269] Suat Erdem de, İslâm âlimlerinin hadislere dayanarak nikâh için veli ve iki şahidi zorunlu tuttuğunu belirtmiştir.[270] Dolayısıyla İslâmiyet'in kabulünden sonra nikâh konusu belli bir nizama kavuşturulmuştur. Böylece Cahiliye Dönemi'ndeki üvey anne ile nikâh (makt), takas nikâhı (şiğar), iki kız kardeşle aynı zamanda evlilik ve süreli nikâh (mut'a) gibi uygulamalar da yasaklanmıştır.[271]

İncelenen romanlarda nikâh konusu dini bir unsur olarak ön plana çıkmıştır. Dolayısıyla romanlarda bu konu bu bağlamda ele alınmıştır. Söz gelimi Nezihe Muhittin'in *Benliğim Benimdir!* romanında cariye problemi işlenmektedir. Köle tacirleri tarafından memleketinden kopartılıp getirilen Zeynep, İstanbul'da Nusretullah Paşa'ya satılmıştır. Nusretullah Paşa zaman içinde Zeynep'ten hoşlanınca ona nikâh kıymayı düşünmüştür. Nitekim Zeynep bir gün kendisine uzatılan bir şerbetin ne olduğunu sorduğunda bunun kendisinin nikâh şerbeti olduğunu öğrenmiştir. Yani Zeynep artık Nusretullah Paşa'nın karısıdır.(s.56) Zeynep kendisine nikâh kıyılmasını bile sonradan anlamıştır. Çünkü o bir cariyedir ve onun bunu önceden bilmesine gerek yoktur. Ancak Nusretullah Paşa, Zeynep'e nikâh kıyınca Zeynep'in evin içindeki konumu bir anda değişmiştir. Zeynep bu değişimi *"bir saat evvel bir hocanın duası, birkaç kişinin kırmızı bir şerbet içmesiyle bütün vaziyetin, ismim ünvanım değişivermişti!..."(s.59)* cümleleriyle anlatmıştır. Dolayısıyla kılınan bu nikâh ile Zeynep kölelikten kurtulup evin hanımı konumuna yükselmiştir.

Muharrem Zeki Korgunal'ın *Kahraman Kız* romanında haydutlarla beraber yaşayan Zehra, Dilfüruz'un erkek olduğunu sanmaktadır. Zehra, kendi çadırında esir tuttuğu Dilfüruz'un aşkına karşılık vermemesine kızınca Dilfüruz Zehra'ya onunla evlenmesinin önünde iki engel olduğunu söylemiştir. Dilfüruz ilk engeli söyleyebileceğini; ancak ikinci engeli söyleyemeyeceğini dile getirince Zehra ilk engeli sormuştur. Bunun üzerine Dilfüruz kendisinin Müslüman olduğu için ancak bir Müslüman ile evlenebileceğini söylemiştir. Dilfüruz'a göre ilk engel budur; çünkü

[269] Atar, "Nikâh", C.33, s.114.
[270] Suat Erdem, "İslam Hukukuna Göre Tarafların Haklarının Korunması Açısından Nikâhta İki Şahidin Gerekliliği", **İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi,** S.23, s.29-31.
[271] Adnan Demircan, "Cahiliye ve Hz. Peygamber Dönemi Uygulamalarıyla Nikâh", **Diyanet İlmî Dergi,** C.49, S.3, s.35-37.

Zehra Müslüman değildir. Zehra bu ilk engelin kendisi için önemli olmadığını kendisi ile evlenmesi durumunda dinini değiştirerek Müslüman olmayı kabul edeceğini söylemiştir.(s.35) Oysa Dilfüruz'un Zehra ile evlenmesinin önündeki en büyük engel Dilfüruz'un da kız olmasıdır. Zehra ve diğer haydutlar Dilfüruz'u erkek olarak bilmekte ve onun Deli Halit olduğunu düşünmektedirler. Dilfüruz kendisini ve babasını tehlikeye atmamak için gerçek kimliğini mecburen Zehra'dan da gizlemiştir. Dilfüruz zamanla Karatay'ı beğenince onunla evlenmeyi düşünmüştür. Nitekim bir gün Karatay'a gerçek kimliğini açıklayarak Müslüman olması durumunda onunla evleneceğini söylemiştir. Karatay, Dilfüruz'u erkek olarak tanımıştır. Dilfüruz'un gerçek çehresini görünce hemen onunla evlenmeyi kabul etmiştir. Bunun üzerine Dilfüruz'un babası Sâdibni Ebi Vakkas gidip ikisinin nikâhını kıymıştır. (s.48-51)

Suat Derviş'in *Emine* romanında Emine'nin nüfus cüzdanı olmadığından nikâhı kayıtlara geçirilememektedir. Bu nedenle Emine'nin nikâhı gecikmektedir. Bunun üzerine Emine'nin arkadaşı Salime ,*"Hem canım imam nikâhı kıydıktan sonra kayda ne lüzum var… Nikâh kıyılır, imam duasını okur, mahalleli şahit olur.. kayıt allahın emri değil ya…" (s.145)* diyerek imam nikâhının yeterli olduğunu anlatmaya çalışmıştır. Bu sözlerinden Salime'nin tamamen dini kaygılarla hareket eden biri olduğu düşünülebilir; ancak Salime'nin asıl derdi nikâhın bir an önce kıyılması ve Emine'den ve Emine'yle evlenecek olan Bekir'den bahşiş koparmaktır. Neticede Salime'nin istediği olmuş ve imam Emine'nin nikâhını kıymıştır. (s.146)

Vâlâ Nurettin'in *Küçük İlanlar* romanında Didar Hanım gazeteye bir ilan vererek acilen evlenmek istediğini belirtmiştir. Bu sırada sevdiği kadın olan Aliye'nin başkası ile evlenmesinden dolayı intihara karar veren Ferit Kadri tesadüfen bu ilanı görmüş ve intihar etmekten vazgeçmiştir. Ferit Kadri ilanı veren kadınla tanışmak ve onunla evlenmek arzusuna kapıldığından ilanın sahibi ile görüşmüştür. Ferit Kadri hikâyesini dinlediği Didar Hanım ile evlenmeyi kabul etmiştir. Bu nedenle Didar Hanım'a başkası ile nikâhı olup olmadığını sormuştur. Didar Hanım'dan hayır cevabını alınca kendisinin de kimse ile nikâhının olmadığını söylemiştir. (s.47) Bu noktadan sonra Didar ile Ferit Kadri'nin evlenmesi için dini ve hukuki herhangi bir engel kalmamıştır.

Etem İzzet Benice'nin *Aşk Güneşi* romanında Hamra sonunda Hasan'ın izini bulmuştur. Hasan, Kuvayı Milliye güçlerine katılarak Düzce'ye geçmiştir. Hasan İstanbul'da olan Hamra'yı Düzce'ye kendi yanına çağırmıştır. Hamra Düzce'ye gidince orada Hasan ile evlenecektir. Hamra kıyılacak olan dini nikâhı hayal etmektedir. Bu noktada Hamra imamın ve molların toplanıp merasim yapmalarından hoşnut değildir.(s.93) Hamra'nın bu tutumu inanç algısı ile ilgilidir.

İskender Fahrettin Sertelli'nin *Deliler Saltanatı* romanında sıklıkla Sultan İbrahim'in kadınlara olan düşkünlüğünden bahsedilir. Sürekli zayıf kadınlarla beraber olan Sultan İbrahim bu durumdan bıkıp şişman bir Ermeni kıza tutulmuştur. Neticede *"Sultan İbrahim üç gün zarfında, Şeyhülislâm Yahya Efendi'nin huzurunda, Kara Mustafa Paşa'nın şahitliğinde şişman Ermeni kızı ile"(s.38)* evlenmiştir. Evlenen kişi padişah olduğundan dini nikâhı da Osmanlı Devleti'ndeki en yüksek rütbeli din adamı olan şeyhülislâm kıymıştır.

Sinan Reşat'ın *Molla Mehmet* romanında Zilli Mustafa adlı bir kahraman yer almaktadır. Zilli Mustafa Yalvaç'ta yaşayan belalı bir adamdır ve bir Rum kızını sevmektedir. *"Zilli Mustafa bu 'Pembe şeftali' ye abayı yakmıştı[r] ve nihayet onu islâm ederek evlenmeğe bile karar vermişti[r]."(s.81)* Zilli Mustafa'nın Rum kızı ile evlenebilmesi için kızın Müslüman olması gerektiğinden Zilli Mustafa'nın öncelikle bunu halletmesi gerekmektedir. Zilli Mustafa gibi belalı bir kişinin dahi dini vecibelere bu kadar dikkat etmesi dönemin şartları ile ilgilidir.

Yaşar Nabi Nayır'ın *Bir Kadın Söylüyor* romanında evliliğe farklı bir bakış açısıyla yaklaşıldığı görülmektedir. Selma'nın üvey babasının yeğeni Kerim Almanya'da eğitim görmüş bir gençtir. Selma ile aşk yaşayan Kerim evliliği gereksiz görmektedir. Ona göre evliliğin devamını sağlayan tek bağ karşılıklı sevgidir. Bu sevgi devam ettiği sürece evlilik devam edecektir. Dolayısıyla evlenmenin yani nikâh kıymanın gereği yoktur. Selma da evlilik konusunda Kerim ile aynı fikirdedir. Selma'ya göre sırf evlilik bağından dolayı devam ettirilen aile hayatı cehennemden farksızdır. Ayrıca nafaka meselesi de erkeğin kadına verdiği bir sadakadan ibarettir. Kadın bu sadaka için böyle bir bağa razı olmaktadır.(s.105-106) Görüldüğü gibi Kerim

de Selma da şiddetle evliliğe karşıdır. Onlar için evliliğin dini boyutunun herhangi bir önemi yoktur.

Etem İzzet Benice'nin *Gözyaşları* romanında da evliliğe karşı çıkıldığı görülmektedir. Roman kahramanı Naran evlilik üzerine düşüncelerini açıklarken *"-Nikâh nedir?. Bir kadınla erkeği birleştirmek için mutlaka senete sepete mi ihtiyaç var?."(s.56)* ifadelerini kullanmıştır. Naran'ın bu ifadeleri onun evliliğe karşı olduğunu göstermektedir. Zaten kendisi de *"-Prensip itibariyle evlenmek aleyhindeyim."(s.59)* diyerek bu düşüncesini açıkça dile getirmiştir. Naran evliliğe karşı olduğundan Ruhi'nin onunla evlenmesi söz konusu değildir. Zaten Ruhi de evli bir adamdır. Gerçi Ruhi Naran'ı tanıdıktan sonra karısını ve oğlunu bırakarak Naran'ın yanına taşınmıştır ve Naran'ı kıskandığı için Naran'ın istediği vakit onunla evlenmeye hazırdır. Bununla birlikte Naran'ın Ruhi ile evlenmemesinde tek sebep evlilik üzerine olan düşünceleri değildir. Naran Şifre Müdürü olan Ruhi'ye gizli bilgileri almak için yaklaşmıştır. İngilizler için çalışan Naran neticede görevini tamamladığında Ruhi'den ayrılmıştır. Naran'ın Ruhi ile evlenmesi durumunda Ruhi'den bu kadar kolay kurtulması mümkün olmayacaktır.

Etem İzzet Benice'nin *Beş Hasta Var* romanında Mısırlı Paşa Abuk Başa Cafer, Belkiys'e evlilik teklif etmiştir. Belkiys evlilik teklifini reddetmek için yalıya gittiğinde yalıda kendisi için bir tuzak hazırlanmıştır. Mısırlı Paşa Abuk Başa Cafer zorla Belkiys'e nikâh kıyma fikrindedir. Belkiys Kur'an-ı Kerim okunduğunu duyunca ve öd ağaçlarının kokularını alınca Abuk Başa Cafer'in şakasının olmadığını anlamıştır. Üstelik bu sırada içeriye birkaç sarıklı ve imamlar da girmiştir. Neticede imam, Belkiys'ı Abuk Başa Cafer'e nikâhlamıştır. (s.74-75) Böylece Belkiys bir oyunla Abuk Başa Cafer'in karısı olmuştur. İslâm dinine göre rızası olmadan bir kadın bir erkeğe nikâhlanamaz; ancak Mısırlı Paşa zenginliğin verdiği cüretle kendisinde bu hakkı görmüştür.

Halide Nusret Zorlutuna'nın *Gülün Babası Kim?* romanında Pembe Hanım, Meclâ'ya bölgenin zenginlerinden Murat Bey'in evlilik teklifini getirmiştir. Pembe Hanım, Meclâ'yı ikna etmke için çok dil dökmüştür: *"Hemen yarın dersek yarın, imamla nikâh kıydıracak. Sonra karısını boşayıncada belediye nikâhı yaptıracak.*

Zaten Allahın emri belediye nikâhı değil ki… Şeriatımız imam nikâhını emir etmiş…"(s.140) Pembe Hanım'ın Meclâ'yı ikna etmek için imam nikâhının öneminden bahsetmesi dini hassasiyetinden değildir. O sadece bu işi başarıp Murat Bey'den bu hizmetin karşılığını almanın derdindedir. Bunu yaparken de dini hassasiyetleri sömürmekte bir sakınca görmemektedir.

Burhan Cahit Morkaya'nın *Bir Düğün Gecesi* romanında nikâh konusu birkaç yerde anılmıştır. Kocasını bırakıp Galip Bey ile yaşayan *"Hale, iki yıldanberi her kadının isteyip te muvaffak olamadığı debdebeli bir hayat sürüyordu[r]. Vakıa nikâhlı değillerdi[r]."(s.9)* Bununla birlikte ne Galip Bey için ne de Hale için bu durum bir sorun teşkil etmemektedir. Galip Bey'in serveti sayesinde bulundukları muhit de bu durumu kabul etmiştir. (s.9) Aslında Galip Bey birkaç kez Hale'ye evlenmeyi teklif etmiş; ancak Hale bunu ciddiye almamıştır. Çünkü Hale'yi Galip Bey'e bağlayan tek şey onun servetidir. Ancak Hale'nin hayattan daha başka beklentileri de vardır. Hale *"Onula evlenmiş olsa hayatının ufuklarını çevirmiş, kendine göre düşündüğü istikbali bağlamış olacaktı[r]."(s.306)*. Aynı şekilde Galip Bey iflas edip İstanbul'dan kaçınca Fethi Bey Hale ile evlenmek istemiştir. Ancak Hale kendisine bu teklifi getiren Kadri Bey'in eşine de kaçamak bir yanıt vermiş ve Fethi Bey'in de evlilik teklifini reddetmiştir.(s.317-321) Görüldüğü gibi romanda nikâh konusu kahramanlar tarafından pek önemsenmemiştir. Yine bir barda eğlenen Cevdet Bey, Hidayet Bey ve Sedat Âli Bey; Hüseyin Kâmil Bey ve metresine rastlamıştır. Üçlü arasında çift ile ilgili bir diyalog başlamış ve arkadaşlar bu çiftin dört yıl beraber yaşadıktan sonra evleneceklerini söylemektedir. Bunun üzerine Hidayet Bey *"- Dört sene beraber yaşadıktan sonra nikâhlanıyorlarsa iyi cesaret!"(s.91)* diyerek çiftin evlenme düşüncesini garipsemiştir. Romanda kurguya uygun olarak çiftler serbest bir hayat sürmektedir. Bu noktada çiftlerin nikâh konusunu zorunlu bir bağ olarak görmemeleri inanç algısı ile ilgilidir.

Sermet Muhtar Alus'un *Pembe Maşlahlı Hanım* romanında nikâh ve boşanma konusuna ayrıntılı bir şekilde yer verilmiştir. Pembe Maşlahlı Hanım'da gönlü olan Topaç Molla Bey, Enişte Bey'den Pembe Maşlahlı Hanım'ın evli olup olmadığını sormuştur. Enişte Bey, kocasının bırakıp gittiğini ancak hâlâ nikâhlı olduklarını

söyleyince Topaç Molla boşanma işi ile bizzat ilgileneceğini ve bu işi halledeceğini söylemiştir. Enişte Bey, Topaç Molla'nın boşanma işi ile bizzat ilgilenmesindeki maksadını fark etmiştir. Topaç Molla, Pembe Maşlahlı Hanım'a dini nikâh kıymayı istediğinden onu boşatmak istemektedir. (s.63-64) Nitekim romanın ilerleyen sayfalarında Topaç Molla *"-Artık canıma tak dedi, imamı çağırtıyorum. Bu arap saçının içinden ancak bir kurtuluş çaresi var; o da, bir an evvel nikâhı kıymak, Pembemin helâli olmaktır…"(s.216)* diyerek evlenme arzusunu kendi ağzıyla da dile getirmiştir. Topaç Molla Bey, boşanamayan Pembe Maşlahlı Hanım'ın nikâhlı olmasına da bir çare bulmuştur. Topaç Molla Bey'in Gâvur İmam lakaplı bir arkadaşı çiftin nikâhını gizlice kıyacaktır. Karışan olursa da Topaç Molla Bey dörde kadar nikâh kıyılabileceğinin dine uygun olduğunu hatırlatacaktır.(s.219) Neticede Pembe Maşlahlı Hanım, yine Gâvur İmam eliyle nikâhlanmıştır; ancak nikâhlandığı kişi Topaç Molla değil Topaç Molla'nın babası Kazasker Dânâ Efendi'dir.(s.240) Yukarıda da belirtildiği gibi dini bir karakter olan Topaç Molla sırf Pembe Maşlahlı Hanım'a kavuşmak için her şeyi yapmaya hazırdır. Topaç Molla zaten evli olan biriyle dini nikâh kıyamayacağını bilmektedir. Buna rağmen kadını boşatacağını ve nikâh işini halledeceğini vadetmektedir. Ancak bu da dini açıdan mümkün görünmemektedir. Çünkü Pembe Maşlahlı Hanım'ın kocası sağdır ve akıl sağlığı yerindedir. Hâl böyleyken kocasının rızası olmadan Pembe Maşlahlı Hanım boşanamayacaktır. Ancak Topaç Molla için bu engel çok önemli değildir; çünkü onun Pembe Maşlahlı Hanım'a kavuşmaktan başka düşündüğü bir şey yoktur. Zaten Gâvur İmam da biraz para karşılığında evli bile olsa Pembe Maşlahlı Hanım ile nikâhlarını kıyacaktır. Bu yönüyle düşünüldüğünde Topaç Molla için nikâhın dini bir önemi yoktur. Romanda dini temsil eden bir karakterin bu şekilde yansıtılması bir bakıma dönemin din adamlarına yapılan bir eleştiridir. Nitekim Topaç Molla'nın babası olan Kazasker Dânâ Efendi de oğlu gibi davranarak kendisinin de aynı çizgide olduğunu göstermiştir.

Burhan Cahit Morkaya'nın *Yalı Çapkını* romanında Sabiha ilk eşi intihar edince ikinci kez evlenmiştir. Sabiha bu ikinci evliliği de tıpkı birinci evliliği gibi isteyerek yapmamıştır. Bundan dolayı büyük bir düğün törenine gerek duymamıştır. Romanda geçen *"İkinci izdivaç sessiz, eğlencesiz, adî, dinî bir merasim şeklinde*

yapıldı"(s.122) ifadesi bir bakıma dini nikâhın zorunluluğunu göstermektedir. Çünkü Sabiha'nın ruh hali düğün yapmaya elverişli değildir. Bununla birlikte en azından bir nikâh merasimi yapılmıştır. Öte yandan bu törenin tasvir ediliş şekli törenin önemsiz bir şeymiş gibi algılanmasına yol açmaktadır.

Aka Gündüz'ün *Aysel* romanında Ali ile Aysel'in aşkı anlatılmıştır. Gümüşoğlu Hacı Nazif sırf fakir olduğu için kızını Ali'ye vermek istememiştir. Ancak sonunda kaymakamın araya girmesi ile Gümüşoğlu Hacı Nazif kızını Ali'ye vermeye razı olur. Kaymakam *"-Bugün öğle namazından sonra nikâh. Alinin vekili ben. Şahitleri Şube reisi beyle Müftü efendi. Hâkim efendi de kızın vekili olur, Candarma kumandanile Mal müdürü bey de şahitleri…"(s.134)* diyerek Ali'nin nikâhını bizzat kendisi organize etmiştir.

İncelenen romanlar arasında nikâh üzerine en çarpıcı ifadeler Aka Gündüz'ün *Onların Romanı* adlı eserinde yer almaktadır. Gülöz'ün teyzesi Gülöz'e, *"Nikâh dediğin erkeğin iki dudağı arasında saklı duran bir kelimeden başka nedir ki.. Erkek bunlar! Bir (boşadım) dedi mi, bitti."(s.9)* diyerek erkeklere karşı temkinli olmasını tavsiye etmiştir. Bu ifadeler her ne kadar nikâh için yüzeysel bir izah gibi görünse de bir realiteyi de dikkatlere sunmaktadır.

İskender Fahrettin Sertelli'nin *Hint Yıldızı* romanında İslâmiyet'te yer alan çok eşli evlilik olayına değinilmiştir. Roman kahramanı Seyit Ali Mehrace'nin evinde öğretmenlik yaparken bir gün izinli olarak dışarı çıkmıştır. Sokakta tesadüfen Lili isimli Kanadalı bir kadınla tanışmıştır. Lili, Seyit Ali'yi evine davet etmiş ve Seyit Ali'ye kendisi ile evlenmek isteyip istemediğini sormuştur. Seyit Ali evli olduğunu söyleyince Lili *"-Araplarda dört kadınla evlenmek âdet değil midir"(s.139)* diye sormuştur. Seyit Ali *"Âdet değildir. Lâkin cevaz vardır."(s.139-140)* diye cevap vermiştir. Seyit Ali kendisini Mısırlı diye tanıttığı için Lili ona bu soruyu yöneltmiştir. Oysaki Seyit Ali Türk'tür. Bununla beraber Lili de İngilizler için çalışan bir casustur ve gerçekte Seyit Ali ile evlenmek gibi bir niyeti de yoktur. Romanda dört kadınla evliliğin Araplara has bir adet gibi ifade edilmesi bu olayın daha çok Araplar arasında yaygın olmasından kaynaklanmaktadır. Bununla birlikte diğer Müslüman topluluklarında da bu olaya rastlanmaktadır.

Romanlarda nikâh gibi boşanma hususu da dini bir çerçevede işlenmiştir. Bunun en çarpıcı örneği yine Aka Gündüz'ün *Onların Romanı*'dır. Romanda hem boşanma olayı hem de boşanma olayından sonra bir kadının başına gelebilecekler en ince ayrıntısına kadar işlenmiştir. Gülöz Çankırı'ya vardıktan bir gün sonra kocası, Gülöz'ü boşadığını ve başka biriyle evlendiğini anlatmıştır. Aslında Gülöz İstanbul'dan yola çıkmadan önce kocası ona bir mektup göndererek olanları yazmıştır. Ancak Gülöz ani bir kararla kocasının yanına gidince mektubu alamamıştır. Gülöz sonunda kocasının alıp almadığını sorduğu o mektubun ne olduğunu anlamıştır. Gelen mektupta Gülöz'ün boşanma kâğıdı vardır.(s.12-13) Ayrıca boşanma kâğıdıyla birlikte *"mihri müeccel ile mihri muaccelin iki kıt'a havalenamesi"(s.13)* de bulunmaktadır. Yani kocası Gülöz'e aynı zamanda evlenme ve boşanma bedellerini de göndermiştir. Ancak bu boşanma işinde Gülöz'ü asıl endişelendiren işin parasal yönü değildir. O, dul ve kimsesiz bir kadın olarak toplumun içinde nasıl barınacağını düşünmektedir. Gülöz bunun hiç de kolay olmayacağını bilmektedir ve adeta olacakları bir bir tahmin etmektedir: Gülöz evine döner dönmez hemen mahalle imamı gelerek ona evlenmesi gerektiğini anlatacaktır. Gülöz bunu kabul etmese imam hakkında dedikoduların çıktığını söyleyecektir. İmam rahat bıraksa kâtipler rahat bırakmayacaktır. Ona iftira atarak onunla mektuplaştıklarını söyleyeceklerdir. Bu dedikodu kısa süre içinde polisin kulağına gidecektir. Polis müdürü hemen olayı araştırmaya başlayacak ve kendi tuttuğu adamı dul kadının evine gönderecektir. Bu adam gizlice eve girerek polis baskını için hazırlanacaktır. Neticede mahalleli ve polis eve baskın yaparak onları suçüstü yakalayacaktır. Böylece bu dul kadın artık müdürden başlayarak kucaktan kucağa savrulacaktır.(s.20-25)

Boşanma konusunun işlendiği bir diğer roman ise Etem İzzet Benice'nin *Aşk Güneşi* romanıdır. Romanda Yırtmaçoğlu Hüseyin Ağa'nın iki karısı vardır. Hamra onların evine gelip çocuklarına ders verince bu kadınlar Hamra'yı kıskanmaya başlamıştır. Kadınların kıskançlık krizleri son raddeye varınca Hüseyin Ağa daha fazla dayanamayarak iki karısını boşamakla tehdit etmiştir.(s.124)

Sermet Muhtar Alus'un *Kıvırcık Paşa* romanında karısı Kıvırcık Paşa'ya bir daha içki içmeyeceğine dair yemin ettirmiştir. Lakin Kıvırcık Paşa sarayda

arkadaşlarının ısrarına dayanamamış ve yeminini bozarak içki içmiştir. Karısı, Kıvırcık Paşa'nın içki içtiğini anlayınca nikâhlarının düştüğünü şöyle anlatmıştır: *"- Bugüne bugün namahremsin. Artık nikâhımız kalmadı; bana nazaran ha sen, ha bekçi Mehmet ağa. Onun için bulunduğum evde işin yok. Üç ay on gün oturmak benim hakkım. İddetimi say, nafakamı ver; kendin de nereye gideceksen oraya git. Bunları kabul ediyorsan ne âlâ; etmediğin takdirde, yarın Fetvahaneye gidiyorum, fetvasını çıkartıp İstanbul kadısına vereceğim."(s.184-185)* Kıvırcık Paşa'nın karısının boşanma noktasında tamamen dini kaideler üzerinden konuşması yaşadıkları dönem ve çevre ile ilgilidir.

Selâmi İzzet Sedes'in *Külkedisi Evlendi* romanında Selim Naci sırf onu üvey kardeşlerinin zulmünden kurtarmak için Hicran ile evlenmiştir. Aslında Halide Cahit'i seven Selim Naci, Halide Cahit'in kocasının öldüğünü duyunca Hicran'dan ayrılmaya karar vermiştir. Nitekim Hicran'ın üvey kardeşi Şehriban'a *"Telâk istidadımızı verip, İstanbula mahkemeye havale ettireceğiz."(s.241)* diyerek Hicran'dan boşanacağını anlatmıştır.

İncelenen romanlarda inanç algısının açıkça kendisini gösterdiği alanlardan biri de kadın ve erkek ilişkileridir. Yukarıdaki örneklerde de görüldüğü üzere ele alınan dönemde romanlarda evlilik ve dini nikâh konusu genel olarak iki farklı bakış açısıyla anlatılmıştır. Nitekim dini hassasiyetlerin ön planda olduğu kahramanlar dini nikâha ciddiyetle yaklaşıp buna büyük bir önem verirken Batılı bir yaşam süren veya dini hassasiyetleri az olan kahramanların önemli bir kısmı evlilik kurumuna karşı çıkmaktadır. Olayı sevgi boyutunda tartışan bu ikinci grup sevginin bittiği yerde evliliklerin de biteceğini dolayısıyla nikâh gibi gereksiz bir bağa ihtiyaç olmadığını iddia etmektedir. Bu nedenle ikinci grup nikâh kaydının birbirinden ayrılmak isteyen insanların işini zorlaştırmaktan başka bir işe yaramadığını düşünmektedir. Romanlarda görülen önemli bir husus da evlilik kurumuna önem verenler arasında evlilik gibi boşanma durumu da oldukça ciddiye alınmıştır. Bu grup boşanmanın da dini temellere uygun olarak gerçekleşmesine önem vermiştir.

2.1.18. Vasiyetnâme

İslâm hukukunda bir kişinin ölümünden sonra malını bir yakınına veya hayır kuruluşuna bırakmasına vasiyet denmektedir.[272] İslâm hukukunda ölen bir kişinin malının taksimatı yapılırken ölen kişinin akrabaları herhangi bir vasiyete ihtiyaç olmaksızın kalan maldan pay almaktadır. Vasiyet konusu ise kanunî olarak vâris olmayan kişiler için uygulanana bir işlemdir. Buna göre bir kişi öldükten sonra mirasından önce cenaze masrafları alınır, daha sonra ise borçları ödenir. Ölen kişinin vasiyeti bu işlemlerden sonra uygulanmaktadır. Bu noktada mirasın üçte birlik kısmı ancak vasiyet edilen kişi veya kurumlara bırakılır. Geri kalan kısım vârisler arasında bölüştürülür.[273] İslâm hukuku mirasın kimlere nasıl dağıtılacağı konusunu da ayrıntılı olarak açıklamıştır. Bu açıdan bakıldığında gerek miras gerekse vasiyet konusunun dini bir unsur olduğu görülmektedir. Nitekim incelenen romanlarda da vasiyet veya vasiyetnâmenin bu bağlamda kullandığı görülmektedir.

Hatip Mehmet Hamdi'nin *Tımarhane* romanında Hasan tımarhaneden çıkarılınca amcası Çalık Ahmed'in yaptığı kötülükleri tek tek anlatmıştır. Bunun üzerine amcası köyünden alınarak İstanbul'a getirilmiştir. Kaymakam, Çalık Ahmed'in suçlu olup olmadığını öğrenmek için ona Hasan'ın öldüğünü ve üzerinden bir vasiyet çıktığını söylemiştir. Romanda bu bölüm şöyle anlatılmıştır: *"Yıkamak için soydukları vakit sol kolunda bizim yeniçerilerin yaptırdıkları çivitli dövmelerden bir yazı bulmuşlardı ki 'vasiyetim yazılıdır' diye okunuyor. Cenazeye gelen imam bunu görünce : 'Belki vasiyetinde teçhiz ve tekfinine dair de bir şey vardır. Vasiyeti okunmadıkça defnedemeyiz' diyor. Tımarhane adamları 'Delinin yaptığı bu delice işe hiç inanılır mı, hem bunu eskiden yaptırmış olacaktır. Tımarhanede bunu nasıl yapar?' diye telâş ediyorlarsa da imam inat ediyor." (s.100)* Romanda kaymakamın anlattığı bu olay aslında gerçek değildir. Kaymakam sırf Çalık Ahmed'i denemek için böyle bir vasiyet olayından bahsetmiştir. Bununla birlikte imamın vasiyet konusunda hassasiyet gösterip vasiyete uygun davranmaya çalışmasının vurgulanması konunun dini boyutunu göstermektedir.

---

[272] Abdüsselam Arı, "Vasiyet", **DİA,** Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2012, C.42, s.552-553.
[273] Hamidullah, **İslâm'a Giriş,** s.193.

Sinan Reşat'ın *Molla Mehmet* romanında Molla Mehmet'in yanında uşaklık ettiği Zahit Efendi ölüm döşeğindedir. Zahit Efendi vasiyet vermek için imamı çağırtmıştır. Bu bölüm romanda şöyle anlatılmıştır: *"Hastanın baş ucunda, vasiyetnamesini yapamadan öleceğine benden yüz bin kere fazla endişe eden Pamuk hanımı bırakarak, sanki kanatlanmış gibi imamın evine koşmağa başladım. Kendisine caminin şadırvanı yanında aptes almak için hazırlanırken rasladım. Nefes nefese: 'İmam efendi, dedim, efendim Zahit efendi son demlerini yaşıyor. Vasiyetnamesini yazdırmak için sizi istedi. Kaybedilecek bir lâhsemiz bile yok'." (s.66)* Molla Mehmet'in bu telaşının asıl nedeni Zahit Efendi'nin vasiyetinden bir pay alma ümididir. Molla Mehmet uşaklık ettiği Zahit Efendi'nin kendisine de mirasından bir şey bırakacağını düşünmektedir. Bu nedenle efendisi ölmeden ona vasiyetini yazdırmak istemektedir.

Vâlâ Nurettin'in *Kardeş Katili* romanında Mecdi Paşa ve karısı ölünce bütün paralarını iki kızları Feride ve Reşide Hanım'a bırakmışlardır. On sekiz yaşından küçük oldukları için de kızlara İstanbul kassamının vasi olmasını istemişlerdir. Ancak Mehmet Ali Bey bu vasiyetnâmeyi değiştirerek kendisini vasi atamış ve böylece yeğenlerinin servetlerine uzun yıllar kendisi hükmetmiştir. (s.71)

Şükûfe Nihal Başar'ın *Yakut Kayalar* romanında genç bir kızın hayat hikâyesi anlatılmıştır. Roman boyunca adı verilmeyen ve romanın başkahramanı olan bu genç kız amcasının ölmeden önce oğlu ile evlenmesini vasiyet ettiğini öğrenmiştir. Genç kız, *"Ben, ölen ihtiyar bir amcanın vasiyetiyle mukadderatını tayin edecek budala kızlardan değilim."(s.19)* diyerek bu vasiyete uymayacağını söylemiştir. Ancak bu vasiyet yüzünden genç kız sevdiği erkek ile de evlenememiş ve sevdiği adamın ölmesi ile bütün hayallerini yitirmiştir.

Vâlâ Nurettin'in *Leke* romanında Ahmet Ferit, kendisini aldattığını düşündüğünden karısı Vesime'yi öldürmüş, kendisi de intihara kalkışarak ağır yaralanmıştır. Vesime'nin teyzesi ve avukatı Ahmet Ferit'e Vesime'nin kendisini aldatmadığını Vesime'nin doğurduğu çocuğun Ahmet Ferit'ten olduğunu anlatmıştır. Ayrıca Vesime'nin teyzesi Ahmet Ferit'ten doğan çocuğun kendisine verilmesini istemiştir. Ölüm yatağında olan Ahmet Ferit, çocuğun kendisinden olduğuna ikna

olmuş ve çocuğu Vesime'nin teyzesine vermeyi kabul etmiştir. Ahmet Ferit, *"Bu, benim vasiyetnamemdir."(s.176)* diyerek avukata ölmeden önce vasiyetini söylemiştir.

2.1.19. Mezhepler

Hz. Muhammed'in ölümünden sonra bazı konularda fikir ayrılıkları yaşanmış ve neticede çeşitli mezhepler doğmuştur. Mezhepler ayrı bir din veya inanç sistemi değildir. İslâm inancındaki kader ve tevhit inancı gibi anlaşılması güç konuların farklı yorumlanmasının bir sonucudur.[274] İncelenen romanlarda İslâm inancının mezhep ayırımı gözetmeksizin genel olarak değerlendirildiği görülmektedir. Muhtemeldir ki Anadolu coğrafyasında Sünni inancı ağırlıklı olduğundan romanlarda Sünni terminolojiye uygun bir dini söylem kullanılmıştır. Bununla birlikte Sünniliğe spesifik bir atıf yapılmamıştır. Edebiyatta geniş yer tutan Alevilik ise incelenen romanlar arasında en çok sözü edilen mezhep olmuştur.

2.1.19.1. Alevilik

Alevilik kavramı *"Hz. Ali yanlısı olma durumu"*[275] olarak tanımlanmıştır. Araştırmacılar arasında bir din mi yoksa mezhep mi olduğu tartışılan Alevilik[276] kavramı aynı zamanda tasavvufi bir anlam taşımaktadır. Alevi kavramı Hz. Ali soyundan gelenler dışında halifelik tartışmasında Hz. Ali'yi tutanlar için de kullanılmıştır. Zeydiyye, İsnâaşeriyye, Beyâniyye, İsmailiyye gibi Şii Alevilerin yanı sıra günümüzde Nusayrîlik ve Kızılbaşlık asıl Alevi mezhepler olarak öne çıkmıştır.[277] Alevilik sadece Hz. Ali soyundan gelme veya "Ali taraftarlığı" olarak görülemeyecek kadar derin bir konudur.[278] Yukarıda da belirttiğimiz gibi işin bir de tasavvufi yönü vardır. Bununla birlikte geniş bir coğrafyanın kültürel farklılıkları konuyu iyice derinleştirmektedir.

---

[274] İlyas Üzüm, "Mezhep", **DİA,** Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2004, C.29, s.526-528.
[275] Türkçe Sözlük, "Alevilik", TDK Yayınları, 10. Baskı, Ankara 2005.
[276] Birol Azar, "Benzerlik ve Farklılıklar Ekseninde Alevî-Bektaşî İnançları Üzerine Bir Değerlendirme", **Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,** C.10, S.2, s.81.
[277] Ahmet Yaşar Ocak, "Alevî", **DİA,** Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 1989, C.2, s.369.
[278] M. Saffet Sarıkaya, "Anadolu Aleviliğinin Oluşumu", **Ekev Akademi Dergisi,** C.1, S.1, s.81.

Sadri Ertem'in *Çıkrıklar Durunca* romanı Osmanlı döneminde yerli üretimin durmasına Alevilik-Sünnilik farklılaşması perspektifinden bakmaktadır. Romanda Dudu, Hz. Ali'yi rüyasında görmüş ve kocasına *"-Burası Ali'nin mezarıdır"(s.8)* diyerek evinin türbe haline getirilmesini istemiştir. Nitekim kısa süre içerisinde Dudu'nun evi yıkılmış böylece Adaköy halkı rahat bir nefes almıştır.(s.18) Hz. Ali'nin Dudu'ya görünmesiyle başlayan bu olaylar Alevilik inancıyla yakından ilgilidir. Romanın ilk sayfalarında geçen *" 'Allah, Muhammet, Ali'dir,"(s.18)* ifadesini Alevilikteki "üçler" inancıyla ilgili gören Canan Sevinç bu ifadenin Hristiyanlıktaki "teslis" anlayışıyla benzer olduğunu belirtmektedir. Sevinç'e göre romanda geçen *"-Ali'm kâh Allah kâh Muhammet, kâh Ali suretinde görünür hepsi birdir. O bir aslandır. Onun pençesinde demirler çöptür"* ifadesi bunun ispatıdır.[279]

Romanın ilerleyen sayfalarında da Alevilik inancıyla ilgili konular işlenmeye devam etmiştir. Şöyle ki, türbe yapıldıktan sonra tıpkı Dudu gibi köy halkı da Hz. Ali'yi rüyasında görmüştür.(s.20) Bu durum köy halkının Dudu'nun anlattıklarına inandığını ve Hz. Ali'den bir keramet beklediğini göstermektedir. Köylünün beklediği bu keramet tamamen maddidir. Nitekim köylünün beklediği bereket gelmiş ve Adaköy çöl olmaktan Dudu ile Esma sayesinde kurtulmuştur. (s.79) Romanda Hz. Ali'nin Adaköy'de görünmesi ile köyün bolluğa kavuşması Sevinç'e göre Alevi inancındaki velâyet motifine işaret etmektedir.[280]

Hz. Ali'nin mezarının bir türbe hâlini alması ve halk nezdinde büyük bir itibar kazanması Dudu ve komşusu Esma için de yeni bir mevki ortaya çıkarmıştır. *"Artık Ali'nin mezarı her gün doluyor, boşalıyor, herkes ancak Dudu'dan, Esma'dan medet umuyordu[r]."(s.94)* Öyle ki halk nezdinde Dudu ve Esma bir peygamber seviyesine çıkmaya başlamıştır. Dudu'nun peygamberliği ilk olarak Esma'nın *"Sen Hak peygamberisin,"(s.13)* cümlesi ile dile gelmiş ve kısa süre için de karşılık bulmuştur. Romanda geçen *"Onlara göre peygamber kadınlar insanları bahtiyar edecek bu ihtiyar küre, bu kanlı güneş, yepyeni bir âlem olacak, bu hisler halkın arasında büyüyen bir nebatın tomurcuklanması, çiçek açması, meyva vermesi gibi inkişaf*

[279] Canan Sevinç, "Çıkrıklar Durunca'da Alevilik ve Hz. Ali Motifi", **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi,** S.59, s.363.
[280] Sevinç, "Çıkrıklar Durunca'da Alevilik ve Hz. Ali Motifi", S.59, s.363.

etti."(s.99) ifadeleri Dudu ile Esma'nın halk nezdinde ne kadar büyük bir itibar kazandığının göstergesidir. Dudu ve Esma'nın kadın olarak ön plana çıkmaları *"yazarın, Dudu ile Esma Bacı tiplemelerinde geleneksel Alevi kültürü ile Bâciyân-ı Rûm erenlerinden yararlandığını göstermektedir."*[281] Romanda Dudu ve Esma'ya bu rollerin biçilmesi Alevi olan Adaköy sakinlerinin bu iki kadın etrafında toplanmasını sağlamak içindir. Nitekim sadece Adaköy değil diğer komşu Alevi köyler de bu iki kadın etrafında toplanmış, duran dokumacılığın yeniden canlanması için bu iki kadından medet ummuşlardır.

Dudu'nun dolayısıyla yerli üretimin karşısındaki en büyük güç Sıddıkzade'dir. Sıddıkzade köyün bütün yününü ucuza alıp bunları İstanbul'a göndermektedir. Üstelik köylünün bütün ihtiyaçlarını o karşıladığı için herkes ona borçlanmaktadır. Sıddıkzade'ye İstanbul'dan gelen bir mektupta yün alınmayacağı söylenince Sıddıkzade de köylüden yün almayı bırakmıştır. Böylece köy halkı tek geçim kaynağını kaybetmiş, çıkrıklar durmuştur. Çıkrıkların yeniden işlemesinde Dudu'nun payı büyüktür. Dudu'nun emriyle bir heyet seçilerek çıkrıkların işlemesi için ilk adım atılmıştır. Seçilen bu grup *"Hasan Dudu'nun kocasından, muhtardan ve köylüden mürekkep bir heyet[tir]"(s.95)* Dudu *"Ali emretti… Hiçbir tezgâh boş kalmayacak, işleyecek ve kimse fabrika kumaşı giymeyecek tekkeye mavi don beyaz gömlek ile gelinecek."(s.96)* diyerek fabrika ürünlerine karşı yerli üretimi teşvik etmiştir. Dudu'nun bu hareketi fabrika ürünlerini satanları yani Sıddıkzade'yi bir hayli rahatsız etmiştir. Öyle ki Sıddıkzade halkı tahrik ederek olayı mezhep kavgası boyutuna getirmeye hazırlanmaktadır. Romanda Sıddıkzade'nin evindeki hareketlilik şöyle anlatılmaktadır:*"Sıddıkzade'nin evi, bir ulema meclisi halini aldı. Sanki Sıddıkzade'nin selamlığı müftü, müderrisler, müezzinlerin, imamların karargâhı idi." (s.97)* Sıddıkzade cephesinde yaşanan bu hareketlilik yaklaşan felaketin habercisidir. Yine Sıddıkzade'nin öncülüğünde camilerde mevlitler okunmakta, halka vaazlar verilmektedir. Camilerde verilen vaazlarda *"-Alevî tayfası gibi zındıkların katli vaciptir. Burnunuzun dibinde bir sürü katle layık zındık var… Ey ahali ne*

[281] Sevinç, "Çıkrıklar Durunca'da Alevilik ve Hz. Ali Motifi", S.59, s.370.

durursunuz… Silahını seven palasını bilesin!"(s.97) denilerek büyük bir nefretle halk mezhep çatışmasına doğru itilmektedir.

Bu sırada dergâh etrafında toplananların silahlanması ise Alevi-Sünni çatışmasının çok vahim boyutlara varacağının da habercisi olmuştur. Romanda kaçakçıların ve eşkıyaların gidip Dudu'ya intisap etmeleriyle Dudu'nun silahlı ordusu da kendiliğinden teşkil etmiştir. Bunlara Bolu hapishanesinden kaçan dört yüz mahkûm da eklenince ciddi bir kuvvet ortaya çıkmıştır. Olanlar karşısında Sıddıkzade ve taraftarları *"Köylerde putperestlik zuhur etti, din-i mübin-i islam tehlikede, ey ümmet-i Muhammet. Ateşe tapıyorlar, ateşe…"(s.124)* diyerek propaganda yapmaya başlamışlardır. Sokağa dökülen halk ise valiye şöyle seslenmektedir: *"Ey hami-i din-i Mübin olan makam, ey ümmet-i Muhammed'in vebali idaresini sine-i sadakatine alan Vali, niyazımız oldur ki sihirbazlar etrafımızı sardılar hâşâ peygamberlik davasına çıkan karıların yaptıkları artık haddi aştı nerede bir Müslüman görseler demini helal biliyorlar. Malını zapt ediyorlar, tüccarın emvâlini ihrâk-ı binnar ediyorlar.."(s.126)* Yine kalabalığın arasında Sıdddıkzade'nin bizzat görevlendirdiği bir çocuk *"Malum ola ki Cenabı Hakk ezeli ve ebedi olup lâşerikelehtir. Ahir zaman nebisi dahi Muhammed Mustafa olup ondan sonra peygamber gelmeyecektir." (s.126)* diyerek nutuk atmaktadır. Yine aynı çocuk *"-Ye dahi malum ola ki zenci taifesinden ve azası noksan olanlar ile avratlardan peygamber zuhur etmez" (s.127)* diyerek Dudu ve Esma'nın peygamber olamayacağını ilan etmektedir. Görüldüğü gibi dokuma ve fabrika ürünü arasındaki çatışma bir anda Alevi-Sünni çatışmasına dönmüştür. Roman üzerine bir inceleme yapan Mustafa Parlak da *"mücadele; fabrika üretimiyle el tezgâhları üretiminin çatışmasından doğar"*[282] demektedir. Ancak bu mücadele şekil değiştirerek mezhep çatışmasına dönmüştür. Öyle ki artık kimse dokumadan bahsetmemekte her şey Alevilik-Sünnilik noktasından değerlendirilmektedir. Nitekim kalabalık dağılıp gittikten sonra yakalanan bir köylü valinin huzuruna getirilmiştir. Vali, bu köylünün isminin Satı olmasını onun dinsizliğine yormuş ve Satı'ya peygamberini sormuştur. Satı bunu bilememiştir. Hâkim Satı'ya Hz. Ali'yi sorunca Satı buna cevap vermiştir. Bunun üzerine vali ve yanındakiler Satı'ya birkaç soru daha

[282] Mustafa Parlak, "Sadri Ertem'in *'Çıkrıklar Durunca'* Romanının Tahlili", **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,** C.1, S.7, s.371.

sorarak onun mezhebi hakkında fikir sahibi olmak istemişlerdir. (s.128-131) Neticede müftü *"Zeyit Allah'ı inkâr etse peygamberi tanımasa, buna mukabil ülûhiyet ve nübüvveti Hazret-i Ali'nin şahsında cem eyleyip halis bir rafazı ve müşrik olsa zeyidin katli vacip olur mu? Elcevap katil caiz olur."(s.131)* diyerek sırf Alevî olduğu için Satı'ya ölüm cezasını uygun görmüştür.

Bu sırada Bolu hapishanesinden kaçıp Adaköy'e gelen Şaban, Dudu'ya *"Bolu ve Mengen ahalisi Zülfikar, ordusunu bekliyor"(s.133)* diyerek artık Dudu'nun harekete geçmesini söylemiştir. Böylece Osmanlı'nın bozulan ekonomisi bir bakıma toplumsal bir çatışmaya zemin hazırlamış ve romanın sonunda Osmanlı kuvvetleri ile Adaköy halkı karşı karşıya gelmiştir. Osmanlı kuvvetlerinin dergâhı yıkıp bölgeye hâkim olmasıyla roman son bulmuştur. Romanda Dudu'nun ordusuna "Zülfikar ordusu" denmesi de yine Alevilik inancıyla ilgilidir. Canan Sevinç de bu noktaya dikkat çekerek *"Hz. Ali, Ehli-i Beyt'ten, sahabeden, İslâmiyet'e olan büyük hizmetleri ve ilim erbabı oluşunun yanı sıra Türk halk inançlarında kahramanlığın, adaletin, efsanevi gücün, cesaretin de simgesi olarak bilinir. Bundan dolayı Esma Bacı, oluşturduğu silahlı gücün bayrağına Zülfikâr işletir."*[283] demektedir. Görüldüğü gibi roman adeta baştan sona Alevi-Bektaşi anlayışı üzerine kurulmuştur. *"Sonuç itibariyle, Çıkrıklar Durunca, Hz. Ali motifi ve Alevi kültürü etrafında kurgulanmış bir romandır. Bu; velayet, uluhiyyet, teslis, tenasüh, dua (istimdat) gibi temel inanç akideleri yanında 'eline, beline, diline sahip ol.' düsturu; 'üçler, yediler, kırklar' kültü, 'Zülfikâr' simgesi çerçevesinde romana yansımıştır."*[284]

2.1.19.2. Mezheplerle İlgili Diğer Hususlar

Romanlarda inanç eksenli görüş ayrılıklarının yer yer mezhep adı verilmeden genel olarak değerlendirildiği de görülmektedir. Örneğin Abdullah Ziya Kozanoğlu'nun *Sarı Benizli Adam* romanında da dinlerin mezheplere ayrılması eleştirilmiştir. Romanda Yıldırım Beyazıt'ın oğlu Şehzade Mustafa taht kavgalarından uzak durmak için kılık değiştirerek Bizans topraklarında çeşitli maceralara atılmıştır. Bizans'ta Sarı Yani adını kullanan Şehzade Mustafa, *"Şehzâde Mustafa'yı*

[283] Sevinç, "Çıkrıklar Durunca'da Alevilik ve Hz. Ali Motifi", S.59, s.366.
[284] Sevinç, "Çıkrıklar Durunca'da Alevilik ve Hz. Ali Motifi", S.59, s.370.

değiştirdim. Bir Sarı Yani'yi yarattım. Kılıcını yalnız yoksullara yardım için çeken, atını yalnız açlara yiyecek, susuzlara su yetiştirmek için koşturan, Muhammed Peygamberi sevdiği kadar İsa ve Musa Peygamberi de seven bir Sarı Yani." (s.137) ifadelerini kullanmıştır. Bu ifadeler üzerine Laskaridis üç peygamberin birden hak olamayacağını söyleyince Sarı Yani, *"- Sizin papazlar Ortodoks, Katolik diye; bizim imamlar da Şiî, Sünnî diye dinlerini mezhep kavgaları ile parçaladılar."(s.137)* diyerek dindeki ayrılıkların din adamları ve insanlar yüzünden kaynaklandığını ifade etmiştir. Sarı Yani'ye göre bütün olumsuzlukların sebebi insanların kan dökme sevdasıdır. Oysa Şehzade Mustafa sırf kardeş kanı dökmemek için kimliğini değiştirmiştir. Kardeşi Musa, diğer kardeşi Emir Süleyman'ı yenince Şehzade Mustafa yanına sevgilisi Aleksandra ve adamı Kılıç Abdal'ı da alarak İstanbul'dan uzaklaşmıştır. Mustafa'ya göre sultanlık için kardeşleri ile savaşıp kan dökmektense başıboş bir insan olmak daha iyidir. Bu yüzden meydanı kardeşi Musa Bey'e bırakmış ve Sarı Yani olmayı tercih etmiştir. İnsan sevgisi ile ön plana çıkan Şehzade Mustafa, insanlar arasında mezhep ayrımının temelinde insan sevgisinin olmamasını görmüştür. Bu noktada da asıl kabahatin din adamlarında olduğunu dile getirmiştir.

2.1.20. Tarikatlar

Kelime anlamı "gidilecek yol" olan tarikat, tasavvufta da Allah'a ulaşmak için seçilen yol olarak tarif edilmiştir.[285] Tasavvufta, Allah'a ulaşmak için bir rehberin varlığı şarttır. Bu rehber tarikatın şeyhidir ve tarikata girenlerin ona uyması gerekmektedir. Tarikatların ilk şeyhleri aynı zamanda tarikatların kurucularıdır[286] ve tarikatlar genellikle onların adı ile anılmıştır. Hz. Muhammed'in vefatından sonra İslâm coğrafyasında çok sayıda tarikat kurulmuş ve bunların her birinin kendine has bir öğretisi olmuştur. Nitekim bu tarikatlar öğretilerini yaymak için en çok edebiyattan faydalanmışlardır. Bu bakımdan tasavvuf ve tarikatlar edebiyatta geniş yer bulmuştur.

[285] Reşat Öngören, "Tarikat", **DİA,** Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2011, C.40, s.95.
[286] Durmuş Tatlılıoğlu, "Tasavvuf ve Tarikatlara Sosyolojik Bir Bakış", **Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi,** C.9, S.1, s.108-113.

2.1.20.1. Mevlevilik

Mevlevilik, Mevlânâ'nın oğlu Sultan Veled tarafından sistemli hale getirilmiştir. Merkezi Konya'da bulunan tarikatın birçok şehirde dergâhı açılmış, saraya kadar pek çok insan bu tarikata ilgi göstermiştir.[287] Mevlevilik, Mevlânâ'nın öğretilerine dayanmaktadır. Bu bakımdan diğer tarikatlara göre edebiyatla daha yakın ilişki içerisinde olmuştur. Nitekim incelenen romanlarda sadece Mevlevilik tarikatından bahsedildiği görülmüştür. Bunun birinci nedeni bu tarikatın Mevlânâ'dan dolayı popüler olması ve edebî çevreler tarafından bilinmesidir. Romanlarda Mevlevilik dışında başka tarikatların bulunmamasının ikinci ve asıl nedeni ise romanların konusudur. Dönem gereği romanlarda daha çok Milli Mücadele ve aşk konusu ağırlık basmaktadır. Bu konuların hâkim olduğu romanlarda tarikat gibi spesifik bir din olgusunun kullanılması çok da mümkün görünmemektedir.

Sadri Ertem'in *Çıkrıklar Durunca* romanında Sultan Abdülmecid, sevdiği kadın olan Gülbahar'ın öldüğünü duyunca çok üzülmüştür. Bu olay padişah üzerinde derin bir iz bırakmış ve padişah tasavvufa yönelmiştir. Öyle ki *"Padişah artık Allahtan bahsediyor, dergâhları dolaşıyor, Mevlevi ayinlerinde kendine tatlı bir teselli arıyordu[r]."(s.76)* Padişahın bir anda Mevleviliğe ilgi duyması yukarıda da belirtildiği gibi içinde bulunduğu ruh hâli ile ilgilidir. Ruhsal bir çöküntü yaşayan padişah huzuru Mevlevi ayinlerinde aramaktadır. Katıldığı bir Mevlevi ayininde padişah Allah'ın Mevlana'nın ruhuna şöyle hitap ettiğini öğrenmiştir: *" '-Doğurtan benim, güldüren benim, uyuyan benim, uyanık olan benim, toprak benim, güneşin aydınlığı, ayın ışığı benim, yıldızlardan düşen, çiçeklerin kalbine giren solgun çiy benim, ben aşkım, ben hayatım, ben ölümüm, ne korkuyorsunuz?"(s.76)* Bu sözler adeta padişaha ölümden korkmanın anlamsız olduğunu haykırmaktadır. Yine aynı ayinde Allah'ın Mevlana'nın ruhuna *"Sizi öldürdüğüm vakit bana, benim ruhuma gelmiyor musunuz?" (s.76)* dediğini öğrenen padişahın ölüm konusundaki fikirleri değişemeye başlamıştır. En sevdiği varlığı kaybetmenin acısını yaşarken ölümün

[287] Mehmet Demirci, **Sorularla Tasavvuf ve Tarîkatler,** Damla Yayınevi, 2. Baskı, İstanbul 2004, s.80-81.

padişaha bu şekilde sunulmuş olması padişahı Mevleviliğe yakınlaştırmıştır. Nitekim padişahın geçirdiği değişim romanda şöyle anlatılmıştır:

"Celâlettin o gün onu, yeni bir âleme götürdü..

Sarayda günlerce kapandı. Artık dünyayı görmek için kendi gözleri kâfi gelmiyordu. Celâlettinin gözleri ufukları yepyeni bir dekor içinde gösteriyordu.

Celâlettinin gözlerinde tabiatın renkleri, hendesesi, uzaklıkları, yakınlıkları siliniyor. Yepyeni bir âlem, bir hayal âlemi, maddenin ve hendesenin katılığını ortadan kaldırıyordu.

Nasıl sarhoş için yavaş yavaş, dışardaki âlem silinir, cisimle mukavemetlerini kaybetmiş gibi görünürse, mistik içinde âlem öylece tabiatten uzak, sade bir ruh, sade bir hülyadan ibaret kalır.

Artık güneşin, ayın, yıldızların, çiçeklerin manasını veren kafa mistik bir hayal kuvvetile yaşamaktadır." (s.76)

Sultan Abdülmecid ölüm karşısındaki çaresizliğini ve bu çaresizliğin verdiği mutsuzluğu mistisizm ile aşmaya çalışmaktadır. Mevlana'nın öğretileri ile yeni bir yola giren padişah kendini tamamen afyon içmeye, namaz kılmaya ve mesnevi okumaya vermiştir. (s.78)

2.1.21. Cariye

Genel olarak erkek köleler için kul, bende, gûlam, abd, rakik, memlûk, rakabe gibi ifadeler kullanılırken kadın köleler için câriye, odalık, kenîz, memlûke, vasîfe gibi ifadeler kullanılmıştır.[288] Bunlar içinde kadın köleler için en çok tercih edilen cariye kelimesi *"Yabancı ülkelerden kaçırılıp özgürlükten yoksun bırakılan, alınıp satılabilen, her konuda efendisinin isteklerine bağlı bulunan genç kadın, halayık"*[289] olarak tarif edilmiştir.

[288] Mehmet Âkif Aydın, Muhammed Hamîdullah, "Köle", **DİA,** Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2002, C.26, s.237.
[289] Türkçe Sözlük, "Cariye", TDK Yayınları, 10. Baskı, Ankara 2005.

Cariyelik veya köleliğin tarihi aslında İslâmiyet öncesine dayanmaktadır. Eski Mısır, eski Yunan ve Roma'da köleliğin mevcut olduğu bilinmektedir. İslâmiyet'in kabulü ile kölelik tamamen ortadan kaldırılmamışsa da köleliğin sınırları daraltılmıştır. İslâm hukukuna göre bir kimsenin köle sayılabilmesi için ilk şart savaş esiri olması, ikinci şart ise kişinin köle bir anneden doğmasıdır. İkinci şart birinci şarta bağlı olarak gerçekleşeceğinden kölelik İslam hukukunda savaş esirleri üzerinden işletilmiştir.[290] Ancak bu noktada bütün savaş esirlerinin köle kabul edilmesi mümkün değildir. Öncelikle savaşın Müslüman bir devlet ile Müslüman olmayan bir devlet arasında yapılması gerekmektedir ki bu noktada da savaşın yapılması belli şartlara bağlanmıştır. Savunma amaçlı, fitnenin bastırılması veya bozulan bir antlaşmaya dayanarak savaş yapılmasına izin verildiği göz önüne alınacak olursa İslâmiyet'in köleliğin yaygınlaşmasının önüne büyük engeller getirdiği görülmektedir.[291]

Tarih boyunca büyük bir toplumsal sorun olarak süregelen kölelik Osmanlı Devleti'nde de görülmüştür. Osmanlı Devleti'nde köle ticareti genel olarak Habeşistan ve Sudan'dan gelen zenci köleler veya aileleri tarafından satılan Gürcü ve Çerkez kızları üzerinden sürmüştür. İstanbul'da Haseki semtinde bulunan Esir Hanı Osmanlı döneminin esir pazarı olmuştur. 19. yüzyılda yasaklanmasına rağmen köle ticareti az da olsa Osmanlı'nın son günlerine dek devam etmiştir.[292]

Esasında cariye veya köle konusu dini bir unsur değildir. Hatta yukarıda da değinildiği üzere İslâmiyet köleliğin tarih sahnesinden çekilmesi için önemli reformlar yapmıştır. Üstelik bu reformlar İslâmiyet'in ilk yıllarına kadar dayanmaktadır. Modern dünyada birkaç asır öncesine kadar köle ticaretinin serbest olduğu düşünüldüğünde dini alanda atılan bu adımlar son derece önemlidir. Bununla birlikte dinin köleliği tamamen yasaklamaması ve köle ticareti yapanların dini referansları kullanması konunun dinle ilgili bir hususmuş gibi algılanmasına yol açmıştır. Osmanlı Devleti'nde de cariyelik üzerinden işletilen bu sistem dini temellere dayandırılmaktadır. Cariye olarak saraya veya konaklara satılan kadınların

[290] Aydın, Hamîdullah, "Köle", C.26, s.237-239.
[291] Ali Abdu'l-Wahid Wafi, "İslâmiyete Göre Kölelik", (çev. Kemal Işık), **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,** C.9, s.209.
[292] Nihat Engin, "Osmanlılar'da Kölelik", **DİA,** Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2002, C.26, s.247-248.

devşirilerek Müslümanlaştırılması konunun tamamen dini bir öge olarak yansıtılmasına olanak sağlamıştır.

İncelenen romanlar dönem itibarı ile Osmanlı'nın son günlerini anlattığından romanlarda kadın köle yani cariye olgusuna sıklıkla yer verilmiştir. Romanlarda cariyeler gerek saray hayatının gerekse konak hayatının bir parçası olarak işlenmiştir. Cariye, halayık, dadı, kalfa gibi isimlerle karşımıza çıkan bu topluluk romanlarda çeşitli şekillerde işlenmiştir.

İncelenen bu romanlar arasında cariye hayatını bütün çıplaklığıyla anlatan roman Nezihe Muhittin'in *Benliğim Benimdir* romanıdır. Roman bir Çerkez kızı olan Zeynep'in hayatını anlatmaktadır. Zeynep'in hikâyesi anlatılırken Zeynep'in içinde bulunduğu psikolojik durum gözler önüne serilmektedir. Daha ilk sayfalarda roman kahramanı Zeynep şöyle seslenmektedir: *"Çerkez kızı ne demektir bilirmisiniz?... Bunun eski bir minderden, kırık bir sandalyeden hiçbir farkı yoktur… Birkaç arşın kumaş bir paçavra ne ise, bir çerkez kızının kıymetide odur!... bir buzağı, bir tavuk, bir keçi yavrusu nasıl pazarlıkla satılırsa, biz, çerkes yavruları da, babamız, amcamız, anamız tarafından yesirci ile çekişe çekişe satılır ve mechul ellerde, meçhul ve zalim taliimize yollanırız…"(s.4)* Zeynep'in bu ifadeleri bir cariyenin ruh hâlini göstermesi bakımından son derece önemlidir. Zeynep'in bu sözleri adeta Çerkez kızlarının bütün bir hayatlarını özetlemektedir. Zeynep de bir Çerkez kızı olarak kaderinin ne olduğunu bilmektedir. O da tıpkı diğer Çerkez kızları gibi günü geldiğinde satılacaktır. Ancak burada Zeynep'in dikkatinden kaçmayan bir nokta vardır. Bütün Çerkez kızları cariye olmaktan şikâyetçi değildir. Hatta bazıları özlemle zengin bir konağa satılacağı günü beklemektedir. Zeynep, anlam veremediği bu durumu şöyle anlatmaktadır: *"Her akşam üstü, köyün genç kızları su başında toplanırdık… onlar için kaçırılmak, satılmak bazen sabırsızlıkla beklenen mesut hadiselerdi… halâ güzelliklerine emin olanların hülya kâşaneleri, hep bu esaslar üzerine kurulurdu.. konaklar, Saraylar, atlar, arabalar elmaslar, ipeklere mazhariyet ancak satılmakla vasıl olunacak tatlı ümitlerdi… hele Padişaha gözde olmak, emellerin şahikasıydı!..."(s.5)*

Çerkez kızlarının büyük bir kısmının cariye olarak satılmak istemesinin altında iki neden yatmaktadır. Bunlardan birincisi "kabullenilmiş çaresizliktir" ki hepsi

sonunun cariyelik olduğunu bilmektedir. İkinci neden ise sosyal sınıf atlama istediğidir. Çünkü bir Çerkez kızı cariye olarak zengin bir konağa satılmadığı sürece refaha kavuşamayacaktır. Sıradan bir hayat sürerek ömrünü tamamlayacaktır. Öte yandan zengin bir kapıya düşerse elde edeceği şeylerin farkındadır. Yukarıdaki parçada da kızlar hayal kurarken hep elde edecekleri maddî şeylerin özlemini dile getirmektedir. Daha önce de belirttiğimiz gibi Zeynep diğer arkadaşları gibi düşünmemektedir. Ona göre cariye olmak esaretin ta kendisidir. Nitekim satıldığı gün içinden geçen duyguları şu şekilde ifade eder: *"Nihayet bir gün bu elîm akıbet gelip çattı. beni, üçyüz sarı liraya mukabil ızbandut gibi bir yesircinin eline teslim ettiler… Tapındıgım benligime, hürriyet ve şahsiyetime ilk esaret zincirini katil elleriyle vuran anam ve babama dehşetli bir ğayiz ve nefret hissettim!... En yakınlarımi en kahhar birer düşman olarak görmek beni o kadar derinden yaraladı ki, hala o ilk nefretin çıbanı yüreğimde işler durur!... babam beni zehirli bir hançerle öldürmüş olsaydı onu çoktan affedecek ve evlatlıgın tatlı ve aziz duyğusunu kalbimden kazıyarak, ilelebet yerini kanatmayacaktı… Yesirci ile köyümden ayrılırken son defa beni kucaklamak isteyen o mel'un kollari haşyetle ittim… bence onlar, artık isimleri ağza alınmayacak birer günahkârdı… Gözümden bir katre yaş gelmedi, içimden taşan isyan ve nefretle kaskatı tıkanmiştim!... Zulum ve işkenceye maruz kalan bir yavrucak, sığınıp ağlayacak bir ana kucagından da mahrum olunca ne fena acıklaniyor bilseniz!..."(s.6)*

Zeynep'in bu feci olay karşısında bu kadar acı duymasının asıl nedeni özgürlüğünü yitirmesidir. Öte yandan bu felakete öz anne ve babasının eliyle itilmiş olması durumu daha da trajik hale getirmiştir. Satıldığı esirciler tarafından İstanbul'a getirilen Zeynep burada Nusretullah Paşa'ya satılmıştır. Nusretullah Paşa'nın konağı Zeynep'in arkadaşlarının hayalini süsleyen konaklardan farksızdır. Konakta *"yukarı doğru yükseldikçe zinet, tantana, saltanat daha göz kamaştırıyordu[r]"(s.20)* Bütün bu zenginlik ve gösterişe rağmen Zeynep bu konakta hiç mutlu olamamıştır. Bilakis Zeynep daha ilk görüşte ısınamadığı bu sahibinin zulmü altında acı çekerek ondan kurtulacağı günün özlemiyle yaşamıştır. Neticede bir gün hürriyet taraftarları isyan etmiş ve gelip paşanın konağını basarak Zeynep'i bu esaretten kurtarmışlardır.(s.69)

İskender Fahrettin Sertelli'nin *Deliler Saltanatı* romanında cariye konusu geniş yer tutmaktadır. Romanda cariyeler önemli kahramanlar olarak okurun karşısına çıkmakta romanın kurgusuna onlar yön vermektedir. Nitekim daha romanın başında *"Bu devir Sultan İbrahim'in devri olduğu kadar kadınlarının da devriydi. Sarayda onlarca güzel cariye ve haseki vardı." (s.7)* denilmektedir. Gerçekten de romana bakıldığında Sultan İbrahim devrinin ihtiraslı, zeki, kıskanç, otorite ve gücü elinde tutmak isteyen "kadınların devri" olduğu görülmektedir. Bu kadınların başında her ne kadar padişahın annesi Kösem Sultan gelmekteyse de cariyeler de bu yarışta ön saflardadır. Romanda ilk anılan cariye Zerefşan'dır. Zerefşan, Kösem Sultan tarafından Kızlarağası Sümbül Ağa'ya hediye edilmiştir. Bakire olması gereken Zerefşan'ın hamile olduğu ortaya çıkınca Zerefşan Şehzade Mehmet'in sütninesi olmuştur. (s.8) Zerefşan'ın şehzadenin sütninesi olması, şehzadenin annesi Turhan Sultan'ı rahatsız etmiştir. Kendisi de cariyelikten gelen *"Turhan Sultan, Rusya'da Tatarların eline esir düşen ve daha sonra Süleyman Paşa tarafından İstanbul'a getirilerek Padişaha hediye edilen çok güzel bir Rus"*tur. *(s.9)* Kösem Sultan tarafından padişaha hediye edilen Turhan Sultan kısa sürede padişahın gözdesi olmuş; ancak Zerefşan'ın gelişi ile kıskançlık krizlerine girmekten kurtulamamıştır. Nitekim padişah da Zerefşan'ı görür görmez ondan etkilenmiş, hemen onu yanına çağırtmıştır. (s.9-10) Zerefşan'ı haremine alan padişahın artık ondan başkasını gözü görmemektedir. Padişahın bu iltifatları karşısında *"Sarayda, bütün cariyeler ve hasekiler Zerefşan'ı kıskanmaya başlamışlardı[r] bile." (s.11)* Öyle ki Kösem Sultan dahi Zerefşan'ın bu kadar itibar görmesinden rahatsız olmuş ve bunun sorumlusu olarak gördüğü Sümbül Ağa'yı saraydan uzaklaştırmıştır. (s.12)

Kösem Sultan'ın cariyeler arasındaki çekişmeye katılmasının tek nedeni Zerefşan'ın çok güçlenip devlet yönetimini onun elinden almasından korkmasıdır. Yoksa Kösem Sultan için padişahın cariyelerle vakit geçirmesi daha evlâdır. Zira padişah cariyelerle eğlenirken o da devleti yönetecektir. (s.9) Sarayda entrikalar alıp başını giderken padişahın cariyelerle vakit geçirmesi ve devlet işleri ile hiç alakadar olmaması sonradan büyük problemlere yol açacaktır. Ancak o an için halk dışında herkes halinden son derece memnundur.

Kösem Sultan, Sümbül Ağa'yı saraydan gönderdikten sonra Zerefşan'dan kurtulmak için Zerefşan'ı da tehdit ederek saraydan göndermiştir. Zerefşan sarayın aşçı yamağı ile saraydan kaçmış ve canını kurtarmak istemiştir. Padişah önceleri Zerefşan'ın gidişine çok hiddetlenmiş; ancak zamanla o da onu unutmuştur. (s.14-15) Tabi bu noktada Kösem Sultan'ın çabaları göz ardı edilmemelidir: *"Kösem Sultan, şımarık ve beyni sulanmış oğlunun etrafı görmesine fırsat vermemek için her gün bin Zerefşan'a bedel kırmızı dudaklı ve turunç memeli cariyeler bularak, padişaha takdim ediyordu[r]." (s.16)* Böylece Zerefşan'ın acısı dindirilmiştir.

Zerefşan saraydan ayrıldıktan sonra padişahın gözdesi yine Turhan Sultan olmuştur. (s.16) Bununla birlikte Turhan Sultan'ın bu gözdeliği uzun sürmemiştir. Her gece başka cariyelerle beraber olan sultan son olarak şişman bir Ermeni kızına bağlanmıştır. Padişahın bu kıza olan ilgisini gören saray çalışanları *"Saraya gelen Ermeni kızını yıkadılar, süslediler. Kırmızı kılaptanla işlenmiş zarif bir elbise giydirerek hasekilere görünmeden Padişaha sundular." (s.38)* Sonuçta Sultan İbrahim, üç gün içinde bu Ermeni kadın ile evlenmiş ve kadına Şivekâr Sultan ismi verilmiştir. (s.38) Aslında Şivekâr Sultan diğer cariyelerden farklı bir konumdadır. Diğer cariyeler başka ülkelerden getirilerek saraya satılırken Şivekâr Sultan Üsküdar'da oturan bir Ermeni kızıdır. Padişahın bir gün kendisini görüp beğenmesi üzerine Yeniçeri Ağası tarafından mahallesinden alınarak saraya getirilmiştir. (s.34-38) Dolayısıyla Şivekâr Sultan parayla alınan bir köle değildir. Bununla birlikte Şivekâr Sultan saraya girdiği andan itibaren diğer cariyeler gibi davranarak saray entrikalarına tepeden dalmıştır. Öyle ki padişahın yumuşak bir anını bularak padişahtan en zengin eyaletlerden biri olan Şam eyaletinin gelirlerini hediye olarak almıştır. Şivekâr Sultan'a Şam eyaletinin hediye edilmesi sarayda büyük bir etki yaratmıştır. *"Saraydaki bütün hasekiler ve cariyeler bu haber karşısında" (s.39)* neye uğradıklarını şaşırmıştır. Şivekâr Sultan, saraydaki etkisini biraz daha artırmak için Turhan Sultan ile arkadaş olmaya karar vermiştir. Bu isteğini Turhan Sultan'a bildirdiğinde ondan ret yanıtını almıştır. (s.45-46) Bu sırada Şivekâr Sultan'ı devlet idaresinde kendisine büyük bir rakip olarak gören Kösem Sultan ise Turhan Sultan'dan Şivekâr Sultan'ı ortadan kaldırmasını istemektedir. Bu duruma padişahın kızacağını söyleyen Turhan Sultan'a *"'Ben şimdiden, Padişaha takdim edilmek üzere yeni*

cariyeler hazırladım.'" (s.54) diyen Kösem Sultan padişahın zayıf noktasını dile getirmektedir.

Roman boyunca cariyelerle gönül eğlendiren padişah; Kösem, Turhan ve Şivekâr Sultan'ın mücadeleye başladığı bir dönemde de bu eğlencesinden geri kalmamıştır. Padişahın yeni gözdesi artık Şekerpare olmuştur. Şekerpare de bir gece içinde padişahın karısı olmuş ve Şekerpare Sultan unvanını almıştır. (s.58) Padişahın gözdeleri arasına yeni bir ismin karışmış olması her zamanki gibi sarayda buz gibi bir hava estirmiştir. Nitekim kısa süre içerisinde *"Padişahın dairesine cariye olarak giren Şekerpare'nin, Sultan olarak çıktığını duyan cariyeler ve hasekiler hemen kıskançlığa ve dedikoduya" (s.59)* koyulmuşlardır. Şekerpare'nin hızla yükselen konumundan en çok Şivekâr Sultan rahatsız olmuştur. Şivekâr Sultan, Şekerpare'den kurtulmak için Turhan Sultan'ı kullanmaya karar vermiştir. O sırada Turhan Sultan, Kösem Sultan'ın en sevdiği cariyelerinden biri olan Ferahfeza'nın ölümünden sorumlu tutulduğundan sarayda hapsedilmiştir. Şivekâr Sultan, Turhan Sultan'ın günahsız olduğunu kendisine bu iftirayı Şekerpare'nin attığını söyleyerek Şekerpare'den kurtulmaya karar vermiştir. Şivekâr Sultan, Turhan Sultan'la görüşmek üzere zindana gittiğinde Turhan Sultan'ın aleyhinde konuştuğunu duymuş ve onunla işbirliği yapmaktan vazgeçmiştir. Şivekâr Sultan, Şekerpare'den kurtulmak için yeni bir çare düşünmüş ve Cinci Hoca yardımıyla Şekerpare'den kurtulmaya karar vermiştir. (s.69-72) Şivekâr Sultan, Şekerpare'den kurtulduğunu düşündüğü bir sırada padişahın Kaliopi adlı bir Rum kızını hareme aldığını ve bununla vakit geçirdiğini görmüştür. Bu duruma çok kızan Şivekâr Sultan, bir oyun oynayarak Kaliopi'nin infazına neden olmuştur. (s.88-92)

Romanda aktif rol oynayan cariyelerden biri de Nurülhayat'tır. Nurülhayat, Sadrazam Mehmet Paşa'nın gözdesidir. Mehmet Paşa, ilerlemiş yaşına rağmen bu cariyeye çok ilgi göstermekte ve onu çok kıskanmaktadır. Cinci Hoca, saraya gelen Âşık Garip'i saraydan göndermek için Nurülhayat'ı kullanmıştır. Nurülhayat, Âşık Garip'in odasına girip ona sarıldığı bir anda sadrazam ve Cinci Hoca içeriye girmiştir. Sadrazam bu olay üzerine çok sinirlenmiş ve Nurülhayat'ı alarak odadan çıkmıştır. Bu olay üzerine Âşık Garip odaya hapsedilmiş ve akıbetini beklemeye başlamıştır. (s.186-195) Nurülhayat, bu olaydan sonra bir müddet Hamza ile görüşmüş ve hamile kalınca

herkes bu bebeğin sadrazamdan olamayacağını konuşmuştur. Sadrazam ise ilerleyen yaşında baba olacağı için sevinerek padişaha Nurülhayat'a nikâh kıydığını anlatmaktadır. (s.228)

Romanda adı geçen kahramanlar dışında çok az değinilen veya bir vesile ile adı geçen cariyeler de bulunmaktadır. Bunlar arasında da en önemlisi Asuman'dır. Bir eğlence sırasında amberin bittiğini duyan padişah kesin bir emir vererek amber getirilmesini söylemiştir. O sırada elinde amber bulunan tek tüccar olan Feyzullah Efendi, beğendiği bir cariyeyi alma karşılığında saraya amber vermeyi kabul etmiştir. Padişahın emri üzerine Feyzullah Efendi'nin istediği cariye olan Asuman amber karşılığında Feyzullah Efendi'ye verilmiştir. (s.239) Bu olayın üzerinden iki gün geçtikten sonra padişah verdiği karardan pişman olmuş ve Asuman'ı geri istemiştir. Ancak Feyzullah Efendi İngiliz Elçisi Sir Thomas Bendich'in de desteğini alarak padişaha Asuman'a nikâh kıydığına ve onu bir daha vermeyeceğine dair bir haber göndermiştir. (s.242-244) Padişah o an için İngiliz elçisinin olaya müdahil olmasından dolayı ses çıkarmasa da günler sonra tekrar Asuman'ı alma fikrine kapılmıştır. Ancak bu defa da sadrazamdan Asuman'ın kocası Feyzullah Efendi ile birlikte bir İngiliz gemisi ile Hindistan'a götürüldüğünü öğrenmiştir.

Asuman dışında romanda adı anılan bir diğer cariye ise Şahinaz'dır. Şahinaz, sarayda Âşık Garip'in hizmetinde olan bir cariyedir. Âşık Garip'in saraydan gideceğini öğrenince Âşık Garip'ten kendisini de yanında götürmesini istemiştir. Bununla Birlikte Âşık Garip'e dini konularda bazı öğütler vermek istemiş; ancak Âşık Garip'in fikirlerinde sabit olduğunu görünce onun yanından ayrılmıştır. (s.220-226)

Romandaki bir diğer cariye ise Kösem Sultan'ın yanından ayrılmayan mavi gözlü hizmetlisi Ferahfeza'dır. Kösem Sultan'ın çok sevdiği bu cariyesi kötü bir entrikaya kurban gitmiş ve Hamza tarafından başı kesilerek götürülüp Turhan Sultan'ın odasına atılmıştır. (s.55)

Romanda Gülcemal (s.217-218), İkbal (s.231-232), Rahşan (s.232-234) gibi cariyelerin adı da anılmıştır. Ayrıca romanda adı anılmayan ve sadece kendisinden "cariye" diye bahsedilen onlarca cariye bulunmaktadır. Ancak bunlar romanda önemli

bir yere sahip olmayıp sadece romanın geçtiği yerin önemine binaen anılan veya mekânın harem olması hasebiyle romanda bulunması gereken kişilerdir.

İskender Fahrettin Sertelli'nin *Telli Haseki Hümaşah Sultan* romanı *Deliler Saltanatı* romanının devamı niteliğindedir. Dolayısıyla cariye konusu yoğun bir şekilde bu romanda da işlenmeye devam etmiştir. Romanda en önemli karakter Telli Haseki Hümaşah Sultan'dır. Romana göre *"Telli Haseki, Sultan İbrahim'in sekizinci"(s.5)* eşidir. Bununla birlikte Hümaşah Sultan, padişahın en sevdiği ve padişahı en çok etkileyen eşi olmayı başarmıştır. Öyle ki *"Türk sarayında hiçbir kadın Telli Haseki kadar güç ve iktidar sahibi olmamıştı[r]." (s.5)* Telli Haseki sırf kocası üzerindeki etkisini görmek ve biraz da Kösem Sultan'a gücünü göstermek için Sultan İbrahim'in kız kardeşi Fatma Sultan'ın kendi hizmetçisi olmasını istemiştir. Zaten Hümaşah Sultan'ın hiçbir sözünden çıkmayan Sultan İbrahim, Cinci Hoca'nın araya girip bu cinlerin isteğidir demesiyle hemen bu teklifi kabul etmiş ve kardeşini karısına hizmetçi yapmıştır. (s.9) Artık *"Hümaşah Sultan, Padişahı tam anlamıyla avucunun içine almıştı[r]." (s.14)* Zaten padişah da yüz elli cariyenin içinde kalbine girebilen tek kişinin kendisi olduğunu söyleyerek her fırsatta Hümaşah Sultan'a olan aşkını anlatmaktadır. (s.15)

Hümaşah Sultan, yerinin sağlamlaştığından emin olduktan sonra devlet işlerinin de kendi kontrolünde olmasını istemiştir. Yalnız bu noktada Kösem Sultan ve Sadrazam Mehmet Paşa ile mücadele etmesi gerektiğini bilmektedir. Ancak o padişahın gözdesi olduğundan bunun da üstesinden geleceğini düşünmektedir. Nitekim bir gün uzak bir akrabası olan Bolu Kadısı Sait Efendi, Hümaşah Sultan'a müracaat ederek Kösem Sultan'ın kendisini görevinden aldığını söylemiştir. Bunun üzerine Hümaşah Sultan, sadrazamı çağırıp Sait Efendi'nin görevine verilmesini istemiştir. Kösem Sultan'dan çekinmesine rağmen Sadrazam Mehmet Paşa, Sait Efendi'yi eski görevine vermiştir. (s.19-21) *"'Bundan sonra sarayda yalnız benim dediğim ve istediğim olacak.'" (s.21)* diyen Hümaşah Sultan gerçekten de artık her istediğini yaptırmaktadır. Bolu kadısı yüzünden aralarının açıldığı Sadrazam Mehmet Paşa'yı dahi boğdurmuş ve sarayını yağmalatmıştır. Göreve yeni gelen Salih Paşa'ya ise artık devlet işlerinde kendisine danışmasını söylemiştir. (s.67-68)

Romanda ihtirasla hareket eden tek cariye Hümaşah Sultan değildir. Sarayda başka cariyeler de bulunmaktadır. Bunlar arasında Haseki Turhan Sultan romanın sonlarına doğru Sultan İbrahim'in tahttan indirilmesi ile tekrar güç kazanmaya başlamıştır. Yedi yaşındaki oğlunun padişah olması ile Turhan Sultan, saraydaki en güçlü kadınlardan biri olmuştur. (s.244) Neticede Hümaşah Sultan ile girdikleri uzun mücadeleyi Turhan Sultan kazanmıştır.

Romanda Şekerpare ile Hümaşah Sultan arasında da ciddi bir mücadele söz konusudur. Hatta iki haseki bir gün ağız dalaşına girmiş ve konu padişaha kadar gitmiştir. Padişah kadınların birbirini çekemediklerini bildiğinden olaya pek önem vermemiş ve cariyelerin dairelerini birbirinden uzaklaştırarak meseleyi çözmüştür. (s.106-108) Ancak Şekerpare'nin Kösem Sultan'ın küpesine göz dikmesi daha ciddi bir şekilde sonuçlanmıştır. Padişah bir gece Şekerpare'ye annesinin meşhur küpesini ondan alıp kendisine vereceğini söylemiştir. Bu olayı duyan Kösem Sultan, Şekerpare'yi döverek cezalandırmıştır. Böylece ilk kez bir haseki valide sultandan dayak yemiştir. (s.187-190) Şekerpare'nin dayak yiyecek duruma gelmesi aslında onun padişahın gözünden düştüğünün göstergesidir. Zaten romanda Hümaşah Sultan'ın gelişi ile bütün hasekilerin gözden düştüğü sık sık dile getirilmektedir. Nitekim bir dönem padişahın en çok iltifat ettiği hasekilerden biri olan *"Şivekâr Sultan [bile] gözden düşen hasekiler arasında"(s.125)* yerini almıştır.

Romanda hasekiler kadar adından söz ettiren bir cariye de Nuruhayat'tır. Nuruhayat da tıpkı Turhan Sultan, Şekerpare ve Şivekâr Sultan gibi *Deliler Saltanatı* romanında da yer alan bir kahramandır. *Deliler Saltanatı* romanında hamile iken Hamza ile kaçan Sadrazam Mehmet Paşa'nın gözdesi Nuruhayat bu romanda da yine Hamza'nın hamile karısı olarak ortaya çıkar. Nuruhayat, Hamza ile saraydan kaçtıktan sonra Kumkapı'dan bir tekne ile ayrılmış; ancak doğum sancıları artınca Gelibolu'da Elmalı Köyüne sığınmıştır. Burada bir erkek çocuk doğurmuş ve bu sırada Sadrazam Mehmet Paşa'nın öldüğünü haber almıştır. Artık İstanbul'a dönmelerinin önünde bir engel kalmadığını düşünen Nuruhayat o an İstanbul'a dönmek istemiş; ancak Hamza denize açıldığından bu isteği bir süre daha ertelenmiştir. (s.54-62) Bu olaydan sonra Hamza ve Nuruhayat uzun bir müddet birbirinden ayrı kalmıştır. Sultan İbrahim

tahttan indirilip yerine Şehzade Mehmet padişah olunca Hamza, Cinci Hoca'nın evine yerleşmiş ve yeni kavuştuğu Nuruhayat ile burada yaşamaya başlamıştır. Ancak bu defa da Nuruhayat, Hamza'yı bırakıp Dağlı Hasan ile kaçmıştır. (s.246-247) Hamza'nın intihar ettiği gün Hamza'nın yanına gelmiş; ancak o geldiğinde Hamza son nefesini vermiştir.

Romanda adı geçen cariyelerden biri de Zerefşan'dır. Hümaşah Sultan'ın en sadık cariyelerinden biri olan Zerefşan, Hümaşah Sultan'a Hamza'nın ısrarla kendisi ile görüşmek istediğini söylemiştir. Zerefşan; Hümaşah Sultan'a, Hamza'nın bir suikast hazırlığında olduğunu söyleyerek Hümaşah Sultan'dan dikkatli olmasını istemiştir. (s.275-276) Hümaşah Sultan, Hamza'nın kendisine veya oğluna bir kötülük yapacağını düşünerek Zerefşan'a, Hamza'yı öldürme emrini vermiştir. Zerefşan bu emri uygulamak üzere Hamza'nın odasına gitmiş ve onunla içki içmeye başlamıştır. Şarabına zehir atıp Hamza'yı öldürecekken Hamza'yı sevdiği için pişman olmuş ve Hamza'nın zehirli şarabı içmesini engellemek istemiştir. Zerefşan, Hamza'ya aşkını ilan ederken Hümaşah Sultan odaya girmiş ve Zerefşan'ı odadan göndermiştir. (s.281-288)

Romanda adı geçen cariyelerden biri ise İkbal'dir. Hümaşah Sultan, cariyesi İkbal'i Hamza'yı odasına getirmesi için görevlendirmiştir. İkbal sarayda kimseye görünmeden Hamza'yı odaya getirirken Hamza kendisine iltifat etmiştir. Bunun üzerine İkbal de Hamza'ya onu sevdiğini söylemiştir. Hamza, İkbal'den Hümaşah Sultan'ı öldürmesi için yardım istemiş ve İkbal de ona yardım etmeyi kabul etmiştir. Ancak Hamza, Hümaşah Sultan'ın odasına gittiğinde arkadaşı Saraçzade'nin öldürülmek üzere olduğunu öğrenmiş ve Hümaşah Sultan'ı öldürmekten vazgeçmiştir. Bu sırada kendisinden hareket için bir işaret bekleyen İkbal ise bu duruma çok şaşırmıştır. (s.191-201)

Romanda adı geçen bir diğer cariye ise Zeynep Kalfa'dır. *"Zeynep Kalfa, haremin en hatırı sayılan cariyelerinden[dir.]" (s.148)* Sarayda rüya tabiri ile nam salmıştır. Bir gün Hümaşah Sultan gördüğü bir rüyayı tabir etmesi için onu çağırmıştır. (s.148-149) Romanın ilerleyen bölümlerinde ise Turhan Sultan Zeynep'ten faydalanmak istemiştir. Turhan Sultan bir eğlencede Hümaşah Sultan'ın Hamza'ya

ilgiyle baktığını fark etmiştir. Turhan Sultan, Hamza ve Hümaşah Sultan arasında bir gönül ilişkisi olup olmadığını öğrenmek için Zeynep'i sıkıştırmıştır. Zeynep, Turhan Sultan'a böyle bir şey olmadığını söyleyerek hemen gidip olayı Hümşah Sultan'a anlatmıştır. (s.167-168)

Romanda adı geçen bu cariyeler dışında adı anılmayan sadece kendisinden "cariye" diye söz edilen başka cariyeler de mevcuttur. Yukarıda da belirtildiği gibi roman sarayı konu aldığından kahramanların büyük bir kısmı zaten cariyelerdir. Bununla birlikte romanda cariyelerin padişah üzerindeki etkisi ve entrikaları ile halka ve devlete verdikleri zarar anlatılmak istenmiştir. Hâl böyle olunca romanda cariyelerin önemi bir kat daha artmış ve hemen her sayfada bir vesile ile cariyeler anılmıştır. Bu noktada *"bir saray cariyesinin yetkileri kadılarda bile yok." (s.211)* cümlesi romanın tezi niteliğindedir.

İskender Fahrettin Sertelli'nin *Abdülhamit ve Afrodit* romanı da saray hayatını ve cariyeleri konu almaktadır. Roman boyunca büyük bir öneme sahip olan cariyeler adeta romana yön vermişlerdir. Bu cariyelerden biri olan Nazikter güzel bir Çerkez kızıdır. Fehim Paşa, Nazikter'i Adapazarı'ndan getirip saraya aldırmış; zamanla Nazikter güzelleşerek padişahın gözdesi olmuştur. Nazikter kendisini saraya aldırdığı için padişah kadar Fehim Paşaya da hürmet etmektedir.(s.13-14)

Romanda adı geçen cariyelerden İkbal "*sarı saçlı, mavli gözli ve sevimli bir çerkes"(s.46)* güzelidir. İkbal önceleri Şehzade Bürhanettin'in yanında hizmet etmektedir. Tıbbıyeli bir genç olan kardeşi Nuri şüphe çektiği için Padişah ondan bilgi almak maksadıyla haremi hümayuna getirtmiştir.

A. Kemal Meram'ın *Mihracenin İntikamı* romanında Mihrace Sahib Mirza'nın karısı Sara da aslında başka bir mihracenin kızıdır. Sara'nın babası İngilizlerle mücadeleye girince kızını emniyete almak için onu Sahib Mirza'nın yanına göndermiştir. Babası kızım İngilizlerin eline düşeceğine sana cariye olsun diyerek kızını Sahib Mirza'ya emanet etmiştir. (s.4-6) Böylece Sara babasının tavsiyesi ve kendi isteği ile Sahib Mirza'nın cariyesi olmuştur. Bununla birlikte sarayda Sara

dışında yüzlerce cariye daha vardır ve *"bunlar sarayın demirbaş eşyası"(s.6)* sayılmaktadır.

Mebrure Hurşit Alevok'un *Sönen Işık* romanında Namık Bey, karısı merdivenden düştükten sonra bir değişiklik olsun diye karısını da yanına alarak Avrupa'ya gitmiştir. Namık Bey karısıyla beraber gittiği Avrupa'dan dört ay sonra tek başına ve perişan bir şekilde dönmüştür. Namık Bey'in eve dönüşü ve annesi ile ilk karşılaşması romanda evin cariyesinin gözünden şöyle anlatılmıştır: *"Arap halayık merdivenin altbaşında, söndürmeği akıl etmediği şamdanla duruyor, kızgın mum damlaları düşüp elini yaktıkça kapanan gözleri titreyerek açılıyor, yukarda hâlâ, merdiven basamağında oturan hanım efendi ile küçük beyi görüyordu." (s.34)* Bu ifadelerden Namık Bey'in evinde cariyelerin bulunduğu anlaşılmaktadır. Nitekim romanın ilerleyen bölümlerinde Namık Bey daha sakin bir hayat sürmek için *"evin kalfa, aşçı, halayık gibi lûzumsuz kalabalığını savmış, yanında, Fatihte küçük bir ev alarak evlendirmiş oldukları ve iki senedir dul kalan habeş dadısı ile bahçıvandan başka kimseyi alakoymak istememişti[r]."(s.45)* Namık Bey varlıklı bir aileden geldiğinden evinde kalfa, aşçı, halayık, dadı gibi hizmetçiler bulundurmaktadır. Osmanlı dönemine ait olan bu hizmetlilerin isimleri ve görevleri farklı olsa da bunlar hep aynı statüye sahip insanlardır. Bunların içinde özgür olan pek az insan vardır. Onlar da daha çok bahçıvan, aşçı gibi Anadolu'dan gelen çalışanlardır. Bununla birlikte romanlara bakıldığında romanların genelinde bu figürlerin köle statüsünden ziyade bir hizmetçi gibi anlatıldığı görülmektedir. Onların kölelik yönleri dile getirilmemekte, onlardan bir konak sakini gibi bahsedilmektedir.

Bu romanda da bu hizmetliler arasında özellikle dadı karakteri ön plana çıkmıştır. Romanda dadının asıl görevi Neyran'a bakmaktır. Nitekim dadı kısa sürede Neyran'a alışmıştır. Öyle ki konağa mürebbiye gelince Neyran'ın dadının odasından çıkması dadıyı oldukça üzmüştür. Bu olay romanda şu şekilde anlatılmıştır: *"Bacı her şeye razı idi, fakat Neyranı yabancı bir kadının odasına nasıl bırakabilirdi? Kaç senedir gözünü açtığı zaman yanıbaşında gördüğü o küçük karyola kaldırılırsa o nasıl yaşardı? Hem Neyrana da günahtı. Geceleyin yaramaz bacakları ile üstünden fırlattığı yorganı 'elin gâvur karısı' kalkarda örter mi idi?"(s.74)* Görüldüğü gibi Neyran'ın

dadısı adeta onu öz kızı gibi sevmektedir. Bundan dolayı da Neyran'ı bir başkası ile paylaşmayı göze alamamaktadır. Dadının içinde bulunduğu bu ruh hâli *"Ya bu kadın Neyranın kalbindeki yerini çalarsa, küçüğü ondan bütün manasiyle ayırırsa…"(s.76)* cümleleri ile açığa vurulmuştur. Dadı, bir annenin kızını kıskanması gibi Neyran'ı eve gelecek mürebbiyeden kıskanmaktadır. Nitekim dadının korktuğu başına gelmiş, Neyran zamanla mürebbiyeye alışmıştır. Bundan dolayı mürebbiye evden ayrıldığında dadı hiç üzülmemiş bilakis bu kadın gitti diye sevinmiştir. Öte yandan dadı, Neyran'ın da mürebbiyenin gidişine üzülmesine öfkelenmiştir.(s.84) Görüldüğü gibi konağın bir parçası gibi davranan Neyran'ın dadısı Osmanlı döneminin dadı figürünü oldukça canlı bir şekilde yansıtmaktadır.

Dadı figürünün ön plana çıktığı bir diğer roman ise Aka Gündüz'ün *Onların Romanı* adlı eseridir. Roman kahramanı Gülöz hayatta kalan tek yakını olan teyzesi de öldükten sonra dadısı ile bir başına kalmıştır. (s.6) O günden sonra Gülöz bir daha dadısını yanından ayırmamıştır. Gülöz'ün defterdar olan kocası onu boşadığında Gülöz handa tanıştığı Ahmet ile annesine yoldaşlık etmiş ve en kısa süre içerisinde dadısını İstanbul'dan getirtmiştir. Neticede Ahmet de bütün iyiliklerine rağmen Gülöz'ü ortada bırakıp başkası ile evlenince Gülöz'ün yanında sadece dadısı kalmıştır. Dolayısıyla romanda Gülöz'ün dadısı adeta bir anne rolündedir.

Vâlâ Nurettin'in *Kardeş Katili* romanında Feride ve Reşide Hanım varlıklı bir ailenin kızlarıdır. Reşide Hanım öldürülünce, *"Dadı kalfa kılığında bir kadın"(s.31)* onu öldürmekle suçlanan Feride Hanım'ı teskin etmeye çalışmaktadır. Nitekim romanın ilerleyen sayfalarında da Feride Hanım'a yemek yedirmek isteyen diğer bir kalfa Feride Hanım yemek yemediği için oldukça üzülmüştür.(s.41) Görüldüğü gibi romanlarda dadı ve kalfalar çalıştıkları evlerin aile bireylerinden biri gibidirler. Bu yüzden hizmet ettikleri insanların sevincine ve üzüntüsüne samimi bir şekilde ortak olmaktadırlar. Bu romanda Hanife Kalfa'nın yemek yemediği için Feride Hanım'a üzülmesi bundan kaynaklanır.

Selâmi İzzet Sedes'in *Canım Ayşe* romanında Fikriyar Kalfa, Ayşe'nin dadısıdır ve *"Fikriyar kalfanın yüz kırışıkları, tatlı bir gülümseyişle, göze çarpacak*

kadar buruştu:"(s.7) cümlesi ile okurun karşısına çıkmıştır. Ayşe'ye bakmak ve evin işleriyle ilgilenmekle sorumlu olan Fikriyar Kalfa, Ayşe'yi kızı gibi sevmektedir.

Burhan Cahit Morkaya'nın *Aynı Çatı Altında* romanında Mediha Hanım ve kızı Sabiha Hanım'ın bir yardımcıları vardır. Bu kişi romanda Hacı Kalfa olarak anılmaktadır.(s.13) Nitekim Sabiha Hanım ve Mes'ut Kemal Bey evlendikten sonra da evin düzeni pek değişmemiştir. *"Kalamıştaki köşkte yemekleri hâlâ Sabiha Hanımın dadısı pişiriyor, sofrada ağzı burnu çarpık besleme hizmet ediyor[dur]."(s.79)* Romanda kalfa, besleme, dadı gibi hizmetlilerin anılması yine Osmanlı dönemi konak hayatının bir etkisi olarak değerlendirilebilir.

Reşat Nuri Güntekin'in *Kızılcık Dalları* romanında Gülsüm'ün trajik hikâyesi anlatılmıştır. Romanda ilk olarak *"yedi yaşlarında, mavi başörtülü, sarı entarili, ablak bir"(s.8)* karakter olarak ortaya çıkan Gülsüm'ün anne ve babası ölmüştür. Gülsüm ve kardeşi İsmail, amcalarıyla Çerkeş'ten İstanbul'a gelmiştir. Nadide Hanım, istasyonda gördüğü bu ailenin hikâyesini merak etmiş ve onları kendi konaklarına yakın bir yerde dinlenirken görünce konağa davet etmiştir. Romanda Nadide Hanım'ın konağı Osmanlı döneminin konak hayatını yansıtmaktadır. Varlıklı bir ailenin çocuğu olan Nadide Hanım *"Gelin olduğu zaman cariyeler, halayıklar arasında bir konaktan çıkıp bir konağa gitmiş, elini sıcak sudan soğuk suya sokmamıştı[r]."*(s.23) Her ne kadar da sonraları eski zenginliği kalmasa da Nadide Hanım'ın konağında laladan dadıya kadar her kademede insan bulunmaktadır. Osmanlı'da konak hayatının ayrılmaz bir parçası olan bu insanlar bir medeniyeti simgelemektedir. Nitekim Osmanlı medeniyeti etkinliğini yitirip yerine Batı medeniyeti hâkim olunca bu simgeler de gündelik yaşamdan çekilmiştir. Romanda bu yönüyle anılan en önemli karakter *"Nevnihal Kalfa, konakla yaşıt bir ihtiyar Çerkezdi[r]."(s.90)* Nadide Hanım'ın kocası Şekip *"Paşayı o büyütmüş, o evlendirmişti[r].(...) Kırk sene evvel Nadide Hanım konağa geldiği zaman, Nevnihal Kalfa ona karşı bir kaynana tavrı takınmak istemiş, bu yüzden araları fena halde açılmıştı[r]. "(s.90)* Şekip Paşa öldükten sonra *"onun emektar dadısını da, bohçası kolunda, sokağa selametlemek ele güne karşı pek ayıp"(s.91)* olacağından Nadide Hanım uzun süre istemeye istemeye Nevnihal Kalfa'ya tahammül etmiştir. Paşanın ölümünden sonra kendi köşesine çekilen *"Nevnihal Kalfa, bir gece*

namaz kılarken seccadesi üzerinde, kendi kendine ölüvermişti[r].”(s.156) Böylece Nadide Hanım ve Nevnihal Kalfa arasındaki mecburi rabıta kendiliğinden kopmuştur

Suat Derviş’in *Emine* romanında Doktor Cemil Şevket’in evinde Felekter adlı bir Çerkez kız bulunmaktadır. (s.95) Felekter’in Çerkez olması ve doktorun hizmetinde bulunması onun cariye olduğunu göstermektedir. Romanda *“Felekter bütün ihtiyar kızlar gibi biraz hırçın, mamafih çok iyi yürekli bir insan” (s.100)* cümleleri ile tanıtılmıştır. Felekter Doktor Cemil Şevket’in adeta ailesinden biri gibidir. Nitekim doktor ölünce doktorun kız kardeşi Adile Hanım onu ortada bırakmak istememiş ve kendi yanına almıştır. (s.119)

Sermet Muhtar Alus’un *Pembe Maşlahlı Hanım* romanında da cariyelere yer verilmiştir. Romanda Topaç Molla’nın evindeki hizmetçiler şöyle tasvir edilmiştir: *“Dadı hanım dediklerinin gözleri görmüyor da yederek götürüyorlar. Büyük kalfa diye çağırdıkları, ahretlik kıza boyuna dizlerini oğduruyor. Öbür kalfa, ayakta duramıyor da olduğu yere çöküyor. Arap bacı mutfağın kapısına bağdaş kurmuş, mütemadiyen kahve içmekte…”(s.194)* Bu tariften Topaç Molla’nın evindeki hizmetçilerin cariye olduğu anlaşılmaktadır.

2.1.22. Büyü, Sihir, Fal, Manyetizma

Büyü, *“Tabiat kanunlarına aykırı sonuçlar elde etmek iddiasında olanların başvurdukları gizli işlem ve davranışlara verilen genel ad[dır.]”*[293] Sihir ise her ne kadar büyü anlamında kullanılmış olsa da el çabukluğu ve illüzyon gibi teknikleri de kapsadığından büyüden daha geniş kapsamlı bir anlam ifade etmiştir.[294] Kur’an-ı Kerim’de de sihir sözcüğü büyü anlamını da kapsayacak şekilde kullanılmıştır. Sihirbazlar; illüzyon, manyetizma, hipnoz, telepati gibi teknikleri kullanırken büyücüler tılsımlı sözler, iksirler ve muskalar kullanırlar.[295] Sihrin tarihi oldukça eskidir.[296] Eski Mezopotamya ve Mısır, eski Çin, eski Japon, Hindistan, eski Yunan

[293] Türkçe Sözlük, “Büyü”, TDK Yayınları, 10. Baskı, Ankara 2005.
[294] İlyas Çelebi, “Sihir”, **DİA,** Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2009, C.37, s.170.
[295] Hikmet Tanyu, “Büyü”, **DİA,** Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 1992, C.6, s.501.
[296] Adil Bebek, “Ana Kaynaklara Göre Sihir”, **Kur’an Mesajı İlmî Araştırmalar Dergisi,** C.1, S.9, s.61**.**

ve eski İran olmak üzere bütün toplumlarda olduğu gibi eski Türkler arasında da büyü ve falcılık faaliyetleri yaygındır. Nitekim Türkler İslâmiyet'i kabul ettikten sonra da bu tür inanışlar halk arasında yaşamaya devam etmiştir.[297] İlkel toplumlarda bilim ve tekniğin yoksunluğundan itibar gören bu tür inanışlar, günümüzde ise dini ve ilmi açıdan eksik kalan insanların teveccühü neticesinde devam etmektedir.[298]

İncelenen romanlar arasında büyünün en yoğun şekilde işlendiği eser Kemalettin Şükrü'nün *Ebu Ali Sina* romanıdır. Hatta roman sihir ile uğraşan iki kardeşin macerasını anlattığından tamamen büyü üzerine kurulmuştur. Romanda Ebu Ali Sina ve ikiz kardeşi Ebülharis ilim aşkıyla memleketleri Buhara'dan ayrılmıştır. Bir handa konaklarken tellâlın *"Yarın sabah seher vaktinde Sihirli mağaranın kapıları açılacak…"(s.7)* şeklinde bağırdığını duymuşlardır. Hancı bu sihirli mağaranın içinde çok kıymetli kitaplar olduğunu ve her sene üç saatliğine bu mağaranın kapısının açıldığını ve halkın gidip bu üç saat içinde bu kitaplardan faydalandığını anlatmıştır. İki kardeş halkın neden bu mağarada üç saatten fazla kalmadığını merak edince hancı, onlara mağaranın duvarında bulunan yazıdan bahsetmiştir. Nitekim bu sihirli mağaranın duvarında şu levha asılıdır:

"*1-Mağara tılsımlıdır. Sende bir defa kendi kendine açılır, 3 saat sonra yine kapanır.*

2- Okuyucular ne ezberlerse kâfi bulmalı, dışarı değil kitap, bir yaprak bile çıkarılmamalıdır.

3- Mağara kapandıktan sonra içerde kalmak yasaktır.

4- Bu şartlara riayet etmiyenler hemen öleceklerini bilmelidirler."(s.7-8)

Bu levhadaki uyarıya rağmen iki kardeş bir yıl mağarada kalarak buradaki kitapları okumuştur. İkisi de saçı sakalı uzamış bir halde mağaradan çıkınca halk onları cadı sanmış ve onları idam etmek istemiştir. Bu sırada Ebu Ali Sina yakındaki bir havuza atlayarak sihir yapıp bu bir karışlık suda kaybolmuştur. Kardeşi Ebülharis de

[297] Tanyu, "Büyü", C.6, s.503-504.
[298] Bebek, "Ana Kaynaklara Göre Sihir", C.1, S.9, s.61.

atladığı bir ağaç dalı tarafından göklere çekilmiştir. (s.16-22) İki kardeş sihirli mağaradan çıkar çıkmaz öğrendikleri yeni ilmin faydasını görmüştür. Nitekim bu ilim sayesinde ölmekten kurtulan kardeşlerden *"Ebülharis ilmi simya kuvveti ile havaya yükseldikten pek az sonra Bağdat şehri haricinde bir yere (...)"(s.22)* konup buraya yerleşmiştir. Ebülharis büyü sayesinde Bağdat surlarının önünde büyük bir hamam yaptırarak geçimini buradan sağlamaya başlamıştır. Kırk kubbeli ve kırk kurnalı bu hamamda sihirli genç kızlar ve erkekler çalışmaktadır. Böylece hamam kısa sürede bütün Bağdatlıların uğrak yeri haline gelmiştir. Hamamın methini duyan Bağdat hâkimi de hamama giderek gördüklerine hayran kalmıştır. Lakin Bağdat hâkimi hamamın normal olmadığını fark ederek Ebülharis'e işin sırrını sormuştur. Bunun üzerine Ebülharis hamamı sihir ilmi sayesinde kırk günde yaptırdığını söylemiştir. Hamamda çalışan kırk dilsiz genç de sihirli varlıklardır. (s.22-24)

Bağdat hâkimi Ebülharis'in gerçekten sihir yapabildiğine inanamamıştır. Ondan sihir yapabildiğini ispatlamasını istemiştir. Bunun üzerine Ebülharis yanındaki gençlerden birisine Bağdat hâkiminin âşık olduğu Saba melikesinin kızını getirmesini söylemiştir. Bunun üzerine bu genç çok kısa bir süre içerisinde Yemen'de bulunan Saba melikesinin kızıyla odaya dönmüştür. Bu olay karşısında hayretler içinde kalan Bağdat hâkimi, Ebülharis'in sihir yapabildiğine kanaat getirerek onu sarayına almıştır. (s.24-27)

Ebu Ali Sina ise havuza atladıktan sonra Mısır'a gitmiştir. Orada genç bir helvacıya sihir ilmini öğretmeye başlamıştır. Bu genç, Mısır hükümdarının kızına âşık olunca ustası Ebu Ali Sina'dan yardım istemiştir. Ebu Ali Sina da sihir yaparak her gece kızı helvacı dükkânına getirterek iki gencin görüşmesini sağlamıştır.(s.29-34) Mısır hükümdarı kızının her gece saraydan çıktığını öğrenince bu duruma son vermek için çok uğraşmış; ancak bu duruma bir türlü engel olamamıştır. Son olarak namını duyduğu Ebülharis'i Bağdat'tan çağırtarak ondan yardım istemiştir. Ebülharis, padişahın kızına gittiği yerden sofrada önüne gelen yemeklerden bir parça alıp getirmesini söylemiştir. Böylece kızın nereye götürüldüğünü öğrenmek istemiştir. Bu sırada Ebu Ali Sina da sihir ilmi sayesinde kardeşinin Bağdat'tan geldiğini ve kendisini bulmak için nasıl bir plan yaptığını öğrenmiştir. Ebu Ali Sina, kardeşini aldatmak için

o gece sihir yaparak kızın sofrasına Hint denizlerinde yaşayan bir balık getirmiştir. Hükümdarın kızı balıktan bir parça alıp saraya döndüğünde Ebülharis kızın sihir yapılarak Hindistan'a götürüldüğünü söylemiştir. (s.36-37)

Ebülharis Mısır hükümdarının kızının, kardeşi Ebu Ali Sina tarafından saraydan alındığını öğrenince iki kardeş arasında uzun bir mücadele başlamıştır. İkili arasındaki bu mücadele tamamen sihir ilmi üzerinden devam etmiştir. Neticede Ebu Ali Sina çırağının yakalanması üzerine bir demet gül alarak kılık değiştirip saraya gitmiştir. Sarayda hükümdardan önce kardeşi Ebülharis zehirli gülleri koklamış ve hemen ölmüştür. Ebu Ali Sina hükümdar yerine kardeşini öldürdüğüne çok üzülmüş ve hükümdarı kızını vermesi için son kez uyarmıştır. Hükümdar ona şanına yakışır bir damat istediğini söyleyince Ebu Ali Sina hemen bir sihir yaparak onun sarayından daha büyük bir saray yaptırmıştır. (s.65-72) Yukarıda da belirtildiği gibi romanın konusu sihir ilmidir ve romandaki bütün olaylar hep bu yönde ilerlemektedir. Bu bakımdan roman baştan sona inanç ögelerinden beslenmektedir.

İskender Fahrettin'in *Hint Yıldızı* romanında da büyü ve büyücüler önemli bir yer tutmaktadır. Büyücülerin başında Lamaya'nın babası gelmektedir. Lamaya'nın babası büyüdeki maharetini göstermek için herkesin gözlerinin önünde büyük bir ateş yaktırmıştır. Oğlu Lamaya'dan bu ateşe girmesini istemiştir. Sonra kendisi de oğlunu kurtarmak için onun arkasından ateşe atlamıştır. İkisi de herkesin gözünün önünde yok olmuştur.(s.244-249) Lamaya'nın kız kardeşi Nita romanda anılan bir diğer büyücüdür. Babası herkesin gözü önünde ateşe atlayıp yok olunca bir mağaraya gizlenmiştir. Nita babasına verdiği ilaçlarla onu gizlendiği mağarada kilitli tutmaktadır.(s.307) Seyit Ali, Lamaya'nın babasının kilitli tutulduğu mağarayı bulmak için başka bir büyücüye gitmiştir. Seyit Ali bu büyücüden Lamaya'nın babasını bulmasını istemiştir. Büyücü sihirli bir aynadan Lamaya'nın babasının kilitli olduğu mağarayı Seyit Ali'ye göstermiştir.(s.315-318) Lamaya'nın babası mağaradan kurtarılınca teşekkür etmek için Seyit Ali'ye sihirli bir su içirmiş ve *"Bugünden sonra ölünceye kadar genç ve dinç kalacaksınız" (s.350)* diyerek sihirli suyun hikmetini Seyit Ali'ye anlatmıştır. Seyit Ali Nita'nın babasını mağaradan kurtarınca Nita'nın intikam almak için Yogoda'yı kaçırdığını öğrenmiştir. Seyit Ali, Yogoda'nın yerini

öğrenmek için ona Nita'nın babasının yerini söyleyen büyücünün yanına gitmiştir. Bu büyücüden Yogoda'nın yerini bulmasını istemiştir.(s.360-364) Romanda büyü geniş yer tutmaktadır. Bu durum Hindistan'ın çok inançlı toplum yapısıyla ilgilidir. Nüfusu bir milyardan fazla olan ülkede Hindular, Budistler ve Müslümanlar bir arada yaşamaktadır. Roman kahramanı Seyit Ali Türk ve Müslümandır. Ancak onun büyü yaptırdığı kişiler Hinduizm inancına mensuptur. Roman Seyit Ali'nin bakış açısı ile anlatıldığından büyü konusu da Seyit Ali'nin inanç perspektifinden ele alınmıştır. Nitekim Seyit Ali de bir Müslüman olarak bu kişilere büyü yaptırmış veya onların yaptırdığı büyülere inanmıştır.

Sermet Muhtar Alus'un *Kıvırcık Paşa* romanında Kıvırcık Paşa karısından habersiz Tirifelek adlı bir genç kızla gizlice evlenmiştir. Bu olayı duyan ev halkı büyü yaparak Kıvırcık Paşa'yı Tirifelek'ten ayırmak istemiştir. Ev halkının aklından geçen büyülerden biri şöyle anlatılmıştır: *"Bir yolunu bulup 20 kulaç pamuk ipliğini, her dolayışta düğümleye düğümleye paşanın vücudüne sarmak. Eşref saat gelince, hanımefendi, düğümleri dişile çöze çöze, ipliği yumak yapacak, sonra o yumak bir selvi altına gömülecek."(s.140)* Kıvırcık Paşa'nın büyü ile Tirifelek'e bağlandığını düşünen konak ahalisi, hanımlarının evliliklerini yine büyü ile kurtarmaya kesin kararlıdır. Bu amaçla herkesin aklından türlü türlü büyüler, tütsüler geçmekte, herkes bu konuda kendi fikrini ortaya koymaktadır. Ev halkını bir ara Kıvırcık Paşa'ya eşek dili yedirerek dilini bağlamayı bile düşünmüştür. Kıvırcık Paşa'nın dili bağlandıktan sonra *"ilk kız evlâtla anasının idrarını keten tohumu ile kaynatıp kurusunu tütsülemek, o da olmazsa leylek tersini yemeğine karıştırmak."(s.140)*suretiyle Kıvırcık Paşa'ya yapılan büyünün de bozulacağı sanılmaktadır. Kıvırcık Paşa büyünün etkisinden kurtulup Tirifelek'ten ayrıldıktan sonra, sıra Tirifelek'e yaptıklarının hesabını sormaya gelecektir. Bunun için de ev halkı önce *"Evini, barkını dağıtıp altüst etmek için etrafına okunmuş darı tanesi serpmek" (s.141)* suretiyle bir büyü yapmayı düşünmüştür. Bu cezanın az geleceğini düşünen ev halkı *"41 iğneyi bir sabun kalıbına batırıp kuyuya at[mak]."(s.141)* suretiyle Tirifelek'i öldürmenin daha yerinde olacağına kanaat etmiştir. Ev halkı bu yönde birçok yöntem bulup meseleyi çözmeyi düşünürken Zarife Hanım ev halkına büyücüye başvurmalarını tavsiye etmiştir.

Neticede Zarife Hanım'ın tavsiyesi ile bir büyücüye gidilmiş ve buradaki manzara romanda oldukça canlı bir şekilde tasvir edilmiştir:

"Evin içi düğün evinden farksız, odalar mahşer. Kimler yok?

Kelli felli hatunlar, temiz pâk hanımlar, sürü sürü kadınlar…

İlk ziyarette ağızlar açık kaldı. O ne akıl, sır ermez bilgi; ne şaşılacak vukuf!.. Zaten bir adamın boşuboşuna ismi çıkar mı hiç? Bu kadar halk bedavadan gelmiyor ya!..

Saçının teli kadar hoca gördüğünü iddia eden Hürmüz hanım bile bu evde bir yaşına daha girmişti. Hatunun ne kıratta hüddamlı hoca olduğu daha oturuşundan belli! diyordu.

O bir karış boyundaki aynayı karşısına koyup, tesbihi de eline alıp mangala tütsüyü atar atmaz neler görmüyor, neler haber vermiyordu?

Hattâ bilgisinin derinliği o kadardı ki, bin bir ayak arasında, odadan içeri girip kuruşu uzatırken yüzlerinden meseleyi anlamış, hanımefendinin ve babasının ismini sorar sormaz işin erkek derdi olduğunu şıppadak çakmıştı.

Tütsüyü ateşe attığı saniyede hoca hanımın üstüne esnemeler, ürpermeler, titremeler gelmiş, büyünün şiddeti kendisini de çarptığından baygınlıklar geçirmiş, bir bardak suyu yutum yutum bitirinceye kadar bir türlü kendine gelememişti.

Hiddetinden eli ayağı titriyor:

- Böyle çetin büyü görmedim, bu raddesi vallahi Müslüman kârı değildir. Dur, onun da benden alacağı olsun! diye köpürüyordu." (s.145-146)

Romanda başarılı bir şekilde anlatılan bu büyücü sahnesi son derece gerçekçi görünmektedir. Osmanlı'nın toplum yaşamını iyi bilen ve bunu romanlarında başarılı bir şekilde anlatan yazar büyü meselesini de kendi gözlemlerinden hareketle anlatmıştır. Romanda ev halkının büyüden veya büyücüden medet umması inanç algısı ve dönemin yapısıyla yakından ilgilidir.

Sermet Muhtar Alus'un bir başka romanı *Pembe Maşlahlı Hanım* da ise Pembe Maşlahlı Hanım uzun zamandır görmediği sevgilisi Tayfur'dan bir haber alabilmek ümidiyle Kanarya Ayşe Hanım'a kahve ve iskambil falı baktırmaya karar vermiştir. Daha ateş yakılırken Kanarya Hanım mangaldaki ateşten uzun boylu bir misafirlerinin geleceğini söylemiştir. Kahveler pişene kadar iskambil falına bakan Kanarya Hanım Tayfur'un falında sarışın bir kadın ve yol çıktığını söylemiştir. Pembe Maşlahlı Hanım sarışın lafını duyunca sinirlenmiştir. Bunun üzerine Kanarya Ayşe Hanım kahve falına bakmamış ve Pembe Maşlahlı Hanım'ı teskin etmek için falın inanılacak bir şey olmadığını anlatmaya çalışmıştır.(s.42-43) Yine aynı romanda Kazasker Dânâ Efendi Pembe Maşlahlı Hanım'ın evine gelince onu iyileştirmek bahanesiyle ona okuyup üfleyeceğini söylemiştir. Odadaki herkesi çıkardıktan sonra Kazasker Dânâ Efendi, Pembe Maşlahlı Hanım'ın vücuduna dokunmuş ve ağzına üflemiştir. Dânâ Efendi bu işlemi birkaç kez tekrarladıktan sonra kendinden geçmiştir. Bu arada Pembe Maşlahlı Hanım da oldukça yorulmuştur.(s.230-231) Romanda Dânâ Efendi gibi bir din adamının üfürükçülük yapması ilginçtir. Aslında yazar bu olay üzerinden Dânâ Efendi ve onun gibilerinin gerçek hüvviyetini eleştirmek istemektedir. İhtiyar bir Kazasker olan Dânâ Efendi'nin sırf Pembe Maşlahlı Hanım'ı taciz etmek için bulduğu üfürükçülük numarası ne yazık ki din istismarcılarının yaygın olarak kullandığı bir yöntem olmuştur.

Sadri Ertem'in *Bir Varmış Bir Yokmuş* romanında Gülbahar adlı bir cariye Sultan Abdülmecit'ten elmas kadehi istemiş sultan ise kadeh satıldığı için Gülbahar'ın isteğini yerine getirememiştir. Sultan bu yüzden hastalanmış ve hekimler sultanı iyileştiremeyince Sultan büyücüye götürülmüştür. Romanda büyücünün evinde yaşananlar yine dönemin canlı bir tablosu niteliğindedir:

"Kadın öd ağacı tutuşturdu. Birdenbire alev etrafı sardı. Sonra öd ağacı, kesif bir bulut yığını halinde kademe kademe yükseldi. Bir siyah kap ateşin üstüne kondu. Ve katran yığını fokur fokur kaynamağa başladı.(...) Eline beyaz saplı uzunca bir pıçak aldı. Genişçe bir daire çizmeğe başladı.

Bu daireyi resmederken gözleri kaydı. Gözlerinin siyahları kayboldu. Yalnız beyazları korkunç bir donuklukla yarı aydınlık içinde farkolunuyordu. Zannolunurdu

ki kadın elindeki bıçakla hakikaten birisiyle boğuşuyor, gırtlak gırtlağa geliyordu. Daireyi tamamladığı zaman mırıldandı:

'-Kötü ruhlar defoldular… rahat ol oğlum, rahat… neşe ve eğlence hattı senin etrafında artık bir istihkâm gibi kuvvetlidir. Sonra padişahın parmağına demir bir yüzük taktı.

'Bu, dedi Zühalin zırhıdır.

Kim sana dokunursa Zühalin alevden zırhına çarpacaktır. Yanacaktır. Bu tılsımın madeni Zühalin esmer gölgesinden Hintten geldi. Zühale kim dokunursa bütün esmerler ona ram olurlar. Mağrur kaplanlar, filler, Hindin parlak tüylü kuşları, Ganjın timsahları ve mukaddes ağaçları Zühalin kıyafetlerini tebdil etmiş gizli askerleridir. Zühal gibi alevden zırhlı bir muhafızın var.

Korkma ardında daima göze görünmez alevden zırhlı bir ordu ile dolaşacaksın. Gözlerini şu şişeye dik. Oradan ayırma… Padişah gözlerini kıpırdamadan şişeye dikti.

Katran fokur, fokur kaynadı. Fokurdadıkça kadın elindeki muskayı yedi defa çevirdi. Katran kâsesini elindeki çubukla karıştırdı."(s.41-42)

Osmanlı dönemini konu alan romanlarda yer alan bu büyücü sahneleri genellikle bir birine yakındır. Bir kadın veya erkeğin kendi evinde uyguladığı büyü seanslarında cinler veya ruhlar büyücünün başyardımcılarıdır. Büyücü bu yardımcıları sayesinde kendisine gelen kişiyi kötü cin ve ruhlardan kurtarmaya çalışır. Bu sırada odada genellikle tütsüler yanmaktadır. Büyü yapan kişi çoğu zaman büyünün şiddetinden kendisi de etkilenmektedir. Romanlarda anlatılan bu sahnelerin bir birine yakın olması bu sahnelerin gerçek hayattan beslendiğini akla getirmektedir. Öyle ki tıp ve bilimin çok geliştiği günümüzde bile bu tür sahneler gerçek yaşamda görülmeye devam etmektedir.

Romanda büyücü, sultana büyü yaptıktan sonra Valde Sultan ve padişah evden çıkmıştır. Ancak Valde Sultan bir de Ruslara büyü yaptırmayı istemiş ve bu amaçla

geri dönünce sultan tekrar Gülbahar'dan bahsetmeye başlamıştır. Bunun üzerine büyücü şu yanıtı vermiştir:

"Sultanım, yıldızın güneş, günün pazar,

Rengin beyaz,

Kokun safran,

Hayvanın kartal,

Madenin altın,

Çiçeğin defne,

San'atiniz serdarlar serdarı, devlerin kumandanı olmaktır.

Merak etme.

Sonra Valde Sultana döndü dedi ki:

'-Bahtsız bir aşk.. sultanımın sevdiğinin

Yıldızı Zühre,

Günü cuma,

Rengi kırmızı, çiçeği yasemin,

Madeni bakır,

San'ati aştır.

Arada ne büyük bir uçurum var.

Kıpkızıl bir cuma, bembeyaz bir pazar.

Bir kartal bir güvercin

Umman Hindi Afrikadan bu kadar ayıramaz."(s.44)

Romanda saray üyelerinin dahi çaresiz kaldığı zamanlarda büyü ve büyücülere müracaat ettiği görülmektedir. Öte yandan romanda bu bölümlerin geniş biçimde tasvir edilmesi aslında büyücülerin insanları aldattığını ve yaptıklarının akıl ve mantığa uygun olmadığını göstermek amacıyladır.

Nezihe Muhittin'in *Benliğim Benidir* romanında Zeynep, Nusretullah Paşa'yla nikâhlandığı gece paşadan intikam almak için komşu evdeki gençle beraber olmuştur. Onu konakta bulamayan konak ahalisi bahçede onu aramaya çıkmıştır. Zeynep, yakalanacaklarını anlayınca genci göndermiştir. Kendisi de yerde yatarak gelenleri beklemiştir. Konak ahalisi Zeynep'i o halde görünce onun aklını kaçırdığını düşünmüş ve çareyi büyücülerde aramıştır. Böylece Zeynep günde birkaç kez üfürükçülerin tedavisine maruz kalmıştır. Hatta Zeynep'in tedavisi için saraydan bile büyücü gelmiştir.(s.64)

Mahmut Yesari'nin *Ölünün Gözleri* romanında Mihriban Hanım, hasta ve yaşlı bir kadın olan Kevser Hanım'ın akrabasıdır. Kevser Hanım'ın durumunun kötüye gittiğini duyunca onun kaldığı hana gitmiştir. Mihriban Hanım biraz dinlenmek için Kevser Hanım'ın komşusu olan Hamide Hanım'ın evine gitmiştir. Vakit geçirmek amacıyla *"Genç kadın, minderin kenarına oturmuş, iskambil falı açıyordu[r]."(s.110)* Romanda ölüm döşeğinde bir hastayı bekleyen Mihriban Hanım'ın iskambil kâğıtlarıyla zaman geçirmesi tamamen inanç algısıyla ilgilidir. Zira dini hassasiyetleri olan insanlar ölüm döşeğinde olan hastalarının başında Kur'an-ı Kerim okur. Mihriban Hanım'ın bunu yapmayıp yerine fal bakması onun dini hassasiyetlerinin olmadığını göstermektedir. Zaten yaşam tarzına bakıldığında da Mihriban Hanım'ın geçimini aynı anda birkaç erkekle görüşerek sağladığı görülmektedir. Mihriban Hanım'ın bir han köşesinde Kevser Hanım'ın ölümünü beklemesi de yine kendi çıkarı içindir. Mihriban Hanım, zengin bir kadın olduğunu düşündüğü Kevser Hanım'ın mirasından bir pay elde etmenin derdindedir.

Vâlâ Nurettin'in *Kardeş Katili* romanında ise *"Telkin ve hipnozla bir kimseyi etkileme"*[299] sanatı olan manyetizma karşımıza çıkmaktadır. Romanda Mehmet Ali

[299] Türkçe Sözlük, "Manyetizma", TDK Yayınları, 10. Baskı, Ankara 2005.

Bey manyetizma ile ilgilenerek insanlara istediğini yaptırmayı öğrenmiştir. Nitekim kendi himayesindeki yeğeni Feride Hanım'a, kardeşi Reşide Hanım'ı öldürtmüş ve böylece ağabeyinden kalan mirasa kendisi konmak istemiştir. Bu durumu farkına varan Yılmaz Ali Bey, aynı yeteneğe sahip bir adam bularak Mehmet Ali Bey'in yanına getirmiştir. Romanda iki adamın karşılaşması şöyle anlatılmıştır: *"İki manyetizör karşı karşıya, ilk önce, döğüşe hazırlanan iki hint horozu gibi duruyorlardı. Göğdeleri öne doğru bükülmüş, başları yekdiğerine yaklaşmış. Manzara cidden görülecek şeydi. İki çift nazarın arasında elektrik şerareleri uçtuğu âdeta hissolunuyor gibiydi. Lâkin, bir yılan, korkunç gözleriyle şikârını akıbet nasıl mağlûp ederse, Hacı Beyin de Mehmet Ali Beyi, bir çeyreklik bakışmadan sonra zebun eylediği, uyuşturduğu görüldü."(s.69-70)* Romanda Mehmet Ali Bey'in olayları manyetizma gücüyle yönlendirmesi dikkat çekicidir. Nitekim romanın sonunda Mehmet Ali Bey ancak yine manyetizma ilmini bilen bir kişi tarafından alt edilmiştir. Böylece romandaki düğüm çözülmüş ve Mehmet Ali Bey hapse gönderilmiştir.

İncelenen romanların büyük bir kısmında büyü ve diğer büyüsel ögelerin kurgu gereği kullanıldığı görülmektedir. Dolayısıyla bu ögeler dini bağlamına uygun kullanılmasına rağmen bir algı unsuru olarak işlev görmemiştir. Özellikle Osmanlı dönemini konu alan romanlarda bu ögeler daha geniş yer bulmuş hatta büyü uygulamaları ve büyücüler uzun uzun tarif edilerek dönemin havası oluşturulmaya çalışılmıştır. Nadir romanda ise büyü konusu geri kalmışlık olarak görülmüş satır aralarında bu uygulamalara teveccüh gösteren insanlar eleştirilmiştir.

2.1.23. Cin, Hayalet, Hortlak, Vampir, Cadı

Genel olarak *"Cinler de, melekler gibi görünmeyen gizli varlıklar olup, çeşitli şekil ve sûrete girmeye ve zor işleri yapmaya muktedir, fakat cins ve mâhiyet bakımından meleklerden ayrı yaratıklardır."*[300] Ayetlerde cinlerin de insanlar gibi iki farklı cinsiyette yaratıldığı evlenip çoğaldığı belirtilmektedir.[301] Kur'an-ı Kerim'de cinlerin Allah'a kulluk etmek için yaratıldığı söylenmiştir. Ateşten yaratılan cinler

[300] Ali Arslan Aydın, "Görülmeyen Yaratıklardan Cin ve Şeytan", **Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi,** C.7, S.75-76, s.192.
[301] Özarslan, **İslam İnanç Esasları (Temel Dini Bilgiler),** s.78.

insanlardan daha hızlı hareket etmekte ve insanların bilmedikleri bazı şeyleri de bilmektedirler. Cinlere de peygamber gönderildiği ve son peygamber Hz. Muhammed (s.a.v.)'in hem insanlara hem de cinlere peygamber olarak gönderildiği bilinmektedir. Haklarında Kur'an-ı Kerim'de sure bulunması nedeniyle âlimler cinlerin inkâr edilmesini küfür saymıştır.[302] Cinlerin olağanüstü varlıklar olarak kabul görmesi eski toplumlardan günümüze kadar gelmektedir. Asurlardan, Babillere, Eski Mısır uygarlığından Antik Yunan'a hemen hemen bütün eski kavimlerde cinlerin varlığından söz edilmektedir.[303]

İncelediğimiz romanlarda da cinlerin olağanüstü yönleri üzerinde durulmuştur. Abdullah Ziya Kozanoğlu'nun *Kolsuz Kahraman* romanında geçen *"-Dişleriyle kolundaki oku söken, topuğuyle kocaman bir adam deviren, çevresi sarıldığı halde ortadan kaçan, göze gözükmeyen bir çocuk adam oğlu olamaz, bu bir cindir, hem de en alçak, en âdi, en bayağı cinlerden biri…"(s.33)* ifadesi bunun bir örneğidir. Romanda Sarıçiçek, Tay'a babasının bir çocuk tarafından nasıl öldürüldüğünü anlatmıştır. Bunun üzerine Tay bu kadar şeyi bir çocuğun yapamayacağını söyleyerek bunun bir çocuk değil, ancak bir cin olabileceğini söylemiştir. Yine aynı romanda geçen *"Bu akşamki olaylardan sonra işin içine cinlerin, perilerin girdiğine artık iman getirmişti. Bu atın da at kılığına girmiş bir cin olduğunu sanıyordu."(s.58)* ifadesi bununla ilgilidir. Alpago Sarıçiçeğin sarayını basınca Sarıçiçeğin adamları onu yakalayamamışlardır. Tek bir adamın sarayı basmasına akıl erdirilmeyince adamın ve atının cin olduğu söylenmiştir.

Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın *Şeytan İşi* romanında peri kavramı karşımıza çıkmıştır. Romanda dul ve yalnız bir kadın olan Hayriye Hanım'a cömertliği ve insanlara yardım etmesini öğütleyen bir mektup gönderilmiştir. Mektubun gönderici kısmında periler notu düşülmüştür. (s.41) Periler tarafından gönderildiği iddia olunan bu mektup Hayriye Hanım'ı çok heyecanlandırmıştır. Gerçi Hayriye Hanım mektubun sahibinin peri ya da başka bir olağanüstü varlık olmadığını düşünmektedir. Onu asıl düşündüren konu mektupta kendisi ile ilgili çok özel bilgilerin bulunmasıdır. Hayriye

[302] Ahmet Saim Kılavuz, "Cin", **DİA,** Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 1993, C.8, s.8-9.
[303] M. Süreyya Şahin, "Cin", **DİA,** Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 1993, C.8, s.5.

Hanım kendisi hakkında o kadar geniş bilgiye kimin sahip olduğunu çok merak etmiştir.

Cinlerin toplumlarda bu denli korku yaratması cinlerle mücadele ettiğini iddia eden bazı kişilerin bu alanı istismar etmesine yol açmıştır. İskender Fahrettin Sertelli'nin *Telli Haseki Hümaşah Sultan* romanı bu açıdan önemlidir. Romanda Cinci Hoca karakterinden bahsedilmektedir. Önceki bölümlerde de bahsi geçen Cinci Hoca gerçekten yaşamış olup tarihi kaynaklarda da bu yönüyle anılmaktadır. Osmanlı tarihinde Anadolu Kazaskerliğine kadar yükselmiş ve Hüseyin Efendi adıyla bilinen Cinci Hoca Safranboluludur. Bir dönem Safranbolu'da babasından eğitim aldıktan sonra İstanbul'a gitmiş ve burada medrese ilminden çok sihir ilmiyle uğraşmış ve bu alanda ün yapınca saraya girmiştir.[304] Bahsi geçen romanda tarihi bir karakter olan Cinci Hoca'nın saraydaki entrikaları anlatılmaktadır. Romanda geçen *"Genç Haseki, padişahın cinlerden korktuğunu görerek saraya girdiği günden itibaren Cinci Hoca'ya iltifat etmiş ve onu tamamıyla elde etmeyi ve kendi safına çekmeyi başarmıştı."(s.6)* ifadelerinden Cinci Hoca'nın sarayda ne kadar etkili olduğu anlaşılmaktadır. Romanda Telli Haseki, Sultan İbrahim'in cinlerden korktuğunu öğrenince onun bu zaafını kullanmak istemiştir. Bu amaçla Cinci Hoca'ya yakınlık göstermiş ve sultana yaptırmak istediklerini Cinci Hoca üzerinden yaptırmıştır. Nitekim Telli Haseki İbrahim Sultan'ın kız kardeşi Fatma Sultan'ı kendi hizmetine verdirmesi için Cinci Hoca'dan istekte bulunmuştur. Bunun üzerine Cinci Hoca *" 'Bugün cinlerin son arzularını yerine getirecek olursanız, halk arasında şan ve şerefiniz artacak, her türlü tehlike ve saldırıdan korunmuş olacaksınız Padişahım!'"(s.9)* diyerek padişahı böyle bir isteğe razı etmek istemiştir. Romanda cinlerden korkan tek kişi padişah değildir. Roman kahramanlarının geneli hatta sarayın cellatlarından Kara Halil bile cinlerden korkmaktadır. Kara Halil'in bu korkusu romanda *"Kara Halil, Padişahtan korktuğu kadar cinlerden de korkar, onların korumasında olan kimselerin her türlü saldırı ve tuzaktan kurtulacağına inanırdı."(s.184)* cümlesi ile anlatılmıştır. Roman

[304] İsmail Katgı, "Osmanlı Devleti'nde Ulemâ Yozlaşmasının Tipik Bir Temsilcisi Olarak Safranbolu'lu Hüseyin Efendi: Nam-ı Diğer Cinci Hoca", **Hikmet Yurdu Düşünce-Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi,** C.5, S.10, s.207-208.

kahramanlarının bu korkusu Cinci Hoca'nın sarayı daha çok sömürmesine yol açmıştır.

İncelenen romanlarda karşımıza çıkan olağanüstü diğer bir varlık ise hortlak ve vampirlerdir. Mehmet Berk Yaltırık, *"vampir inanışının kökeni meselesinin tartışmalı olmakla birlikte, Türklerdeki cadı ve hortlak inanışıyla arasındaki etkileşime dayanarak, bu inanışların da 'kan içen, mezarından kalkan ölü' inanışları çerçevesinde zikredilebileceğini"*[305] ifade etmiştir. İncelenen romanlarda da vampir ve hortlakların benzer doğrultuda değerlendirildiği ve genel olarak olayın "öldükten sonra dirilme ve kan içme" motifi çerçevesinde işlendiği görülmektedir.

Vampir konusunun en yoğun işlendiği roman Cemil Cahit Cem'in, *İkiz Şeytanlar!.. : Kan İçen Hortlak*, adlı romanıdır. Romanda Abdülkadir Bey odasında çalışırken penceresinde bir vampir olduğunu görmüştür. Bu vampir şöyle tasvir edilmiştir: *"Kocaman bir vampirdi bu.. Fakat başı bir insan başına benzeyor mumun ışığında parıl parıl parlıyor, kırmızı renkte olan gözleri korkunç iltimalar hasıl ediyordu. Çehresinin derisi buruşmuş, sivri ve beyaz dişleri; kuru, ince dudakları arasından fışkırmış, acı acı sırıtıyordu."(s.9)* Romanın ilerleyen sayfalarında bu vampirle bu kez romanın başkahramanı Azmi Çetin bir otel odasında karşılaşmıştır. Vampir burada da şu şekilde anlatılmıştır: *"Çıplak olan göğsünün sarı derileri kemiklerine yapışmıştı.. Gırtlağı kupkuru ve ip ince idi. Çehresi ise bir iskelet çehresinden hiç farklı değildi. Kulakları sivrilmiş, gözleri koyulaşmış ve kızıl bir renk almıştı. Kafasında hiç saç yoktu.. ağzının iki kenarında sivri dişleri sarkıyordu." (s.53)* Daha sonra Cavidan'ı kaçıran bu vampir bu kez daha ayrıntılı bir şekilde tasvir edilmiştir: *"Bu, hakikaten acayip bir mahlûktu. Çehresinde hemen hemen hiç et yok denebilirdi. Gözlerinin beyazını ve bebeklerini kaplıyan parlak kızıllık olmasaydı, hayatından şüphe edilebilirdi. Yüzünün bir iskelet yüzünden farkı yoktu. Gözleri gayet derinde ve karanlık bir çukurda idiler. Parmakları sıska, sarı ve korkunçtu. Tırnakları sivri ve keskin. Ağzı ise kahve rengi dudaklarının arasında koyu bir boşluktan ibaretti. Bilhassa çehresine korkunçluk veren şey, güler gibi mütemadiyen sırıtkan durması ve*

[305] Mehmet Berk Yaltırık, "Türk Kültüründe Hortlak-Cadı İnanışları", **Tarih Okulu Dergisi,** S.16, s.225.

ağzının iki tarafından keskin sırtlan dişi kadar büyük, sivri iki dişin sarkması idi?"(s.77) Bu tasvirlerden de anlaşılacağı üzere bahsi geçen olağanüstü varlık fantastik edebiyatın ürünü olan vampiri andırmaktadır. Roman kahramanlarının bu yaratıktan bahsederken vampir ifadesini kullanmaları da okuyucu da bu izlenimi uyandırmaya yöneliktir. Bununla birlikte romanda aynı varlığın bazen de hortlak olarak isimlendirildiği de görülmektedir: *"Hortlağın sırtında bir rob döşambr vardı. Çehresi harikulâde denecek kadar zaif, vücudu sapsarı ve sade kemikle deriden ibaretti. Kafası bir kuru kafadan farklı değildi. Gözlerinin rengi kırmızı idi. Çukura kaçmışlardı. Dudakları gayet ince ve kahve rengimsi, kulakları sıska ve sivri, dişleri ise fevkalâde sivri ve keskindi."(s.149-150)*

Romanda vampir veya hortlak olarak ortaya çıkan bu varlık aslında İngiliz casus Billi Padington'un ikiz kardeşi Vatson'dur. Vatson aslında hortlak ya da vampir değildir. Hindistan'da cüzzam hastalığına yakalandıktan sonra Budist rahipler onun vücudundaki bütün eti ve kanı çıkarmışlardır. Sadece kafasında kan kalan Vatson böylece ölümden kurtulmuştur. Bununla birlikte Vatson ancak tavşan kanı ile beslenebilecektir.(s.154-155) Bu ilginç durumu yüzünden herkes onu hortlak ya da vampir sanmaktadır. Ancak romanın sonunda gerçek ortaya çıkmıştır.

Hikmet Feridun Es'in *İki Cinayet Gecesi* romanında da hortlaklardan bahsedilmektedir. Hasibe Hanım öldükten sonra bazı mahalleliler onun hortladığını ve geceleri evini ziyaret ettiğini söylemektedir. Gazeteci Demir Orhan mahalle kahvesine gittiğinde şöyle bir diyaloğa şahit olmuştur:

"-Zaten o kocakarı sağlığında karışıktı… Öldükten sonra hiç mahalleyi rahat bırakır mı?. Hortladı işte..

- Bizim Rumelinde cadıcılar vardı.. Böyle hortlak, cadı ve saire çıktı mı onlar okur, üfler, ateş yakarlar icabına bakarlardı.. Şimdi nerede öyle cadıcılar?.

- Kıymet hanımın cadıcılığı varmış.. Bari ona ateş yaktırsak.." (s.33)

Romanda mahalleli hortlaktan korunmak için cadı avcısı olduğunu iddia ettikleri kişilerden medet ummaktadır. Cadı avcılarının Rumelili olması Osmanlı

döneminde cadı söylentilerinin Balkanlar'dan yayılması ile ilgilidir. Nitekim Mehmet Berk Yaltırık'ın aktardığına göre vampir hikâyelerinin ortaya çıkışı Pasarofça Antlaşması'ndan sonra Avusturya'ya katılan bölgelerde olmuştur.[306] Yine romanda mahallelinin hortlak gördüğüne dair diğer ifadeler romanda şu şekilde geçmektedir:

"- Allah vere de.. İyi saatte olsunlar bu akşam gelmeseler..

- Dün akşam onu kefenile mefenile görmüşler…

- Ya.. Ya.. Bizim hemşire pencereden seyretmiş.. Beyaz, beyaz Hasibenin evinin bahçesinde dolaşıyormuş…

- Peki ama bizim bildiğimiz hortlak ateşten kaçar.. Işık istemez… Halbuki geçen gece Hasibenin odasında sabaha kadar ışık dolaşmış..

- Allah.. Allah…

- Yaaaaa.. Yaaaaa… Sonra aynı ışık bahçeye geçmiş ağaçların altında dolaşmış.. İyi saatte olsunlar…"(s.33-34)

Konuyu araştırmak için gece mahalleye giden gazeteci Demir Orhan da gece mahalleye dadanan bu kişiyi görmüştür:

"Hakikaten beyazlı hayalet bahçenin duvarından içeri süzüldü.. Bu ufak tefek, çocuk denilecek kadar kısa ve zaif bir hayaldi.. Muhakkak bir kadın olacaktı.. Böyle ufak tefek vücutlu bir erkek olamazdı!.

Hayalet bahçede bir müddet gezindi, etrafına bakındı. Sonra büyük bir alışkanlıkla evin bahçe kapısını açtı, içeriye girdi. Tekrar dışarı çıktığı zaman alinde bir kazma vardı.. Kazmanın demiri, yıldızlı yaz gecesinin içinde ışıl ışıl yanıyordu.

Gazetecinin gözleri karanlığa adamakıllı alıştığı için artık onu iyice görebiliyordu. Bu kasketli bir kadın değil, çocuk denilecek kadar küçük bir erkekti. Ayağında beyaz pantolon, üzerinde beyaz bir gömlek başında da bir kasket vardı..

[306] Yaltırık, "Türk Kültüründe Hortlak-Cadı İnanışları", S.16, s.192.

Fakat o kadar zayıftı ki erkek kıyafetine girmiş bir kadın hissini veriyordu. Hayalet bahçeyi yarım saat kadar kazdı."(s.37-38)

Mahallelinin hortlak ya da hayalet sandığı kişi aslında Hasibe'yi ve sonra da Kiki'yi öldüren Kemal'dir. Kemal, cinayetten sonra Hasibe'nin evine giderek Hasibe'nin sakladığını düşündüğü paraları aramaktadır. Onun gelişini gören mahalleliler onu Hasibe'nin hortlağı sanmışlardır. Nitekim o gece Hasibe'nin evinin önünde bekleyen Gazeteci Demir Orhan da ilk etapta onu hayalet sanmıştır.

İncelenen romanlarda yer verilen olağanüstü bir varlık da cadıdır. Yukarıda incelenen romanlardan da anlaşılacağı üzere cadı kavramı daha çok hortlak veya cin gibi ifadelerle anılmıştır. Başka bir deyişle bu ifadeler birbirinin yerine kullanılmıştır. Bu yönüyle cadı kavramı daha çok Batı kültüründe ve edebiyatında yer almıştır. Bununla birlikte bu kavrama Kemalettin Şükrü'nün *Ebu Ali Sina* romanında yer verilmiştir. Romanda ikiz kardeşler Ebu Ali Sina ve Ebülharis sihirli mağarada bir yıl kaldıktan sonra saç ve sakalları uzayarak çıkmıştır. Bu kardeşleri bu halde gören yöre halkı iki kardeşi cadı sanmıştır. (s.16) Oysa ikiz kardeşler cadı veya başka bir olağanüstü varlık değildir. Sadece bir yıl boyunca bir mağarada kapalı kaldıkları için kirli ve bakımsız bir haldedirler. Bu görüntüleriyle sihirli bir mağaradan çıkınca insanlar tarafından cadı olarak algılanmışlardır.

Yukarıdaki örneklerden de anlaşıldığı üzere ele alınan dönemde cin, hayalet, hortlak, vampir ve cadı gibi kavramlar romanlarda genel olarak doğaüstü canlıları kast etmek üzere birbirinin yerini tutacak şekilde kullanılmıştır. Romanlarda İslâmî bakış açısı hâkim olduğundan bu olağanüstü varlıklardan cinin daha fazla anıldığı gözlemlenmektedir. Bununla birlikte Batı kökenli olan ve İslâm inancında yer almayan vampir, cadı gibi kavramlara nadiren yer verilmiştir. Vampir konusunun işlendiği tek eser olan Cemil Cahit Cem'in, *İkiz Şeytanlar!.. : Kan İçen Hortlak* romanında bile vampir olarak düşünülen varlık aslında bir insandır. Bu açıdan bakıldığında romanlarda doğaüstü varlıkların İslâm inancıyla örtüşecek şekilde işlenmeye çalışıldığını söylemek yanlış olmayacaktır.

2.1.24. Şeytan

İslâm inancına göre Hz. Âdem yaratıldığında bütün melekler ona secde etmiş; ancak şeytan kendisini daha üstün görerek Hz. Âdem'e secde etmemiştir. Bu hareketinden dolayı cezalandırılan şeytan, insanları aldatmak için Allah'tan izin almıştır. Nitekim Hz. Âdem ve Havva'yı kandırarak onların cennetten kovulmasına yol açmıştır. Şeytan dünya hayatında da insanlara musallat olarak onları doğru yoldan çıkarmaya çalışmakta, iyilik ve ibadetten uzaklaştırmak için çabalamaktadır.[307] Allah, insanoğlunu dünya hayatında şeytanın kötülüklerine ve aldatmalarına karşı uyarmıştır. Zira şeytan kıyamete kadar insanın nefsine kötülükleri güzel göstererek hataya sevk etmeye çalışacaktır.[308]

İncelenen romanlar arasında şeytan konusu en yoğun Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın *Şeytan İşi* romanında işlenmiştir. Dul bir kadın olan Hayriye Hanım'a gelen bir mektupta Hayriye Hanım'ın sakladığı paralarının yeri yazılmıştır. Hayriye Hanım *"Evet şeytan işi bu.. Aman Yarabbi siz benim evime nasıl dadandınız.. Benim gibi kimsesiz dul bir kadından ne istiyorsunuz?.."(s.64)* diyerek paraların yerini ancak şeytanın bileceğini anlatmaktadır. Hayriye Hanım şeytanlardan korunmak için de *"Birbiri arkasına üç ayetelkürsü okuyup yerden tavana doğru başını çevire çevire üfleyerek:" (s.64)* kendince tedbir almaya çalışmaktadır. Hayriye Hanım, bu tedbirle paraların yerini değiştirmiş ve artık onların şeytanlar tarafından bulunamayacağına inanmıştır. Ayrıca *"Hayriye Hanım güzelce bir abdest alır. Odanın ortasına bir ödağacı tütsüsü yaktıktan sonra Kur'anı kerim kesesini bir tarafına, en'amı şerifi öbür yanına sallandırarak"(s.64-65)* paralarını tamamen sağlama almaya çalışır. Hayriye Hanım, *"Etrafını bu suretle mübarekledikten sonra hangi şeytanın haddine düşmüş ki onun yanına yaklaşabilsin.."(s.65)* diye düşünürken yine içine bir kurt düşmüştür. Son bir tedbir olarak *"Kelâmı kadim kesesini götürür, şeytanların yaklaşmalarını men için definenin yanı başındaki duvar çivisine asar. Bildiği namaz surelerini teker teker okuyup maltalığın etrafına üfler.."(s.66)* Böylece şeytanı parasından uzak tutmayı

[307] İlyas Çelebi, "Şeytan", **DİA,** Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2010, C.39, s.99-100.
[308] Özarslan, **İslam İnanç Esasları (Temel Dini Bilgiler),** s.86.

düşünmektedir. Görüldüğü gibi Hayriye Hanım, şeytanın paralarına göz diktiğine inanmaktadır. Bu nedenle de şeytandan korunmak için dini ritüellere başvurmuştur.

Aslında romanda yazar Hayriye Hanım'ın mektup işini şeytanlara yüklemesinden rahatsız görünmektedir. Yazara göre dünyada kötülüklerin asıl faili insanlardır. Dolayısıyla eğer bir suçlu aranacaksa o da şeytan değil bu kötü insanlardır. Romanda geçen *"Dünyada şeytan yoktur. Fakat ona vekâlet eden insanlar vardır. Her mel'anet ona isnat olunarak işlenir.. Bu iftiraların altında şeytan çoktan ilk günahını ödeyerek temizlenmiştir. O şimdi insanların şerlerinden kaçacak bir sığınak aramakla meşguldür."(s.73)* cümleleri yazarın bu düşüncesiyle ilgilidir. Romanda yer alan bu ifadeler İslâm inancıyla bağdaşmamaktadır. Bu bakımdan romanda olumsuz bir inanç algısı kuvvetle hissedilmektedir.

Aka Gündüz'ün *Üvey Ana* romanında da şeytanın masum gösterilmeye çalışıldığı asıl suçlunun insan olduğu anlatılmaya çalışılmıştır. Romanda bu tez iki mezarcı üzerinden işlenmiştir. İki mezarcı, mezar kazarken biri şeytana hakaret edince diğeri arkadaşına karşı gelmiş ve şeytanın yaptıklarından dolayı suçlu olmadığını iddia etmiştir. Şeytanın masum olduğunu savunan mezarcı şeytanı gazete satan çocuğa benzetmiştir. Mezarcıya göre şeytan tıpkı bu gazeteci çocuk gibi elindekileri insanlara satmaktadır. Bunun için kimseyi de zorlamamaktadır. Üstelik şeytan sattığı şeyin de kötü olduğunu insanlara söylemektedir. Mezarcıya göre şeytan kötülükleri insanlara açık açık söylemekle bir bakıma insanlara iyilik yapmaktadır. Mezarcının bu iddiaları üzerine diğer arkadaşı onu şeytana tapmakla suçlayınca mezarcı buna karşı gelmiştir. Kendisinin sadece iyiliğe ve güzelliğe taptığını Allah'ın da iyilik, güzellik ve doğruluk olduğunu söylemiştir. Mezarcı bu fikirlerinin kırk altı yıllık mezar kazıcılığı tecrübesine dayandığının da özellikle altını çizmiştir. (s.51-52) Mezarlıkta geçen bu olaydan romanda kötülüklerin kaynağı olarak insanın görüldüğü anlaşılmaktadır. Şeytanın masum gösterilerek bütün kötülüklerin insana yüklenmesi İslâmî açıdan doğru bir hareket değildir. Zira İslâm inancına göre şeytan Allah'a isyan ederek bilinçli bir şekilde günaha adım atmıştır. Öte yandan kıyamete kadar insanları doğru yoldan ayırmak için çalışması da yine bilinçli bir harekettir. Bu noktadan bakıldığında şeytanın masum gösterilmeye çalışılması inanç algısıyla ilgilidir. Burada oluşturulmak

istenen algı ise olaylara dini bir perspektiften yaklaşılmaması bunun yerine salt akıl yoluyla doğru ve yanlışın değerlendirilmesidir.

Yaşar Nabi Nayır'ın *Âdem ve Havva* romanında Cahit, Deniz'in ihtiraslarından korkmaya başlamıştır. Cahit, kadınların şeytan kadar tehlikeli olabileceğini ima etmek için ressamın şeytanı kadın suretinde tasvir etmesinin daha doğru olacağını söylemiştir. (s.121)

Şeytan ögesi edebiyatta genellikle kötülüğü anlatmak için bir benzetme ögesi olarak kullanılmaktadır. Bununla birlikte incelenen dönemde Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın *Şeytan İşi* ve Aka Gündüz'ün *Üvey Ana* romanında şeytandan ziyade insanın suçlu gösterildiği görülmektedir. Romanlarda böyle bir tutum içine girilmesi olumsuz bir din ve inanç algısının en somut göstergesidir.

2.1.25. Dua Etmek, Şükretmek

İslâm inancında önemli bir yer tutan dua en genel anlamıyla Allah'tan hayır ve nimet dilemektir.[309] Kaynaklar insanların duaya yönelişlerini dini ve psikolojik nedenlere bağlamaktadır. Konuya bu açıdan yaklaşan Ahmet Albayrak, Alport'un "dış güdümlü ve iç güdümlü yönelim biçimleri" görüşünden hareketle duanın iki nedenle yapıldığının üzerinde durmaktadır. Bu anlayışa göre insanları dua etmeye yönelten birinci neden insanların fizyolojik ihtiyaçları ve istekleridir. İnsanları duaya yönelten ikinci neden ise Allah'a ulaşma arzusudur.[310] Kur'an-ı Kerim'deki dualar üzerine bir inceleme yapan Hasan Kayıklık da Kur'an'daki duaların "ihtiyaçlar ve istekler, güçsüzlük ve çaresizlik" olmak üzere iki güdüye yaslandığını belirtmektedir.[311] Duanın sağaltıcı etkisine değinen Abdullah Aydemir de *"Bilinen usuller kullanıldıktan sonra veya doktora baş vurma ânında düâ etmek, bâzı âyet ve hadisleri okuyarak Allah'tan şifâ ummak da câizdir."*[312] demektedir. Duayı insan doğasının bir gereği olarak gören Sıtkı Gülle ise *"Duâ, Allah'a kulluğun gereklerinden biri olup, kulun*

[309] Ramazan Arslanbaba, "Duâ", **İslâm Medeniyeti,** S.29, s.5.
[310] Ahmet Albayrak, "Dindarlık Tipleri Açısından Dua Formları", **Marife: Dini Araştırmalar Dergisi,** S.2, s.190-196.
[311] Hasan Kayıklık, "Kur'an'daki Dualar Üzerine Psikolojik Bir Değerlendirme", **Çukurova Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi,** C.1, S.1, s.138.
[312] Abdullah Aydemir, "Tedâvîde Düânın Yeri", **İslâm Medeniyeti,** S.32, s.11.

Yüce Yaratıcı ile bağ kurmasıdır."[313] demektedir. Görüldüğü gibi araştırmacılar duaya insan fıtratının bir gereği olarak değerlendirmiş ve duanın insana hem maddi hem de ruhsal anlamda bir ferahlık sağladığını ifade etmiştir. İncelenen romanlarda da kahramanların çeşitli durumlar karşısında Allah'a dua ettiği görülmektedir.

Selâmi İzzet Sedes'in *Fadime* romanında Fadime sütannelik yapmak üzere çocuklarını ve kocasını bırakarak İstanbul'a gitmiştir. Fadime *"İlk zamanlarda, Beyoğlunun şaşaalı uçurumuna atılırken dua etmiş, çocuklarını imdadına çağırmış 'Çocuklarım beni kurtarın!' diye inlemişti[r]."(s.89)* Fadime'nin duası geç de olsa kabul olmuş ve Fadime'nin büyük kızı Gündoğu bir mektup yazarak babasının yaralandığını söylemiş ve annesinden geri dönmesini istemiştir. Bu mektubu alan Fadime *"'Yarabbî sen bana kuvvet ver de eve gidinceye kadar ölmiyeyim.'"(s.150)* diyerek dua etmektedir. Fadime çocuklarını bırakıp gittiği için çok pişman olmuştur. Onların yüzüne bakabilmek için Allah'tan kuvvet istemektedir. Roman boyunca Fadime'nin dindarlığından eser yoktur. Bununla birlikte Fadime zor durumda kaldığında Allah'a dua etmektedir.

Reşat Enis'in *Gonk Vurdu* romanında Ömer bir akşam vakti sokakta bir amale ile karşılaşmıştır. Bu amele Ömer'e dört yaşında bir çocuğunun olduğunu söylemekte ve oğlundan bahsederken hep *"Allah bağışlasın"* demektedir. Ömer, adamın ısrarla bu ifadeyi kullanmasından kendisinden de aynı duayı beklediğini anlamış ve ameleye *"Allah bağışlasın"* deyince adam çok mutlu olmuştur. (137-139) Amelenin, ısrarla çocuğu için "Allah bağışlasın" temennisinde bulunması ve Ömer'den de bu temenniyi beklemesi amelenin inanç dünyası ile ilgilidir. Yazar bu noktada amelenin inanç durumunu okuyucuya sezdirmektedir. Kullandığı ifadelerden amelenin sağlam bir Allah inancına sahip olduğu ve herkes gibi kendi oğlunun da büyüyüp gelişmesinin ancak Allah'ın takdiriyle olacağını bildiği çıkarımı yapılabilir.

Yine aynı romanda Naciye anne ve babasını kaybedince İstanbul'a teyzesinin yanına gitmiştir. Naciye'nin yanında hiç para olmadığından bindiği taksinin parasını verebilmesi için teyzesinin evde olması için dua etmektedir. (s.160) Naciye

[313] Sıtkı Gülle, "Kur'an'ı Kerîm'de Duâ Kavramı", **Ekev Akademi Dergisi,** S.18, s.116.

parasızlıktan randevu evine düşünce randevu evinin sahibi Şerife onu bir odaya götürerek o odanın eski sahibinin her gece müşteri bulduğunu söylemiştir. Randevucu Şerife *"Cenabirabbilâlemin, onun açık talihini sana nasip eylesin, amin…"(s.180)* diyerek Naciye'nin de her gece müşteri çekmesi için dua etmiştir. Romanda randevu evi işleten bir kadının müşteri için dua etmesi son derece çelişkili bir durumdur. Zira Allah'a inanan birinin (yukarıdaki gibi içten dua edecek kadar) kadın satması mantıklı değildir. Tersi bir söylemle kadın satan birinin de Allah'a bu kadar içten dua edip Allah'tan yardım istemesi pek makul görünmemektedir.

M. Reşat Nalbandoğlu'nun *Başım Dönüyor* romanında Ayhan, Selimoğlu Reşit'in kız kardeşidir. Kişilik olarak oldukça hassas olan Ayhan bir ruh buhranı geçirmektedir. Bu buhrandan bir türlü kurtulamayan Ayhan *"- Allahım!. Beni kurtar.. Bana merhamet et.. Yok et beni.."(s.32)* diye dua etmektedir. Nitekim Ayhan bir türlü bu buhrandan kurtulamayınca kendini pencereden atarak intihar etmiştir. Ayhan'ın ölümünün üzerinden bir yıl geçmiştir. Reşit ve Gönül Ayhan'dan bahsedince Gönül *"-Onun için dua edelim ağabey!.. Ablam için Allaha dua edelim."(s.109)* diyerek dua etmeye başlamıştır. Gönül'ün duası şöyledir: *"-Allahım, ablamı affet!. Onu sert ve soğuk toprağın acısından koru.."(s.109)* Aslında Selim'in de kardeşi Ayhan gibi inanç ile ilgili problemleri vardır. Bununla birlikte Gönül Ayhan için dua etmeyi teklif edince Selim itiraz etmemiştir. Dolayısıyla kafasındaki sorulara rağmen Selim'in Allah'ın varlığı ve büyüklüğü karşısında boyun eğdiği görülmektedir.

Nezihe Muhittin'in *Benliğim Benimdir!* romanında Nusretullah Paşa bir akşam Zeynep'e sahip olmak istemiştir. Paşadan kaçan Zeynep paşanın oğlu Ferruh Bey'e sığınmıştır. Ferruh, Zeynep'i koruduğu için o gece babası tarafından polise teslim edilerek sürgüne gönderilmiştir. Bu durum karşısında çaresiz kalan Zeynep Allah'a Nusretullah Paşa'nın canını alması için dua etmiştir.(s.43) Zeynep bir cariye olarak Nusretullah Paşa'ya satılmıştır. Dolayısıyla onun Nusretullah Paşa karşısında yapabileceği hiçbir şey yoktur. Kendi acizliğini kabul eden Zeynep sadece Allah'tan yardım beklemektedir. Bu nedenle kurtuluş çaresi olarak böyle bir bedduada bulunmuştur.

Hüseyin Naci'nin *Kadındın Nasıl Kız Oldum?* romanında kocası Sinop'a sürülen Sadberk Hanım *"-Yarabbim! (...) Senden gelen, senden gelecek olan her şeye söz veriyorum. Tahammül edeceğim. Yalnız sen acı bize hayır ihsan et!"(s.34)* diyerek dua etmektedir. Yine aynı romanda kardeşi Muharrem Bey polis tarafından tutuklanınca Hayrunisa Hanım şöyle demektedir: *"-Bilmem vallahi hep biz fukaralar mı padişah haini sayılıyoruz? Her akşam yemekte, namazda, duadan unutmadığımız içinmi bize bu iftiralar atılıyor? Sarayda ekmek yiyenler zevk etmekten duaya vakıt bulamıyorlar. Dua etseler de ellerine geçirdikleri nimetin enine, boyuna çapına göre dua ediyorlar. Bizden fazla dua edecek olsalar zarar edecek tüccarlar gibi endişeler geçiriyorlar. Biz fukaralar ise her gün beynimize yağdırdıkları yıldırımlar, ateşler altında gene Şevketmaabımızın uzun ömürlerle yaşaması duasile meşgulüz."(s.47-48)* Hayrunisa Hanım bütün felaketlerin sadece fakirlere uğramasından şikâyet etmektedir. Oysa ona göre padişaha en bağlı kitle fakir halktır. Fakir halk hiçbir şey beklemeden içinden geldiği için padişaha dua etmektedir.

Mahmut Yesari'nin *Kalbimin Suçu* romanında Zahit Efendi, Necil Sabit'in İzmir'den tam olarak hangi gün döneceğini bilmediğinden birkaç gün boyunca iskelede Necil Sabit'in yolunu beklemiştir. Necil Sabit, iskelede Zahit Efendi'yi görünce çok şaşırmış ve birkaç gün boyunca Zahit Efendi'nin yolunu gözlediğini duyunca ona iltifat etmiştir. Zahit Efendi, bu iltifatlara, *"-Allah ömürler versin, efendim." (s.49)* diyerek karşılık vermiştir. Zahit Efendi'nin günlerce iskelede Necil Sabit'in yolunu gözlemesinin nedeni Necil Sabit'in zengin bir adam olması ve Zahit Efendi'ye de ikramlarda bulunmasıdır. Öyle ki Necil Sabit İzmir'e gittiği günden beri Zahit Efendi ve arkadaşı Sabri Efendi onun geleceği günü iple çekmektedir. Velinimetinin gelişine sevinen Zahit Efendi'nin ona dua etmesinin asıl nedeni de onu bir daha yitirmek istememesidir.

Cemil Cahit Cem'in *Vatan Aşkı* romanında Ahmet Usta'nın oğlu Fahri, Kuvayı Milliye birliklerine katılmıştır. Fahri ormanda gördüğü Avni'ye bir mektup vererek babasına haber yollamak istemiştir. Ancak hafiyeler Ahmet Usta'nın evini gözetlediklerinden Ahmet Usta'yı ve Avni'yi yakalamıştır. Ahmet Usta ile küçük bir çocuk olan Avni Yunanlılar tarafından hapsedildikleri yerde bazı sesler duymuşlardır.

Avni gelen seslerin Kuvayı Milliye ordusuna ait olduğunu düşünmektedir. Ahmet Usta da küçük çocuğun haklı çıkması için dua etmektedir. (s.46-47) Ahmet Usta kendi adına çok endişelenmese de Avni için çok üzülmektedir. Neticede güneşin doğuşuyla ölümle cezalandırılacaklarını bilen Ahmet Usta bu nedenle içten bir şekilde dua etmektedir.

Ahmet Refik'in *Kanije Gazileri* romanında Nemse imparatorunun yardım istemesi üzerine Roma, Fransa ve İspanya'dan gelen büyük bir ordu Kanije Kalesi'ni kuşatmıştır. Kalenin komutanı Tiryaki Hasan Paşa karşısındaki büyük orduya ve içinde bulunduğu imkânsızlıklara rağmen teslim olmayarak düşmana direnmiştir. Neticede zekâsı sayesinde Tiryaki Hasan Paşa düşmanı yenmeyi başarmıştır. Kanije Kalesi'ni kuşatan düşman askerleri bozguna uğramış ve kaçmıştır. Bunun üzerine Tiryaki Hasan Paşa *"Her kim bu gazada bulunduysa, Allah onun günahlarını affetsin!"(s.67)* diyerek askerlerine dua etmiştir.

Vâlâ Nurettin'in *Küçük İlanlar* romanında Macide, Didar'ın üvey annesidir. Macide, bir türlü Ferit Kadri Bey gibi zengin ve yakışıklı bir erkeğin Didar gibi bir kızla evlenmek istemesine anlam verememektedir. Bu nedenle kocası Murat Bey'e, Didar'ın Ferit Bey'in metresi olduğunu ve Ferit Bey'den hamile kaldığı için Ferit Bey'in bu evliliğe mecbur olduğunu söylemiştir. Murat Bey, karısının kızı için söylediklerine çok sinirlenmiş ve "lahavle" diyerek Allah'tan sabır istemiştir. (s.151)

Sadri Ertem'in *Bir Varmış Bir Yokmuş* romanında cariyelerden biri Sultan'dan elmas kadehi istemiştir. Ancak bu kadeh daha önce satıldığı için padişah cariyenin isteğini yerine getirememiştir. Çareyi Allah'a sığınmakta bulan padişah, *"Şu elmas kadehi tez günde buldur. Kurtlara kuşlara adaklar adadım. Köpeklere ekmek doğratırım..."(s.10)* diyerek dua etmektedir.

Suat Salih'in *Dağ Adamı* romanında Halil eşkıyalık suçundan idam cezasına çarptırılmıştır. İdam edilmeden önce dua etmesi için kendisine fırsat verilmiştir. Kır sakallı bir adam ve Halil dua etmiştir ve dua bittikten sonra Halil idam edilmiştir. (s.59) Romanda ölmeden önce son kez dua etmesi bir eşkıya dahi olsa Halil'in Allah inancına sahip olduğunu göstermektedir.

Memduh Necati'nin *Dilek* romanında ise roman kahramanı Gülsüm Türk milleti için şöyle dua etmiştir: *"Ulu tanrımızdan dilerim ki: Türk soyundan olanların her kolu; yeri, göğü bir muhitlerinde hür yaşasın, âzat olsunlar…(…) Dili, dini, ahlâk ve vicdanı, velhasıl bütün yaradılışları ayrı ve aykırı olan yabancıların bu gün çöktükleri gibi yarın da aramızdan göçmelerini allahımızın adaletinden beklerim.(…) - Sonra; kuvvette hak, hakta da kuvvet varken her ikisinin de sahibi olan milletimize; hak dediğimiz allahtan fer ve zafer dilerim.(…) - En nihayet: dünkü uşaklarımızın bizden kurtuluşlarındaki neticeyi veren adaletin; benim milletim hakkında da tecellisini umarım."(s.70-71)* Roman Milli Mücadele dönemini anlatmaktadır. Anadolu işgal altında olduğundan Gülsüm böyle bir duada bulunmuştur. Kendisi de bir asker olan Refik nişanlısı Gülsüm'ün duasına yürekten "amin" diyerek iştirak etmiştir. Neticede Gülsüm'ün duası kabul olmuş ve Anadolu düşman işgalinden kurtulmuştur. Ancak Refik İnönü'de şehit olduğundan bu büyük zaferi görememiştir.

Burhan Cahit Morkaya *Bir Düğün Gecesi* romanında Tosun ile Ayşe'nin evlendiği gün köyde yağmur yağmış ve Cevdet Bey'in yaptırdığı Zigana Bendi yıkılınca köy sular altında kalmıştır. Ayşe bu durum karşısında dua ederek Allah'tan yardım istemiştir. (s.483) Bendin yıkılma nedeni ise Cevdet Bey'in Hale'ye kırk bin liralık bir gerdanlık almak istemesidir. Aslında bu kırk bin liranın demire verilmesi gerekmektedir. Ancak Cevdet Bey, mühendisi Alâeddin'in bütün ısrarlarına rağmen bu parayı demire değil gerdanlığa vermiştir. Böylece bent demir yerine ağaçla yapılmış ve ilk sel suyu ile yıkılmıştır.

Muharrem Zeki Korgunal'ın *Kahraman Kız* romanında Dilfüruz, canı sıkıldığı için bir müddet Medine'den çıkıp kırlarda gezmek istemiştir. Babası Sadi Vakkas'la yola çıkmak için uşağa hazırlık yapmasını söyleyen Dilfüruz'a uşakları *"-Allah yol açıklığı versin."(s.5)* diyerek dua etmiş ve iyi dileklerde bulunmuştur.

Muharrem Zeki Korgunal'ın *Üç Yol Cengi* romanında ise Hz. Ali ava gitmek için kendisinden izin isteyen üç oğluna izin vermiş ve onların sağ salim dönebilmeleri için şöyle dua etmiştir: *"-Ey Ulu Tanrım! Bu yiğitleri sana ısmarladım. Onları yavuz gözlerden, yavuz sözlerden, kudurmuş düşman saldırışlarından koru!"(s.4)*

Suat Derviş'in *Emine* romanında Doktor Cemil Şevket'in ölümü üzerine o esnada mahalleden geçen bir kadın ölü için bir dua okumayı ihmal etmemiştir. (s.112) İhtiyar kadının belki de hiç tanımadığı bir insanın arkasından dua okuması inancının gereğidir.

Aka Gündüz'ün *Çapraz Delikanlı* romanında Mualla Hanım'ın güzelliği abartılı bir dille anlatılmaktadır. Öyle ki yaşlı kadınlar bile onun güzelliği karşısında kayıtsız kalamamakta, *"sahibine bağışlaması için Allahlarına dua"(s.14)* etmektedirler.

Görüldüğü gibi incelenen romanlarda kahramanlar üstesinden gelemedikleri durumlarda dua ederek Allah'tan yardım istemektedir. Romanların genelinde dua her ne kadar kahramanların o anki çaresizliklerinin bir sonucu olsa da aynı zamanda inançla ilgili bir husustur. Nitekim bir kimsenin Allah'tan bir şey istemesi için öncelikle onun varlığını kabul etmesi gerekmektedir. Dua eden insan aynı zamanda kendi acizliğini farkındadır ve Allah'ın her şeye kadir olduğunu da zımnen kabul etmiş sayılır.

Allah, Kur'an-ı Kerim'de yarattığı her canlıya rızık vereceğini belirtmektedir. Doğduğu andan itibaren Allah tarafından rızıklandırılan insanoğlunun Allah'ın sonsuz nimetleri karşısında şükretmesi onun kulluğunun gereğidir.[314] Dolayısıyla romanlarda zorluklar karşısında dua ederek Allah'tan yardım isteyen kahramanlar çoğu zaman içinde bulundukları zor durumlara rağmen Allah'a şükretmeyi de ihmal etmemiştir.

Etem İzzet Benice'nin *Aşk Güneşi* romanında Hamra üvey annesi tarafından evden kovulunca halasının evine sığınmıştır. Burada ailece kıt kanaat geçinmektedirler. Buna rağmen Hamra *"– E.. hala gene çok çok şükür. Hiç olmazsa ekmek buluyoruz."(s.45)* diyerek elindekine kanaat etmektedir. Halası da Hamra'ya katılarak *"Yine bir yiyip bin şükredelim!"(s.45)* demiş ve tam bir tevekkül örneği göstermiştir.

[314] Namık Kemal Okumuş, "Lütuf Kavramı Dolayımında Şükrün Gerekli Şartları Üzerine Farklı Bir Bakış", **Kelam Araştırmaları,** C.12, S.2, s.202-203.

Mebrure Hurşit Alevok'un *Sönen Işık* romanında Kâmile Hanım kocası öldükten sonra hayatını kazanmak için terzilik yapmaktadır. Bir gün zengin bir aile onun yaptığı işleri beğenerek evine davet etmiştir. Bu duruma memnun olan Kamile Hanım kızı Kâmran'a memnuniyetini ifade etmiştir. Kâmran bu zengin ailenin evine giderken giyilecek kıyafetlerinin olmadığını söyleyince Kâmile Hanım *"Şükür allaha çıplak değiliz a!"(s.9)* diyerek kızına kanaatkâr olması gerektiğini hatırlatmıştır.

Cemil Cahit Cem'in *Buzlar Arasında* romanında Kuzey Kutbu'nda yaşam savaşı veren Türk Mehmet'in karşısına çıkan kutup ayısını tüfekle vurarak öldürmesi *"Allah'a çok şükür ki Türk Mehmet, soğukkanlılığını yine kaybetmedi."(s.47)* ifadesi ile değerlendirilmiştir. Anlatıcının Türk Mehmet'in saldırıdan kurtulması karşısında Allah'a şükretmesi dini bir algıdır.

Burhan Cahit Morkaya'nın *Bir Çatı Altında* romanında Sabiha Hanım kocasının kendisini aldattığına dair bir mektup almıştır. Sabiha Hanım'ın teyzesi Nafia Hanım durumu araştırmak üzere mektupta yazılan adrese gitmiştir. Burada karşısına çıkan Lerzan Hanım'a *"Allaha hamdolsun ki tesadüf seni karşıma çıkardı."(s.125)* diyerek ona derdini anlatmış ve ondan bilgi almak istemiştir. Nafia Hanım'ın Lerzan'ı görmekten dolayı şükretmesi Lerzan'ın çok iyi bir insan olduğunu düşünmesinden kaynaklanmaktadır. Oysa gerçekte Sabiha Hanım'ın kocasının aşk yaşadığı kadın Lerzan Hanım'dır. Yani Nafia Hanım'ın aradığı kişi Lerzan Hanım'dan başkası değildir. Lerzan Hanım bunu anladığından durumu idare etmek için ona son derece iyi davranmıştır.

Vâlâ Nurettin'in *Küçük İlanlar* romanında Ferit, Didar'ı aramak üzere Didar'ın babası Murat Bey'in evine gitmiştir. Lakin Didar burada olmadığından Murat Bey, Ferit'ten önce Didar'ı sormuş ve onun sıhhatini merak etmiştir. Bunun üzerine Ferit Didar'ın burada olmadığını anlamış ve babasına duruma belli etmemek için *"-Hasta değil elhamdulillâh…"(s.337)* diyerek cevap vermiştir. Ferit'in kullandığı "elhamdulillâh" ifadesi dini terminolojiye aittir ve şükretmek için kullanılır.

Suat Derviş'in *Emine* romanında Birinci Dünya Savaşı'nın zor günlerinde insanların yaşadığı yokluk *"Küçük şehrin sakinleri bu saatte köpekleri bile*

tiksindirecek yemeklerini yiyorlar..” (s.34) cümlesi ile anlatılmıştır. Yokluk içindeki bu insanların bu yemeğe dahi şükretmesi (s.34) kanaatkâr olmaları ile ilgilidir.

Romanlarda kahramanların zor durumlarda dâhi Allah’a şükretmesi İslâm inancının gereğidir. Bu bakımdan romanlarda kahramanların bu davranışı sergilemeleri olaya dini bir nitelik katmaktadır. Bu bakış açısı aynı zamanda olumlu bir inanç algısının da göstergesidir.

2.1.26. Yemin Etmek

Yemin sözcüğü, bir kişinin sözünün doğruluğunu ispatlamak üzere Allah’ın adını veya sıfatını anması olarak açıklanmıştır.[315] Abdülbâki Turan gündelik hayatta hemen hemen herkesin sözünü kuvvetlendirmek amacıyla yemine müracaat ettiğini belirtmektedir.[316] İslâm inancında gereksiz yere yemin etmek hoş karşılanmamakta, yalan yemin ise büyük günahlardan sayılmaktadır. [317] Münakid yeminini[318] bozan bir kimsenin ise kefaret ödemesi gerekmektedir. Kişi bu kefareti köle azat ederek, fakirleri doyurarak veya oruç tutarak ödeyebilir. [319]

Roman kahramanları da karşılarındaki insanları kendilerine inandırmak için dini bir kavram olan yemine başvurmuştur. Selâmi İzzet Sedes’in *Canım Ayşe* romanında Ahmet Baruni, Kemal’in Mısırlı dayısıdır. Kemal’i evlat edinmek için İstanbul’a gelmesine rağmen Kemal’in sevgilisi Ayşe’yi görünce ona âşık olmuş ve Kemal’i evlat edinmekten vazgeçmiştir. Ahmet Baruni, Ayşe’yi elde etmek için her yola başvurmaya hazır bir kişidir. Nitekim Ayşe’nin babası Şefik Nuri Bey evlerinde ani bir rahatsızlık geçirince Ayşe, Ahmet Baruni’den doktor getirmesini istemiştir. Ahmet Baruni *“-Bana yemin ediniz, babanızın başına yemin ediniz, ki eğer doktoru*

[315] Aydın Kirman, “Yemin”, **DİA,** Türk Diyanet Vakfı, İstanbul 2013, C.43, s.417.
[316] Abdülbâki Turan, “Kur’an-ı Kerim’deki Yeminler (Aksâmu’l-Kur’an), **Selçuk Üniversitesi, İlâhiyat Fakültesi Dergisi,** S.2, s.112.
[317] Kirman, “Yemin”, C.43, s.418.
[318] Mün’akid yemin veya Yemin-i Mün’akide şartlarına uygun yapılan yemin olarak tarif edilmiştir. Bkz. Kirman, “Yemin”, C.43, s.418.
[319] Nermin Öztürk, “İlahi Dinlerde Yemin, Keffaret Kurban”, **Selçuk Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi,** S.13, s.181.

çağırırsam, bana varacaksınız…"(s.165) diyerek Ayşe'den evlilik sözü almıştır. Ayşe yeminine sadık bir insan olduğu için istemeye istemeye bu evliliğe razı olmuştur.

Vâlâ Nurettin'in *Küçük İlanlar* romanında Didar, Ferit Kadri'nin kendisi ile evleneceğine bir türlü inanmamaktadır. Çünkü Ferit oldukça varlıklı bir ailenin çocuğudur. Üstelik genç ve yakışıklıdır. Buna karşın Didar karnında başka bir adamın çocuğunu taşımaktadır. Bu şartlar altında Didar, Ferit'in kendisi ile alay ettiğini düşünmektedir. Ferit, Didar'a gidip onu babasından isteyeceğini söyleyince Didar son bir kez daha Ferit'e kendisi ile alay edip etmediğini sormuştur. Bunun üzerine Ferit yemin ederek alay etmediğini söylemiştir. (s.69-70) Yine aynı romanda Ferit ve Didar, Ferit'in Yeniköy'deki evine gitmişlerdir. Evin bahçesinde bir ağacın sarkan dalı Ferit'in arabasının camına değmiş ve Ferit hafif şekilde yaralanmıştır. Bahçıvanın karısı bu olayı duyunca kocasının kabahatli olduğunu düşünmüş ve çok telaşlanmıştır. Bunun üzerine Ferit, sırf bahçıvanın karısı daha fazla üzülmesin diye ciddi bir şeyinin olmadığına yemin etmiş ve Hatice Hanım'ı sakinleştirmeye çalışmıştır. (s.268)

Aka Gündüz'ün *Çapraz Delikanlı* romanında Nerime Hanım, Okan Bey'in evine giderek kız kardeşi Kerime Hanım'ın kendisini sevdiğini söylemiştir. Okan Bey bu durum karşısında şaşırınca, Nerime Hanım da Okan Bey'in bu aşkı fark edemeyişine şaşırmıştır. Bunun üzerine Okan Bey, *"-Yemin ederim ki hayır!"(s.33)* diyerek Nerime Hanım'a kız kardeşinin aşkından haberdar olmadığını söylemiştir. Nerime Hanım da Okan Bey'e onu ziyaret ettiğinden kız kardeşinin haberi olmadığını söylemiş ve Okan Bey'i inandırmak için yemin etmiştir. (s.35) Yine aynı romanda Perin, Okan Bey'in hasta olduğunu söyleyerek işe gelmediğini bu nedenle kendisinin evrakları evine götürdüğünü söylemektedir. Perin, Okan Bey'in evine gittiğinde onun hasta olmadığını gözlemlemiş ve arkadaşını bu duruma inandırmak için *"yemin ederim ki hasta değildi." (s.69)* demiştir. Perin, Okan Bey'in sırf evinde bulunan Aykız ile vakit geçirmek için böyle bir yalan söylediğini düşünmektedir. (s.69)

Aka Gündüz'ün *Çapkın Kız* romanında Çapkın Kız mektup yazdığı arkadaşı Ali'ye Marmara'da kayık yarışı yaptığını anlatmaktadır. Çapkın Kız, Ali'nin yazılanlara inanmayacağını düşünerek *"kadı yemini ile söyleyim ki vallahi billâhi Marmarada kayık yarışı yaptım."(s.95)* demektedir. Çapkın Kız, bir süredir Ankara'da

bulunduğu için Marmara'da kayık yarışı yapmasının imkânsız olduğunu kendisi de bilmektedir. Ama Çapkın Kız'ın bahsettiği Marmara; Marmara Denizi değil, Marmara Havuzu'dur. Çapkın Kız, yemin ettikten sonra arkadaşı Ali'ye bu ayrıntıyı da söyleyerek yalan yere yemin etmediğini göstermiştir. (s.95) Yine aynı romanda Çapkın Kız, Hayret Bey'den ısrarla kendisi ile evlenmesini istemektedir. Hayret Bey yaşlılığını mazeret göstererek evlenme teklifini reddetmektedir. Çapkın Kız bir gece ısrarla evlenmeme nedenini sorunca Hayret Bey gerçekleri anlatmak zorunda kalmıştır. Hayret Bey'in sevdiği kadın ölmeden önce kendisine *"Eğer ölürsem sakın evlenme!" (s.252-253)* diye bir not bırakmıştır. Bu olay üzerine Hayret Bey evlenmeyeceğine yemin etmiştir. (s.253) Zaten Hayret Bey'in Çapkın Kız'la evlenmesi mümkün değildir. Çünkü Çapkın Kız, Hayret Bey'in o kadından doğan kızıdır. Hayret Bey o gece bunu da Çapkın Kıza itiraf etmiştir. (s.254)

Mahmut Yesari'nin *Kalbimin Suçu* romanında Fahir Bülent ve Necil Sabit içki masasında vakit geçirmektedir. Bir ara Fahir Bülent kalkıp gitmek isteyince Necil Sabit arkadaşına daha önce bir şey içip içmediğini sormuştur. Bunun üzerine Fahir Bülent, *"Vallahi bir şey içmedim." (s.13)* diyerek arkadaşına yemin etmiştir. Fahir Bülent'in kalkmak istemesinin nedeni sohbetin kendisini sarmamasıdır. Yoksa gerçekten daha önce içki içmemiştir. Yine aynı romanda Necil Sabit, yanında Zerrin ve Sündüs olduğu halde bir restorana gitmiştir. Restoranda Faika, Necil Sabit'in yanına giderek onunla konuşmaya başlamıştır. Faika, Necil Sabit'in kendisine karşı soğuk durduğunu görünce ona kendisine darıldığını mı sormuştur. Necil Sabit ise *"Vallahi, size dargın filân değilim…"(s.142)* diyerek Faika'yı inandırmak için yemin etmiştir. Necil Sabit'in, Faika'yı kendisine inandırmak istemesinin asıl sebebi sohbetin uzamamasıdır. Necil Sabit, bir an önce Faika'dan kurtulup Zerrin ile Sündüz'ün yanına dönmek istemektedir. Zerrin'e âşık olan Necil Sabit sevdiği kadının veya ablasının kendisini Faika gibi hafif meşrep bir kadınla görmesini istememektedir.

Vâlâ Nurettin'in *Leke* romanında Ahmet Ferit'in anne ve babası onu evlendirmek için büyük gayret sarf etmektedir. Bütün ısrarlara rağmen Ahmet Ferit, anne ve babasına karşı gelmekte ve karşısına çıkarılan bütün adaylara itiraz etmektedir. Ahmet Ferit, anne ve babasının ısrarları karşısında sonunda evlenmek için âşık olmayı

beklediğini, âşık olmadan evlenmeyeceğine dair yemin ettiğini söylemiştir. (s.57-58) Yine aynı romanda Vesime yasak aşk yaşadığı Fâzıl Alkasdî'den hamile kalmıştır. Vesime büyük bir aşkla bağlandığı Fâzıl Alkasdî'nin gerçek yüzünü görünce ondan ayrılmış ve kimsenin haberdar olmadığı çocuğu da aldırmıştır. Bu olaydan bir süre sonra Vesime, Ahmet Ferit ile tanışmış ve Ahmet Ferit ona evlenme teklif etmiştir. Vesime de Ahmet Ferit'i sevmekte yalnız mazisinden dolayı kaygılanmaktadır. Bir ara başından geçenleri teyzesi Pakize'ye anlatmayı düşünmüş; ancak daha sonra bundan vazgeçmiştir. Zira Vesime, *"Esrarını kimseye faşetmeyeceğine dair kendi kendine yemin et[miş]ti[r]."(s.84)*

Yaşar Nabi Nayır'ın *Âdem ve Havva* romanında Cahit sevgilisi Deniz'i başka bir erkeğin yanında görmüştür. Deniz ise Cahit'in yanından geçerken başını diğer tarafa çevirmiş ve onu görmezden gelmiştir. (s.41-42) Ertesi gün buluştuklarında Deniz, yanındaki erkeğin dayısının oğlu olduğunu söylemiştir. Deniz, o gün kendisini görmediğini de belirterek Cahit'e yemin etmiştir. (s.55-56) Yine bir gün Cahit, Deniz'i başka bir erkekle sinemadan çıkarken görünce Deniz, *"-Yemin ederim ki o çocukla aramızda hiçbir şe yoktur,"(s.59)* demiştir.

Mehmet Rauf'un *Kurtuluş(Halas)* romanında Nihat İzmir'in işgal edilmesinde herkesin hatasının olduğunu, vatan konusunda gereken özenin gösterilmediğini düşünmektedir. Nihat bundan sonra bütün hayatını vatana adayacağına *"Oracıkta bir ibadet vaziyetiyle toprağa diz çökerek, Allah'ın gözünün önünde imiş gibi en derin bir huzur içinde, bağrı yana yana yemin et[miş]ti[r]:"(s.55)*

Burhan Cahit Morkaya'nın *Düğün Gecesi* romanında Tosun İstanbul'dan ayrılıp köyüne gideceği zaman Ferda, Tosun'un nişanlısı Ayşe'nin fotoğrafının bulunduğu bir madalyonu ona vermiş ve bu madalyonu köye gidene katar açmamasını söylemiştir. Ferda, Tosun'dan emin olmak için ondan Ayşe'nin başına yemin etmesini söylemiştir. Bunun üzerine Tosun da yemin etmiştir. (s.459)

Memduh Necati'nin *Dilek* romanında Gülsüm nişanlısı Refik'ten dileklerine sadık kalması yönünde yemin etmesini istemiştir. Bunun üzerine Refik de yemin etmek için Gülsüm'den dileklerini söylemesini istemiştir. (s.69-70) Gülsüm'ün

dilekleri vatanın kurtulması ve Türk milletinin özgür kalması ile ilgilidir. (s.70-71) Milli Mücadelenin yapıldığı bir dönemde Gülsüm'ün vatan üzerine dilek dilemesi Gülsüm'ün vatanseverliği ile ilgilidir.

Cemil Cahit Cem'in *Vatan Aşkı* romanında Demirci Ahmet Usta ile Avni adlı bir çocuk Yunan askeri tarafından tutuklanmıştır. Bunun üzerine Hamdi Baba adlı bir ihtiyar Ahmet Usta ve Avni'yi kurtarmak için yemin etmiştir. (s.26) Nitekim Hamdi Baba bir yolunu bularak Kuvayı Milliye birliklerine haber yollayarak iki tutsağın kurtarılması için onlardan yardım istemiştir. Bunun üzerine Ahmet Usta ve Avni Kuvayı Milliye birlikleri tarafından kurtarılmıştır. Aslında dini bir ifade olan yemin kavramı romanda biraz da roman kahramanının kararlılığını göstermek için kullanılmıştır. Hamdi Baba'nın yemin etmesi onun iki tutsağı kurtarmak için ne kadar kararlı olduğunu göstermektedir.

Sadri Ertem'in *Bir Varmış Bir Yokmuş* romanında Sultan Abdülmecit Gülbahar adlı bir cariyenin kendisinden istediği elmas kadehi kendisine veremeyince onu unutmak için *"Yemin etmişti[r]."(s.65)* Padişahın bir cariyenin isteğini yerine getirememesi padişah için büyük bir hayal kırıklığı ve yıkım olmuştur. Padişah, cariye nazarındaki itibarının sarsıldığını düşündüğünden bir daha onunla görüşmemeye karar vermiştir. Bu kararında sabit durabilmek için de yemin etmiştir.

Görüldüğü üzere incelenen romanlarda kahramanlar yemin konusuna bir inanç unsuru olarak başvurmuştur. Kahramanların inandırıcılıklarını artırmak için dini bir sembol kullanması onların bu dine inandıklarını göstermektedir. Aynı şekilde karşıdaki kahramanların bu yemine itimat etmesi de bu yönde yorumlanmalıdır.

2.1.27. Bâtıl İnançlar (Hurafe)

Batıl inanç bir başka deyişle *"Hurafe mantıkî tabanı olmayan, gerçek hayatla ilişkisi bulunmayan inanç ve uygulamalar, iyilik veya kötülük getirebileceğine inanılan kuvvetler"*[320] anlamına gelmektedir. Yusuf Şevki Yavuz, *"Hurafelerin, genellikle otantik dinî metinlerin zamanla yok olması ve geçmiş kavimlere ait bâtıl*

[320] Ali Murat Yel, "Hurafe", **DİA,** Türk Diyanet Vakfı, İstanbul 1998, C.18, s.381.

inançların yeni dine taşınması"[321] sonucunda doğduğunu belirtir. Bu noktadan hareketle "taklid ve taasub", "cehalet", "hadislerin yanlış anlaşılması"; bâtıl inançların yayılmasının temel nedenleri olarak sayılabilir.[322] Batıl inançlar sadece doğduğu toplumda ve dini yapıda kalmamış zamanla diğer toplumları etkilemek suretiyle yayılmıştır. Söz gelimi "nazardan korunmak için yapılan muskalar", "el falı", "çocuğun erkek olması için annenin hamilelik sırasında her cuma erkek adını zikretmesi", "doğumun olacağı odaya kötü cinlerin girmesini engellemek için yere daire çizilmesi", "doğumun kolay olması için evin kapısının açık bırakılması" gibi uygulamalar Yahudilikten gelen bâtıl inançlardır. "Yedinci çocuğun şifa verdiğine inanılması", "evlerin kapılarına at nalı asılması", "on üç sayısının uğursuzluğu", "aynanın kırılmasının uğursuzluğuna inanılması", "birinin öldüğü evdeki aynaların örtülmesi", "kötü ruhları kovmak için ahşap bir nesneye vurulması", "kara kedinin uğursuzluk getirdiği", "baykuşun ötüşünün ölüm habercisi olduğu" gibi inançlar ise Ortaçağ Avrupa'sından gelen bâtıl inançlardır.[323]

Günümüzde geniş bir kitle arasında bâtıl inançların yaşaması olaya psiko-sosyolojik açıdan bakan Ali Köse ve Ali Ayten tarafından şöyle değerlendirilmektedir: *"Bâtıl inançların kökeninde bilgi eksikliği, şartlanma, korku, çaresizlik ve geleceği bilme arzusu gibi nedenler olabilir. Ancak bâtıl davranışların alışkanlık halini almasındaki en temel neden, bunların bireye fayda sağladığına inanılmasıdır. İnsanlar bâtıl davranışlara genelde zor zamanlarda ve çaresizlik anlarında başvururlar."*[324] Yine aynı çalışmada eğitim, cinsiyet ve yaş gruplarının bâtıl inanışlarda etkili olduğu ortaya konmakta, kadınların, yaşlıların ve eğitimsiz kitlelerin bâtıl inanışlara daha çok meylettiği vurgulanmaktadır.[325]

İncelediğimiz romanlarda da bâtıl inançlara yer verildiği görülmektedir. Selâmi İzzet Sedes'in *Külkedisi Evlendi* romanında Şehriban üvey kardeşi Hicran'a yakut

[321] Yusuf Şevki Yavuz, "Hurafe", **DİA,** Türk Diyanet Vakfı, İstanbul 1998, C.18, s.382.
[322] M.Selim Arık, "Hurafe ve Batıl İnançlar Üzerine Bazı Düşünceler", **Diyanet İlmi Dergi,** C.42, S.2, s.128-129.
[323] Yel, "Hurafe", C.18, s.381-382.
[324] Ali Köse, Ali Ayten, "Bâtıl İnanç ve Davranışlar Üzerine Psiko-sosyolojik Bir Analiz", **Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi,** C.9, S.3, s.60.
[325] Köse, Ayten, "Bâtıl İnanç ve Davranışlar Üzerine Psiko-sosyolojik Bir Analiz", C.9, S.3, s.68.

gerdanlığını hediye etmiştir. Bunun üzerine Hicran'ın Hocası Emma yakut gerdanlığın uğursuzluk getireceğini söylemiştir. Şehriban, Emma'ya yakut gerdanlığın uğursuzluk getirmediğini söyleyerek yanlarından ayrılmıştır. Ancak Şehriban gidince Emma Hicran'ı tekrar uyarmıştır. Hicran gerdanlığın takılmadan da uğursuzluk getirip getirmeyeceğini Emma'ya sormuştur. Emma sırf Hicran'ı ürkütmemek için gerdanlığın takılmadan uğursuzluk getirmeyeceğini söylemiştir; ancak Emma'ya göre takılmasa da yakut gerdanlık uğursuzluk getirecektir. (s.47-48)

Yine aynı romanda Hicran ve Selim Venedik'te Selim Naci'nin arkadaşı olan Kâşif Bey'in evinde misafirdir. Kız kardeşleri Cavidan ve Şehriban da Venedik'e gelmeyi istemişlerdir. Kız kardeşlerinin geleceği gün *"Matmazelin uğursuz dediği gerdanlık."(s.195)* tesadüfen çekmecelerden birinde Hicran'ın eline gelmiştir. Romanda gerdanın uğursuzluğu ve Şehriban adeta birbirini çağrıştırmaktadır. Nitekim Şehriban Venedik'e geldiği gün Hicran'a hediye ettiği gerdanlığı takıp takmadığını sormuştur. Hicran ise gerdanlığı uğursuzluk getirdiği için takmadığını ve başkasına verdiğini söylemiştir. (s.199-200) Aslında Hicran gerdanlığı odasındaki Madone tablosunun altındaki çiçeklerin içine atmıştır. Çünkü Hicran'a göre kolye bir resme uğursuzluk getiremeyecektir. Dolayısıyla onu Madone'ye hediye etmek en doğru harekettir. (s.196)

Reşat Nuri Güntekin'in *Kızılcık Dalları* romanında Gülsüm'e sırf evden kaçıp yanına gitmesin diye yetimhanedeki kardeşi İsmail'in öldüğü söylenmiştir. Gülsüm mezarının bile nerede olduğunu bilmediği kardeşi İsmail'i hiç değilse rüyasında görmek istemektedir. Ancak *"Gülsüm'ün duaları, namazları, sadakaları, hiçbir şeyi İsmail'in dargınlığını gideremiyor, çocuk; rüyada, ablasına görünmekte inat ediyordu[r]."(s.102)* İsmail'in ablası Gülsüm'e rüyasında dahi görünmemesi İsmail'in Gülsüm'e darılmasına yorulmuştur. Bu nedenle Gülsüm *"İsmail'e bir mevlûtçuk okutmayı aklına koymuştu[r]. Küsmüş ölülerin gönlünü almak için bundan başka çare yoktu[r]."(s.105-106)* Romanda İsmail'in Gülsüm'e rüyada görünmeme nedeninin Gülsüm'e küsmesine bağlanması ancak bâtıl inançlarla açıklanabilir.

Aka Gündüz'ün *Onların Romanı*'nda Ahmet başkâtip olarak kısa bir süre için Yozgat, Çorum taraflarına gidecektir. Ahmet'in işi bitip döndüğünde artık Gülöz ile

evlenebilecektir. Ahmet arabaya binip yola çıkınca Gülöz'ün dadısı arabanın arkasından su dökerek erken gelmesi temennisinde bulunmuştur. (s.162-163) Yolculuğa çıkan birisinin arkasından su dökmek her ne kadar İslâmiyet'te yer almasa da halk arasında yaygın bir gelenektir. Gülöz'ün dadısı da geleneğe dayanarak böyle bir davranış sergilemiştir. Bununla birlikte Ahmet tez dönmek bir yana bir daha dönmemiştir. Hatta bir süre sonra Gülöz'e bir mektup göndererek annesinin gidip kasabadaki evlerini satmasını söylemiştir. Gülöz bu mektubu Ahmet'in döneceğine yormuştur. Hatta Gülöz'e göre Ahmet evlerini düğün için satacaktır. Ancak kısa bir süre sonra Ahmet'in annesinden de ses seda kesilince Gülöz işin iç yüzünü öğrenmiştir. Ahmet görev icabı gittiği yerde zengin bir kadın ile evlenmeye karar vermiş ve bu yüzden annesini çağırmıştır. Dolayısıyla Gülöz'ün dadısının Ahmet'in ardından döktüğü sular da bir işe yaramamış ve Ahmet bir daha Ankara'ya dönmemiştir.

Etem İzzet Benice'nin *Aşk Güneşi* romanında Hamra'nın bazı batıl inançları vardır. Mesela Hamra, Düzce'de Hasan'ın gelmesini beklerken *"Ne zaman gözüm seğirse haber alıyorum."(s.97)* demekte ve bu olayın Hasan'dan gelecek bir haberin işareti olduğunu düşünmektedir.

Mahmut Yesari'nin *Bağrı Yanık Ömer* romanında ihtiyar köylü yanında dinlendikleri söğüt ağacının eskiden insanlar tarafından kutsal sayıldığını anlatmaktadır: *"-Söğütçüğe eskiden daha itibar ederlermiş… Başgöz edilecek delikanlılar, söğüdün gölgesinde iki rikât namaz kılmazlar, üç ihlâs bir fatiha ile üç avuç su içmezlerse, kimse kız vermezmiş… Yeni gelinleri de buraya getirirlermiş. Yüzlerinin yapıştırmalarını burada yapıştırırlar, ellerine kınalar burada konurmuş. Gelin götürürlerken köyün çocukları davul, zurnanın önünde, hep bir ağızdan Ömerin türküsünü çağırırlarmış."(s.12)* Romanda ağaca kutsallık verilmesi bâtıl bir inançtır. Aynı zamanda eski Türk inanışlarındaki ağaç kültünü hatırlatmaktadır. Romanda ağacın bu denli itibar görmesinin trajik bir hikâyesi vardır. Halk biraz da Ömer'in bu trajik hikâyesinden dolayı ağaca bu kutsiyeti atfetmiştir. Zira daha küçük bir çocuk olan Ömer'in anne ve babası ayrılmış ve ikisi de başka evlilik yapmıştır. Birbirlerine komşu olan Ömer'in anne ve babası Ömer'i çok sevip üzerine titremelerine rağmen

üvey anne ve babası onu hiç sevmemektedir. Bu nedenle Ömer annesinin evine gittiğinde üvey babası, o babasının evinde yemek yemiştir diyerek Ömer'e engel olmaktadır. Babasının evinde de aynı hareketi üvey annesi yapmakta buna rağmen Ömer çok gururlu bir çocuk olduğundan açlığa ve susuzluğa katlanmaktadır. Bir gün çok susayan Ömer babasının bağından bir salkım üzüm yemek istemiş, üvey annesi engel olunca Ömer bu defa annesinin bağına gitmiştir. Lakin burada da üvey babası çocuğa engel olmuştur. Hiçbir yerde su bulamayan Ömer o gün elindeki söğüt dalıyla kendisini Kızılpınar'ın kayalıklarına atmıştır. Söylentiye göre kurumuş olan Kızılpınar o gece taşmıştır. Köylünün kutsiyetinden bahsettiği o söğüt ağacı da Ömer'in elinde söğüt dalıyla kaybolduğu yerde yeşermiştir. Görüldüğü gibi romanda bir ağacın kutsal sayılması halk üzerinde derin etki bırakan bir olaydan kaynaklanmaktadır.

Selâmi İzzet Sedes'in *Canım Ayşe* romanında Ayşe havada leylek görünce Kemal'e dilek dilemesini söylemiştir. Ayşe leylek görüldüğünde dilenen dileklerin gerçek olduğunu söylemektedir. (s.39) Bu nedenle Kemal'den böyle bir şey istemiştir. Ayşe'nin bu tutumu bâtıl inançlarının olduğunu göstermektedir.

Nezihe Muhittin'in *Benliğim Benimdir!* romanında Zeynep, Nusretullah Paşa'ya hizmet edeceğini duyucunca büyük bir üzüntüye kapılmıştır. Dilşat Kalfa onun bezgin halini görünce ona kurşun döktürmüştür. (s.26) Romanda Dilşat Kalfa'nın Zeynep'e kurşun döktürmesi yine bâtıl inançlarla ilgilidir. Dilşat Kalfa'nın bu tutumu cehaletinin sonucudur. Üstelik dönem açısından bakıldığında kurşun döktürmek o gün için oldukça yaygındır.

Burhan Cahit Morkaya'nın *Bir Düğün Gecesi* romanında Tosun yanında Ferda'nın nişanlısı Ayşe'ye hediye olarak gönderdiği elbiselerle köyüne dönmüştür. Ferda'nın İstanbul'dan Ayşe'ye gönderdiği elbiseler köy kızlarının arasında büyük bir merak uyandırmıştır. Ayşe bu elbiseleri köyün kızlarına göstermek istemiştir; ancak annesi *"Giyilmemiş şeyi göstermek iyi değildir."(s.465)* diyerek bunu kabul etmemiştir. Ayşe'nin annesinin giyilmemiş elbiselerin gösterilmesini uğursuzluk olarak değerlendirmesi bir batıl inançtır.

Suat Derviş'in *Emine* romanında Emine'nin nikâhı kıyıldıktan sonra arkadaşı Salime, Emine'ye nikâhı yeni kıyılan birinin bütün duaları kabul edilir, bu yüzden bana dua et demiştir. Salime'nin bu sözlerinden sonra odada bulunan herkes isteğini söyleyerek Emine'den kendileri için dua etmelerini istemiştir. (s.146-147) Salime'nin ve odadakilerin bu düşüncesi batıl inançlarla ilgilidir.

Bâtıl inançlarla ilgili bir diğer husus ise rüyalarla ilgilidir. Araştırmacılar rüyayı "sâdık (doğru, gerçek) rüya" ve "kâzib (yalan, aldatıcı) rüya" olmak üzere genel olarak iki gruba ayırmıştır.[326] "Rahmani rüya" olarak da isimlendirilmiş olan ilk gruptaki rüyalar kaynağı ilahi olduğundan gerçeği göstermektedir. [327] Bu bakımdan sadık rüyaların tabiri batıl inanç olarak değerlendirilemez. Bu açıdan batıl inançları besleyen rüyalar "kâzib rüyalar"dır.

İncelenen romanlar arasından da roman kahramanlarının rüya tabirlerine fazla itimat ettikleri görülmektedir. Örneğin İskender Fahrettin Sertelli'nin *Telli Haseki Hümaşah Sultan,* romanında Kösem Sultan'ın rüya tabirine çok itibar ettiği şöyle anlatılmıştır: *"Kösem Sultan, rüyalarını daima ya Cinci Hoca'ya yahut da kethüdası Behram Ağa'ya anlatırdı. Bu âdetini güçlendiren sebeplerden biri de Valide Sultan'ın hurafelere inanmış olmasıydı. Bu ikisi, Kösem Sultan'ın rüyalarını kötü de olsa hayra yorarlar, iyi tabir ederlerdi."(s.121)* Kösem Sultan'ın bütün rüyalarını tabir ettirmesi bunların hepsinin "sâdık rüya" gibi algılandığını göstermektedir ki bu mümkün değildir. Kösem Sultan'ın bu tutumu romanda da onun "hurafelere inanması" ile izah edilmiştir.

İncelenen romanlarda farklı statüdeki insanların hurafelere itimat ettiği görülmektedir. Romanlarda görülen bu husus aslında incelenen dönemde gerçek hayatta da görülmektedir. Bu bakımdan roman kahramanlarının daha gerçekçi olması adına kahramanlara böyle bir özellik verilmiştir denilebilir. Hurafelere en az itimat

[326] Bünyamin Açıkalın, "Rüyanın Mahiyeti ve Yorumlanması", **Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,** C.4, S.7, s.180-182.
[327] İsmail Köksal, "Rüyaların Fıkhî Boyutu", **Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,** C.13, S.2, s.38.

eden kişilerin dini en iyi bilen kişiler olduğu düşünüldüğüne romanlarda bu hususa da dikkat edildiği görülmektedir.

2.1.28. Örtünme

Tesettür *"örtünme, gizlenme, saklanma, kapanma"*[328] anlamına gelir. Kur'an-ı Kerim'de kadınların örtünmesi ile ilgili hükümler Ahzâb ve Nûr Surelerinde geçmektedir.[329] Nûr Suresinde, *"Mü'min kadınlara da söyle, gözlerini haramdan sakınsınlar, ırzlarını korusunlar. (Yüz ve el gibi) görünen kısımlar müstesna, zînet (yer)lerini göstermesinler. Başörtülerini ta yakalarının üzerine kadar salsınlar."*[330] hükmü yer almaktadır. Ahzâb Suresinde ise *"Ey Peygamber! Hanımlarına, kızlarına ve mü'minlerin kadınlarına söyle, bedenlerini örtecek elbiselerini giysinler. Bu, onların tanınıp incitilmemelerine de daha uygundur. Şüphesiz Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir."*[331] ifadeleri yer almaktadır. Böylece Nûr suresinde kadınlara başörtüsü takmaları, Ahzâb Suresinde elbiselerinin üzerine bir dış elbise giymeleri söylenmiştir.[332] Bununla birlikte kaynaklarda Araplar arasında çarşafın eski bir gelenek olduğu belirtilmektedir. Bu geleneğe göre çarşafı hür kadınlar giymekte ve böylece dışarıda köle olmadıkları anlaşılmaktadır.[333] Ayrıca Sümer, Babil ve Asur toplumlarında da başörtüsü takıldığı göz önüne alındığında örtünmenin çok eski bir gelenek olduğu ortaya çıkmaktadır. Yahudilik ve Hristiyanlıkta da örtünmenin dini bir gereklilik olduğu bilinmektedir.[334]

İncelenen romanlarda da kahramanların dini ve sosyal kaygılardan örtündükleri görülmüştür. Burhan Cahit Morkaya'nın *Bir Çatı Altında* romanında Sabiha Hanım ile Mes'ut Kemal Bey'in düğün töreninde Hacı Kalfa müzik dinlemek için misafirlerin olduğu kısma gitmiştir. Bu sırada erkek bir misafir Hacı Kalfa'yı görünce Hacı Kalfa hemen başını örterek oradan kaçmıştır. (s.13) Hacı Kalfa örtüsüz

[328] Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat (Haz. Ferit Devellioğlu), "Tesettür", Aydın Kitabevi (Yay. Haz. Aydın Sami Güneyçal), 22. Baskı, Ankara 2005.
[329] Suat Erdem, "İslâm Fıkhında Tesettür", **Ekev Akademi Dergisi,** S.64, s.266-268.
[330] **Kur'an-ı Kerim Meali,** (Haz. Halil Altuntaş, Muzaffer Şahin), s.387.
[331] **Kur'an-ı Kerim Meali,** (Haz. Halil Altuntaş, Muzaffer Şahin), s.469-470.
[332] H. Yunus Apaydın, "Tesettür", **DİA,** Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2011, C.40, s.539-541.
[333] Süleyman Ateş, "Örtünme" **Kur'an Mesajı İlmî Araştırmalar Dergisi,** S.10,11,12, s.15.
[334] Salime Leyla Gürkan, "Tesettür", **DİA,** Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2011, C.40, s.543-544.

erkeklere görünmekten sakınan bir insandır. Aynı törende eğlence uzun süre devam edince evin hanımı Mediha Hanım *"başı örtülü olduğu halde salonun perdesini"(s.13)* tam açmadan perdenin arkasından misafirlere eğlencenin artık bitmesi gerektiğini hatırlatmıştır. Dolayısıyla evin hanımı olan Mediha Hanım da örtülü bir kadındır. Romanda birbirine zıt iki dünya anlatılmıştır. Bunlardan ilki Mediha Hanım ve kızı Sabiha'nın yaşadıkları geleneksel hayattır. Sabiha Hanım varlıklı bir tüccar olan Mes'ut Kemal Bey ile evlenmiştir. Aslında Mes'ut Kemal Bey de özünde geleneksel bir yapıdan gelmektedir. Bundan dolayı Sabiha Hanım ile evlendiğinde sıradan bir aile hayatını sürdürmüşlerdir. Lakin Mes'ut Kemal Bey'in işleri büyüyüp gözü açıldıkça eğlence hayatına olan düşkünlüğü de artmıştır. Bununla birlikte Mes'ut Kemal Bey üzerindeki en büyük değişim onun sekreteri olan Lerzan ile aşk yaşamasından sonra olmuştur. Lerzan, Batılı tarzda iyi bir eğitim almış genç ve güzel bir kadındır. Mes'ut Kemal Bey kısa süre içerisinde Lerzan'dan etkilenince ona Beyoğlu'nda bir apartman dairesi kiralayarak onunla burada aşk yaşamaya başlamıştır. Böylece bir taraftan Kalamış'taki klasik konak hayatı diğer taraftan Beyoğlu'ndaki apartman hayatı devam etmiştir. Romanda bu iki semt adeta iki farklı hayat tarzının sembolüdür. Beyoğlu ve Lerzan Batılı bir hayatın; Kalamış, Sabiha ve Sabiha'nın annesi Doğulu bir hayatın portresi gibidir. Bu açıdan romanda Mediha Hanım'ın ve onun kalfasının örtülü olması özenle seçilmiş bir ayrıntıdır. Romanda Sabiha'nın Lerzan'ı tanıdıktan sonra geleneksel aile hayatından kopup eğlence hayatına alışması ise edebiyatımızda eleştirilere konu olan yanlış Batılılaşmayı hatırlatmaktadır. Neticede Mes'ut Kemal Bey eğlence hayatında son noktaya kadar sınırları zorlarken eşi de ondan geri durmamış ve romanın sonunda kocası onu Mahir Bey'le bir arabada görmüştür.

Hatip Mehmet Hamdi'nin *Tımarhane* romanında Hasan tımarhaneden çıkarıldıktan sonra Sadrazam Laz Ahmet Ağa'nın evine getirilmiştir. Sadrazamın hanımı Hasan'ın hikâyesini dinledikten sonra *"bizim kızı ferace-yaşmakla buraya getir."(s.85)* diyerek harem ağasına Emine'nin getirilmesi emrini vermiştir. Nitekim Emine de kendi hikâyesini anlatırken Hasan'ın babası tarafından istendiği günden itibaren annesinin kendisine başörtüsü takmasını söylediğini anlatmıştır. Emine de bu yüzden nişanlandıktan sonra hep başörtüsü taktığını söylemiştir. (s.87) Romanda anlatılan olaylar Osmanlı döneminde geçmektedir. Üstelik mekân olarak da bir

sadrazamın evi ön plana çıkmaktadır. Bu noktada romandaki kadınların örtülü olması Osmanlı'daki şer'i hukuk ve muhafazakâr toplumsal yapısıyla yakından ilgilidir.

Reşat Enis'in *Gonk Vurdu* romanında Ömer annesi ağırlaşınca doktor getirmek üzere hızla evden çıkmıştır. Ömer, yanında doktorla eve döndüğünde *"Evlerinin önünde siyah başörtülü, soluk çarşaflı kadınlar dolaşıyordu[r]."(s.110)* Bu kadınlar Ömer'in annesi öldüğü için oradadır ve siyah başörtüleri matemi simgelemektedir. Yine aynı romanda Ömer bir akrabasının evinde yemek yerken evin çocuğu nenesine sofraya başı açık oturmanın günah olup olmadığını sormuştur. Nenesi torununa başı açık oturmanın günah olduğunu bu nedenle örtündüklerini anlatmıştır. (s.266)

Suat Derviş'in *Emine* romanında Emine İstanbul'a gitmek üzere istasyona gitmiştir. Bu esnada *"Siyah bol çarşaflı bir kadın elinden tuttuğu küçük bir kızla istasyonda tren bekliyor[dur]." (s.46)* Yine Emine'nin İstanbul'a birlikte gittiği yaşlı kadın da siyah bir çarşaf giymiştir. (s.47) Emine'nin İstanbul'daki komşusu da başında örtü ile tasvir edilmiştir. (s.55) Emine'yi tedavi eden Doktor Cemil Şevket sokağa çıktığında sokakta siyah çarşaflı bir kadın ve çocuğu yürüyordur. (s.94) Doktor Cemil Şevket'in taziyesi için eve gelen Salime de çarşaflıdır.(s.119) Hatta Emine de artık çarşaf giyecek yaşa geldiğinden Salime ile dışarı çıkarken o da çarşafını giymiştir. (s.121) Romanda kadınların örtülü olarak tasvir edilmiş olması romanın geçtiği mekân ve zaman ile ilgilidir.

Etem İzzet Benice'nin *Aşk Güneşi* romanında Hamra, Hasan'ın alayı evin önünden geçince onu görmek için evden çıkmıştır. Bu esnada Hamra'nın *"Sırtında siyah, sanki matemini tutan bir çarşaf..."(s.26)* vardır. Hamra'nın sokağa çarşafla çıkması yine din algısı ile ilgilidir.

Hikmet Feridun Es'in *İki Cinayet Gecesi* romanında Tefeci Hasibe Hanım'ın öldürüldüğünü duyan mahallenin kadınları telaşla dışarı çıkmışlardır. Bu kadınların *"Çoğu eteğini kaldırıp çarşaf gibi başına örtmüş, bazıları tepelerine koydukları mendili nikâhları kaçmasın diye kınalı parmaklarile sıkı sıkı tutuyorlardı[r].."(s.6)* Mahallelinin bu tutumu dönemin sosyal yapısını yansıtmaktadır.

Mahmut Yesari'nin *Ölünün Gözleri* romanında Mihriban Hanım bir şeyler alması için Hamide Hanım'ı bakkala göndermiştir. Bunun üzerine Hamide Hanım çıkmadan önce örtüsünü kontrol etmiştir.(s.121) Aynı şekilde Hamide Hanım'ın komşusu Hilkat Hanım da *"Başörtüsünü ipten çekip aldı[ktan]:"(s.133)* sonra dışarı çıkmıştır. Görüldüğü gibi romanda hem Hamide Hanım hem de Hilkat Hanım örtünme konusunda son derece hassas davranmaktadır.

Mebrure Hurşit Alevok'un *Sönen Işık* romanında Kâmile Hanım'ın kızı Kâmran eski sefirlerden Abdüsselâm Paşa'nın oğlu Namık ile evlenmiştir. Bir akşam konaktan bir adamın gelip kendisini sorduğunu doyunca *"başına namaz bezini örten kadıncağız hemen dışarı fırlamış ve adamı odaya almıştı[r]."(s.30)* Kâmile Hanım akşam vakti konaktan bir ziyaretçinin evine gelmesinden mühim bir olay olduğunu anlamıştır. Bununla beraber telaş halinde bile başını örtmeden bir erkeğin yanına gitmemesi Kâmile Hanım'ın örtülü bir kadın olduğunu ve bu duruma riayet ettiğini göstermektedir. Yine aynı romanda Neyran atı Yıldız ile dolaşmaya çıkmış ve küçük bir kaza geçirdiği için eve biraz geç dönmüştür. Bu sırada *"Otomobil sesini işiden ve zaten Neyran gecikti diye meraktan yerinde duramayan Geceanne de başını örtmüş ve kapıya koşmuştu[r]."(s.129)*

Sermet Muhtar Alus'un *Pembe Maşlahlı Hanım* romanında Kanarya Ayşe Hanım eve gelen hafiyelere kapıyı açmadan önce *"– Beyler bir dakika müsaade, şimdi geliyorum; başörtümü, maşlahımı örtüyorum."(s.155)* diyerek onları bir süre oyalamak istemektedir. Kanarya Hanım'ın araya *"'Kahkahaya karıştırarak:' Ayol beycağızlarım, hepiniz biraderim yerindesiniz, fakat ne de olsa namahremsiniz. Yanınıza başı açık gelip günaha mı gireyim a kardeşler?..."(s.155)* demesi de aslında onun daha çok hafiyeleri etkileme arzusunda olduğunu işin günah boyutunu pek de düşünmediğini hissettirmektedir. Zaten romanın geneline bakıldığında Kanarya Ayşe Hanım'ın dini hassasiyetlere pek de sahip olmadığı anlaşılmaktadır. Onun giyim tarzı tamamen Osmanlı'nın geleneksel giyim tarzının sonucudur. Romanın adına konu olan Pembe Maşlahlı Hanım'ın giyim tarzı da yine bu muhafazakâr Osmanlı modasının bir yansımasıdır. Yoksa ne Pembe Maşlahlı Hanım ne de Kanarya Ayşe Hanım maşlah giyecek meşrepte insanlar değildir.

Reşat Nuri Güntekin'in *Yaprak Dökümü,* romanında Leman'ın annesi *"eski siyah çarşaflı, kısa boylu bir kadın"(s.18)* olarak tanıtılmıştır. Leman, Ali Rıza Bey'in eski bir arkadaşının kızıdır. Ali Rıza Bey bu kıza iyilik yapmak için onu kendi çalıştığı Altın Yaprak Anonim Şirketine almıştır. Leman, Ali Rıza Bey'in beklediği gibi namuslu bir insan çıkmamıştır. Buna karşılık annesi mahcup ve oturaklı bir kadın olarak tasvir edilmiştir.

Aka Gündüz'ün *Çapkın Kız* romanında Çapkın Kız komşularının evine giderek onlara seslenmiştir. Bunun üzerine pencereden *"birkaç, sıkmalı yemenili baş" (s.74)* görünmüştür. Romanda Çapkın Kız Batılı bir eğitim almış, modern ve rahat hayat süren bir kadın olarak tasvir edilmiştir. Komşuları ise örtülü kişilerdir.

Aka Gündüz'ün *Onların Romanı* romanında Gülöz *"Siyah çarşaflı, yüzü peçeli zarif endamlı bir kadın."(s.4)* olarak tasvir edilmiştir. Sonuç olarak Osmanlı döneminin anlatıldığı romanlarda imparatorluğun dini yapısının doğal bir sonucu olarak kadın kahramanlar genellikle örtülüdür. Yine romanlarda çoğunlukla dadı, kalfa, sütnine gibi konak çalışanları ve kenar mahallelerde yaşayan yoksul kadınlar örtülü olarak okurun karşısına çıkmaktadır. Bu açıdan bakıldığında incelenen romanların toplumsal değişimi realist bir yaklaşımla aktarmaya çalıştığı ve bu noktada başarılı olduğu görülmektedir.

2.1.29. Harem-Selâmlık

Harem, *"Ev, konak ve saraylarda genellikle iç avluya bakacak şekilde planlanan, kadınların yabancı erkeklerle karşılaşmadan rahatça günlük hayatlarını sürdürdükleri bölümlere"*[335]verilen isimdir. Selâmlık ise *"büyük konaklarda misafirlere ayrılan dâire"*[336]olarak tarif edilmiştir. Evlerde kadınlar için harem yapılması İslâm öncesine dayanır. Greklerin "gynaikeion", Romalıların "gynaeceum" diye adlandırdıkları bölümler evlerde kadınlara ayrılmıştır. Yine Hz. Süleyman'ın sarayında da eşi için ayrı bir yapı olduğu bilinmektedir. İslâm toplumlarında ise bu

[335] Abdülkerim Özaydın, Nebi Bozkurt, "Harem", **DİA,** Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 1997, C.16, s.132.

[336] Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat (Haz. Ferit Devellioğlu), "Selâmlık", Aydın Kitabevi (Yay. Haz. Aydın Sami Güneyçal), 22. Baskı, Ankara 2005.

uygulamanın Hz. Muhammed döneminden beri devam ettiği görülmektedir. İslâmiyet'in kadınlara mahremi olmayan erkeklerle görüşmede bazı kısıtlamalar getirmesi ve fetihlerle genişleyen İslâm coğrafyasının yeni şehir yapısı İslâm toplumunda harem-selâmlık geleneğinin yaygınlaşmasına yol açmıştır. Dolayısıyla harem-selâmlık uygulaması yani kadın ve erkeğin ayrı mekânlarda bulunması genel olarak dinin bir gereği olarak görülmüştür. Saraylarda ve konaklarda ise bu yapı daha da geliştirilmiştir. [337] Harem uygulaması Osmanlı Devleti'nde de kuruluş yıllarından beri varlığını sürdürmüştür. Özellikle Fatih Sultan Mehmet'in hareme kurumsal bir yapı kazandırmasıyla harem sarayda cariyelerin yetiştiği bir okul halini almıştır. [338]

İncelenen romanlar arasında özellikle de saray ve konak hayatını anlatan romanlarda harem-selâmlık uygulaması dikkati çekmektedir. Romanlarda bu uygulamanın temelinde dini kaygılar olduğu hissedilmektedir. Bununla birlikte yukarıda da belirttiğimiz gibi saray ve konaklarda bu yapıların kurumsallaştığı ve Osmanlının son dönemine kadar etkisini yitirmediği de göz ardı edilmemelidir. Hatip Mehmet Hamdi'nin *Tımarhane* romanında Osmanlı dönemi anlatıldığından romanda yer yer harem ve selâmlık tabirlerinin kullanıldığı görülmüştür. Örneğin romanda geçen *"Selamlığa girdiği zeman dönme dolaptan gelen bir kadın sesi:"(s.18)* cümlesi, hemen bize konağın yapısı hakkında bilgi vermektedir. İlerleyen sayfalarda Sadrazam Laz Ahmet Ağa'nın kayınbiraderi İzzet Efendi'nin *"erkek misafirlerle konuşmak üzere selâmlığa geçti[ğini]."(s.34)* görürüz. Yine Hasan tımarhaneden çıkınca konağa gitmiş ve *"Selâmlığın misafir odasına"(s.65)* alınmıştır. Emine ile nişanlı oldukları anlaşılınca *"O halde beş on gün daha biriniz selâmlığın, biriniz de haremin misafirisiniz."(s.96)* denilerek Hasan ile Emine'nin ayrı yerlerde kalmaları gerektiği vurgulanmıştır. Romanda yer alan bütün bu ayrıntılar konakta harem-selâmlık uygulamasının hâkim olduğunu göstermektedir.

A. Kemal Meram'ın *Mihracenin İntikamı* romanında Mihrace Sahib Mirza Paris'te eşinin erkeklerle görüşmesine müsaade ederken dönüşte vapurda karısını hareme kapatmıştır. (s.70) Mihrace'nin bu hareketinin en büyük nedeni karısının

[337] Özaydın, Bozkurt, "Harem", C.16, s.132-133.
[338] Mehmet İpşirli "Harem", **DİA,** Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 1997, C.16, s.135.

Paris'te kendisini aldattığı yönünde kulağına gelen haberlerdir. Mihrace aslında son derece tutucu ve katı bir insandır. Nitekim Hindistan'da karısını ve cariyelerini haremden dışarı çıkartmamaktadır. Onun Paris'te rahat davranmasının tek nedeni Batılı bir izlenim uyandırma arzusudur. Sonuçta mihracenin karısı Sara kısa sürede Paris'e ve Batılı yaşam tarzına ayak uydurarak eğlencelere katılmış bu arada tanıştığı Şair Rames ile aşk yaşamaya başlamıştır. Bu olayı duyan Mihrace söylentilerden emin olmak için Hindistan'a dönmeye karar vermiş ve Rames'i de yanına almıştır. Bu arada harem-selâmlık uygulamasına dönmeyi de ihmal etmemiştir.

Sermet Muhtar Alus'un *Pembe Maşlahlı Hanım* romanında kocası onu bırakıp Avrupa'ya kaçınca Pembe Maşlahlı Hanım enişte diye hitap ettiği bir akrabasının yanına yerleşmiştir. Pembe Maşlahlı Hanım'ın kaldığı bu *"Köşkün selâmlık bölüğünde"(s.22)* köşk sahipleri oturmaktadır. Romanın ilerleyen sayfalarında Tayfur Bey'in kaldığı köşk tarif edilirken *"Bahçenin sağ tarafı, selâmlık kısmına tesadüf ediyor.(...) Bahçenin sol tarafında, komşu köşkün selâmlık bölüğü var."(s.72)* ifadeleri kullanılmıştır. Bu ifadelerden o dönemde konaklarda kadın ve erkekler için ayrı ayrı yerler yapıldığı anlaşılmaktadır.

Sadri Ertem'in *Bir Varmış Bir Yokmuş* romanında Reşit Paşa misafiri *"Con Toması selâmlık odasında kabul et[miş]ti[r]."(s.60)* Reşit Paşa'nın erkek misafirini selâmlıkta ağırlaması onun konağında da harem-selâmlık uygulamasının devam ettiğini göstermektedir.

Aka Gündüz'ün *Onların Romanı*'nda da Gülöz, Ahmet ve Ahmet'in annesi İstanbul'a gitmek üzere trene binmişlerdir. Ancak trende kadınlarla erkeklerin bir arada kalmalarına müsaade edilmemiştir. (s.133) Trenlerde kadınların ve erkeklerin ayrı bölümlerde oturtulması yine harem-selâmlık uygulaması ile ilgilidir.

Yine Suat Derviş'in *Emine* romanında Emine İstanbul'a gitmek üzere trene binmiştir. Trende kadınların oturacakları yerler perde ile ayrılmıştır. (s.47) Bu uygulama Osmanlı'nın son dönemlerine kadar devam ettiğinden romanda da yer almıştır.

Romanlarda cuma selâmlığından da bahsedilmektedir. Osmanlı Devleti'nde padişahın cuma namazına gidişi ve dönüşü belli bir merasimle yapılırdı. Devlet erkânının resmi kıyafetleriyle katıldığı bu merasime cuma selâmlığı veya "selâmlık resmi" denilmiştir. Cuma selâmlığının en büyük önemi halkın o gün padişaha sorunlarını yazılı olarak iletmesidir. 1924'e kadar süren bu gelenek halk ve padişahın bir araya gelmesini sağlayan en büyük vasıta olmuştur.[339]

İskender Fahrettin Sertelli'nin *Abdülhamit ve Afrodit* romanında Cafer Ağa, Cevdet Bey'e *"Efendimiz, dün selâmlık resminde çok hoşuna giden kerimeniz hanım efendiyi biraz görmek istiyorlar. (s.4)* diyerek Cevdet Bey'in kızı Melâhat'i saraya davet etmiştir. Cuma selâmlığının en önemli işlevinin halkın ve devlet adamlarının padişahla görüşüp dertlerini anlatmak olduğunu daha önce belirtmiştik. Melâhat'in cuma selâmlığında padişahın dikkatini çekmesi halkın ve devlet adamlarının cuma selâmlığında hazır bulunmalarının bir sonucudur. Romanda geçen *"Bir gün evvel Cüma selamlığında kısmen bahsettiği Yemen isyanı, Osmanlı devletini müşkül vaziyete sokacak mahiyette idi."(s.37)* ifadeleri de yine aynı doğrultudadır. Serasker Rıza Paşa Yemen'de ortaya çıkan isyan üzerine padişaha cuma selâmlığında bilgi vermiştir. Romanda her ne kadar padişahın cuma selâmlığına katılmasındaki asıl amacın namaza gitmek olduğu göz ardı edilmiş olsa da cuma selâmlığının cuma namazından dolayı tertip edildiği düşünüldüğünde bu konu dini bir özellik kazanmıştır.

Harem-selâmlık uygulaması önemli bir dini semboldür ve bu uygulama dini kaygılarla yapılmaktadır. İncelenen romanlarda da bu uygulamanın dini bağlamda anıldığı görülmektedir. Özellikle de Osmanlı döneminin saray ve konak hayatının yansıtıldığı romanlarda bu uygulamanın sıklıkla anılması bu kavramların Osmanlı mimarîsinin bir parçası olması ile ilgilidir.

2.1.30. Ölü Merasimi ve Türbe Ziyareti

İslâm inancına göre ölen bir kişinin belli kurallar çerçevesinde gömülmesi gerekmektedir. Cenazenin bekletilmeden defnedilmesi, kalben zikir ile ve sakin bir biçimde mezarlığa götürülmesi, cenazenin yüzü kıbleye gelecek şekilde sağ tarafına

[339] Mehmet İpşirli, "Cuma Selamlığı", **DİA,** Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 1993, C.8, s.90-92.

yatırılarak mezara konması, mezara herhangi bir şey konulmaması bu dini vecibelerden sayılmıştır. Yine mezarların gösterişten uzak olması, ölen kişi için türbe vb. yapıların yapılmaması tavsiye edilmiştir. Ayrıca defin işleminden sonra ölen kişi için dua edilmesi ve Kur'an-ı Kerim okunması müstehap sayılmıştır.[340]

İncelen romanlarda da bu tür dini törenlere rastlanmaktadır. Suat Salih'in *Dağ Adamı* romanında Cemile'nin ölüm süreci *"Canı ağzına gelirken, Allah saklasın, Şeytanı görüyor olmalıydı ki çırpınmaya başladı. İkimiz de okuduk. Islak dudağına su akıttık. Güler gibi öldü."(s.69-70)* ifadeleri ile anlatılmıştır. Cemile kötü yola düşmüş bir kadın olduğundan bir bakıma toplum tarafından da dışlanmıştır. Dolayısıyla bu dışlanmışlık ölüm anında dahi kendisini göstermiştir. Nitekim ölüler için selâ okunurken onun için selâ okunmamış hatta cenazesi de iki kadın tarafından yıkanmıştır. (s.70) Cenaze namazı ve defin işleminde de bu dışlanma kendisini göstermiş ve bu durum romanda şöyle anlatılmıştır: *"Mescidin önündeki musalla taşında, beşikle mezar arasındaki bu herkesin geçeceği köprüde, baş tarafına allı bir başlık konmuş eski bir tabut duruyordu. İmam, muhtar ve dört beş köylü ayakta namazlarını kıldılar. Sonra tabutu omuzlarına alarak mezarlığa götürdüler."(s.70)* Cemile'nin köylüler tarafından dışlandığı aslında konulduğu eski tabuttan bile hissedilmektedir. Öte yandan cenaze töreninde sadece birkaç kişinin bulunması da bunun bir sonucudur. Romanda Cemile'nin kötü yola düşmesinde Cemile'den çok köylülerin payı vardır. Kocası savaşa giden Cemile namusu ile çalışıp oğluna bakmak isterken köyün ağası tarafından tecavüze uğramıştır. Ağadan sonra aynı şeyi karakol çavuşu tekrarlamış ve Cemile elinde olmadan kötü yola düşmüştür. Cemile uçuruma sürüklenirken sessiz kalan köylünün onun ölümü karşısında takındığı tavır son derece düşündürücüdür. Romanda köylünün bu tutumu satır aralarında eleştirilmiştir.

Mahmut Yesari'nin *Ölünün Gözleri* romanında bir handa yaşayan Kevser Hanım ölmüştür. Komşusu *"Dilâra bacı, elinde doksan dokuzlu tespihini çekerek, dudaklarını dua eder gibi kımıldata, oynata odaya girmişti[r]."(s.208)* Bu manzarayı gören *"Asım Bey de onu ölünün başucunda 'Yasin' okuyacak, son dinî vazifeyi, merasimi yapacak sanmıştı[r]."(s.208)* Halbuki Dilara Bacı'nın amacı başkadır. O

[340] Mustafa Uzunpostalcı, "Defin", **DİA,** Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 1994, C.9, s.86.

zengin bir kadın olduğunu bildiği Kevser Hanım'ın odasında bir şeyler bulma amacındadır. Dilara Bacı'nın odaya girmesi ve ölü karşısında soğukkanlı durması romanda *"Ölür ölmez bağlanmadığı için çenesi sarkan, derileri soğuduğu, katılaştığı için gözleri kapanmıyan, iğrenç kokulu cenaze, o, kara kediyi korkutmuyor, ürkütmüyor, tiksindirmiyordu."(s.208)* cümleleri ile anlatılmıştır. Yine aynı romanda Kevser Hanım'ın akrabalarından Sadık Efendi cenaze işlemleri ile ilgilenmesi için Yahya Efendi'den yardım istemiştir. Sadık Efendi bu işlemler bittikten sonra ölünün ıskatını da vereceğini belirtmiştir. (s.210) Sadık Efendi'nin ödeyeceğini söylediği ıskat da yine ölümle ilgili bir konudur. Iskat-ı savm ölenin oruç borcunun fidye ödenerek düşürülmesi, ıskat-ı salat ise ölenin namaz borcunun fidye ödenerek düşürülmesi anlamına gelmektedir. Namazın ve mazeretsiz orucun fidye ile düşürülmesi yönündeki kanı, temenni ve iyi niyete dayandırılmaktadır.[341] Dolayısıyla zorunlu bir uygulama değildir. Bununla birlikte gündelik hayatta ıskat uygulamasına rastlanmaktadır. Ele alınan romanda ıskat gibi bir konuya yer verilmesi de bununla ilgilidir.

M. Reşat Nalbandoğlu *Başım Dönüyor* romanında Ayhan'ın ölümü üzerinden bir yıl geçmiştir. Bundan dolayı Reşit ve Gönül Ayhan'ın mezarına giderek dua etmişlerdir. Bu olay romanda şöyle anlatılmıştır: *"Gün doğarken Reşit, mezarın başındaki büyük çitlembik ağacına dayanmış, dua ediyordu. Gönül, önünde, başı göğsüne düşmüş, ellerini öksüz bir kıvrılışla boşlukta tutuyordu. Ve dudakları yalvarır gibi, ağlar gibi kıpırdıyordu."(s.110)* Romanda roman kahramanlarının mezarlık ziyareti ve dua etmesi İslâm inancıyla örtüşmektedir.

Reşat Enis'in *Gonk Vurdu* romanında Ömer annesini kaybedince ölüm sahnesi romanda şöyle anlatılmıştır:

"Bir kazan…

Teneşir…

Kefen…

[341] Ali Bardakoğlu, "Iskat", **DİA,** Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 1999, C.19, s.140-143.

Bir kazma…

Bir kürek…

Tabut…

Mezar taşı…" (s.112)

Romanda tek tek sayılan bu nesneler ölüm hadisesi ve defin ile ilgilidir. Ömer'in annesi öldüğünden sırasıyla yıkanacak, kefenlenecek, tabuta konulup mezarlığa götürülecek ve defnedilecektir. Bu bütün ölüler gibi Ömer'in annesi için de kaçınılmaz bir sondur. Naciye de babasının ölümünden bahsederken *"Babamın çenesini bağlarlarken, teçhiz ve tekfinini yaparlarken yanındaydım" (s.165)* demektedir. Çenenin bağlanması, teçhiz ve tekfin de yine ölü merasimi ile ilgilidir.

Reşat Nuri Güntekin'in *Kızılcık Dalları* romanında Nevnihal Kalfa dindar bir karakter olarak tanıtılmıştır. Ölüme her daim hazır olan Nevnihal Kalfa sandığında *"Kefen, sabunlanmak için lif, kurunmak için havlu…"(s.96)* gibi eşyaları bulundurmaktadır. Nadide Hanım Nevnihal Kalfa'nın bu halinden rahatsızdır. Nadide Hanım bu durumdan şu şekilde yakınmaktadır: *"Cenaze yıkayıcı suratlı Nogay'ın her lâkırdısı ölüm üstüne. Yok insan, öldüğü zaman mezarda kafasını tak diye tabut kapağına vurup: 'Eyvah, ben ölmüşüm!' diye bağırırmış… Yok imam talkın verirken, mezar zangır zangır titrermiş. Yok münkir, Nekir ateşten kerpetenle adamın dilini koparırmış… Kuzum Allahaşkına, din, diyanet denilen şey, hep bu mu?"(s.96-97)* Romanda Nadide Hanım'ın yakındığı bu şeyler de yine ölüm ile ilgilidir.

Reşat Enis'in *Gonk Vurdu* romanında Ömer babasını kaybettikten sonra o ve annesi bayramlarda ve kandillerde gidip babasının mezarını ziyaret etmektedir. Romanın ilerleyen sayfalarında Ömer annesini de kaybetmiştir. Bundan dolayı o artık iki tane mezarı ziyaret edecektir. (s.115)

Suat Derviş'in *Emine* romanında Doktor Cemil Şevket ölünce ölü yıkayıcılar evine gelerek doktorun cenazesini yıkamışlardır. Daha sonra cenazeyi kefenledikten sonra tabuta koyarak evden çıkarmışlardır.(s.115-117)

Ölüm hadisesi ile ilgili olarak romanlarda görülen bir başka konu da türbe ziyaretidir. Türbeler, önemli kişilerin mezarlarının bulunduğu mimarî yapıdır.[342] Halk arasında özellikle de din büyüklerinin türbesine yoğun ilgi gösterilmiştir. Öyle ki bu mekânlar zamanla insanların adak adadıkları yerler haline dönüşmüştür. Sermet Muhtar Alus'un *Pembe Maşlahlı Hanım* romanında Pembe Maşlahlı Hanım ve Kanarya Ayşe Hanım Mahmut Baba türbesinin önünden geçerken Kanarya Ayşe Hanım türbede adak adamak için arabadan inmiştir. Kanarya Ayşe Hanım, Pembe Maşlahlı Hanım'dan üzerinden bir şey koparıp vermesini ve bir dilek dilemesini istemiştir. (s.7) Kanarya Ayşe Hanım, bu adak sayesinde Pembe Maşlahlı Hanım'ın sevdiği adam olan Tayfur'a kavuşacağını düşünmektedir. Romanda anlatılan bu durum aslında batıl inanç olup İslâm inancıyla ilgili değildir. Bununla birlikte halk arasında bu tür inanışlar yaygın olduğundan romanda böyle bir olaya yer verilmiştir.

Sadri Ertem'in *Bir Varmış Bir Yokmuş* romanında Sultan Abdülmecid sevdiği kadın olan Gülbahar'ın ölüm haberi üzerine inzivaya çekilmiş ve bu sırada Mevleviliğe yönelmiştir. Padişah bir ara İstanbul'dan sıkılarak bir seyahate çıkmış ve bu seyahati sırasında Limni Adası'nda Niyazi-i Mısrî'nin, Gelibolu'da da Yazıcızade Ahmet Bican ve Mehmet Efendi'nin türbelerini ziyaret etmiştir. (s.78-79) Sultanın bu ziyaretlerde adak adamak veya türbeden bir şeyler beklemek gibi bir niyetinden bahsedilmemiştir. Bu ziyaretler daha çok o türbelerde medfun olan din büyüklerine duyulan sevginin bir sonucudur.

Yeryüzünde bütün inanç sistemlerinde ölüm hadisesi özel bir yer tutmaktadır. Bundan dolayı ölüm hadisesinden sonra farklı din ve inançlarda farklı ritüeller uygulanmaktadır. İslâm inancında defin merasiminde görülen uygulamalar ahiret inancının bir gereğidir. Ele alınan romanlarda da Müslüman kahramanların defnedilmesi İslâm geleneğine uygun olarak yapılmıştır. Romanlarda görülen bu hassasiyet toplumsal yansımanın bir sonucudur. Zira Anadolu coğrafyasında dindar olsun olmasın ölen kişiye saygıyla yaklaşılır ve o kişi hayırla anılır.

[342] İsmail Orman, "Türbe", **DİA,** Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2012, C.41, s.464.

2.1.31. İstihâre

İstihâre yapılan bir işten hayır dilemek maksadıyla iki rekât namazdan sonra dua etmektir. Kaynaklar bu uygulamanın sünnete uygun olduğunu belirtmiş, bununla birlikte bir işin sonucunu öğrenmek amacıyla rüyalardan haber almaya çalışmanın bidat olduğunu, bunların istihâre kapsamına girmeyeceğini ifade etmiştir.[343] Bununla birlikte halk arasında istihârenin daha çok rüyalardan yorum çıkarmak şeklinde uygulandığı görülmektedir. Sadri Ertem'in *Bir Varmış Bir Yokmuş* romanında *"Eğer bir gün Alaman Sefirinin bıyıkları iyice burulmamış, tıraşsızlıktan sakalı biraz çıkmış olursa Abdülhamit sarayında istihareye yatar, Ebülhuda remil atar." (s.157)* ifadeleri Osmanlı padişahlarının ve devlet adamlarının Batılı diplomatlardan çekindiklerini göstermek amacıyla kullanılmıştır. Batı'nın Osmanlı karşısındaki üstünlüğünü anlatırken yazarın istihare ve remil üzerinden örnek vermesi tesadüfü değildir. Batı'nın bilimine karşı, Doğu'nun soyut kavramlar üzerinden hareket etmesi satır arasında eleştirilmiştir.

2.1.32. Nazar Değmesi

Nazar değmesi bir kimsenin kıskançlık yüklü bakışlarına maruz kalmaktır.[344] Halk arasında oldukça yaygın olan bu inanış İslâm âlimleri tarafından da kabul görmüştür. Hatta peygamber efendimiz nazardan korunmak için bazı tavsiyelerde bulunmuştur.[345] İncelenen romanlarda da nazar değmesi konusu işlenmiştir.

Sadri Ertem'in *Bir Varmış Bir Yokmuş* romanında Sultan hava almak için odasının taraçasına çıkmıştır. Bu esnada padişahın odasında bulunan ihtiyar bir kadın padişah üşümesin diye yardımcılardan şal ve takke getirmesini istemiştir. Hizmetlilerden biri padişahın takkesini getirdiğinde yaşlı kadın *"-Kör olası fellâh.. aslanımın takkesine nazar takımını takmayı unutmuşsun. Hani bunun mavi boncuğu? Ya aslanıma nazar değerse?.."(s.4)* diye hizmetçiye kızmıştır. Bunun üzerine hizmetçi hemen *"nazar takımlı beyaz takkeyi"(s.4)* padişahın kafasına takmış ve *"Mavi*

[343] Salim Öğüt, "İstihâre", **DİA,** Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2001, C.23, s.333-334.
[344] Salime Leyla Gürkan, "Nazar", **DİA,** Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2006, C.32, s.443.
[345] Ahmet Gökbel, "Anadolu'da Yaşayan Halk İnanışlarından Çaput Bağlama ve Nazar", **Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,** S.1, s.185.

boncuğu herkesin görebileceği gibi meydana çıkar[mış]dı[r].”(s.4) Hizmetli ve ihtiyar kadın böylece padişahı nazardan korumayı düşünmektedir.

2.1.33. Din Değiştirme

Romanlarda işlenen inanç olgularından biri de din değiştirmektir. İncelenen romanlar arasında bu konunun en yoğun işlendiği eser Muharrem Zeki Korgunal’ın *Kahraman Kız* romanı olmuştur. Romanda Zehra, Deli Halit olarak bildiği Dilfüruz ile evlenebilmek için Müslüman olmaya razıdır. (s.35) Fakat Dilfüruz erkek olmadığı için bu mümkün olmamıştır. Yine aynı romanda Dilfüruz haydutların başı olan Karatay’a Müslüman olmasını şöyle öğütlemiştir: *“Haydutluktan vazgeç. Hep beraber Medineye dönelim. Hazreti Aliye teslim olalım. O, zannettiğiniz gibi tehlikeli bir adam değildir. Sayesinde çok rahat eder ve ömrünü korkusuz geçirirsin. Hiçbir düşmanın sana kötülük yapmağa cesaret edemez. Yalnız bir fedakârlık yaparak dini değiştirecek, Müslüman olacaksın. Müslümanlık, batıl değil, hak dindir. Peygamberi Muhammed Mustafadır. Müslümanlar, yerleri, gökleri yaratan, kâinatı yoktan var eden Tanrıdan başka ilâh tanımazlar. Yalnız ona kulluk yaparlar. Cenabıhak, cenneti müslümanlara, cehennemi ise kâfirlere vadetmiştir. Bu teklifi düşünmeden kabul et. Dünyada rahat yaşa ve ahirette cehennem azabından kurtul, cennet ehlinden ol.”(s.48-49)* Dilfüruz, Karatay’a uzun uzun Müslümanlığı anlatmış onu Müslüman olmak için ikna etmeye çalışmıştır. Dilfüruz bu öğütleri verdikten sonra Karatay’a gerçek kimliğini söyleyip onunla evlenmeyi vaat edince Karatay, *“Tanrının birliğine îman ediyor ve Muhammed Mustafanın hak peygamber olduğuna inanıyorum!” (s.51)* diyerek Müslüman olmuştur. Haydutların başı Müslüman olduktan sonra onun adamları da bir bir Müslüman olmuştur. (s.52)

Ahmet Refik’in *Kanije Gazileri* romanında düşman ordusu Kanije Kalesi’ni aylarca kuşatmasına rağmen bir türlü alamamıştır. Bunun üzerine birkaç adam gönderilerek bunların casusluk yapması istenmiştir. Bu amaçla kalenin önüne gelen adamlar *“Müslüman olacağız.”(s.42)* diyerek içeri girmek istemiştir. Düşman askerinin gerçekte Müslüman olmak gibi bir niyeti yoktur. Onlar sadece Türklerin dini hassasiyetlerinden faydalanmayı düşünmektedirler. Nitekim kuşatma devam ederken iki Macar *“kalenin arka kapısından kaçmışlar, tekrar hıristiyan olmuşlardı[r].”(s.48)*

Bu gençlerin ilk fırsatta eski dinlerine dönmeleri onların din değiştirmedeki amaçlarının casusluk olduğunu açıkça göstermektedir.

2.2. HRİSTİYANLIK

Hristiyanlık Hz. İsa'ya indirilen ve dünyada en çok inanılan dindir. Katolik, Ortodoks ve Protestan olmak üzere üç büyük mezhebe ayrılan Hristiyanlık ilk olarak fakirler arasında yayılmıştır.[346] Roma imparatoru Konstantin, 313'te ilan ettiği Milan Fermanı'yla Hristiyanlara kendi topraklarında özgürlük tanımıştır. Konstantin'in Hristiyanlığı kabulü ve I Thedosios'un Hristiyanlığı Roma İmparatorluğu'nun resmi dini ilan etmesi Hristiyanlığın yayılmasını hızlandırmıştır.[347] Bu gelişmeler doğrultusunda Hristiyan misyonerler Roma İmparatorluğunun da desteğiyle kısa süre içerisinde Hristiyanlığı geniş coğrafyalara taşımıştır. Nitekim Ortaçağ'ın sonlarına gelindiğinde Avrupa'nın önemli bir kısmı Hristiyanlığı kabul etmiştir. 16. yüzyıldan sonra misyonerlik faaliyetleri Afrika, Hindistan, Uzak Doğu ve Orta Doğu'da yoğunlaşmış ve 20. yüzyıla gelindiğinde Hristiyanlık Japonya ve Kuzey Kore gibi Uzak Doğu ülkelerine kadar yayılmıştır.[348]

Hristiyanlığın inanç esasları Havari inançlarına, Pavlus'un mektuplarına İncillere ve Konsil kararlarına dayanmaktadır. Hz. İsa dünyadan ayrıldıktan sonra on iki havarisinden biri olan Petrus insanlara Hz. İsa'nın öğretilerini vaaz etmiştir. Aynı dönemde Pavlus yazdığı mektuplarla Hz. İsa ile ilgili bilgiler vermiştir. Öte yandan toplanan dört büyük Konsil aldığı kararlarla Hristiyanlığın inanç esaslarının belirlenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Nitekim bu dört büyük Konsil (İznik, İstanbul, Efes, Kadıköy)'in kararları üç büyük mezhep olan Katolik, Ortodoks ve Protestanlar tarafından da kabul edilmiştir.[349]

Hristiyanlığın kutsal kitabı Ahd-i Atîk ve Ahd-i Cedîd'den oluşan Kitâb-ı Mukaddes'tir. Ahd-i Atîk Yahudilerin kitabı olup Hristiyanlarca da kutsal kabul

[346] Kürşat Demirci, "Hıristiyanlık", **DİA,** Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 1998, C.17, s.328-331.
[347] Demirci, "Hıristiyanlık", C.17, s.328-333.
[348] Şinasi Gündüz, **Hıristiyanlık,** İsam Yayınları, 4. Basım, İstanbul 2013, s.41-48.
[349] Mehmet Aydın "Hıristiyanlık", **DİA,** Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 1998, C.17, s.345-346.

edilmiştir. Ahd-i Cedîd ise dört İncil, Resullerin İşleri, Pavlus'un Mektupları, Genel Mektuplar, Yuhanna'nın Vahyi olmak üzere yirmi yedi kitaptan oluşmaktadır.[350]

İncelenen romanlarda Hristiyanlık ile ilgili Hz. İsa, kilise ve manastır, haç ve ikonlar, dua, ilahi, mum yakma, günah çıkarma, havariler ve istavroz çıkarma gibi dini ögelere yer verilmiştir. Romanlarda yer alan bu dini ögeler Hristiyanlık inancı ekseninde kullanılmıştır.

2.2.1. Hz. İsa

Hristiyanlığın inanç esasının temelinde teslis anlayışı vardır.[351] Teslis anlayışı Baba, Oğul ve Kutsal Ruh üçlemesini ifade eder. Baba, yüce Tanrı; Oğul, İsa Mesih; Kutsal Ruh ise peygamberler aracılığıyla konuşan unsurdur.[352] Yeni Âhid'e göre İsa Mesih hem Tanrı'nın oğlu hem de insanlığın kurtarıcısıdır. İsa Mesih insanları kurtarmak üzere Tanrı tarafından yeryüzüne gönderilmiş, burada çarmıha gerilmiş, daha sonra dirilerek Baba'nın katına yükselmiştir.[353]

İncelenen romanlarda Hz. İsa Hristiyan inancına uygun olarak hem Tanrı hem de Tanrı'nın oğlu olarak görülmüştür. Mehmet Turhan Tan'ın *Gönülden Gönüle* romanında Aydos Hâkimi'nin kızı Teofano, Kara Ali'nin karısı Türkan'ın kocasına olan saygısını görünce *"Allah, kendi oğlu olan İsa'ya bir gelin nasip etseydi, o bile kocasını, kaynatasını, bu kadar hürmet bu derece meftuniyetle yadedemezdi"(s.97)* diyerek bu durumu garipsemiştir. Teofano Rum asıllı olan Türkan'ın kendi dininden olmayan bir insana bu derece saygı göstermesine bir türlü anlam verememiş ve onun bu hâlini deliliğe yormuştur. Romanda özellikle de Hz. İsa'nın Tanrı'nın oğlu olduğu belirtilerek Teofano'nun Hristiyan olduğu vurgulanmıştır.

İskender Fahrettin Sertelli'nin *Sakın Beni Okuma* romanında genç bir kızın manastırda yaşadığı sıkıntılar anlatılmıştır. Roman kahramanı Jenet cezalandırılmak üzere tecrithaneye atılmıştır. Sör Mari, tecrithanede ziyaret ettiği Jenet'in hâlâ tövbe

[350] Aydın, "Hıristiyanlık", C.17, s.340.
[351] Aydın, "Hıristiyanlık", C.17, s.346.
[352] Gündüz, **Hıristiyanlık,** s.69-85.
[353] Demirci, "Hıristiyanlık", C.17, s.328.

etmediğine ve isyan içinde olduğuna kanaat getirmiştir. Jenet ise tövbe etmek yerine manastırdan gönderilmesini istemektedir. Bunun üzerine Sör Mari son bir kez daha Jenet'i uyararak tövbe etmesini ve Mesih'e yakarmasını söylemiştir. (s.45-46) Sör Mariye karşı çıkmaya devam eden Jenet çarmıha gerilme cezasına çarptırılmıştır. Bu olayı *"İsanın çarmıhında, zulme uğrayan bir peyğamber gibi gerilüp kalmıştım"(s.51)* sözleri ile anlatan Jenet çarptırıldığı çarmıh cezasından yine Hz. İsa sayesinde kurtulmuştur. Jenet'i çarmıhta kontrol etmeye gelen rahibe onun hâlâ ölmediğini görmüştür. Jenet gelen rahibeye kendisini Hz. İsa'nın kurtardığını söylemiştir. Bu esnada Jenet rahibenin adeta Hz. İsa'yı gördüğünü ve onunla konuştuğunu fark etmiştir. Hz. İsa rahibeye Jenet'i çözmesini söylemiştir. Jenet rahibenin gerçekten Hz. İsa'yı görüp görmediğini bir türlü anlamamıştır; ancak bu olağanüstü olay sayesinde Jenet çarmıh cezasından kurtulmuştur. (s.54-55) Çarmıh cezasından sonra hastanede tedavi gören Jenet'e Sör Mari nasıl olduğunu sorunca Jenet *"Allaha ve halâskârım Hazreti Mesihe şükrederim ki ifakat bulmağa başladım"(s.76)* diye cevap vererek gördüğü cezadan Hz. İsa sayesinde kurtulduğunu vurgulamıştır. Görüldüğü gibi romanda Hz. İsa'nın peygamberliği ve çarmıha gerilmesi olayına atıf yapılmıştır.

Mahmut Yesari'nin *Bahçemde Bir Gül Açtı* romanında Hz. İsa'nın insanları iyileştirme mucizesine değinilmiştir. Roman kahramanı Nevres Vacid'in gözleri artık iyi görmüyordur. Yaşı bir hayli ilerleyen Nevres Vacid Belma'ya âşıktır. Nevres Vacit'in oğlu Rasih Nevres, Belma'nın şen hâlini babasına şifa kaynağı olarak görmektedir. Hatta Rasih Nevres kendi kendine *"Genç kız sesindeki, genç kahkahasındaki tesir, körlerin gözlerini açan Mesih'te acaba var mı idi?"(s.39)* diye düşünmekte ve Hz. İsa'nın körlerin gözünü açmasına telmihte bulunmaktadır.

Abdullah Ziya Kozanoğlu'nun *Savcı Bey* romanında Savcı Bey, arkadaşı Andronikos'la beraber eğlenmeye giderken yolda bir grup kadına rastlamıştır. Bu kadınlar Savcı Bey'in çok hoşuna gitmiştir. Savcı Bey biraz şarap içip sarhoş olunca arkadaşı Andronikos'a *"Hazreti İsa'nın başı için doğru söyle"(s.106)* diyerek o kadınların nereye gittiğini sormuştur. Savcı Bey'in burada Hz. İsa'yı anması arkadaşı Andronikos'un Hristiyan olmasından kaynaklanır. Dolayısıyla Savcı Bey Andronikos'tan istekte bulunurken onun dini hassasiyetlerini dikkate alarak hareket

etmiştir. Yine aynı romanda Bizans imparatorunun oğlu Manoel Paleolog, İrina Kantakuzinos'u kaçırması için Cenevizli Karlo Zenon adlı bir adamı tutmuştur. Manoel'in amacı kendine rakip gördüğü İrina'yı ortadan kaldırmak ve elindeki hazineyi ele geçirmektir. Bunun için Karlo Zenon'a bin altın vermeyi teklif etmiştir. Karlo Zenon da *"Kızı kaçırıp Selânik'e götüreceğimize Hıristos adına yemin ederim."(s.50)* diyerek işi bitireceğine dair Manoel'e teminat vermiştir. Karlo Zenon Hristiyan olduğu için Hıristos yani Hz. İsa adına yemin etmiştir. Aynı şekilde Andronikos da Savcı Bey'e *"Eğer kardeşlerin sana bir şey yaparlarsa seni ve çocuğunu korumak için elimden geleni esirgemeyeceğime Hıristos önünde yemin ediyorum."(s.133)* diyerek teminatta bulunmuştur. Andronikos da Hristiyan olduğu için Hz. İsa adına yemin etmiştir.

Abdullah Ziya Kozanoğlu'nun *Sarı Benizli Adam* romanında da Sarı Yani Valekerna Sarayı'na gitmiştir. Sarı Yani'nin kaldığı *" Odanın sağ köşesinde yaldızlı büyük bir Hristos resmi vardı[r]."(s.28)* Sarı Yani aslında Yıldırım Beyazıt'ın oğlu Şehzade Mustafa'dır. Şehzade Mustafa taht kavgalarında kardeş kanı dökmemek için kılık değiştirip Bizans'a gitmiştir. Yiğitliğini duyan İmparatoriçe Vasilisya Evdoksiya onu saraya çağırtmıştır. Yazar Bizans'ın Hristiyan olduğunu hatırlatmak için sarayda asılı olan Hristos resmini özellikle vurgulamıştır.

Sadri Ertem'in *Bir Varmış Bir Yokmuş* romanında Amerikan Başkanı Vilson Hz. İsa'ya benzetilmiştir. Vilson'un Birinci Dünya Savaşı'nı durdurmak için ortaya koyduğu ilkeler ise İncil'e benzetilmiştir. Romanda Hz. İsa'nın ölüleri diriltmesi mucizesine atıfta bulunularak Hz. İsa'ya benzetilen Vilson'un tersine dirileri öldürdüğü ifade edilmiştir.(s.117-118)

2.2.2. Kilise ve Manastır

Hristiyanlar önceleri ibadet yeri olarak Sinagogları kullanmıştır. Zamanla Yahudiler tarafından Sinagoglara alınmayan Hristiyanlar kendilerine yeni bir ibadet yeri bulmak zorunda kalmıştır. Bir süre özel evlerde ibadet eden Hristiyanlar daha sonra kiliseyi bu amaçla kullanmıştır.[354] Hristiyanlıkta *"kilisenin İsa Mesih tarafından*

[354] Aydın, "Hıristiyanlık", C.17, s.348.

kurulduğuna inanılır. Çarmıha gerilen İsa Mesih, çarmıhta akan kanıyla kiliseyi kurmuştur."[355]

İncelenen romanlarda da kiliseler ibadet yerleri olarak anılmıştır. Selâmi İzzet Sedes'in *Külkedisi Evlendi* romanında Hicran ve Selim Venedik'te arkadaşları ile *"San Zanipolo kilisesini gezmişlerdi[r]."(s.126)* Hicran Venedik'te ayrıca Sainte-Mari Kilisesi'ni de gezmiştir. (s.128) Romanda bu yerler dini birer mekân olmaktan ziyade gezip görülecek yerler olması açısından ön plana çıkmıştır. Romanın ilerleyen sayfalarında ise Hicran, Nureddin Bey ve Lady Mackland Venedik'te dolaşırken Frari Kilisesi'nin yanından geçerler. Burada Lady Mackland kiliseye girerek dua etmiştir. (s.172-173) Dolayısıyla bu sayfalarda kilise dini bir mekân olarak anılmıştır. Bu noktada Lady Mackland'ın Hristiyan olması olaya dini bir boyut katmıştır.

Peyami Safa'nın *Attilâ* adlı tarihi romanında *"Şimdi kilise çanları Allah'tan istimdat ediyorlar, acaba İsâ dünyaya geldiğinden beri iddia ettikleri gibi beş asır olmuş mudur?"(s.235-236)* ifadeleri yer almaktadır. Ancak bu ifadeler dini bir bağlamda kullanılmamıştır. Attilâ İtalya seferinden dönerken İldiko adlı genç bir kız önüne çıkarak onu sevdiğini ve ona kraliçe olmak istediğini söylemiştir. Attilâ kadının bir çılgın olup kendinde olmadığını ifade etmek için bu cümleyi kullanmıştır. Çünkü Attilâ'nın kraliçesi olmak herkesin haddine değildir.

Burhan Cahit Morkaya'nın *Gazinin 4 Süvarisi* romanında Kuvayı Milliye birlikleri Maraş civarlarında üstünlüğü ele geçirince Ermeni grupları kiliselere sığınmıştır. Bu olay romanda *"Dışarıda silâhlar patlıyor, kiliselere kapanan Ermeni'lerin yaylım ateşleri gittikçe hafifliyor."(s.57)* cümlesi ile anlatılmıştır. Romanda kilise ibadet edilmek için kullanılmamıştır. Bunun yerine bir sığınma alanı olarak düşünülmüştür. Bununla birlikte buraya sığınan kişilerin Hristiyan olmaları olaya dini bir nitelik katmıştır.

İskender Fahrettin Sertelli'nin *Bizans'ın Son Günleri* romanında Katolik ve Ortodoks kiliselerinin birleşmesinden bahsedilmiştir. Romanda Bizans imparatoru Osmanlı Devleti'nin Bizans'ı kuşatmak için hazırlık yaptığını öğrenince diğer

[355] Gündüz, **Hıristiyanlık,** s.175.

Hristiyan ülkelerden yardım almayı düşünmüştür. *"Latin ve Bizans kiliselerinin birleşeceği ve Bizans İmparatorluğu'nun Roma'dan büyük ölçüde yardım göreceği"(s.31)* düşüncesinde olan imparator bu amaçla kiliselerin birleştirilmesi fikrine ikna olmuştur. Kiliselerin birleştirilmesi için çalışma yapmak üzere İtalya'dan Kardinal İzidor gönderilmiştir. *"Kardinal İzidor, Floransa meclisinde, Bizans'a karşı en fazla ilgi ve güler yüz gösteren papazdı[r]."(s.31)* Ancak Bizans'ta *"Kardinalin temas ettiği papazlar, kiliselerin birleştirilmesi arzusuna muhalefet ediyorlardı[r]."(s.33)* Bu nedenle Bizanslı papazlar kardinalin çalışmalarını bitirmesini istemektedir. Bizans'ta *"Kardinalin mesaisine son vermek isteyen papazların başında Genadiyos vardı[r]."(s.33)* Nitekim İmparator Konstantin ve Megadoks Lukas Notaras'ın bütün çabalarına rağmen *"papazlar Bizans'ın muhtelif semtlerinde halkı başlarına toplamışlar ve kiliselerin birleşmesinin Bizanslılar için bir felaket olacağını söyleyerek halkı isyana teşvik etmişlerdi[r]."(s.35)* Ortodoks kilisesinin, Katolik kilisesiyle birleşmemek için ciddi bir direnç göstermesi romanda açık bir şekilde anlatılmıştır.

Romanlarda kiliseler dışında, insanların ibadet için inzivaya çekildiği manastırlarda yer yer anılmıştır. Burhan Cahit Morkaya'nın *Bir Çatı Altında* romanında Faytonla adada gezintiye çıkan Vahit Bey ile Lerzan Hanım Ayayorgi Manastırı'na kadar gitmişlerdir. Manastırın geçmişi romanda şöyle anlatılmıştır: *"Vaktiyle (Ayayorgi) ye kapanıp çile çıkaran rahipler bu bağların üzümünden şarap çıkarır, geniş mahzenlerde bu şarapları eskitir ve sedef adasında itina ile besledikleri domuzcukların etini yerken bu eski şaraplarla lokmalarını ıslatırlarmış ve Bizans taassubunun tariki dünyaları, genç ve güzel kızlar da saçlarını kesip bu inzivagâha geldikleri zaman en durgun gönülleri tahrik eden kesif günlük kokuları içinde bu eski şarap ve taze domuz etile beslenen rahiplerin kollarında bedenlerini İsa'ya vakfederek, masevadan alâkalarını keserlermiş!"(s.279)* Yazar anlatıcı dünyadan alakalarını kesip inzivaya çekildiklerini iddia eden manastır mensuplarına ince bir gönderme yaparak adeta onların yaşadığı hayata özendiğini hissettirmektedir. Elbette bu özentinin altında dini kaygılardan ziyade hayattan zevk alma dürtüsü yatmaktadır. Zaten roman kahramanlarına bakıldığında yaşadıkları hayat daha çok hayattan zevk alma felsefesi üzerine kurulmuştur.

Burhan Cahit Morkaya'nın *Sakın Beni Okuma* romanında Jülyet'in kocası onu öz annesi ile aldatmaktadır. Jülyet yakın arkadaşı Margeret'ten de kocasını haklı çıkaracak bir mektup alınca etrafındaki bütün insanlara kırılmıştır. Tutunacak bir dalı kalmayan Jülyet çalıştığı şirketten ayrılıp Hayfa'daki Tarikei Dünyalar Manastırı'na gitmeye karar vermiştir. (s.21-24) Jülyet bu manastırda da aradığını bulamamıştır. Jülyet'in manastır hayatı hakkındaki görüşleri romanda şöyle dile getirilmiştir: *"Manastır hayatı, dünyayı görmemiş ve anlamamış insanlar için ne kadar güzel. Fakat, benim için.. Dünyayı görüp anlamış genç bir kadın için o kadar tahammül edilemez bir müessese ki.."(s.25)* Jülyet'in manastır hayatını benimsemediği daha ilk günlerden itibaren anlaşılmıştır. Bunun en büyük nedeni de manastırda bulunan insanlar Jülyet'e samimi gelmemektedir. *"İki sene zarfında bütün Sörlerin iç yüzünü anladım. İğrenç mi iğrenç.."(s.25)* diyen Jülyet'in manastırda durması mümkün değildir. Jülyet (Jenet) manastırdan çıkınca kendisi gibi diğer arkadaşlarının da Tarikei Dünyalar Manastırı'ndan çıkmalarını istemektedir. İnsanlardan manastırlarda yaşanan olumsuz şeyleri görmelerini beklemektedir. (s.109-110)

Abdullah Ziya Kozanoğlu'nun *Sarı Benizli Adam* romanında Sarı Yani (Sultan Mustafa) babası Yıldırım Beyazıt'ın hazinesinin bir manastıra getirildiğini öğrenmiştir. Bu yüzden adamı Kılıç Abdal ile beraber Bizanslı kılığına girerek bu manastıra gelmiştir. Bu manastır romanda şöyle tarif edilmiştir: *"Manastır pek o kadar büyük değildi. Fakat duvarları renkli mozaiklerle süslenmişti. Duvarlarda Hazreti İsa'nın, Meryem'in resimleri vardı."(s.86)* Romanda manastırın anılmış olması biraz da olayların Bizans coğrafyasında geçtiğini gösterme kaygısından kaynaklanmaktadır. Bunun dışında manastır hayatı veya manastırın işlevi ile ilgili hususlara değinilmemiştir.

2.2.3. Haç ve İkonlar

Hristiyanlık inancıyla ilgili önemli sembollerden biri de haçtır. Orta Çağdan beri Hristiyan dünyasında kullanılan haç, şeytanı uzaklaştıran, insanı koruyan ve insanı Tanrı'ya yaklaştıran bir sembol olarak algılanmıştır.[356] İncelenen romanlarda

[356] Gündüz, **Hıristiyanlık,** s.170.

haç sembolü Hristiyanlık inancı ile ilgili olarak kullanılmıştır. İskender Fahrettin Sertelli'nin *Abdülhamit ve Afrodit* romanında Melâhat'in omuzunda bir haç dövmesi vardır. Sultan Abdülhamit bu dövmeyi görünce *"-Kiz, sen müslüman değil misin? Bu omuzundaki (haç) ın manası nedir?"(s.56)* diyerek işin iç yüzünü öğrenmek istemiştir. Padişahın öfkesine karşılık Melâhat kendisini şöyle savunmuştur: *"-Efendimiz, o köyümüzün eski bir adetidir. Kadın, erkek herkesin elinde, göksünde, kolunda ve yahut omuzunda böyle deri altına mavi boya ile resim ve yazı işlerler. Hattâ bazı köylülerin yüzlerinde bile vardır. Cariyenizin de omuzuna bir put işlemişler."(s.59)* Padişah, Melâhat'i Cevdet Bey'in kızı olarak bilmektedir. Oysa Melâhat gerçekte Cevdet Bey'in kızı değildir. Gerçek adı Afrodit olan Melâhat'i Cevdet Bey küçük yaşta yanına alıp kendi kızı gibi büyütmüştür. Melâhat Müslüman olmasına rağmen omuzundaki dövmeyi sildirmemiştir. Padişah, Melâhat'in gerçek hikâyesini öğrenince kızgınlığı kısmen geçmiş ve dövmenin silinmesi için emir vermiştir. Romanda Melâhat'in eskiden Hristiyan olduğu haç işlemesi üzerinden verilmiştir. Dolayısıyla haç sembolü burada bir bakıma Hristiyanlığı temsil etmiştir.

Mahmut Yesari'nin *Kırlangıçlar* romanında Şaduman, Bahir Vecdi'nin geldiğini haber veren Eleni'ye önce inanmamış; lakin Eleni haç üzerine yemin edince(s.95) Şaduman Eleni'nin doğru söylediğini anlamıştır. Eleni'nin haç üzerine yemin etmiş olması da yine Hristiyanlığa bir göndermedir. Bu ifade ile Eleni'nin Hristiyan olduğu kendiliğinden ifade edilmiştir.

Hristiyanlık inancında hac gibi ikonlara da saygı gösterilmiştir. Hristiyanlık inancında ikonlara saygı konusu eski dönemlerden beri süregelmiştir.[357] Bu nedenle kiliselerde Hz. İsa ve Hz. Meryem figürlerine yer verilmiştir. İskender Fahrettin Sertelli'nin *Sakın Beni Okuma* romanında Sör Mari Jenet'i dinlenmesi için üç aylığına Karmel Manastırı'na göndermeyi teklif etmiştir. Buna karşı Jenet'ten bu konu hakkında kimseye bir şey söylememesini istemektedir. Jenet yemin ederek Sör Mari'ye teminat vermiştir; ancak Sör Mari büyük yeminlerin pazar günü gece yarısından bir saat önce Hz. Meryem'in ruhunun (ikonasının) şahitliğinde yapılması

[357] Demirci, "Hıristiyanlık", C.17, s.334.

gerektiğini belirterek yeminin bu şekilde yapılmasını istemiştir. (s.81-82) Jenet pazar gecesi Sör Mari'nin odasına gitmiş ve orada yaşananları şöyle anlatmıştır:

"Hazreti (Meryem) e doğru yürüdüm. Sör (Mari) masanın üzerinden, büyük ayin esnasında rahibelerin boyunlarına taktıkları ziynet (Etole) etolini mahfazasından çıkararak boynuna taktı.

Yan yana geldik. Diz çöktük ve Cenabı Hakka: Apoteos duasını birlikte okuyarak hamd ve senada bulunduk.

Sör (Mari) nin (Meryem) e karşı sarsılmaz bir iman ve merbutiyeti vardı. Bu cansız taş parçasına taabbüt ederken, hakikaten Meryem karşısında bulunduğu zannı hasıl olurdu.

Ellerimizi başımızın istikametinde ufkî olarak yekdiğerine bağlamış, yalvarıyorduk:

- Ya Rap! Sen bizi: Hazreti Meryem ve Hazreti Mesih hürmetine affet. Senin mukaddes yolunun iki sadık ve fedakâr muakkipleri: Mari ve Jenet'i, sen yekdiğerine karşı mahcup etme! Bu mukaddes ruhlar şahit olsun ki, aynı sadakat ve fedakârlığı yekdiğerimize karşı da göstermek için yemin ediyoruz…"(s.91)

Bu yeminden sonra Sör Mari'nin odasında yaşananlar ise dini ve ahlaki kaidelerin tam tersine cereyan etmiştir. Sör Mari verdiği içkiyle uyuşturduğu Jenet ile aşk yaşamıştır. İçkinin tesiri ile kendinden geçen Jenet adeta bir erkekle beraber olduğunu düşünmektedir. Bilinci açık olduğu halde gözlerini açamayan Jenet kendisinin çıplak bir şekilde kanepede olduğunu farkındadır. Yaşananlardan dolayı kendisi de şehvete kapılmıştır. (s.99-101)

2.2.4. Dua ve İlahi

Hristiyan inancında *"İbadetlerde dua ve ilahiler önemli bir yer tutar. Her kilise, belirlemiş olduğu dua ve ilahileri içeren liturjik metinlere sahiptir. Kiliselerde yapılan toplu ibadetler arasında rahip yönetiminde okunan dua ve ilahiler ile vaazlar*

yer alır."[358] İskender Fahrettin Sertelli'nin *Sakın Beni Okuma* romanında Sör Mari pazar günü yapılan ayinde şu vaazı vermiştir:

" – [Hakikat nuru ile aydınlanan kalpler bir daha kararmayacak! Gece gündüz ibadet ederek Allahı bulmak, ezelî ve ebedî saâdete ermek demektir! Bu yoldan gitmek ve bu ebedî saadete erişmek için:

1- Yalan söylememek,

2- Kin ve husumet beslememek,

3- Hilekâr olmamak,

4- Riyadan tevakki etmek,

5- Muhitini taciz edecek ahval harekâttan içtinap etmek,

6- Hiç bir kimsenin ahval ve harekâtını tetkik ve tecessüs etmemek,

7- Nefsine itimat etmek,

8- Dünyaya temayül hislerine hâkim ve galip olmak,

9- Bu Mukaddes tarikatın rehber ve mübeşşirlerine inkıyat etmek lazımdır.]"(s.85-86)

Romanda bir manastırda yaşanan olaylar anlatıldığından Hristiyanlık inancı ile ilgili unsurlara geniş yer verilmiştir. Sör Mari'nin manastırda bulunanlara vermiş olduğu bu vaaz inanç ögeleri ile doğrudan ilgilidir. Dolayısıyla manastırdakilere hem dini hem de ahlaki açıdan ders vermektedir. Zaten manastırda bulunanların iddiası da nefislerini terbiye ederek dünya hayatından uzak kalmaktır. Sör Mari'nin verdiği bu vaazdan sonra şu münacaat tekrar okunmuştur:

" ' – Ey Rap!

[358] Gündüz, **Hıristiyanlık,** s.166-167.

Ey ulu Rap!

Ey Mesih'in babası.. Mukaddes ruhu yaratan!

Huzuruna geldik. Diz çöktük. Bizi işit, bizi dinle!

Ey yeri göğü hâlkeden... Hâlikların Hâlikı!

Temiz kalple sana geldik… Bizi işit… bizi dinle!

Hâlikların halikısın. Mahlûkların âcizdir.

Alnımız secdede. Kalbimiz sana bağlı.

İçimize şeytan girmez. Duamızda riya yok!

Yalvarırız sana Rabbim!

Bizi affet!'"(s.87-88)

Sör Mari tarafından yapılan bu duada Hristiyanlık terminolojisinin hâkim olması yine romanda anlatılan olay ve olayın geçtiği mekân ile ilgilidir. Bu yönüyle roman Hristiyanlık açısından önemli dini unsurlar barındırmaktadır.

2.2.5. Havariler

Hristiyan kaynaklarında Yakup, Petrus, Yuhanna, Andreya, Filip, Bartalmay, Matta, Tomas, Alfay oğlu Yakup, Taday, Simon ve Yudas İskariot olmak üzere on iki isim Hz. İsa'nın havarisi olarak sayılmıştır. Hz. İsa'nın ölümünden sonra Havariler Hz. İsa'nın mesajını yaymaya devam etmiş; ancak büyük sıkıntılarla karşılaşmıştır.[359] Hz. İsa'ya olan bağlılıkları ve Hristiyanlığı yaymak için verdikleri mücadele Havarilerin Hristiyanlıktaki önemini daha da artırmıştır. İncelenen romanlarda Havarilerin bu vesile ile anıldığı ve insanların onlardan yardım beklediği görülmüştür.

[359] Gündüz, **Hıristiyanlık,** s.27-28.

Peyami Safa'nın *Attilâ* romanında beşinci yüzyılda İspanya ve Gol'u etkileyen bir deprem olmuş ve ay tutulmuştur. Bu olaylar halkı korkuya sevk etmiştir. Bu yüzden halkın içinden bir din adamı havarilerin mezarına giderek onlardan yardım istemiştir. Romanda bu olay şöyle anlatılmıştır:

"Bir piskopos Roma'ya koştu ve Havâriyyûn'dan Sen Pol ile Sen Piyer'in mezarı üstüne diz çökerek haykırdı:

- Ey Havâriyyûn! İsa namına cevap veriniz! Fani ömürlerimiz nihayetlerine mi gelmiştir? Bundan sonra alacağımız nefeslerin sayısı kaç miad hanesini geçer? Ey aziz Pol! Ölümün suratı, ciğerlerimizi ok yılanı gibi delip geçen yıldırımlı neresiyle, ufukların ardında göründü. Gol ve İspanya topraklarının zerreleri arasında cehennemler açıldı. Ay, dağın arkasından yükselemedi ve kara bir avucun içinde sünger gibi buruşup kapanarak, sarı ışığını dünyamızdan başka bir dünyaya akıttı. Kutup tarafından gök kubbesi çatladı ve melekler cesametinde açılan büyük pencerelerden cehennemler gördük."(s.113-114)

İnsanların zor zamanlarda Allah'a sığınması ve ondan yardım beklemesi diğer dinlerde olduğu gibi Hristiyanlıkta da söz konusudur. Nitekim görüldüğü gibi burada da piskopos Havarilerin mezarında dua ederek Allah'tan yardım istemiştir.

2.2.6. Mum Yakma

Abdullah Ziya Kozanoğlu'nun *Sarı Benizli Adam* romanında Varenkler Sarı Yani'nin yanına gelerek onu bir prensesin Valekerna Sarayı'na çağırdığını söylemiştir. Lakardis'in uyarılarına rağmen Sarı Yani bu daveti kabul etmiştir. Bunun üzerine Lakardis de *"Git ve gel. Seni burada bekliyorum. Başına bir iş gelmezse Hristos'a üç mum yakacağım!"(s.27)* demiştir. Hristiyan inancında dilek dilenirken mum yakılmaktadır. Lakardis'in de üç mum yakması bununla ilgilidir. Lakardis sarayın çok tehlikeli olduğunu bildiğinden arkadaşı Sarı Yani için endişelenmektedir. Hatta Lakardis arkadaşının saraydan sağ döneceğinden dahi emin değildir. Bu bakımdan arkadaşının başına bir felaket gelmemesi için dilekte bulunmuştur.

Sadri Ertem'in *Bir Varmış Bir Yokmuş* romanında Papaz Yoref mum şirketinin idare azalarındandır. Yapılan bir toplantıda mum fiyatlarının artmasından yakınan Papaz Yoref *" '- Biz nefes aldıkça istavroz çıkarırız. Fakat bununla şükranımızı eda edemeyiz. Eğer mum bulabilsek her nefes aldıkça bir mum yakmakla Kudüsün ruhunu takdis ederiz."(s.14)* diyerek mum yakmanın kendileri için ne kadar önemli olduğunu anlatmaktadır. Papaz Yoref'in bu sözlerine Metropolit *"-Mum yakmanın ilmühal kitaplarında yeri vardır."(s.14)* diyerek karşılık vermiştir. Ayrıca Metropolit *" '- Cennetin yolu ancak mum ışıkları altında fark olunabilir."(s.14)* diyerek mum yakmanın dindeki yerini anlatmaya çalışmıştır.

2.2.7. Günah Çıkarma

Hristiyan inancına göre tövbe günah itirafı şeklindedir. Yani günah işleyen kişi kilisede rahibe günahını itiraf eder ve rahip de Baba, Oğul ve Kutsal Ruh adına bu kişinin günahını bağışlar.[360] İskender Fahrettin Sertelli'nin *İstanbul'u Nasıl Aldık?* romanında günah çıkarma konusu işlenmiştir. Romanda Prenses İrini Bizans ile ilgili önemli bilgileri Fatih Sultan Mehmet'e verdiği için pişman olmuş ve günah çıkarmak için bir manastıra gitmiştir. Romanda bu olay şöyle anlatılmıştır: *"-Papazın önünde ağlıyarak yalvarmağa başlıyan genç kadın, memleketine hiyanet ettiğinden dolayı günahkâr olduğunu söylüyordu. (...) 'Beni affedecek misiniz? Söyleyiniz! Beni Allah affedecek mi? Beni Hıristos affedecek mi? Rica ederim? Cevap veriniz! Beni Meryem ana affedecek mi? Ben memleketime, milletime fenalık ettim..."(s.62)* Romanda Prenses İrini'nin günah çıkarması gerçeğe uygun olarak verilmiştir. Prenses tövbe etmek için bir papaza günahını itiraf etmiş ve bu günahının affedilmesini istemiştir.

2.2.8. İstavroz Çıkarma

İstavroz yani haç çıkarma, Hristiyanlıkta hem Katolik hem de Ortodoks mezheplerinde görülen ve özellikle de tövbeden sonra yapılan bir işlemdir. Bu işlem elin sırasıyla alın, göğüs ve omuzlara götürülmesi ile yapılmaktadır.[361] İncelenen

[360] Gündüz, **Hıristiyanlık,** s.164.
[361] Mahmut H. Şakiroğlu, "Haç", **DİA,** Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 1996, C.14, s.524.

romanlarda bu uygulamanın işlendiği ve bu uygulamanın bir inanç unsuru olarak değerlendirildiği görülmüştür.

Mahmut Yesari'nin *Kalbimin Suçu* romanında Fahir Bülent, Necil Sabit'in evine garsonluk için gelen Matmazel Polin'e nerede oturduğunu sormuştur. Bunun üzerine Zahit Efendi bir çırpıda Matmazel Polin'in daha önce çalıştığı bütün yerleri sayarak Matmazel Polin hakkında çok ayrıntılı bir malumat vermiştir. Zahit Efendi'nin bu geniş malumatı Matmazel Polin'i de hem şaşırtmış hem ürkütmüştür. Bu nedenle Matmazel istavroz çıkarmıştır. (s.204-205)

İskender Fahrettin Sertelli'nin *Sakın Beni Okuma* romanında Jülyet Manastır'a girince kendisine Jenet adı verilmiştir. Jenet manastırda baş rahibeye karşı gelince cezalandırılmak üzere bodruma kapatılmıştır. Burada Jenet'e her gün yedi zeytin ve bir ekmek verilmektedir. Verilen zeytinler Filistin'e ait olduğu için bunların çekirdeğinin atılmaması gerekmektedir. Jenet bir gün çekirdekleri atmış ve sonraki gün gelen hizmetçiye çekirdekleri teslim etmemiştir. Hizmetçi gidip çekirdekleri toplamıştır; ancak bir tanesi kayıptır. Bunun üzerine Jenet o gün gelen zeytinlerden bir tanesinin çekirdeğini hizmetçiye vermiştir. Jenet'in bu hareketini gören hizmetçi istavroz çıkarmıştır. (s.25-29) Romanın ilerleyen sayfalarında da bir rahibe Sör Mari'ye Hz. İsa'yı gördüğünü ve Hz. İsa'nın kendisine Jenet'i affettiğini söylediğini anlatmıştır. Bunun üzerine Sör Mari Jenet'in yanına gitmiş ve rahibenin Hz. İsa'yı gördüğünü söylediği yerde istavroz çıkarmıştır. (s.58-59)

2.2.9. Dinin İstismar Edilmesi

İnanç konusu insanların en hassas oldukları konuların başında gelmektedir. Bu konunun insanlar için son derece önemli olması bu alanını istismar edilmesine yol açmıştır. Bu durum hemen hemen bütün inanç sistemlerinde kendisini göstermiştir. Kimi bu alanı bir kazanç kapısı olarak görürken kimisi de dini hassasiyetleri kullanarak insanlar üzerinde otorite kurmaya çalışmıştır. İncelenen romanlarda da bu durumlara değinildiği görülmüştür.

Sadri Ertem'in *Çıkrıklar Durunca* romanında Stayvers adlı bir İngiliz tüccar tiftik keçisi almak için Anadolu'ya gelmiştir. Stayvers istediklerini elde etmek için

kendisini tüccar olarak değil bir ilahiyatçı olarak tanıtmıştır. Bu sayede istediklerini daha rahat elde etmeyi düşünen Stavyers din adamı rolüne girmenin faydalarını şöyle anlatmıştır:

"Ben Şark'ta seyahate alışmıştım, bu defa açıktan açığa tüccar memuru olduğumu söylemedim ve kendimi tetkikatta bulunan ilahiyat mütehassısı diye takdim ettim. İlahiyat mütehassısı sözü ne güzel anahtarmış. Bana, başka dinde, fakat iyi kalpli, saf samimi birçok meslektaşların kalbini açtı.

Bu dostlar müftü, imam denen sürü sürü adamlardı, bunların çok iyiliklerini gördüm. Nereye gitsem onları buldum, onlar koskocaman sakalları altında dünyayı bir mescit halinde görüyorlar, mescit nasıl Rabbülaleminin bir meskeni, bir evi ise, onların ruhları da öyle derhal tanrı misafirine açılıyor, ona ikram ediyorlar ve dini mübahaseye başlıyorlar, onlar içleriyle, ruhlarıyla söylüyorlar inandıklarını pervasızca anlatıyorlar ve hepsinde saf, basit kurunu vustaî bir misyoner aşkı var. Zannediyorlar ki, bir ikram bir hediye derhal bir adamı mescide ibadete sevk edecektir."(s.63-64)

Romanda Stayvers'in iç yüzü bu ifadelerle anlatılırken onun menfaati için dini nasıl kullandığı örneklerle gösterilir. Nitekim bir mecliste otururken Avrupa'dan gelen bir mühendis *"Yıldızlar güneşin etrafında dönerler, ve adetleri mahduttur."(s.64)* diye bir cümle kullanmıştır. Mühendisin bu teorisi mecliste bulunan vali ve müftüyü kızdırmıştır. Bunun üzerine Stayvers *"Allah bilir, semayı semadakine yeri yerdekilere"(s.64)* diyerek meclistekilerin gözüne girmeye çalışmıştır.

Dinin istismar aracı olarak kullanıldığını gösteren bir başka eser yine Sadri Ertem'in *Bir Varmış Bir Yokmuş* romanıdır. Romanda Tarih Alimi Şavalof kendisine savaşın nasıl başlayacağını soran Mum Fabrikası Müdürü Simirnof'a şunları söylemiştir: *"İmparatorumuz evvelâ kuvvetli bir hıristiyandır. Hıristiyanlığa bütün Avrupa devletlerinden daha çok sadıktır. Hıristiyanların hamisidir.(...) Çarımız ceddi Petro Hazretlerinin Petersburg kilisesinde bir ayini ruhaniden sonra (Grek İmparatoru) ilân edildiğini bilir, ve iyi ortodoks, iyi bir çar şüphesiz ki İstanbul Boğazlarını ve ortodoksları düşünür. İsanın sürülerinden bir kısmının halâsı için az*

mı harpler yaptı. Kaynarca Muahedesi ezelî, ebedî bir harp sebebidir."(s.18-19) Şavalof'un bu yanıtı dini hassasiyetlerin siyasi amaçlar için kullanılacağının bir sinyalidir. Ruslar Osmanlı Devleti ile savaşmak için Ortodoksları bahane etmeyi planlarken Fransızlar da Kudüs'teki Katolikler için Osmanlı'ya yardım etmeyi planlamaktadır. Nitekim Fransa'daki bir silah fabrikasında şöyle bir konuşma geçmektedir: *" '- Biz dedi Osmanlı sultanını nekadar kuvvetlendirirsek katolik dinini de kurtarmış olacağız. Ortodoks akınına karşı Osmanlı neferini silahlandıracağız. Bu, Kudüsü kurtarmak için dokuzuncu haçlılar seferi olacaktır. Bu defa Kudüsü bize müslümanlar müdafaa edecekler. Bu kararınızdan dolayı Papa da sizi takdis edecektir." (s.25)* Görüldüğü gibi savaşın çıkmasını isteyenler savaşı çıkarmak için dini istismar etmektedir.

2.2.10. Bâtıl İnançlar ve Büyü

Romanlarda işlenen bir diğer konu ise bâtıl inanç meselesidir. İslâmî çevrelerde olduğu gibi Hristiyanlık inancına bağlı toplumlarda da bâtıl inançlara rastlanmaktadır. İskender Fahrettin Sertelli'nin *Bizans'ın Son Günleri* romanında Bizans'tan bir heyet Sultan Mehmet ile görüşmek üzere Edirne'ye gönderilmiştir. Heyette Bizanslı zabit Anivas ve sevgilisi Klio da bulunmaktadır. Klio, bâtıl inançları olan bir kadın olduğundan Edirne'ye varınca *"Edirne'nin havası bizi fena karşıladı."(s.20)* diyerek bunu uğursuzluk olarak görmüştür. Anivas'ın bütün telkinlerine rağmen Klio sakinleşmemiş ve Anivas'a tanıştığı geceyi hatırlatmıştır: *"-Seninle ilk tanıştığımız geceyi hatırlar mısın Anivas? Pencerenin önünde sessizce otururken birdenbire müthiş bir fırtına çıkmıştı. O vakit ben sana 'Eyvah, bu çılgın rüzgâr bize fena bir haber getirdi! demiştim… Sen 'Şu kocakarı laflarına hâlâ inanıyor musun?' diye sormuştun. Fakat biraz sonra başımıza neler geldiğini, nasıl basıldığımızı hatırlarısın, değil mi?"(s.20)* Romanda bâtıl inançları olan tek kişi Klio değildir. Megadoks Lukas Notaras da *"Lukas, Bizans'ta batıl itikatlara çok ehemmiyet verenlerden biriydi."(s.106)* cümlesi ile tarif edilmiştir. Nitekim Megadoks Lukas, Elvira'nın kendisine anlattığı bir rüya üzerine *"Rüyada beni ihtiyarlamış görmeniz yakında öleceğime delalet eder."(s.105)* diyerek gerçekten de bâtıl inançlara sahip olduğunu göstermiştir. Bu diyalog üzerine Elvira Lukas'ı bâtıl inançlara sahip olmakla

suçlayınca Lukas, *Elvira'ya "Dün bahçede otururken, bizden çok uzaklarda öten bir baykuşun sesini işittiğin için, bu günlerde bir felaketle karşılaşacağından endişe eden sen değil misin?"(s.106)* diyerek sitem etmiştir. Lukas'ın ifadelerinden Elvira'nın da bâtıl inançlara sahip olduğu görülmektedir.

İskender Fahrettin Sertelli'nin *Bizans'ın Son Günleri* romanında Bizanslılar Osmanlı Devleti'nin muhtemel kuşatması karşısında çareler düşünmektedir. Bu sırada bir Bizanslı *"-İki yüz sene önce de Bizans, yine böyle, Arapların bir hücumuna maruz kalmıştı. Bütün müneccimler ve sihirbazlar Ayasofya Kilisesi'ne toplanarak, akıllara hayret veren tedbirlerle Arapları Akrapolis sahilinden kaçmaya mecbur etmişlerdi." (s.91)* diyerek kuşatma karşısında büyü yapmayı teklif etmiştir. Yine aynı kişi otuz sene önce yaşanan Türk kuşatmasında da büyüden faydalandığını hatırlatarak şöyle devam etmiştir: *"O vakit de böyle herkes telaş ve endişe içinde, ne yapacağını şaşırıp kalmıştı. Türkler Bizans surlarına dayandıkları zaman, kraliçe, korkusundan çıldırmıştı. Zamanın en meşhur sihirbazı olan Tozi, kraliçeyi bir gün içinde iyileştirmişti. (...) Tozi, kraliçeyee diyordu ki: '... Kızım hiç merak etme! Ben bu akşam sabaha kadar Hristos'a yalvaracağım. Yakında bütün Türkler ters yüzüne dönüp gidecekler!' Tozi'nin dediği çıkmıştı. Bir sabah gözlerimizi açtığımız zaman, Romanos Kapısı haricindeki Türk ordularında bir telaş eseri gördüklerini söylediler. Biraz sonra haber aldık ki, padişah o gece bir rüya görmüş. Rüyada kendisine Bizans surlarından uzaklaşması emredilmişmiş. Padişah o gün askerlerini toplayarak Edirne'ye döndü ve Tozi muzaffer oldu!"(s.91)* Bizanslı ihtiyar adamın anlattıkları zaten savaşa girmeyi istemeyen Bizanslılar için yeni bir ümit ışığı olmuştur. Osmanlı ordusunu savaşla yenemeyeceklerini bilen Bizanslılar için büyücülerden medet ummak daha akıllı görünmüştür. Bu sıralarda *"gökten bir emir geldiği ve bu emirde Türklerin şehre girmelerine engel olunmaması, hatta Jüstiyanos Sütunu'na kadar bırakılması, orada bir melek zuhur ederek kendilerini perişan edeceği"(s.99)* gibi yeni bir haber yayılmıştır. Romanda anlatılan bu olaylar aslında büyüden ziyade bâtıl inançlarla ilgilidir. Bizans'ın içinde bulunduğu çaresiz durum halkı hurafelerden medet ummaya itmiştir.

İskender Fahrettin Sertelli'nin *İstanbul'u Nasıl Aldık?* romanında da büyü ve fal işlenmiştir. Roman kahramanı Nikeforos Bizans'ın önemli kumandanlarındandır. Ancak son zamanlarda kendini içkiye kaptırmış ve sık sık fala baktırmaktadır. O gün Nikeforos'un falcısı gecikince Nikeforos ona nerede kaldığını sormuştur. Falcı ise Lukas Notaras'ın falına baktığı için geciktiğini söylemiştir. Hatta Lukas Notaras'ın falının çok kötü çıktığını Lukas Notaras'ın başı kesilerek öldürüleceğini söylemiştir.(s.14) Yine aynı romanda Osmanlı donanması karadan yürütülerek Haliç'e indirilince Bizans halkını büyük bir endişe kaplamıştır. Halk kendilerini koruyacaklarına emin oldukları büyücülere sitemde bulunarak büyücülerin işlerini hakkıyla yapmadığını söylemiştir. Bunun üzerine büyücüler de her şeyin yoluna gireceğini söyleyerek halkı teskin etmeye çalışmıştır. (s.74) Yukarıda da belirtildiği gibi Bizans'ın büyüye yönelmesi Osmanlı Devleti ile mücadele edememesindendir.

2.2.11. Diğer Unsurlar

İncelenen romanlarda Hristiyanlık ile ilgili Protestanlık, sörlük, nonetlik gibi kavramlara ve din değiştirme durumuna da yer verilmiştir. Örneğin İskender Fahrettin Sertelli'nin *Sakın Beni Okuma* romanında Jenet çarmıh cezasından Hz. İsa'nın yardımıyla kurtulunca birden değer kazanmıştır. Nitekim Jenet hastanede iyileşmeye başlayınca Sör Mari yanına giderek *"Artık nonetlikten çıktın! Büyük ve kutsi bir istihale geçirdin! Hislerin yükseldi. Şimdi bir melâike kadar nezihsin! Ve bu günden itibaren (Sör) unvanını aldın!"(s.78)* diyerek Jenet'i sörlüğe yükseltmiştir. Romanda yer alan nonetlik ve sörlük gibi payeler Hristiyanlık inancı ile ilgili unsurlardır.

İskender Fahrettin Sertelli'nin *Deliler Saltanatı* romanında Şivekâr Sultan, Sultan İbrahim'i elinde tutmak için diğer cariyelere karşı Turhan Sultan ile işbirliği yapmaya niyetlenmiştir. Şivekâr Sultan'ın işbirliği yapmak için Turhan Sultan'ı seçmesinin en büyük nedeni ikisinin de eskiden Hristiyan olmasıdır. Nitekim Turhan Sultan, Şivekâr Sultan'ın bu teklifini reddetmiş ve kendisinin dinini değiştirerek Müslüman olduğunu belirtmiştir. Öte yandan dini hassasiyeti olmasa bile yine de onunla işbirliği yapmayacağını da eklemiştir. (s.45-46) Turhan Sultan'ın bu teklifi reddetmesinin asıl nedeni ikisinin de padişahın karısı olması ve birbirini kıskanmasıdır. Romanda Şivekâr Sultan'ın Turhan Sultan ile eski inançları üzerinden

bir iletişim kurmak istemesi ve Turhan Sultan'ın artık Hristiyan olmadığını söylemesi inanç algısı ile ilgilidir.

Etem İzzet Benice'nin *Gözyaşları* romanında Naran dünya görüşünü *"Cemiyetin bağlandığı ahlâk ve din akidelerine hem sadık değilim, hem de taraftar. Hattâ bir aralık Protestan bile olacaktım."(s.22)* cümleleri ile anlatmıştır. Bu cümlelerden de anlaşılacağı gibi Naran dini ve ahlaki kuralları önemsemeyen bir insandır. Naran'ın burada Protestanlıktan bahsetmesi uluslararası bir kişiliğe sahip olduğu izlenimi verme kaygısındandır.

İskender Fahrettin Sertelli'nin *Sakın Beni Okuma* romanı bir genç kızın manastırda yaşadıklarını anlatmaktadır. Manastırda dinler tarihi dersinde Jizet isimli bir genç kız, Hz. Davut'un karısına âşık olduğu için Orya isimli bir askerini bir daha dönemeyeceği tehlikeli bir cepheye gönderdiğini ve adamın karısı ile evlendiğini söylemiştir. Jizet dersin hocası olan rahibeden bir peygamberin nasıl böyle bir günah işlediğini izah etmesini istemiştir.(s.39-40) Romanda anlatılan bu olay Ahd-i Atik'te yer almaktadır. İslâm düşünürleri Kur'an-ı Kerim'i ve peygamberlerin ismet sıfatına sahip olmasını referans göstererek bu olayın gerçek olmadığını ifade etmektedir. [362]

Mehmet Rauf'un *Kurtuluş(Halâs)* romanında Yunan askerlerinin İzmir'e girmesi ile Rumlar önüne gelen Türk'ü darp edip öldürmeye başlamıştır. Buna karşın limanda demirli Avrupa devletlerinin askerleri hiç ses çıkarmamaktadır. Nihat bu durumu *"Çünkü bu ölenler Türk'tür, Hristiyan değil, Müslümandır."(s.164)* diyerek açıklamaktadır. Yine aynı romanda Nihat, İzmir'e ilk gidişinde Beatrice'i görür görmez ondan hoşlanmıştır. Nitekim Beatrice de ona evlenmeyi teklif ettiğinde Nihat *"o bir Hristiyandır, bir İtalyan'dır. Ben memleketi düşmüş, evlatlarından fedâkarlık isteyen bir vatanın oğluyum. Bu şart dahilinde bu genç kızın yükünü üzerime alamam."(s.169)* diyerek Beatrice'in teklifini reddetmiştir. Nihat'ın karşılaştığı bu iki durumda din vurgusu yapması romanın geçtiği dönemle yakından ilgilidir. İzmir'in Rumlar tarafından işgal edilmesi Nihat'ı bu düşüncelere sevk etmiştir.

[362] Ömer Faruk Harman, "Dâvûd", **DİA,** Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 1994, C.9, s.23-24.

2.3. YAHUDİLİK (MUSEVİLİK)

Tevrat'ta Yahudiliğin tarihi ayrıntılı bir biçimde anlatılmıştır. Buna göre Hz. İbrahim'in, İsmail ve İshak olmak üzere iki oğlu olmuştur. Tanrı, Hz. İbrahim ile anlaşarak oğlu İshak ve İshak'ın oğlu Hz. Ya'kub'a Kenan topraklarını vaat etmiştir. Hz. Ya'kub ve on iki oğlu Mısır'a yerleşince Ya'kup oğulları yaklaşık dört yüz yıl bu topraklarda kalmıştır.[363] İsrailoğulları, Mısır'da sıkıntılar yaşamaya başlayınca Hz. Mûsâ ve kardeşi Harun Mısır firavununda İsrailoğullarının serbest bırakılmasını istemiştir. Hz. Mûsâ tarafından Mısır'dan kurtarılan İsrailoğulları bir süre çölde yaşamıştır.[364] Hz. Mûsâ'nın ölümünden sonra Yeşû başkomutan olarak İsrailoğullarının başına geçmiştir. Yeşû döneminde İsrailoğulları Kenan topraklarına gelmiş ve burayı kendi aralarında bölüşmüştür.[365] Hz. Dâvûd döneminde Kudüs fethedilmiş, Hz. Süleyman zamanında ise büyük bir mabet inşa edilmiştir. Hz. Süleyman'ın ölümü üzerine krallık ikiye ayrılmıştır. [366] Asur ve Babil işgalleri sonucunda bu krallık yıkılmış ve İsrailoğulları sürgüne gönderilmiştir. Perslerin Filistin'i ele geçirmesi ile İsrailoğulları yeniden bu topraklara dönmüştür.[367] Roma İmparatorluğu'nun Filistin'i ele geçirmesi üzerine Romalılar ve Yahudiler arasında mücadeleler başlamış, bu mücadele Yahudilerin Kudüs'ten çıkarılması ile sonlanmıştır. Yahudiler ancak Hz. Ömer döneminde Kudüs'e geri dönebilmiştir. Kudüs'ün Haçlı ordusu tarafından işgal edilmesinden sonra Yahudiler tekrar buradan ayrılmak zorunda kalmıştır. Buradan ayrılan Yahudiler Kırım, Anadolu ve Doğu Avrupa'ya göç etmiştir. [368] Yahudilerin Doğu Avrupa'ya geçişi on dördüncü yüzyıl, Osmanlı'ya geçişi ise on beşinci yüzyıla rastlamaktadır.[369] Yahudilerin tarih içerisinde bu uzun süren göçleri 1948'de İsrail Devleti'nin kurulmasıyla son bulmuştur.[370]

---

[363] Salime Leyla Gürkan, "Yahudilik", **DİA,** Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2013, C.43, s.188.
[364] Ömer Erdoğan, **Yahudilik Tarihi,** Kalipso Yayınları, İstanbul y.t.y., s.17-18.
[365] Hayrullah Örs, **Musa ve Yahudilik,** Remzi Kitabevi, 6. Basım, İstanbul 2015, s.155-157.
[366] Gürkan, "Yahudilik", C.43, s.189.
[367] F.E. Peters, **İbrahiminin Çocukları: Musevilik, Hıristiyanlık, İslamiyet,** (Çev. Nurşan Üstüntaş), Neden Kitap, 1. Baskı, İstanbul 2010, s.36-38.
[368] Gürkan, "Yahudilik", C.43, s.191-192.
[369] David B. Ruderman, **Erken Modern Dönem Yahudi Tarihi: Yahudi Topluluklara Özgü Tarihi ve Kültürel Olgular, Bu Topluluklar Arasındaki Etkileşimler,** İnkılâp Kitabevi, İstanbul 2013, s.19-20.
[370] Gürkan, "Yahudilik", C.43, s.195.

Yahudiliğin kutsal kitabı otuz dokuz kutsal metinden oluşan ve Hristiyanlar tarafından Eski Ahit olarak adlandırılan Tanah'tır. İslâmiyet Tanah'ın sadece Tevrat ve Zebur'u kapsayan bölümlerini kutsal kabul etmekte; ancak bunların da değiştirildiğini ifade etmektedir.[371] Yahudiler ibadetlerini evlerinde veya mabetlerde yerine getirmektedir. Yahudilerin ibadetlerini yerine getirdiği mabetlere sinagog denir.[372] Yahudiliğin inanç esasları 13 Emunot olarak bilinen on üç maddeden oluşmaktadır. [373] Bununla birlikte Hz. Musa'ya gönderilen On Emir ve Tevrat'ta yer alan 613 kural Yahudiliğin inanç esasları açısından önemlidir. Yahudilik tek tanrı inancı üzerine kurulmuş ve peygamber olgusuna önem vermiştir. Yahudilik anlayışına göre peygamberlik İbrahim ile başlamış, Malaki ile son bulmuştur. Hz. Mûsâ ise peygamberler arasında özel bir konuma sahiptir.[374]

İncelenen romanlarda Yahudilikten inanç bağlamında bahsedilmemiştir. Romanlarda daha çok bu ırka mensup olan kişiler üzerinden bu dine yer verilmiştir. Burhan Cahit Morkaya'nın *Düğün Gecesi* romanında Galip Bey ve Hale Büyükada'da kulüpte otururken onlara Musevi bir çift eşlik etmektedir. (s.268) Romanda bu Musevi aile dini bağlamda anılmamış, Ahmet Samim ve Hale'nin tanışması için vesile olduklarından romanda ön plana çıkmıştır. Romanda Cevdet Bey ve Ahmet Samim'in ticaret hayatındaki rekabeti eğlence hayatına da yansımıştır. Cevdet Bey, Hale ile çok samimidir. Bununla birlikte Ahmet Samim henüz Hale ile samimiyet kuracak bir fırsat bulamamıştır. Kulüpte yakaladığı tanışma fırsatını kaçırmayan Ahmet Samim, Hale ve Galip Bey'in masasına bu Musevi ailenin daveti üzerine oturmuştur. Romanın ilerleyen sayfalarında bu kez oyun salonunda Galip Bey'in masasında Musevi bir banker bulunmaktadır. (s.287) Aynı masada bir de Musevi Hanım yer almaktadır. (s.291) Yine Kadri Bey'in eşi Fethi Bey'in evlilik teklifini Hale'ye iletmek için evine gittiğinde Hale'nin evinde Mebus Nusret Bey ve Musevi bir bayan bulunmaktadır. (s.318) Romanda yer alan bu kahramanlar da dini yönleri ile ön plana çıkmamış, Hale veya Galip Bey'le olan münasebetleriyle anılmışlardır.

[371] Erdoğan, **Yahudilik Tarihi,** s.25-27.
[372] Ahmet Güç, "Yahudilik", **DİA,** Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2013, C.43, s.209.
[373] Erdoğan, **Yahudilik Tarihi,** s.21.
[374] Ömer Faruk Harman, "Yahudilik", **DİA,** Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2013, C.43, s.201-204.

Burhan Cahit Morkaya'nın *Bir Çatı Altında* romanında roman kahramanı Mes'ut Kemal Bey varlıklı bir insandır. Mes'ut Kemal Bey *"Bir musevi ortagiyle cam ve kristal üzerine iş yapıyor, birkaç tuğla fabrikası işletiyordu[r]."(s.15)* Mes'ut Kemal Bey *"Musevî ortağı bir fırsatla atarak"(s.16)* bütün servete tek başına sahip olmuştur. Romanda Musevî karakteri kısaca ticari yönü vurgulanarak verilmiştir. Bununla birlikte bu karakterin dini bir özelliğine değinilmemiştir. Musevilerin ticarete olan yatkınlıkları *"Musevî ortağı üzerinde öyle tesir icra etmişti ki hayatı yalnız kazanmak, biriktirmek ve çalışmaktan ibaret sanıyordu."(s.16)* ifadeleri ile anlatılmıştır. Bu cümlelerde Mes'ut Kemal Bey'in ticaretteki başarısını Musevi ortağından aldığı açıkça söylenmiştir.

Sadri Ertem'in *Bir Varmış Bir Yokmuş* romanında Rusların eğitim için Avrupa'ya gönderdiği gençler arasında Yahudi bir delikanlı bulunmaktadır. Bu gence babası *"Fakat Rus mumsuz kilisesiz olamaz. Her mahallede on kilise, Her kilisede yüz aziz vardır. Nereye adım atsan bir haç, bir şamdan gürürsün. Kiliseler durdukça bu şamdanlarda mumlar yanacaktır."(s.13)* diyerek oğlundan ucuz mum yapmayı öğrenmesini istemiştir. *"Yahudi delikanlı babasının nasihatlerini" (s.13)* dinleyerek ucuz mum yapmayı öğrenerek dönmüştür. Bu diyalogda da yine Yahudilerin ticarete olan yatkınlıkları anlatılmış, inanç konusuna girilmemiştir.

İslâmiyet, Hristiyanlık ve Musevilikten ibaret olan semavi dinler dünya üzerinde en çok inanılan dinlerin başında gelmektedir. Büyük bir çoğunluğunun Müslüman olduğu Anadolu coğrafyasında da durum böyledir. İncelenen dönemde romanların inanç ögelerinin yoğunluğuna bakıldığında semavi dinlerden özellikle de İslamiyet'in başı çektiği görülmektedir. Yukarıda da değinildiği üzere bunun temel nedeni Anadolu coğrafyasının büyük çoğunluğunun Müslüman olması ve romanların kaynağını daha çok Anadolu'dan almasıdır. İslamiyet'ten sonra romanlarda en yoğun görülen semavi din ise Hristiyanlıktır. Musevilik inancı ise romanlarda daha az görülmüştür.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
SEMAVİ OLMAYAN DİNLER VE İNANÇLAR İLE İLGİLİ İNANÇ ALGISI

Bu bölümde semavi olmayan dinler, inançlar ve mitoloji konusu ele alınacaktır. İncelediğimiz romanlarda Hinduizm, Budizm gibi semavi olmayan dinler; Putperestlik, Şamanizm, Gök Tanrı, Sümer ve Eski Mısır inanışları ve Antik Yunan mitolojisi de işlenmiştir. Bu bakımdan bu bölümde bu din ve inanışlar başlıklar altında sınıflandırılmıştır. Öncelikle bu din ve inanışlarla ilgili genel bilgiler verilmiş daha sonra bu din ve inanışlara ait dini unsurların romanlardaki kullanımına değinilmiştir. Ayrıca romanda yer alan bu ögelerin inanç algısı üzerindeki etkisi değerlendirilmiştir.

3.1. HİNDUİZM

Yaklaşık sekiz yüz milyon insanın inandığı Hinduizm[375] büyük ölçüde Brahmanizm kısmen de Budizm, Jainizm ve Paganizm gibi Hindistan'ın yerel dinlerinin birleşmesiyle oluşan bir dindir. Bu nedenle Hinduizm genel olarak üç dönemde incelenmiştir.[376] "Vedalar Dönemi" olarak da bilinen Hinduizm'in ilk dönemi Brahmanizm'in doğuşu ile başlamıştır. Brahmanizm, Hindistan'da farklı toplulukların ve inançların kaynaşması sonucu doğmuştur. Hindistan'da M.Ö. 2500 yıllarında Hindistan'ın en eski ırkları olan Austroloidler ve Dravidler yaşamaktadır. M.Ö. 2000-1500 yılları arasında Hindistan'ın, Arî topluluğu tarafından işgal edilmesiyle yerli dinler ve Arîlerin dinlerinin sentezi Veda metinlerinin doğmasına yol açmıştır. Brahmanizm veya "Vedizm" kaynağını bu metinlerden almıştır.[377] "Sentez Dönemi" denilen ikinci safha ise M.Ö. III. yüzyılda başlamıştır. Bu dönemde yeni bir

[375] Korhan Kaya, **Hinduizm,** Dost Kitabevi Yayınları, 2. Baskı, Ankara 2011, s.7.
[376] Kürşat Demirci, "Hinduizm", **DİA,** Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 1998, C.18, s.113.
[377] Günay Tümer, "Brahmanizm", **DİA,** Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 1992, C.6, s.329.

din olan Budizm ile karşılaşan Brahmanizm yerel dinlerle ve Budizm ile kaynaşmıştır. Böylece bazı hayvanların ve mekânların kutsal sayılması, canlıların öldürülmemesi, inziva ve yoga gibi yeni inanışlar Brahmanizm'e dâhil olmuştur. I. yüzyıldan sonra da "Modern Hinduizm Dönemi" başlamıştır.[378]

Hinduizm'de bireyler mensup oldukları kastın düzenine göre dini görevlerini yerine getirmektedir. Özellikle "kama (meşrû cinsel haz)", "artha (bilgelik)" ve "dharma (iyilik)" üzerine kurulan ahlaki kurallar gündelik hayatı düzenlemektedir. Bu ahlaki kuralların yanı sıra Hinduizm'de diğer dinlerde olduğu gibi bir ibadet sistemi de mevcuttur. Söz gelimi kurban ibadeti Hinduizm'de önemli bir yer tutmaktadır. Hinduizm'de gündelik ibadetler evlerde yapılırken, kurban ibadeti tapınaklarda yerine getirilmektedir.[379] Tıpkı kurban ibadeti gibi hac ibadeti de Hindular arasında yaygındır. Hindistan'da binlerce hac merkezi olmasına rağmen geleneksel olarak Hindu hacılar hac ziyaretine Ganj Nehrin'de başlayıp Benares'te bu yolculuğu sonlandırır.[380] Ayrıca insanı huzura eriştirdiğine inanılan "Karma yoga", "Jnana yoga" ve "Bakti yoga" gibi ruhsal disiplinler de Hindu ibadetleri arasında yer almaktadır.[381]

3.1.1. Brahman İnancı

Yukarıda da belirtildiği gibi Hinduizm'in temel kaynağını Brahmanizm oluşturmuştur. Brahmanizm ise Brahman kavramı üzerine kurulmuştur. Brahman, Hindu kutsal metinleri olan Upanişadlar'da "Aşkın Brahman" ve "İçkin Brahman" olmak üzere ikiye ayrılmıştır. "Aşkın Brahman" anlaşılamaz ve sözcüklerle ifade edilemez. Onun için mekân kavramından bahsedilemez. O her yerde vardır ve onun için doğu, batı, kuzey, güney gibi yönler yoktur. O bir ve sonsuzdur. Onun için zamandan da bahsedilemez, o geçmişte de vardı ve gelecekte de var olacaktır. O şuur, bilgi ve ışıktır. "İçkin Brahman" ise nitelikleri olan ve evrene hükmeden "Efendi"dir. O yarattığı her şeyi kontrol altında tutar ve bunların düzenini sağlar. O da yarattıklarının yanında yaşar ve onları yönetir; ancak yaratılanlar onu fark edemez.

[378] Demirci, "Hinduizm", C.18, s.113.
[379] Demirci, "Hinduizm", C.18, s.116.
[380] İsmail Taşpınar, **Doğu Dinlerinde Hac İbadeti Hinduizm ve Budizm,** Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2014, s.33.
[381] Demirci, "Hinduizm", C.18, s.116.

Onun görevi yaratmak, korumak ve yok etmektir.[382] Bu açıklamalardan Brahman kavramının tanrı olarak düşünüldüğünü söyleyebiliriz. Nitekim Günay Tümer de *"Brahman kavramı zamanla önem kazanıp her şeyin özünü ifade etmeye başlamış, dünyaya şekil ve düzen vermesi sebebiyle bir ilah olarak kişiselleştirilmiş ve kelimenin müzekker şekli olan brahman yaratıcı tanrının adı olmuştur."*[383] demektedir.

İskender Fahrettin Sertelli'nin *Hint Yıldızı* romanında yirminci yüzyılın başında Hindistan'da geçen bir aşk macerası anlatılmaktadır. Romanda Hinduizm inancına geniş yer verilmiştir. Nitekim romanın hemen başında Hinduizm'in kaynağı olan Brahman inancı hakkında şu değerlendirmeler yapılmıştır:

"Zaten Brahma mezhebi: Hayattan müteneffir insanlara mahsus bir mezheptir. Eskiden Hintliler mabutlara ilâheler ve hediyelerle ibadet ederken, Brahmanlar insanın bütün gününü işgal edecek âdetler ve ibadetler icat ederlerdi.

Meselâ ibadet merasiminde, dualarda, apdestlerde, nezirlerde, elbise ve zinetlerde, yemede ve içmede, yatmada ve kalkmada, giyinmede ve soyunmada riayet edilecek bir çok ahkâmı diniye çıkarmışlardı. Gerçi bugünkü Brahmanlar bu derece mutaassıp ve müşkülpesent değillersede, eski itiyatların bir çoğuna elan riayetkârdırlar."(s.15)

Romanda yer alan bu ifadeler Brahman inancının dolayısıyla Hinduizm'in mahiyeti ile ilgilidir. Yukarıda da belirtildiği gibi diğer inanışlarda olduğu gibi Hinduizm'de de bir ibadet sistemi söz konusudur. Romanda yer verilen dua, abdest ve kurban bu ibadet sisteminin bir parçasıdır.

3.1.2. Kutsal Metinler

Romanlarda Hinduizm bağlamında ele alınan önemli bir konu da kutsal metinlerdir. Hindu kutsal metinleri genel olarak Şrutiler ve Smiritiler olmak üzere iki ana gruba ayrılmıştır. Bunlardan Şrutiler vahye, Smiritiler geleneğe dayanmaktadır.[384]

[382] Swami Nikhilananda Spırıt, **Hinduizm: Ruhun Özgürleşmesindeki Anlamı,** (Çev. Aslı Özer), Ruh ve Madde Yayınları, İstanbul 2003, s.28-37.
[383] Tümer, "Brahmanizm", C.6, s.329.
[384] Demirci, "Hinduizm", C.18, s.114.

Şrutiler denilince akla gelen ilk metinler Veda'lardır. Ayrıca Brâhmanalar, Aranyakalar ve Upanishadlar da bu gruba alınabilir.[385] Vegandalar, Dharma Sutra ve Dharma Şastralar, Puranalar, Destanlar ve Tantralar ise Smriti grubuna girmektedir.[386] İncelenen romanlarda en çok Veda'lara yer verildiği görülmüştür. Romanda bu metinler içinde özellikle Veda'ların anılması Veda'ların öneminden ve insanlar arasında daha çok bilinmesinden kaynaklanmaktadır.

İskender Fahrettin Sertelli'nin *Hint Yıldızı* romanında Brahman inancının önemli bir unsuru olan Rig Veda'ya yer verildiği görülmektedir. Romanda Seyit Ali ve Yogoda Mehrace'nin konağından kaçınca Lamaya'nın köyüne gitmek üzere yola koyulmuşlardır. Yol üzerinde geçtikleri bir köyde gördükleri Brahmanlara ait bir anıtta Rig Veda'dan alınan şu ifadeler yer almaktadır: *"'Bidayette mahluk, gayrı mahluk hiç bir şey mevcut değildi. Feza, hava, sema, deniz, hiç bir şey yoktu. O zamanlar mahfazai kâinat acaba nerelerde idi? Denizlerin dalgaları, semanın derinlikleri acaba nerelerde ihtifa eylemişlerdi? Varlık ve yokluk, gece ve gündüz yoktu. Yalnız o; zâtı yine kendinde mevcut olan o mevcuttu. Bidayeti hilkatte, karanlıklar karanlıkla mestur, dalgalar sakin ve eşya hercümerç iken, bu keşmekeşi anasır içinde yalnız o vardı. Allah vardı.. İşte bütün mevcudatı onun nefhai kudreti halk etti. Fakat bu hifayaya vakıf olan var mıdır? Bu mevcudat nedir? Hilkat ne demektir? Bu mecmuat hilkatin istinatgâhı yalnız o ise, onu neden tanımıyoruz? Hilkatin hakikatini halıktan başka kim bilir? Bütün bu mevcudat ondan başka bir kuvvete istinat eder mi?'" (s.210-211)* Yazarın Rig Veda'da geçtiğini söylediği bu bölümde varlık sorununa değinilmiştir. Tıpkı tasavvuf felsefesinde olduğu gibi burada da hiçbir şey yokken sadece yaratıcının var olduğunun altı çizilmiştir.

Seyit Ali ve Yogoda'nın Ramayana Harabelerinde gördükleri bir başka anıtta ise bir genç kızın ağzından anlatılan şu ifadeler yer almaktadır: "- *' Fecir bizi duaya davet ediyor.. Güneşin kapılarını açıyor.. Dünyaya mavi, sarı, penbe ziyalar saçıyor.. Bütün cihanı, bütün mevcudatı nurlara gark ediyor. Kalkalım, gözlerimizi, ayaklarımızı yıkayıp mabudun huzuruna gidelim. Hayattan istifade etmeği öğrenmek*

[385] Kaya, **Hinduizm,** s.48.
[386] Demirci, "Hinduizm", C.18, s.114-115.

ve arzın ganaimini toplamak için fecirden evvel kalkmalıyız.. Mabut, bizi tenbel ve kabiliyetsiz görürse, bu ganaime lâyık olmadığımıza hükmeder. Ben bir zengin kızı idim. Bir kasırga memleketimi ve yuvamı, anamı, kardeşlerimi ve sevgilimi diyarı ademe götürdü.. Ben bu ıssız harabede bir baykuş gibi yalnız kaldım. Şimdi alnımı vahşi rüzgârlardan başka bir şey okşamıyor. Gerçek ben de tenbelliğimin cezasını çekiyorum!"(s.211-212) Çalışmanın tavsiye edildiği bu bölümde ise Hinduizm'in ahlak anlayışı işlenmiştir. Romanda anıtta yer alan bu hikâyenin hangi dini eserden alındığı belirtilmemiştir. Bununla birlikte hikâyede anlatılanlardan bu anıtın da ya Rig Veda ya da başka bir kutsal Hindu metninden alındığı sanılmaktadır.

3.1.3. Hindu Tanrıları

Hindu inancında önemli bir yer tutan Tanrı anlayışı Veda metinlerinde işlenmiştir. Veda'larda çok sayıda tanrıdan bahsedilmekle beraber Brahma, Vişnu ve Şiva üçlüsü yaratma, koruma ve yok etmeyi simgeleyen tanrılardır.[387] Bunların yanı sıra fil başlı bir yaratık olarak tasvir edilen Ganeşa, maymun Hanumân, Soma, Gökyüzü Tanrısı İndra, Ateş Tanrısı Agni, Güneş Tanrısı Sûrya, Okyanus Tanrısı Varuna, Rüzgâr Tanrısı Vâyu, Kutsal Mimarî Tanrısı Vişvakarma, Ölüm Tanrısı Yama gibi tanrılar mevcuttur.[388]

A. Kemal Meram'ın *Mihracenin İntikamı* romanında Vişnu ve Brahma adlı Hint tanrılarına yer verilmiştir. Romanda Hint Mihracelerinden Lala Sahib Mirza zengin olduğu kadar halkına karşı müşfik bir kişi olarak tanıtılmıştır. Mihracenin önemli özelliklerinden biri de tebaasındaki bütün kesimlere karşı hoşgörülü davranmasıdır. Hem Müslüman hem de Hinduların yaşadığı Hindistan'da mihrace bu iki gruba da itina ile yaklaşmaktadır. Mihracenin bu hoşgörüsü romanda Hindu tanrılarından Vişnu ve Brahma'ya gösterdiği saygı ile dile getirilmiştir. (s.4) Mihracenin karısı Sara da Fransa'ya seyahatinin gerçekleşmiş olmasından dolayı çok mutludur. Bu mutluluğunu Vişnu'ya dua ederek göstermektedir. (s.9) Sara uzun süre bu seyahatin özlemini duymuştur. Ona göre bu hayalinin gerçekleşmiş olması Tanrı Vişnu'nun sayesindedir. Bu büyük iltifattan dolayı Sara inancı gereği Vişnu'ya

[387] Tümer, "Brahmanizm", C.6, s.329-330.
[388] Kaya, **Hinduizm,** s.25-30.

şükranlarını sunmaktan geri durmamıştır. Yine aynı romanda Sara ve sevgilisi Şair Rames gizli gizli buluştukları bir gece gizlenmek isterken kendilerini bir mabette bulmuşlardır. Bu mabette *"Brahmanın –belki de altından- bir heykeli vardı[r];"(s.87)*

İskender Fahrettin Sertelli'nin *Hint Yıldızı* romanında ise Hint tanrılarından İndra'ya yer verilmiştir. Romanda Seyit Ali, kendisini ve Kapten Tomson'u zehirlemek isteyen Hintli şoförleri Tari'nin kaçtığını öğrenince kendisine bu haberi veren uşağa Tari'yi kimin kurtardığını sormuş, uşak *"- İndira.."(s.82*) yanıtını vermiştir. Gökyüzü tanrısının burada anılması romanın kurgusu gereğidir. Romanda mekân Hindistan olduğundan Hinduizm ile ilgili dini ve kültürel unsurlara geniş yer verilmiştir. Bu açıdan bu eser Türk edebiyatında Hinduizm ve Hint kültürünün işlendiği ilk ve en önemli romanlardan biridir. Aynı romanda file de kutsallık atfedildiği görülmektedir. Nitekim Seyit Ali Lamaya'nın köyünde dolaşırken *"Başımı sağ tarafa çevirdiğim zaman, hey şeyden evvel mukaddes fili gördüm."(s.285)* demektedir. Bu ifadelerden Lamaya'nın köyünde yaşayan insanların bahsi geçen fili kutsal saydıkları anlaşılmaktadır. Ayrıca Lamaya da Seyit Ali'ye bu fille ilgili şu bilgileri vermiştir: "- *' Mukaddes ormanda (Muya) nın muhafızı ve mabutların en ihtiyarı olan bir fil vardır. Bu fil bir çok mabutlar doğurmuştur. Bugün tamam yediyüz yaşındadır. Mukaddes filin ecdadı da sekiz yüz seneden fazla yaşamıştır. Fakat, bu fil gençliğinde bir kaza geçirdiğinden, şimdi gözleri kördür. Ona kabile reisi bir hizmetçi tahsis etmiştir. Bu hizmetçi hergün filin yemeğini götürür, suyunu verir. Fil, bacağından zincirle bağlanmıştır. Etrafına çizilen hudut haricine çıkamaz. Kabile reisi, birkaç ay hapis cezasına mahkûm ettiği kimseleri buraya gönderir. Bu mahkûmlar mukaddes filin himayesi altında toprağa gömülerek müddetlerini doldururlar!'"(s.285)* Romanda bir fiilin kutsal sayılması fil başlı bir yaratık olarak tasvir edilen Hindu tanrılarından Ganeşa'yı hatırlatmaktadır.

Romanda tanrı inancı ile ilgili başka hususlara da yer verilmiştir. Örneğin bir gün Mehracenin vekilharcı Seyit Ali'nin yanına giderek ona Yogoda'nın Tanrı'larına isyan ettiğini söylemiş ve bu yüzden babası tarafından cezalandırılacağını anlatmıştır. Seyit Ali vekilharçtan isyanın mahiyetini sormuş ve Yogoda'nın bir yabancıya âşık olduğu cevabını almıştır. Vekilharç kendi "mabut"larının çok tutucu olduğunu ve

kendisine tapmayanlarla münasebeti kabul etmeyeceğini söyleyerek Yogoda'nın büyük bir hata yaptığını anlatmaya çalışmıştır. (s.159-160) Mehrace'nin kızını cezalandıracak kadar katı davranmasının nedeni "mabut"larına olan bağlılığıdır. Öte yandan Hinduizm'deki kast sisteminin de göz ardı edilmemesi gerekir. Zira kastlar arasında böyle bir münasebet mümkün değildir. Ancak romanda asıl anlatılmak istenen "mabutlara" olan saygıdır. Yukarıda da belirtildiği gibi Hinduizm'in çok tanrılı bir dindir. Bu açıdan romanda mabut ifadesinin çoğul kullanılması bilinçlidir.

Yine aynı romanda tanrılara duyulan saygının ve bağlının anlatıldığı bir diğer olay ise Lamaya'nın babasının Seyit Ali tarafından kurtarılmasıdır. Sarayın hizmetkârlarından Lamaya, sarayda hapsedilen babasının serbest bırakılması için Seyit Ali'den yardım isteyince Seyit Ali Mehrace'nin yanına giderek şunları anlatmıştır: *"– Bu gece uyuduğum zaman, rüyamda evvelâ sizi gördüm. Beni kolumdan tuttunuz ve bir büyük mabede götürdünüz! Mabut uzun boynuzlarını sallıyarak üzerime yürüdü. Birdenbire korktum.. Beni boynuzlarile öldürecek zannettim. Sizden şefaat bekledim. Mabut beni uzun boylu isticvap ettikten sonra, sarayda kollarından tavana asılmış bir fakirin ölümden kurtarılmasını emretti. Ben sarayda böyle bir kimse görmediğimi söyledim. O esnada siz yanımdan kaybolmuştunuz. Mabut bana: ' Mehraceye sor, o bilir. Şimdi gidip onu kurtaracaksın!' dedi. Saatlerce bekledim, rüyamı kime ve nasıl söyleyeceğimi düşünürken, tekrar uykuya dalmışım. İkinci rüyamda mabut ateşler saçarak üzerime yürüdü. ' Tereddüt mü ediyorsun? dedi, eğer saraydaki ölüm mahkûmu yirmi dört saat zarfında kurtarmıya teşebbüs etmiyecek olursan, sarayı bir ande başınıza yıkıp hâk ile yeksan edeceğim'!"(s.112)* Seyit Ali Mehrace'nin dini hassasiyetini bildiği için böyle bir rüya uydurmuştur. Seyit Ali, bu rüya sayesinde Lamaya'nın babasının derhâl serbest kalacağını bilmektedir. Bu arada Seyit Ali'nin anlattıklarından anlaşıldığı kadarıyla Seyit Ali'nin "mabut" dediği şey bir inektir.

3.1.4. Karma Felsefesi

Hindu inancına göre hayatın tamamı "maya"dan yani bir illüzyondan ibarettir. Dünyadaki bütün varlıklar "maya"nın tuzağından kurtulmak için çalışmaktadır. Mayanın en büyük tuzağı ise samsara yani varlıkları sonsuza kadar yeryüzüne gelmeye

mahkûm etmesidir.[389] Karma felsefesine göre ruhun ölümden sonra başka bir bedende yeniden dirilmesi o ruha verilen bir cezadır. Sadece affedilen ruhlar bu döngüden kurtulur ve artık reenkarnasyona uğramaz.[390] İskender Fahrettin Sertelli'nin *Hint Yıldızı* romanında bu inanışa da gönderme yapılmıştır. Romanda yer alan *"Brahmanlar, iki elile başını kaşıyan, yağmur yağarken yürüyen insanları tel'in ettikleri gibi, bu büyük günahı işleyenlere selâm dahi vermezler. Brahma mezhebinde, bu iki günahı işleyenlerin ruhu, vahşi bir hayvan cismine intikal edeceği kanaatı vardır. Brahmanlar bu imanla yaşarlar."(s.14)* ifadeleri karma felsefesini yansıtmaktadır.

3.2. BUDİZM

Batı dillerinde Buda'nın kurduğu dine Budizm denmiştir.[391] Asıl adı Siddharta Gautama olan Buda M.Ö. 567 yılında doğmuştur. Babası Suddhodana Shakya kabilesinin kralı olduğundan zenginlik içinde büyümüştür. Buda yirmi dokuz yaşına geldiğinde bu zengin hayatı bırakarak yedi yıl süren bir inzivaya çekilmiştir.[392] Ancak yokluk içinde geçirdiği bu yedi yıldan sonra aşırı yokluğun da insanı doğruya ulaştıramayacağını görmüş ve iki aşırılıktan da sıyrılarak "Bodhi" veya "Bo" ağacı denilen bir ağacın altında aydınlanmıştır.[393]

Buda'nın öğretileri zamanla yayılarak Hindistan, Çin, Moğolistan, Mançurya, Seylan, Tayland, Burma, Singapur, Kore, Japonya gibi ülkelerde geniş bir kitleye ulaşmıştır. Buda'nın kurtuluş öğretisi dört kutsal gerçeğe dayanmaktadır. Bu kutsal gerçeğin dördüncü aşaması Nirvana'dır. İnsanlar Nirvana'ya ancak sekiz dilimli yol ile ulaşabilir. Bu sekiz dilimli yol; doğru söz, doğru davranış, doğru geçim, doğru muhakeme, doğru murakabe, doğru anlayış, doğru düşünce ve doğru niyettir.

---

[389] Demirci, "Hinduizm", C.18, s.115.
[390] A. Ranjan Mohapatra, "Hinduizm", (Çev. Hidayet Işık), **Selçuk Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi,** S.13, s.214-215.
[391] Günay Tümer, "Budizm", **DİA,** Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 1992, C.6, s.352.
[392] A. Ranjan Mohapatra, "Budizm", (Çev. Hidayet Işık), **Selçuk Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi,** S.16, s.168.
[393] Tümer, "Budizm", C.6, s.352.

Hinduizm'de olduğu gibi Budizm'de de insanın tekrar tekrar bedenlenmesi anlayışı mevcuttur. İnsan ancak Nirvana'ya ulaştığında bu döngüden kurtulacaktır.[394]

Budizm Hinayana ve Mahayana olmak üzere iki büyük mezhebe ayrılmıştır. Hinayana mezhebi ateist bir mezheptir ve Allah'ın varlığını kabul etmez.[395] Buda'nın anlatımları arasında da tanrı ile ilgili bir bilgi yoktur. Bununla birlikte Buda tanrıyı inkâr etmemiştir. Buda'nın zamanla Budistler arasında tanrı olarak görüldüğü ve heykellerinin yapıldığı da bilinmektedir.[396] Ancak Buda'nın tapınılan bir varlık haline gelmesi Mahayana mezhebi içinde olmuştur.[397]

İskender Fahrettin Sertelli'nin *Hint Yıldızı* romanında Budist ögelere geniş yer verilmiştir. Romanda Seyit Ali'nin uşağı *"Lamaya (Buda) mezhebi saliklerindendi[r]. Ailesi Bombaya sekiz saat mesafede, fakirleri ile meşhur bir köyde oturuyordu[r]."(s.180)* Lamaya inançlarına bağlı bir insandır. Seyit Ali'nin *"Hintli uşağın zaif damarını bulmuştum.. Mabut tan bahsedince Lamaya titremeğe başlıyor ve ne istersem derhal yapmağa âmâde bir vaziyet alıyordu."(s.165)* ifadeleri bunun en büyük ispatıdır. Nitekim Yogoda zindana atılınca Seyit Ali Yogoda'nın yanına gitmek için uşağı Lamaya'dan yardım istemiştir. Lamaya bu işe yanaşmayınca Seyit Ali *"– Hiç itiraz etme Mabut, bu gece Yogoda yı görmemi emretti.."(s.164)* diyerek adamın elini kolunu bağlamıştır. Hindistan'da farklı farklı inançların hâkim olduğunu belirten Seyit Ali *"budistleri, Hint cemiyetleri içinde, diğer mezhep saliklerinden çok daha munis, insaflı ve hayırhah"(s.181)* gördüğünü söyler. Yogoda ve Seyit Ali Mehrace'nin konağından kaçıp Lamaya'nın köyüne gittiklerinde Lamaya'nın babası orada onlara Budizm ile ilgili ayrıntılı bilgi vermiştir:

"Buda şimalde, Himalaya dağları civarında Sakya şehrinde yaşayan bir hükümdarın oğlu idi. Buda yirmi beş yaşına gelinceye kadar babasının sarayında yaşamıştı. Fakat bir gün, başı üryan, yüzü buruşmuş, bütün azası titreyen bir ihtiyara; bir başka gün de bütün vücudu çıbanlar içinde gayri kabili tedavi bir hastaya; daha sonra da üzerine kurtlar üşüşmüş mütefessih bir cesede tesadüf etmiş, o zaman

[394] Tümer, "Budizm", C.6, s.352-353.
[395] Mohapatra, "Budizm", S.16, s.173.
[396] Tümer, "Budizm", C.6, s.356.
[397] Mohapatra, "Budizm", S.16, s.173.

muztarip beşeriyetin bu nihayetsiz felâket ve ıztırapları karşısında şu suretle düşünmüş: Gençlik, sıhhat, hayat, bunlar hiç hükmündedir. Çünkü her üçü de ne ihtiyarlığa, ne hastalığa ne de ölüme karşı durabiliyor!'

Bunun üzerine Buda insanlara acımış, bu ıztırap ve felâketlere bir çare aramağa başlamıştır.

Gene bu sıralarda sokakta heybetli bir dilenci rahibe tesadif etmiş, Buda da rahip gibi âlemden tecerrüt etmeğe karar vermiş.. İşte bu dört tesadüf Budanın meslek ve mezhebine esas teşkil etmiştir. Buda bundan sonra cemiyetten kaçarak çöllere iltica etmiş, yedi sene tövbe ve istiğfar içinde yaşamış, açlığa, susuzluğa, yağmura ve aşka mukavemet etmiştir. Fakat, nefsini bu suretle körletmeğe çalışması onun damarlarındaki ateşi ve ruhunda hissettiği heyecanları söndürmemiş.. Nihayet nefsine mağlûp olarak, insanlar gibi yaşamak lüzumunu hissetmiş, yemek yemiş, kuvvetlenmiş ve işte o zaman desteres olabilmiştir. Artık ondan sonra Buda cemiyet içine karışarak vaız ve nasihate başlamış, etrafına şakirtler toplamış, cemaatlar teşkil etmiş, fertlerin cemiyet'in mali olduğunu söyliyerek herkesin cemiyete müfit olmasını tavsiye eylemiştir.

Buda tam kırk beş sene telkinatı diniyede bulunduktan sonra, şakirtleri arasında vefat etmiştir. (480 Milâttan evvel) Buda öldüğü zaman bu büyük mürşidin arkasında iki yüz milyon Hintli ağlamıştır. Budanın muhabbeti iki yüz milyon insanın kalbinde yer tutmuştu. Buda öldükten sonra halk arasında bir mabut gibi yaşadı.

Bütün mabetlere Buda nın resimleri ve heykelleri konuldu. Az zaman içinde Budanın kavaidi diniyesi bütün Hindistanda intişar etti. Buda mezhebinin ahali beyninde pek çabuk taammüm ve intişar etmesine en mühim sebep, sınıflar beynindeki farkın bu mezhepte külliyen reddedilmiş olmasıdır. Bir Mehrace ile bir dilenci mabede girdiği zaman, mabut huzurunda yan yana ibadet etmek mecburiyetindedir. Buda mezhebinde hayatın da hiç bir kıymet ve ehemmiyeti yoktur.

Buda diyor ki: ' Yaşamak bedbahtlıktır. Çünkü, insan, bu dünyanın gençlik, sıhhat ve hayat gibi in'amına arzukeş bulunduğu ve bu saadetleri de idameye kendinde iktidar göremediği için bedbaht olur. Bütün hayat, medit ıztıraptır. Bütün ıztırabatın

menşei de nihayetsiz ihtiraslardır. Iztırabatı ortadan kaldırmak için, arzuyi, ihtirası mahvetmek lâzımdır. Halbuki beşerin fitreti ve aczi bunu imkânsız kılıyor. Muztarip olamamak için insanı bedbaht ve perişan eden revabıtı kırmalıdır.' "(s.218-220)

Romanda Buda'nın hayatıyla ilgili verilen bu geniş bilgi adeta romana bir ansiklopedi havası vermiştir. Bu durum yazarın diğer romanlarında da dikkat çekmektedir. Yazarın tarihi romanları ele alınan devlet veya milletin tarihi, dini ve kültürü hakkında geniş bilgiler içermektedir.

Abdullah Ziya Kozanoğlu'nun *Kolsuz Kahraman* romanında Türklerin Çinlilerle mücadeleleri anlatılmıştır. Bu noktada Çinlilerden bahsedilirken yer yer Buda da anılmıştır. Romanda Karaoğlan gizlice Siganfo Sarayı'na girerek babasının intikamını almak için Çin Beyi Hu-Bing-Tisiyuem'le dövüşmek istemiştir. Çin Beyi bu çocuğa haddini bildirmek için meydana çıkmış; ancak çocuğun çevikliği karşısında yere yığılmaktan kendini kurtaramamıştır. Romanda beyin yenilgisi *"Bacakları gevşeyen Çin beyi, çamurdan yapılmış kocaman bir Buda heykeli gibi yere serildi."(s.17)* cümlesi ile anlatılmıştır. Yine Tay Çeu'nun düzenlediği eğlencede izleyicilere *"– Ey yüce Buda'nın sevgili kulları, susunuz ve dinleyiniz, şimdi ünlü Çin imparatorunun genç ve yüce beylerinden Tay Çeu, er meydanında pazısının gücünü gösterecek, kendisine ad kazanacaktır."(s.21)* şeklinde hitap edilmiştir. Romanın ilerleyen sayfalarında Tay bir handa kolsuz adam ve Sarıçiçek ile karşılaşınca *"-Yüce Tanrı Buda'nın adına yemin ederim ki, Alpago'yu bekliyorum."(s.90)* demiştir. Romanda yer alan bu ifadeler Çinlilerin inancına bir göndermedir.

Cemil Cahit Cem'in *İkiz Şeytanlar!..:Kan İçen Hortlak* romanında İngiliz casus Billi Padington (Ceymis)'in kardeşi Vatson cüzzam hastalığına yakalanmıştır. Ceymis *"Kardeşim bir çılgın gibi ta Tibet yaylasına, mukaddes Lâsa şehrine kadar gitti. Orada budist lâmalar onu tedavi ettiler."(s.155)* demektedir. Romanda anlatıldığına göre Budist rahipler Vatson'u iyileştirmeyi başarmıştır. Budist rahipler bu yönleriyle dini kimliklerinin yanı sıra insanlara şifa veren hekimler olarak yansıtılmıştır.

Mebrure Hurşit Alevok'un *Sönen Işık* romanında Neyran'ın odası tasvir edilirken *"sinsi bakışlı, mütebessim tunç 'buda'"(s.5)* ifadesi kullanılmıştır. Romanda Buda heykeli odada bir süs eşyası olarak bulunmakta dini bir nitelik taşımamaktadır.

3.3. PUTPERESTLİK

Putperestlik insanların çeşitli nesnelere tanrı olarak tapmasıdır.[398] Hüseyin Atay *"Putperestlik sonradan arız olan parazit bir hastalıktır."*[399] der. Gerçekten de tarihi gelişimine bakıldığında putperestliğin insanların dinden uzak kalmalarının sonucu olarak tevhit inancının bozulmasıyla ortaya çıktığı görülmektedir. İslâmî kaynaklar putlara tapınmanın Hz. Nuh döneminde başladığını söylemektedir. Bu gelenek Hz. İbrahim ve Hz. Musa dönemlerinde devam etmiştir. Batı dillerinde "Paganizm" olarak karşılık bulan Putperestlik bu adla Hristiyanlığın ilk yıllarında da karşımıza çıkmaktadır. Nitekim İslâmiyet kabul edilmeden önce Mekke'de Putperestliğin yaygın olduğu bilinmektedir.[400]

Sinan Reşat'ın *Dünyayı Dolaşıyorum,* romanında dünya turuna çıkan Ahmet Bozkurt Afrika'daki insanların dinleri hakkında kısa bilgi vermiştir. Ahmet Bozkurt *"Tahtadan oydukları acayip acayip şekillere ve vahşi hayvanlara Allah diye tapıyorlar."(s.48)* diyerek buradaki insanların Putperest olduklarını söylemektedir. Günümüzde de bazı ilkel kabileler arasında bu tür inanışların mevcut olduğu bilinmektedir.

Muharrem Zeki Korgunal'ın *Kahraman Kız* romanında haydutların başı olan Karatay Putperesttir. Bu nedenle Dilfüruz ona sözünde durması için yemin ettirince *"Kendi mabudu olan Lâtı uzzanın üzerine arka arkaya üç defa yemin et[miş]ti[r]." (s.50)* Bilindiği gibi Lat ve Uzza İslâmiyet öncesi Arap toplumunda tapınılan putlardır. Karatay da henüz İslâmiyet'i kabul etmediğinden bu putlar üzerine yemin etmiştir.

---

[398] Ahmet Güç, "Putperestlik", **DİA,** Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2007, C.34, s.365-367.
[399] Hüseyin Atay, "İslâmdan Önce Arap Yarımadasında Putperestlik ve Yayılışı", **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,** S.1-4, s.85.
[400] Güç, "Putperestlik", C.34, s.365

3.4. GÖK TANRI VE ŞAMANİZM:

Türkler, İslâmiyet'i kabul etmeden önce çeşitli dinlere inanmışlardır. Bu dinler arasında önemle üzerinde durulması gereken Gök Tanrı inancıdır. Bu noktaya dikkatleri çeken Günnur Yücekal Arpacı da Türklerin ilk dininin Gök Tanrı dini olduğunu ve bu inanç sisteminin daha sonraki dinleri de etkilediğini belirtmektedir.[401] Ancak Gök Tanrı dini ele alınırken Şamanizm'in göz ardı edilmemesi gerekir. Zira Türkler arasında Gök Tanrı inancı hüküm sürerken aynı zamanda Şamanlık geleneği de devam etmiş, bu durum iki kavramın karıştırılmasına yol açmıştır. Nitekim Çin kaynaklarına dayanılarak yapılan bir çalışmada şu tespit yapılmıştır: *"Doğuda ve batıda yaygın genel kanı Türklerin 'eski dini'nin (Kamlık) Şamanizm olduğu yolundadır ki, bu prensipte doğrudur. Lakin gözden kaçan bir detay var: Şamanizm evrensel bir 'din' değil, insanı doğanın bir parçası kabul eden, doğa mistiği ve doğa ruhlarına dayalı hümanist bir öğreti, bir inanç zemini, daha doğrusu genel bir çerçevedir. Bu anlamda evrensel bir kitabı, önderi veya duası yoktur.(...) Türklerin bu anlamda Şamanizme en önemli katkısı, bu öğretiye Gök Tanrı olgusunu kazandırmış olmalarıdır; hattâ Türklerin eski dininin Tengrizm olduğunu söylemek daha doğru olur. Çünkü bütün tanrıların üstünde duran Gök Tanrı (Tengrizm), eski Türk inancının odak noktasını teşkil etmektedir."*[402] J.M. de Groot, G. Ahmetcan Asena'nın çalışmasında yer alan bu tespit Şamanizm ve Gök Tanrı inancının iç içe geçtiğini göstermektedir. Yine Abdülkadir İnan *"Çin kaynaklarının verdikleri haberlerden anlaşıldığına göre, eski Orta-Asya şamanizminin esasları Gök-Tanrı, güneş, ay, yer, su, ata (cedd-i âlâ), ateş (ocak) kültleri idi."*[403] diyerek bu noktaya dikkat çekmiştir. Hikmet Tanyu da Türklerin dininin yeni kaynaklarda Şamanizm değil, Gök Tanrı dini olarak kabul edildiğini belirtmektedir.[404] Fuzuli Bayat'ın *"Şaman mitolojisinde evrenin üçlü bölünmesi ve ruhların hiyerarşik düzeyi, bu sistemin Gök Tanrı dininden*

---

[401] Günnur Yücekal Arpacı, **Gök-Tanrı İnancının Bilinmeyenleri Din ve Millet Kavramları: Akay Kine'nin Bilgileri Işığında,** Çatı Kitapları, 1. Baskı, İstanbul 2012, s.8.

[402] J.M. de Groot, G. Ahmetcan Asena, **2500 Yıllık Çin İmparatorluk Belgelerinde Hunlar ve Türkistan,** Pan Yayıncılık, 2. Baskı, İstanbul 2011, s.20.

[403] Abdülkadir İnan, **Tarihte ve Bugün Şamanizm: Materyaller ve Araştırmalar,** Türk Tarih Kurumu Yayınları, 8. Baskı, Ankara 2015, s.2.

[404] Hikmet Tanyu, **İslâmlıktan Önce Türklerde Tek Tanrı İnancı,** Ankara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1980, s.6.

çıktığını ispatlar. Aslında Şamanlık, Gök Tanrı dininin pratik tarafıdır, denilebilir."[405] tespiti de yine aynı doğrultudadır. Günnur Yücekal Arpacı, Gök Tanrı ve Şamanizm arasındaki farkı belirtirken Arif Acaloğlu'nun bu iki kavramı İslâmiyet ve tasavvufa benzettiğini söylemektedir. Bu görüşe göre Müslümanların asıl dini İslâmiyet tasavvuf ise İslâmiyet içinde ortaya çıkan dinsel pratikler olduğu gibi Şamanizm de Gök Tanrı dini içinde teşekkül etmiş dinsel pratiklerdir.[406]

Yukarıdaki tespitlerden de anlaşıldığı üzere gerek Şamanizm gerekse Gök Tanrı inancı eski Türkler arasında kabul görmüş ve birbirini etkilemiş iki inanç sistemi olmuştur. Kaynakların verdiği bilgiye göre Gök Tanrı inancı genel "çerçeve"yi oluşturmuştur. Bu noktadan hareketle Gök Tanrı inancına bakıldığında *"Tanrı, tüm evreni kaplayan, devasa olan, değişmeyen, ezeli ve ebedî olandır.(...) O, tektir, eşi ve benzeri yoktur.(...) Tanrı sonsuz güç sahibidir.(...) Tengri tüm insanların Tanrısı'dır."*[407] Yani Gök Tanrı inancında tek tanrı anlayışı hâkimdir. Bununla birlikte bazı varlıkların da kutsandığı görülmektedir. Örneğin Türk mitolojisinde Güneş'e tapınıldığı görülmüştür.[408] Öte yandan Türk mitolojisinde Ay erkeği, Güneş ise kadını simgelemiştir. Bu iki unsur Türkler için kutsal sayıldığından gündüzleri Güneş, geceleri ise Ay selamlanmıştır. Bununla birlikte Türkler önemli işlerde de Ay'a bakarak hareket etmişlerdir. Dilekler Yeni Ay'da dilenmiş, Dolunay zamanı savaşa çıkılmıştır.[409] Ayrıca eski Türklerin gezegenlerden de haberdar olduğu bilinmektedir. Bu gezegenlerin gündelik yaşamı etkilediğini düşünen eski Türkler gezegenlere dini bir değer atfetmişlerdir.[410]

Eski Türklerde kutsal sayılan bir diğer unsur ateştir. Ateş, Güneş'in yerdeki temsilcisi sayıldığından önemli bir sembol olarak düşünülmüştür. Bu nedenle ateşin yakıldığı ocaklar da önem kazanmıştır. Ocağın Türk mitolojisinde aileyi anımsattığı

---

[405] Fuzuli Bayat, **Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı,** Ötüken Neşriyat, 4. Basım, İstanbul 2006, s.30.
[406] Arpacı, **Gök-Tanrı İnancının Bilinmeyenleri Din ve Millet Kavramları: Akay Kine'nin Bilgileri Işığında,** s.15.
[407] Arpacı, **Gök-Tanrı İnancının Bilinmeyenleri Din ve Millet Kavramları: Akay Kine'nin Bilgileri Işığında,** s.81-82.
[408] Jean-Paul Roux, **Eski Türk Mitolojisi,** (Çev. Musa Yaşar Sağlam), BilgeSu Yayıncılık, 2. Baskı, Ankara 2012, s.94.
[409] Arpacı, **Gök-Tanrı İnancının Bilinmeyenleri Din ve Millet Kavramları: Akay Kine'nin Bilgileri Işığında,** s.117-122.
[410] Roux, **Eski Türk Mitolojisi,** s.140.

görülmektedir. Evlerde yanan ocak bereketin ve hayatın sürekliliğinin sembolüdür. Yeni evlenen çiftler ateş yakarak ona dua eder. Böylece ailenin sürekliliğinin sağlanmasına çalışılır. Gece sönen ateş, sabah tekrar kadın tarafından yakılır. Ayrıca yemekte ilk lokma ataların ruhu için ateşe atılır. [411] Bu noktada Fuzuli Bayat, ateş ve ocağın bu derece önem kazanmasını bu kavramların atalar ruhu ile olan bağlantısına bağlamaktadır.[412]

Türk mitolojisinde su yaratılışın başlangıcı olduğundan kutsal sayılmıştır. Bu nedenle suya saygı gösterilir, güzel sözler söylenir ve su özerine yemin edilirdi.[413] Bu noktada anılması gereken bir diğer unsur ağaç kültüdür. Fuzuli Bayat ağaç kültü için *"Eski Türk halklarında ağaç ana, analar anası, hatta doğrudan doğruya insanların, kabilelerin, halkların ulu babaları gibi kendini gösterir."*[414] demektedir. Nitekim Eski Türkler arasında ağaç kültünün varlığının en çarpıcı örneği Oğuz Kağan Destanı'nda karşımıza çıkmaktadır. Oğuz Kağan, ağaç kavuğunda gördüğü bir kızla evlenmiş ve ondan üç çocuğu olmuştur.[415] Bu noktada ağaçtan çıkan kızın üç çocuk doğurması Bayat'ın dikkat çektiği "analık" durumunu çağrıştırmaktadır. Yine Uygur mitinde Uygurların ataları olan beş çocuğun ağaçtan türediğine inanılır.[416]

Yukarıda da belirttiğimiz gibi eski Türkler arasında Gök Tanrı dini gibi Şamanizm geleneği de önemli bir yer tutmaktadır. Fuzuli Bayat'ın A. Hultkrantz'dan aktardığına göre Şamanizm'in tarihi Paleolitik Çağ'a kadar uzanmaktadır.[417] Bu açıdan oldukça eski bir inanç sistemi diyebileceğimiz Şamanizm; Asya ve Sibirya'nın iç bölgelerinde, Laponya'da, Eskimolar arasında, Nepal'de, Tibet'te ve Amerika'da Kızılderililer arasında olmak üzere oldukça geniş bir coğrafyada gözlenmiştir.[418] Şamanizm'in Türk inanç siteminde sistematik olarak yer alması da Göktürklere

[411] Arpacı, **Gök-Tanrı İnancının Bilinmeyenleri Din ve Millet Kavramları: Akay Kine'nin Bilgileri Işığında,** s.133-134.
[412] Fuzuli Bayat, **Türk Mitolojik Sistemi (Kutsal Dişi-Mitolojik Ana, Umay Paradigmasında İlkel Mitolojik Kategoriler- İyeler ve Demonoloji) 2,** Ötüken Yayınları, 2. Basım, İstanbul 2012, s.122.
[413] Arpacı, **Gök-Tanrı İnancının Bilinmeyenleri Din ve Millet Kavramları: Akay Kine'nin Bilgileri Işığında,** s.137-138.
[414] Fuzuli Bayat, **Türk Mitolojik Sistemi (Ontolojik ve Epistemolojik Bağlamda Türk Mitolojisi) 1,** Ötüken Yayınları, 3. Basım, İstanbul 2015, s.179.
[415] Roux, **Eski Türk Mitolojisi,** s.25-26.
[416] Bayat, **Türk Mitolojik Sistemi (Ontolojik ve Epistemolojik Bağlamda Türk Mitolojisi) 1,** s.179.
[417] Bayat, **Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı,** s.124.
[418] Michel Perrin, **Şamanizm,** (Çev. Bülent Arıbaş), İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2003, s.28.

uzanacak kadar eskidir. Türklerin zamanla çeşitli dinleri kabul etmeleri ile etkisini yitirse de Moğolistan coğrafyasında kurulan Kırgız Kağanlığında yeniden yaygınlık kazanmıştır.[419]

Jean-Paul Roux Şamanizm'i şöyle tarif etmiştir: *"Şamanizm, Şamanın belirli sonuçlar elde etmek için belirli bir bağlamda gerçekleştirdiği özgün eylemlerin bütününden oluşmaktadır."*[420] Roux'un tarifinde de görüldüğü gibi Şamanizm inancının dayandığı temel nokta Şamanlardır. Konu üzerine çalışma yapan araştırmacılar Şaman kelimesinin kökeni üzerine çeşitli fikirler ileri sürmüşlerdir. Mircea Eliade, Şamanizm kelimesinin Rusça aracılığıyla Tunguzca, Şaman kelimesinden geldiğini belirtmektedir. Türkçe ve Tatarcada "kam"; Altaycada ise "kam" veya "gam" sözcüklerinin Şaman yerine kullanıldığını belirten Eliade Şamanizm'in Orta Asya ve Sibirya'ya özgü olduğunu söylemektedir.[421] Michel Perrin ise araştırmacıların genelinin "Şaman" sözcüğünün Tunguzca "Çaman" sözcüğünden geldiğini kabul ettiğini ve "bilen insan" anlamında kullanıldığını söyleyerek [422] Eliade'ye yakın bir görüş ifade etmiştir.

Bu bilgilerden hareketle denebilir ki Şamanizm inancının anlaşılabilmesi için öncelikle Şaman'ın kimliğinin açığa çıkarılması gerekmektedir. Fuzuli Bayat Şamanların görevlerinden bahsederken uzunca bir liste sıralamıştır: "Hastaları iyileştirmek", "ölen ruhu öteki dünyaya götürmek", "kısırlığı tedavi etmek", "avın bol olmasını sağlamak", "fal bakarak gelecekten haber vermek", "evi kötü ruhlardan temizlemek", "kurban sunma törenlerini gerçekleştirmek", "mevsim ritüellerini yapmak", "sığırlara ve atlara zarar veren ruhları kovmak" ve "kayıp şeylerden haber vermek"[423] gibi önemli görevler üstelenen Şamanlar bu noktada toplumda kilit bir rol oynamışlardır. Şamanların bu denli önemli görevler üstlenmesi onların seçilmesini de belirli şartlara bağlamıştır. Şamanlık Tanrısal bir seçimle, istem sonucu veya aileden

[419] Bayat, **Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı,** s.117.
[420] Jean-Paul Roux, **Türklerin ve Moğolların Eski Dini,** (Çev. Aykut Kazancıgil), Kabalcı Yayınevi, 2. Basım, İstanbul 2011, s.63.
[421] Mircea Eliade, **Şamanizm: İlkel Esrime Teknikleri,** (Çev. İsmet Birkan), İmge Kitabevi, 3. Baskı, Ankara 2014, s.24.
[422] Perrin, **Şamanizm,** s.16.
[423] Bayat, **Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı,** s.23.

gelmek üzere üç şekilde elde edilir.[424] Ancak kaynaklar Şaman olma sürecinin oldukça zor ve sancılı olduğunu belirtmektedir.[425] Bu zorlu süreci başarıyla atlatan kişi artık Şaman olmaya hak kazanmıştır.

Şamanlar dini törenlerde ve hastaları tedavi ettikleri esnada özel bir kıyafet giymektedir. Bu kıyafet manyak, başlık, maske ayakkabı ve manyak üzerine asılan metal eşyalardan oluşur. [426] Yukarıda belirtilen özelliklerinin yanı sıra Michel Perrin Şamanların büyücülük yönlerine de dikkat çekmiştir.[427]

3.4.1. Büyü ve Fal

İncelediğimiz romanlar arasında İskender Fahrettin Sertelli'nin *Asyadan Bir Güneş Doğuyor* romanı Şamanizm ve Gök Tanrı inancı açısından son derece geniş bilgiler içermektedir. Romanda bu konuyla ilgili üzerinde durulması gereken ilk husus Şamanların büyücülük yönü ve fala olan inançtır. Romanda bir Türk kabilesi olan Elâgöz kabilesi arasında fala bakmak yaygın bir gelenektir. Nitekim *"Bilgütay insanların istikbalini yıldızlardan keşfettiği gibi, olacağı da akciğere bakarak anlar ve söylerdi."(s.132)* Yaşadığı dönemde *"Bilgütay (Elâgöz)lerin en akıllı, en bilgili adamı idi. Kabile reislerinin en tehlikeli zamanlarında onlara ne yapmaları lâzım geldiğini söylerdi."(s.132)* Bu özellikleri ile Bilgütay Şamanları hatırlatmaktadır. Romanda büyü ile uğraşan tek kişi Bilgütay da değildir. Büyücülük Tatarlar arasında da hayli gelişmiştir. Öyle ki *"Şimal Tatarları sihirle istedikleri zaman gökten yağmur indirirler, suya ihtiyaçları olmadıkları zaman da gökteki bulutları dağıtırlardı."(s.242)* Romanda anlatıldığına göre *"Tatarların reisleri sihirli bir aslan derisi üstünde oturur ve halkın itikadına göre ayı, güneşi ve yıldızları o idare ederdi. Bazan güneşin doğmadığını görenler, bunu, reisin o gün muztarip olduğuna ve bu sebeple güneşin yeryüzüne ışık salmasına müsaade etmediğine hükmederlerdi."(s.242)* Büyüde bu denli başarılı olan Tatarlar büyü sayesinde o dönemde etkili olan kuraklıktan az zararla kurtulmayı başarmıştır. (s.242) Nitekim ihtiyar bir adam *"Dün, gözümün önünde gökten yağmur yağdırdı ve bütün yaylayı suya*

[424] Perrin, **Şamanizm,** s.31-32.
[425] Eliade, **Şamanizm: İlkel Esrime Teknikleri,** s.64-65.
[426] Ahmet Ali Arslan, **Kızılderili ve Türk Şamanizmi,** Berikan Yayınevi, Ankara 2011, s.56.
[427] Perrin, **Şamanizm,** s.96-97.

garketti!"(s.250) diyerek Tongur'a elçi olarak gelen Tatar büyücüsünün maharetlerini anlatmıştır.

3.4.2. Dağ Kültü

İskender Fahrettin Sertelli'nin *Asyadan Bir Güneş Doğuyor* romanında eski Türk inanışlarındaki bazı kültlere yer verildiği görülmektedir. Romanda Kıratlıların yurdunda çıkan bir fırtınada birçok çadır yıkılmış, insanlar ölmüştür. Buran adlı bir adamın çadırına hiçbir şey olmayınca bu durum Sayaç'ın dikkatini çekmiştir. Sayaç fırtınadan kurtulan Buran'ın uğurlu bir insan olduğunu düşünerek ona bunun nedenini sormuştur. Buran buna cevap vermeyince Sayaç bu uğuru Altındağ'a bağlamıştır. Sayaç Altındağ'da yaşayan yedi başlı devin Buran'a uğur verdiğini düşünmektedir. Nitekim kabile reisi Tongur da gördüğü rüyada yurtlarının uğurlu bir kişi sayesinde kurtulduğunu öğrenmiştir. Bu rüyasını Sayaç'a tabir ettiren Tongur, Sayaç'tan bu uğurlu adamın Buran olduğunu öğrenmiştir. (s.94-95) Romanda, Buran'ın Altındağ sayesinde uğurlu bir adam sayılması Gök Tanrı inancındaki dağ kültünü hatırlatmaktadır. Günnur Yücekal Arpacı dağ motifinin önemini Akay Kine'nin ağzından şöyle aktarmıştır: *"Dağlar kutsaldır; çünkü bu dağlara Bay Ülgen'in 9 oğlu, yani 9 kardeş inmiştir. Ve orası da Orta dünyada benim atalarımın doğduğu yer olan Altay olarak geçer. Biz Altay'da bu nedenle dağlara saygı duyarız.(...) Kutsal dağların başına insan ayağının basmaması gerekir; çünkü bu davranış hakaret ve saygısızlık anlamı taşır. Dağlardaki kutsal ormanda avlanmak kötü söz ve kötü davranışta bulunmak yasaktır.(...) Dağlar canlı varlıktır, biz Gök'e ve toprağa alkış yaparken dağları da çağırıyoruz. Ve onlarla birlikte Gök'e müracaat ediyoruz. Gök'e müracaat etmek için sadece insanlar değil; sular, nehirler, ormanlar ve dağlar da gelmek ve orada olmak, zorundalar."*[428] Gök Tanrı inancında dağların kutsal sayılması romanda Altındağ örneği üzerinden anlatılmıştır. Nitekim romanda rüyaları tabir eden ve bu yönüyle tıpkı Bilgütay gibi Şamanları hatırlatan Sayaç Altındağ'dan sağ olarak dönen Buran'ın yedi başlı dev tarafından kutsandığını düşünmektedir. Onun bu düşüncesi Tongur'u da etkilemiştir ve Tongur, Sayaç'a *"Haydi, çabuk, vakit geçirmeden (*

[428] Arpacı, **Gök-Tanrı İnancının Bilinmeyenleri Din ve Millet Kavramları: Akay Kine'nin Bilgileri Işığında,** s.139.

Buran) ı bul, getir! Bana, yedi başlı tanrının esrarını anlatsın..”(s.96) diyerek Buran’ı görmek istemiştir. Romanda Buran’ın Altındağ’da kutsandığının özellikle altı çizilmiştir. Nitekim Kıratlı kabilesinden olan Buran, Elâgöz kabilesinin yaşadığı yere giderek burada kabile reisi ile görüşmek istemiştir. Buran kabile reisi Elâgöz Han’a kaybolan oğlu Güneş’i getirdiğini; ancak Çinlilerin yolda gelip Güneş’i aldıklarını söylemiştir. Elâgöz kabilesi Buran’ın anlattıklarına inanmamıştır. Buran ısrarla Güneş’i Altındağ’dan Aydın ile Yıldız’ın yanından getirdiğini söylemiştir. Bunun üzerine ihtiyar bir adam Altındağ’a gidenler kutsandığı için onlara bıçak işlemez eğer sen de Altındağ’a gittiysen sana da bıçak işlemeyecektir, diyerek Buran’ı sınamak istemiştir. Buran doğru söylediğini kanıtlamak için tehlikeli bir denemeye razı olmuş ve kılıçla Buran’ın kolunun kesilip kesilmeyeceği denenmiştir. Gerçekten de Buran’ın kolu kesilmemiştir. (s.99-101)

Romanda Altındağ’ın kutsallığı Aydın ve Yıldız üzerinden de anlatılmıştır. Aydın ile Yıldız, Tongur tarafından Altındağ’a sürgün edilmiştir. (s.86) Aydın ile Yıldız Altındağ’da yaşarken bir gün bir geyik yavrusu Yıldız’ın dikkatini çekmiştir. Yıldız bu geyik yavrusunu takip ederken bir çukura düşüp bayılmıştır. Yıldız kendine geldiğinde vücudunda bir gariplik vardır. Yıldız bir anda olağanüstü bir kuvvete kavuşmuştur. Aydın, Yıldız’ı oraya götüren geyiğin Altındağ Tanrısının kutsal hayvanlarından biri olduğunu ve Yıldız’a bu gücün Tanrı tarafından verildiğini düşünmüştür. Aydın’a göre Yıldız’ı artık hiçbir insan yenemeyecektir. (s.137-139)

3.4.3. Ruh İnancı ve Atalar Kültü

Şamanizm’de her şeyin ruhu olduğuna inanılmıştır. Bu bakımdan ruh kavramı Şamanizm’de önemli yer tutar. Şamanların da koruyucu ve yardımcı ruhları bulunur. Koruyucu ruhlar Şamanı tehlikelerden korurken, yardımcı ruhlar Şamanın öteki dünya ile iletişim kurmasını ve Şamanlık görevlerini yerine getirmesini sağlar.[429]

İncelenen romanlar arasında İskender Fahrettin Sertelli’nin *Asyadan Bir Güneş Doğuyor* romanında da ruhun önemi vurgulanmıştır. Romanda Bilgütay’ın verdiği zehirle *“Yıldız o anda ölürse kendi ruhu (Aydın) ın ruhile birleşecek*

[429] Bayat, **Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı,** s.143-147.

sanıyordu[r]."(s.203) Yıldız'ın ölüme kayıtsız kalmasında hatta ölümü istemesindeki neden Aydın'a kavuşabilme ihtimalidir. Çünkü *"Baykal Türklerinden kalma eski bir inanmaya göre kahramanların ruhları daima yaşar ve hayatta kavuşamadığı sevgilisini nihayet arar, bulur, onu da kendi yanına çekerdi."(s.203)* Aydın da kahraman olduğuna göre er geç ruhu Yıldız'a kavuşacaktır. Romanda ruhlar ile ilgili bu inanışlar sadece Türkler arasında yoktur. Türklerle etkileşim halinde olan *" Çin hükümdarları da çabuk ölmek istemedikleri halde, vaktiyle ölmüş kahramanların ruhlarından çok muazzep ve muztarip olurlardı. Bunun için kahramanların ruhlarile çarpışacak dövüşçü bir adamın ruhunu elde ederek yatak odalarının kapısında nöbet bekletirlerdi. Bu nöbetçi ruhun vazifesi, güneş doğuncaya kadar, kahramanların ruhlarile mücadele etmek ve onları hükümdarların sarayından defetmekti."(s.203-204)* Romanda yer alan bu bölümler Şamanizm'in ruh anlayışıyla yakından ilgilidir.

Romanlarda yer alan ve ruh inancıyla da bağlantılı olan bir diğer husus ise atalar kültüdür. Konu üzerine kapsamlı bir çalışma yapan Günnur Yücekal Arpacı atalar kültünü şöyle açıklamıştır: *"Atalar Kültü; dünyada yaşarken belli meziyetlerle öne çıkmış kudretli kişilerin, öldükten sonra Ata haline gelerek, aileleri ve toplumlarıyla iletişimlerini sürdürdüklerine ve onları korumaya devam edeceklerine dair inanca dayanmaktadır. Örneğin, Tanrı Dağı'ndaki ölülerin gözleri hâla yurtlarının ve halkının üzerindedir. Ancak her ölünün ruhu bu kapsamda olmamaktadır."*[430] Arpacı'nın da belirttiği gibi eski Türk inanışlarında ataların ruhunun koruyucu bir güç olarak görüldüğü bilinmektedir. Bu noktada özellikle de yaşarken kahramanlıklarıyla topluma hizmet eden kişilerin öldükten sonra da toplumu korumaya devam edeceği düşünülmüştür. İskender Fahrettin Sertelli'nin *Asyadan Bir Güneş Doğuyor* romanında geçen *"Çinlilerin ilk dinleri ecdada ibadetle başlamıştı. (Ço-U) sülâlesi hâlâ bu itikatla yaşar ve yurtlarının, ecdadı tarafından himaye edileceğine inanırlardı."(s.175)* ifadeleri atalar kültüyle ilgilidir. Romanda atalar kültünün Çin inancı olarak anılması Türkler ve Çinliler arasındaki etkileşimin bir yansımasıdır.

[430] Arpacı, **Gök-Tanrı İnancının Bilinmeyenleri Din ve Millet Kavramları: Akay Kine'nin Bilgileri Işığında,** s.98.

3.4.4. Totem Anlayışı

İskender Fahrettin Sertelli'nin *Asyadan Bir Güneş Doğuyor* romanında eski Türk inanışlarına özgü hayvan totemlerinin izlerini görmek de mümkündür. Mesela *"Elâgözler baykuş sesi işitince ya bir koyun kesip dala asarlar, yahut bir geyik keserek etini kuşlara ve köpeklere verirlerdi. Bu suretle baykuşun haber verdiği felâketin önüne geçildiğine ve eğer bunu on iki saat içinde yapmazlarsa, gelecek felâketin çok müthiş ve ocak yıkıcı olduğuna inanırlardı."(s.131)* Roman kahramanı Sülün de bu inanca sahip olduğu için baykuş sesi duyunca ertesi gün uyanır uyanmaz bu ritüeli yerine getirmiştir. (s.131) Sülün'ün hayvanlarla ilgili inançları bu kadarla da sınırlı değildir. Sülün'ün anlattıklarına göre *"-Büyük kanatlı bir kartal, bir evin bahçesine üç defa gelirse, o yuvaya yıllarca hastalık ve felâket ayak basmaz."(s.195)* Sülün, Tongur'a bu inancını söyledikten sonra kendisini de evlerinin bahçesinde bir kartal gördüğünü bu sayede uğursuzluklardan kurtulduğunu söylemiştir. (s.195) Romanda geyik, kartal, baykuş gibi hayvanlar üzerinden değerlendirme yapmak yine eski Türk inançlarındaki hayvan totemlerini hatırlatmaktadır.

3.4.5. Rüya, Ay, Güneş ve Kurban Motifi

Michel Perrin rüya için şu değerlendirmeyi yapar: *"Şaman toplulukların çoğu, rüyaları, öteki dünyadan gelen kehanet olarak kabul eder. Sanki, bu dünyada gerçekleşecek olanı öteki dünya daha önceden bilmektedir. Sanki, bu dünyada yaşanacak olayların bir eşleri öteki dünyada daha önceden gerçekleşmektedir."*[431] Perrin'in altını çizdiği rüyaların kehânet olarak kabul edilmesi durumu İskender Fahrettin Sertelli'nin *Asyadan Bir Güneş Doğuyor* romanında Sülün üzerinden verilmiştir. Romanda bir gün Sülün rüyasında Tongur'a elçi olarak gelen Tatar büyücüsünün bıyıklarını kesip ağacın dalına asmıştır. O dönemde bu rüyanın anlamı Sülün'ün Tatar elçisinin ölümüne vasıta olacağıdır. (s.252) Romanın ilerleyen sayfalarında bu kez Sülün'ün kocası Tongur bir rüya görmüştür. Bu rüyada Tongur gökyüzüne çıkarılarak "göklerin hâkimi" tarafından sorguya çekilmiştir. Bu sorguda "göklerin hâkimi" Tongur'a ülkesinde öldüğü sanılan bir kahramanın olduğu

[431] Perrin, **Şamanizm,** s.37.

söylenmiştir. Tongur'dan bu kahramanın nerede yaşadığı sorulmuştur. Sülün horoz ciğerine bakarak bu rüyayı yorumlamak istemiştir. Sülün falda bir atın üstünde bir kadın görünce bu kadının kendisi olduğunu sanıp kocasından sonra kabile reisi olma hayaline kapılmıştır. (s. 266-268)

Yine aynı romanda rüyanın önemi *"Kıratlılar rüyaya çok ehemmiyet verirlerdi. Herkes gördüğü rüyayı (Sayaç) a tabir ettirirdi."(s.84)* cümleleri ile anlatılmıştır. Romanda karşımıza çıkan önemli bir rüya motifi de Sayaç'ın gördüğü rüyayı kabile reisi olan Tongur'a anlatması ile gelişmiştir. Sayaç'ın rüyasında Yıldız gökyüzüne çıkarak Tongur'u Ay ve Güneş'e şikâyet etmiştir. Yıldız, Tongur'un Aydın'ı öldüreceğini Ay'a söyleyince Ay ona acımıştır ve ona kendi ışığından bir avuç vermiştir. Böylece Aydın'ı koruma altına almıştır. Tongur bu rüyayı dinleyince korkmuştur. (s.85) Bu bölümde rüya ile beraber eski Türk inançları açısından önemli bir yere sahip olan Ay ve Güneş motifleri de anılmıştır. Eski Türk inancında Ay ve Güneş'in kutsal sayıldığı bilinmektedir. Romanda Yıldız'ın Tongur'u Ay'a ve Güneş'e şikâyet etmesi ve Tongur'un bu durum karşısında korkuya kapılması bu inanç doğrultusunda değerlendirilmelidir. Yine romanda Sayaç Tongur'a *"Meselâ ben (ay)ı güneşten fazla severim. Siz güneşe aydan ziyade taparsınız! Kabilenin bütün delikanlıları (güneş)i daha fazla severler."(s.96)* demiştir. Sayaç'ın romanda yer alan bu ifadesi de eski Türkler arasında Ay ve Güneş'in kutsanması ile ilgilidir.

İskender Fahrettin Sertelli'nin *Asyadan Bir Güneş Doğuyor* romanında eski Türk inanışları ile ilgili bir diğer husus ise kurban merasimidir. Eski Türklerde kurban geleneğinin olduğu bilinmektedir. Ancak romanda bu gelenek biraz değiştirilerek anlatılmıştır. Zira romanda kurban edilen hayvan değil bir insandır. Romanda "Ölüm rüzgârı" Tongur'un kabilesinin yaşadığı yerlere kadar gelmiştir. Tongur ve yanındakiler bu "ölüm rüzgârı"ndan kaçıp yanlarına gelen insanlarla görüşürken Bilgütay ileri atılmıştır. Bilgütay o sabah Tanrı ile konuştuğunu ve Tanrı'nın kendilerinden bir kurban istediğini söylemiştir. Bilgütay'ın anlattığına göre eğer Tanrı'ya güçlü bir kadın kurban edilirse "ölüm rüzgârı" Tongur'un memleketine zarar vermeyecektir. Tongur'un kabilesinde daha önce erkek kurban verilmiştir; ancak kabile kadın kurban vermek istememektedir. Neticede hiç kimse kızını ve karısını

kurban etmek istemeyince Bilgütay, Tongur'a Yıldız'ı kurban etmeyi teklif etmiştir. Tongur Altındağ tarafından kutsandığını düşündüğü Yıldız'ı başta kurban etmek istememiş; ancak Bilgütay Tongur'u bu konuda ikna etmiştir. (s.216-219)

3.5. SÜMER İNANCI

Kuzeyde Toros Dağları, güneyde Basra Körfezi, doğuda Zagros Dağları ve batıda Suriye Çölü ile çevrili olan alana Mezopotamya denilmektedir.[432] Bu bölge tarihin en eski kavimlerinden biri olan Sümerlere M.Ö. 4500-M.Ö 1750 tarihleri arasında ev sahipliği yapmıştır.[433] Tarihleri bu yönüyle oldukça eski dönemlere kadar giden Sümer uygarlığı bıraktığı eserlerle kendilerinden sonraki toplumlar üzerinde de derin izler bırakmıştır. Yaratılış ve Tufan Miti, tarım ile ilgili pek çok yenilik ve denizcilik alanında önemli buluşlar Sümerler tarafından insanlık tarihine kazandırılmıştır.[434] Çiviyazısı ve yukarıda sayılan bu buluşlar Sümerlerin yüksek bir medeniyet kurmalarına büyük katkı sağlamıştır. Böylece Erken Hanedanlar döneminde Sippar, Kiş, İsin, Nippur, Adab, Zabalam, Şuruppak, Umma, Girsu, Lagaş, Badtibira, Uruk, Larsa, Ur, Eridu gibi önemli şehir ve kasabalar kurulmuştur.[435] Kurulan bu şehir ve kasabalarda siyasi ve ekonomik hayat kadar dini hayat da son derece canlıdır. Bu canlılık Sümerlerin inanç sisteminde ve mitolojilerinde oldukça belirgindir.

Sümer inanç sistemi insan olarak tasarlanmış tanrılar üzerine kurulmuştur.[436] Bu açıdan çok tanrılı bir inanç sistemine sahip olan Sümerlerde farklı statülerde bulunmak üzere yüzlerce tanrı bulunmaktadır.[437] *"Bu yüzlerce ilahtan en önemli dördü gök-tanrısı An, hava-tanrısı Enlil, su-tanrısı Enki ve büyük ana-tanrıça Ninhursag'dı[r]."*[438] Bu dört tanrı arasında en önemlisi gök tanrısı An'dır. Ancak An

[432] Kemalettin Köroğlu, **Eski Mezopotamya Tarihi: Başlangıcından Perslere Kadar,** İletişim Yayınları, 8. Baskı, İstanbul 2013, s.12.
[433] Samuel Noah Kramer, **Sümerler: Tarihleri, Kültürleri ve Karakterleri,** (Çev. Özcan Buze), Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2002, s.52.
[434] Köroğlu, **Eski Mezopotamya Tarihi: Başlangıcından Perslere Kadar,** s.60.
[435] Köroğlu, **Eski Mezopotamya Tarihi: Başlangıcından Perslere Kadar,** s.65.
[436] Kramer, **Sümerler: Tarihleri, Kültürleri ve Karakterleri,** s.157-158.
[437] Köroğlu, **Eski Mezopotamya Tarihi: Başlangıcından Perslere Kadar,** s.68.
[438] Kramer, **Sümerler: Tarihleri, Kültürleri ve Karakterleri,** s.159.

zamanla gücünü yitirerek yerini hava tanrısı Enlil'e bırakmıştır. Böylece Enlil Sümerlerin baştanrısı konumuna yükselmiştir. [439]

İncelediğimiz romanlar arasında İskender Fahrettin Sertelli'nin *Sumer Kızı* romanında Sümer inancıyla ilgili önemli bilgilere yer verilmiştir. Romanda Sümerlerin baştanrısı Enlil *"Enhil Sumerlilerden maada, orta Asya'dan Babile kadar bütün insanların taptığı ve korktuğu Arz İlahı"(s.57-58)* olarak tanıtılmıştır. Ancak romanda Enlil ile ilgili verilen bu bilgiler doğru değildir. Öncelikle isimde hata yapılmış Enlil, Enhil olarak verilmiştir. Öte yandan romandan aldığımız bölümde "Enhil"e Sümerler dışındaki bütün toplumların taptığı bir başka değişle Sümerlerin bu tanrıya tapmadığı ifade edilmektedir. Romanda Sümerlerin "Enhil"e tapmadıkları yönünde başka ifadeler de yer almaktadır. Örneğin Sümerler Alam ülkesini işgal edince Sümerliler arasında şöyle bir konuşma geçmiştir: *" 'Arz ilâhı (Enhil) in gazabından korkarak sokağa çıkmıyan halka (Büyük Tanrı-Güneş) in kudret ve kuvvetini göstermek için, yarın tarlalara ve sokak kenarlarındaki yollara çiçek tohumları ekelim ve: (Bizim taptığımız tanrı bunlara az zamanda hayat verecek, büyütecek ve sizin taptığınız arz ilâhı bunun önüne geçemeyecek!) diyelim… Onlara tanrımızı tanıtalım. Alamlar bizim tanrımızın kudret ve kuvvetini görürlerse, taş mabutlara tapmaktan vazgeçerler ve bize çabuk ısınırlar."(s.61-62)* Romanda geçen bu ifadelerden yine Sümerlerin "Enhil"e tapmadıkları anlaşılmakta ve "Enhil" Alam halkının tanrısı olarak gösterilmektedir. Buna karşı Sümerler "Büyük Tanrı-Güneş"e tapan bir toplum olarak anlatılmaktadır. Yukarıda da belirttiğimiz gibi Enlil Sümerlerin baştanrısıdır ve Sümer ülkesine bolluk ve bereket getirmektedir.[440] Yine yukarıdaki ifadelerden Enhil'in "gazabından korkulan" bir tanrı olarak görüldüğü anlaşılmaktadır. Nitekim Samuel Noah Kramer de Enlil'in yanlış anlayış sonucu felaket getiren fırtına tanrısı olarak düşünüldüğünü ancak bunun doğru olmadığını belirtmektedir.[441] Bu bilgilerden hareketle romanda Sümer tanrıları ile ilgili bir bilgi yanlışlığının bulunduğunu söylemek mümkündür.

Yukarıda da belirtildiği gibi romanda Sümerlerin güneşe taptığının altı çizilmektedir. Romanda geçen *"Sumerliler umumiyetle mabut olarak güneş i*

[439] Köroğlu, **Eski Mezopotamya Tarihi: Başlangıcından Perslere Kadar,** s.68.
[440] Kramer, **Sümerler: Tarihleri, Kültürleri ve Karakterleri,** s.160.
[441] Kramer, **Sümerler: Tarihleri, Kültürleri ve Karakterleri,** s.161.

tanımışlardı."(s.7) ifadesi bu durumun en belirgin kanıtıdır. Yine romanda geçen *"Sumerliler güneş i mukaddes ve (Büyük Tanrı) olarak tanıdıkları için, sarı renge de hürmet ederlerdi. Sirtellada sarı papuç giyilmez, yere sarı renkte bir şey atılmazdı. Bunu yapanlar tecziye edilirdi." (s.65)* ifadeleri Sümerlilerin Güneş'e taptığını göstermektedir.

Romanda Güneş'e tapma ile ilgili başka bölümlerde bulunur. Bu bölümlerde ise Güneş ile birlikte Baal adlı bir tanrıdan bahsedilmektedir: *"(Baal) denilen bir mabut vardı. (...) Nipurlıların güneşten maada ayrıca Baal mabuduna tapmalarının sebebi şu idi: Şehrin yeni kurulduğu sıralarda müthiş bir fırtına, bütün evleri yıkmağa, bahçeleri harap etmeğe başlamıştı. Bu esnada Baal isminde saf bir köylü güneş doğarken, tan yerine ellerini uzatarak: 'Tanrı! Artık yeter.. Fırtına dinsin!' diye bağırmış ve fırtına derhal durmuştu, Nipurlılar bu hadiseden sonra Baal ı tanrının oğlu diye tanımışlar ve öldükten sonra da mezarını süsliyerek ona asırlarca tapmışlardı."(s.7)* Romanın başkahramanı olan Bilge de romanın ilk sayfalarında sadece Baal'e tapmaktadır. Efsar sevdiği kadın olan Bilge'yi Güneş'e tapma konusunda ikna etmek için ona şöyle seslenmiştir: *"Güneş e bak! Yeryüzünde ondan daha büyük, ondan daha kudretli bir mabut var mı? Bütün insanlar gibi, kuşları, karıncaları, yılanları, filleri ve timsahları yaşatan da odur. Çiçeklere ve ağaçlara o hayat verir. Kurumuş tarlaları sulayan; ıslak vadileri kurutan; soğuktan üşümüş hayvanların sırtını ısıtan odur. Dünyaya hem nur, hem hayat saçar. Bir seneden beri ağrıyan kolumu (A-Su) ların hiç birisi iyileştirememişti. Tanrı imdadıma yetişti; kolumu onun ılık hararetine bıraktım, on günde sızıdan eser kalmadı, iyileştim. Geçen sene bir kuru dalı koparmaya kuvvetim yokken, şimdi yaş bir kütüğü parçalayacak kadar kuvvetliyim. Söyle bana, Bilge hangi tanrı kullarının imdadına bu kadar çabuk yetişmiştir?"(s.12)* Efsar'ın bu sözlerinden sonra *"Bilge müteredditti[r]. Toprak altında yatan mabude mi, güneşe mi…? Hangisine tapacağını kendisi de bilmiyordu[r]."(s.12)* Ancak ilerleyen sayfalarda Bilge'nin tereddütleri ortadan kalkmaktadır. Bu durum romanda da *"Bilge, o gün ilk defa, güneşin azametine şahit olmuştu. Kalbindeki Baal mabuduna ait bütün bağları ve duyguları bir anda yıktı. Gözlerini kamaştıran tanrıya ellerini uzatarak şükretti."(s.17)* cümleleri ile anlatılmıştır. Romanda bahsi geçen Baal, Sümerlerde Dumuzi olarak bilinen

tanrıdır.[442] Dumuzi de tanrıça İnanna ile evlenen "Çoban-tanrı"dır. [443] Romanda sıkça anılan Güneş'e tapma konusu ise daha çok Sümerlerin Güneş tanrısı Utu ile ilgili olmalıdır. Utu kaynaklarda önemli yedi tanrı arasında sayılmaktadır. Ay tanrısı Nanna'nın oğlu olan Utu güneş tanrısıdır.[444]

Romanda Sümerlerin inancı anlatılırken büyü ve batıl inanışlara da yer verilmiştir. Romanın başkahramanı Bilge Nipur'da uğursuz addedildiği için öldürülecektir. Ancak Efsar Bilge'yi sevdiğinden onu Sümer'in başkenti olan Sirtella'ya kaçırmıştır. Bilge'nin Sirtella'ya geldiğini duyan Sümer hükümdarı Kınık Azak Bilge'yi otağına çağırmıştır. Efsar da Bilge'nin peşinden otağa kadar gitmiş; ancak içeri girememiştir. Bilge'nin Kınık Azak'ın otağında tutulmasından korkan Efsar Bilge'nin akıbetini öğrenmek için A-Su yani Sümer büyücülerinden yardım istemiştir. Bilgenin falına bakan büyücü Bilge'nin Sümerlerin başına geçerek büyük bir hükümdar olacağını söylemiştir. Efsar Bilge'nin hükümdar olacağını ve hep kendisini düşündüğünü öğrenince çok mutlu olmuş ve büyücüye yüzüğünü hediye etmiştir. (s.13-16)

3.6. ESKİ MISIR İNANCI

Antik Mısır'da çok tanrılı bir inanç sistemi mevcuttur. Tum, Kuzey Mısır'ın; Horus, ise Güney Mısır'ın Güneş tanrısıdır. Bu iki büyük tanrı dışında Memphis'te Ptah, Teb'de Amon, Heliopolis'te ise Tum'un soyundan gelen Shu ve Tefnut, Seb ve Mut, Osiris ve İsis, Set ve Nebhat gibi çift tanrılar bulunmaktadır. Heliopolis'in Güneş Tanrısı Tum zamanla yerel bir Güneş Tanrısı olan Ra'nın ismi ile anılmış ve böyle kabul görmüştür. [445] Görüldüğü gibi eski Mısır inancında tanrı konusu karışık bir yapıya sahiptir. Bunun temel nedeni Antik Mısır'da her eyaletin farklı tanrılarının bulunmasıdır. Eyaletlerin ülke içindeki önemi artıkça bu eyaletlerin tanrılarının da önemi artmıştır. Örneğin Memphis Mısır'ın başkenti olduğunda bu eyaletin tanrısı Ptah önem kazanmıştır. Memphis gözden düşüp Teb onun yerini alınca bu defa bu

[442] Cengiz Batuk, Mevlüde Köroğlu, "Bir Yahudi Tanrıçası Olarak Aşera", **Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,** S.41, s.27.
[443] Ali Narçın, **A'dan Z'ye Sümer,** Ozan Yayıncılık, İstanbul 2007, s.93.
[444] Kramer, **Sümerler: Tarihleri, Kültürleri ve Karakterleri,** s.165.
[445] A.H. Sayce, **Antik Mısır ve Babil Tanrıları,** (Çevirmen Şebnem Duran), İlya İzmir Yayınevi, 5. Baskı, İzmir 2014, s.85-92.

bölgenin tanrısı Amon önem kazanmıştır. Güneş'e tapma geleneği yayılınca Heliopolis'in Güneş Tanrısı Ra'nın şöhreti ülke genelinde yayılmış, diğer yerel tanrılar onun içinde erimiştir. Zamanla Teb tanrısı Amon da Amon-Ra'ya dönüşmüştür.[446]

3.6.1. Güneş'e Tapma

Yukarıda da görüldüğü gibi eski Mısır inancında çok tanrılı bir anlayış hâkimdir. Bununla birlikte Güneş'in tanrı olarak görülmesi ve üstün tutulması söz konusudur. İskender Fahrettin Sertelli'nin *Sumer Kızı* romanında Mısırlıların Güneş'e tapması *"Mısırda güneş mabudu bütün mabutların fevkinde addedilirdi. Mabut (Ra) nın muazzam heykeli hem Memfiste hem de Helyopolis şehrinde bulunurdu."(s.329)* cümleleri ile anlatılmıştır. Romanda yer alan bu cümlelerden da anlaşılacağı üzere Mısırlılar için en büyük tanrı Güneş Tanrısı'dır ve o da Ra olarak bilinmektedir. Romanda Ra'nın büyüklüğünün yanı sıra işlevleri de şöyle anlatılmıştır: *"Güneş, Mısırlılar yanında mabudun en hakikî bir timsali idi. Güneş mabudu daima yaşar, ziya ve hararetile dünyaya feyiz ve bereket verirdi. Karanlıklara karşı muzaffer olan, dünyayı sabahtan akşama kadar aydınlatan mabut (Ra) ayni zamanda çok faal, mücadeleci bir mabuttu. Mısırlılar onu hâkimiyet timsali olarak kabul etmişlerdi. Hükümdarlara cenklerde zafer temin eden, imdatlarına koşan, yollarını aydınlatarak zulmetten kurtaran mabut (Ra) idi. Bunun için Mısır hükümdarlarına (Ranın oğlu) derlerdi."(s.329)* Romanda Güneş tanrısı Ra'nın gücü anlatılırken Mısır hükümdarlarının otoritelerini pekiştirmek için bu sıfatı kullandığının da altı çizilmiştir. Öyle ki *"Mısırın ilk hükümdarı (Menes) cahil halka nüfuz ve kudretini göstermek ve arzularını kolayca yaptırmak için, kendisinin büyük mabut (Güneş) in oğlu olduğunu ilân etmiş, halk ta kendisini öyle tanımıştı[r]."(s.315)* Menes'in kendisini tanrının oğlu olarak göstermesi halk üzerinde Ra'nın gücünün ne kadar büyük olduğunun kanıtıdır. Nitekim Menes bu sıfatı kullanarak halk üzerindeki otoritesini pekiştirmiştir.

3.6.2. Hayvanlara Tapma

Antik Mısır'da eyaletler arasında farklı tanrıların ön plana çıkarılması beraberinde başka bir inanç olgusunu da getirmiştir. Antik Mısır'da farklı eyaletlerdeki

[446] Sayce, **Antik Mısır ve Babil Tanrıları,** s.138-146.

bu farklı tanrılar değişik hayvanlarla sembolleştirilmiştir. Söz gelimi Horus, şahin; Ptah, boğa; Ra, koç; Sebek ya da Sukhos ise bir timsah ile sembolleştirilmiştir. Bu hayvanlar dışında bilinen herhangi bir hayvanı karşılamayan ve farklı bir tür olan sfenks de yine kullanılan bu semboller arasındadır. Eski Mısır inancında adı geçen bu hayvanların kutsanması ilkel fetişizm ile ilgilidir. Bu nedenle halk arasında bu hayvanlar tanrının cisimleşmiş şekli olarak düşünülmüş ve fetiş olarak değerlendirilmiştir. Oysa üst tabaka arasında bunlar birer sembol olarak kullanılmıştır.[447]

İncelenen romanlar arasında İskender Fahrettin Sertelli'nin *Sumer Kızı* romanında da *"Tanis devrinde Mısırlılar mukaddes hayvanlara her devirden fazla ibadet etmeğe başlamışlardı."(s.327)* denilerek eski Mısırlıların hayvanlara taptıkları dile getirilmiştir. Romana göre *"Mısırlıların ibadet ettikleri hayvanlar aslan, öküz, koç, timsah, çakal, kedi, atmacadan ibaretti[r]." (s.327)* Ayrıca *"Her şehrin kendisine mahsus mukaddes bir hayvanı vardı[r]."(s.327)* Yine romanda yer alan *"Bu hayvanlardan bazıları bütün Mısır halkı tarafından takdis edilirdi. Bunlar büyük bir ihtimam ve dikkatle büyütülür, beslenir, hergün lâtif kokulu sularla yıkanır ve ölünce mumyalanırdı. Hayvan mabutlar öldükten sonra kendilerine yiyecek ve içecek hediyeler takdim edilir, nefis şaraplı şerbetler götürülürdü."(s.327)* ifadelerden eski Mısır'da hayvanlara bir kutsallık verildiği anlaşılmaktadır. Romanda bu hayvanların öldükten sonra mumyalanmış olması da yine onların dini yönleri ile ilgilidir ve ahiret inancının bir sonucudur.

Romanda Mısırlıların hayvanlara tapması veya onları kutsal görmesi çeşitli vesileler ile tekrar edilmiştir: *"Öküz Mısırlılar indinde kanı akıtılması günah olan mukaddes bir hayvandı. Fakat, Tanisin ecdadı, Nil sahiline yerleştiği zaman, ilk defa on öküz kanı akıtarak (Mısırı ülya) daki (File) adasında bir mabet inşa etmişti. Mısırlılar: 'Eğer, Menes, Filedeki mabedi inşa ederken mukaddes öküz kanı akıtmasaydı, bugün Mısır toprakları, Nilin coşkun feyezanı altında kaybolup gidecekti!' kanaatile yaşarlardı."(s.185)* Romanda geçen bu bölüm yine aynı durumu belirtmek için kullanılmıştır. Üstelik bu bölümde eski Mısırlılar arasında öküzün

[447] Sayce, **Antik Mısır ve Babil Tanrıları,** s.104-117.

neden kutsal görüldüğünün gerekçesi de verilmiştir. Bilge'nin Mısır'a gittiği gün Memfis şehrinin kuruluş yıldönümü olduğundan Bilge yapılan törenlere yakından şahit olmuştur. Hatta Mısır hükümdarı Tanis, Bilge'nin böyle bir günde şehirlerine gitmesini büyük bir uğur saymış ve Bilge için kurban kesmiştir. Mısır halkı da Bilge için öküz kurban edilmesinden memnun olmuş ve kurban edilen bu öküzler sayesinde artık Nil Nehri'nin taşmayacağını düşünmüşlerdir. (s.185-186) Mısırlıların böyle bir düşünceye kapılmasının temel nedeni de yine öküzün kutsal görülmesidir.

Yine aynı romanda Mısırlı büyücü Mendes öküze tapmaktadır. Bu durum Güneş'e tapan Sümer askerlerini endişeye düşürmüştür. Nitekim saray nöbetçilerinden biri Bilge'nin hizmetçisi Gündüz'e *"Üzüm üzüme bakarak kararır, yavrum! Mendes gibi akıllı bir adamın öküze taptığını gören hassa askerlerinin çoğu bu mendebur hayvana hürmet etmeğe başladılar. Yavaş yavaş (Büyük Tanrı) yı unutup öküze tapmağa başlarlarsa ne yaparız?!"(s.152)* diyerek endişesini dile getirmiştir.

3.6.3. Oziris ve Isis İnancı

Eski Mısır inancıyla ilgili üzerinde durulması gereken önemli bir husus da Oziris ve Isis inancıdır. Oziris ve Isis iki önemli ilahtır. Osiris, dünyaya barışı getirmek üzere Mısır'dan ayrılınca yönetimi karısı Isis'e bırakmıştır. Osiris Mısır'a tekrar döndüğünde Set ve yandaşları tarafından öldürülmüştür. Isis kocasının on dört parçaya ayrılan bedeninin parçalarını bularak bunları bir araya getirmeye çalışmıştır. Sonuçta bir parça hariç bütün parçaları bulmuş ve Anubis de bir araya getirilen bedeni mumyalamıştır. Bu noktadan sonra Osiris ölü bir tanrıdır ve ölülere hükmetmektedir. Onun hükümdarlığı "Alu Tarlası" yani cennettir.[448]

İskender Fahrettin Sertelli'nin *Sumer Kızı* romanında Oziris ve Isis'in hikâyesi şöyle anlatılmıştır:

"Mabut (Oziris) öldüğü ve semadan yer altına intikal ettiği zaman zevcesi İzis yeryüzünde yalnız ve himayesiz kalmıştı.

[448] Sayce, **Antik Mısır ve Babil Tanrıları,** s.150-152.

Mabut (Oziris) i, kardeşi (Set) öldürmüştü. Set geceler mabudu idi. Oziris sabahleyin bütün dünyayı nura garkederken, kardeşi gözden kaybolarak meçhul bir âlemde hükümran olurdu. Geceler mabudu, kardeşinin bu ihtişam ve şaşaasını çekemiyordu. Bir gün hile ile (Oziris) i öldürdü. O zaman Ozirisin zevcesi saçlarını yolarak kendisini yerden yere atmış, günlerce, aylarca, senelerce ağlamıştı. (Nil) her sene (İzis) in göz yaşlarından coşar ve taşardı!

Mısırlılar (İzis) in göz yaşlarına tahammül edemiyorlardı. Ozirisin oğluna yalvardılar: 'Babanın intikamını almakta neden gecikiyorsun?' dediler. Genç mabut (Horüs) bir akşam ufuklara zulmet çöktüğü zaman, babasının katilini yakaladı, öldürdü ve bu suretle annesinin göz yaşlarını dindirmeğe muvaffak oldu."(s.328)

Görüldüğü gibi romanda Oziris ile Isis hikâyesi gerçeğe uygun bir şekilde anlatılmıştır. Hatta romanda bu kadarıyla da yetinilmemiştir. Oziris'in öldükten sonra ölülerin tanrısı olması ve ölüleri yargılaması da ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır:

"Mısırlılar fena ruhların mahvolduğuna ve iyi ruhların yaşadığına inanırlardı.

Mısırlıların itikadına göre bütün ruhlar yer altında, güneşin gurup ettiği noktada toplanırlardı. Buralara (Oziris) hâkimdi.

Ruhlar cesetten ayrıldıktan sonra karanlık bir âleme dahil olur; burada bir müddet bocalar ve nihayet yer altında ölüm nehrine vâsıl olurdu.

(Oziris) in huzuruna gitmek için bu nehirden geçmek lâzımdı. Nehrin etrafında bir çok yırtıcı devler bulunur, ruhu suda boğmak, parçalamak isterlerdi. Nehirde nihayetsiz kayıklar vardı. Ruh, kendini kurtarmak için, bu kayıklardan birine atlıyarak yoluna devam ederdi. Devler kayıklara binemezler ve suya atlıyamazlardı.

Ruh bu korkunç nehirden geçerken, o sırada birdenbire meydana çıkan çakal başlı (Anobis) ile leylek başlı halâskâr kuşlar ruhu devlerin hücumundan muhafaza ederler ve (Oziris) in huzuruna getirilerdi.

Yer altında ruhları muhakeme eden (ölüler mahkemesi) kırk iki âzadan mürekkepti. Mahkemeye (Oziris) riyaset ederdi.

(Oziris) in etrafında, kırk iki günahtan hangisinin işlendiğini tahkik için kırk iki âza vardı.

Ruh, hâkiminin huzuruna gelir gelmez, dünyada işlediği iyilikler ve fenalıklar adalet terazisinde tartılırdı. Ruhun günahı iyiliğinden ağır gelirse ceza görür, iyilikleri günahından fazla ise affedilirdi.

Ruh cezaya düçar olursa müthiş ve nihayetsiz bir uçuruma atılır, orada fırtınalar, akrepler ve yılanlarla kamçılanır ve nihayet mahvolur giderdi. Fena ruhun tekrar yaşadığı vaki değildi.

Eğer iyilikleri ağır gelir de beraet kazanırsa, o zaman altın atmaca, anka ve lotüs şekline girer, timsah, aygır ve yılan şekline giren fena ruhlardan kaçarak, mabutların arasına karışırdı.

İyi ruhlar, bilâhare, hükümdar bahçelerinin gölgeleri altında, kendilerini güzelleştiren ılık rüzgârlar karşısında ve daima (Oziris) in sofrasında mesudane bir hayat yaşarlardı.

Ruhlar öldükten sonra, yer yüzündeki insanlara görünmezler, fakat kendileri isterlerse, arzu ettiklerini daima ve bir anda görürlerdi."(s.313-314)

Romanda Bilge'nin Mısır'a gitmesi ile Mısır tarihi ve inanç sistemi işlenmeye başlamıştır. Bu noktada yazar eski Mısır uygarlığı ile ilgili adeta ansiklopedik bilgiler vermiştir. Öyle ki Oziris ve Isis'in hikâyesi en ince ayrıntısına kadar işlenmiştir. Romanda bu kadarıyla da yetinilmemiş ve Oziris ve Isis'in dini mahiyetleri de ayrıntılı bir biçimde anlatılmış ve eski Mısır inancında önemli bir yer tutan ahiret inancına yer verilmiştir. Romanda Ozirisi ve Isis üzerinden verilen bu ahiret inancı genel hatlarıyla büyük dinlerdeki ahiret inancıyla benzerlik göstermektedir. Romanda ruhların sorguya çekilerek amellerinin tartılması, iyilerin ödüllendirilmesi ve kötü ruhların cezalandırılması semavi dinlerdeki ahiret inancına paralellik göstermektedir.

3.6.4. Ölülerin Mumyalanması

Eski Mısır inancında dikkat çeken önemli bir hadise de ölülerin mumyalanmasıdır. Antik Mısır inancında mumyalama geleneğinin yaygınlık kazanması on sekizinci Hanedan döneminden sonra olmuştur. Bu döneme kadar mumyalama geleneği daha çok saray ve din adamları arasında kabul görmüştür. Zamanla halk arasında da yayılan bu geleneğin ölülerin dirilmesi yani ahiret inancıyla yakından ilgili olduğu düşünülmektedir.[449]

İskender Fahrettin Sertelli'nin *Sumer Kızı* romanında eski Mısır anlatılırken mumyalama işlemine de yer verilmiştir. Romanda öncelikle mumyalamanın gerekçesine değinilmiştir: *"Mısırlıların itikadınca ruhun bedenle olan münasebeti daimî idi. (Ruh) un kendi cesedini daima yokladığını zannederek vücudun bozulmasına meydan vermezler, onu mumyalamak suretiyle muhafaza ederlerdi."(s.320)* Bu ifadelerden de anlaşıldığı üzere romanda ölülerin mumyalanması eski Mısır'daki ruh inancınca bağlanmıştır. Ruhun ölmediğini ve gelip bedeni yokladığını belirten yazar bedenin bu nedenle mumyalandığını söylemektedir. Ruh ve ahiret inancının bir sonucu olarak değerlendirilebilecek mumyalama işlemi bu açıdan inanç bağlamında değerlendirilmelidir. Yeniden dirileceklerine inanan eski Mısır halkı bu inanç doğrultusunda mumyalama tekniğini geliştirmiştir. Romanda mumyalamanın gerekçesi anlatıldıktan sonra mumyalama işlemi hakkında ayrıntılı bilgiler de verilir. Buna göre üç çeşit mumyalama tekniği mevcuttur. Bunlardan ilki zenginler tarafından tercih edilmektedir. Romanda bu ilk teknik şöyle anlatılmıştır:

"Mumyacı, cesedi birinci neviden mumyalamak için evvelâ ölünün başını deler ve bu delikten bir mayi akıtarak, beynini eğri bir demirle burnundan çıkarırdı. Bundan sonra karnını deler, bağırsaklarını çıkarır, içini hurma şarabile yıkar, derinin içine ve etrafa güzel sabit kokular koyardı. Bundan sonra karnının deliğini zamk, tarçın ve kokulu ilâçlarla tıkayıp dikerdi.

Ceset bu suretle hazırlandıktan sonra, dükkânda, yetmiş gün sodalı tuz içinde bırakılırdı. Bu müddet bitince tuzdan çıkarılır tekrar yıkanır, zamka batırılmış

[449] Sayce, **Antik Mısır ve Babil Tanrıları,** s.30.

sargılarla sımsıkı bağlanırdı. Bu ameliyat bittikten sonra, ceset sahibine teslim olunur, sahipleri diğer bir başka dükkânda ona göre zarif bir mahfaza yaptırılır ve bu suretle mumyalanmış olan cesedi bu mahfaza içine koyarak evlerinin bir köşesine dayarlardı." (s.321)

Bu mumyalama şekli dışında daha ucuz olan ve orta tabakaya hitap eden mumyalama tekniği ise şöyle anlatılmıştır:

"Mumyacı, cesedin karnına bir şırınga ile Sidre reçinası döker, fakat bağırsaklarını çıkarmazdı. Bu suretle ceset yetmiş gün soda içinde bırakılır, sodadan çıkarıldıktan sonra, içindeki mayi akıtılır, bununla beraber bağırsaklar da erimiş olarak dışarıya çıkardı. Soda bedenin içini temizlediği için, cesette kemik ile deriden başka bir şey kalmazdı.

Bu ameliyattan sonra mumyacı cesedi sarıp sahibine verirdi. " (s.321)

Son teknik ise en ucuzudur. Bu mumyalama işlemi de şöyledir: *"Cesede yalnız bir mayi akıtılıp yine yetmiş gün sodada bırakılır ve karnı deşilmeden sarılarak sahibine iade edilirdi."(s.321)* Bu tariflerden de anlaşılacağı üzere mumyalama işlemi toplumun bütün tabakaları arasında rağbet görmüş ve her kesimden ölüye tatbik edilmiştir. Mumyalama işleminin bu denli yaygın olmasının şüphesiz en büyük nedeni inanç temelli olmasıdır. Aksi takdirde en zengininden en fakirine kadar toplumun bütün kesimi bu uygulamaya müracaat etmez ve neticede de üç farklı teknik gelişmezdi.

3.6.5. Tapınak ve Rahipler

İncelenen romanlarda eski Mısır inancıyla ilgili olarak tespit edilen bir diğer husus tapınak ve rahip konusudur. İskender Fahrettin Sertelli'nin *Sumer Kızı* romanında Menes, Bilge'ye âşık olan Teti'ye rakibi Uran'dan kurtulması için Uran'ı öldürtmesini tavsiye etmiştir. Teti, Uran'ın öldürülme işini Menes'e vermiştir. Menes, Güneş Tanrısı'na dua etme bahanesiyle Uran'ı da yanına alarak Nut tapınağına gitmiştir. Menes burada kâhinlerle görüşerek Uran'a tuzak kurup onu ölüm kuyusuna atmıştır. Daha sonra kuyuyu kapatarak tapınaktan ayrılmıştır.(s.260-263)Tapınağın

baş kâhini Totmos bu cinayetten haberdar edilmemiştir. Totmos, Uran'ın mabette arandığını duyunca onu bulmak için kendisi de mabedi araştırmıştır. Ölüm kuyusunun taşının değişmesinden ölü kuyusuna birisinin atıldığını anlamış ve hemen kendi odasındaki geçitten ölüm kuyusuna inmiştir. Orada Uran'ı yaralı bir halde bulmuştur.(s.272-274)

Yine aynı romanda rahiplerin yaşamı romanda şöyle anlatılmıştır: *"Eski Mısır arazisi üç kısma ayrılmıştı. Bunun bir kısmı hükümdarın, bir kısmı rahiplerin, bir kısmı da cengâverlerin idi. Maişetlerini bu suretle temin eden rahipler, artık dünya işlerini hiç düşünmezler, ibadetle, mukaddes kitapla okumakla vakit geçirirlerdi. Her mabette bir baş rahip, on iki rahip, bir kâtip, bir muhasip, bir münecim, bir muganni, bir de âyinler esnasında mabutlara elbise giydiren memur bulunurdu."(s.311-312)* Romanda anlatıldığı kadarıyla rahipler de tıpkı hükümdarlar gibi hazine topraklarından pay almaktadır. Bu gelirleri sayesinde refah içinde yaşayabildiklerinden başka bir işle meşgul olmaları gerekmemektedir. Halkın onlardan beklediği tek şey de zaten onların dini işlerle meşgul olmasıdır. Romanda bu bilgiler dışında rahiplerin özel yaşamıyla ilgili bilgilere de yer verilmiştir: *"Rahipler temizliğe çok riayet ederlerdi, üç günde bir vücutlarını yıkarlardı. Hayvan kılından veya derisinden elbise giymek günah olduğu için, daima keten elbise giyerlerdi. Rahipler bir kadından fazla alamazlardı. Rahiplerin zevceleri mabedin bir dairesinde oturur, hariçle münasebette bulunmazdı."(s.312)* Romanda yer alan bu bilgiler rahiplerin özel yaşamlarıyla da sıradan halktan ayrıldığını göstermektedir. Rahiplere toplumda bu denli imtiyaz sağlanmasının nedeni onların din adamı olmasıdır. Diğer toplumlarda olduğu gibi eski Mısır'da da inanç konusu toplumun hassasiyet gösterdiği bir konudur ve dinin temsilcisi olan rahipler bu yönüyle toplumda farklı bir konuma sahiptir.

3.6.6. Büyü ve Bâtıl İnançlar

Romanlarda eski Mısır inancı ile ilgili değinilen son husus ise büyü ve bâtıl inançlardır. İskender Fahrettin Sertelli'nin *Sumer Kızı* romanında bu konulara geniş yer verilmiştir. Romanda *"Bilge, yıldızlara bakarak istikbalden haber veren müneccimlere çok inanırdı."(s.94)* cümlesi roman kahramanları açısından büyünün ne denli önemli olduğunu göstermektedir. Öyle ki Bilge Alam hükümdarını yenip Suz

şehrinden Sirtella'ya döneceği sırada kendisini görmek isteyen Mısırlı büyücüyü hemen kabul etmiştir. Bu Mısırlı büyücü Bilge'ye yıldızından kötü haberler aldığını söylemiştir. Mısırlı büyücü dönüş yolunda Bilge'ye tuzak kurulacağını söyleyerek dikkatli olması konusunda onu uyarmıştır. Mısırlının anlattıkları Bilge'yi son derece üzmüştür. (s.94) Bilge Mısırlının anlattıklarından etkilenerek kendi yıldızı ile kendisi de konuşmak istemiş ve Mısırlının yardımıyla konuştuğu yıldızı ona şunları anlatmıştır: "*' Sana bu cesareti veren benim, Bilge! Sen çölde doğmuş bir kızsın! Ölümün de çölde olacak! Alam tacı gibi, bir çok taçlar elde edeceksin! Bir çok tahtlara, hazinelere, ülkelere sahip olacaksın! Esirlere hayat ve hürriyet vereceksin! Saltanat ve ihtişamın, kırk yaşına kadar devam edecek!"(s.97)* Bilgenin yıldızı ilk etapta Bilge'ye çok iyi haberler vermiş ve ona büyük bir krallık vaat etmiştir. Gerçekten de Bilge'nin yıldızının vaat ettiği bu krallık Bilge'ye nasip olmuş ve Bilge Sümer ülkesinin kraliçesi olmuştur. Bilge'nin yıldızının anlattıkları bunlarla da sınırlı değildir. Bilge'nin yıldızı ona geleceği ile ilgili şunları da anlatmıştır: *"Ecdadının yurtlarını tekrar elde edeceksin! Mezopotamyada muhteşem bir medeniyet kuracaksın! (Asyaya) doğru uzanarak, bir çok memleketler istilâ edeceksin! O güne kadar taş gibi hissiz duracak olan kalbini bir delikanlı eritecek… Nihayet, bir gün bütün bu ihtişam ve debdebeyi o delikanlıya terkederek, bir an için, kadın olduğunu hatırlayacak ve sen de sevmek sevilmek isteyeceksin! İşte o gün, kalbinin çarpmasile durması bir olacak! Çünkü sen sevdiğin gün öleceksin!"(s.97)* Bilge'nin yıldızı adeta Bilge'nin bütün geleceğini ona anlatmıştır. Bu anlatılanlar Bilge üzerinde derin etki bıraktığından Bilge romanın sonuna kadar oldukça temkinli davranmış ve erkeklere karşı hissiz durmaya çalışmıştır. Romanın sonunda ise o da gönlünü bir erkeğe açmıştır. Bununla birlikte yıldızın haber verdiği gibi Bilge ölmemiştir.

Yine aynı romanda Bilge'nin hizmetçisi Gündüz de büyüye inanmakta ve amaçlarına ulaşmak için büyücülerden yardım almaktadır. Gündüz'ü bir gönül macerası büyü yaptırmaya sevk etmiştir. Hassa Kumandanı Uran'a âşık olan Gündüz Mendes'ten yardım alarak Uran'ı kendisine âşık etmeyi düşünmektedir. Gündüz bu amaçla Mendes'in kendisine verdiği büyülü bir meyveyi Uran'a yedirmiştir. (s.237)

Romanda büyü ile bağlantılı batıl inanışlar da bulunmaktadır. Örneğin Bilge'nin taktığı yüzüğün sihirli olduğu düşünülmektedir. Nitekim Bilge Mısır'da zehirlenince Mısırlı büyücü, Mısır hükümdarı Tanis'e *"Bilge, Sumer tahtına oturduğu gündenberi yirmiden fazla ölüm tehlikesi geçirmiş ve bu esrarengiz yüzük sayesinde ölmemiştir."(s.212)* diyerek Bilge'nin yine kurtulacağını söylemiştir. Tanis, Bilge'nin taktığı yüzüğün sihirli olduğunu öğrenince bu yüzüğe sahip olmak istemiştir. Tanis'in sarayında misafir olan bir kraliçenin yüzüğüne göz dikmesi romanda Mısırlıların büyüye olan inançları ile açıklanmıştır.(s.216) Tanis'in Bilge'den aldığı yüzükle savaşlara katılacağını düşünen kâhinler Tanis'i ikna etmek için aralarından Koptos isimli birini seçerek Tanis'e göndermişlerdir. Tanis'in de itimat ettiği bu kâhin Tanis'e yüzüğün büyülü olmadığını anlatmaya çalışmış ve onu maceralara atılmaktan alıkoymak istemiştir.(s.229)

Romanda kahramanların batıl inançlarının en güzel örneği ise *"Bilge papağanının gece uykusundan uyanıp sancılanmasını uğur saymazdı. Papağan gündüzleri sancılandığı zaman bunu tabiî karşılardı."(s.150)* cümlesi ile verilmiştir. Bu bakımdan canlı veya cansız varlıkların uğur getirdiğine inanmak veya onları uğursuz addetmek batıl inanışlarla ilgilidir.

3.7. ANTİK YUNAN MİTOLOJİSİ

Yunanca "Mythos" ve "Logos" sözcüklerinin birleşmesiyle oluşan Mitoloji kelimesi, kahramanları tanrılar, periler ve devler gibi varlıklar olan ve olağanüstü olaylara dayanan hikâyeler olarak tanımlanmaktadır. Antik Yunan tanrılarını ve kahramanlarını konu alan ve olağanüstü hikâyelere dayanan anlatılara da "Yunan Mitolojisi" denmiştir.[450] Yunan mitolojisinde tıpkı diğer mitolojilerde olduğu gibi inanç olgusu önemli bir rol oynamıştır. İlkel insanın kendini evrende konumlandırması ve yaratıcısını araması bu mitolojik hikâyelerin doğmasına yol açmıştır. Teknolojinin olmadığı ve sözlü geleneğin hâkim olduğu bu devirde karşılaşılan her problem hayal gücüyle çözümlenmeye çalışılmıştır. Neticede oldukça parlak ve canlı bir mitolojik sistem ortaya çıkmıştır.

[450] Şefik Can, **Klasik Yunan Mitolojisi,** Ötüken Yayınları, 13. Basım, İstanbul 2015, s.17.

Antik Yunan'da varoluş problemi çözülmeye çalışılırken her şey bir tanrı gibi değerlendirilmiş ve evrenin varoluşu bu açıdan açıklanmaya çalışılmıştır. Nitekim Hesidos, Khaos diye nitelendirdiği büyük boşluktan Gaia (Yer), Eros (Aşk) ve Erebos (Gece)'un çıktığını söylemiştir. Daha sonra Gaia'dan Uranos (Gök) doğmuş ve Gaia ve Uranos'un birleşmesi ile Titanlar doğmuştur. Uranos, doğan çocuklarından korktuğu için onları yerin altına hapsetmektedir. Bu duruma bir süre sessiz kalan karısı Gaia bir plan yaparak Uranos'u oğlu Kronos'a öldürtmüştür. Böylece Kronos babasının yerine geçerek evrenin hâkimi olmuştur. Bu sırada varoluş süreci devam etmiş Kronos da kardeşi Rhea ile evlenmiştir. Bunların Hestia, Demeter, Hera adında üç kızı ve Hades, Poseidon ve Zeus adında üç oğlu olmuştur. Kronos da babası gibi erkek çocuklarından korkup onları yutmaya başlayınca Zeus kardeşlerini babasının karnından çıkarak babasını yer altına hapsetmiştir. Böylece Zeus yanında karısı Hera, çocukları ve kardeşleri ile Olympos dağında yaşamaya başlamıştır.[451]

Antik Yunan mitolojisi çok tanrılı bir sisteme dayanmıştır. Bu tanrıların her birinin özel bir görevi vardır. Öte yandan tanrıların insan gibi görülmesi, yer yer insanların arasına karışması ve hatta insanlarla aşk yaşaması konuyu biraz daha karmaşık hale getirmiştir. Bununla birlikte Antik Yunan mitolojisinin efsaneleri yüzyıllar boyunca dilden dile dolaşmış ve Batı edebiyatında önemli bir yer edinmiştir. Bu etkilerden Türk edebiyatı da nasibini almıştır.

3.7.1. Aphrodite

İncelediğimiz romanlar arasında Antik Yunan mitolojisinden yoğun bir şekilde beslenen roman yoktur. Romanlarda daha çok Yunan mitolojisinin efsanevi kahramanlarından dem vurulduğu bazı roman kahramanlarının bu efsanevi karakterlere benzetildiği görülmektedir. Bunun en önemli örneği Aphrodite'tir. Bilindiği gibi Olmypos Dağı'nda yaşayan Aphrodite "güzellik ve aşk tanrıçası"dır. Dalgaların köpüğünden yaratılan Aphrodite güzelliği ile bütün tanrıları kendisine hayran bırakmış ve böylece Olmypos'a Zeus'un sarayına kabul edilmiştir. Görevi tanrıların ve insanların gönlüne hükmetmek olan Aphrodite Olympos'ta Ateş Tanrısı

[451] Can, **Klasik Yunan Mitolojisi,** s.21-28.

Hephaistos'un karısı olmuştur. Bununla beraber Aphrodite, Ares ve Hermes gibi tanrılarla; Ankhises gibi ölümlü bir insanla aşk yaşamaktan da geri durmamıştır.[452]

İskender Fahrettin Sertelli'nin *Abdülhamit ve Afrodit* adlı romanı adını bu mitolojik kahramandan almıştır. Romanın başkahramanı Melâhat Afrodit'e benzetilmiştir. Aslında bir Hristiyan olan Melâhat, Cevdet Paşa tarafından büyütülmüş ve bir cuma selâmlığında padişahın dikkatini çekmiştir. Kısa süre içinde Melâhat padişahın gözdesi olmuş hatta padişah için hafiyelik yapmaya başlamıştır. Romanın sonlarına doğru Padişah yeni gözdesi Nazan'ın öldürülmesinden sorumlu tuttuğu Melâhat'i Kız Kulesi'ne göndermiştir. Afrodit üzerine yazılan bir kitap okuyunca *"-Eski Yunanistanın bu güzellik ilâhesi, demek ki, ayni zamanda da uğur tılsımı imiş!"(s.255)* diyerek yeniden Melâhat'i görmek istemiş; ancak onun infaz edildiğini öğrenmiştir. Roman padişahın derin pişmanlığı ile sona ermiştir. Romanın başkahramanı Melâhat güzelliğinden ve çekiciliğinden dolayı Afrodit'e benzetilmiştir. Romanın sonunda padişahın eski Yunan mitolojisini konu alan bir kitap alıp okuması ve Afrodit'i okuyunca Melâhat'i yeniden hatırlaması ikisi arasında kurulan ilişkinin en somut kanıtıdır.

3.7.2. Hercule, Hektor, Agamemnon ve Akhilleus

Hercule (Herakles), Thebai Kraliçesi Alkmene ile Zeus'un oğludur. Hercule, daha bebek iken kendisini öldürmeye gelen iki yılanı boğarak gücünü ispatlamıştır. Hercule büyüyüp genç bir delikanlı olunca Eurystheos'un hizmetine girerek onun kendisine verdiği on iki tehlikeli görevi yerine getirmiş ve büyük bir kahraman olarak nam salmıştır. Ancak karısı Deianeira'nın kıskançlık krizine girip kendisine zehirli gömlek giydirmesi ile bedeni tutuşmuş ve babası Zeus tarafından alınarak Olmypos'a tanrıların yanına götürülmüştür.[453]

Troya Kralı Priamos'un oğlu olan Hektor da büyük bir kahramandır. Annesi Hekabe'dir.[454] On yıl süren Troya Savaşlarında ülkesini koruyan Hektor, Achilleus'un zırhını giyen Patroklos'u öldürünce Achilleus onu teke tek dövüşe çağırmış ve bu

[452] Can, **Klasik Yunan Mitolojisi,** s.112-119.
[453] Can, **Klasik Yunan Mitolojisi,** s.193-209.
[454] Manfred Wölcke, **Odysseia,** (Çev. Akın Kanat), İlya İzmir Yayınevi, İzmir 2004, s.21.

dövüşte onu öldürmüştür.[455] Achilleus daha sonra Hektor'un ölü bedenini atına bağlayıp yerde sürüyerek savaş meydanından götürmüştür.[456]

Mehmet Turhan Tan'ın *Gönülden Gönüle* romanında Hektor ve Hercule (Herkül) gibi kahramanlardan bahsedilmiştir. Romanda Herkül ve Hektor'a benzetilen kişi Samandıra Hâkimi'dir. Üsküdar'da bulunan Samandıra Kalesi o dönemde Rumlar için oldukça önemli bir yerdir. Bu yüzden bu kalenin hâkimine Herkül veya Hektor gözüyle bakılmaktadır. Romanda anlatıldığı kadarıyla Samandıra Hâkimi'nin herhangi bir kahramanlığını hiç kimse görmemiştir; ancak koruduğu yerin önemi ona bu unvanları vermiştir. (s.182-183) Samandıra Hâkimi'nin bu ünü Bizans İmparatoruna kadar gelmiş, hatta bir gün bir mecliste İmparator Samandıra Hâkimine *"-Hergül! Hani senin İlasın?"(s.190)* diyerek adeta onun bu namını onaylamıştır. Romanda adı geçen İlas, İolaos olmalıdır. İolaos Hercule'ün arkadaşıdır. Hercule Lerne ejderini öldürmeye gittiğinde yanında İolaos da bulunmakta ve Hercule'ün arabasını o kullanmaktadır.[457] Romanda hükümdarın Herkül ve İlas'ı birlikte anması bu iki kahramanın bu zorlu görevine bir göndermedir. Öte yandan hükümdar Samandıra Hâkimi'ni övmek onun kahramanlığını dile getirmek için bu benzetmeyi yapmış, bir bakıma Samandıra Hâkimi'nden bir kahramanlık beklediğini ima etmiştir.

İncelenen romanlarda Agamemnon ve Akhilleus gibi mitolojik isimlere de yer verilmiştir. Bilindiği gibi Akhilleus antik Yunan'ın büyük kahramanlarındandır. Peleus ile bir deniz perisi olan Thetis'in oğludur. Annesi onu Styks'in suyunda yıkadığından Akhilleus'a silah işlememektedir.[458] Troia'ya savaşında büyük savaşçı Hektor'u yenerek öldürmüştür.[459] Agamemnon da Arteus'un oğludur. Menelaos Sparta şehrinin kralı, ağabeyi Agamemnon ise Mykenai kralıdır. Menelaos'un karısı Helena Paris tarafından kaçırılıp Troia'ya götürülünce Agamemnon kardeşinin intikamını almak için büyük bir ordu hazırlatıp Troia üzerine sefere çıkmaya karar

[455] Gerhard Fink, **Antik Mitolojide Kim Kimdir?,** (Çev. Serpil Erfındık Yalçın), İlya İzmir Yayınevi, İzmir 2004, s.166-167.
[456] Gustav Schwab, **Klasik Yunan Mitolojisinin En Güzel Efsaneleri II,** (Çev. Devrim Doğan Yüzer), İlya İzmir Yayınevi, 2. Baskı, İzmir 2005, s.518.
[457] Can, **Klasik Yunan Mitolojisi,** s.197.
[458] Can, **Klasik Yunan Mitolojisi,** s.296.
[459] Fink, **Antik Mitolojide Kim Kimdir?,** s.166-167.

vermiştir. Hazırlanan büyük Yunan ordusuna Kral Agamemnon komutanlık etmiştir.[460] Mehmet Turhan Tan'ın *Gönülden Gönüle* romanında Agamemnon ve Akhilleus'a yer verilmiştir. Romanda Nenofar yani Orhan Bey'in karısı Nilüfer Hatun, Aydos Hâkiminin kızı Teofano'ya gönderdiği mektupta *"Şu sizin ismi var, cismi yok Ağamemnonlarınız, Aşilleriniz, Hergülleriniz; celâdette, hamasette, erkekliğe ait herhangi bir meziyette zevcimin de, arkadaşlarının da kâ'bine varamaz." (s.58)* diyerek eski arkadaşına, kocasının ve kocasının silah arkadaşlarının ne kadar yiğit olduğunu anlatmaya çalışmaktadır. Romanda Nilüfer Hatun, Orhan Bey ile Antik Yunan'ın mitolojik kahramanlarını karşılaştırarak onların hayal ürünü olduğunu; ancak kocasının gerçek bir kahraman olduğunu iddia etmiştir. Nilüfer Hatun bu iddiasında biraz daha ileri giderek *"Temamen ciddî olarak söylüyorum ki evimizdeki at uşakları sizin mitolojik kahramanlarınızdan daha yüksek insanlardır."(s.58)* demiştir. Nilüfer Hatun'un bu iddiası Osmanlı askerine olan güveninin bir sonucudur.

3.7.3. Medusa

Antik Yunan mitolojisinde Medusa, çirkin suratı ve yılandan saçları ile tanınmaktadır. Onun gözlerine bakan kişi taş kesilmektedir.[461] Bu yaratık Zeus'un oğlu Perseus tarafından kafası kesilerek öldürülmüştür.[462]

Nezihe Muhittin'in *Benliğim Benimdir!* romanında Medusa'ya yer verilmiştir. Çerkez kızı olan Zeynep ailesi tarafından satıldıktan sonra İstanbul'a esirci Samatyalı Hacı Hanım'a getirilmiştir. Hacı Hanım Zeynep'in gözünde mitolojik bir karakter olan Medusa'ya benzetilmiştir. (s.17) Zeynep'in esirciyi Medusa'ya benzetmesi içinde bulunduğu çaresiz durumun bir göstergesidir. Zeynep esircinin elinden kurtulamayacağını anlatmak için böyle bir benzetme yapmıştır. Öte yandan esircinin çirkinliği ve kötülüğü Medusa metaforu üzerinden anlatılmıştır.

İncelenen dönemde semavi olmayan din ve inanışların da özellikle de bazı romanlarda yer tuttuğu görülmektedir. Bu dönemde İskender Fahrettin Sertelli'nin

[460] Can, **Klasik Yunan Mitolojisi,** s.289-292.
[461] Can, **Klasik Yunan Mitolojisi,** s.240.
[462] Gustav Schwab, **Klasik Yunan Mitolojisinin En Güzel Efsaneleri I,** (Çev. Devrim Doğan Yüzer), İlya İzmir Yayınevi, Gözden Geçirilmiş 2. Baskı, İzmir 2005, s.37-38.

tarihi romanları semavi olmayan din ve inanışlar bakımından zengin ögeler içermektedir. Yazarın romanlarda tarihi bilgi verme kaygısı bu din ve inanışların romanlarda geniş yer bulmasının önünü açmıştır. Yazar bu din ve inanışları anlatırken olumlu veya olumsuz bir inanç algısı oluşturma derdine değildir. Yazarın tek amacı okura bu din ve inanışlar hakkında bilgi vermektir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
BATILILAŞMA EKSENİNDE İNANÇ KRİZİ VE SEKÜLERLEŞME

Osmanlı'nın yaşam tarzı, geleneğin dolayısıyla İslâmiyet'in kuralları doğrultusunda şekillenmiştir. Yaklaşık beş yüz yıl (1300-1800 arasını baz alırsak) bu durum böyle süregelmiştir. Osmanlı'nın Batı'yı tanımasıyla yaşam tarzı yavaş yavaş İslâmiyet'in etkisinden çıkarak yeni bir şekil kazanmıştır. Bu yeni yaşam tarzında Batı belirleyici rol almıştır. Mimarîden modaya ev dekorasyonundan oturup kalkmaya kadar Batılı yaşam tarzı örnek alınmıştır. "Batılılaşma" olarak değerlendirebileceğimiz bu sosyolojik vak'a tarih, sosyoloji ve edebiyata geniş bir inceleme alanı çıkarmıştır. Bu bölümde öncelikle Osmanlı Devleti'nde son asırda yaşanan değişim anlatılacaktır. Bu değişimin din ve inanç üzerindeki etkisi ortaya konduktan sonra dönemin romanlarında bu gelişim takip edilmeye çalışılacaktır.

Şerif Mardin Batıcılık terimini *"Osmanlı İmparatorluğu'nda başlayıp Cumhuriyet Türkiyesi'nde yeni boyutlar kazanan, Batı Avrupa'nın toplumsal ve fikirsel bileşimini erişilmesi gereken bir hedef olarak gören yaklaşım"*[463] şeklinde tanımlamıştır. Mardin'in altını çizdiği Batıcılığın temelinde aslında Avrupa'nın modernleşme hareketi yatmaktadır. Avrupa'da modernleşmenin ortaya çıkışı 15. yüzyıla rastlar. Avrupa'da ortaya çıkan burjuva sınıfı oluşturduğu kapitalist sistemle çok sınıflı bir toplum modeline geçmiştir. Bu yeni toplum modeli beraberinde modernleşmeyi getirmiştir. Modernleşme Avrupa'da her yerde aynı anda ve aynı toplumsal dinamikler üzerinden yayılmamıştır. Nitekim ilk olarak 17. yüzyılda İngiltere'de bireysel faktörler, 18. yüzyılda Fransa'da toplumsal faktörler ve 19.

[463] Şerif Mardin, **Türk Modernleşmesi: Makaleler 4,** İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 1991, s.11.

yüzyılda Almanya, Japonya, Rusya ve İtalya gibi ülkelerde ise siyasal faktörler modernleşme fikrini olgunlaştırmıştır.[464]

4.1. OSMANLI'YI BATILILAŞMAYA İTEN NEDENLER VE BATILILAŞMANIN İNANÇ BAĞLAMINDA İLK TOPLUMSAL YANSIMALARI

Batı'nın 1500-1900 arasını kapsayan dört yüz yıllık yenileşme hareketi Batılı olmayan toplumlarda çok daha hızlı olmak zorunda kalmıştır. Dolayısıyla bu geç kalmış yenilik hareketleri Osmanlı'da ancak aydın zümrenin bu eksikliği hissedip bu doğrultuda inisiyatif kullanması ile olmuştur.[465] İlber Ortaylı'nın da belirttiği gibi *"Osmanlı Batılılaşması, Batı'yı hayranlıkla değil, zorunluluk nedeniyle tercih etmiştir."*[466] Yükselme devrine kadar Osmanlı Devleti kendisini Batı'dan üstün görmüştür. Gerileme başlayınca Batı'nın üstünlüğü askeri alanlarda aranmış bu vesile ile ilk olarak askeri alanda yenilikler yapılması fikri benimsenmiştir. Bu fikri destekleyen Sultan III. Ahmet ve Sadrazam Nevşehirli İbrahim Paşa olmuştur.[467]

Osmanlı Devleti'nde 1727 yılında Yirmisekiz Çelebi Mehmet'in oğlu Said Mehmed Efendi ve İbrahim Müteferrika tarafından ilk matbaanın kurulmasıyla yeniliklerin ilk önemli adımı atılmıştır. Batılılaşmanın asıl fitilini ateşleyen olay ise İbrahim Müteferrika'nın *Usûlü'l-hikem fî nizami'l-ümem* adlı eserinde gelişmenin ancak askeri alanda yapılacak yeniliklerle olacağını söylemesi olmuştur. Bu doğrultuda I. Mahmut döneminde Comte de Bonneval adlı Fransız askerinin Osmanlı Devleti'ne gelmesiyle İbrahim Müteferrika'nın tavsiye ettiği askeri yeniliklerin önemli adımları da atılmıştır. Müslüman olup Humbaracı Ahmed Paşa adını alan Comte de Bonneval topçu sınıfının yenileşmesi için çalışmıştır. Yine onun çabalarıyla 1734'te Hendesehane açılmıştır. Bu gelişmeleri III. Mustafa döneminde Mühendishane mektebinin açılması ve Baron de Tott'un bu okulda dersler vermesi

[464] Hasan Şen, **Kemalist Modernleşme ve İslâmcı Gelenek,** Kadim Yayınları, Ankara 2012, s.19-20.
[465] Levent Köker, **Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi,** İletişim Yayınları, 13. Baskı, İstanbul 2012, s.16.
[466] İlber Ortaylı, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı,** İletişim Yayınları, 8. Baskı, İstanbul 2001, s.24.
[467] Mardin, **Türk Modernleşmesi: Makaleler 4,** s.12.

izlemiştir.[468] Birbiri ardına gelen askeri alandaki bu yenilikler Osmanlı Devleti'nin Batılılaşmaya askeri alanda başladığının ispatıdır. Osmanlı'nın Batılılaşmaya askeri alanda başlaması yukarıda da belirttiğimiz gibi zarurettendir. Kaybedilmeye başlanan toprak parçaları, cephelerde alınan yenilgiler bu zarureti doğurmuştur.

Osmanlı Devleti'nde Batılılaşma adımları 18. yüzyılda daha çok padişahlar tarafından atılmıştır. Yenilikçi padişahların tahta çıkması Batılılaşma sürecini hızlandırmış; ancak hiçbir padişah istediği gibi büyük atılımlar yapamamıştır. Bu padişahlar bazen ulemayı bazen yeniçeri ocağını bazen de her ikisini birden karşısında bulmuştur. Osmanlı Devleti'nde yenilik hareketlerinin önemli isimlerinden biri Sultan III. Selim'dir. Ahmet Hamdi *"1789 ile 1807 arasındaki devri garba doğru gidişimizin ikinci safhası addetmelidir. Hakikatle yenileşme ve müesseselerimizi Avrupalılaştırma fikrinin asıl kökleşme zamanı bu on sekiz senedir"*[469] diyerek Sultan III. Selim'in yeniliklerinin önemini vurgulamıştır. III. Selim daha şehzadelik dönemlerinde Avrupa hakkında fikirler edinmiş ve tahta çıkar çıkmaz yenilik yapmayı düşünmüştür. Devlet adamlarından devlet düzeninin sağlanması için görüş istemiş ve bu görüşler doğrultusunda askeri alanda ıslahatlar yapma yoluna gitmiştir. Humbaracı ve Lağımcı Ocakları ve Sürat Topçularının ıslah edilmesi, Avrupa'dan askeri uzmanların getirilmesi ve askeri alandaki eserlerin Türkçeye tercüme edilmesi bu doğrultuda yapılan çalışmalardır. Öte yandan Avrupa'nın daha yakından takip edilmesi için Avrupa'da daimi elçilikler açılmıştır. Bu sıralarda Osmanlı başkentinde yaşayan yabancı insanlar da gündelik hayatta daha sık görünmeye başlamıştır. Çoğunluğu zabit, sanatçı ve âlimlerden oluşan bu Batılı güruh Osmanlı'nın üst tabakası üzerinde etki bırakmış ve Batılı bir yaşam tarzı bu vesile ile moda halini almıştır.[470] Şüphesiz ki bu ıslahatların içinde en önemlisi, aynı zamanda Sultan III. Selim'i tahtından edecek olanı, Nizam-ı Cedid Ocağının kurulmasıdır. Yeniçerilerin tepkisine yol açan bu

[468] Ahmet Hamdi Tanpınar, **Ondukozuncu Asır Türk Edebiyat Tarihi,** (Yay. Haz. Abdullah Uçman), Dergâh Yayınları, 21. Baskı, İstanbul 2013, s.61-64.
[469] Tanpınar, **Ondukozuncu Asır Türk Edebiyat Tarihi,** s.68.
[470] Tanpınar, **Ondukozuncu Asır Türk Edebiyat Tarihi,** s.68-75.

ıslahat Kabakçı Mustafa isyanıyla sonlanmış ve böylece ıslahatlar da yarım kalmıştır.[471]

Osmanlı Devletinde yenileşmenin önemli aktörlerinden biri de II. Mahmut'tur. Yeniçeriler IV. Mustafa'yı tahttan indirmek için ayaklanınca Rusçuk Ayanı Alemdar Mustafa Paşa 1808'de bu isyanı bastırmak bahanesi ile İstanbul'a gelmiştir. Aslında Alemdar Mustafa Paşa'nın asıl amacı III. Selim'i yeniden tahta çıkartmaktır; ancak IV. Mustafa saltanatını kurtarmak için III. Selim'i öldürünce Alemdar Mustafa Paşa şehzade II. Mahmut'u desteklemiştir. II. Mahmut Alemdar Mustafa Paşa'nın bu desteğinden dolayı onu sadrazamlığa getirmiş, ayrıca 1808'de ayanlar ile Sened-i İttifak'ı imzalamıştır. Bunula birlikte II. Mahmut'un da en önemli icraatı 1826'da Yeniçeri Ordusunu kaldırmasıdır.[472] Sultan aynı yıl Muallem Asâkir-i Mansure-i Muhammediye adıyla yeni bir ordu kurmuş ve bu ordunun eğitilmesi için Prusya'dan askeri uzmanlar getirmiştir. Ayrıca Yeniçerilerle bağlantılı gördüğü Bektaşi tarikatını kapatarak ocağın yeniden örgütlenmesinin önüne geçmeye çalışmıştır. Sultan II. Mahmut askeri alanda yaptığı yenilikleri desteklemek amacıyla bürokraside de bazı yeniliklere gitmiştir. Ulema sınıfının etkinliğini kırmak için bu sınıfın vakıf gelirlerini ellerinden alarak ayrı bir kuruma aktarmış ve ulema sınıfının hiyerarşik yapısını düzene kavuşturmuştur. Ayrıca sadrazamın yetkilerini kısarak bunların bir kısmını Hariciye ve Dâhiliye Nazırlığına devretmiştir. Bürokratların önemli sorunlarından biri olan her yıl yeniden tayin geleneğinden vazgeçerek atamaların belli kurallar çerçevesinde ve belli bir düzenle yapılması sağlanmıştır. Ayrıca bürokratların maaşları da düzenli bir şekilde ödenecektir.[473] II. Mahmut'un Yeniçeri ocağını kaldırması ve bürokraside bu yenilikleri yapması daha çok ıslahatlar önündeki engelleri kaldırmayı istemesi ile ilgilidir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi gerek Yeniçeri Ocağı gerekse muhteris devlet adamları yenilikler karşısında büyük direnç göstermiş, III. Selim gibi

[471] Mehmet Karagöz, , "Osmanlı Devletinde Islahat Hareketleri ve Batı Medeniyetine Giriş Gayretleri (1700-1839)", **OTAM(Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi),** S.6, s.190-191.

[472] Ortaylı, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı,** s.33-39.

[473] Erik Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi,** (Çev. Yasemin Saner), İletişim Yayınları, 28. Baskı, İstanbul 2013, s.68-71.

bir padişahı canından etmişlerdir. II. Mahmut bu atmosferde yetiştiği için yeniliklerinde böyle bir yol izlemiştir.

Osmanlı Devleti'nde askeri, mali, bürokrasi alanında yapılan yenilikler beraberinde toplumsal bir değişimi de getirmiştir. Özellikle 1721 yılında Paris'e giden Yirmisekiz Çelebi Mehmet'in kaleme aldığı *Sefaretname* Avrupa'nın yaşam tarzını ilk etapta Osmanlı'nın yüksek tabakasına hissettirmiştir. Özellikle Sultan III. Ahmet ve Sadrazam Damat İbrahim Paşa Avrupa'nın yaşam tarzını biraz da münasebete girdikleri yabancıların yaşam tarzına bakarak örnek almaya çalışmıştır. Nitekim 1775'te Baron De Tott III. Ahmet'in kızının sarayında Fransız dekorunun hâkim olduğunu anlatmaktadır.[474] Önceleri sadece saray ve yüksek zümre arasında görülen bu Batılı yaşayış tarzı zamanla alt tabakalara kadar sirayet etmiştir. Tanpınar bu yenilik hareketlerinin Osmanlı sokaklarındaki yansımalarını şöyle anlatmıştır: *"Bu saydığımız şeyler arasında kıyafetin değişmesi ile devlet müesseselerinin Avrupalıca yeniden kurulması bilhassa mühimdi. Bunlar cemiyetin manzarasını, yaşayış tarzını değiştiren, taklit tarzında olsa bile yeni bir zihniyetin ve yeni modaların hayata girmesi neticesini doğuran hareketlerdi. Böylece o zamana kadar çok dar bir sahada yapılması düşünülmüş düzenleme işi birdenbire cemiyetin hayatında geniş bir değişiklik hâline girer. Alaturka musikinin bile hoş görülmediği bir şehir içinde birdenbire ecnebi havaları çalarak geçit yapan askerî bandoya tesadüf edilmeye başlar. Büyük ihtilal ordularında olduğu gibi trampet çalan küçük çocuklar bu bandonun başında yürür. Seyyah Mac-Farlane, hatıratında İstanbul sokaklarında gezerken duyduğu bir İtalyan parçasından nasıl şaşırdığını anlatır ve aynı bandodan kendi memleketi olan İskoçya havalarını da dinlediğini söyler. Daha 1812'de muasır hayatın birçok hususiyetlerini ihtiva eden Beyoğlu'nda garp usulü lokanta, kahve ve oteller açılmaya başlar. Saraylarda, vezir ikametgâhlarında Avrupalı mobilya ve Avrupa eşyası belli başlı bir yer alır. Asırlarca işlene işlene tekamül etmiş bir zevkle döşenmiş sofalar ve odalar yerine orta halli bir Avrupa burjuvasının ikametgâhını andıran belirsiz zevkli bir mobilya ve dekor ortasında, imparatorluğun bir asırdan beri peşinde koştuğu askeri ıslahatı temine muvaffak olan hükümdar, Avrupa saraylarını taklit eden birtakım yeni*

[474] Tanpınar, **Ondukozuncu Asır Türk Edebiyat Tarihi,** s.60-61.

merasim ve hakikatte mazi ile mukayese edilirse, çok fakir bir debdebe içinde yaşamaya başlar."[475]

İncelenen romanlar arasında toplumsal hayatın saraydan başlayarak değişimi Sadri Ertem'in *Bir Varmış Bir Yokmuş* romanında anlatılmıştır. Romanda Fransız Düşes Ema, Sultan Abdülmecid tarafından saraya davet edilmiştir. Düşes sarayı masallardaki doğu sarayları gibi hayal etmiş; ancak saraya gittiğinde hayal kırıklığına uğramıştır. Batı etkisi saraya kadar tesir ettiğinden sarayda Batılı mobilyalar kullanılmış; ancak Doğu mimarîsinde bu mobilyalar oldukça abes kalmıştır. Romanda sarayın bu hâli şöyle anlatılmıştır: *"Düşes sarayı baştanbaşa 18 inci asır mobilyesi ile döşeli buldu. Sarayın bu hali, hazır elbise giydirilmiş bir adamın vaziyetine benziyordu. Üzerine oturulmamış koltuklar, henüz bir kere açılmamış perdeler, pencereler üzerinde ilk defa güneş gören kornişler saraya bir mobilyeci dükkânı halini vermişti. Padişah ve paşaları duvarda, pencerede sırıtan Avrupayı vecd ile, hayretle seyrediyorlardı. Halbuki kadın binaya uymıyan ötesi berisi açık kalan eşyayı gördükçe kolları dirseklerine kadar çekilmiş dar ceket giyen, başındaki şapkası tepesinde bir limon kabuğu gibi kalan palyaço görmüş gibi oluyordu. Sonra dekor… Birbirine yan bakan bu eski üsluplu duvarlarla, yeni mobilye insana derhal eski ile yeniyi teyellemek isteyen acemi terzilerin marifetleri gibi ibiş, ibiş sırıtıyordu." (s.84-85)*

Romanda Batılılaşmanın yanlış algılandığı ve salt görüntüde ilerlediği bu nedenle ortaya komik bir durumun çıktığı saray mobilyaları üzerinden anlatılmıştır. Aslında "yanlış Batılılaşma" Türk romanında uzun bir müddet popüler bir konu olarak işlenmiştir. Ahmet Mithat ve Recaizade Mahmut Ekrem'le zirve noktasına çıkan bu konu toplumsal bir değişimin sonucudur. İstanbul sokaklarından saraya kadar bu değişimin izleri görülmüş ve bu izler romanda da yerini almıştır. Nitekim bu romanda da konuya kayıtsız kalınmamış ve "yanlış Batılılaşma" saray örneği üzerinden eleştirilmiştir. Romanda sarayın bu görüntüsü Fransız Düşesi'ni dahi rahatsız etmiştir. Düşes kibar bir dille *"Halbuki sizin saray başka bir mobilye için yapılmıştır." (s.85)* diyerek duyduğu rahatsızlığı dile getirmiştir.

[475] Tanpınar, **Ondokozuncu Asır Türk Edebiyat Tarihi,** s.83.

Osmanlı Devleti'nde "yanlış Batılılaşma" sonucunda aşamalı olarak giyim kuşam ve moda, peşinden ahlaki değerler ve son olarak da inanç dünyası değişime uğramıştır. Yukarıdaki romanda değişimin ilk aşaması gösterilmiştir. Mahmut Yesari'nin *Kalbimin Suçu* romanında ise artık ikinci aşamaya geçilmiş ve ahlaki değerler değişime uğramıştır. Romanda Batılılaşma sonucu toplumda meydana gelen değişimler Necil Sabit üzerinden anlatılmıştır. Necil Sabit bütün hayatını eğlenceye adamış zengin ve bekâr bir erkektir. Beyoğlu'nda bir apartman dairesinde oturmakta burada her gece farklı kadınlarla gönül eğlendirmektedir. Bu yaşam tarzı zamanla Necil Sabit'e sıkıcı gelmiş ve Necil Sabit Bebek'e taşınarak burada sakin bir hayat yaşamak istemiştir. Necil Sabit'in bu kararında Zerrin adlı bir genç kıza âşık olmasının etkisi büyüktür. Zerrin iyi bir aile kızıdır. Bu nedenle Necil Sabit ona hoş görünmek için bütün hovardalıklarını bırakmaya karar vermiştir. Necil Sabit zorlanmasına rağmen sakin bir hayata adım atmak için çok çabalamıştır. Onun çevresi, geçmişi sakin bir hayat yaşamasına mani olmak için her fırsatta karşısına dikilmiştir. Nitekim tam da başardığını düşündüğü zaman, Zerrin'in kendisinden hoşlandığını fark ettiği gece Polin adlı bir kadınla sabahlamış ve Polin'den bir daha yakasını kurtaramamıştır. Romanda *"şeklen, halen 'asri' geçinen ve öyle görünen, lâkin hissen, ruhan alaturka zevklere bağlı kalmış, Şarkın ezelî mest ve mahmur mayasile yuğurulmuş adamlardandı."(s.151)* cümleleri ile tarif edilen Necil Sabit gerçekten "şeklen asrî"dir. Bu nedenle ne bu yaşam tarzından kurtulabilmekte ne de bu yaşam tarzından mutlu olabilmektedir. Şüphesiz ki hayattan zevk alma ve hayatını eğlenceye adama ve bu bağlamda ahlaki hiçbir kayda bağlı kalmadan yaşama tarzı Batılılaşmadan önce de Osmanlı Devleti'nde görülmektedir. Burada romanlarda altı çizilen asıl problem Batılılaşma ile bu yaşam tarzının mübâh görülmeye başlanmasıdır. Nitekim romanda "asrîlik" olarak nitelendirilen husus da işte bu anlayıştır.

Mahmut Yesari'nin *Bahçemde Bir Gül Açtı* romanında da Batılılaşmanın moda haline gelmesi anlatılmaktadır. Romanda öncelikle Batı'nın Doğu'ya bakışı Nevres Vacit 'in ağzından anlatılmaktadır: *"Buranın adı Şark.. Her Avrupalıda Şarkı küçük görme an'anevî bir hastalıktır. Buraya gelince değişiverecek.. Gururlanacak her şeye omuz silkecek… Avrupa'dan, ipsiz, zibidi bir aşçı, uşak, seyis, getirt de bak… Herif memleketinde açtır, çıplaktır; burada yer beğenmez, yemek beğenmez… Artık artisti*

sen düşün… Barlardaki Avrupalı artistleri görmez misin? Ekserisi vahşî, cahil ve ahlâksız kadınlardır. Gel gör ki herkese kafa tutarlar."(s.151) Hürrem Hakkı kardeşinin bu görüşlerini doğru bulur. Ancak kendisi de Batı'nın Doğu kadar güzel ve doğal olmadığını düşünür. Nitekim Rasih Nevres'in gittiği bir kahvehaneyi görünce manzara karşısında derin bir hayranlık duyarak *"-Avrupa şehirlerinde tabiat, bu kadar güzel ve tabiî değil… Toprakta, otlarda, ağaçlarda bir yontulmuşluk, bir sün'ilik var…"(s.158)* diyerek burayı Avrupa ile kıyaslamıştır ve kendi memleketini üstün tutmuştur. Romanda Batılılaşmanın etkisi Hürrem Hakkı, Rasih Nevres, Belma ve Ferhunde'nin yüzmeye gitmesi ile net bir şekilde anlatılmıştır. Kızlar soyunmak için Rasih Nevres ve Hürrem Hakkı'nın yanından uzaklaşınca Hürrem Hakkı bu duruma şaşırmış ve böyle rahat kızların utanmalarını garip bulmuştur. Bunun üzerine Rasih Nevres aslında bu kızların iyi insanlar olduklarını ve onların bu hâle gelmelerinin altında hep Batı özentisi olduğunu dile getirmiştir: *"Bu kızların serbest halleri, hep sinemalardan, tercüme romanlardan, hikâyelerden kapma, yapmacıklardır. Onlar aile kızlarıdır. Göründükleri gibi değillerdir. Filhakika flörtleri vardır, birkaç erkekle kur yaparlar. Lâkin bütün bunlara rağmen masum utanma hisleri vardır. Yırtık değillerdir. Siz zannettiniz ki onlar, yanınızda soyunup dökünecekler, denize atlayacaklar, bornuza sarılmayı, örtünmeyi ihmal edecekler… Hayır!. Belki mayoları fazla dekoltedir. Lâkin bugün fazla kapalı giyinmek, fazla örtünmek bir takım düşük, âdi kadınların baş vurdukları bir hile haline gelmiştir. Meselâ sinema artisti Maryon Davis, bizim eski ve uzun şalvarla denize girse, bu kızcağızlar, kayyum Hasan Efendi gibi uzun şalvarı bacaklarına çeker, denize öyle girerler."(s.172-173)* Rasih Nevres'in bu cümleleri Batılılaşma ile beraber toplumda yaşanan değişimleri çok güzel bir şekilde özetlemiştir. Neticede toplumda yaşanan bu değişmelerin en sancılı kısmı hep inanç eksenli olanlar olmuştur.

Romanda altı çizilen bir husus ise yeni yaşam tarzının ortaya çıkardığı asalak güruhtur. Tek kaygıları eğlenmek olan bu insanlar hayatlarını eğlenmeye adamıştır. Bu gösterişli hayatta her türlü kokuşmuşluk "asrilik" kılıfı altında mübâh görülmüştür. Romanda bu insanlar ve yaşadıkları hayat ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır:

"Onlar, iflâs etmiş Paşazade, Beyzadeler, hayata dalkavuk olarak doğarlar. Zeki bir fakir çocuğu, mahalle mektebini bitirince, evin geçimine yardım için bir işçinin yanına çıraklığa girerken, tereddütlü davranan Beyzade, Avrupaya tahsile gönderilir. Memleketin parası senelerce, Avrupa terzilerinin, barlarının kumarhanelerinin kasasına akar ve Beyzadenin su kabağı kafası, kumaş tüccarlarının, terzilerin, kunduracıların, gömlekçilerin adresleriyle dolar. Memlekete döndüğü zaman burnunda, dudaklarının kenarlarında tiksinti akan bir kıvrıntı peyda olur.

Paralar tükenir, fakat itibarı tükenmez. Sağlam kefille, kıymetli rehinle, ağır faizle para veren yerler, onlara şartsız, kayıtsız, hudutsuz bir hoşgörü ile keselerinin ağızlarını açarlar. Ve Paşazadenin daima satılacak, rehine konacak bir dükkân hissesi, bir ev enkazı çıkar.

Yüzlirayı namusu işle kazanmak için günlerce, haftalarca alınteri döken ve çok defa hakkını alamıyan nasipsiz zavallılara, o Paşazade, o beyzade, alaylı alaylı gülümser… Fakir işçinin, fakir memurun hazır elbisesini, hazır gömleğini, hazır ayakkabısını beğenmez, dudak büker, alay eder. Borcunu ödemek hiç âdeti olmadığı halde, daima da borç para bulabilir.

Vapur, tramvay parasını tasarruf için sabah akşam kilometrelerce yol yürüyen amele, bu dalkavuğa daima arabada, otomobilde görür. O, tramvaydan nefret eder, otomobile de lüks olmayınca binmez.

Sesi, gürdür, bakışları küstahtır. Arkadaşlığı, sezdiği menfaatin derecesine göredir. Bara, lokantaya, kahveye davet ettiği adamlara masrafı ödetir. Sanki bu kendi varlığının ve onlara katılmanın verdiği şerefin, iftiharın bir nevi vergisidir.

Genç, güzel kadınlar, kızlar onların kolunda gezmekten duydukları zevki, lezzeti, iftiharı, bir namuslu fakir işçinin yanında bulamazlar.

Genç kızları, hayal hastası genç evli kadınları, morfine, kokaine onlar alıştırırlar, kumarı onlar öğretirler. Çünkü bu suretle kendi morfinlerine, kokainlerine kavuşabilirler; çünkü bu suretle gündelik harçlıklarını çıkarırlar.

Fakat bütün kusurları, günahları, kibar, asil bir güzellik şeklinde görünür.

Barlarda kara sinekler gibi masadan masaya konarak sabahı ederler. Para vermek şöyle dursun, bazan tabağa bırakılan garson bahşişi de gayet mahirane bir el çabukluğu ile onların cebine girivermiş bulunur.

Bu soysuz dalkavuklar, her devirde, çalışmadan, namus kaydından uzak refah ve bolluk içinde yaşarlar.

Zengin kızları, onların son avı, son desteğidir. Eğer eşyaları ve sıhhatleri müsait olursa, bir ikinci, bir üçüncü, hattâ bir dördüncü, bir beşinci evlilik ihtimalleri vardır. Bu evliliklerde gençlik, güzellik söz konusu değildir. En büyük rolü para oynar. Fakat bazan gençlik, güzellik te servet hizmetini görür.

O dalkavuk Paşazade, soysuz dalkavuk, göz yummayı, 'asrilik', medeniyetin, ilmin, bilginin, namuskârlığın eseri diye bir pislik gibi kusar."(228-230)

Romanda asalak bir topluluk olarak kıyasıya eleştirilen bu insanlar yazara göre kaçınılması gereken kişilerdir. Her türlü kötülüğü rahatlıkla yapabilen bu insanlar ne yazık ki toplumun belli kesimleri tarafından teveccühle karşılanmaktadır. Bunun tek nedeni ise bu insanların kendini "asrî" diye tanıtmasıdır. Bu etiket bu asalak grubun bütün çirkinliklerini örtmekte onları saygın bir konuma getirmektedir.

Osmanlı Devleti'nde inanç algısının değişmesinde toplumsal ve siyasi yaşamın değişimi kadar Batı kaynaklı fikir hareketleri de etkili olmuştur. Osmanlı aydınının Batı'yı tanımasıyla akla yöneldiği görülmektedir. Bu rasyonalist tutum Şinasi ile başlamaktadır. Ziya Paşa'da çözülemeyen bir karamsarlığa dönüşen rasyonalist tutum Mehmet Akif gibi İslâmcı bir yazara *Tevhid-Yahut Feryad* adlı bir şiir yazdırmış, şairi bu şiirinde kötülükler karşısında Allah'ın bir şey yapmamasını sorgulama yoluna sevk etmiştir. Beşir Fuat'ta ise pozitivizme kayan akılcı tutum büsbütün bir inanç problemine dönüşmüştür. Hâl böyleyken pozitivizm 20. yüzyılda Tevfik Fikret, Abdullah Cevdet, Ahmed Nebil, Baha Tevfik gibi isimler arasında yayılmayı sürdürmüştür. Dönemin aydınlarının pozitivizmden pek de ayırmadıkları materyalizm ise her şeyi maddeye indirgeyerek madde dışındaki her şeyi reddetme yoluna gitmiştir.

Sonuç olarak bu fikirler dayandıkları temellerle inanç sisteminde büyük sarsıntılara yol açmıştır.[476] Bu sarsıntılara bir de Birinci Dünya Savaşı eklenince gençlik arasında derin bir tahribat ortaya çıkmıştır.

Batılı fikirlerin ve dönemin sosyal yapısının Osmanlı Devleti'nde meydana getirdiği inanç krizinin en iyi işlendiği romanlardan biri Peyami Safa'nın *Bir Tereddüdün Romanı* adlı eseridir. Romanda yer yer "yanlış Batılılaşma" dan dem vurulmuş ve bunun olumsuz sonuçları sıralanmıştır. Daha sonra tereddüt yani şüphe üzerinden Batılı fikriler ve bu fikirlerin ortaya çıkardığı ahlaki çöküntü eleştirilmiştir. Romanda adı verilmeyen bir yazar bulunmaktadır. Romanın başkahramanı olan bu yazar aile yaşamı üzerine fikirlerini şu şekilde dile getirmektedir: *" 'Yalnız ailenin asrîsi olamaz. Binlerce senelik bir mazisi olan bu müessese, radyo veya çarliston gibi yeni bir buluş değildir ki… Asrî bir dans salonu, asrî bir kadın, perukâr, asrî bir bar anlaşılır şeylerdir; asrî bir aile? Hayır! Asrî namaz, asrî kıble ve asrî imam olamayacağı gibi.'" (s.46)* Roman kahramanı bu tespiti yaptıktan sonra *"birer çalgılı kahve veya bar taklidi haline gelen danslı meclisleriyle bugünkü ailenin ve kırk defa büyütülmüş bir kümesten farkı olmayan harem hayatiyle eski ailenin gülünç taraflarını atarak, ananenin hoşuma giden taraflarına istinat eden bir ev yapmak hayali içinde yaşamağa başladım." (s.46)* diyerek nasıl bir aile yaşamı istediğini açıklamıştır. Öncelikle çağdaş aile kavramına karşı çıkan kahraman bunun karşısına geleneğin mutantan taraflarını atarak daha sade bir aile modeli ortaya koymaya çalışmıştır. Gelenekten kopmayan roman kahramanı sağlam kaynaklara dayanmayan Batılı yaşam tarzının artık son bulacağını düşünmektedir: *"Sol cereyanların tahmin etmedikleri bir devir. 'Harp sonu' devresi kapandı. Anarşiye, 'vice'lere, şüpheye ve tereddüde paydos. Ölmeyeceğiz. Kendini tahrip modası kalmayacak. Harp sonu kızı ihtiyarladı ve şakaklarında mısır püskülü gibi ak saçlar kabarıyor. Ne o saçaklı, viran kâşanelere sinen karanlık ve ahmak burjuvazi, ne de 1918-1932 modernizmi, ne mehtaplı gecelerde, şatosunun parkındaki ıhlamurlar altında izini belli etmeden 'vice' yapan monden kız, ne de kabarelerin arka odalarına gizlice girerek kokain çeken münevver hanım.(…) 'Yeni' tahminimizin fevkinde olacaktır, bununla beraber gayet sade, beşerî*

[476] Orhan Okay, **Batılılaşma Devri Türk Edebiyatı: Fikirler, Türler, Topluluklar, Temalar,** Dergâh Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 2011, s.24-36.

ve klâsik. Her halde çok samimî. Yıkılıyor, her şey yıkılıyor, diyorum. Yıkılmıyor, sallanıyor. Her şey başkalaşmak üzere, yerinde kalacak. Her şey. Aile, milliyet duygusu, beşerî alakalar, her şey. Giden nedir, biliyor musun? Kökleri yurdunun toprağından kopmuş, sadece millî duygularını kaybetmiş 'deracine'ler. Pierre Loti'nin 'Desenchante'leri, Andre Gide'nin veya Oscar Wilde'ın ahlâksızlıkları, bütün o harpten evvelki sonraki züppe dünya edebiyatının kahramanları, bütün o hiç bir şeye inanmamayı bir ibadet ve bir süs yapan, spontane bir değişmeden başka hiç bir şeyi hakikat olarak kabul etmeyen ve ruh azabını 'vice' olarak taşıyan münevver cici beyler ve hanımlar, onların Bodleryen edebiyatı ve Niçeen felsefesi gidiyor ve yerine Karl Marks'tan büsbütün başka bir insan tipi gelecektir."(166-167)

Yazar toplumda Batılı fikirlerin yarattığı tahribatların artık son bulacağını düşünmektedir. Ona göre artık bu fikirlerin modası geçmiştir. Dolayısıyla Türk milleti kendi köklerine dönerek ahlaki çöküntülerden kurtulacaktır. Aslında yukarıdaki ifadeler bir romandan çok fikir yazısını andırmaktadır. Bu ifadeler romanın tezini de ortaya koymaktadır ve romanda adeta kahraman susmuş Peyami Safa konuşmaya başlamıştır. Romanın tezini kısaca "tereddüt" olarak özetleyebiliriz. Bu hastalık toplumun pek çok kesiminde etkili olmuş ve bütün bir toplumu çökertmiştir. Roman kahramanın aşağıdaki ifadeleri bunun ispatıdır: *"Akrabam ve tanıdıklarım içinde, buna benzer bir ruhî sefahatle perişan olan insanları ve aileleri düşündüm. Hepsini bir tereddüt mahvetti. Kimi kozmopolit ve millî duyguların meddücezrî arasında, kimi cinsî ve âşıkane meyilleriyle aile ve dostluk vefasının çarpışması içinde ve hepsi, mevcudatla alâkaları kesilerek, enerjilerini kaybederek, bir muvazene unsuru olmaktan çıkarak, tereddüdün çocukları olan fuhuş, alkol, sefalet ve şifasız bir bedbinlik içinde hastalandılar, parasız kaldılar, süründüler, perişan olup gittiler. Hiç biri klâsik ve ezelî ahengi hissetmemişti ve hepsi, asrın geçici anarşisini devrin hakikî işaretlerinden biri sanmıştılar ve nihayet canlarından usanmıştılar."(s.181-182)*

Roman kahramanı olan yazar, bu ifadeleri kullandıktan sonra bu tezini daha da detaylandırmak istemiştir. Yazar, Vildan'ın evindeki izlenimlerinden hareketle şöyle bir genel değerlendirme yapmıştır: *"Kollarımın arasında bayılan veya hıçkıran ilk kadın bu değildi. Böyle kaç tane ağlayan, bağıran, saçlarını yolan, başını*

yumruklayan ve nihayet nefes tüketici bir yorgunluk içinde katılıp kalanlar gördüm. Hepsi de bu asrın bir nevi insan fasilesine mensuptular. Karılarından veya kocalarından ayrılanlar, çocukları olduğu halde ana veya baba sevgisini kaybedenler, hiç evlenmeyenler, millî ve içtimaî duyguları zayıflayarak ecnebi muhitlerinde yabancı istinatlar arayanlar, hayatlarını Avrupa'da geçirerek nihayet boğucu bir can sıkıntısı içinde, bezmiş ve ihtiyarlaşmış olarak yurda dönenler, sanatla oynadıkları halde, bütün tecessüsleriyle beraber bediî heyecanlarından da mahrum kalanlar, tersine dönmüş cinsî itiyatlar ve hülyalarla kendilerini gece gündüz alkole, iğrenç bir boheme verenler, her gün korkunç bir idare felciyle, sabahtan akşama kadar yatakta kalarak ümitsizlik, ter, kuruntu ve abes hülyalar içinde paslanarak şişenler veya kuruyanlar, bir takım 'métempsycose' hayalleri içinde felsefe yapmakla ve dehalarına inanmakla şuurlarını kaybetmeye başlayanlar yahut da mesleklerine alâkalarını ve sevgilerini tamamıyla kaybederek değişik bir cinsî münasebet serisi yapmaktan başka bir şey istemeyenler, hedefsiz ve mücerret heyecanlarını tatmin için kendilerini kumarhane ve batakhanelere atanlar, intihar edenler, verem olanlar, insandan kaçanlar, çıldıranlar…"(s.182)

Romanda tek tek sayılan bu insanların mutsuz ve amaçsız bir hayat yaşamalarının asıl nedeni her şeyden şüphe etmeleridir. Şüphe yüzünden gerçek mutluluğu farklı şeylerde aramışlar ve gerçek mutluluğu bulamadan ıstırap içinde hayatlarını tüketmişlerdir. Romanın kahramanı olan yazar, Vildan'ın da şüphe içinde yaşadığını bilmektedir. Vildan'ın kendisine intihar edeceğini söylemesi bu açıdan yazarı korkutmuştur. Yazar kendi kendine *"Yapacak, zira ümitsiz. Hiç bir şeye inanmıyor, tutunacak hiç bir şey bulamıyor."(s.187)* diyerek korkusunun nedenini izah etmiştir. Romana göre her şeye şüpheyle yaklaşanlar ve inancını yitiren bu yeni neslin intihara sürüklenmesinin asıl nedeni inancını kaybetmeleridir. Dolayısıyla bu neslin kurtuluşa ermesi için de panzehir yine inanç olacaktır. Yukarıda da belirtildiği gibi bu da gençliğin kendi köklerine dönemsi ile mümkün olacaktır.

4.2. YENİLEŞMENİN İKİNCİ ADIMI: TANZİMAT DÖNEMİ YENİLİKLERİ VE "ESKİ-YENİ ÇATIŞMASI"

Şüphesiz 18. yüzyıldan sonra yaşanan yenilik hareketleri yavaş yavaş geri dönülemez bir noktaya gelmiştir. Dolayısıyla asırlarca İslâm medeniyetinin etkisinde kalan Osmanlı toplumu artık yeni bir medeniyetle karşı karşıyadır. Fakat bu karşılaşmanın ve etkileşmenin asıl zirve noktası Tanzimat Dönemi olmuştur.

II. Mahmut 1839'da hayatını kaybedince yerine oğlu Sultan Abdülmecit tahta geçmiştir. Sultan Abdülmecit de babasının izinden giderek ıslahat hareketlerine devam etmiştir. Bu çerçevede 3 Kasım 1839'da Hariciye Nazırı Mustafa Reşit Paşa tarafından kaleme alınan ve Gülhane Meydanı'nda okunan Tanzimat Fermanı önemli yenilikler getirmiştir. Halkın can ve mal güvenliğinin güvence altına alınması, iltizam sisteminin yerine yeni bir vergi düzeninin getirilmesi, zorunlu askerlik uygulaması ve herkesin yasa önünde eşit olması ilkesi Tanzimat Fermanı'nın dört temel ögesi olmuştur. Her ne kadar Tanzimat Fermanı'nın ilan edilmesinde Mısır sorununda İngiltere'nin desteğini almak gibi pragmatist bir amaç güdülmüş olsa da bu fermanın yenilikçi yönü göz ardı edilemez.[477] Dolayısıyla bu döneme kadar bireysel gayretlerle belli bir aşamaya gelmiş olan Batılılaşma artık bir program haline gelerek devletin olmasa bile bürokrasinin politikasına dönüşmüştür. Nitekim bu program Cumhuriyet döneminde artık devlet politikasına da dönüşecektir.

İlber Ortaylı Tanzimat Fermanı'nın ilanı ile yeni bir zümrenin doğduğuna dikkat çekerek bürokratlardan oluşan bu zümrenin yönetimi ele geçirdiğini belirtmektedir.[478] Eric Jan Zürcher de Tanzimat Dönemi'nde ortaya çıkan bu yeni grubu şöyle anlatmaktadır: *"Tanzimat döneminde devlete egemen hale gelen kalemiye mensupları –artık bürokrattılar- yeni bir tipti. Bunların yükselmelerini sağlayan şey Avrupa'yı ve Avrupa dillerini bilmeleriydi. İçlerinden bir çoğu bu bilgileri Babıâli'nin Tercüme Odası ve Tahrirat-ı Hariciye Kalemleri'nde ve diplomatik hizmetlerde edinmişlerdi. Bilgileri de tarzları da yeniydi. Redingot ve fes giyiniyor, artık sık sık*

[477] Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi,** s.83-85.
[478] Ortaylı, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı,** s.89.

görüştükleri Avrupalıların arkadaşlığından hoşlanıyorlardı."[479] Şüphesiz ki bu yeni zümre bu tarihten sonra Osmanlı'yı derinden etkileyecek önemli değişmelere imza atmıştır. Üstelik bu değişimler öncekilerden daha radikal ve daha etkileyici olmuştur. Öte yandan bu değişimlerin sosyal ve ekonomik boyutunun yanı sıra artık siyasi ve dini bir boyutu da tartışılmaya başlanmıştır. Bu noktada Hasan Şen'in şu tespiti önemlidir: *"Tanzimat dönemi, Osmanlı'da başlayan modernleşme hareketlerinde kritik bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu dönemin önemi, Türk modernleşmesinin hukuksal ve siyasal olarak bir fermanla resmiyet kazanmasında, yani onaylanmasında yatmaktadır. Diğer yandan, Tanzimat Fermanı ile birlikte ağırlıklı olarak dinî referanslara göre düzenlenen hukukun yanında seküler hukukun oluşturulması, iktidarın ve otoritenin kaynağında dönüşümlerin yaşanması Türk modernleşmesi açısından yeni bir döneme girildiğinin en önemli işaretleridir."*[480]

Tanzimat Dönemi'ne kadar Osmanlı Devleti'nin kurumsal karakterinde dini bir işleyiş hâkim iken Tanzimat'tan sonra bu işleyiş resmen son bulmuştur. Yukarıda işaret edildiği gibi bu dönemde dini kurumların yanına seküler yapıların eklenmesi iki başlılığa yol açmış ve eski-yeni çatışmasını doğurmuştur.[481] Sosyolojik bir vaka olan bu çatışmanın edebiyata yansıması oldukça çarpıcıdır. Nitekim Şerif Mardin dönemin sosyal yapısını değerlendirirken edebiyattan faydalanarak konuyu edebî eserler üzerinden analiz etmiş ve şu tespitte bulunmuştur: *"Osmanlı romanı, Türk modernleşmesini incelemek için az yararlanılmış bir kaynaktır, oysa birçok roman yazıldıkları zamana ait İstanbul seçkin çevrelerinin durumu hakkında bize önemli bilgi verir. Bu kaynaklar, ayrıca, Osmanlı aydınlarının değişmenin getirdiği sorunlara nasıl yaklaştıklarını da belgeler."*[482]

Mardin'e göre Türk romanlarında Batılılaşma olgusu öncelikle iki konu üzerinden işlenmiştir. Bunlardan birincisi seçkin tabakanın Batılılaşması ikincisi ise kadınların özgürleştirilmesidir. Kadınların bu anlamda edebî eserlere konu olması Şinasi'nin *Şair Evlenmesi* adlı eserine kadar dayanır. Görücü usulü evliliğin

[479] Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi,** s.106.
[480] Şen, **Kemalist Modernleşme ve İslâmcı Gelenek,** s.44.
[481] Köker, **Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi,** s.222.
[482] Mardin, **Türk Modernleşmesi: Makaleler 4,** s.32-33.

sakıncalarının anlatıldığı bu tiyatro eserini Ahmet Mithat Efendi'nin romanları takip etmiştir. *Felâtun Bey ve Râkım Efendi* romanının kadın kahramanı Canan cariye olduğu halde kendisini yetiştirerek sınıf atlar. Bununla beraber cariye problemini merkezine alan asıl roman Samipaşazâde'nin *Sergüzeşt* romanı olmuştur. Namık Kemal'in *İntibah,* Nabizâde Nazım'ın *Zehra,* Hüseyin Rahmi'nin *İffet,* Halit Ziya Uşaklıgil'in *Sefile* romanı hep aynı bakış açısı ile yazılmıştır. Halide Edip Adıvar ile bir ülkü halini alan kadınların özgürleştirilmesi atılımı Cumhuriyet dönemine kadar romanlara konu olmaya devam etmiştir. Bunula birlikte yüksek zümrenin Batılılaşması da yine Ahmet Mithat Efendi'nin *Felâtun Bey ve Râkım Efendi* romanıyla işlenmeye başlamıştır. Ancak burada özellikle "aşırı/yanlış-Batılılaşma" üzerinde durulmuştur. Recaizâde Mahmut Ekrem'in *Araba Sevdası*'nda Bihruz Bey ise "aşırı-Batılılaşma"nın adeta sembolü olmuştur.[483]

Şerif Mardin'in özellikle de Recaizade Mahmut Ekrem'in *Araba Sevdası* romanına ayrı bir önem verdiği dikkatlerden kaçmamıştır. Bihruz Bey'in "aşırı-Batılılaşmış" bir karakter olması romanın önemini artırmıştır. Nitekim Mardin "aşırı-Batılılaşma" ve buna karşı gelişen tepkileri "Bihruz Bey Sendromu" olarak nitelendirerek şu değerlendirmeyi yapmıştır: *"Temelde benzer olan Rusya'daki ve Osmanlı İmparatorluğundaki geleneksel değerlere yabancılaşmadaki ikinci ayrılık ise, Türk edebiyatında Bihruz Bey gibi alay konusu olan tiplerin ortaya çıkma derecesidir. Denebilir ki bu tipler, bütün XIX. yüzyıl boyunca ve XX. yüzyıl edebiyatımızda beliren yegâne somut karakterlerdir. Bu karakterler tekrar tekrar gerek komik gerek trajik olarak kültürlerine ihanet eden ve kaçınılması gereken tipler olarak ortaya çıkıyorlar. Böylece, Bihruz Bey'in birkaç kardeşi de oluyor. Bunların içinden ilk ortaya çıkanlardan biri Ahmed Midhat Efendi'nin Felâtun Bey'idir. Başka bir örnek ise Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın Şık romanının kahramanı, Şatıroğlu Şöhret'tir. Bunların en başarılı bir çeşidi de aynı yazarın Şıpsevdi'sinde görülür. Başka bir çeşit de Nabizâde Nâzım'ın Zehra'sındaki Suphi'dir. Daha sonra ortaya*

[483] Mardin, **Türk Modernleşmesi: Makaleler 4,** s.33-37.

çıkan Efruz Bey ise, ister eğitim metodu ister aristokratik seçkincilik olsun, en son entellektüel meşgaleye kendisini içtenlikle adayan bir kişidir."[484]

Bu değerlendirmelerde de görüldüğü üzere genelde edebiyatın özelde ise romanın toplumsal yaşamı yansıtmada ayrı bir başarısı bulunmaktadır. Dolayısıyla Türk toplumunu derinden etkileyen "yanlış" veya "aşırı" Batılılaşma hareketinin toplumsal etkileri romanlar üzerinden okunabilmektedir. İnanç algısı açısından değerlendirildiğinde etkisi günümüze kadar hissedilen "yanlış" veya "aşırı" Batılılaşmanın toplumda meydana getirdiği ilk kriz yukarıda da değindiğimiz gibi sosyal hayatın ve akabinde ahlaki değerlerin değişmesidir. "Yanlış Batılılaşma" nın yol açtığı önemli bir sorun da "Doğu-Batı (Eski-Yeni) Çatışması" olmuştur. Bu çatışmanın temelinde inanç algısı rol oynamaktadır.

Söz gelimi Reşat Nuri Güntekin'in *Yaprak Dökümü,* romanında bu çatışması açıkça hissedilmektedir. Bu romanda Şevket'in karısı Ferhunde yeniyi temsil etmektedir. Nitekim Ferhunde daha eve gelir gelmez *"-Bu evde bir türbe kokusu var, demişti[r]."(s.63)* Ferhunde'nin evi türbeye benzetmesi semboliktir. Burada türbe eskiyi temsil etmektedir ve Ferhunde evin bu halinden rahatsızdır. Eve Ferhunde'nin gelmesi en çok Ali Rıza Bey'in kızları Leyla ile Necla'yı sevindirmiştir. Çünkü onlara göre *"Yengeleri açık fikirli, cesur bir kadındı[r]."(s.63)* Biri on sekiz diğeri on altı yaşında olan bu iki kız kardeşe göre *"Babaları eski kafalı bir ihtiyar, anaları âciz bir kadındı[r]." (s.63)* Ablaları Fikret ise *"Yirmi yaşında bir genç kız olmasına rağmen, eski kafalılıkta babasına taş çıkartıyordu[r]."(s.63)* Hâl böyle olunca ablaları Fikret'e ve anne-babalarına karşı yeni bir müttefik bulmak iki genç kızı sevindirmiştir. Nitekim biraz da Ferhunde sayesinde ev yaşamı kısa süre içinde değişmiş ve iki kız kardeş *"Senelerden beri hasretini çektikleri asri hayata nihayet kavuşmuşlardı[r]."(s.66)* Bu yeni yaşam tarzından rahatsız olan Ali Rıza Bey'i *"Asrın icabatına uymaya mecburuz." (s.68)* diyerek sakinleştirmek isteyen Şevket ise gerçekte babasından farksız düşünmemektedir. Ali Rıza Bey'e göre Şevket *"Bu olan şeyleri ne bu zaman, ne de hiçbir zaman tabii ve zaruri bulmuyordu[r]. Ne yapsın ki ok yaydan çıkmıştı[r]."(s.68)* Gelinen nokta ise romanda şöyle anlatılmıştır: *"Bir yanda evin*

[484] Mardin, **Türk Modernleşmesi: Makaleler 4,** s.43.

sakat döşemelerini çökertircesine dans edilirken, öbür tarafta salon oyunları oynanıyor, saçlı sakallı adamlar sandalyelere tüneyerek horoz gibi kanat çırpıp ötüyorlar, yahut yerlerde dört ayak üstü yürüyerek çifte atıyorlar, el şakırtıları, kahkahalar arasında eşek taklidi yapıyorlar, avaz avaz anırıyorlardı."(s.80) İşte Leyla ile Necla'nın "asrilik" diye bekledikleri yeni yaşam tarzı budur. Romanda asıl çarpıcı olan ise Ali Rıza Bey'in karısı Hayriye'nin de bu yeni yaşam tarzına alışmasıdır. Hayriye Hanım kızlarının ve gelinin isteklerine hiç karşı çıkmamakta bilakis onların bu yaşam tarzını doğal karşılamaktadır. Bu noktada bir anne olarak da onların bu şekilde yaşayabilmesi için elinden geleni yapmaktadır. Hayriye Hanım'ın bu değişimine Ali Rıza Bey de kayıtsız değildir. Hatta bir gün karısına *"Nerede benim eski ağırbaşlı, melek karım, nerede sen?...Sen onun attığı tırnak bile olamazsın. Düşündüğümü saklamakta ne fayda var? Sen iğrenç bir insan oldun Hayriye; iğrenç bir insan."(s.84)* diyerek düşüncelerini dile getirmiştir. Romanda Ali Rıza Bey açısından en trajik durum karısının geçirdiği bu değişimdir. Çocuklarının her biri bir felakete uğrayıp bir tarafa savrulmasına rağmen denebilir ki Ali Rıza Bey açısından en büyük tahribat bu olmuştur. Zira Ali Rıza Bey "eski-yeni" çatışmasında bir cephe arkadaşını kaybetmiştir ki bu cephe arkadaşı aynı zaman da onun hayat arkadaşıdır. Romanda gelinen noktada Ali Rıza Bey ve büyük kızı Fikret dışında "eskiyi" savunan kalmamıştır. Bununla beraber kızları Leyla ve Necla, gelini Ferhunde ve karısı Hayriye "yeni" taraftarıdır. Oğlu Şevket her ne kadar babası ile aynı fikirde görünse de yaşayış olarak o da babasının karşısındadır. Ali Rıza Bey'in en küçük kızı Ayşe ise doğal olarak güçlünün yanında yer alacak ve o da "yeni" saflarına katılacaktır.

"Eski-Yeni Çatışması" veya "Batılılaşma" perspektifinden ele alınabilecek bir diğer roman ise Mahmut Yesari'nin *Su Sinekleri* romanıdır. Romanda değişen sosyal hayatla beraber dejenere olan gençlik nesnel bir bakış açısı ile ele alınmıştır. Romanda lise çağındaki ve değişik ekonomik düzeydeki bir grup genç kızın sinema aktörlerine olan hayranlıkları anlatılmıştır. Dürdane, Fatma, Nuran, Ayfer ve Sabbek adlı bu genç kızların karşısına onların sevdikleri aktörler gibi davranan genç adamlar çıkmış roman bu noktadan ilerlemiştir. Kızların hayran olduğu *"Vamık Behçet, Ekrem Besim, Hüsrev Hakkı, Naim Naci, yüzlerini Allahın yarattığı şekli beğenmeyip, kabul etmeyip, sinema kapılarını süsliyen artist fotoğraflarına benzetmeğe uğraşan ve kısmen de başaran,*

genel harp senelerinde süpürge tohumu ekmeğile ilikleri koruyan çocuklardı[r]." (s.166) Bu açıdan bakıldığında roman kahramanları genel olarak Batı'yı taklit eden tiplerden oluşur. Öyle ki romandaki genç kızların isimleri dahi *"Fati, Dora, Nora, Sabiş"(s.204)* olarak kısaltılmıştır. Gerçek isimlerini aşırı alaturka bulan bu genç kızlar Fatma'nın annesine de Nezo demeyi tercih etmişlerdir. Yaşını başını almasına rağmen hâlâ hayattan zevk almayı düşünen *"Nezahat Hanım, kendi isminin de genç kızlarınki gibi asrileştirilmesine, minikleştirilmesine çok içten bir minnet duymuştu[r]:"(s.204)* Romanda yeni bir yaşam tarzı benimseyen bu kahramanların yanı sıra fakir olan Sabbek'in annesi ve anneannesi adeta eskiyi temsil etmektedir. Öyle ki Sabbek'in anneannesi Ruhsar Hanım *"otuz üçlü necef teşbihini savurarak"(s.6)* okurun karşısına çıkmıştır. Bununla birlikte Ruhsar Hanım'a dini bir hüviyet verilmesi için ona *"Süphane mentahayyere"(s.6)* sözü de söyletilmiştir. Ruhsar Hanım'ın roman boyunca bu sözü sık sık tekrar etmesi bundan kaynaklanmaktadır. Romanın sonunda beğendikleri erkeklerin beklentilerine cevap vermemesi üzerine Nuran ve Sabbek intihara kalkışmış ve ölümün kıyısından dönen Sabbek *"başı, kenarları oyalı yemenili, elleri yoz içinde, eteği belinde"(s.325)* bir ev hanımı olmuş ve kendi mahallesinden bir genç ile evlenmiştir. Bu son ile yazar tezini açıkça ortaya koymuş ve herkesin ait olduğu sosyal çevrede yaşaması gerektiğini, yersiz özentilerin mutluluk getirmeyeceğini vurgulamıştır.

Halide Nusret Zorlutuna'nın *Gülün Babası Kim?* romanında "eski-yeni çatışması" iki kardeş üzerinden işlenmiştir. Meclâ ve ablası Nezihe tamamen zıt dünya görüşüne sahiptir. Romanda bu durum şu diyalogla anlatılmıştır:

"- ' Yegâne hatası' dediğin nedir acaba?

- Seni küçük yaşta ecnebi mektebine vermesi!.. Size mektepte bunları mı öğretiyorlar, Meclâ?

- Evet, hanımefendi. Size bunları öğretmezlermiydi?

- Hayır.

- Sahi, size namazın farzlarile abdestin sünnetlerini ezberletirlerdi, değilmi?

- Bize insanlığı öğretirlerdi, Meclâ, bizim mekteplerimizde gene de öğretirler.

- İnsanlığı mı?... Ne müphem kelime!.. O nasıl bir anka kuşu imiş ablacık?.

- Anka kuşu değil yavrucuğum; ' insanlık' demek.. Büyüklere hürmet, itaat; küçüklere şefkat, muhtaçlara yardım, haktan hiçbir zaman….

Meclâ bir kahkaha attı:

- Kâfi, kâfi ablacık! Devam etme! Ramazanda Fatih camiine gider, vaız edersin, iştahını oraya sakla!... Bu dünyada bu lâfların modası çoktan geçti! Hürmet, itaat, merhamet, bilmem ne… Bunlar boş lâflar!"(s.16-17)

Nezihe, Meclâ'nın sahip olduğu fikirlerin yanlış olduğunu ve bunların okuduğu yabancı okuldan kaynaklandığını düşünmektedir. Meclâ ise ablasını çağ dışı görmekte, fikirlerini küçümsemektedir. Dolayısıyla iki kardeş arasında dahi "eski-yeni çatışması" kendisini göstermiştir. Romanda iki kardeş arasındaki fikir çatışmaları hep bu eksen üzerinden verilmiştir:

"Fakat hakikaten korkuyorum Meclâ, endişe ediyorum: Ne olacaksın?... Bu itikatlar, bu fikirler, bu hassasiyet, bu ateşin zekâ ve bu imansızlık… Yarabbi, bu kız ne olacak?...

- Korkma ablacık korkma! Bir şeycik olmam ! Nafile helecanlanma! Bende fevkaladelik tevehhüm eden sensin, yoksa bende ne hassasiyet, nede zekâ öyle gayrı tabiî surette inkişaf etmiş, almış yürümüş değildir. Garip fikirlerim, itikatlarım filânda yok. Onlar sana garip geliyor. Çünkü sen, geçen asırdan arta kalmış gibisin; halbuki ben bu neslin fikirlerini, itikatlarını; yahut itikatsızlıklarını taşıyorum."(s.21)

Neticede Nezihe *"Bedbaht nesil! İmansız gençlik"(s.22)* olarak gördüğü yeni nesle kardeşi Meclâ'nın da taraftar olduğunu görerek üzülmektedir. Meclâ'nın evlilik konusundaki düşünceleri de yenidir. Meclâ bu fikirleri ile bu kez de Talât'ın eski sevgilisi Leman ile karşı karşıya gelmiştir. Talât bir süre gönül eğlendirdikten sonra Leman ve çocuğunu ortada bırakıp Meclâ ile görüşmeye başlayınca Leman bir mektupla durumu Meclâ'ya haber vermiştir. Bunun üzerine Meclâ da Leman'a şu cevabı vermiştir:

"Hem, Talâtı size bağladığını zannettiğiniz kuvvetli bağ nedir?.. Bir çocuk! Yâni bir kucak et ve kemik! Öyle mi?.. Bu asırda böyle şey olmaz, Leman hanım. Bir kadını bir erkeğe ve bir erkeği bir kadına ancak mütekabil hisler, mütekabil temayüller ve arzular bağlayabilir, bunun haricinde herşey boş manasız ve saçmadır.

İzdivaç ta, hiç şüphesiz, pek saçma bir müessesedir. İki insanın birbirine müebbet sevgi ve sadakat yemini etmesi kadar manasız, gülünç bir yalan tasavvur edilemez. Hiç böyle şey olur mu canım?... Birbirini sevmiyen, hatta birbirinden nefret eden iki insanı aynı çatı altında, ayni oda, ayni yatak içinde ömür geçirmeğe mecbur etmek ne korkunç bir zulümdür!

İnsan dünyaya bir kere gelir. Hayat bu kadar külfete, zahmete; bu kadar aziyete ve üzüntüye değmez! Dünyada en tatlı, en zevkli şey hürriyet iken, budala insanlar kendilerini ondan mahrum edecek bin bir vasıtayı yine kendileri icat etmişlerdir: nedir o kanunlar, kaideler, kayitler; o türlü türlü mecburiyetler?...

Hayat, gülmek ve sevişmek için pek cazip, ayni zamanda pek kısadır. Onu korkunç yapan; uzatan, çekilmez bir hale getiren hep biziz; hep insanların vazettikleri kayitler, mecburiyetlerdir. Yoksa yalnız hürriyeti, yalnız zevki tanıyan insanların hayatı kadar tatlı şey olur mu?..."(s.31-32)

Yukarıda da görüldüğü gibi Meclâ'nın evlilik üzerine düşünceleri de yine geleneğe aykırıdır. Ona göre evlilik gereksiz bir kurumdur. Hatta Leman'ın ortada kalan çocuğu bile Meclâ'yı o kadar ilgilendirmez. Nitekim Meclâ da tıpkı Leman gibi bir çocukla Talât tarafından ortada bırakılacak ve ailesi tarafından reddedilecektir. Romanın sonlarına doğru Meclâ bütün bu düşüncelerinden de pişman olacak bir

noktaya gelecek ve *"Varlığına inandığım Allah bana acıdı" (s.94)* diyerek adeta pişmanlığını okurlara haykıracaktır. Romanda Meclâ gençliğinde kapıldığı yanlış fikirlerin bedelini ağır ödemiştir. Kızının okuması için yazdığı hatıraları ibret içindir. Meclâ: *"İmanlı ve iradeli yetişecek olan kızımın, annesinin sefil hayatından bir dersi ibret almağa ihtiyacı kalmayacaktır"(s.102)* diyerek bu hatıralara aslında kızının ihtiyacının olmayacağını söylemektedir. Çünkü onun kızı kendisi gibi Batılı eğitim veren bir okulda yetişmeyecektir. Meclâ'nın ifadesi ile "imanlı ve iradeli yetişecek"tir. Böyle yetişen bir kızın da bu hatıralardan ibret almasına gerek kalmayacaktır.

Nemide Ali ve Aka Gündüz'ün kaleme aldığı *Üç Kızın Hikâyesi* de eski ve yeni arasında yaşanan çatışmaları dile getirmektedir. Romanda üç kız arkadaşın hikâyeleri anlatılmaktadır. Dürer, Betigül ve Filik aynı sınıfta okuyan üç arkadaş olmalarına rağmen birbirinden farklı aile yapılarına sahiptir. Dürer'in ailesi daha modern ve varlıklıdır. Betigül'ün babası müdürdür; ancak o da katı kuralları olan bir insandır. Filik ise diğer arkadaşlarına göre daha fakir ve cahil bir ailede yetişmiştir. Kız arkadaşların aileleri yetişme tarzlarını ve doğal olarak da inanç dünyalarını etkilemiştir. Nitekim Filik'in aile hayatı romanda şöyle anlatılmıştır:

"Bebekle oynamak günâh… Küçücük filik buna bir türlü inanamıyordu. Fakat neden günâh, niçin ayıp olsun? İki parça bezden dikilmiş bebeğin ne günâhı olur? Şu veya bu günâh, o ve bu ayıp! İyi ama neden günâh ve niçin ayıp? Bütün bu dünya yalnız günahtan ayıptan mı ibaret? Tam beş sene, bunlara aklı yatmadı. Ve bir cehennem hayatının, cehennem tehdidinin kanunlarile bağlı, Filik ilkmektebi bitirdi. Şahadetnamesini alır almaz büyük bir sevinçle babasına koştü, bu saadetinden babasına da çocukça pay vermek istemişti. Fakat kendisini iki çatık kaşın altında parlıyan iki hiddetli göz karşıladı. Sevincinin üzerine haşlar sular döküldü:

On dört yaşında gelinlik bir kızın böyle sevinmesi, gülmesi hem günahmış, hem ayıp! Zamane kızları cehennemlikmiş!

Gözle görülmiyen elle tutulmıyan bu cehennemin midesi ne kadar büyüktü. Dünyanın bütün günahlarını lüpür lüpür yiyip hazmedemiyordu. Gülmek, ağlamak,

söylemek, susmak konuşmak koşmak ve hattâ körpe yaşta çok uyumak günah!"(s.16-17)

Bu zihniyetle Filik'in anne ve babası kızlarını çok sıkı bir şekilde büyütmüştür. Bu otoriter anne ve baba çoğu zaman dinin yasaklamadığı şeyleri de kendileri yasaklayarak kızlarını sürekli bir korku ve suçluluk psikolojisi ile yetiştirmiştir. Bir gün Filik sinemaya gitmek için annesinden izin isteyince annesi *" –Sinema mı? Daha neler! Bunu mektepteki zamanelerden mi öğreniyorsun? Bizim günümüzde sinema mı vardı. Biz sinema ile mi adam olduk. Mevlide bile kırk destur almadan gidemezdik. Ayol iki elimiz yanımıza gelecek sinema âşiftelerinin hesabını ahrette sen verebilirsen ben veremem. Ben Allahın kuluyum korkarım."(s.23)* diyerek onu azarlamıştır. Aslında roman boyunca Filik'in annesi Filik'in her yaptığına kızmakta ve Filik'in yaptıklarının günah olduğunu söylemektedir. Filik roman okumak istediğinde de *"Roman ha! Siyah önlük, kesik saç, açık renk çorap yetmezmiş gibi bir de ümmeti muhammedin başına roman çıkardılar. Aşifteliğin lüzumu yok, Alimallah babana söylerim."(s.27)* cümleleri ile karşılaşır. Filik okulda yapılan müsamereye katılmak istediğinde de annesi yine aynı şekilde *"Çok şükür dini bütün adamlarız. Filik! Filik! sen bizim bunca senelik namusumuzu bir paralık edeceksin."(s.104)* diyerek kızını azarlar ve bütün bunları yaparken hep dini referans alır. İşte bu baskı Filik'in yavaş yavaş yanlış yola sapmasına yol açmış ve Filik kötü yola düşmüştür. Betigül ise aile baskısı yüzünden kötü yola düşmekten son anda kurtulmuştur. Bununla birlikte Dürer ailesi sayesinde iyi bir eğitim almış ve iyi bir aile kurmuştur. Sonuç olarak romanda üç farklı ailenin yaşam tarzı ve yaşam tarzının sonucunda çocukların düştüğü durum anlatılmıştır. Bu açıdan bakıldığında roman genel olarak modern bir yaşam tarzını desteklemiş, hurafelere boğulan tutucu yaşam tarzını ise eleştirmiştir. Bununla birlikte roman eski-yeni çatışmasında yeniden yana tavır alarak eskiyi eleştirmiştir.

Raif Necdet Kestelli'nin *Semavî İhtiras* romanında "eski-yeni çatışması" eğitim üzerinden işlenmiştir. Roman kahramanı Nejat Hikmet ilk eğitimini eski usûl bir okulda almıştır. Nejat Hikmet daha sonra eğitimine Avrupa'da devam etmiştir. Nejat Hikmet ilk eğitimini aldığı okulunu şöyle anlatmıştır:

"Mektep Garbî Anadoluda, bir mutasarrıflık merkezinde, her iki manasile iptidaî bir dershane idi. Büyük dershane –vaktile İstanbulda işleyen atlı tramvaylarda olduğu gibi- tahta perde ile ikiye bölünmüş, bir kısmında kızlar, diğer kısmında erkek çocuklar bulunuyordu.

Karanlık dimağı hürafe örümceklerile örülmüş yeşil sarıklı bir hoca, elinde yegâne terbiye ve tedris müeyyidesi şeklinde uzanan o büyük değneğile bir orkestra şefi gibi gürültü ve yaygarayı idare eder, hep birden evvelâ kız, sonra erkek çocukları okuturdu..

Çirkin bir kasırğa halinde devam eden bu gürültü ve yaygara, bazen döğülen bir çocuğun çığlığile birden durur gibi olurdu.. fakat sonra eskisinden daha şiddetli, daha müz'iç bir kasırga –ufak bir müddet süren sükûn ve sükûtun hıncını almak istiyormuş gibi- dershanenin havasında dalgalanırdı.

On yaşına basan yirminci asra rağmen filhakika bu, ne iptidaî, ne feci bir terbiye ve tahsil şekli idi!.. Meşrutiyet ilân edileli bir seneyi geçtiği halde maalesef vatanın mukaddes menfaati üstünde tutulan fırka menfaatinin verdiği meş'um ihtiraslarla memleketin hakikî ihtiyaçlarına bakmak, büyük dertlerine deva bulmak için hâlâ sıra gelmiyor, vakit bulunamiyordu. Onun için bilhassa taşra mekteplerinde istipdat devrindeki budala ve karanlık manzara devam edip gidiyordu.. istipdatta padişahların vehmi, cehli ve zulmi, meşrutiyette fırkaların o cehil ve zulüm kadar muzlim ve mühlik ihtirası memlekete ışık girmesine mâni oluyordu..

Çocuklar dimağî bir engizisyon içinde balmumu ile işaret edilmiş 'amme' veya 'tebareke' cüzlerini hep bir ağızdan hecelemeye, okumaya çalışırken.. öbürtaraftan başta Mutasarrıf olmak üzere hatırlı memurların çocuklarına talabe arasından seçilen hususî muallimler! ayrıca ders verirler, onları bu tarzda yetiştirirlerdi."(s.31-33)

Toplumda meydana gelen değişim yazarlar tarafından da farklı şekilde ele alınmıştır. Bazı yazarlar görülen değişimi yozlaşma olarak değerlendirirken bazıları ise yeniden hayranlıkla bahsetmekte, eskiyi kıyasıya eleştirmektedir. Nitekim *Semavî İhtiras* romanında da yukarıdaki ifadelerden de anlaşılacağı üzere eski kıyasıya eleştirilmiştir.

Eski usûl eğitim veren okulların eleştirildiği bir diğer eser ise Yaşar Nabi Nayır'ın *Bir Kadın Söylüyor* romanıdır. Romanda Selma ilk eğitimini mahalle mektebinde almıştır. Selma buradaki izlenimlerini şu cümlelerle dile getirmiştir:

"Beni şehrin muntazam maarif mektebi yerine bir mahalle mektebine vermişlerdi. Hoca Hanım avucuma yazdığı bir besmeleyi üzerine toz şeker dökerek bana yalattıktan sonra artık korkacak bir şey kalmamıştı.

Allahın izniyle beni bir hafız hanım yapmaya niyet etmişti galiba. Okuma yazmayı ne usullerle biraz söktükten sonra bana ayet ezberletmeye kalkmıştı."(s.13)

Selma aldığı bu ilk eğitimi eleştirmektedir. Bununla birlikte Selma'nın kadına yaklaşımı da gelenekten farklıdır. Selma kadın ve erkeğin eşit olduğunu vurgulamakta, özellikle kadınları erkeklerden düşük gören yaşlı kadınların varlığından şikâyet etmektedir. (s.68-69) Selma bu düşünceleri ile yenilikçi olduğunu açıkça belirtmektedir.

4.3. BATILILAŞMADAN SEKÜLER YAŞAMA

Tanzimat Dönemi'nde önemli bir ivme kazanan Batılılaşma hareketi toplumsal hayatın bütün alanlarını etkilemiş ve "eski-yeni çatışması" nda yeninin galibiyetiyle sonuçlanmıştır. Dolayısıyla değişen bu yeni toplum modelinde inanç faktörü de başka bir boyut kazanmıştır. Batılılaşmanın etkisi ile dinin gündelik hayattaki yeri ve önemi de azalmaya başlamış ve daha seküler bir yaşam tarzı Osmanlı'nın başkentinde ortaya çıkmıştır. Bir kıyaslama yapabilmek için Batılılaşmanın etkili olmadığı çevrelerde Osmanlı'nın yaşam tarzına bir göz atmak gerekir. Şerif Mardin Osmanlı Devleti'nde son dönemde Müslüman halkın yaşam tarzını Agâh Sırrı Levend ve Ahmed Rasim'den şöyle aktarmıştır:

" 'Din, toplum hayatına hâkimdir. Padişah bütün Müslümanların halifesi olduğundan, İslâm ülkelerindeki camilerde hutbe okunurken onun adı anılır.

'Sarık ve cübbe dinî kılıktır. Medresede müderris, camide kürsü hocasıyla vâız, imam, müezzin ve kayyum, okulda hoca ile kalfa, bu kılıkta dini ve bilimi temsil ederler. Sarıkla cübbe yalnız bunlara özgü değildir. Talebe-i ulûm' adı verilen medrese

öğrencileriyle, cer hocaları ve mollalar da bu kılığı taşırlar. Hattâ din ve bilimle uzaktan yakından ilgisi olmayan kişiler bile, isterlerse bu kılığa bürünebilirler. Dinin ve tarikatın temsilcisi oldukları için hocalarla şeyhlerin toplumdaki itibarı büyüktür..

'Mahallede kendi kendine kurulmuş, geleneğe dayanan sıkı bir düzen hüküm sürer. İmam, mahallenin sözü en çok geçen büyüğüdür. Her şey ondan sorulur. Camide beş vakit namazı kıldıran, ölüleri yıkayan, 'mazbatalara birinci mührü basan, mahallenin resmî ve özel bütün işlerine karışan, baskınlarda kafilenin önüne düşen hep imamdır. Muhtar ile 'ihtiyar heyeti' ondan sonra gelir. Her işte imama danışılır; onun düşüncesiyle hareket edilir. Kadınlar başları sıkışınca gidip imamdan öğüt alırlar. Böylece dertlerine teselli ve şifa ararlar.

'Bekçi, mahallenin vekilharcıdır. Düğünlerde, cenazelerde özel görev alır. Saka da, mahallenin gediklisi olarak bekçiye yardım eder...

'Mahalle kahvesi genç ve yaşlı bütün mahallelinin toplandığı bir çeşit kulüptür. Gündüzleri pek işlemez. Yatsı namazından sonra mahalleli birer ikişer buraya gelir. Gençler iskambil oynar; yaşlılar başbaşa verip günün dedikodularıyla vakit geçirirler. Bu kahvelerde arasıra karagöz ve kukla oynandığı, med- dahların hikâye söylediği de olur.

'Şeyhlerin ve dervişlerin kazandığı itibar, birçoklarına çıkar yolu olmuştur. Kendilerine şeyh ve derviş süsü veren bir takım açıkgözler, özellikle saf kadınların inançlarını sömürürler...

'Güneşin batımına göre tertiplenmiş olan 'ezanî saat' yürürlüktedir. İş ve dinlenme vakitleri buna göre ayarlanmıştır...

'Evlilik hayatında eşitliğin sözü bile olamaz. Erkek nikâhla dört kadın alabilir; bunları bir evde barındırabilir; parası varsa her birine ayrı ev de tutar. Varlıklı olanların ayrıca cariyeleri, odalıkları, gözdeleri, kapatma 'metresleri de vardır. Zenginler, bu hale katlanabilmesi için nikâhlı kadınlarını daha çok kimsesiz ve görgüsüz ailelerden seçerler...

'Aile arasında da 'kaç-göç' vardır. Genç kadın, kocasının erkek kardeşinin yanına çıkmak şöyle dursun, yüzünü bile göstermez...

'Sabah namazında evinden çıkan memur ve esnaf, akşam ezanına doğru işinden dönünce, üstünü değiştirip sırtına entarisini, ayağına terliğini geçirir; fesini ve sarığını çıkarıp takkesini giyer. Namazı kıldıktan sonra ailesiyle sofraya oturur. Sofra, odanın ortasına konulmuş genişçe bir sinidir. Çevresine serilen yer minderlerinin üzerine herkes bağdaş kurup oturur; elle yemek yer. Masa önünde sandalyeye oturmak, yemeklerde çatal bıçak kullanmak henüz orta halli ailelerde yeni başlamıştır.' "[485]

Şerif Mardin'in aktardığı bu yaşam tarzında dinin hayatın tam da merkezinde olduğu dikkatlerden kaçmaz. Ancak yukarıda da belirttiğimiz gibi Batılılaşmanın etkisi ile bu yaşam tarzında dinin etkisi yüksek tabaka arasında yavaşa yavaş ortadan kalkar. Alemdar Yalçın 20. yüzyılın hemen başında İttihat ve Terakkî döneminde İstanbul'un elit tabakasının yaşam tarzını –ki bu yukarıdaki yaşam tarzı ile taban tabana zıttır- şöyle anlatmaktadır:

"Yeni bir sınıfla birlikte yeni bir batılı yaşayış tarzı İstanbul'un Şişli, Taksim, Beyoğlu gibi eskiden beri levanten, azınlık ve yabancı büyükelçilik mensuplarının bulundukları bölgelerde hızla yayılmıştır. Buralarda özellikle yeni Türk aileleri bahçeli geniş konak ve yalıların yanında Avrupaî apartman kültürüne de hızla uyum sağlarlar. Suareleriyle, renkli ve ışıklı gece toplantılarıyla bu apartmanlar hemen dikkat çekerler. Eğlenceler yalnız ışıklı salonlarda kalmaz, gecenin geç saatlerinde apartmanların günâhkar odalarında gizlice devam eder. Buralara giden insanlar sadece konuşmak, tanışmak, eğlenmek için değil, aynı zamanda cinsel arzularını da tatmin için giderler.(...)

Gece hayatının bir başka vazgeçilmez unsuru Cercle D'orient Büyükada Yat Kulübü gibi batılı tüccarlar, levantenler ve azınlıkların devam ettikleri kulüplerdir. Bu kulüplerde gece toplantıları yanında bütün gün içki içilebilen yemekli ve müzikli bir dinlenme ortamı meydana getirilmiştir. Buralarda daha çok Osmanlı aydın ve

[485] Mardin, **Türk Modernleşmesi: Makaleler 4,** s.40-42.

bürokratlarının rahatlıkla içki içebildikleri, ramazanda çekinmeden yemek yiyebildikleri yerlerdir. Bunun yanında Beyoğlu'ndaki Paris tipi pastahanelerde önemli buluşma yerleri arasındadır. Dolayısıyla artık eski İstanbul diyebileceğimiz Eminönü yakası ve Üsküdar, eski yaşayışın temsilcisi insanların oturdukları yerlerdir. Yoksul ve İslâmî geleneklere bağlı insanların oturduğu bu yerlere yeni sınıfın temsilcisi olanlar ancak işleri sebebiyle gelirler."[486]

Alemdar Yalçın'ın da belirttiği gibi bu yeni yaşam tarzı İstanbul'da yoksul kesimin yaşamadığı semtlerde görülmektedir. Dolayısıyla 20. yüzyılın başında Osmanlı'nın başkentinde dinin merkezde olduğu mahallerle beraber dünyevi ihtirasların merkeze alındığı semtler mevcuttur. Bu bakımdan bu iki ayrı sınıf bir birbirinden uzak durmaktadır. Şükûfe Nihal'in *Çöl Güneşi* romanında bu birbirine zıt iki grubun birbiri üzerinde nasıl etki bıraktığı başarılı bir şekilde anlatılmıştır. Zehra ve Feriha okul arkadaşıdır. Uzun yıllar sonra bir araya gelince eski günleri yâd etmişlerdir. Zehra, Feriha'yı en son çarşaflı bir şekilde gördüğünü söyleyerek o günleri şöyle anlatmaktadır:

"Ne olduğunu, niçin birdenbire mektebi bıraktığını anlıyamadık, o günlerde bir gün sana sokakta rasgeldim, minimini boyunla çarşafa girmişsin, hem de nasıl? Etekleri yerlere kadar, pelerinin uçları bileklerine kadar bir çarşaf. Rengi bile hatırımda, koyu kurşuni mi neydi? Yüzünde kalın bir peçe vardı. Hatırlarsın değil mi?

Balkan muharebesi sıralarında idi, hocaların, hacıların gene azgınlıkları üzerlerinde idi, ortaya gene bir din, şeriat meselesi çıkarmışlar, kısa dar giyenlerin çarşaflarını kesiyorlar, parçalıyorlardı.(s.22)

Zehra'nın bu anektodu anlatmasının özel bir sebebi vardır. Çünkü Feriha artık Zehra'nın yukarıda bahsettiği kişiden çok farklıdır. O artık bütün erkekleri peşinde koşturan ve "Çöl Güneşi" olarak anılan bir kadındır. Feriha, Zehra'nın anlattıklarına *"-Sahi neydi o maskaralıklar"(s.22)* diye yanıt vererek tamamen eski yaşam tarzından

[486] Alemdar Yalçın, **Siyasal ve Sosyal Değişmeler Açısından Cumhuriyet Dönemi Türk Romanı (1920-1946),** Akçağ Yayınları, 6. Baskı, Ankara 2006, s.58-59.

uzaklaştığını anlatmaktadır. İkili arasında geçen bu diyalog o dönemde İstanbul'da birbirine çok uzak iki dünya görüşünün hâkim olduğunun ispatıdır.

Burhan Cahit Morkaya'nın *Bir Çatı Altında* romanında iki farklı semt üzerinden geleneksel ve Batılı yaşam tarzı işlenmiştir. Romanda kahramanların Batılılaşması adım adım anlatılmıştır. Kahramanların hayat tarzının değişmesi öncelikle ekonomik düzeylerinin değişmesine daha sonra da sosyal çevrelerinin değişmesine yol açmıştır. Sonuç olarak bir hayat tarzının değişmesi söz konusu olmuştur. Roman kahramanlarından Mes'ut Kemal Bey *"Otuz iki yaşına kadar hayatını kazanmak için uğraşmış yıpranmıştı[r]. Bir musevi ortağiyle cam ve kristal üzerine iş yapıyor, birkaç tuğla fabrikası işletiyordu[r]"(s.15)* Yani hâli vakti yerinde bir adam olan Mes'ut Kemal Bey, Sabiha Hanım ile evlenmek istemiştir. Sabiha Hanım ve özellikle de annesi Mes'ut Kemal'e göre daha gelenekçi insanlardır. Nitekim düğün töreninde damat beyin alafranga özentileri kendini göstermiştir: *"Artık düğünün hususî, kaynanaları tabirince alafıranga kısmı başlamıştı. Damat (Mes'ut Kemal) bey akşam yemeğine çağırdığı birkaç dostile beraber geldi. (Sabiha) hanımın mektep arkadaşlarından bir kısmı geceyi düğün evinde geçireceklerdi. Böyle eğlenti günlerine mahsus tabiî bir lâubalilikle tanışan kadın erkek bir küçük kalabalık yeni havalandırılan büyük odada toplandılar. Masanın üzerine hafif bir içki takımı kondu. Pencerelerin storları çekildi, üst perdeleri indirildi. Sabahtan beri yağlı yemek kokuları gelen mutfakta ahçılar şimdi taze balık ızkaraları, beyin haşlamaları, taratorlu patlıcan salataları hazırlayıp yukarıya yetiştirmeğe çabalıyor, hizmetçiler eriyen buzları tazelemeğe, kirişi kopan tanbura tel aramağa çalışıyorlardı."(s.11-12)* Düğündeki davetlilerin dağılmasıyla beraber damat ve arkadaşları içkili eğlenceye başlamıştır. Bu durum Sabiha Hanım'ın annesi Mediha Hanım'ın hoşuna gitmemiştir. Mediha Hanım hoşnutsuzluğun kalfaya şöyle dile getirmiştir: *"- Evlât hatırı ne yaparsın kalfacığım. Söylesen kalpleri kırılır gençlik işte, heveslerini alsınlar bakalım. Bizim zamanımızda düğünü olan delikanlı yatsı olur olmaz misafirler gitsin diye dört gözle bakardı. Zamane gençleri nasıl şeyler bilmem ki?"(s.12)* Mediha Hanım gördüğü bu alafranga eğlence karşısında şaşkınlığını "zamane gençleri" ifadesi ile dile getirmiştir. Bu ifade de aslında büyük bir anlam gizlidir. Zira zaman artık değişmiştir. Dolayısıyla Mediha Hanım'ın yaşadığı zaman çoktan geçmiştir. Mediha Hanım

romanda muhafazakâr bir insan olarak tanıtılmıştır. Öyle ki gelen misafirlere eğlencenin bitmesini söylemek için başı örtülü olmasına rağmen perdenin arkasından perdeyi aralayarak seslenmiştir. (s.13) Bununla birlikte Mes'ut Kemal Bey iş hayatının sağlamış olduğu varlık sayesinde Batılı bir hayata yabancı değildir. Ancak onun bu yaşam tarzını benimsemesi sekreteri Lerzan'la aşk yaşamasından sonra olmuştur. Lerzan güzelliği ile Mes'ut Kemal Bey'in ilgisini çekince Mes'ut Kemal Bey onunla daha rahat görüşmek için bir apartman dairesi kiralamıştır. Kiralanan bu apartman dairesi Taksim'de cadde üzerinde bir yerdir. (s.75) Yani muhit olarak Taksim seçilmiştir. Taksim'in seçilmiş olması rastgele değildir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi Şişli, Taksim, Beyoğlu yeni yaşam tarzının ve eğlence hayatının merkezidir. Apartman dairesinin dekoru bile bu yeni yaşam tarzını yansıtmaktadır:

" 'Mepl' fabrikasının ince, modern bir salon takımı arasına birkaç tane geniş, rahat koltuk yerleştirdi. Yanlarına alçak ve geniş birer sigara masası koydu. Araya araya pek zahmetle güzel bir Alman piyanosu buldular. (...) Yatak odası daha zarifti. Pencereleri, ince bir birizbizlerle tutturulmuş beyaz keten üzerine motif işlemeli perdelerle kapanan bu odada kalın bronz bir karyola ve lüikenz, cevizden büyük bir elbise dolabı, yuval aynası, iki yanından tutturulmuş, tek gözlü bir tuvalet masasile bir de al atlas üzerine beyaz hanım çiçekli bir şezlong vardı."(s.75-76)

Lerzan'a tutulan apartman dairesinin aksine Mes'ut Kemal Bey'in kayın validesi Mediha Hanım'ın konağı Kalamış'tadır. Evlendikten sonra burada yaşamaya başlayan Mes'ut Kemal Bey için önceleri bu konak hayatı gayet doğaldır. Ancak Lerzan'la aşk yaşadıktan sonra Mes'ut Kemal Bey konak hayatını sorgulamaya başlamıştır: *"Meselâ kendi serveti ve karısının vaziyeti evlerinde daha iyi bir aşçı, daha tertipli bir servis, daha zengin sofra bulundurmaya müsait olduğu halde Kalamıştaki köşkte yemekleri hâlâ Sabiha Hanımın dadısı pişiriyor, sofrada ağzı burnu çarpık besleme hizmet ediyor ve ne yemekte iştiha verici bir içki, ne de yemekten sonra hazmettirici bik likör verilmiyordu. Ve kendisi yıkanmak için hâlâ bekârlığında olduğu gibi haftada bir Cağaloğlu hamamına gidiyordu."(s.79)*

Görüldüğü gibi romanda apartman dairesi ve köşk hayatı arasında ciddi bir yaşam tarzı farkı vardır. Zaten aradaki fark çalışanlardan bile bellidir. Nitekim Mediha

Hanım'ın konağında dadısı ve besleme hizmet ederken (s.79) Lerzan'ın apartman dairesinde bir Rum aşçı hizmet etmektedir. (s.77) Mediha Hanım'ın dadısı Hacı Kalfa da tıpkı Mediha Hanım gibi muhafazakâr bir kadındır ve o da zamane gençliğinden şikâyet etmektedir. (s.13) Dolayısıyla iki semte üzerinden ve köşk ve apartman hayatı üzerinden iki farklı hayat tarzı anlatılmaya çalışılmıştır. Romanın sonlarına doğru Mes'ut Kemal kendisini iyice eğlence hayatına kaptırınca artık ada hayatı başlamıştır. Üstelik bu defa karısı Sabiha Hanım da onula beraberdir. Adada bir kulübe kaydolan Mes'ut Kemal Bey burada vaktini karısı ve Lerzan'dan ziyade kumarla geçirmektedir. Neticede romanda eğlence hayatının önemli unsurlarından biri olan ada ve kulüp hayatı da artık başlamıştır. Burada Sabiha Hanım da eğlence hayatının gösterişine kapılmış ve Mahir Bey adlı çapkın bir adamla aşk yaşamaya başlamıştır. (s.257-281) Böylece Mes'ut Kemal Bey ile başlayan değişim Sabiha Hanım'a da sirayet etmiştir. Denebilir ki Mes'ut Kemal Bey Tanzimat romanlarının "yanlış Batılılaşmış" bir kopyasıdır. Bununla birlikte Mes'ut Kemal Bey'in bu hali onlar kadar göze batmamaktadır. Çünkü Mes'ut Kemal Bey onlardan yıllar sonra bu hayatın toplumda benimsendiği bir dönemde bu hayatı yaşamıştır.

Burhan Cahit Morkaya'nın *Bir Düğün Gecesi* romanında da İstanbul'da değişen hayat etkili bir şekilde anlatılmıştır. Romanda Hale Avrupa'da ikinci derecede memur olan bir babanın kızıdır. Daha on sekiz yaşındayken bir sefaret kâtibiyle evlenmiştir. Babasının ve kocasının mesleği icabı yüksek zümre ile tanışmış ve kocasının asla kendisine veremeyeceği bir hayat tarzını yakından görmüştür. Bu hayat tarzı Hale'nin başını döndürmüş ve kendisine çok cazip gelmiştir. Nitekim tütün tüccarı Galip Bey'le tanışan Hale Avrupa'dan ayrılarak Galip Bey'in ardından gitmiştir. Galip Bey de Hale'den etkilendiği için ikisi aşk yaşamaya başlamıştır. Galip Bey ve Hale arasında nikâh yoktur; ancak onlar da böyle bir gereklilik hissetmemiştir. (s.8-9)

Yine aynı romanda Cevdet Bey eğlenceye olan düşkünlüğü ile anılmıştır. Eski bir mebus olan Cevdet Bey siyasetten sonra ticarete atılmış ve zengin olmuştur. Galata'daki handa işlerini takip etmekte ve bu vesile ile her geçen gün biraz daha zenginleşmektedir. Cevdet Bey evli barklı olmasına rağmen çapkın bir adamdır.

Nitekim bir gün iş hanındaki yazıhanesine gittiğinde Azize Hanım'ın kendisini beklediğini öğrenmiştir. Azize Hanım zengin erkeklere kadın ayarlayan bir kişidir. Yazıhaneye de bu amaçla gelmiştir. Cevdet Bey'in daha önce beğendiği bir kadınla ona randevu ayarladığını haber vermiştir.(s.26-27)

Cevdet Bey, Sedat Âli ve Hidayet Bey yine bir gün eğlenmeye giderken İstanbul'un eğlence hayatından yakınmaya başlamıştır. Sedat Âli İstanbul'u eğlence hayatını pek beğenmemektedir. *"Burada zengin de olsan, orta halliler gibi yaşamağa mecbursun."(s.89)* diyen Sedat Âli İstanbul'u Paris ve Berlin ile kıyaslamaktadır. Oysa üç arkadaş Altınpalas'ta yemek yedikten sonra Fransız kadınların gösterilerini izlemek üzere Şişlibar'a gitmiştir. Burada içki içip eğlenirken Galip Bey ve Hale'ye rastlamışlardır. Cevdet Bey Hale ile dans ederken arkadaşları Hidayet Bey ve Sedat Âli Fransız kızlarla eğlenmektedir. (s.88-99) Üç arkadaşın yaşadıkları bu hayata rağmen İstanbul'un eğlence hayatını beğenmemesi İstanbul'da değişen hayatı göstermektedir.

Cevdet Bey ve arkadaşları İstanbul'un eğlence hayatının daha iyi tadını çıkarabilmek için Büyükada'yı mesken tutmuşlardır. Burada kulüplere devam eden arkadaşların eğlence hayatında rakipleri de peyda olmuştur. Ticaret hayatında Cevdet Bey'in en büyük rakibi olan Ahmet Sami de Büyükada'ya yerleşerek eğlence hayatına dalmıştır. (s.234-236) Ancak Ahmet Sami eğlence hayatında daha yenidir. Dolayısıyla bazı davranışları kaba karşılanmaktadır. Romanda Ahmet Sami'nin durumu şöyle anlatılmaktadır: *"Evli ve çocukları da vardır. Fakat sonradan zengin oldukları için yürüdükleri ve girdikleri hayata ailelerini sokmıyan, onların yalnız sinide yemek yemekten ve bakla ayıklamadan kurtarıp evlerine bir aşçı, bir hizmetçi alan bu iş damları sosyete hayatı diye girdikleri bu âlemde ferah fahur eğlenebilmek için bekâr görünmeyi tercih ediyorlardı. Ahmet Sami Bey de köşkün üst katını ailesine ayırmış, alt katlarda şatafatlı bir eski zaman selâmlık hayatı sürüyor, hatta bu âleme yabancı kadınları bile sokuyordu."(s.236)* Ahmet Sami günden güne yeni yaşam tarzına alışmıştır. Öyle ki bir gün oyun salonunda Galip Bey'i bakara oynarken görmüştür. Kendisi oyundan pek anlamadığı için Galip Bey'in yanına gidip ona ortak olmayı teklif etmiştir. Oyunun sonunda Ahmet Sami ve Galip Bey hatırı sayılır miktarda para

kaybetmiştir. Ancak Ahmet Sami bu durumdan rahatsız değildir. Hatta Cevdet Bey ve arkadaşları oyun bittikten sonra oyunlar üzerine muhabbet edince Ahmet Sami bu âleme daha önce girmediği için üzülmüştür. (s.286-294) Romanda İstanbul'da değişen yaşam tarzı en ince ayrıntısına kadar anlatılmıştır. Daha önce de belirttiğimiz gibi İstanbul'da bu yaşam tarzının yanında yoksul semtlerde hâlâ dinin merkezde olduğu bir hayat tarzı hüküm sürmektedir.

Vâlâ Nurettin'in *Leke* romanında İstanbul'da yaşanan sosyal değişim ve ortaya çıkan yeni yaşam tarzı geniş yer almıştır. Roman kahramanı Jülide Basri Tahir adlı bir müteahhidin metresliğini yapmaktadır. Bir süre bu durum devam etmiş ve Jülide bir futbolcu için Basri Tahir'den ayrılmıştır. Bu futbolcudan da ayrılan Jülide hayatını istediği gibi sürdürebilmek için Basri Tahir Bey'in arkadaşı Fabrikatör Murtaza Kudret Bey ile görüşmeye başlamıştır. (s.6-8) Hayatını zevk ve eğlence üzerine inşa eden Jülide görüştüğü bu erkekler sayesinde istediği lüks hayatı yaşamaktadır. Jülide'nin yakın arkadaşı Vesime ise İstanbul'un tanınmış soylu ve zengin ailelerinden birinin kızıdır. Romanda Jülide gibi hafif meşrep bir kadın ile Vesime'nin arkadaşlık etmesi garipsenmiştir. Bu iki farklı insanın arkadaşlığı İstanbul'da yaşanan toplumsal değişime bağlanmıştır. Nitekim Vesime'nin hoşlandığı erkek olan Mısırlı Fâzıl Alkasdî ile rahat bir şekilde gezip dolaşması da bu sosyal değişime bağlanmış ve romanda şöyle anlatılmıştır: *"Halbuki, bütün, zihniyet değişmiş bulunuyordu. Bir genç kızın, bir yabancı erkekle olan dostluğunda şaşılacak, kızılacak bir cihet görünmiyordu. Umumî harp, sade biz de değil, en sağlam temelli garp memleketlerinde de, azîm inkilâplar husule getirmiş, cemiyeti tanınmaz hale sokmuş değil midir? Örfler, âdetler, an'aneler, kaideler, şeref ve haysiyet mefhumları baştan aşağı allakbullak olmuş değil miydi?" (s.20)* Romanda bu sözlerle anlatılan değişimin elbette en keskin şekilde görüldüğü yer İstanbul'dur. Romanda anlatıldığı kadarıyla İstanbul'da değişen bu yeni hayatta en belirleyici rolü kadın ve erkek ilişkileri almıştır. Kadın ve erkek ilişkilerinde bir serbestlik başlamış evlilik ikinci plana itilmiştir. Flört kavramı nişanlanmanın yerini tutmuş, bu kavram sayesinde kadın ve erkekler rahatlıkla beraber olabilmiştir. Üstelik toplumda flörtü reddetmek "eski kafalılık" olarak görülmeye başlanmıştır. (s.20) Vesime de kendisi iyi bir aile kızı olmasına rağmen biraz da Jülide'nin tesiri ile bu hayata atılmış ve Mısırlı Fâzıl Alkasdî'den

hamile kalmıştır. Vesime daha evlenmeden hamile kalınca büyük bir pişmanlık duymuş, bu hâle düşmesinden arkadaşlarını sorumlu tutmuştur. Bu nedenle Vesime, *"Arkadaşlarına, daimî surette devam ettiği 'sosyete' ye ta'net[miş]ti[r].."(s.47)* Çünkü Vesime'ye göre *"Başına gelenler, onların yüzünden gelmişti[r]."(s.47)* Vesime, bu olaydan sonra daha sakin bir hayat yaşamak üzere İzmir'e teyzesinin yanına gitmiştir. Bir vapur seyahatinde Ahmet Ferit ile tanışmış ve onunla evlenmiştir. Başından geçenleri bir türlü Ahmet Ferit'e anlatamayan Vesime, düğünden önce arkadaşı Jülide'den doktorların küçük bir operasyonla bekâret sorununu gidereceğini öğrenmiş ve bu sayede bakire olmadığını kocasından gizlemeyi başarmıştır. (s.94) Ancak Vesime gebe kalıp zenci bir çocuk dünyaya getirince her şey ortaya çıkmıştır. Ahmet Ferit çocuğun kendisinden olmadığını düşünerek Vesime'yi öldürmüş ve intihara kalkışarak ağır yaralanmıştır.(s.105-116) Olayı araştıran mahkeme heyeti işi bir biyoloji profesörüne havale etmiştir. Yapılan incelemeler sonunda çocuğun Ahmet Ferit'ten olduğu anlaşılmıştır. Ancak "telegonie" denilen bir hadiseye gönderme yapılmıştır. "Telegonie" denilen bu hadiseye göre bir kadın hamile kaldığı ilk erkekten bazı özellikler almaktadır. Bu nedenle kadın sonrasında başka bir erkekten hamile kaldığında ilk erkekten gelen özellikler çocukta tezahür edebilmektedir. (s.138-148) Yasak aşk yaşadığı ve hamile kaldığı Mısırlı Fâzıl Alkasdî'nin babası zenci olduğundan Vesime'nin Ahmet Ferit'ten olan çocuğu da zenci olarak dünyaya gelmiş ve böylece Vesime'nin yaşadığı yasak aşk ortaya çıkmıştır.

Roman tam da bu noktada gençler arasında yaşanan ahlaki çöküntüyü irdelemeye bu çöküntünün asıl sebeplerini sorgulamaya başlamıştır. Vesime'nin yakın arkadaşı olan ve hafif meşrep bir kadın olarak tanıtılan Jülide, Vesime'nin teyzesine *"Vesime'nin ebeveyni kızlarını fazla serbest bırakmak hususunda acemilik göstermemişler midir?"(s.160)* diyerek Vesime'nin yaptığı hatadan ailesini sorumlu tutmaktadır. Jülide düşüncelerini daha da derinleştirerek söyle devam etmiştir: *"- Harpten sonraki devirde bazı, herşeyin fevkine, -fazilet ve vazifenin, aile muhabbetinin, saf aşkın fevkine- modayı çıkarıp oturdular. Anne olmalarına rağmen hâlâ kadınlık hırslarını muhafaza ediyorlardı. Evlâtlarının istikbalini, kızlarının terbiyesini değil, modayı düşünüyorlar. Ve moda da garip bir moda: Kızlara, erkeklere, erkek gibi hareket etmeyi emrediyor; bir genç kıza bir delikanlının*

yapabileceği her şeyi mübah görüyor."(s.160-161) Jülide bu sözleri ile bir bakıma dönemin aile yapısının eleştirilmektedir. Jülide genç kızların başına gelen kötülüklerden özellikle de aileleri sorumlu tutmaktadır. Jülide'nin tezine göre aileler moda diye ortaya çıkan yeni yaşam tarzına uymak adına "fazilet" lerini kaybetmiştir. Bunun sonucunda modaya uyan genç kızlar Vesime gibi talihsiz olaylarla karşılaşabilmektedir. Bu noktada özellikle de annelerin kabahati büyük görülmektedir: *"-Annelerin kızlarını yetiştirmek hususundaki mücrimiyetleri, ölçülmiyecek derecede büyüktür! Şu kadına bakın hele.. Elli yaşına gelmiş; hâlâ zayıflamak için elinden geleni ardına koymıyor. Yirmi yaşındaki kadınlarla aşık atmak isteyor. Elbisesini ona göre yaptırıyor; saçlarını öyle kestiriyor; yüzünü öyle boyuyor!" (s.161)* Yine Jülide'nin tezine göre böyle davranan bir annenin kızına sahip çıkması veya ona doğru örnek olabilmesi mümkün görünmemektedir. Aslında bu işte sadece annenin kusuru yoktur. Babaların da kızlarını yetiştirme noktasında önemli kusurları bulunmaktadır: *"Bir çok babalara gelince, kızlarını kendilerile kafadar gördükleri için bahtiyarlar… Hattâ, nicelerini tanırım ki, hovardalık sahasında, kızlarını cesaretlendiriyorlar bile…"(s.162)* Jülide anne ve babaların içinde bulundukları bu durumu anlatmakla birlikte fazilet ve namus kavramlarına da değinerek bunların korunması için şu önerilerde bulunmaktadır: *"Halbuki, Pakize hanımefendi, fazilet ve namus, pek rakik bir limonluk nebatına benzer. Onu, ihtimamla bazı şerait altında yetiştirmek mecburiyeti vardır. Dansing zihniyetinin hâkim olduğu muhitler, bu iki beşerî mazhariyetin yetişmesine manidir." (s.161)* Jülide'nin bu noktaya kadar eleştirdiği "aşırı Batılılaşma" ile gelen sosyal buhrandan başka bir şey değildir. Jülide'ye göre asıl problem insanların "asrîliğin" anlamını bilmeden "asrî" olmaya kalkmasıdır: *"Asriliğî anlamadan asrî olmak kaygusile yetişen kızların fena bir tarzı telâkkileri var: 'Hayattan her ne bahasına olursa olsun kâm almak… Akıllarına gelen şeyi, her şeye rağmen yapmak isteyorlar. Bütün hukunun kendilerine ait olmasını arzu ediyorlar. Hiç bir şeyden feragate razı olamıyorlar."(s.164)* Jülide bütün sorunları sıraladıktan sonra bu durumun düzelmesi için bir çare de önermektedir: *"Fakat son asırda bozulan eski ahlâk yerine, behemahal yepyeni bir ahlâkın konulması zarurî!" (s.165)* Jülide'nin bu önerisi romanın tezi niteliğindedir. Romanda bozulan bir ahlâk terakkisi söz konusudur. Bu yozlaşma genç kızları felakete sürüklemekte toplumu yozlaştırmaktadır. Bunun tek çaresi Jülide'nin belirttiği gibi ahlakın düzelmesidir.

Romanda ilginç olan nokta bu durumun Jülide tarafından dile getirilmesidir. Zira Jülide roman boyunca şuh bir kadın olarak görülmekte, alttan alta kınanmaktadır. Öte yandan Vesime'nin yaptığı hataların da baş sorumlusu yine Jülide görülmekte, Vesime'nin Jülide'yi örnek aldığının ısrarla altı çizilmektedir. Hâl böyleyken romanda Vesime'nin günahı yüzünden ölüme mahkûm edilmesi, onun rehberi olarak gösterilen Jülide'nin ise ahlak dersi veren bir kadına dönüşmesi büyük bir çelişki olarak okurun karşısına çıkmaktadır.

Vâlâ Nurettin'in *Ebenin Hatıratı* romanında da yine ahlaki bir çöküntüden bahsedilmiştir. Romanda N.N. Hanım doğum doktorudur. Bir gün maskeli bir adam N.N. Hanım'ı evinden alarak ona metresinin doğumunu yaptırmıştır. Adam evli olduğundan N.N. Hanım'dan çocuğu öldürmesini istemiştir. (s.72) Evli bir adamın metres tutması ve metresinin hamile kalması ahlaki açıdan yanlıştır. Ancak romanda yozlaşma bir adım daha ileriye götürülmüştür. Bu evli adam yaptıklarının ortaya çıkmaması için çocuğun öldürülmesini düşünmektedir. Üstelik adam cinayet işini de doktora yaptırmak istemektedir. Romanda anlatılan bu olay abartılı görünmekle beraber cinayet kısmı dışında kalan bölüm diğer romanlarda da sıklıkla işlenmiştir. Daha önce de belirtildiği üzere kadın erkek ilişkilerindeki bu değişim özellikle de Batılı yaşam tarzının moda olmasından sonra İstanbul'un bazı çevrelerinde yaygınlık kazanmıştır.

A. Kemal Meram'ın *Mihracenin İntikamı* romanında Mihrace Sahib Mirza Paris seyahatine karar vermiştir. Bu seyahatte mihraceye, karısı Sara da eşlik etmektedir. Hindistan'da çok tutucu ve sert bir insan olan mihrace vapurda karısına, *"Herkes nasıl hareket ediyorsa sen de öyle hareket et."(s.17)* diyerek ondan Avrupalı kadınlar gibi davranmasını istemiştir. Romanda tutucu bir insan olarak tanıtılan mihrace Paris'e yaklaştıkça Hindistan'daki bu alışkanlığını geride bırakmayı uygun görmüştür. Medeniyetin kalbi olan Paris'e giderken kendisinin de karısının da asrî bir görüntü çizmesi mihrace için önemlidir. Bu nedenle mihrace karısının Avrupalı kadınlar gibi davranmasında bir mahsur görmemiş bilakis karısını bu yönde teşvik etmiştir. Sara vapur seyahatinde İtalyan Prenses Restaldi ile tanışmış ve bu şuh kadın sayesinde kısa süre içerisinde Paris'in gece hayatına atılmıştır. Sara kocasının şehir

dışında olduğu bir gece Prenses Restaldi'nin davetine katılmış ve burada çapkın Şair Frederik dö Rames ile tanışmıştır. Daha önce de tesadüf ettiği bu erkeğin etkisine kapılan Sara'nın içinde bulunduğu durumu *"Şarktan, esaretten Garba, serbestiye geçerken, Sara sürçmüş ve düşmekte idi!"(s.37)* ifadeleri ile anlatılmıştır. Dolayısıyla Sara'nın girdiği bu yeni medeniyette zarar göreceğinin sinyalleri verilmiştir. Nitekim Paris'te genç bir şaire âşık olup kocasını aldatan Sara kocasına yakalanmış ve kocasının bütün hiddetini üzerine çekmiştir. Mihrace karısı ile aşk yaşayan Şair Rames'ten büyük bir intikam almayı düşünmektedir. Mihrace, Şair Rames'i cezalandırmadan önce şaire şöyle hitap etmiştir: *" 'Bu memlekete Avrupalılar medeniyet namı altında bir şey soktular, ve bu memleketin güzel, rahat, mes'ut, nesi varsa birer birer yıktılar:"(s.106)* Mihrace bu sözleri ile Avrupalıların medeniyet dedikleri şeyin aslında serbest bir yaşam tarzı olduğunu bunun da kendi kültürlerine uymadığını anlatmak istemiştir. Mihrace Paris'te karısının Batılı gibi davranmasını istediğinden dolayı çok pişman olmuştur.

Aka Gündüz'ün *Çapkın Kız* romanında hem Osmanlı'nın eski yaşam tarzına hem de Batılılaşma ile gelen yozlaşmaya ince bir eleştiri vardır. Bir bakıma romanda okura bu iki hayat dışında başka bir hayat tarzının daha var olduğu anlatılmaya çalışılır. Bu hayat Çapkın Kız ve arkadaşları üzerinden anlatılmaktadır. Çapkın Kız sembolü dâhi ironi için seçilmiştir. Zira Çapkın Kız aslında son derece iffetli ve duyarlı bir karakterdir. Çapkın Kız ismi yozlaşmaya bir gönderme olarak seçilmiş ve gerçekten çapkın olan kızları uyarmak amacıyla kurgulanmıştır. *"Fakat sokak çapkını değil, Emek evi, Bebek evi, ve gönül çapkını idi." (s.147)* sözleri ile gerçek mahiyeti verilen Çapkın Kız, kendini yoksul kadınlara ve çocuklara adamış, eğitimi tam, sportmen ve ahlaklı bir kızdır. Kurduğu Emek evi kadınları, Bebek evi ise çocukları bağrına basmaktadır. Bu noktada ideal bir kadın portresi çizmektedir. Dolayısıyla modern ve faziletli bir kadının nasıl olması gerektiği konusunda okura yol göstermektedir. Romanda dikkat çeken önemli bir nokta da toplumun yozlaşan kesiminin Çapkın Kız'a olan bakışıdır. Bu kesim sırf asrîlik diye ahlaki açıdan bütün değerlerini yitirmiş olmasına rağmen cemiyet arasında itibar görmüş, kendilerine yüksek bir mevki peyda etmiştir. Öte yandan bu kesim her vesile ile kendi ayıplarını yok sayıp Çapkın Kız'ı namussuzluk ve düşkünlükle suçlamaktadır. Romanın

sonunda, *"Sarhoş Hanımefendiler sarhoş Beyefendilerden mürekkep bir kafile Maksimden henüz çıkmışlar kol kola, yanak yanağa, dudak dudağa, kalça kalçaya, karmakarışık ilerliyorlardı[r]." (s.255)* Bu kafile Hayret Bey'in evinden çıkan Çapkın Kız'ı görünce kendilerinin içinde bulundukları durumu hiç düşünmeden Çapkın Kız'ın o saatte Hayret Bey'in evinden çıkmasını kınamaktadır. Dahası Çapkın Kız'ın Hayret Bey'in metresi olduğunu iddia ederek bu durumu eleştirmektedirler. (s.256) Oysaki Çapkın Kız Hayret Bey'in kızıdır ve bu gerçeği Çapkın Kız da yeni öğrenmiştir. Bununla birlikte kendi düştükleri çukurun farkında olmayan gürûh bu baba ve kıza en büyük iftirayı atarak kendilerini temize çıkarmaya çalışmaktadır.

Sonuç olarak Batılılaşmanın Osmanlı Devleti'nde kesin bir zafer kazanmasıyla gelenek yani eski yaşam tarzı hükmünü yitirmiştir. Nitekim Cumhuriyet Dönemi'ne gelindiğinde artık ibreler tamamen Batı'yı göstermektedir. Dolayısıyla inanç algısının yeni bir boyut kazanması kaçınılmaz olmuştur. Din ile devlet işleri birbirinden ayrılmış, laiklikle birlikte din sadece inanç düzeyine çekilmiş, siyasi ve sosyal hayata bilim ve teknik yön vermeye başlamıştır. Toplumsal yaşamda görülen bu değişim romanlarda da sıklıkla işlenmiştir. Etem İzzet Benice'nin *On yılın Romanı*'nda Erhan Amerika'dan gelen profesöre inkılapları anlatırken şöyle demektedir: *" -Anadolu Türkleri müslümandır. Fakat, Türkiye Cümhuriyeti islam cümhuriyeti değildir. Bizim cümhuriyetimiz lâik cümhuriyettir. Din ile dünya işi ayrılmıştır. Gazi Hazretleri bu inkılâbı yapmış, tekkeyi, medreseyi, şeriat mahkemesini, halifeliği kaldırırken din işinin devlet işine karıştırılmayacağını ilân etmiş, bütün devlet ve adliye kanunları ona göre yeniden yapılmıştır."(s.112)* Erhan'ın bu sözleri gelinen noktayı özetlemektedir.

Aka Gündüz'ün *Üvey Ana* romanında Lobut abi, Lale ve diğer şoförler hep beraber Gül'ün mezarını ziyaret etmişlerdir. Bu esnada şoförler hep bir ağızdan bir türkü söylemiştir. Mezarlıktaki mezar kazıcılar bunu ilahi sanmıştır. Romanda mezar kazıcılar arasında geçen bu diyalog şöyle anlatılmıştır.

"- Kızın mezarında hep bir ağızdan söyledikleri ilâhi ne güzeldi.

-İlâhi değildi o. Âyetti. Âyeti kerime galiba.

-Ya… Amma türkçe idi.

-İyi ya. Allah her dilden bilir. Onun bilmediği şey mi var. Bunu da bizim dilden söylemiş. Öp de başına koy.

-Hay Allah! Şimdi daha çok sevdim onu. Demek Allah türkçe biliyor.

-Elbette! Her şey bilir. Hem, Allah Türktür be!

-Deme!

-Ne sandın ağam?! Allah her şeyi bilir, her şeyi görür, her şeye güç yetirir, yoktan var eder. Demek ki Allah Türktür. İnandın mı şimdi?"(s.51)

Sonuç olarak Allah'ın Türk olduğunu iddia etmek değişen toplum yapısını göstermektedir. Laiklikle beraber Türkçülük fikrinin Cumhuriyet Dönemi'nde önem kazanması romanda böyle bir kurguya zemin hazırlamıştır.

Burhan Cahit Morkaya'nın *Aşk Politikası* romanında Aysel İngiliz bir delikanlı olan Danyelson'un evlilik teklifini düşünürken *"Dinî ayrılıkların mevkii ve kıymeti kalmıyan noktada millî kanaatlerin hududu başlıyordu."(s.169)* ifadelerini kullanmıştır. Bu ifadelerden anlaşıldığı kadarıyla Aysel'i asıl düşündüren Danyelson'un farklı bir dinden olması değil farklı bir milletten olmasıdır. Aysel'in bu duruşu yine dönemin fikri yapısıyla ilgilidir.

Raif Necdet Kestelli'nin *Semavi İhtiras* romanında ise millet olmak için din ve ırk birliğinin gerekli olmadığı anlatılmaktadır: *"Hür Türkiye Cumhuriyeti içinde namuskârane yaşamaya karar vermiş ve tali ve saadeilerini Türkiyenin mukadderatına ebediyen bağlamış gayri müslimler dinî ve ırkî hislerin boyunduruğundan kurtulmuşlar, ruh ve kültür itibarile artık Türk olmuşlardı. Ruh ve irfan, muhit ve zihniyet kuvvetinin yanında din ve ırk tesirinin basit kalabileceği yirminci asır ortalarında nihayet anlaşılabilmişti."(s.48)* Romanda yer alan bu ifadeler de yine Türkçülük anlayışıyla ilgilidir. Romanda Türk Kız Koleji modern eğitim sistemi ile her kesim tarafından tercih edilen bir okul olmuştur. Bu okula gayri Müslim vatandaşların çocukları da kabul edilmektedir. Ancak bu noktada yazarın altını çizdiği

bir husus önemlidir. Gayrı Müslim vatandaşların kendilerini Türk hissetmesi önemli bir noktadır.

Burhan Cahit Morkaya'nın *Yüzbaşı Celal* romanında ise millet olmak için dini bağların yetmeyeceğinin altı çizilmiştir: *"Türk hudutları içinde ve dışında dinî rabıta ile bizden görünenler hiçbir zaman bize faideli bir unsur olmamışlar, bilâkis bizi küçük ve zaif düşürecek yolda hareket emişlerdir." (s.173)* Roman kahramanı Celal Arapların ihanetini dini bağların bile önlemeyeceğini düşünmektedir. Ona göre Türk'ün tek dostu yine Türk'tür.

Ahmet Ağaoğlu'nun *Serbest İnsanlar Ülkesinde* romanında ismi verilmeyen roman kahramanı özgür yaşamak için bir ülkeye sığınmıştır. Bu ütopik ülkede yaşanan dönüşümü bir akademisyen şöyle anlatmaktadır:

" 'Din devirlerinde rohber zümre hiç şüphe yok ki rühbanlardı.

Bu devirlerde rühbanler gayrendiş ve faziletli oldukları müddotçe din de revnaklı idi ve dinin evamiri altında bulunan kütleler de yüksek yüksek hayat kabiliyetleri göstermekte idiler. Fakat bu zümre hüdkâmlığa kapılarak dinî menfeatperestlik aleti yapmağa koyulduklarından din de revnakını kaybetmeğe başladı ve onunla beraber onu temsil eden zümre aşağıya doğru yuvarlandı.

Din devrinden sonra gelen devirlerde dinin yerini fikriyat ve bediiyat tuttu. Halk ilhamatını artık mütefekkirlerden, ediplerden, san'atkârlardan almağa başladı. mütefekhirler, edipler, muharrırler, şairler ve muallimler rühbanların yerine geçtiler."(s.70-71)

Romanda dönüşümün sağlanabilmesi için din adamlarının yerine düşünürlerin gelmesi ve dinin yerini aklın alması gerektiği vurgulanmıştır. Yazarın "din devrinden sonra gelen devir" diye nitelediği aslında modernleşmenin başladığı dönemin ta kendisidir. Dolayısıyla bu döneme uygun modern bir anlayışın geliştirilmesi zorunludur. Geliştirilen bu modern anlayış pozitif akla dayanır ve insanı merkeze alarak pozitif akıl dışında elde edilen bilgileri göz ardı eder. Bu noktada dini söylemler etkisini yitirerek seküler bir yapı oluşur. Yasalar Tanrı tarafından konulmaz, tamamen

insanlar tarafından ve pozitif akla dayanılarak oluşturulur.[487] Romanda adı verilmeyen bu ütopik ülke geçirdiği dönüşüm göz önüne alındığında Türkiye Cumhuriyeti'ne çok benzemektedir.

Cumhuriyet döneminde bazı romancılar yeni kurulan Cumhuriyet'in inkılâplarını savunurken eski geleneği ve dini yapıyı eleştirmekten de geri durmamıştır. Bazı romancıların bu tavrı takınması dini, yeniliğin karşısında bir engel olarak görmelerindendir. Bu noktada Âli Osman Kırksekizoğlu'nun *Beyza* adlı romanı en dikkat çekici eserdir. Romanda 1932 tarihi bulunmasına rağmen muhtemeldir ki ilk baskısı bu tarihten biraz daha geç olmuştur.[488] 1932 tarihini göz önüne alarak romanı değerlendirdiğimizde romanda inanç algısı ile ilgili önemli değerlendirmeler bulunmaktadır. Romanda Türklerin İslâmiyet'i kabul etmesi ve bu çerçevede bir yaşam sürmesi adeta büyük bir hata olarak değerlendirilmiştir. İslâmiyet gerilemenin ve toplumsal aksaklıkların temel nedeni olarak görülmüş, dolayısıyla modernleşmenin temel noktası dini bağlardan kurtulmak olarak düşünülmüştür. Romanda bu görüşler şöyle anlatılmıştır:

"Anadolu arap dinine uyalıdanberi daima zülcelâl bir Allahın haşin, karanlık kanadlarile muhitini matemi bir ölü gölgesi içinde bulmuş, Arabistanın çorak, kuru çöllerinden taşan dini bir korkunun sert ve yavan olduğu kadar da kısır olan bir ayinin yeknesak ibadetleri ve ahret azablarile titremiş ürpemişdi. Hayat, saadet fışkıran topraklarının üzerinde gözlerini mezara dikerek kendisine, nesillerine geçici bir say, fakat ebedi bir tenbellik telkin eden akidelerin asırlardanberi yığıp getirdiği isteksiz bir çalışma ölmeyecek kadar bir didinme ile iktifa etmiş, en hayatî işlerinde bile kulağını ezan sesine dikerek işini bırakmağa hazır yaşamağı itiyad edinmişti.

Bütün Anadolu ahretin sekiz cennetindeki muhayyel zevkleri yedi cehenneminde mevcut işkenceleri düşünmek o zevklere kavuşup azaplardan kurtulmak

[487] Şen, **Kemalist Modernleşme ve İslâmcı Gelenek,** s.15-17.

[488] Alemdar Yalçın ve Ali Şükrü Çoruk çalışmalarında bu eseri 1938 tarihli olarak göstermiştir. (Bk. Yalçın, **Siyasal ve Sosyal Değişmeler Açısından Cumhuriyet Dönemi Türk Romanı (1920-1946),** s.292; Ali Şükrü Çoruk, **Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Beyoğlu,** Kitabevi Yayınları, İstanbul 1995, s.367.)

için çalışıyor yalvarıyor camilerde inleyordu. Bunun için de üç kuvvetin rızasını elde etmek lâzımdı. Allah, Peygamber, ve bunları yer yüzünde temsil eden padişah.

Bu hiç itiraz sevmeyen üç kuvvet Anadoludan üç şey istiyordu. Daima mukaddes kitapları okuyup korkmak, titremek.. kazancından en azile geçinebileceğini kendisine ayırıp diğer kısmını vermek daima vermek.. asla ses çıkarmiyarak itaat etmek sürünmek.. bütün bunları da yalnız bir ayin hülâsa etmişdi. Beş vakit namaz, padişaha dua.. her türlü günahların, bütün ahlâksızlıkların yegâne af ve mağfiret düğümleri hep bu beş vakıt namazda toplanmış, Anadoluyu dolduran bu elemdide ırkın bütün ruhî ve maddî hastalıklarının, ihtiyaçlarının en keskin ilâcı beş vakit namaz bilinmişti.

Anadolu kendi hududlarına kadar taşan ilmin, medeniyetin türlü dalgaların etrafını saran mülletlerin kaynaşarak çoşarak gelmekte olan istilâcı kafilelerine, bütün bir ihtiras cihanının toplarına tüfenklerine, binbir icadlarına tek bir silahla karşı gelebileceğine inanmışdı. Oda arabistandan getirilen asla anlamadığı bir lisanla yazılı olan zülcelâlüllahin buyruğu, mukaddes kitabı kurandı. Bu kitap onu hem dünyada hem de ahrette bütün musibetlerden felaketlerden kurtaracakdı. Bu öyle bir kitap idi ki bir suresinin okunmasile göklerden taburlar alaylar halinde melâike ordularını indirip düşmanı tarumar edebilir, evliyaları mezarlarından fışkırtup hududa saldırabilirdi."[489]

Romanda yazarın dine bakış açısı bu doğrultuda şekillenmiştir. Roman bu yönüyle Cumhuriyet Dönemi'nde dini kurumların en sert şekilde eleştirildiği edebî metinlerin başında gelir. Bununla birlikte dinin eleştirildiği tek roman da değildir. Osmanlı Devleti'nin devlet yapısının bozulması, devletin yeni dünyaya ayak uydurmakta zorlanması, bazı devlet adamlarının halkı sindirmek için dini hassasiyetleri kullanması, halk arasında devlet adamlarına ve onların istismar ettiği dine bir tepki uyandırmıştır. Özellikle taşrada köylü üzerinde yoğun vergi yükünün bulunması, bu verginin padişah adına tahsil edilmesi padişaha karşı bir öfkeyi körüklemiştir. Halkın öfkesini dini referanslara dayanarak bertaraf etmeye çalışan

[489] Âli Osman Kırksekizoğlu, **Beyza,** Kaker Yayınları, İstanbul 1938, s.3-4.

görevliler bu noktada dini referanslara da bir tepki doğurmuştur. Bütün bu gerekçelerle ve en önemlisi de dönemin siyasi yapısının bir sonucu olarak bazı romanlarda İslâmiyet olumsuz bir bakış açısı ile eleştirilmiştir.

Etem İzzet Benice'nin *On Yılın Romanı* adlı eserinde bu durum bütün çıplaklığıyla ele alınmıştır. Romanda Osmanlı'nın son döneminde köylünün içinde bulunduğu kötü durum dile getirilmiş ve Şeyh, İmam, Ağa, Tahsildar, Zaptiye, Mültezim ve Şeriat köylünün başındaki yedi bela olarak görülmüştür. (s.36) Neticede romanın tezini "yedi bela"nın kaynağı padişahtır ve tek kurtuluş saltanatın kaldırılması ve cumhuriyetin ilanıdır cümlesi ile özetleyebiliriz. Bu tez romanda *"-Biz padişah istemiyoruz!."(s.70)* cümlesiyle somutlaşmıştır. Romanda saltanatla ilişkili görülen dini kurumların sert bir biçimde eleştirilmesi olumsuz bir inanç algısına yol açmıştır.

Burhan Cahit Morkaya'nın *Gazinin 4 Süvarisi* romanında bu tez biraz daha ileri götürülerek padişah, işgal altındaki vatanın kurtuluşu önünde bir engel olarak görülmüştür. *"Arap ihanet etmiş, ermeni tuzak kurmuş, Rum, Yunan ordularına rehberlik edior, ve bunlardan hepsinden daha elim olarak İstanbulda halife ismini taşıyan son Osmanlı Padişahı bir kısım cahil betbahtlara taassubun müraî ruhunu aşılamış, onları bu toprağı ve namusu için ayağa kalkan millete hücum ettiriyor."(s.87)* Aynı görüş yazarın *Yüzbaşı Celal* romanında bu kez *"Ve bu Halife Türk vatanının böyle haraç mezat elden gitmesini muvafık bluyordu. Bu pek tabiiydi. Çünkü Türk asırlarca bu hilâfete nasıl ısınamadı ve bunun varlığından nasıl ıztırap çektise, hilâfet te bu temiz milletin mert ve silâhşör ruhile kaynamadı ve bünyesindeki Arap riyakârlığını Arap zihniyetini Türke hazmettiremedi"(s.163)* cümleleri ile dile getirilmiştir. Yazarın *İzmir'in Romanı*'nda da Milli Mücadele'ye karşı bazı grupların dini kullanarak insanları kandırıp isyana teşvik etmeye çalıştığından bahsedilmiştir. Bu kişilerin halife tarafından desteklendiğini belirten yazar bundan dolayı halifeyi eleştirmiştir. (s.74-75) Görüldüğü gibi saltanat ve hilafet kurumları üzerinden aslında Osmanlı ve eski sistem eleştirilmektedir. Daha öncede belirtildiği gibi Milli Mücadele'yi konu alan romanlarda genel olarak İstanbul hükümeti Kurtuluş Savaşı'nın karşısında görüldüğünden eleştirilmektedir. Romanlarda İstanbul hükümetinin dini değerleri kullanarak Kuvayı Milliye'yi durdurmaya çalıştığı ve İtilaf

Devletleri ile işbirliği yaptığı tezi romanlarda bu eleştirilerin temel dayanak noktası olmuştur.

Sadri Ertem'in *Bir Varmış Bir Yokmuş* romanında da yine bu tez ile paralel düşünceler işlenmiştir. Romanda Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmasıyla halifelik ve padişahlığın kalkacağı şöyle anlatılmıştır:

"Bu çöken çatının altında can verenler şunlardır:

Padişahın sarayı, Halifenin kavuğu, arap harfinin akıllı ve maşlahlı bedeni destarlı medrese, hacı yağı sürünüp yeşil cübbesini savuran, göbek oynatan şer'i şerif…" (s.154) Romanda çöken çatı olarak gösterilen aslında Osmanlı Devleti'dir. Bu çatının altında padişahlığın, hilafetin ve medreselerin kaldığını söylemek yine yukarıdaki görüşlerle ilgilidir.

İncelenen dönemde romanlarının büyük bir kısmı Batı'nın tesiri ile değişen Osmanlı hayatına az ya da çok yer vermiştir. Bu romanlarda Osmanlı hayatına etki eden bu yeni yaşam tarzı bazen imrenilerek anlatılmış bazen de ahlaki çöküşün nedeni olarak görülmüştür. Dolayısıyla bu yeni yaşam tarzını anlatan romanlarda bazen olumsuz bazen de olumlu bir inanç algısı hissedilmektedir. Batılılaşma fikrinin siyasi bir söyleme döndüğü romanlarda ise din ve gelenek olumsuz karşılanmış, seküler bir yaşam savunularak bu yaşam tarzının yaygınlaşması istenmiştir.

SONUÇ

Tanzimat Döneminde edebiyatımızda ilk örnekleri verilen roman türü Cumhuriyet Dönemine gelindiğinde belli bir olgunluğa erişmiştir. Okur-yazar kitlesinin artması, yayın imkânlarının gelişmesi, nitelikli eserlerin sayısının çoğalması romana olan rağbeti her geçen gün biraz daha artırmıştır. Okuyucunun bu türe yoğun ilgi göstermesine paralel olarak yazar ve eser sayısında da belli artış olmuştur. Özellikle de 1929-1933 dönemine bakıldığında bu dönemde her türde ve kalitede roman örneğinin verildiği görülmektedir.

Bu bağlamda denebilir ki belirtilen dönemde en çok karşılaşılan eserler popüler aşk romanlarıdır. Bazen masum bir aşk hikâyesini anlatan bu romanlar bazen de yasak aşkı konu almakta ve bu romanların sonu trajedi ile bitmektedir. Bu tür romanlarda genel olarak Batılılaşma ile değişen toplum hayatı anlatılmakta, kadın ve erkek ilişkilerine bu perspektiften bakılmaktadır. Bu noktada bazı aşk romanları değişen toplumsal yapının ahlaki deformasyona yol açtığını ima ederek olaya eleştirel tavırla yaklaşmaktadır. Öte yandan bazı aşk romanları ise sadece İstanbul'un eğlence hayatını konu almakta, olaya olumlu veya olumsuz bir değerlendirme getirmemektedir. Bu yönüyle bu tür aşk romanlarında dini ögelere sınırlı yer verilmektedir.

Bahsi geçen dönemde romanlarda yoğun olarak işlenen konulardan biri de Milli Mücadele'dir. Savaşın henüz bittiği ve izlerinin silinmeye çalışıldığı bir dönemde popüler olan bu konu okuyucunun ilgisini çekmiştir. Milli Mücadele'nin anlatıldığı romanlarda genellikle cephe hayatının zorlukları veya cephe gerisinde yaşanan maddi ve manevi zorluklar anlatılmıştır. Bu romanların bir kısmında ise Türk milletinin kahramanlığı anlatılmış ve yeni kurulan Cumhuriyet'in önemi vurgulanmıştır. Milli Mücadele'yi konu alan romanlarda da genellikle dini ögelere pek

yer verilmemiştir. Bununla birlikte bu romanların bir kısmında Osmanlı Devleti'nin yöneticileri Milli Mücadele karşıtı olarak değerlendirilmiş ve bu nedenle eleştirilmiştir. Bu noktada da özellikle halife ve halifelik makamı en çok eleştirilen dini öge olmuştur. Romanlarda dinin istismar edilmesi ve dini hassasiyetlerin kullanılarak Kuvayı Milliye'nin durdurulmaya çalışılması olumsuz bir inanç algısına yol açmıştır.

Ele alınan dönemde romanlarda değinilen bir diğer konu da özellikle de Osmanlı'nın son dönemlerinde eski İstanbul'daki konak hayatıdır. Dini ögelerin en yoğun kullanıldığı romanlar eski İstanbul'un konaklarını ve kenar mahallelerini konu alan bu romanlar olmuştur. İslâmî kuralların geçerliliğini sürdürdüğü bir dönemde bu kurallar çerçevesinde yaşayan insanlar romanlarda bu yönleri ile ele alınmıştır. Namaz, oruç, örtünme, dini nikâh, kurban, bayram, harem-selâmlık gibi dini ögeler bu tür romanlarda sıklıkla anılmıştır. Romanlarda yer alan bu dini ögeler genellikle devrin sosyal yapısını göstermek için kullanılmıştır. Dolayısıyla genel itibariyle bu tür romanlarda dini ögeler üzerinden olumlu veya olumsuz bir inanç algısı oluşturulmamıştır. Bununla birlikte bu tür romanlar arasında dini figürler üzerinden olumsuz bir algı yaratan romanlar da mevcuttur.

1929-1933 tarihleri arasında dini ögelerin yoğun olarak kullanıldığı bir diğer tür de tarihi romanlardır. Bu romanlar arasında özellikle de Osmanlı tarihini konu alan romanlarda İslâmî ögeler kullanılmıştır. Bununla birlikte Sümer, Mısır, Orta Asya ve Hint tarihini ve kültürünü konu alan romanlarda ise bu toplumlara ait dini ögelere yer verilmiştir. Bu noktada İskender Fahrettin Sertelli'nin romanları özellikle de dikkat çekmektedir. Nitekim Sertelli, tarihi romanlarında adeta dini ve tarihi konularda ansiklopedik bilgiler vermiş ve birçok büyük dini konu alarak eserlerinde uzun uzadıya anlatmıştır. Bu gruba giren romanlarda özellikle semavi olmayan dinler işlenirken daha çok bilgi verme amacı güdüldüğünden olumlu veya olumsuz bir inanç algısı oluşturulmamıştır. İslâmî ögeler işlenirken ise yer yer olumsuz algının hâkim olduğu görülmektedir.

İncelenen dönemde az da olsa polisiye ve korku türünde romanlara rastlanmıştır. Bu tür romanlarda da genellikle dini ögelere fazla yer verilmemiştir.

Daha çok okurun merak ve korku duygularına hitap edecek konular seçilmiştir. Bu tür romanlarda dini bağlamda ele alınacak ögeler daha çok cin, hayalet, hortlak, vampir gibi doğaüstü varlıklar olmuştur. Bu gruba giren romanlarda dini ögeler az olduğundan olumlu veya olumsuz bir inanç algısı da pek görülmemektedir.

Sonuç olarak 1929-1933 tarihleri arasında yazılan romanlarda en çok İslâmiyet ile ilgili unsurlara yer verilmiştir. Ayrıca Hristiyanlık, Yahudilik, Hinduizm, Budizm, Putperestlik, Şamanizm, Gök Tanrı inancı, eski Mısır ve Sümer inanışları ve Yunan mitolojisi romanlara konu olmuştur. Romanlarda işlenen bu dini ögeler genel olarak işlenen konunun bir parçası olarak verilmiştir. Bu dini ögeler üzerinden mekân ve zaman tasvirinde inandırıcılık artırılmaya çalışılmıştır. Dolayısıyla bu tür romanlarda olumlu veya olumsuz bir inanç algısı görülmemektedir. Bununla birlikte bazı romanlarda ise işlenen dini ögeler daha çok olumsuz yönleri ile işlenmekte böylelikle olumsuz bir inanç algısı oluşturulmaktadır. Bazı romanlarda ise toplumsal yıkım ve ahlaki çöküntünün nedeni dinden uzaklaşma olarak görülmüş ve dinin önemine değinilerek olumlu bir inanç algısı oluşturulmaya çalışılmıştır. Bütün bu örneklere bakılarak denebilir ki incelenen dönemde diğer dönemlerde olduğu gibi romanlarda inanç algısı açısından çeşitlilik söz konusudur. Bu benzerliğe rağmen Cumhuriyet Dönemi Türk romanın kendine özgü bir yapısı vardır ve bu yapı yakından incelendiğinde bu benzerliğin yüzeysel kaldığı açıkça görülmektedir.

İlk romanımızdan itibaren aslında din ve inanç konusunun romanlardaki yeri gün geçtikçe azalmıştır. Bunun temel nedeni daha önceki bölümlerde de değinildiği gibi Osmanlı'nın son dönemlerinde yaşanan toplumsal değişimdir. Tanzimat'tan sonra Türk toplumu yönünü Batı'ya dönmüştür. Her konuda Batı örnek alınırken özellikle de bazı kesimlerde eski gelenekler adeta gericiliğin simgesi olarak görülmüştür. 19. yüzyıldan itibaren Türk toplumunda görülen yeni yaşam tarzı kısa süre içinde özellikle de başkent İstanbul'da yüksek ve orta sınıf arasında hızla yayılmıştır. Bu yeni yaşam biçimi bu yüzyıldan itibaren romanlarda geniş yer bulmuştur. Önceleri bu yeni yaşam tarzının yarattığı gülünç tipler romanlarda işlenirken, sonraları yeniliği şeklen benimseyen tipler üzerinden eski ile yeni kıyaslanmaya çalışılmıştır. Bu romanlar gitgide yerini yeni fikirlerin ve yeni bir yaşam biçiminin konu alındığı romanlara

bırakmıştır. Özellikle Tanzimat'ın ikinci döneminden Milli Edebiyat Dönemine kadar sanatçıların bireysel konulara yönelmesiyle İstanbul'un üst ve orta sınıfının yeni yaşam tarzı romanın öncelikli konularından olmuştur. Bu dönemde yazılan romanlarda din konusu azalmış olsa da bu dönem, Cumhuriyet Döneminden bu yönüyle çok daha zengindir. Özellikle ilk romanlarda kullanılan roman dili dini terminolojiden çok beslenmiştir. Yine ele alınan çevrede dini figürler veya semboller roman kurgusunun bir parçası olarak sıklıkla okurun karşısına çıkmıştır. Cumhuriyet Dönemine kadar kaleme alınan romanlarımızın Cumhuriyet Dönemi romanlarından en büyük farkı ise romanlara hâkim olan din algısıdır. Nitekim Cumhuriyet Dönemine kadar yazılan romanlarda dinin kurumsal olarak eleştirilmesi nadirdir. Pozitivist bazı sanatçıların bu akımların etkisiyle yazdığı romanlarda yer yer böyle bir yönelim görülse de bu tür örnekler azdır ve dönemin genel yapısını yansıtmamaktadır. Oysa Cumhuriyet Dönemine gelindiğinde romanlarda dini ögelerin azalmasıyla beraber din algısının da değiştiği görülmüştür. Bu dönemde bazı romanlarda dini semboller üzerinden din olgusu eleştirilmektedir. İncelediğimiz dönemde romanda yaşanan bu algı değişikliği daha önce de değindiğimiz gibi dönemin siyasi ve sosyal yapısıyla yakından ilgilidir.

Erken Cumhuriyet Dönemi Türk tarihinde inanç farklılaşmasının belki de zirve noktalarından biridir. Saltanatın kaldırılması, Cumhuriyet'in ilanı, halifeliğin kaldırılması, Latin alfabesine geçilmesi, tekke ve zaviyelerin kapatılması, maarif düzenlemesi gibi büyük yenilikler hep bu dönemde olmuştur. Bu dönemde hayata geçirilen inkılaplar laik ve medeni bir toplumun inşasını hedeflemiştir. Bu dönemde eser veren sanatçıların büyük bir bölümü böyle bir siyasi ve sosyal ortamdan geçmiştir. Dolayısıyla bu sanatçıların eserlerinde inanç konusu diğer dönemlere göre elbette farklı olacaktır.

KAYNAKÇA

A) ROMANLAR

A. Adnan, **Ateş Hattı,** Meşher Matbaası, İzmir 1933.

A. Kemal, **Mihracenin İntikamı,** Halkın Sesi Matbaası, y.y.y., y.t.y.

AĞAOĞLU, Ahmet, **Serbest İnsanlar Ülkesinde,** Sanayii Nefise Matbaası, İstanbul 1930.

Aka Gündüz, **Aysel,** Semih Lütfi-Suhulet Kütüphanesi, İstanbul 1933.

Aka Gündüz, **Ben Öldürmedim-Kokain,** Semih Lütfi Kitabevi, İstanbul y.t.y.

Aka Gündüz, **Çapkın Kız,** Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, İstanbul 1930.

Aka Gündüz, **Çapraz Delikanlı,** Semih Lûtfi Kitabevi, İstanbul y.t.y.

Aka Gündüz, **Onların Romanı,** Semih Lütfü Sühulet Kütüpanesi, İstanbul 1933.

Aka Gündüz, **Üvey Ana,** Semih Lütfi Erciyes, İstanbul y.t.y.

ALEVOK, Mebrure Hurşit, **Sönen Işık,** Semih Lütfü Sühulet Kütüpanesi, İstanbul y.t.y.

ALUS, Sermet Muhtar, **Kıvırcık Paşa,** Akşam Kitaphanesi, İstanbul 1933.

ALUS, Sermet Muhtar, **Pembe Maşlahlı Hanım,** Akşam Kitaphanesi, İstanbul 1933.

ALTINAY, Ahmet Refik, **Kanije Gazileri,** Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, İstanbul 1931.

ASRAL, Suat Salih, **Dağ Adamı,** Yeni Mersin Matbaası, Mersin 1932.

AYGEN, Reşat Enis, **Kanun Namına,** Semih Lütfü: Sühulet Kütüpanesi, İstanbul 1932.

AYGEN, Reşat Enis, **Gonk Vurdu,** Semih Lütfü: Sühulet Kütüpanesi, İstanbul 1933.

BAŞAR, Şükûfe Nihal, **Çöl Güneşi,** Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, İstanbul 1933.

BAŞAR, Şükûfe Nihal, **Yakut Kayalar,** Cumhuriyet Matbaası, İstanbul 1931.

BENİCE, Etem İzzet, **Aşk Güneşi,** İnkılâp Kitabevi, 2.Baskı, İstanbul 1962.

BENİCE, Etem İzzet, **Beş Hasta Var,** (Yay. Haz. Selim İleri), Doğan Kitapçılık AŞ, Yenileştirilmiş 1. Baskı, İstanbul 2002.

BENİCE, Etem İzzet, **Gözyaşları,** İnkılap Kitabevi, 6. Baskı, İstanbul 1960.

BENİCE, Etem İzzet, **On Yılın Romanı,** Devlet Matbaası, İstanbul 1933.

BERKANT, Muazzez Tahsin, **Sen ve Ben,** İnkılap Kitabevi, İkinci Basılış, İstanbul 1932.

CEM, Cemil Cahit, **Buzlar Arasında,** Resimli Ay Matbaası T.L. Şirketi, İstanbul 1932.

CEM, Cemil Cahit, **İkiz Şeytanlar!.. : Kan İçen Hortlak,** Kâinat Kitaphanesi, İstanbul 1931.

CEM, Cemil Cahit, **Vatan Aşkı,** Resimli Ay Matbaası T. L. Şirketi, İstanbul 1932.

ERTEM, Sadri Ethem, **Bir Varmış Bir Yokmuş,** İstanbul Devlet Matbaası, İstanbul 1933.

ERTEM, Sadri Etem, **Çıkrıklar Durunca,** Salkımsöğüt Yayınları, 1. Basım, Erzurum 2012.

ES, Hikmet Feridun, **İki Cinayet Gecesi,** Akşam Kitaphanesi, İstanbul 1933.

Güney Halim, **Gökmen,** Semih Lütfü Sühulet Kütüpanesi, İstanbul 1932.

GÜNTEKİN, Reşat Nuri, **Kızılcık Dalları,** İnkılâp Kitabevi, 22. Baskı, İstanbul y.t.y.

GÜNTEKİN, Reşat Nuri, **Yaprak Dökümü,** İnkılâp Kitabevi, 34. Baskı, İstanbul y.t.y.

GÜRPINAR, Hüseyin Rahmi, **Şeytan İşi,** Hilmi Kitaphanesi, İstanbul 1933.

Güzide Sabri, **Hicran Gecesi,** Semih Lûtfi Matbaa ve Kitapevi, İstanbul y.t.y.

Hatip Mehmet Hamdi, **Tımarhane,** Güneş Matbaası, İstanbul 1931.

Hüseyin Naci, **Kadındım Nasıl Kız Oldum?,** Sinan Matbaası, İstanbul 1931.

Kemalettin Şükrü, **Ebu Ali Sina,** Kanaat Kütüphanesi, İstanbul 1930.

KESTELLİ, Raif Necdet, **Semavî İhtiras,** Yeni Şark Kütüphanesi, İstanbul 1933.

KIRKSEKİZOĞLU, Âli Osman, **Beyza,** Kaker Yayınları, İstanbul 1938.

KORGUNAL, Muharrem Zeki, **Kahraman Kız,** Güneş Matbaası, İstanbul 1933.

KORGUNAL, Muharrem Zeki, **Üç Yol Cengi,** Balçık Kitabevi, İstanbul 1958.

KOZANOĞLU, Abdullah Ziya, **Kolsuz Kahraman,** Atlas Kitabevi, 12. Baskı, İstanbul 1972.

KOZANOĞLU, Abdullah Ziya, **Sarı Benizli Adam,** Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2004.

KOZANOĞLU, Abdullah Ziya, **Savcı Bey,** Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2004.

Mahmut Yesari, **Bağrı Yanık Ömer,** Kanaat Kütüphanesi, y.y.y. 1930.

Mahmut Yesari, **Bahçemde Bir Gül Açtı,** Toker Yayınları, İstanbul 1976.

Mahmut Yesari, **Kalbimin Suçu,** Semih Lütfü Sühulet Kütüpanesi, İstanbul 1932.

Mahmut Yesari, **Kırlangıçlar,** Semih Lütfu-Sühulet Kütüpanesi, İstanbul y.t.y.

Mahmut Yesari, **Ölünün Gözleri,** Semih Lûtfi Sühulet Kütüpanesi, İstanbul y.t.y.

Mahmut Yesari, **Su Sinekleri,** Toker Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 1975.

Mahmut Yesari, **Tipi Dindi,** Toker Yayınları, İstanbul 1974.

Mehmet Rauf, **Kurtuluş (Halâs),** (Yay. Haz. Zeynep Berktaş), Lacivert Yayıncılık, İstanbul 2010.

Memduh Necati, **Dilek,** İlk'adım Matbaası, Isparta 1933.

MORKAYA, Burhan Cahit, **Aşk Politikası,** Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, İstanbul 1930.

MORKAYA, Burhan Cahit, **Bir Çatı Altında,** İkbal Kitaphanesi, y.y.y., 1932.

MORKAYA, Burhan Cahit, **Düğün Gecesi,** Akşam Kitaphanesi, İstanbul 1933.

MORKAYA, Burhan Cahit, **Gazinin 4 Süvarisi,** Kanaat Kütüphanesi, İstanbul 1932.

MORKAYA, Burhan Cahit, **İzmirin Romanı,** Kanaat Kütüphanesi, İstanbul 1931.

MORKAYA, Burhan Cahit, **Köy Hekimi,** İkbal Kitaphanesi, İstanbul 1932.

MORKAYA, Burhan Cahit, **Yalı Çapkını,** Akşam Kitaphanesi, İstanbul 1933.

MORKAYA, Burhan Cahit, **Yüzbaşı Celâl,** Köroğlu Kütüphanesi, İstanbul 1933.

NALBANDOĞLU, M. Reşat, **Başım Dönüyor,** İnkılâp Kitaphanesi, İstanbul 1933.

NAYIR, Yaşar Nabi, **Âdem ve Havva,** Muallim A. Halit Kitaphanesi, İstnabul 1932

NAYIR, Yaşar Nabi, **Bir Kadın Söylüyor,** Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, İstanbul 1931.

Nemide Ali, Aka Gündüz, **Üç Kızın Hikâyesi,** Sühulet Kütüpanesi, İstanbul y.t.y.

Nezihe Muhittin, **Benliğim Benimdir!,** Sudi Kitaphanesi, İstanbul 1929.

Nezihe Muhittin, **Güzellik Kraliçesi,** Resimli Ay Matbaası T. L. Şirketi, İstanbul 1933.

SAFA, Peyami, **Attilâ,** Ötüken Yayınları, 8. Basım, İstanbul 2015.

SAFA, Peyami, **Bir Tereddüdün Romanı,** Ötüken Neşriyat A.Ş., İstanbul y.t.y.

SAFA, Peyami, **Dokuzuncu Hariciye Koğuşu,** Ötüken Neşriyat A.Ş., 33. Basım, İstanbul 1999.

SEDES, Selâmi İzzet, **Canım Ayşe,** Remzi Kitaphanesi, İstanbul 1933.

SEDES, Selâmi İzzet, **Fadime,** Remzi Kitaphanesi, İstanbul 1933.

SEDES, Selâmi İzzet, **Küçük Hanımın Kısmeti,** Semih Lûtfi-Sühulet Kütüpanesi İstanbul y.t.y.

SEDES, Selâmi İzzet, **Külkedisi Evlendi,** İkbal Kütüphanesi, İstanbul 1931.

SERTELLİ, İskender Fahrettin, **Abdülhamit ve Afrodit,** Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, İstanbul 1929.

SERTELLİ, İskender Fahrettin, **Asyadan Bir Güneş Doğuyor,** Akşam Kitaphanesi, İstanbul 1933.

SERTELLİ, İskender Fahrettin, **Bizans'ın Son Günleri,** Elips Kitap, Ankara 2006.

SERTELLİ, İskender Fahrettin, **Deliler Saltanatı,** Maya Kitap Yayınları, İstanbul 2012.

SERTELLİ, İskender Fahrettin, **Hint Yıldızı,** Tefeyyüz Kitaphanesi, İstanbul 1932.

SERTELLİ, İskender Fahrettin, **İstanbul'u Nasıl Aldık?,** Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, İstanbul 1930.

SERTELLİ, İskender Fahrettin, **Sakın Beni Okuma!,** Tefeyyüz Kitaphanesi, İstanbul 1932.

SERTELLİ, İskender Fahrettin, **Sumer Kızı,** Akşam Kitaphanesi, İstanbul 1933.

SERTELLİ, İskender Fahrettin, **Telli Haseki Hümaşah Sultan,** (Yay. Haz. Serdar Soydan), Maya Kitap Yayınları, İstanbul 2011.

Sinan Reşat, **Dünyayı Dolaşıyorum,** Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, İstanbul 1932.

Sinan Reşat, **Molla Mehmet,** Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, İstanbul 1931.

Suat Derviş, **Emine,** Resimli Ay Matbaası T.L. Şirketi, İstanbul 1931.

TAN, Mehmet Turhan, **Gönülden Gönüle,** Agâh Sabri Kitaphanesi, y.y.y., 1931.

Vâ-Nû, **Ebenin Hatıratı,** Kanaat Kütüphanesi, İstanbul 1929.

Vâ-Nû, **Kardeş Katili,** Akşam Kitaphanesi, İstanbul 1933.

Vâ-Nû **Küçük İlanlar,** Akşam Kitaphanesi, İstanbul 1933.

Vâ-Nû, **Leke,** Semih Lutfî Sühulet Kütüpanesi, İstanbul y.t.y.

ZORLUTUNA, Halide Nusret, **Gülün Babası Kim?,** Remzi Kitaphanesi, İstanbul 1933.

B) DİĞER KAYNAKLAR

AÇIKALIN, Bünyamin, "Rüyanın Mahiyeti ve Yorumlanması", **Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,** C.4, S.7, s.170-196.

AKARSU, Bedia, **Felsefe Terimleri Sözlüğü,** İnkılâp Kitabevi Yayın Sanayi ve Ticaret AŞ, 14. Baskı, İstanbul 2015.

AKSEKİ, Ahmet Hamdi, **İslâm Dini: İtikat, İbadet, Ahlak,** Yeniakım Yayınları, İstanbul 2014.

AKTAŞ, Şerif, "Cumhuriyet Devri Türk Edebiyatı", **Türk Dünyası El Kitabı,** C.3, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1992.

AKYÜZ, Kenan, **Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri,** İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1995.

ALBAYRAK, Ahmet, "Dindarlık Tipleri Açısından Dua Formları", **Marife: Dini Araştırmalar Dergisi,** S.2, s.189-201.

ALGÜL, Hüseyin, "Hamza", **DİA,** C.15, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 1997.

ALTINKAYNAK, Erdoğan, **Anlatım Esasına Dayalı Metinler ve Din,** Ardahan Üniversitesi Yayınları, Ankara 2015.

APAYDIN, H. Yunus, "Nikah Akdinin Mahiyeti ve İmam Nikahı Uygulaması", **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,** S.9, s.372-380.

APAYDIN, H. Yunus, "Tesettür", **DİA,** C.40, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2011.

ARI, Abdüsselam, "Vasiyet", **DİA,** C.42, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2012.

ARIK, M. Selim, "Hurafe ve Batıl İnançlar Üzerine Bazı Düşünceler", **Diyanet İlmi Dergi,** C.42, S.2, s.125-143.

ARPACI, Günnur Yücekal, **Gök-Tanrı İnancının Bilinmeyenleri Din ve Millet Kavramları: Akay Kine'nin Bilgileri Işığında,** Çatı Kitapları, 1. Baskı, İstanbul 2012.

ARPAGUŞ, Hatice Kelpetin, "Kelime-i Tevhid", **DİA,** C.25, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2002.

ARSLAN, Ahmet Ali, **Kızılderili ve Türk Şamanizmi,** Berikan Yayınevi, Ankara 2011.

ARSLAN, Mustafa, "Kültürel Bağlamda Din", **Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi,** C.4, S.1, s.189-205.

ARSLAN, Nihayet, **Türk Romanının Oluşumu: Dış Gerçeklik Açısından Bir İnceleme,** Phoenix Yayınevi, Ankara 2007.

ARSLANBABA, Ramazan, "Duâ", **İslâm Medeniyeti,** S.29, s.5-7.

ATAR, Fahrettin, "Nikâh", **DİA,** C.33, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2007.

ATAY, Hüseyin, "İslâmdan Önce Arap Yarımadasında Putperestlik ve Yayılışı". **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,** S.1-4, s.80-89.

ATEŞ, Süleyman, "Kader", **Kur'an Mesajı İlmî Araştırmalar Dergisi,** C.2, S.19-20-21, s.42-53.

ATEŞ, Süleyman, "Oruç", **Kur'an Mesajı İlmi Araştırmalar Dergisi,** C.1, S.3, s.3-26.

ATEŞ, Süleyman, "Örtünme" **Kur'an Mesajı İlmî Araştırmalar Dergisi,** S.10,11,12, s.14-26.

AYDEMİR, Abdullah, "Kurban ve Akîka", **Diyanet Dergisi,** C.11, S.1, s.51-56.

AYDEMİR, Abdullah "Tedâvîde Düânın Yeri", **İslâm Medeniyeti,** S.32, s.7-16.

AYDIN, Ali Arslan, "Görülmeyen Yaratıklardan Cin ve Şeytan", **Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi,** C.7, S.75-76, s.190-196.

AYDIN, Ali Arslan, "Melekler ve İslâm Akîdesindeki Yeri"**, Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi,** C.5, S.11, s.301-304.

AYDIN, Mehmet, "Hıristiyanlık", **DİA,** C.17, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 1998.

AYDIN, Mehmet Âkif, HAMÎDULLAH, Muhammed, "Köle", **DİA,** , C.26, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2002.

AZAR, Birol, "Benzerlik ve Farklılıklar Ekseninde Alevî-Bektaşî İnançları Üzerine Bir Değerlendirme", **Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,** C.10, S.2, s.81-87.

BAHADIR, Abdülkerim, **İnsanın Anlam Arayışı ve Din: Logoterapik Bir Araştırma,** İnsan Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2011.

BARDAKOĞLU, Ali, "Iskat", **DİA,** C.19, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 1999.

BARNARD, Alan, **Sosyal Antropoloji ve İnsanın Kökeni,** (Çev. Mehmet Doğan), Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 1. Baskı, İstanbul 2013.

BATUK, Cengiz, Mevlüde Köroğlu, "Bir Yahudi Tanrıçası Olarak Aşera", **Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,** S.41, s.19-36.

BAYAT, Fuzuli, **Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı,** Ötüken Neşriyat, 4. Basım, İstanbul 2006.

BAYAT, Fuzuli, **Türk Mitolojik Sistemi (Ontolojik ve Epistemolojik Bağlamda Türk Mitolojisi) 1,** Ötüken Yayınları, 3. Basım, İstanbul 2015.

BAYAT, Fuzuli, **Türk Mitolojik Sistemi (Kutsal Dişi-Mitolojik Ana, Umay Paradigmasında İlkel Mitolojik Kategoriler- İyeler ve Demonoloji) 2,** Ötüken Yayınları, 2. Basım, İstanbul 2012.

BEBEK, Adil, "Ana Kaynaklara Göre Sihir", **Kur'an Mesajı İlmî Araştırmalar Dergisi,** C.1, S.9, s.61-65.

BELEK, İlker, **Dinin Toplumsal Kökenleri: Animizm, Totemizm, Şamanizm, Din Süreci,** Yazılama Yayınevi, 2. Baskı, İstanbul 2015.

BİRIŞIK, Abdülhamit, "Kur'an", **DİA,** C.26, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2002.

BOLAY, Süleyman Hayri, "Âdem", **DİA,** C.1, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 1988.

BOLAY, Süleyman Hayri, **Felsefe Doktirinleri ve Terimleri Sözlüğü,** Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti., 11. Basım, Ankara 2013.

CAN, Şefik, **Klasik Yunan Mitolojisi,** Ötüken Yayınları, 13. Basım, İstanbul 2015.

Cevdet Kudret, **Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman I,** İnkılâp Kitabevi, İstanbul 2009.

Cevdet Kudret, **Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman III,** İnkılâp Kitabevi, İstanbul 2009.

CEVİZCİ, Ahmet, "Animizm", **Felsefe Ansiklopedisi,** C.1, Etik Yayınları, İstanbul 2003.

CEVİZCİ, Ahmet, **Paradigma Felsefe Sözlüğü,** Paradigma Yayıncılık, Gözden Geçirilmiş İlâveli 7. Baskı, İstanbul 2010.

ÇELEBİ, İlyas, "Hızır", **DİA,** C.17, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 1998.

ÇELEBİ, İlyas, "Sihir", **DİA,** C.37, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2009.

ÇELEBİ, İlyas, "Şeytan", **DİA,** C.39, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2010.

ÇELİK, Yakup, "Cumhuriyet Dönemi Roman: 1920-1960", **Türk Edebiyatı Tarihi,** C.4, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul 2006.

ÇETİN, Nurullah, **Roman Çözümleme Yöntemi,** Öncü Kitap Yayınları, 5.Baskı, Ankara 2007.

ÇETİŞLİ, İsmail, **Batı Edebiyatında Edebî Akımlar,** Akçağ Yayınları, 6. Baskı, Ankara 2004.

ÇORUK, Ali Şükrü, **Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Beyoğlu,** Kitabevi Yayınları, İstanbul 1995.

DE GROOT J.M.-G. Ahmetcan Asena, **2500 Yıllık Çin İmparatorluk Belgelerinde Hunlar ve Türkistan,** Pan Yayıncılık, 2. Baskı, İstanbul 2011.

DEMİRCİ, Kürşat, "Hıristiyanlık", **DİA,** C.17, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 1998.

DEMİRCİ, Kürşat, "Hinduizm", **DİA,** C.18, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 1998.

DEMİRCİ, Mehmet, **Sorularla Tasavvuf ve Tarîkatler,** Damla Yayınevi, 2. Baskı, İstanbul 2004.

DEMİRCAN, Adnan, " Cahiliye ve Hz. Peygamber Dönemi Uygulamalarıyla Nikâh", **Diyanet İlmî Dergi,** C.49, S.3, s.21-42.

DİNO, Güzin, **Türk Romanının Doğuşu,** Agora Kitaplığı, 2. Basım, İstanbul 2008.

DURKHEİM, Emile, **Dinsel Yaşamın İlk Biçimleri,** (Çev. Özer Ozankaya), Cem Yayınevi, 1. Basım, İstanbul 2010.

DÜZGÜN, Şaban Ali, **Din Birey ve Toplum,** Akçağ Yayınları, Gözden Geçirilmiş 2. Baskı, Ankara 2012.

ELİADE, Mircea, **Şamanizm: İlkel Esrime Teknikleri,** (Çev. İsmet Birkan), İmge Kitabevi, 3. Baskı, Ankara 2014.

ENGİN, Nihat, "Osmanlılar'da Kölelik", **DİA,** C.26, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2002.

ENGİNÜN, İnci, **Yeni Türk Edebiyatı: Tanzimat'tan Cumhuriyet'e (1839-1923),** Dergâh Yayınları, 1. Baskı İstanbul 2006.

ERBAŞ, Ali, "Melek", **DİA,** C.29, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2004.

ERDEM, Suat, "İslâm Fıkhında Tesettür", **Ekev Akademi Dergisi,** S.64, s.253-276.

ERDEM, Suat, "İslam Hukukuna Göre Tarafların Haklarının Korunması Açısından Nikâhta İki Şahidin Gerekliliği", **İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi,** S.23, s.25-44.

ERDOĞAN, Ömer, **Yahudilik Tarihi,** Kalipso Yayınları, İstanbul y.t.y.

ERİŞ, Cahit, **Kur'an'da İsimleri Geçen Peygamberler: Hayat Hikâyeleri ve Mucizeleri,** Gülhane Yayınları, 1. Basım İstanbul 2014.

FAYDA, Mustafa, "Muhammed", **DİA,** C.30, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2005.

FIĞLALI, Ethem Ruhi, "Ali", **DİA,** C.2, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 1989.

FIĞLALI, Ethem Ruhi, "Hasan", **DİA,** C.16, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 1997.

FIĞLALI, Ethem Ruhi, "Hüseyin", **DİA,** C.18, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 1998.

FİNK, Gerhard, **Antik Mitolojide Kim Kimdir?,** (Çev. Serpil Erfındık Yalçın), İlya İzmir Yayınevi, İzmir 2004.

FREUD, Sigmund, **Totem ve Tabu,** (Çev. Hasan İlhan), Sayfa Yayınları, İstanbul 2010.

FRAZER, James G., **Altın Dal: Dinin ve Folklorun Kökleri 1,** (Çev. H. Doğan), Payel Yayınları, 2. Basım, İstanbul 2004.

FRAZER, James G., **İnsan, Tanrı ve Ölümsüzlük,** (Çev. Onur Aydın, İrem Demirel), Altın Bilek Yayınları, 2. Basım, İstanbul 2015.

GİRARD, René, **Romantik Yalan ve Romansal Hakikat: Edebi Yapıda Ben ve Öteki,** (Çev. Arzu Etensel İldem), Metis Yayınları, 2. Basım, İstanbul 2007.

GÖKBEL, Ahmet, "Anadolu'da Yaşayan Halk İnanışlarından Çaput Bağlama ve Nazar", **Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S.**1, s.173-186.

GÜÇ, Ahmet, "Putperestlik", **DİA,** C.34, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2007.

GÜÇ, Ahmet, "Yahudilik", **DİA,** C.43, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2013.

GÜLLE, Sıtkı, "Kur'an'ı Kerîm'de Duâ Kavramı", **Ekev Akademi Dergisi,** S.18, s.115-130.

GÜNDOĞAR, Hamdi, **İslâm Akaid Esasları,** Çıra Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2014.

GÜNDÜZ, Şinasi, **Hıristiyanlık,** İsam Yayınları, 4. Basım, İstanbul 2013.

GÜRKAN, Salime Leyla, "Nazar", **DİA,** C.32, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2006.

GÜRKAN, Salime Leyla, "Tesettür", **DİA,** C.40, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2011.

GÜRKAN, Salime Leyla, "Yahudilik", **DİA,** C.43, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2013.

HAMİDULLAH, Muhammed, **İslâm'a Giriş,** (Çev. İbrahim Arif Koytak, Veysel Uysal), Beyan Yayınları, İstanbul 2014.

HAMİDULLAH, Muhammed, "İslâm'da Hac", (Çev. M. Âkif Aydın), **İslâm Tetkikleri Dergisi,** C.8, S.1-4, s.123-162.

HAMİDULLAH, Muhammed, **İslâm Tarihine Giriş,** (Çev. Ruhi Özcan, Redaksiyon ve Yayına Hazırlık Vecdi Akyüz), Beyan Yayınları, İstanbul 2007.

HARMAN, Ömer Faruk, "Dâvûd", **DİA,** C.9, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 1994.

HARMAN, Ömer Faruk, "Hûd", **DİA,** C.18, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 1998.

HARMAN, Ömer Faruk, "Lût", **DİA,** C.27, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2003.

HARMAN, Ömer Faruk, "Mûsâ", **DİA,** C.31, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2006.

HARMAN, Ömer Faruk, "Yahudilik", **DİA,** C.43, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2013.

HARMAN, Ömer Faruk, "Yûsuf", **DİA,** C.44, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2013.

HATİBOĞLU, İbrahim, "Sa'd b. Ebû Vakkas", **DİA,** C.35, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2008.

İNAN, Abdülkadir, **Tarihte ve Bugün Şamanizm: Materyaller ve Araştırmalar,** Türk Tarih Kurumu Yayınları, 8. Baskı, Ankara 2015.

İPŞİRLİ, Mehmet, "Cuma Selamlığı", **DİA,** C.8, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 1993.

İPŞİRLİ, Mehmet, "Harem", **DİA,** C.16, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 1997.

İSEN, Mustafa, Muhsin Macit, Osman Horata, Filiz Kılıç, İ. Hakkı Aksoyak, **Eski Türk Edebiyatı El Kitabı,** Grafiker Yayınları, 2. Baskı, Ankara 2003.

İZMİRLİ, İsmail Hakkı, (Sad. Sabri Hizmetli) **Yeni İlmi Kelam,** Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2013.

JASPERS, Karl, **Descartes ve Felsefe,** (Çev. Akın Kanat), İlya İzmir Yayınevi, İzmir 2005.

KARA, Osman, "Kur'an'ın Kutsal Kitaplarla İlişkisi", **Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,** C.2, S.4, s.148-168.

KARAGÖZ, Mehmet, "Osmanlı Devletinde Islahat Hareketleri ve Batı Medeniyetine Giriş Gayretleri (1700-1839)", **OTAM(Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi),** S.6, s.173-194.

KATGI, İsmail, "Osmanlı Devleti'nde Ulemâ Yozlaşmasının Tipik Bir Temsilcisi Olarak Safranbolu'lu Hüseyin Efendi: Nam-ı Diğer Cinci Hoca", **Hikmet Yurdu Düşünce-Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi,** C.5, S.10, s.197-235.

KAYA, Doğan, **Türk Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü,** Akçağ Yayınları, 1. Baskı, Ankara 2007.

KAYA, Korhan, **Hinduizm,** Dost Kitabevi Yayınları, 2. Baskı, Ankara 2011.

KAYIKLIK, Hasan, "Kur'an'daki Dualar Üzerine Psikolojik Bir Değerlendirme", **Çukurova Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi,** C.1, S.1, s.135-160.

KILAVUZ, Ahmet Saim, "Cin", **DİA,** C.8, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 1993.

KİRMAN, Aydın, "Yemin", **DİA,** C.43, Türk Diyanet Vakfı, İstanbul 2013.

KOLCU, Ali İhsan, **Tanzimat Edebiyatı 2: Hikâye ve Roman,** Salkımsöğüt Yayınları, 2.Basım, Ankara 2005.

KÖKER, Levent, **Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi,** İletişim Yayınları, 13. Baskı, İstanbul 2012.

KÖKSAL, İsmail, "Rüyaların Fıkhî Boyutu", **Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,** C.13, S.2, s.35-54.

KÖROĞLU, Kemalettin, **Eski Mezopotamya Tarihi: Başlangıcından Perslere Kadar,** İletişim Yayınları, 8. Baskı, İstanbul 2013.

KÖSE, Ali, Ali Ayten, "Bâtıl İnanç ve Davranışlar Üzerine Psiko-sosyolojik Bir Analiz", **Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi,** C.9, S.3, s.45-70.

KRAMER, Samuel Noah, **Sümerler: Tarihleri, Kültürleri ve Karakterleri,** (Çev. Özcan Buze), Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2002.

KUNDERA, Milan, **Roman Sanatı,** (Çev. Aysel Bora), Can Yayınları, 3. Basım, İstanbul 2009.

Kur'an-ı Kerim.

Kur'an-ı Kerim Meali, (Haz. Halil Altuntaş, Muzaffer Şahin), , Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 12. Baskı, Ankara, 2011,

KÜRKÇÜOĞLU, Kemal Edip, "Kur'an-ı Kerim", **Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi,** C.3, S.2-3, s.70-72.

LEAKEY, Richard, **İnsanın Kökeni,** (Çev. Sinem Gül), Varlık Yayınları, 2. Basım, İstanbul 2006.

MALİNOWSKİ, Bronislaw, **Büyü, Bilim ve Din,** (Çev. Saadet Özkal), Kabalcı Yayınevi, 2. Basım, İstanbul 2000.

MARDİN, Şerif, **Türk Modernleşmesi: Makaleler 4,** İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 1991.

MARSHALL, Gordon, **Sosyoloji Sözlüğü,** (Çev. Osman Akınhay, Derya Kömürcü), Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara 2009.

MERİÇ, Cemil, **Kırk Ambar: Cilt 1 Rümuz-ül Edeb,** (Yay. Haz. Mahmut Ali Meriç), İletişim Yayınları, 16. Baskı, İstanbul 2014.

MOHAPATRA, A. Ranjan, "Budizm", (Çev. Hidayet Işık), **Selçuk Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi,** S.16, s.167-179.

MOHAPATRA,, A. Ranjan "Hinduizm", (Çev. Hidayet Işık), **Selçuk Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi,** S.13, s.211-227.

MORAN, Berna, **Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 1,** İletişim Yayınları, 13. Baskı, İstanbul 2002.

MORAN, Berna, **Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 2,** İletişim Yayınları, 11. Baskı, İstanbul 2003.

NARÇIN, Ali, **A'dan Z'ye Sümer,** Ozan Yayıncılık, İstanbul 2007.

OCAK, Ahmet Yaşar, "Alevî", **DİA,** C.2, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 1989.

OKAY, Orhan, **Batılılaşma Devri Türk Edebiyatı: Fikirler, Türler, Topluluklar, Temalar,** Dergâh Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 2011.

OKUMUŞ, Namık Kemal, "Lütuf Kavramı Dolayımında Şükrün Gerekli Şartları Üzerine Farklı Bir Bakış", **Kelam Araştırmaları,** C.12, S.2, s.201-252.

ONAY, Ahmet Talât, **Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı,** Haz. Cemal Kurnaz, Akçağ Yayınları, 4. Baskı, Ankara.

ORMAN, İsmail, "Türbe", **DİA,** C.41, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2012.

ORTAYLI, İlber, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı,** İletişim Yayınları, 8. Baskı, İstanbul 2001.

Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat (Haz. Ferit Devellioğlu), "Selâmlık", Aydın Kitabevi (Yay. Haz. Aydın Sami Güneyçal), 22. Baskı, Ankara 2005.

Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat (Haz. Ferit Devellioğlu), "Tesettür", Aydın Kitabevi (Yay. Haz. Aydın Sami Güneyçal), 22. Baskı, Ankara 2005.

ÖĞÜT, Salim, "İstihâre", **DİA,** C.23, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2001.

ÖNGÖREN, Reşat, "Tarikat", **DİA,** C.40, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2011.

ÖRS, Hayrullah, **Musa ve Yahudilik,** Remzi Kitabevi, 6. Basım, İstanbul 2015.

ÖZARSLAN, Selim, **İslam İnanç Esasları (Temel Dini Bilgiler),** Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti., 1. Basım, Ankara 2013.

ÖZAYDIN, Abdülkerim, Nebi Bozkurt, "Harem", **DİA,** C.16, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 1997.

ÖZEL, Ahmet, "Adak", **DİA,** C.1, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 1988.

ÖZERVARLI, M. Sait, "Melek", **DİA,** C.29, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2004.

ÖZTÜRK, Nermin, "İlahi Dinlerde Yemin, Keffaret Kurban", **Selçuk Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi,** S.13, s.167-192.

PARLA, Jale, **Don Kişot'tan, Bugüne Roman,** İletişim Yayınları, 10. Baskı, İstanbul 2010.

PARLAK, Mustafa, "Sadri Ertem'in *'Çıkrıklar Durunca'* Romanının Tahlili", **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,** C.1, S.7, s.367-412.

PERRİN, Michel, **Şamanizm,** (Çev. Bülent Arıbaş), İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2003.

PETERS, F.E., **İbrahiminin Çocukları: Musevilik, Hıristiyanlık, İslamiyet,** (Çev. Nurşan Üstüntaş), Neden Kitap, 1. Baskı, İstanbul 2010.

POSPELOV, Gennadiy, **Edebiyat Bilimi,** (Çev. Yılmaz Onay), Evrensel Basım Yayın, 2. Basım, İstanbul 2005.

ROUX, Jean-Paul, **Eski Türk Mitolojisi,** (Çev. Musa Yaşar Sağlam), BilgeSu Yayıncılık, 2. Baskı, Ankara 2012.

ROUX, Jean-Paul, **Türklerin ve Moğolların Eski Dini,** (Çev. Aykut Kazancıgil), Kabalcı Yayınevi, 2. Basım, İstanbul 2011.

RUDERMAN, David B., **Erken Modern Dönem Yahudi Tarihi: Yahudi Topluluklara Özgü Tarihi ve Kültürel Olgular, Bu Topluluklar Arasındaki Etkileşimler,** İnkılâp Kitabevi, İstanbul 2013.

SAĞLAM, M. Halil, **"Türk Romanında Din ve İnanç Algısı (1934-1938)",** ("Yayınlanmamış Doktora Tezi"), Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır 2016.

SARIÇAM, İbrahim, Seyfettin Erşahin, **İslâm Medeniyeti Tarihi,** Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 7. Baskı, Ankara 2016.

SARIKAYA, M. Saffet, "Anadolu Aleviliğinin Oluşumu", **Ekev Akademi Dergisi,** C.1, S.1, s.81-96.

SAYCE, A.H. **Antik Mısır ve Babil Tanrıları,** (Çevirmen Şebnem Duran), İlya İzmir Yayınevi, 5. Baskı, İzmir 2014.

SCHWAB, Gustav, **Klasik Yunan Mitolojisinin En Güzel Efsaneleri I,** (Çev. Devrim Doğan Yüzer), İlya İzmir Yayınevi, Gözden Geçirilmiş 2. Baskı, İzmir 2005.

SCHWAB, Gustav, **Klasik Yunan Mitolojisinin En Güzel Efsaneleri II,** (Çev. Devrim Doğan Yüzer), İlya İzmir Yayınevi, 2. Baskı, İzmir 2005.

SEVİNÇ, Canan, "Çıkrıklar Durunca'da Alevilik ve Hz. Ali Motifi", **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi,** S.59, s.353-372.

SİNANOĞLU, Mustafa, "İslâm", **DİA,** C.23, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2001.

SPIRIT, Swami Nikhilananda, **Hinduizm: Ruhun Özgürleşmesindeki Anlamı,** (Çev. Aslı Özer), Ruh ve Madde Yayınları, İstanbul 2003.

SOYSALDI, H. Mehmet, "Kur'an-ı Kerim'e Göre Âhiret İnancı", **Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,** C.37, S.4, s.43-66.

SÖNMEZ, Bülent, **Modern Batı Düşüncesi Hıristiyanlık ve Din Algısı,** Nüve Kültür Merkezi Yayınları, İstanbul 2008.

ŞAHİN, M. Süreyya, "Cin", **DİA,** C.8, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 1993.

ŞAKİROĞLU, Mahmut H., "Haç", **DİA,** C.14, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 1996.

Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi, **İslâm Tarihi,** (Notlar ve Edisyon Cem Zorlu), Ağaç Kitabevi Yayınları, 2. Basım, İstanbul 2009.

ŞEN, Hasan, **Kemalist Modernleşme ve İslâmcı Gelenek,** Kadim Yayınları, Ankara 2012.

Taftazânî, **Kelâm İlmi ve İslâm Akâidi (Şerhu'l-Akâid)** (Haz. Süleyman Uludağ), Dergâh Yayınları, 7. Baskı, İstanbul 2015.

TANPINAR, Ahmet Hamdi, **Edebiyat Üzerine Makaleler,** (Haz. Zeynep Kerman), Dergâh Yayınları, 10. Baskı, İstanbul 2014.

TANPINAR Ahmet Hamdi, **Ondukozuncu Asır Türk Edebiyat Tarihi,** (Yay. Haz. Abdullah Uçman), Dergâh Yayınları, 21. Baskı, İstanbul 2013.

TANYU, Hikmet, "Büyü", **DİA,** C.6, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 1992.

TANYU, Hikmet, **İslâmlıktan Önce Türklerde Tek Tanrı İnancı,** Ankara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1980.

TAŞPINAR, İsmail, **Doğu Dinlerinde Hac İbadeti Hinduizm ve Budizm,** Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2014.

TATLILIOĞLU, Durmuş, "Tasavvuf ve Tarikatlara Sosyolojik Bir Bakış", **Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi,** C.9, S.1, s.99-128.

TEKİN, Mehmet, **Roman Sanatı 1: Romanın Unsurları,** Ötüken Neşriyat A.Ş., 9. Basım, İstanbul 2011.

TİMUÇİN, Afşar, **Felsefe Sözlüğü,** Bulut Yayınları, Genişletilmiş 5. Baskı, İstanbul 2004.

TİMUR, Kemal, **Türk Romanında Dinler ve İnançlar (1872-1896),** Elips Kitap, 1. Baskı, Ankara 2006.

TOPALOĞLU, Bekir "Allah", **DİA,** C.2, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 1989.

TOPBAŞ, Osman Nûri, **Hak Din İslâm,** Erkam Yayınları, İstanbul 2012.

TURAN, Abdülbâki, "Kur'an-ı Kerim'deki Yeminler (Aksâmu'l-Kur'an), **Selçuk Üniversitesi, İlâhiyat Fakültesi Dergisi,** S.2, s.97-114.

TÜMER, Günay, "Brahmanizm", **DİA,** C.6, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 1992.

TÜMER, Günay, "Budizm", **DİA,** C.6, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 1992.

TÜMER, Günay, "Din", **DİA,** C.9, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 1994.

TÜMER, Günay, Abdurrahman Küçük, **Dinler Tarihi,** Ocak Yayınları, 4. Baskı, Ankara 2002.

Türkçe Sözlük, "Alevilik", TDK Yayınları, 10. Baskı, Ankara 2005.

Türkçe Sözlük, "Büyü", TDK Yayınları, 10. Baskı, Ankara 2005.

Türkçe Sözlük, "Cariye", TDK Yayınları, 10. Baskı, Ankara 2005.

Türkçe Sözlük, "Manyetizma", TDK Yayınları, 10. Baskı, Ankara 2005.

ULUDAĞ, Süleyman, **İslâm'da İnanç Konuları ve İtikadî Mezhepler,** Dergâh Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2014.

UĞURLU, Seyit Battal, **Popüler Roman ve Nezihe Muhiddin,** Salkımsöğüt Yayınevi, Erzurum 2015.

UZUNPOSTALCI, Mustafa, "Defin", **DİA,** C.9, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 1994.

ÜZÜM, İlyas, "Mezhep", **DİA,** C.29, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2004.

YALÇIN, Alemdar, **Siyasal ve Sosyal Değişmeler Açısından Cumhuriyet Dönemi Türk Romanı (1920-1946),** Akçağ Yayınları, 6. Baskı, Ankara 2006, s.58-59.

YALTIRIK, Mehmet Berk, "Türk Kültüründe Hortlak-Cadı İnanışları", **Tarih Okulu Dergisi,** S.16, s.187-232.

YAVUZ, Yusuf Şevki, "Hurafe", **DİA,** C.18, Türk Diyanet Vakfı, İstanbul 1998.

YAVUZ, Yusuf Şevki, "Kader", **DİA,** C.24, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2001.

YAVUZ, Yusuf Şevki, "Peygamber", **DİA,** C.34, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2007.

YEL, Ali Murat, "Hurafe", **DİA,** C.18, Türk Diyanet Vakfı, İstanbul 1998.

YILDIRIM, Celâl, "Namaz Huzur Verir", **Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi,** C.3, S.10-11, s.234-238.

YÖRÜKÂN, Yusuf Ziya, **Müslümanlık ve Kur'an-ı Kerim'den Âyetlerle İslâm Esasları,** (Ekler ve Yay. Haz. Turhan Yörükân), Ötüken Neşriyat A.Ş. 8. Baskı, İstanbul 2006.

YÜCEER, İsa, **İbadet Sistemimiz,** Birleşik Matbaacılık, İzmir 2016.

ZÜRCHER, Erik Jan, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi,** (Çev. Yasemin Saner), İletişim Yayınları, 28. Baskı, İstanbul 2013.

WADE, Nicholas, **İnanç İçgüdüsü: Din Nasıl Ortaya Çıktı ve Neden Hâlâ Var Olmaya Devam Ediyor?,** (Çev. Müge Sözen), Say Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2012.

WAFİ, Ali Abdu'l-Wahid, "İslâmiyete Göre Kölelik", (Çev. Kemal Işık), **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,** C.9, s.207-212.

WEBER, Max, **Din Sosyolojisi,** (Çev. Latif Boyacı), Yarın Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2012.

WÖLCKE, Manfred, **Odysseia,** (Çev. Akın Kanat), İlya İzmir Yayınevi, İzmir 2004.